

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae

**ЗАПИСКИ
З УКРАЇНСЬКОГО
МОВОЗНАВСТВА**

Збірник наукових праць

Випуск 33

**OPERA
IN LINGUISTICA
UKRAINIANA**

Fascicullum 33

Одеса
ОНУ імені І. І. Мечникова
2026

УДК 81.161.2(051)
3-324

Головний редактор: А. П. Романченко

Заступник головного редактора: Т. Ю. Ковалевська

Відповідальний секретар: С. С. Поліщук

Редакційна колегія: д-р філософії з гуманітар. наук Т. І. Брага (Болгарія), д-р філол. наук О. В. Гогоренко (Україна), д-р філол. наук А. П. Загнітко (Україна), д-р філол. наук А. В. Кеніз (Україна), д-р філол. наук Б. О. Коваленко (Україна), д-р філол. наук Н. В. Кондратенко (Україна), д-р філол. наук Т. А. Космеда (Україна), д-р філол. наук Г. М. Насенко (Україна), д-р філол. наук М. Рак (Польща), д-р філол. наук Д. Ю. Сизонов (Україна), д-р філол. наук Г. М. Труба (Україна).

Editor-in-Chief: A. P. Romanchenko

Deputy Editor-in-Chief: T. Yu. Kovalevska

Editorial Secretary: S. S. Polishchuk

Editorial Board: T. Braha (Bulgaria), O. Hohorenko (Ukraine), A. Zahnitko (Ukraine), A. Kenyz (Ukraine), B. Kovalenko (Ukraine), N. Kondratenko (Ukraine), T. Kosmeda (Ukraine), H. Naienko (Ukraine), M. Rak (Poland), D. Syzonov (Ukraine), H. Truba (Ukraine).

Рецензенти:

Олексенко В. П., доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету; **Громко Т. В.**, доктор філологічних наук, доцент Міжнародного університету.

*Рекомендовано до друку Вченою радою ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 11 від 23.06.2026 р.*

У збірнику вміщено наукові праці з актуальних теоретичних і прикладних проблем мовознавства. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, учителям, методистам, здобувачам.

Згідно з Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1548 від 23.11.2023 р. видання зареєстроване як друковане медіа і внесене до Реєстру суб'єктів у сфері медіа з ідентифікатором R30-02151.

Збірник «Записки з українського мовознавства» включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності B11 Філологія (за спеціалізаціями) на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 928 від 11.06.2026 р. Збірник індексується та реферується у Index Copernicus, DOAJ, Google Академія, Base-search, Open Ukrainian Citation Index (OUCI); видання архівується у базі «Наукова періодика України» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та у загальнонаціональній реферативній базі даних «Україніка наукова».

ISSN 2414-0627 (Print)
ISSN 2415-7562 (Online)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2026

ФОНЕТИКА ЛЕКСИКОЛОГІЯ ДІАЛЕКТОЛОГІЯ ЛЕКСИКОГРАФІЯ

УДК 81'37:821.111

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368004>

Р. В. Міняйло,

д-р філол. наук, проф.,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради,

професор кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9392-594X>

Н. В. Міняйло,

д-р філософії зі спеціальності «Філологія»,

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,

викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4643-3309>

СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСЕМИ *COMMAND* У ПОВІСТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА «THE SHADOW-LINE»

Статтю присвячено дослідженню семантичного потенціалу лексеми *command* у повісті Джозефа Конрада «The Shadow-Line» та її польсько- й українськомовних перекладах. Актуальність роботи зумовлена необхідністю поглибленого вивчення мариністичної лексики в художньому дискурсі, зокрема встановленням індивідуально-авторських смислів морських найменувань на тлі їхніх узуальних значень. Метою дослідження є виявлення та класифікація лексико-семантичних варіантів слова *command* в оригінальному тексті повісті та перекладах Анелі Загурської, Ольги Фири й Олександра Берези. Об'єктом дослідження стала лексема *command* та її польські й українські відповідники (*komenda*, *dowództwo*, капітанство тощо). Предмет дослідження – смислове наповнення цієї лексеми в ідіостилі Джозефа Конрада. Методологічну основу роботи склали методи контекстуального, семантико-стилістичного, зіставного та перекладознавчого аналізу. У статті простежено особливості функціонування лексеми *command* в автобіографічному сюжеті повісті, визначено її основні семантичні модифікації та проаналізовано специфіку відтворення в перекладах.

У результаті дослідження встановлено: лексема *command* належить до ключових одиниць мариністичного дискурсу Джозефа Конрада й характеризується значним семантичним потенціалом. У художньому тексті вона реалізує низку взаємопов'язаних значень: 'призначення на посаду капітана', 'командування судном', 'капітанство як професійний статус', 'омріяна кар'єрна мета', 'відпові-

дальність за корабель і команду', 'випробування професійної зрілості', 'щаслива нагода', 'духовний зв'язок капітана із судном', 'об'єднана душа корабля, екіпажу й капітана'. З'ясовано, що психологічним підґрунтям цих семантем є особистий досвід письменника-мореплавця, пов'язаний із його першим «капітанством». Доведено, що в художньому світі повісті семантика слова *command* еволюціонує від номенклатурного значення до глибокого онтологічного концепту. Перспективи подальших досліджень — у комплексному аналізі інших ключових мариністичних лексем творчості Джозефа Конрада та особливостей їхньої репрезентації в англійській, польській і українській мовах.

Ключові слова: лексична семантика, мариністичний дискурс, Джозеф Конрад, «The Shadow-Line», *command*, художній переклад, словотвірний тип.

R. V. Miniailo,

*DSc in Philology, Professor,
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy"
of the Kharkiv Regional Council,
Professor at the Department of Ukrainian Linguistics,
Literature and Teaching Methods*

N. V. Miniailo,

*PhD in Philology,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Lecturer at the Department of Foreign Languages and Crosscultural Communication*

THE SEMANTIC POTENTIAL OF THE LEXEME *COMMAND* IN JOSEPH CONRAD'S NOVEL "THE SHADOW-LINE"

The article investigates the semantic potential of the lexeme *command* in Joseph Conrad's novel *The Shadow-Line* and its Polish and Ukrainian translations. The relevance of the study is determined by the need for a deeper examination of maritime vocabulary in literary discourse, particularly through the identification of author-specific meanings of nautical nominations against the background of their conventional usage. The aim of the research is to identify and classify the lexical-semantic variants of the word *command* in the original text of the novel and in the translations by Aniela Zagórska, Olha Fyra, and Oleksandr Bereza. The object of the study is the lexeme *command* and its Polish and Ukrainian equivalents (*komenda*, *dowództwo*, *kapitanstvo*, etc.). The subject of the research is the semantic content of this lexeme in Joseph Conrad's individual style. The methodological framework of the study includes contextual, semantic-stylistic, contrastive, and translation analysis. The article traces the functioning of the lexeme *command* within the autobiographical narrative of the novel, identifies its principal semantic modifications, and analyses the specific features of their representation in translation.

The study demonstrates that the lexeme *command* is one of the key units of Joseph Conrad's maritime discourse and possesses considerable semantic potential. In the literary text, it actualizes a number of interconnected meanings, including 'appointment to the position of captain', 'command of a vessel', 'captaincy as a professional status', 'a desired career goal', 'responsibility for the ship and crew', 'a

test of professional maturity', 'a fortunate opportunity', 'the spiritual bond between captain and ship', and 'the united soul of the vessel, crew, and captain'. It has been established that the psychological basis of these semantemes lies in the personal experience of the writer-sailor associated with his first captaincy. The research proves that within the artistic world of the novel, the semantics of the word command evolves from a terminological designation to a profound ontological concept. Prospects for further research include a comprehensive analysis of other key maritime lexemes in Joseph Conrad's works and the peculiarities of their representation in English, Polish, and Ukrainian.

Keywords: lexical semantics, maritime discourse, Joseph Conrad, "The Shadow-Line", command, literary translation, word-formation type.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Систематизація української морської лексики не втрачає актуальності, особливо зараз (у часи військової агресії т. зв. «російської федерації» проти суверенної держави України), стаючи вагомим чинником збереження національної ідентичності й засобом ефективного опору ворожим маніпулятивним наративам. До актуальних завдань суто мовознавчої науки належить і «встановлення індивідуально-авторських смислів на тлі узуальних, традиційних інтерпретацій» [6, с. 279] назв морських реалій. А вітрильне мореплавання, найрозвиненіший завершальний етап якого пережив (на посаді капітана!) Джозеф Конрад, переконує: моряки у своїх подорожах створюють яскраві фахові найменування, які проникли, «особливо у метафоричному використанні, в загальнолітературний шар мови» [8, с. 22]. Серед актуальних проблем сучасної лінгвістики й досліджування концептів у художніх текстах тих письменників, «основою творчості яких стало інтелектуальне кочівництво, а стилем життя — мандрівний, <...> чия творчість цікава тим, що мовна картина світу митця сформована значною мірою завдяки пізнанню нових культур під час подорожей» [3, с. 10], а чи не найкращим письменником цього типу і є Джозеф Конрад (Józef Teodor Konrad Korzeniowski).

Аналіз досліджень проблеми. На сьогодні оригінально-авторському баченню морських реалій Джозефом Конрадом (Юзефом Теодором Конрадом Коженьовським) «присвячено чимало наукових розвідок, де на першому плані — аналіз лінгвостилістичних особливостей художніх текстів видатного прозаїка» [4, с. 189], оскільки ідіостиль письменника завжди постає на ґрунті національного світобачення «в процесі взаємодії поняттєвих, образних, асоціативних, аксіологічних уявлень, відтворених у смисловій структурі художнього тексту. При цьому до відображеного колективного підсвідомого додається власне письменницьке, індивідуальне наповнення. <...> Саме таким повною мірою є Джозеф Конрад — англійський письменник польського походження, який народився в Україні і який своєю творчістю прославив три держави: Англію — мовою, Польщу — любов'ю, а Україну — народженням» [1, с. 31].

У більшості контекстів Джозеф Конрад емоційно-лірично підкреслює особливе ставлення моряків часів вітрильного флоту до своїх кораблів (семантична

кореляція «Я – корабель»). Порівнюючи дороги його серцю вітрильні судна з пароплавами, письменник *послугується системою художньо-образних номінацій, серед яких впадає в око лексема COMMAND / (KOMENDA / КА-ПІТАНСТВО) — симбіоз «відчуттєво-чуттєвого» і «когнітивно-фахового»: поєднання в семантиці назви індивідуально-авторського й узуального.*

Мета статті — виявити і класифікувати лексико-семантичні варіанти слова *command / (komenda / капітанство)* в оригінальному і перекладних (польсько-, українськомовних) текстах повісті Джозефа Конрада «The Shadow-Line» («Smuga cienią» / «Межа тіні»). **Завдання** дослідження: а) описати семантико-сміслові наповнення *лексми command / (komenda / капітанство)* письменником-мореплавцем Джозефом Конрадом; б) з'ясувати авторське психологічне підґрунтя виокремлених семантем; в) структурувати оригінальні й перекладні конрадівські «моделі» семантико-стилістичного наповнення *лексми command / (komenda / капітанство)*. **Об'єктом** дослідження стала лексема *command / (komenda / капітанство)* в оригінальному тексті повісті Джозефа Конрада «The Shadow-Line» та його перекладах «Smuga cienią» (Анеля Загурська), «Межа тіні» (Ольга Фира, Олександр Береза). **Предмет** дослідження — смислове наповнення лексеми *command / (komenda / капітанство)* в ідіостилі Джозефа Конрада. **Методи аналізу:** контекстуальний, семантико-стилістичний, зіставний та перекладознавчий.

Теоретичне значення полягає в тому, що в статті вперше в зіставному (англо-польсько-українському) аспекті представлено семантико-стилістичний аналіз лексеми *command / (komenda / капітанство)* в мариністичному дискурсі Джозефа Конрада. Практичне значення **розвідки в тому, що її результати** можна використовувати в розробці, плануванні й викладанні спецкурсів з лінгвістически, контрастивної лінгвістики, лінгвістики художнього тексту, термінознавства тощо.

Виклад основного матеріалу. У першій згадці в оригінальному тексті повісті «The Shadow-Line» назва *command* має значення, близьке до *‘розпорядження / призначення на командування / ‘капітанство’*: «It was a notification that a master is wanted for some ship. There's a command apparently going about and this fellow puts the thing in his pocket» [Conrad, c. 34] / «Chodzi niezawodnie o wskazanie kandydata [вибір кандидата], a ta bestia wsadziła rozkaz do kieszeni!» [Zagórska, c. 37] / **«Було повідомлення, що потрібен капітан для якогось судна. Очевидно, що було розпорядження, а цей хлопець кладе його у кишеню»** [Береза, с. 47] / «У листі йшлося про те, що на якийсь корабель шукають капітана. Очевидно, комусь треба доручити у командування судно, а цей тип поклав його собі в кишеню» [Фира, с. 34].

Прикметно, що в англійській мові є полісемантичне слово «captain» на позначення капітана корабля: «while still acting captain, has hastened to sign a charter party» [Conrad, c. 81] = «ще виконуючи обов'язки капітана, поспішив підписати чартерний договір» / «коли ще виконував обов'язки капітана» [Береза, с. 85] /

«який досі виконував обов'язки капітана, поквапився підписати чартер» [Фира, с. 81] / «w okresie kiedy pełnił jeszcze funkcje kapitana, podpisał był nieopatrznie kontrakt najmu statku» [Zagórska, с. 82] = «ще будучи капітаном, він ненавмисно підписав договір оренди судна».

Але в повісті «The Shadow-Line» найпомітнішим і одним з найуживаніших слів є саме «command» (у польськомовному перекладі племінниці Джозефа Конрада Анелі Загурської «komenda» – відповідник, який, поза сумнівом, уживав її дядько в своїх розповідях рідною польською мовою).

У подальшому наявна в оригінальному тексті повісті назва *command* у контрастивному перекладацькому аспекті викристалізовується як **семе-ма 'становище «командувача» судном / кораблем'**: «You will tell me next that a command is nothing to you — and after all the trouble I've taken, too!» [Conrad, с. 35] / «Może pan także powie, że stanowisko kapitana niewarte jest zabiegów? Szkoda, doprawdy, moich wysiłków!» [Zagórska, с. 38] / «Тепер ви мені скажете, що командування судном для вас не має значення — і це після всіх моїх клопотань! [Берега, с. 48] / «І ви запевнятимете, що командування кораблем не має для вас значення, і це після усіх ваших зусиль!» [Фира, с. 35].

Зовсім інша семантика лексики *command* — **'щаслива нагода «вхоп-ти» омріяну посаду капітана корабля'** — у фразі «contained such a thing as a command to be seized» [Conrad, с. 35–36], букв. «містило таке поняття, як наказ про «хапання» / «існує можливість здобуття влади (і то якій влади! — капітана статку)» [Zagórska, с. 38], букв. «є можливість здобути владу (і яку владу! — капітана корабля)» / «можливість вхопити капітанство» [Берега, с. 49] / «іс-нувала така можливість командувати кораблем, за яку треба було хапатися» [Фира, с. 35–36]. І саме в українському перекладі Олександра Берези бачимо лексему *капітанство*, яка в ряду з іншими збірними іменниками на *ств(о)*, за спостереженнями науковців, засвідчує ще й «емоційно-виразову силу збірності, передаючи людські почуття» [5, с. 24].

Лексема *капітанство* має історичну тяглість в українській літературі, і Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) дає нам можливість досягнути семантико-стилістичний потенціал цього слова. Наприклад:

«... говорити про лихо, про явну бідність та недоїдання Гичко не мав часу. Він був одним із тих людей, що всякі явища приймають, як неминучий життєвий етап, як факт, що уже стався. Він не домагався свого капітанства. Прийшла революція, викинула золоті, короновані кортики разом із їх виплека-ними власниками, а Гичка, старого матроса, зробила капітаном невеличкого радянського судна «Воля». І ви думаєте Гичко зрадив, ви думаєте він пишаючись зійшов на капітанський мостик? О, ні!» (Мих. Бондаренко «Злочин капітана Гичка», 1928) [ГРАК];

«Після свого невдалого капітанства Вадик Іванов сподівався, що ко-рабель з райдушними вітрилами став на вічний якір. Справді, хіба вони діти,

щоб забавлятися такими штуками, як неіснуючі рейси на неіснуючій кораблі? І раптом... Одного вечора заходить Вадя до Максима і бачить: корабель мчить під всіма своїми вітрилами» (Микола Білкун «Корабель з райдужними вітрилами», 1980) [ГРАК].

Те, що «капітанство» може бути *вдалим / невдалим, давати вітиху / розчаровувати* тощо, свідчить про емоційну домінанту для більшості семантем «капітанство». Відповідь же на запитання, наскільки значна така перевага, якраз і дасть аналіз тексту повісті Джозефа Конрада «The Shadow-Line» («Smuga cienia» / «Межа тіні»), у якій автор художньо-образно переказує саме досвід свого першого «капітанства».

Функціують такі образи в дискурсі, «який складається з базових кодів – мовних позначень речей людського буття», сам же базовий код — «знак для об'єкта і знак, який в певному відношенні пов'язує його з об'єктом» [2, с. 18]. Джозеф Конрад (прототип персонажа — щойно призначеного молодого капітана, який прямує до свого першого «капітанського» судна), крім особистої рефлексивної об'єктивації поняття КАПІТАНСТВО, репрезентує й семантику загальних знань і уявлень мореплавця часів вітрильного флоту, а саме — усвідомлення нерозривного зв'язку з кораблем-вітрильником, «відчуття» його на всіх рівнях (і духовному, і «фізіологічному»), розуміння невідворотності важкої спільної боротьби за виживання в умовах непередбачуваності морської стихії.

У наведених прикладах із ГРАКА впадає в око маркування слова «капітанство» присвійним займенником **свого**, де *присвійний* («який виражає належність») тлумачиться в аспекті *належності* «ширше: це не лише позначення 'чиїсь власності', а й вказівка на те, 'що є складовою частиною чогось, **органічно властиве кому, чомунебудь**'» (грубий шрифт Р. М., Н. М.) [7, с. 2].

У «Межі тіні» Джозефа Конрада спостерігаємо ще більше розмаїття займенників (і не тільки присвійних) для визначеної синтагми з маніфестацією таких значень:

1) **‘Я, мій корабель і моя команда’**: «where I would feel at last *my command* swing on the great swell and list over to the great breath of regular winds» [Conrad, с. 55] / «туди, де *моє капітанство* нарешті розкриється вповні» [Берега, с. 65] / «туди, де я б відчув, як *мій корабель* нарешті гойдається на хвилях та крениться під силою могутнього подиху безперестанного вітру...» [Фира, с. 55]. У перекладі польською мовою «виразову силу збірності», значення нерозривної єдності капітана та його команди з кораблем-вітрильником засвідчує відмінкова форма займенника *my*: «gdzie czekało *nas* kołysanie długich fal i szeroki podmuch stałych wiatrów, dających żeglarzowi poczucie pełniejszego, intensywniejszego życia» [Zagórska, с. 59] = «де чекало нас гойдання довгих хвиль і широкі пориви стійких вітрів, які давали моряку відчуття повнішого, інтенсивнішого життя»;

2) **‘несподіване щастя отримати призначення капітана корабля’**: «had worked for *that command* ten years or more there would have been nothing of the kind» [Conrad, с. 45-46] = «якби пропрацював на *це командування (капітанство)*

десять років або більше, нічого подібного б не було» / «Якби я трудився на *капітанство* десяток чи більше літ, нічого подібного не було б» [Береза, с. 57] / «років десять або й більше працював на те, щоб отримати *свій корабель*» [Фира, с. 45-46] / «Gdyby *ten zaszczyt* (= ця честь) spotkał mnie po dziesięciu latach pracy, nie odczuwałbym z pewnością nic podobnego» [Zagórska, с. 50].

3) *‘відповідність посаді капітана корабля’*: «For the time was approaching for me to behold *my command* and to prove my worth in the ultimate test of my profession» [Conrad, с. 60] / «наближався час стати віч-на-віч зі *своїм капітанством* і довести, що я його вартий, у вирішальному іспиті своєї професійності» [Береза, с. 69] / «підходив час мені *взяти на себе керування кораблем* і довести, що я гідний цього, у найскладнішому з випробувань моєї професії» [Фира, с. 60] / «zbliżała się *dla mnie* chwila *objęcia komendy* – zbliżał się moment najważniejszy, będący w naszym zawodzie probierzem wartości człowieka» [Zagórska, с. 63] = «Наближався для мене момент прийняття командування – наближався найважливіший момент, який є наріжним каменем людської цінності в нашій професії».

Порівняймо з контекстом без займенників у синтагмах, де *command* постає в буквальному номенклатурному значенні *‘посада капітана корабля’*: «Here I was, *invested with a command* [наділений командуванням / «капітанством»] in the twinkling of an eye» [Conrad, с. 49] / «Ось він я – *отримав капітанство*, не встигнувши й оком кліпнути, не так, як зазвичай ідуть людські діла, а більше начебто завдяки чародійству» [Береза, с. 60] / «Ось він я, не встигши й оком змигнути, *отримав посаду командира корабля* не так, як зазвичай люди її отримують, а якимось магічним чином» [Фира, с. 49] / «Zostałem oto *pasowany na kapitana* [призначений капітаном] w sposób iście czarodziejski, nie mający nic wspólnego ze zwykłym biegiem ludzkich wydarzeń» [Zagórska, с. 53].

До того ж і в оригінальному, і в перекладних текстах «Межі тіні» Джозефа Конрада присвійні займенники корелюють із більш розгорнутими глумаченнями сутності «капітанства»: «My rapid glance ran over her, enveloped, appropriated the form concreting the abstract sentiment of *my command*» [Conrad, с. 63], букв. «абстрактне відчуття мого командування (капітанства)» / «оббіг судно очима, охопив, заволодів абстрактним духом *свого капітанства*» [Береза, с. 71] / «швидко оглянув корабель, огорнув його поглядом, привласнив кожну лінію його обрисів, які перетворювали *мої абстрактні* уявлення про командування власним кораблем на цілком конкретні та реальні» [Фира, с. 63] / «wszystko, co uzmyslał mi *moją* «władzę», *pojmowaną dotąd abstrakcyjnie*» (с. 66) = «моя «сила», яку досі розумів абстрактно».

Отже, абстрактне «капітанство» може стати цілком конкретним: «*a command* is an abstract idea, and it seemed a sort of «lesser marvel» till it flashed upon me that it involved the concrete existence of a ship» [Conrad, с. 50] / «*капітанство* — абстрактне поняття, і воно виглядало чимось на кшталт «дрібного дива» доти, доки мене не осяяло, що йдеться про існування певного судна» [Береза, с. 61] / «*бути капітаном судна* — це дещо абстрактне, і воно ви-

давалося мені якимось «не таким дивовижним дивом», доки мене не осяяла думка, що це означає перебування на цілком реальному кораблі» [Фира, с. 50] / «...*«dowództwo»* jest pojęciem abstrakcyjnym. Cała cudowność sytuacji olśniła mnie dopiero wtedy, kiedy nagle zrozumiałem, że komenda pociąga za sobą istnienie statku» [Zagórska, с. 54] = «що «капітанство» передбачає існування корабля».

Важливо, що в польськомовному перекладі Анелі Загурської подибуємо лексему «*dowództwo*», яку сама перекладачка маркує лапками, і це, можливо, свідчить, що саме так її і вживав сам Джозеф Конрад, коли говорив із племінницею рідною польською мовою. Українською *dowództwo* перекладається як *командирство*, і утворено цей абстрактний іменник за допомогою форманта *ztwo* від слова *dowódca* ‘командир’ так само, як українське *капітанство* від *kapitan*. У ширшому розумінні ця польсько-українська паралель певним чином «вписується» у відсуб’єктний (особа за родом заняття) словотвірний тип назв галузі людської діяльності на ство (*броварство, вівчарство, гончарство, рибальство...*).

Емоційну доміную «радість, утіха» простежуємо в епізоді, де «окрилений» головний герой непомітно для себе долає «добрячу відстань» від офіцерського дому до управління порту: «but with the magic word «*Command*» in my head I found myself suddenly on the quay...» [Conrad, с. 36] / «ale *czarodziejska moc zawarta w słowie «komenda»* poniosła mnie jak na skrzydłach. W parę minut znalazłem się na wybrzeżu...» [Zagórska, с. 39] / «але з чарівним словом «*капітанство*» на думці я раптом опинився на набережній...» [Береза, с. 49] / «але магічні слова «командування кораблем» – і ось я вже зненацька опинився на причалі...» [Фира, с. 36].

Прикметно, що в контекстах, де англійське *command* має суто утилітарний характер («This is your *appointment to the command*», he said with a certain gravity. «An official appointment binding the owners to conditions which you have accepted. Now — when will you be ready to go?» [Conrad, с. 40]), Олександр Береза не послуговується в перекладі оригінального тексту лексемою «капітанство», вживаючи номенклатурне «*призначення на командування судном*» [Береза, с. 53]. У перекладі Ольги Фирі: «*призначення на посаду капітана корабля*, <...> Офіційне призначення, яке зобов’язує власників судна виконувати умови, на які ви погодилися» [Фира, с. 40]. У польськомовному перекладі Анелі Загурської вживає як відповідник лексему *dyplom* (офіційний контракт): «*Oto jest dyplom — rzekł kapitan z powagą. — Urzędowy kontrakt, obowiązujący zarówno pana, jak właścicieli statku*» [Zagórska, с. 44].

У деяких контекстах Джозеф Конрад ніби представляє лексико-семантичні варіанти слова *command* у відповідній словниковій статті: «**a command** as a result of a slow course of promotion in the employ» [Conrad, с. 45] / «**капітанство** як результат неквапного просування по службі» [Береза, с. 57] / «**командування кораблем** внаслідок довгої низки підвищень на посаді» [Фира, с. 45]

/ «**komenda**» musi być wynikiem powolnych awansów, zdobywanych ciężką, długoletnią pracą» [Zagórska, c. 49].

У синтагматичній сполучуваності з прикметником *temporary* (тимчасовий) «капітанство» постає у значенні '**командування; посада капітана**': «where he expected to be confirmed in his *temporary command* from lack of a qualified master» [Conrad, c. 79] = «де він очікував на тимчасове командування / «капітанство» через брак кваліфікованого капітана» / «że w braku wykwalifikowanych ludzi *zatwierdzą go na stanowisku kapitana*, którego funkcje faktycznie pełnił» [Zagórska, c. 81] = «за відсутності кваліфікованих фахівців затвердять його на посаду капітана, функцію якого він фактично й виконував» / «де очікував підтвердження на своє тимчасове **капітанство** за відсутності кваліфікованого капітана» [Берега, c. 84] / «де очікував отримати тимчасове **призначення на посаду капітана** через брак кваліфікованих фахівців» [Фіра, c. 79].

Показовою є синтагма з порядковим числівником *first* (перший, -е), що вияскравлює в одних контекстах лексему *command* зі звичайним «номенклатурним» значенням '**рейс на посаді капітана**': «He might have added that it was my *first command* too» [Conrad, c. 89] / «то було моє **перше капітанство**» [Берега, c. 92] / «Він міг би додати, що до того ж це мій **перший рейс у ролі капітана**» [Фіра, c. 89] / «Doktor powinien był dodać, że ja sam po raz *pierwszy pełnię funkcję kapitana*» [Zagórska, c. 90–91] = «перша служба капітаном», а в інших контекстах – у почуттєво-емоційному смислі в значенні '**перший корабель під чиймсь командуванням з усвідомленням цінності своєї місії**': «My *first command*. Now I understand that strange sense of insecurity in my past» [Conrad, c. 133] / «Моє **перше капітанство**. Тепер я розумію оте дивне відчуття небезпеки в минулому» [Берега, c. 128–129] / «**Перший корабель під моїм командуванням**. Тепер я збагнув те дивне відчуття вразливості, що я відчував у минулому» [Фіра, c. 133] / «*moją wartość jako komendanta* [моя цінність як командира], *cofam się przed samym widmem niebezpieczeństwa*» [Zagórska, c. 134].

Дублювання порядкового числівника *first* (перший, -е) підсилює конотативний складник значення, зміщуючи акцент на емоції молодого капітана у своєму «дебютному» плаванні на цій посаді: «the *first passage* of my *first command*» [Conrad, c. 109] / «**перше** плавання мого **першого капітанства**» [Берега, c. 109] / «[хінін] врятує екіпаж, корабель, зніме закляття своєю цілющою дією, <...> забезпечить мій **перший рейс** мого **першого корабля**» [Фіра, c. 109] / «*uchroni mój pierwszy statek w czasie pierwszej przeprawy*» [Zagórska, c. 110] = «врятує мій перший корабель під час першого плавання». У перекладі Ольги Фіри «дублюється» ще й присвійний займенник («**мій перший рейс мого першого корабля**»), неабияк увиразнюючи сенс «першого капітанства».

Визначена вище чуттєва семантика '**Я, мій корабель і моя команда**' еволюціонує далі в «Межі тіні» до онтологічної '**об'єднана душа судна / корабля**': «as if a sort of *composite soul*, the *soul of command*, had whispered suddenly» [Conrad, c. 65] / «наче **об'єднаний дух, дух капітанства**, прошептав раптом»

[Береза, с. 73] / «немов зібрана по часточках єдина душа, душа самого судна, зненацька зашепотіла» [Фира, с. 65] / «jak gdyby jakaś zbiorowa dusza – dusza dowódcy» [«колективна душа командира / капітана»] – *pochylała się teraz nad swoją wtajemniczając ją w dzieje długich lat żeglugi»* [Zagórska, с. 68].

Висновки та перспективи дослідження. Семантико-стилістичний аналіз лексеми *command* в автобіографічному сюжеті повісті Джозефа Конрада «The Shadow-Line» (1917) та відповідників назви в текстах польськомовного (племінниці письменника Анелі Загурської) і двох сучасних українськомовних перекладів засвідчив: лексема *command* належить до ключових у мариністичному дискурсі письменника і має значний семантичний потенціал, реалізуючи низку взаємопов'язаних лексико-семантичних варіантів: 'призначення на посаду капітана', 'командування судном', 'капітанство як професійний статус', 'омріяна кар'єрна мета', 'відповідальність за корабель і команду', 'випробування професійної зрілості', 'щаслива нагода', 'духовний зв'язок капітана з кораблем', 'об'єднана душа судна, команди й капітана'.

Психологічним підґрунтям виокремлених семантем є рефлексія письменника-мореплавця, яка базується на особистому досвіді першого «капітанства». Саме тому Джозеф Конрад часто використовує емоційно-забарвлені конструкції з присвійними займенниками («*my command*», «*my ship*»), увиразнюючи особистісне ставлення героя до своєї місії, трансформуючи абстрактну ідею влади над судном у конкретне відчуття онтологічної відповідальності («*composite soul*», «*soul of command*»).

Структурування значень оригінальної назви *command* і перекладних (*komenda*, *dowództwo*, *stanowisko kapitana*, *командування*, *посада капітана*, *корабель під командуванням*, *капітанство* тощо) засвідчило широке семантичне її розгортання: «слов'янський» відповідник *dowództwo* (пер. А. Загурської) / *капітанство* (пер. О. Берези) акцентує на сутності статусу та його внутрішньому сприйнятті героєм; описові конструкції-відповідники *призначення на посаду капітана корабля*, *командування кораблем*, *бути капітаном судна*, *рейс у ролі капітана* (пер. О. Фири) маніфестують динаміку та процесуальність «капітанства»; архаїчний колорит відповідників *komenda* (*command*), *władza* (влада), *stanowisko* (посада) в перекладі А. Загурської відсилає до глибоких морських традицій, близьких самому Конраду.

Загалом же в художньому світі повісті Джозефа Конрада «Межа тіні» семантика слова *command* еволюціонує від номенклатурного значення до глибокого онтологічного. Лексема *command* (*komenda* / *капітанство*) стає виразною емоційною домінантою, поєднуючи значення радості, надії, професійної честі, відповідальності, тривоги та усвідомлення власної зрілості. Перспективи подальших досліджень убачаємо в комплексному вивченні інших ключових мариністичних лексем у творчості Джозефа Конрада, у зіставному англо-польсько-українському аналізі особливостей їхньої репрезентації.

Джерела

- Conrad** – The Shadow-Line ; Typhoon / **Conrad** Joseph. Kyiv : Znannia, 2019. 286 p.
- Zagórska** – Conrad J., *Smuga cienia*, tłum. A. Zagórska, Polska Biblioteka Internetowa, 2014, [online], dostępny w: <https://play.google.com/books/reader?id=5VhaBAAQBAJ>
- Береза** – Конрад Дж. Межа тіні ; пер. з англ. Олександра Берези. Київ : Темпора, 2025. С. 1–156.
- Фира** – Конрад Джозеф. Межа тіні ; пер. з англ. Ольги Фири. Київ : Знання, 2019. С. 3–166.
- ГРАК** – Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаско, А. Лукашевський та ін. Київ, Львів, Єна, 2017. uacorus.org.

Література

1. Wilczyńska T., Wilczyński O. Koncept «woda» jako wyznacznik idiosylu w małej prozie Josepha Conrada. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2023. Zeszyt 11/1. P. 29–39. <https://doi.org/10.14746/sup.2023.11.1.02>
2. Андрейчук Н. І., Бондарук О. А. Художній образ крізь призму лінгвосеміотики. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2015. № 3. С. 17–22.
3. Мініч Л. С., Демчук О. А. Вербалізація концепту «ОКЕАН» у поетичній творчості Василя Махна. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22, т. 2. С. 9–13. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.2.1>
4. Міняйло Р. В., Міняйло Н. В. Метафорична персоніфікація в українськомовних перекладах прози Джозефа Конрада. *Записки з українського мовознавства*. 2022. Вип. 29. С. 186–196. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262404>
5. Панцьо С. Є. Словотвірний розряд іменників зі значенням збірності та одичності у діалекті лемків. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. Кіровоград : РВЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2000. Вип. 23. С. 23–30.
6. Слюніна О. Лінгвалізація концепту ВОДА в поетичному мовомисленні Павла Гірника. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 95. С. 279–285.
7. Сулима О. До питання семантики присвійних займенників в українській мові. *Енциклопедичний вісник України*. 2024. Вип. 16. С. 1–4. <https://doi.org/10.37068/evu.16.11>
8. Шевченко О. К. Репрезентація концепту «море» в англійській фразеології у контексті національно-культурного світогляду. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2022. № 14(82). С. 21–25. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14\(82\)-21-25](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14(82)-21-25)

Sources

- Conrad** – Conrad, J. (2019a) *The Shadow-Line; Typhoon*. Kyiv: Znannia.
- Zagorska** – Conrad, J. (2014) *Smuga cienia* [The Shadow-Line], trans. A. Zagórska. Polska Biblioteka Internetowa [online]. Available at: <https://play.google.com/books/reader?id=5VhaBAAQBAJ>
- Bereza** – Conrad, J. (2025) *Mezha tini* [The Shadow-Line], trans. O. Bereza. Kyiv: Tempora, pp. 1–156.
- Fyra** – Conrad, J. (2019b) *Mezha tini* [The Shadow-Line], trans. O. Fyra. Kyiv: Znannia, pp. 3–166.

HRAK – Shvedova, M., fon Valdenfels, R., Yaryhin, S., Rysyn, A., Starko, V., Nikolaienko, T. and Lukashevskiy, A. (2017–) *Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi moyi (HRAK)*. Available at: <https://uacorporus.org/>

References

1. Wilczyńska, T. and Wilczyński, O. (2023) 'Koncept «woda» jako wyznacznik idiosylu w małej prozie Josepha Conrada', *Studia Ukrainica Posnaniensia*, Zeszyt (11/1), pp. 29–39. <https://doi.org/10.14746/sup.2023.11.1.02>
2. Andreichuk, N. I. and Bondaruk, O. A. (2015) 'Khudozhnii obraz kriz pryзму linhvosemiotky' [Artistic image through the prism of linguosemiotics], *Naukovyi Visnyk Drohobyskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Filolohichni Nauky (Movoznavstvo)*, (3), pp. 17–22. [in Ukrainian].
3. Minich, L. S. and Demchuk, O. A. (2022) 'Verbalizatsiia kontseptu «OKEAN» u poetychnii tvorchosti Vasyliia Makhna' [Verbalization of the concept "OCEAN" in the poetic creativity of Vasyl Makhno], *Zakarpatski Filolohichni Studii*, (22/2), pp. 9–13. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.2.1> [in Ukrainian].
4. Miniailo, R. V. and Miniailo, N. V. (2022) 'Metaforychna personifikatsiia v ukrainskomovnykh perekladakh prozy Dzhozefa Konrada' [Metaphorical personification in Ukrainian translations of Joseph Conrad's prose], *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (29), pp. 186–196. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262404> [in Ukrainian].
5. Pantso, S. (2000) 'Slovotvirnyi rozriad imennykiv zi znachenniam zbirstnosti ta odyndynchnosti u dialekti lemkyv' [Word-building category of nouns with the meaning of collectivity and singulativity in the Lemko dialect], *Naukovi Zapysky. Seriiia Filolohichni Nauky (Movoznavstvo)*, (23), pp. 23–30. [in Ukrainian].
6. Sliunina, O. (2011) 'Linhvalizatsiia kontseptu VODA v poetychnomu movomysleni Pavla Hirnyka' [Lingualization of the concept WATER in the poetic language thinking of Pavlo Hirnyk], *Naukovi Zapysky. Seriiia Filolohichni Nauky (Movoznavstvo)*, (95), pp. 279–285. [in Ukrainian].
7. Sulyma, O. (2024) 'Do pytannia semantyky prysviinykh zaimenykiv v ukrainskii movi' [On the question of the semantics of possessive pronouns in the Ukrainian language], *Entsyklopedychnyi Visnyk Ukrainy*, (16), pp. 1–4. <https://doi.org/10.37068/evu.16.11> [in Ukrainian].
8. Shevchenko, O. K. (2022) 'Reprezentatsiia kontseptu «more» v anhliiskii frazeolohii u konteksti natsionalno-kulturnoho svitohliadu' [Representation of the concept "sea" in English phraseology in the context of the national and cultural worldview], *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademia". Seriiia Filolohiia*, (14(82)), pp. 21–25. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14\(82\)-21-25](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14(82)-21-25) [in Ukrainian].

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.1'37

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368005>**Л. В. Рева-Лєвшакова,***д-р філол. наук, проф.,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4061-3226>

НЕОРЕАЛІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ НА ІНШОМОВНУ ЛЕКСИКУ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ

Метою дослідження є аналіз функціонування іншомовної лексики в українському мовленні, визначення особливостей її використання, адаптації та ролі в сучасному мовному просторі з позицій неореалістичних поглядів і міркувань. Об'єктом дослідження є сучасне українське мовлення в контексті активного функціонування іншомовної лексики. Предметом дослідження виступають неореалістичні погляди на семантичну роль іншомовної лексики, особливості її використання, адаптації та функціонування в українському мовному середовищі. У процесі аналізу застосовано описовий, соціолінгвістичний, порівняльний методи дослідження. У роботі вперше досліджується функціонування, вплив, життя, використання іншомовної лексики в сучасному українському мовленні з позицій неореалістичних поглядів на лексичні запозичення. Особливу увагу приділено аналізу іншомовної лексики з погляду синтезу наукових знань. Зроблено спробу систематизації основних тенденцій функціонування іншомовних запозичень, визначено їхню роль у процесах мовної модернізації та комунікативної адаптації української мови до умов глобалізації. Неореалістичні підходи до аналізу мовних запозичень ґрунтуються на визнанні природності мовних змін і функціональної доцільності іншомовних елементів. Іншомовна лексика є невід'ємною складовою сучасного українського мовлення та відображає міжкультурні взаємодії. Також іншомовна лексика активно функціонує в різних сферах українського мовлення, проходить процес адаптації до мовної системи та виконує важливі комунікативні функції. Водночас надмірне й невмотивоване використання запозичень може негативно впливати на мовну культуру та витіснити національні мовні ресурси. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні новітніх тенденцій функціонування іншомовної лексики в цифровому середовищі, аналізі мовної поведінки різних соціальних груп, а також у дослідженні процесів адаптації англіцизмів та інших запозичень у сучасній українській мові.

Ключові слова: мовні концепції, неореалістичні погляди, іншомовна лексика, запозичення, соціокомунікативні мовні процеси, семантичні можливості.

L. V. Reva-Lievshakova,

DSc in Philology, Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Professor at the Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department

NEOREALISTIC VIEWS ON FOREIGN LANGUAGE VOCABULA IN UKRAINIAN SPEECH

The purpose of the study is to analyze the functioning of foreign vocabulary in Ukrainian speech, to determine the features of its use, adaptation and role in the modern language space from the standpoint of neorealist views and considerations. The object of the study is modern Ukrainian speech in the context of the active functioning of foreign vocabulary. The subject of the study is neorealist views on the semantic role of foreign vocabulary, the features of its use, adaptation and functioning in the Ukrainian language environment. In the process of analysis, descriptive, sociolinguistic, comparative research methods were used. The work for the first time examines the functioning, influence, life, and use of foreign vocabulary in modern Ukrainian speech from the standpoint of neorealist views on lexical borrowings. Special attention is paid to the analysis of foreign vocabulary from the point of view of the synthesis of scientific knowledge. An attempt is made to systematize the main trends in the functioning of foreign borrowings, and their role in the processes of linguistic modernization and communicative adaptation of the Ukrainian language to the conditions of globalization is determined. Neorealist approaches to the analysis of language borrowings are based on the recognition of the naturalness of language changes and the functional expediency of foreign language elements. Foreign language vocabulary is an integral part of modern Ukrainian speech and reflects intercultural interactions. Foreign language vocabulary also actively functions in various areas of Ukrainian speech, undergoes a process of adaptation to the language system and performs important communicative functions. At the same time, excessive and unmotivated use of borrowings can negatively affect language culture and displace national language resources. Prospects for further research include studying the latest trends in the functioning of foreign language vocabulary in the digital environment, analyzing the linguistic behavior of various social groups, as well as studying the processes of adaptation of Anglicisms and other borrowings in the modern Ukrainian language.

Keywords: language concepts, neorealist views, foreign vocabulary, borrowings, socio-communicative language processes, semantic possibilities.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Процес створення мови складний, тривалий, болючий. Історія цього таїнства невідома. Незважаючи на те, що в науковому колі вже давно вивчається історія мови й історія мовознавства. Такі дослідження мають здебільшого міфічний характер, бо не можна дослідити те, що створювалось дуже давно в неписемні часи. Ми можемо багато разів звертатись до різноманітних мовних концепцій щодо історії будь-якої мови, але точки зору будуть неоднозначними, полемічними і в усій

своїй купі представляти велике припущення щодо створення чергового міфу. Втім, тема завжди буде відкритою й цікавою, вічною й нерозгаданою. Питання створення мови постає поряд з такими «вічними питаннями» як створення світу, появи життя молекули, рослини, тварини й людини. Скільки ще таких питань, на які відповідей у нас не буде, як не було мільйони років до нашого проміжку буття, так і мільйони років після сьогодення нашого існування, яке для нас є сучасністю, а в бігучому часі цікавого світу швидко стане минулим. Власне процес створення мови відображає життя людини: як і людина, мова створюється довго, формуючись самостійно, проявляючи незалежність, водночас не відмовляється від іншого досвіду, спостерігаючи за ним й надаючи перевагу тому, що можна взяти, розвивати й перевтілювати на ґрунт свого розуміння й кола зрозумілого оточення. Звідки приходять ці звуки, які стають словами, перетворюючись на словосполучення й породжуючи речення в колі однієї культури, релігії, оточення? Як іншомовні культура, релігія, суспільство впливають на становлення звуків, слів, словосполучень і навіть речень в іншому мовному середовищі? Де кордони мовної норми окремо взятої мови, зокрема української? Чи можна визначити межу рідного й іншомовного слова? Додамо ще й питання нашої розвідки щодо неореалістичних поглядів на прояви іншомовної лексики в українському мовленні. Усі питання представляють *наукову проблематику* й набувають *актуальності* для теоретичних і практичних досліджень, які ми пропонуємо розглянути з неореалістичних позицій, залучаючи до аналізу трактування й погляди вітчизняних дослідників й відомих англо-американських неореалістів, ґносеологічні уяви яких спирались на розуміння слова в мові, що відобразилось в численних їхніх працях, зокрема лінгвістичних.

Аналіз досліджень проблеми. Варто зазначити, що українські мовознавці зробили значний внесок у дослідження іншомовної лексики. Насамперед вони аналізували причини запозичень, ступінь їх адаптації та вплив на розвиток української мови. Однак, на наш погляд, особливого зацікавлення й наукової новизни набувають неореалістичні підходи до оцінки ролі запозичень у мові, які базуються на ґносеологічному та соціокомунікативному розумінні мовних процесів. Саме в цьому контексті формуються неореалістичні погляди деяких науковців-неореалістів, які трактують іншомовну лексику як закономірний результат суспільного розвитку та міжнародної інтеграції. На відміну від багатьох українських дослідників-мовознавців, котрі наполягають на збереженні українських відповідників замість іншомовних запозичень, представники такого (неореалістичного) підходу вважають, що запозичення є не загрозою для мови, а засобом її оновлення та розширення семантичних можливостей. Також неореалістичний підхід пов'язаний із соціолінгвістичними дослідженнями. У центрі уваги перебуває питання мовної моди, престижу іншомовних слів та їхньої ролі у формуванні соціальної ідентичності мовців. Дослідники підкреслюють,

що використання іншомовної лексики часто виконує не лише номінативну, а й експресивну функції.

Мета і завдання. *Метою* дослідження є аналіз функціонування іншомовної лексики в українському мовленні, визначення особливостей її використання, адаптації та ролі в сучасному мовному просторі з позицій неореалістичних поглядів і міркувань.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких *завдань*:

- визначити сутність і характерні риси неореалістичного підходу до мовних запозичень;
- проаналізувати теоретичні підходи до вивчення іншомовної лексики в українському науковому просторі;
- виявити позитивні та негативні аспекти впливу іншомовних запозичень на розвиток української мови.

Об'єкт і предмет дослідження. *Об'єктом* дослідження є сучасне українське мовлення в контексті активного функціонування іншомовної лексики. *Предметом* дослідження виступають неореалістичні погляди на семантичну роль іншомовної лексики, особливості її використання, адаптації та функціонування в українському мовному середовищі.

Джерельна база і фактичний матеріал. *Джерельну базу* дослідження становлять праці українських і зарубіжних науковців, присвячені проблемам мовних запозичень, соціолінгвістики, культури мовлення та мовної політики, зокрема праці І. Качуровського, Ю. Шевельова, А. Ткаченка. Також до роботи залучено праці англійських неореалістів: Дж. Е. Мура та Б. Рассела. *Фактичним матеріалом* дослідження є іншомовні лексичні одиниці, зафіксовані в сучасному українському мовленні та сучасних словниках іншомовних слів.

Методи дослідження. У процесі аналізу застосовано такі *методи дослідження*: *описовий метод* – для характеристики мовних явищ і систематизації іншомовної лексики; *метод лексико-семантичного аналізу* – для визначення значення та функцій запозичень; *соціолінгвістичний метод* – для дослідження впливу соціальних чинників на поширення іншомовної лексики; *порівняльний метод* – для зіставлення українських відповідників та іншомовних запозичень; *метод контекстуального аналізу* – для визначення особливостей функціонування іншомовних слів у мовленні.

Наукова новизна дослідження. У роботі вперше досліджується функціонування, вплив, життя, використання іншомовної лексики в сучасному українському мовленні з позицій неореалістичних поглядів на лексичні запозичення. Особливу увагу приділено аналізу іншомовної лексики з погляду синтезу наукових знань. Зроблено спробу систематизації основних тенденцій функціонування іншомовних запозичень, визначено їхню роль у процесах мовної модернізації та комунікативної адаптації української мови до умов глобалізації.

Теоретична і практична цінність результатів. *Теоретичне значення* дослідження полягає в поглибленні наукових уявлень про закономірності функціонування іншомовної лексики в українській мові та розвиток сучасних мовознавчих концепцій щодо мовних запозичень. *Практична цінність* отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження під час викладання курсів сучасної української мови, соціолінгвістики, стилістики та культури мовлення. Результати можуть бути корисними для викладачів та студентів філологічних факультетів.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи тему неореалістичних підходів до вивчення мови, зокрема іншомовних запозичень, ми звертаємось насамперед до мовних пошуків відомих англійських неореалістів: Дж. Е. Мура та Нобелівського лауреата з літератури Б. Рассела та їхніх лінгвістичних спробах розуміння світу через мовні уживання. Лінгвістичні розвідки вищезгаданих постатей відображають чимало висловлених мовних постулатів наших вітчизняних науковців, хоча вони не надавали своїм міркуванням визначень, пов'язаних з неореалізмом. Але, досліджуючи теорію, історію й розвиток неореалізму ми звертаємо увагу на важливі постулати цієї теорії, котру ми спостерігаємо у вивченні української мови й мовлення в колі наших дослідників. Згадаймо, що підґрунтям неореалізму є не роз'єднання наукових поглядів, а їхнє об'єднання, що відображає синтез знань про світ і його складові: природу, мову, мистецтво, культуру, релігію, ментальні уяви, простір і час тощо. За часів античної філософії ми мали такий принцип наукових міркувань. За нових часів з'явилися чимало різних (модерних, довготривалих та швидкоминучих) назв, що створюють межові наукові знання. Неореалісти висловлювали думку про бачення мови як єдиного організму, не виділяючи окремі органи для їхнього вивчення. Втім, широта поглядів давала іноді й інший результат: з'являлись нові вектори наукових знань. Влучним було висловлення засновника неореалізму Бертрана Рассела про те, що не можна локально лікувати окремий орган людини, доцільно розглядати лікувальну проблему всього організму. Цей приклад він зорієнтував на науку в цілому, зокрема лінгвістику. Найбільшого лінгвістичного змісту концептуального аналізу мовних процесів, зокрема запозичень, набувають праці Дж. Е. Мура. У своїй роботі «Спростування ідеалізму» він писав, що на розвиток мови впливають три моменти процесу пізнання: «по-перше, людина ніколи не буває замкнутою в рамках власної свідомості, по-друге, людина не ізольована від зовнішнього світу і, по-третє, людина не ізольована від інших людей» [4, с. 30]. За його твердженням, ці компоненти розвитку людини проєктуються й на мову: будь-яка мова не ізольована від зовнішнього світу. Ці твердження зрозумілі, однак є певна специфічність дослідницьких міркувань, адже важливі постулати пропонуються з неореалістичних точок зору: повної свободи споглядання на світ. Неореалістичні погляди Дж. Е. Мура на можливості слова

та слововживання в процесі пізнання дали перспективу розвитку своєрідної науки – лінгвістичної філософії, родоначальником якої його називають.

Обов'язковим елементом запозичень у мові Дж. Е. Мура вважав ментальний аргумент. Неореалістична лінгвістична теорія й пов'язаний з нею концептуальний аналіз мовного розвитку Дж. Е. Мура стали перспективними в галузі гуманітарних знань, зокрема в лінгвістичній семантиці. Це лінгвістичне новаторство інший неореаліст Б. Рассел називав «мовним повстанням» [5, с. 36]. Неореалістичний підхід Дж. Е. Мура передбачає оцінку іншомовних запозичень насамперед із позицій їхньої функціональної доцільності. Якщо іншомовне слово ефективно виконує комунікативну функцію, позначає нове поняття або є загальновживаним у міжнародному просторі, його використання вважається виправданим. Такий підхід відображає прагнення до адаптації мовної системи до сучасних потреб суспільства. Неореалістичні погляди також враховують соціальний аспект мовлення. Використання іншомовної лексики часто виступає показником професійної належності, сучасності, престижу або інтегрованості до глобального інформаційного простору. Особливо помітним це є у мовленні молоді та представників професійних спільнот.

Отже, вислови Дж. Е. Мура цілком підтверджують думки сучасних українських вчених щодо ролі запозичень: іншомовна лексика в сучасному українському мовленні є не лише результатом мовних контактів, а й важливим чинником розвитку комунікативних можливостей української мови. Подібні підходи вивчення запозичень в українській мові набувають значення й у працях відомих українських вчених. Хоча вони не спирались на дослідження відомих англійців-неореалістів, однак висловлюють схожі думки щодо запозичень у мові. В таких збігах у поглядах ми вбачаємо певне наближення до істини, пошуковими шляхами яких йшли й українські, й англійські науковці. Наприклад, цікаві точки зору на порівняння мов й роль запозичень висловлював автор «Фоніки» І. Качуровський. Йому належить своєрідна теорія «прозорості» мов: «Відповідно до співвідношення голосних та приголосних у конкретному лексичному матеріалі відрізняємо мови прозорі, мови середньої прозорості та мови непрозорі» [3, с. 10]. На основі своєї класифікації автор висловлював припущення про те, що можна зрозуміти генетичний код того чи іншого слова, адже кожна мова має свою «ментальну» специфіку. Мовні особливості І. Качуровський порівнював з будівлями (так само, як і раніше Дж. Е. Мур). Ми не могли оминати це чудове порівняння: «Велике значення також має тривалість у часі голосних і приголосних. Якщо, наприклад, іспанську мову ми можемо уявити у вигляді будинку з прозорими кімнатами-голосними, що переділені тоненькими переборками-приголосними, то німецька уявляється середньовічним бургом, де в товщині грубесних мурів-приголосних туляться вузькі переходи-голосні» [2, с. 17]. Іншомовні запозичення І. Качуровський називає французьким терміном *етранжизми* [2, с. 61].

Цей термін згодом розвинув й інший вітчизняний автор праць про українське слово – сучасний дослідник А. Ткаченко. Підтримуючи мовні позиції І. Качуровського щодо вияву запозичень в українській мові, А. Ткаченко зазначав: «А тим часом мова ... вдається до нових зусиль ословити, передати невимовне, поділитися з іншими солодкою мукою осягнення світу, себе, інших... І підгнуттям таких зусиль слугують прямі, непереносні, безобразні, номінативні, автохтонні, денотативні значення слів. Така велика кількість термінів на означення, зрештою, одного й того явища пояснюється намаганням науковців цілковито абстрагуватись од «внутрішньої форми» слів ..., залишивши тільки «зовнішню форму» і вклавши в неї специфічно науковий зміст. А також, як і завжди, – різними каналами іншомовних запозичень» [6, с. 215]. На думку А. Ткаченка, існують різні стадії побутування іншомовних запозичень. Це твердження вже не нове, однак, дослідження цього питання й досі викликає серйозну полеміку й неоднозначні погляди, втім, цікаві й перспективні для нових розвідок. А. Ткаченко помічав, що «чимало слів, запозиченість яких уже не відчувається, бо вони міцно засвоїлися й функціонують за фонетичними, граматичними та всіма іншими нормами мови, яка їх увібрала» [6, с. 236]. Хоча автор і пише про літературознавство, однак приклади його не стосуються літературознавчих термінів, а взяті з живої мови. Наприклад, на підтвердження своїх думок, автор згадує тюркізми (баштан, кулак, гарбуз та ін.). На його думку запозичення можна поділити на *асимільовані* (які цілком засвоєні) і *етранжизми* (позиченість яких ще відчувається). Не остеронь він й патріотичних позицій щодо використання іншомовностей в художніх творах, що доказово спостерігаємо у цитаті: «Письменник послуговується багатствами створеної до нього лексики, фразеології ідіоматики ... творить і свої, і все це не є механічною сумою простої та “маркованої” лексики, а становить мистецьку якість. ... лишається сподіватись, що наша мова – і художня, і загальнонаціональна – ще має силу переплавити в своєму тиглі до рівня «карих слів» (асимільованих запозичень) і варваризми, й етранжизми й інші «ізми», а непотрібне відкинути у вигляді шлаку» [6, с. 236]. Однак сам автор не активно використовував запозичення, намагаючись віднаходити українські відповідники або інші засвоєні іншомовні синоніми.

Видатний славіст Ю. Шевельов розглядав запозичені слова як важливий та закономірний чинник розвитку мови. Свої мовознавчі концепції він ґрунтовно виклав у працях «Нарис сучасної української літературної мови» та «Історична фонологія української мови». Ю. Шевельов вважав запозичення (поряд з діалектизмами та словотвором) необхідним інструментом для збагачення української літературної мови. Хоча також він висловлював позицію, що будь-яке запозичене слово має підпорядковуватися внутрішнім законам та природній фонетичній системі української мови, а не ламати її структуру. Його праці вкрай цікаві, бо він намагався надати етимологію розвитку української мови за давніх часів. За таких роздумів він писав: «Коли йдеться про джерела,

використовувані для реконструкції фонологічних змін в українській мові, конче треба розрізняти між часом до та після середини XI ст. Для кількох попередніх століть, що мають братися під увагу, тобто для періоду приблизно від VII до XI ст., жодних пам'яток, написаних в Україні мовою її народу, не існує. Фонологічний розвиток протягом цього періоду має реконструюватися за допомогою порівняльного методу, а також методом внутрішньої реконструкції та шляхом аналізу запозичень, узятих українською мовою з інших мов та іншими мовами з української» [7, с. 47]. Ю. Шевельов відстоював позиції боротьби зі штучною русифікацією, гостро критикуючи радянську мовну політику, зокрема правописні зміни 1930-х років, а також штучне насадження російської лексики та кальок під виглядом «інтернаціоналізмів», що призводило до руйнування автентичності української мови. Не меш цікавою є його позиція щодо повернення до класичних європейських традицій передачі іншомовних слів, зокрема в написанні слів грецького походження. Його вболівання були підтримані укладачами нового *Правопису* української мови 2019 року, де додано варіантність щодо написання слів грецького й латинського походження: аудиторія – авдиторія, пауза – павза, аудієнція – авдієнція, ефір – етер, міф – міт, міфологія – мітологія та ін.

Висновки та перспективи дослідження. Неореалістичні підходи до аналізу мовних запозичень ґрунтуються на визнанні природності мовних змін і функціональної доцільності іншомовних елементів. Іншомовна лексика є невід'ємною складовою сучасного українського мовлення та відображає міжкультурні взаємодії. Також іншомовна лексика активно функціонує в різних сферах українського мовлення, проходить процес адаптації до мовної системи та виконує важливі комунікативні функції. Водночас надмірне й невмотивоване використання запозичень може негативно впливати на мовну культуру та витісняти національні мовні ресурси. *Перспективи* подальших досліджень полягають у вивченні новітніх тенденцій функціонування іншомовної лексики в цифровому середовищі, аналізі мовної поведінки різних соціальних груп, а також у дослідженні процесів адаптації англіцизмів та інших запозичень у сучасній українській мові.

Література

1. Качуровський І. В. Нарис компаративної метрики. Мюнхен, 1985. 119 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/1963-kachurovskiy-i-naris-komparativnoyi-metriki/> (дата звернення: 06.05.2026).
2. Качуровський І. В. Основи аналізу мовних форм (стилістика). Мюнхен : [б.в.] ; Ніжин : [б.в.], 1994. 136 с.
3. Качуровський І. В. Фоніка : підручник. Київ : Либідь, 1994. 168 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk591866.pdf> (дата звернення: 06.05.2026).
4. Мур Дж. Е. Спростування ідеалізму (The Refutation of Sdealism) [пер. с англ.]. 1903. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32025/mursprostuvannya.pdf> (дата звернення: 06.05.2026).

5. Рассел Б. Людське пізнання: Його сфера та межі [пер. с англ.]. Київ : Ника-Центр, 2001. 560 с.
6. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підруч. для студентів вищ. навч. закл. з гуманітар. спец. філологія, журналістика, літ. творчість. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Київський університет, 2003. 448 с.
7. Шевельов Ю. В. Исторична фонологія історичної мови. Пер з англ. Харків : Акта, 2002. 1054 с. URL: https://archive.org/details/istorychna_fonoloh/istorychna_fonoloh/page/n57/mode/2up (дата звернення: 06.05.2026).

References

1. Kachurovskyi, I. V. (1985) *Narys komparatyvnoi metryky* [Outline of comparative metrics]. Munich. Available at: <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/1963-kachurovskiy-i-naris-komparativnoyi-metriki/> (Accessed: 06 May 2026). [in Ukrainian].
2. Kachurovskyi, I. V. (1994) *Osnovy analizu movnykh form (stylistyka)* [Basic analysis of movement forms (stylistics)]. Munich; Nizhyn. [in Ukrainian].
3. Kachurovskyi, I. V. (1994) *Fonika* [Phonics]. Kyiv: Lybid. Available at: <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk591866.pdf> (Accessed: 06 May 2026). [in Ukrainian].
4. Mur, Dzh. E. (1903) *Sprostuvannia idealizmu* [The refutation of idealism]. Translated from the English. Available at: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32025/mursprostuvannya.pdf> (Accessed: 06 May 2026). [in Ukrainian].
5. Рассел, Б. (2001) *Liudske piznannia: yoho sfera ta mezhi* [People's knowledge: its sphere and boundaries]. Translated from the English. Kyiv: Nyka-Tsentr. [in Ukrainian].
6. Tkachenko, A. O. (2003) *Mystetstvo slova (Vstup do literaturoznavstva)* [Art of the Word (Introduction to Literary Studies)]. 2nd edn., rev. and ext. Kyiv: Kyivskyi universytet. [in Ukrainian].
7. Shevelov, Yu. V. (2002) *Istorychna fonolohiia istorychnoi movy* [Historical phonology of historical language]. Translated from the English. Kharkiv: Akta. Available at: https://archive.org/details/istorychna_fonoloh/istorychna_fonoloh/page/n57/mode/2up (Accessed: 06 May 2026). [in Ukrainian].

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368006>

Г. Р. Мацюк,

канд. наук з соц. комунікацій, доц.,

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,

доцент кафедри української та іноземних мов

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8857-1857>

СВОЄРІДНІСТЬ СЕМАНТИКИ ТА ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ ГОЛОВА

У статті досліджено особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць із компонентом голова в українській мові. Актуальність дослідження зумовлена активним розвитком сучасної фразеології та зростанням уваги мовознавців до вивчення фразеологічних одиниць як важливих репрезентантів національної мовної картини світу. Фразеологічні одиниці з компонентом голова становлять значний пласт української фразеології та відображають особливості народного мислення, оцінки людських якостей, емоційних станів, інтелектуальних можливостей і поведінки людини. Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці з компонентом голова, предметом виступають їхні семантичні та граматичні характеристики. Джерельною базою дослідження стали фразеологічні та тлумачні словники української мови. У процесі аналізу використано описовий метод, елементи компонентного аналізу, а також методи спостереження, зіставлення та систематизації мовного матеріалу. Наукова новизна роботи полягає в цілісній систематизації структурних і семантичних виявів фразеологізмів із компонентом голова. У результаті дослідження встановлено, що компонент голова у складі фразеологічних одиниць реалізує як пряме, так і переносне значення. Найчастіше він пов'язаний із позначенням інтелектуальної діяльності людини, її розумових здібностей, психоемоційного стану та поведінки. З'ясовано, що більшість фразеологізмів є моносемічними, однак окремим одиницям властива полісемія. Особливу увагу приділено структурно-синтаксичному моделюванню фразеологічних одиниць із компонентом голова в українській мові. Встановлено основні структурні моделі їх побудови, серед яких найпродуктивнішими є дієслівні фразеологічні сполучення, а також субстантивні й порівняльні конструкції. З'ясовано, що для таких одиниць характерна варіантність і факультативність компонентів, що забезпечує їхню структурну гнучкість. Визначено, що фразеологізми з компонентом голова найчастіше виконують функцію простого дієслівного присудка, рідше — складеного іменного або дієслівного, а в окремих випадках уживаються як обставини. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні інших фразеологічних мікросистем із соматичними компонентами, зіставлення функціонування фразеологізмів із компонентом голова з відповідними одиницями інших мов.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна одиниця, мікросистема, семантика, граматична структура, компонент *голова*, українська мова.

H. R. Matsiuk,

*PhD in Social Communications, Associate Professor,
Ternopil Ivan Puluji National Technical University,*

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages

PECULIARITIES OF THE SEMANTICS AND GRAMMATICAL STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT “HEAD”

The article examines the semantic and grammatical features of phraseological units with the component “head” in the Ukrainian language. The relevance of the study is determined by the active development of modern phraseology and the growing interest of linguists in phraseological units as important representations of the national linguistic worldview. These units form a substantial layer of Ukrainian phraseology and reflect specific features of folk thinking, the evaluation of human qualities, emotional states, intellectual abilities, and behavior. The object of the study is phraseological units with the component “head”, while the subject includes their semantic and grammatical characteristics. The research is based on Ukrainian phraseological and explanatory dictionaries. The study employs the descriptive method, elements of component analysis, as well as observation, comparison, and systematization of linguistic material. The scientific novelty lies in the comprehensive systematization of structural and semantic features of phraseological units with the component “head”. In the course of the study, it has been established that the component “head” within phraseological units functions in both its literal and figurative meanings. Most frequently, it is associated with the designation of a person’s intellectual activity, cognitive abilities, psycho-emotional state, and behavioural patterns. The analysis reveals that the majority of these phraseological units are monosemantic; however, some units demonstrate polysemy. Particular attention has been paid to the structural and syntactic modelling of phraseological units with the component “head” in the Ukrainian language. The study identifies the main structural patterns of their formation, among which verbal phraseological units are the most productive, along with nominal and comparative constructions. It has been revealed that such units are characterized by variability and optionality of components, which ensures their structural flexibility. Furthermore, phraseological units with the component “head” most often function as simple verbal predicates, less frequently as compound nominal or verbal predicates, and in some cases, they are used as adverbial modifiers. Prospects for further research lie in the study of other phraseological microsystems with somatic components, as well as in the comparative analysis of phraseological units with the component “head” and their equivalents in other languages.

Keywords: phraseologism, phraseological unit, microsystem, semantics, grammatical structure, component “head”, Ukrainian language.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сьогодні фразеологічні макро- та мікросистеми стали об’єктом комплексного вивчення в українському мовознавстві, що зумовлено їхньою здатністю найповніше відбивати

національну ментальність та специфіку мовного моделювання світу. Пропонувану статтю присвячено висвітленню зазначеної проблеми, крізь призму аналізу стійких виразів мови – фразеологічних одиниць – «усталених стійких словосполучень з постійним, відтворюваним за традицією складом компонентів, у якому втрачена їх лексична самостійність і які виражають цілісне фразеологічне значення, створюване в основному внаслідок переосмислення вільного словосполучення, а також виступають членом речення» [9]. Методологічну основу статті склали дослідження вітчизняних мовознавців, присвячені аналізу окремих фразеологічних макро- й мікросистем.

Аналіз досліджень проблеми. Як зазначає Ю. Ф. Прадід, фразеологічні макро- і мікросистеми почали інтенсивно вивчати в українському мовознавстві в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст. [6]. Сьогодні маємо систему досліджень щодо певних фразеологічних одиниць науковцями. Так вивченню семантичної і граматичної структури усталених стійких словосполучень з компонентами *зірка* та *зоря* присвячено роботу Ю. Ф. Прадіда [6], з компонентом-антропонімом – М. І. Пелипаса [3], компонентами *небо* і *земля* – Н. Д. Бабич [1], Ю. Ф. Прадіда [4, 5], з компонентами *бик*, *корова*, *теля* – Ю. Ф. Прадіда [7] та ін. Дослідженням фразеологізмів з ономастичним компонентом в українській і німецькій лінгвокультурі займалися В. А. Гаманюк і Т. М. Мішеніна [2].

Мета і завдання. Метою дослідження є визначення місця мікросистеми фразеологічних одиниць із компонентом *голова* у фразеологічному складі української мови, а також з'ясування особливостей їхньої семантики та граматичної організації компонентного складу. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: виділити мікросистему фразеологічних одиниць із компонентом *голова* у складі української фразеології; охарактеризувати семантичні особливості цих фразеологізмів; проаналізувати їхню граматичну структуру.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці з компонентом *голова*, **предметом** – семантичні та граматичні характеристики фразеологічних одиниць цієї мікросистеми.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельну базу фактичного матеріалу становили тлумачні та фразеологічні словники української мови. Для реалізації поставленої мети й виконання завдань використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (що дало можливість встановити семантичну структуру фразеологізмів); а також методи спостереження та аналізу, що уможливило впорядкування матеріалу дослідження.

Новизна дослідження полягає у комплексному вивченні особливостей семантики та граматичної структури фразеологічних одиниць із компонентом *голова* в українській мові.

Виклад основного матеріалу. Лексема *голова* полісемічна і відповідно до Словника української мови в 11 томах (СУМ-11) має дев'ять значень:

1. Частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок – вищий відділ центральної нервової системи. *Головою молодою На руку схилилась, До півночі невесела На зорі дивилась Княжна моя* (Т. Шевченко). 2. Ця частина тіла людини як орган мислення; мозок. *Мислі в голові важкі вертілись, тьмили світ, мов пил* (І. Франко). 3. Особа, яка керує зборами, засіданням і т. ін. *Максим за- туманеними очима глянув на голову засідання* (Н. Рибак). 4. Керівник установи, об'єднання, товариства, організації та їх відділів. *Голова сільради довго дзвонив кудись телефоном* (О. Смілянський). 5. У складі офіційної назви керівника держави, уряду або вищих державних органів. *Голова Верховної Ради України відкрив ранкове засідання* (Газета «Голос України»). 6. Основне, головне в чому-небудь. *Риба – вода, ягода – трава, а хліб – всьому голова* (Українське прислів'я). 7. Авторитетна особа; головний у якій-небудь справі. *Не жінка хаті голова, а чоловік, не їй його судити, не їй за його й ручити...* (Л. Українка). 8. Перші ряди, передня частина чого-небудь (колони, загону, групи і т. ін.), що рухається. *Голова колони вже входила в браму* (А. Хижняк). 9. Продукт харчування у вигляді кулі, конуса і т. ін. *От і почав Хоцінський до мене вчашати; ...шле мені з сахарні по голові сахару...* (І. Нечуй-Левицький) [8, 2, с. 109].

У цій роботі ми погоджуємося з думкою Ю. Ф. Прадіда про те, що слова у складі фразеологічних одиниць втрачають повністю або частково своє лексичне значення, а отже, складові частини фразеологізмів доцільніше називати компонентами [5]. Результати дослідження мікросистеми фразеологічних одиниць із компонентом *голова* дають підстави констатувати, що це слово найчастіше актуалізується у своєму першому значенні, як частина тіла. У процесі дослідження виявлено такі фразеологічні одиниці: **баламутити голову / голови** ('спокушати; підбурювати на погані вчинки, бунтувати'). *Ось забирайся, парубче, звідси та не баламуть голови заміжнім жінкам, виказала [Федора] сердито...* (В. Дарда); *Окаянна сірома нишпорить усюди по Україні да баламутить голови поспільству. Хіба не чув ти поголоски про чорну раду?* (П. Куліш); **брати / взяти [собі] в голову** ('задумуватись над чимось'). *Побачать начальники, що не поступаємось і візьмуть собі в голову: мабуть, суд не по правді – треба пересудити* (Б. Грінченко); **брати / взяти голову в руки** ('зосередитися на чомусь'). *Вам... треба взяти голову в руки та подумати до кінця і забути все минуле* (І. Микитенко); **битися головою об стіну / стіни** ('даремно докладати зусилля, щоб запобігти чомусь небажаному'). *Коли ж він [Василько] до політики доріс?... – Вони про це не говорять батькам, вони ховаються від батьків..., а потім батьки б'ються головами об стіни* (М. Стельмах); **братися (хапатися) за голову** ('бути у відчаї, розпачі; дуже переживати, шкодувати'). *Призначають у середню школу пташа жовтороте, а потім беруться за голови* (Ю. Збанацький); **вбивати / вбити в голову** ('примусувати кого-небудь запам'ятати, засвоїти щось; переконувати когось у чому-небудь'). *Довго вона мучилася з нею, довго била, поки таки вбила їй у голову, як і що треба робити* (Панас Мирний); *Вона [мати] вбивала йому у голову, що він красивіший, розум-*

ніший і здібніший за інших (Д. Ткач); **вбирати / ввібрати (втягувати / втягти, втягнути) голову в плечі** ('знітисся від чого-небудь (від страху, сорому тощо')); *Полозенко втяг голову в плечі, немов слимак у власну мушлю, і вже мовчки слухав суперечки про природу* (І. Цюпа); **в головах** ('коло голови, під головою або коло того місця, куди кладуть голову'); *Середина куреня... В глибині ліжка з дровинак заслапо воловою шкурою, в головах сідло* (І. Карпенко-Карий); *Свічка блимала на столику в головах* (І. Коцюбинський); **вибити з голови; викинути з голови** ('не думати, забути про кого-, що-небудь'); *Викиньте все з голови і звіртеся на мене* (О. Досвітній); **вішати / повісити голову** ('журитися'); *Головне не журися, голови не вішай* (В. Кучер); **голова з вухами; голова і два вуха** ('нерозторопна людина'); *Голово з вухами! Хоч при людях кажши на мене ти! – сказала Онися, торкнувши його по руці* (Нечуй-Левицький); **голова [йде] обертом (кругом); у голові наморочиться** ('про стан приголомшеності, розгубленості, зв'язаний з численними турботами, справами'); *Холодно в хатині. Клякнемо – та й годі;... Голова йде кругом; Чорних думок повно, І стоїти похмурий, Сльози ллєш безмовно* (П. Грабовський); **головою відповідати / відповісти (ручатися / ручитися)** ('брати на себе повну відповідальність за кого-, що-небудь'); *Я за кожного, кого ми озброїли, головою ручусь* (М. Мурашов); **голову втопити** ('зробити або зробитися нещасливим, занапастити когось або себе'); *Рідне дитя запакувала! Голову його втопила!* (П. Мирний); **голову гризти (прогризти)** ('докучати кому-небудь кимось, чимось, вимагати що-небудь у когось'); *Жінка було гризе йому голову і уранці і увечері* (Г. Квітка-Основ'яненко); **голову закручувати / закрутити** ('позбавляти здатності розумно діяти або ставитися до оточуючого'); *Дивлюсь на тебе та й думаю: закрутиши ти комусь так голову, що аж занудить* (С. Васильченко); **голову зложити; головою накласти (наложити); голову покласти (скласти)** ('загинувти'); *Було полковник так Лубенський Колись к Полтаві полк веде, Під земляни Полтавські вали (Де шведи голови поклали)* (І. Котляревський); **голову крутити** ('дурити когось'); *Як не вміє діла робить, то береться другим голову крутити* (Українське прислів'я); **голову ламати** ('намагатися зрозуміти що-небудь'); *Усі дівчата... згадують тебе та голову ламають – що... з тобою подіялось* (С. Васильченко); **голову морочити** ('дурити'); *Не морочте мені, Хомо, голови – кажіть зараз: буде фабрика?* (М. Коцюбинський); **голову підводити / підвести (піднімати / підняти)** ('починати впевнено діяти, активізуватися'); *Росте недоволення проти панів і дуків, незгода голову підносить* (Б. Лепкий); **голову прихилити** ('мати пристановище'); *Багатьом борцям і захисникам Батьківщини... які повернуться після війни до рідних місць, можливо, ніде буде й голову прихилити на ніч* (О. Довженко); **голову сушити** ('турбуватися про кого-, що-небудь'); *Що вже з нього було б, коли б ото кістки не боліли, коли б чорна жура не сушила весь час голови?* (Ю. Збанацький); **давати / дати голову на відріз (на відруб); давати / дати голову обрубати** ('гарантувати'); *Даю голову обрубати, що він не дурно топчється... Звісно, йому не любові тії треба, –*

батькові гроші замуляли... (Панас Мирний); **забивати / забити голову** ('приділяти багато уваги чомусь'). *Ти просто накручуєш себе, забиваєш собі голову нісенітницями* (О. Авраменко); **забити собі в голову** ('уперто, невідступно триматися яких-небудь думок'). *Клим і синок Олександра Підпригори найкраще вчилися в церковноприходській школі, а тепер вбили собі в голову, що мають десь далі вчитися* (М. Стельмах); **заливати / залити голову** ('пиячити'). *Пивна Севастяна Жигая ніколи не буває порожньою..., тут заливають часом свою очманілу голову ревниві парубки* (А. Шиян); **з головою поринати / поринути (пірнати / пірнути)** ('повністю, цілком віддаватися чому-небудь'). *Змушений жити в місті, далеко од народу, я часом з головою пірнаю в етнографічні записи* (М. Коцюбинський); **з хворої голови на здорову перекладати / перекласти (валити, звалювати / звалити)** ('перекладати або звалювати з винного на невинного'). *Марія все роздає старцям, а мене звинувачує в злодійстві, валить з хворої голови на здорову* (3 журналу); **йти по головах** ('добиватися чогось ціною будь-яких жертв, не рахуючись з іншими'). *Він йшов по головах, щоб досягти успіху і це всі пам'ятають; класти голову на плаху* ('ручатися за когось; нести відповідальність'). *При мені привезено було в Львів 8 т(исяч) рублів... Але я голову кладу, коли Львівська типографія, котру мені показано в 1876 р., варта й 1/2 тих грошей* (М. Драгоманов); **на головах (голови) ходити** ('бешкетувати'). *П'яні чоловіки трохи на головах не ходять* (Панас Мирний); **на свою голову** ('собі на шкоду'). *От і дослужилася у людей, от і заробила добра на свою голову!* (Панас Мирний); **не в голові** ('немає інтересу до чогонебудь'). *Домасі і не в голові наше гуляння. Знаю я добре, яка туза прийшла їй до серця* (Марко Вовчок); **не вкладається в голову; [і] не береться [до] голови** ('важко збагнути'). *У неї ніяк не вкладається в голову те, що він от втратив чи втрачає свій талант* (В. Козаченко); **не зносити голови** ('загинутися'). *Підв'язи язика, жінко, бо не зносити тобі голови, – кинув Панас, підводячись з лави* (З. Тулуб); **посипати попелом голову** ('каятися, шкодувати'). *Надягнувши траур і волосяниці, посипали голову попелом бідні батьки і голосно кричали* (П. Загребельний); **[аж] у голову б'є** ('дуже різкий'). *Мати продавала квас по три копійки за пляшку. Міцний, аж у п'яти б'є!* (П. Панч); **у голову (не) брати / взяти** ('задумуватись над чимось'). *Побачать начальники, що не поступаємось і візьмуть собі в голову: мабуть, суд не по правді – треба пересудити* (Б. Грінченко); *Ніхто тоді з хлопців і в голову не брав, що дівчину ж треба провести додому* (О. Чабанівський); **хоч кіл (кілок) на голові теши** ('про неможливість переконати вперту або нетямущу людину'). *Як упреться, наче стовпець у плоті, нічим не поворушиш, хоч кіл на голові теши* (М. Стельмах); **як біда на голову** ('несподівано'). *Вона [дівчина] була безмежно вдячна своїм землякам. Адже, коли б не з'явився, як біда на голову, цей пропащий чорт-поміщик, її ніхто б не виказав ворогам* (Ю. Збанацький); **як сніг на голову** ('зненацька'). *Татари рухаються завжди в цілковитій таємничості, падають, як сніг на голову, вриваються, мов летючий вітер* (П. Загребельний).

Аналіз фразеологічних одиниць з компонентом *голова* показує, що ця лексема також уживається й у своєму другому значенні. Вона символізує не просто частину тіла, а розум, пам'ять та інтелектуальні можливості людини. До таких фразеологічних одиниць належать: **без голови** ('про нерозумну людину'). *Мені потрібні люди розумні, а без голови і так є, та ніхто на них не зважає* (3 газети); **вітер в голові** ('легковажність, безвідповідальність'). *А парубки тії – сказано, вітер в голові, молодії – вибрали десь музики і повели молодих по селу* (Марко Вовчок); **втрачати / втратити (губити / згубити) голову** ('втрачати владу над собою, здатність обдумано діяти'). *Не втрачай голови... не втрачай голови... – говорило щось у ньому* (М. Коцюбинський); **голова на плечах** ('розумний, розсудливий'). *У іншого ніби й голова на плечах, а придивившись гарненько... побачиш порожнє місце* (М. Кропивницький); **з головою** ('про кмітливую і розумну людину'). *В громаді о. Гервасій був чоловік з головою* (А. Свидницький); **капустяна (куряча, дубова) голова** ('про людину, яка не має здорового розуму'). *Хотів би [Йоско] ... ремесла вчитися. – Іди, іди, капустяна голово, гадаєш, що тебе хтось прийме* (І. Франко); **мати голову на плечах (на в'язях)** ('бути розумним'). *Маю клапоту батьківської землі, маю освіту, маю голову на плечах, і яюсь проживемо з Марусею на світі, – сказав Ломицький* (І. Нечуй-Левицький); **голова дірява** ('безпам'ятний, забудькуватий'). *Вона підійшла до столу й вигукнула: – Ні, не буде мені дороги, голова зовсім дірява стала... найголовніше – яблука – забула* (В. Собко); **світла (ясна) голова** ('розумний'). *І його [Панаса Мирного] життя все більш двоїться, розколюється між осоружною службою та розумовими втіхами од читання, товаришування з ясними головами та перших спроб літературної роботи* (С. Єфремов).

Фразеологічні одиниці із компонентом *голова* у більшості випадків моносемічні і лише деяким із них властива полісемія: **баламутити голову (голови)**: 1) 'збавлювати, спокушати'. *Ось забирайся, парубче, звідси та не баламуть голови заміжнім жінкам, – виказала [Федора] сердито...* (В. Дарда); 2) 'підбурювати на погані вчинки, бунтувати'. *Окаянна сірома нишпорить усюди по Вкраїні да баламутить голови поспільству. Хіба не чув ти поголоски про чорну раду?* (П. Куліш); **вбивати / вбити в голову**: 1) 'частим повторенням, нагадуванням чи биттям примушувати кого-небудь запам'ятати, засвоїти щось'. *Довго вона мучилася з нею, довго була, поки таки вбила їй у голову, як і що треба робити* (Панас Мирний); 2) 'настирливо доводити кому-небудь щось, переконувати когось у чому-небудь'. *Вона [мати] вбивала йому у голову, що він красивіший, розумніший і здібніший за інших* (Д. Ткач); **вертиться (крутиться) в голові**: 1) 'хто-небудь ніяк не може пригадати щось'. *У мене зараз не вертиться в голові й жодна фраза з тих запальних і довгих наших розмов, які заповнювали всі вихідні вечори* (3 газети); 2) 'постійно, весь час виникає у свідомості, в уяві кого-небудь'. *Після дідових розповідей в голові вразливого хлопчика крутилися героїчні картини минулих років* (3 газети); **вибити з голови**: 1) 'позбутися якоїсь нав'язливої думки, перестати думати про кого-, що-небудь'. *[Рябина:] Дочку*

мою, не в гнів тобі кажучи, ти собі з голови вибий! (І. Франко); 2) 'примусити кого-небудь відмовитися від чогось'. *Хапайте їх та закидайте в тюрми, забивайте в кайдани, а потім лупіть батогами, скільки мога! Я виб'ю з їх дурних голів той вільний дух* (І. Нечуй-Левицький); *вивітрили хміль з голови: 1) 'зробити кого-небудь зовсім тверезим; протверезити'. Звістка про те, що вони пролітають над прикарпатськими лісами – його рідною стихією – одразу вивітрила хміль з його голови* (3 газети); 2) 'спонукати кого-небудь реально сприймати, оцінювати дійсність, не вигадуючи чогось нездійсненого'. *А я мислю, що мусимо прийняти рішення і вивітрили хміль з голови Нерчина* (Н. Рибак).

Дослідження синтаксичної структури та моделей, за якими побудовані фразеологічні одиниці з компонентом *голова*, дозволяє з'ясувати їхні типові конструкції. Зазвичай такі вирази репрезентують:

1. Дієслівні фразеологічні сполучення:

- а) модель «дієслово + іменник» або «іменник + дієслово»: *баламутити голову, брати голову, вішати голову, забивати голову, заливати голову, втопити голову, втрачати голову, голову гризти, голову закручувати, голову крутити, голову ламати, голову морочити, голову сушити, голову підводити, голову прихилити, головою відповідати, головою накласти, голову покласти, голову зложити;*
- б) модель «дієслово + прийменник + іменник»: *брати в голову, братися за голову, хапатися за голову, вбивати в голову, вибити з голови, викинути з голови, йти по головах, з головою поринати;*
- в) модель «дієслово + іменник + прийменник + іменник»: *брати голову в руки, битися головою об стіну, вбирати голову в плечі, класти голову на плаху, давати голову на відріз;*
- г) модель «дієслово + іменник + іменник»: *посипати попелом голову;*
- д) модель «дієслово + іменник + дієслово»: *давати голову обрубати;*
- е) модель «дієслово + прийменник + прикметник + іменник + прийменник + прикметник»: *перекладати з хворої голови на здорову;*

2. Субстантивні фразеологічні сполучення:

- а) іменникові моделі (голова як стрижневе або залежне слово): *голова з вухами, голова і два вуха, голова на плечах;*
- б) модель «прикметник + іменник»: *капустяна (куряча, дубова) голова, голова дірява, світла (ясна) голова;*
- в) прийменниково-іменникові моделі: *в головах, на свою голову, не в голові, без голови, з головою.*

Також зафіксовані порівняльні фразеологічні конструкції: *як біда на голову, як сніг на голову.*

Слід зауважити, що для фразеологічних одиниць із дієслівним компонентом характерним є використання співвідносних форм доконаного та недоконаного виду, що забезпечує реалізацію значення процесуальності або результативності дії: *брати / взяти [собі] в голову, вбирати / ввібрати (втягувати*

/ втягти, втягнути) голову в плечі, голову підводити / підвести (піднімати / підняти), з головою поринати / поринути (пірнати / пірнути), з хворої голови на здорову перекладати / перекласти (валити, звалювати / звалити), втрачати / втратити (губити / згубити) голову.

У деяких фразеологічних одиницях допускається варіантність – специфічна особливість фразеологізмів як одиниць мови, тобто видозміни фразеологічних одиниць, яка полягає у можливості взаємозамінності їх компонентів іншими словами або формами при збереженні семантики всієї одиниці: *братися (хапатися) за голову, голова [йде] обертом (кругом), головою відповідати (ручатися), голову підводити (піднімати), давати голову на відріз (на відруб), з головою поринати (пірнати), з хворої голови на здорову перекладати (валити, звалювати), капуста (куряча, дубова) голова, мати голову на плечах (на в'язах), світла (ясна) голова.*

У певних фразеологічних одиницях також простежується факультативність компонентів, тобто можливість уживання фразеологізму як у повному, так і в скороченому складі. Це означає, що окремі компоненти можуть бути наявними або пропускатися без зміни семантичного значення та лексико-граматичних особливостей фразеологічної одиниці. Так, фразеологізми *брати [собі] в голову, голова [йде] обертом, [аж] у голову б'є* можуть реалізуватися у формах *брати собі в голову, голова йде обертом, аж у голову б'є* та у вигляді *брати в голову, голова обертом, у голову б'є*.

Аналіз синтаксичних функцій фразеологічних одиниць із компонентом *голова* свідчить про їхню активну участь у структурі речення. Найчастіше такі фразеологізми виконують роль простого дієслівного присудка: *ударити в голову* ('викликати сп'яніння'). *Гаряча варенуха трохи вдарила йому в голову* (І. Нечуй-Левицький); *не вкладається в голову* ('важко зрозуміти щось'). *У неї ніяк не вкладається в голову те, що він так легко втратив свій талант* (В. Козаченко) та ін. Рідше виступають в ролі складеного іменного присудка: *голова дірява* ('безпам'ятний'). *Ой, коли б же не забути до ранку та сказати жінці про дочку. Ой, мабуть, забуду! Чогось на старість у мене голова стала дірява* (І. Нечуй-Левицький) та ін.; а також складеного дієслівного присудка: *викинути з голови* ('забути'). *Плакав нишком, жив одною, Не міг викинуть з голови* (П. Грабовський) та ін. В окремих випадках фразеологічні одиниці з компонентом *голова* функціонують в реченнях як обставини: *на свою голову* ('собі на шкоду'). *От і дослужилася у людей, от і заробила добра на свою голову* (Панас Мирний); *як біда на голову* ('зненацька'). *Адже, коли б не з'явився, як біда на голову, цей пропачий чорт-поміщик...* (Ю. Збанацький) та ін.

Висновки та перспективи дослідження. У результаті дослідження встановлено, що мікросистема фразеологічних одиниць із компонентом *голова* є важливим складником українського фразеологічного фонду та характеризується значною семантичною і граматичною різноманітністю. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що компонент *голова* найчастіше реалізує своє пряме значення

«частина тіла людини», однак у складі низки фразеологізмів актуалізує також значення «розум», «мислення», «інтелектуальні здібності людини».

З'ясовано, що переважна більшість досліджуваних фразеологічних одиниць є моносемічними, хоча окремим із них властива полісемія. Виявлено основні структурні моделі фразеологізмів із компонентом *голова*, серед яких домінують дієслівні сполучення, а також субстантивні та прийменниково-іменникові конструкції. Для дієслівних фразеологізмів характерним є використання співвідносних форм доконаного й недоконаного виду, що забезпечує вираження процесуальності або результативності дії. Дослідження показало наявність варіантності та факультативності компонентного складу окремих фразеологічних одиниць. Встановлено, що фразеологізми з компонентом *голова* можуть виконувати різні синтаксичні функції, найчастіше виступаючи простим дієслівним присудком, рідше – складеним іменним або складеним дієслівним присудком, а також обставиною.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні інших фразеологічних мікросистем із соматичними компонентами, у з'ясуванні дослідженні цих одиниць з відповідними фразеологізмами інших мов.

Література

1. Бабич Н. Мовні стереотипи з компонентами небо/земля в ментальному світо-сприйнятті українців. *Волинська філологічна: текст і контекст*. 2013. Вип. 15. С. 31–41. URL: <https://surl.li/gkavty> (дата звернення: 21.05.2026).
2. Гаманюк В., Мішеніна Т. Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти національної культури (німецько-українські паралелі). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. Т. 20. С. 29–54. <https://doi.org/10.31812/filstd.v20i0.3691>
3. Пелипась М. І. Фразеологічні одиниці з компонентом-антропонімом. *Культура слова*. 2021. № 94. С. 215–224. <https://doi.org/10.37919/0201-419X-2021.94.18>
4. Прадід Ю. Ф. Особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць із компонентом земля. *Філологічний часопис*. 2023. Вип. 1(21). С. 95–105. <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2023.281362>
5. Прадід Ю. Ф. Особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць із компонентом небо. *Записки з українського мовознавства*. 2023. Вип. 30. С. 23–34. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283836>
6. Прадід Ю. Ф. Семантична й граматична структура фразеологічних одиниць із компонентами зірка та зоря в українській мові. *Мовознавство*. 2022. № 5. С. 69–76. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-326-2022-5-006>
7. Прадід Ю. Ф. Семантичні особливості та граматична структура фразеологічних одиниць із компонентами бик (віл, бугай), корова, теля. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)»*. Вип. 37. 2023. С. 36–45. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-36-45>
8. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 2. URL: <https://surl.li/lvcqwq> (дата звернення: 22.05.2026).
9. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко. Київ : Наук. думка, 2003. 788 с.

References

1. Babych, N. (2013) 'Movni stereotypy z komponentamy nebo/zemlia v mentalnomu svitospryniatti ukrainstiv' [Linguistic stereotypes with the components sky/earth in the mental worldview of Ukrainians], *Volyn Filolohichna: Tekst i Kontekst* [Philological Volyn: Text and Context], (15), pp. 31–41. Available at: <https://surl.li/gkvty> (Accessed: 21 May 2026). [in Ukrainian].
2. Hamaniuk, V. and Mishenina, T. (2019) 'Frazelohizmy z onomastychnym komponentom yak reprezentanty natsionalnoi kultury (nimetsko-ukrainski paraleli)' [Phraseological units with an onomastic component as representatives of national culture (German-Ukrainian parallels)], *Filolohichni Studii: Naukovyi Visnyk Kryvorizkoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu* [Philological Studie: Scientific Bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University], (20), pp. 29–54. <https://doi.org/10.31812/filstd.v20i0.3691> [in Ukrainian].
3. Pelypas, M. I. (2021) 'Frazelohichni odynytsi z komponentom-antroponimom' [Phraseological units with an anthroponymic component], *Kultura Slova* [Culture of the Word], (94), pp. 215–224. <https://doi.org/10.37919/0201-419X-2021.94.18> [in Ukrainian].
4. Pradid, Yu. F. (2022) 'Semantychna y hramatychna struktura frazelohichnykh odynyts iz komponentamy zirka ta zoria v ukrainskii movi' [Peculiarities of the semantics and grammatical organization of phraseological units with the component earth], *Movoznavstvo* [Linguistics], (5), pp. 69–76. <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2023.281362> [in Ukrainian].
5. Pradid, Yu. F. (2023) 'Osoblyvosti semantyky ta hramatychnoi orhanizatsii frazelohichnykh odynyts iz komponentom zemlia' [Peculiarities of the semantics and grammatical organization of phraseological units with the component sky], *Filolohichni Chasopys* [Philological Journal], (1(21)), pp. 95–105. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283836> [in Ukrainian].
6. Pradid, Yu. F. (2023) 'Osoblyvosti semantyky ta hramatychnoi orhanizatsii frazelohichnykh odynyts iz komponentom nebo' [Semantic and grammatical structure of phraseological units with the components star and morning star in the Ukrainian language], *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (30), pp. 23–34. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-326-2022-5-006> [in Ukrainian].
7. Pradid, Yu. F. (2023) 'Semantychni osoblyvosti ta hramatychna struktura frazelohichnykh odynyts iz komponentamy byk (vil, buhai), korova, telia' [Semantic features and grammatical structure of phraseological units with the components bull (ox, steer), cow, and calf], *Naukovi Zapysky Vinnytskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu Imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii Filolohiia (Movoznavstvo)* [Scientific Notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series Philology (Linguistics)], (37), pp. 36–45. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2023-37-36-45> [in Ukrainian].
8. Bilodid, I. K. (ed.) (1970–1980) *Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980)* [Ukrainian language dictionary], Vol. 2. Kyiv: Naukova dumka. Available at: <https://surl.li/lvcwq> (Accessed: 22 May 2026). [in Ukrainian].
9. Bilonozenko, V. M. et al. (eds.) (2003) *Slovnyk frazelohizmiv ukrainskoi movy* [Dictionary of Ukrainian phraseological units]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2'282.2(477.87)

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368007>**О. Ф. Мигoliniнecь,***канд. філол. наук, доц.,**Ужгородський національний університет,**доцент кафедри української мови*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5331-7218>

ДИТЯЧИЙ ЛЕКСИКОН У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРОК: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Лексика дитячого мовлення упродовж багатьох років була предметом аналізу цілої низки гуманітарних наук, серед яких педагогіка, психологія, соціологія, лінгвістика та ін. На думку більшості мовознавців, до дитячої лексики належать «слова», що вживаються дітьми на позначення тих чи інших реалій дійсності, а також лексеми, які використовують дорослі в розмові з ними. В Україні дослідження дитячого мовлення започатковане у середині XIX ст. і було зумовлене потребою добору лексики для новостворюваних україномовних букварів. Лексика дитячого мовлення в закарпатських говірках представлена у статті Ф. Потушняка «Дитячий словник». Добірка Ф. Потушняка на сьогодні є першою і поки єдиною працею про дитяче мовлення в закарпатських говірках.

Наше дослідження — продовження попередніх студій у вивченні цього мовного явища на теренах Закарпаття. Його метою є семантико-етимологічний аналіз дитячої лексики, зібраної нами у 40 населених пунктах Закарпатської області за власним питальником (233 позиції) від дітей віком до шести років, а також членів їхніх родин — батьків, бабусь, дідусів та ін. Об'єктом дослідження виступає лексика дитячого мовлення (дитячий лексикон) у системі українських закарпатських говірок. Предметом дослідження є структурно-семантичний аспект, семантико-етимологічний аналіз цієї лексики, а також моделі словотвору дитячих інновацій. Основний метод дослідження — описовий. Він реалізований у процесі класифікації матеріалу та його інтерпретації за мотиваційними зв'язками. У межах цього методу використано прийоми лексико-семантичного та словотвірного аналізу.

Проаналізувавши виділені нами семантичні групи, можемо побачити, що у процесі їх творення і називання використано багато моделей. Це і звуконаслідувальні назви, які видають тварини: *му-му* 'корова', *іго-го* 'кінь', *мяу-мяу*, *няв-няв* 'кішка, кіт', і відвігукові назви, якими кличуть тварин чи птахів: *ціпа-ціпа* 'курча', *кісь-кісь* 'кішка', і спотворені слова, які виникли під впливом літературної назви: *кольова* 'корова', *зілафа* 'жирафа', *синя* 'свиня, кабан', *зайчик* 'зайчик', і усічені форми: *кóва* 'корова', *пу́га* 'попугай'. Звичайно, яку саме назву дитина буде вимовляти залежить, насамперед, від її віку. Вимовляючи слова, дитина може пропускати в них окремі звуки чи й цілі склади. З віком словниковий запас дитини збільшується. Крім конкретних назв, вона починає засвоювати абстрактні поняття. Багатство словникового запасу дитини пов'язане як з розвитком її мислення, так і з розвитком усіх компонентів мовлення.

Ключові слова: лексика дитячого мовлення, українські закарпатські говірки, лексико-семантична група, моделі словотвору дитячих інновацій.

O. F. Myholynets,

PhD in Philology, Associate Professor,

Uzhhorod National University,

Associate Professor at the Ukrainian Language Department

CHILDREN'S LEXICON IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN TRANSCARPATHIAN DIALECTS: A STRUCTURAL-SEMANTIC ASPECT

The vocabulary of children's speech has been the subject of analysis in various humanities disciplines, including pedagogy, psychology, sociology, linguistics, and others, for many years. According to most linguists, children's vocabulary includes "words" used by children to denote various realities of the surrounding world, as well as lexemes used by adults when speaking with them. In Ukraine, the study of children's speech began in the mid-19th century, prompted by the need to select vocabulary for the newly created Ukrainian primers. The vocabulary of children's speech in Transcarpathian dialects is represented in F. Potushniak's article *Children's Dictionary*. Potushniak's selection remains the first and so far the only work dedicated to children's speech in Transcarpathian dialects.

Our research continues previous studies of this linguistic phenomenon in the Transcarpathian region. Its aim is a semantic and etymological analysis of children's vocabulary that we collected in 40 settlements of the Zakarpattia region using our own questionnaire (233 items) from children under the age of six, as well as their family members – parents, grandmothers, grandfathers, and others. The object of the study is the vocabulary of child speech (children's lexicon) within the system of Ukrainian Transcarpathian dialects. The subject of the research is the structural-semantic aspect, the semantic-etymological analysis of this vocabulary, as well as the word-formation models of children's innovations. The main research method is descriptive. It is implemented through the classification of the material and its interpretation based on motivational links. Within this method, techniques of lexical-semantic and word-formation analysis are employed.

Having analyzed the semantic groups we identified, we can see that many models were used in the process of their creation and naming. These include onomatopoeic words that imitate animal sounds: *mu-mú* 'cow,' *iho-hó* 'horse,' *miau-miáu*, *niau-niáv* 'cat,' as well as vocative calls used to attract animals or birds: *tsipa-tsipá* 'chick,' *kis'-kis* 'cat,' and distorted words influenced by the literary form: *kol'óva* 'cow,' *zyláfa* 'giraffe,' *synia* 'pig,' *záchyk* 'hare,' and truncated forms: *kóva* 'cow,' *púha* 'parrot.' Naturally, which exact word a child will pronounce depends primarily on their age. While pronouncing words, children may omit certain sounds or entire syllables. As they grow, their vocabulary expands. In addition to concrete names, they begin to acquire abstract concepts. The richness of a child's vocabulary is connected both with the development of their thinking and with the development of all components of speech.

Keywords: vocabulary of children's speech, Ukrainian Transcarpathian dialects, lexico-semantic group, models of children's word-formation innovations.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Останнім часом все більша увага приділяється дослідженню лексики дитячого мовлення, яке вважається одним із елементів різнопланової мовної системи. Причому впродовж багатьох років ця лексика є предметом вивчення цілої низки гуманітарних наук, серед яких педагогіка, психологія, соціологія, лінгвістика та ін.

Аналіз досліджень проблеми. В Україні дослідження дитячого мовлення започатковане у сер. XIX ст. і було зумовлене потребою добору лексики для новостворюваних українськомовних букварів. Ряд статей, в яких порушується питання дитячого мовлення, друкує журнал «Основа» (Л. Ященко «О детском языке» [11]; І. Новицький «Еще о детских словах» [6]). Тут викладені спостереження авторів над дитячою мовою, а також подані словнички дитячих слів із південно-східних українських говорів, зокрема з говірок Київщини. У статті Л. Ященка вміщено 45 дитячих слів, у праці І. Новицького – 38 [8, с. 193]. Дослідженню дитячого мовлення присвятив свою працю «Дітські слова в українській мові» й І. Франко [9], у якій міститься добірка дитячих слів, записаних автором переважно у рідному селі Нагуєвичі та деяких інших селах Дрогобиччини. Тут подано 64 дитячих слова зі вказівкою їх значення. У «Словарі» за ред. Б. Грінченка вміщено понад 40 дитячих висловів, взятих із лексиконів П. Беринди, Є. Славинецького, І. Максимовича. Опрацювавши дитячі вирази зі «Словаря» Б. Грінченка, Р. Смаль-Стоцький опублікував розділ, присвячений дитячій лексиці, у своїй праці «Примітивний словотвір» (Варшава, 1929) [2, с. 88]. Український мовознавець з Німеччини О. Горбач у статті «Лексика дитячої мови в Україні» подав кілька сотень дитячих слів, записаних у 32 населених пунктах сходу та заходу України, починаючи з 1948 року [2].

У 80-і роки виходить друком «Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови» проф. Й. О. Дзєндзелівського, в якому в спеціальному розділі «Дитячий лексикон» подано 93 питання та зафіксовано 343 дитячі слова, записаних у різних регіонах України [4]. Серед сучасних мовознавчих праць, присвячених лексиці дитячого спілкування, можемо назвати дослідження С. Богдан, В. Ващенко, В. Чернецького, М. Асаули, Г. Занько, Т. Линник тощо. Лексика дитячого мовлення в закарпатських говірках представлена у статті Ф. Потушняка «Дитячий словник». Тут представлено 94 лексеми і наводяться теоретичні міркування автора про дитяче мовлення. Добірка Ф. Потушняка на сьогодні є першою і поки єдиною працею про дитяче мовлення в закарпатських говірках [7].

Мета і завдання дослідження. Наше дослідження – продовження попередніх студій у вивченні цього мовного явища на теренах Закарпаття. Його метою є семантико-етимологічний аналіз дитячої лексики, зібраної нами у 40 населених пунктах Закарпатської області за власним питальником (233 позиції) від дітей віком до шести років, а також членів їхніх родин – батьків, бабусь, дідусів та ін. Завданнями дослідження є збір фактичного матеріалу у 40 населених

пунктах Закарпаття за допомогою власного питальника, класифікація зібраної лексики за тематичними групами, аналіз словотвірних моделей дитячих інновацій та семантико-етимологічний аналіз зафіксованих дитячих слів у системі українських закарпатських говірок.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження виступає лексика дитячого мовлення (дитячий лексикон) у системі українських закарпатських говірок. Предметом дослідження є структурно-семантичний аспект, семантико-етимологічний аналіз цієї лексики, а також моделі словотвору дитячих інновацій.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Фактичним матеріалом дослідження є дитяча лексика, зібрана нами в 40 населених пунктах Закарпатської області за спеціально укладеним питальником. Основний метод дослідження – описовий. Він реалізований у процесі класифікації матеріалу та його інтерпретації за мотиваційними зв'язками. У межах цього методу використано прийоми лексико-семантичного та словотвірного аналізу.

Наукова, теоретична і практична цінність отриманих результатів. Наше дослідження продовжує вивчення дитячого мовлення на теренах Закарпаття. Це має значну наукову вагу, оскільки до цього часу першою і єдиною працею про дитяче мовлення в закарпатських говірках була добірка Ф. Потушняка. Зібраний фактичний матеріал може бути використаний для укладання лексичних атласів української мови, діалектних словників, а також у подальших дослідженнях педагогів і психологів.

Виклад основного матеріалу. В енциклопедії «Українська мова» до дитячої лексики відносять невелику групу простих для вимови слів, якими користується дитина у ранній період розвитку (з кін. 1-го до кін. 2-го року життя) до засвоєння загальноновживаної мови [5, с. 132–133]. На думку більшості мовознавців, до дитячої лексики належать “слова”, що вживаються дітьми на позначення тих чи інших реалій дійсності, а також лексеми, які використовують дорослі в розмові з ними [1, с. 175].

Аналізована тематична група представлена значною кількістю лексико-семантичних груп. Основна частина назв уходить до складу загальнонародної української лексики, хоча й нерідко відображає специфічні діалектні риси Закарпаття.

У складі зібраної дитячої лексики можемо виділити такі лексико-семантичні групи:

1. Назви транспорту: *бр-бр, бусь, атóбус, катóбус, тóбусь, лотóбусь* ‘автобус’, *тиух-тиух, ту-ту, бум-бум, нін-нін (бі-бін), мі-діт, у-у, чух-чух, шіня, масіна, палавóз* ‘автомашина, поїзд’, *бúма, віка, біка, кáма-кáма, амась, камась, кась, глузовік* ‘вантажівка’, *бу, бі, бі-бі, бін-бін, нін-нін, тря, бібіка, бібібка, бібка, біка, бúма, сьіна, тідіт, джіня, джінь, жінь-джінь, вум-вум, масіна*

‘машина’, *брум-брум, тра-тра, т́ах(к)той, т́атой, т́раток, т́ра́ток, т́а́тков, т́а́ктол, т́ла́ктол* ‘трактор’, *самайо́т, масайо́т* ‘літак’, *ту-ту, а́блик, коябе́ль, коя́блек, кола́блик* ‘корабель’;

2. Назви овочів, фруктів, дерев, ягід, грибів, квітів, трав: *бу́ця (-о), ба́льо, ба́лько, ба́нько, ва́ку, ля́буко, я́боцько, бу́цьо, я́буко (а́буко), аяко́, я́бко* ‘яблуко’, *бльо, нанас́, нас, анас́* ‘ананас’, *ба, бан, анан́, ба́на, на́на, банан́, банан́чик* ‘банан’, *ку-ку, куку́за, кую́за, куку́юза, сю́зя, тингилі́чка, мийй́* ‘кукурудза’, *бу́ба, бо́ба, бу́да, го́га, го́да, го́дка, а́дода, я́годка (а́годка)* ‘ягода (будь-яка)’, *мі́на, майі́на, малі́нка* ‘малина’, *пу́тя, цу́сьта, пу́тьта, апу́сьта, пу́ста, пу́ся, капу́тя, капу́сьта* ‘капуста’, *по́йка, ку́ля, со́ля (су́ля), сасо́ля, ольо́ля, патю́ля, пасу́ля, пату́лька, пасо́(у)лька, фасо́лька* ‘квасоля’, *бо́ля, бу́я, бу́ля, бу́лька, і́пка, лі́па, лі́пка, і́па, і́шка, ко́тя, цу́па, ю́чка, ко́ки, ко́мпікі, ку́мпля, ку́мпі, ку́мпіки (кту́мпіки), ку́мпелька, калто́пля, като́шка, калто́шка* ‘картопля’, *бу́лька, бу́ля (бу́я), ця́бу, цибу́лька* ‘цибуля’, *помідо́ка, мідо́ка, помідо́л, о́чка, ді́чка, паладі́чка* ‘помідор’, *гу́ся (гту́ся, гло́са, гу́ша, ю́ся), гу́ська (гу́ська, гту́ська)* ‘груша’, *ся, сі́вка, сі́ва* ‘слива’, *йо́шник, пото́нясник, пото́няк, ся́піта* ‘соняшник’, *ге́зьно (е́зьно), гле́зин, ино́, о́град, виноѓлад (иноѓрад)* ‘виноград’;

3. Назви дій: *пи, пий-пий, пі́пи, пі́тьки, пі́тоньки, води́ка* ‘пити’, *гам, гам-гам (ам-ам), га́мати (а́мати), га́мкати, га́мці, ням-ням (мням-мням), ням-няма, і́чка́ти, і́стка́ти, і́стонькати, і́ти, і́ці, і́ці, тя́ти, і́сьти* ‘істи’, *ку́сі, кусь́, кусь́-кусь́ (уку́сь), ку́сі-ку́сі, ку́сяти, ку́ськати* ‘кусати, вкусити’, *ці́ці, ці́, со́сі, со́осу, цю́нькати, цю́ньку, цю́няти, цю́нь, гу́ль-гу́ль, ду́нькати* ‘ссати соску’, *кусь́-ку́ся, ку́ськає, бі́бі* 1. ‘небезпечно’, 2. ‘кусати’, *хи, бі́бі, пі́ць, пі́цька* ‘попектися’, *топ-топ, пой-пой, поть-поть, ди́б, ді́бці, дубі́ці, ді́боньки, ди́бу́ні, ди́бу́сі, ди́бусеньки, ди́бу́ночки, дубо́ві но́жки, сама́-сма́* ‘так говорять до малих дітей, коли вони стають на ноги, пробують самостійно стояти’, *гуц-гу́ці, гу́ль-гу́ці, гоц, скок-скок, гоп-гоп, оп, та́пі* ‘підплигувати, стоячи на місці, гопати’, *тап-тап, топ-топ, туп-туп, то́пати, ді́бці, ді́бки, ди́бу́ні, дубати́, хо́ці, чаля-пати* ‘іти, ходити’, *а-а, у-у, го́па, го́пі, на ю́цьки (на у́чки, на у́цьки, на у́ці, на ю́ці, на у́ки), у́цьки-у́цьки, ру́ць* ‘іти (проситися) на руки’, *ла́дки, ла́дусі, ла́дусеньки, ла́душки, то́пі-то́пі, та́пі-та́пі, те́пці, та́пці, та́пцяти, то́сі, лусь́-лусь́, ру́чки* ‘у долоні плескати’, *фу, пу, ху, афу́* ‘дуги’, *ку́пці, ку́пі-ку́пі, ку́пі, тляп-тляп, чуп-чуп, чу́па-чу́па, цюп-цюп, цю́пі-цю́пі, ку́пку, па́тися* ‘купатися, купати’, *га, гу-гу, бу* ‘лякати’, *бух, бух-бух, бусь́, бе́сі, бу́сі, бубу́х, бубу́сі, бу́шки, пук-пук, пав-пав* ‘падати, впасти’, *гу́лі, га́йта, га́йту, га́йти (га́йчі), тпру́ті, прру́ті, гу-гу гуля́ти, гу-гу, чап-чал́ап, чап-чап, ча́пати, хлюп-хлюп, пам-пам* ‘іти по воді’, *кіть-кіть, коть-коть, ку́ль-ку́ль, ку́титься, чу́ляти* ‘котити, котитися’, *ці́к-ці́к, ці́-ці́, ці́к, ці́к-ці́к, чик, ці́ки, цю́ні, о́зиці* ‘різати’, *а-а-а, лю-лю, го́йда (го́йду), го́я, го́мба, гийса́-гийса́* ‘гойдати’, *ню́ні, ню́на, ню́няти, па́кати (па́кати), лєва́ти* ‘плакати’, *цю́м, цю́м-цю́м, цю́ма-цю́ма, цю́мати, цю́мі, цю́мка, цю́мці, да́ти* ‘бүзі, да́ти ро́та (ро́тика)’ ‘цілувати, поцілувати’, *бр-бр-бр, бум-бум, врум-врум,*

‘комар, комашка’, місь, міся, міська, ішка(іська), медик, медедик (едведик) ‘ведмедик’, жс-жс-жс ілюк, зюк, зюцьок ‘жук’;

7. Назви одягу, взуття та прикрас: льоля, сольоцька, трічка, лубаішка ‘сорочечка’, нати́чко (ати́чко), пв́аття, чі́ча ‘сукня’, тані́ (стані́), итані́шки, тані́сіки, тані́ці, нагави́цькі, гатькі́ ‘штани’, чі́пці (чі́мці, чінчі́, чімчі́), кунчі́, ко́тки ‘панчохи’, тап, тап-тап, топ-топ, та́пи, тапу́лі, тапу́льки, сльо́пки, цьо́мба-пацьо́мба ‘тапки’, топ-топ, бо-бо, по́чі, бо́ці, ко́ці, чо́би, попі́тки, па́нки, тя́па, тьопа́нки ‘черевики’, со́ньки, носо́ньки, носо́цьки, со́чки, оскі́, итінфлі́ ‘шкарпетки’;

8. Назви людей: ма, ма́ма, ма́ба, не́ня ‘мати’, та́то, та́та, та́ті, ня́ня, ня́ньо, оте́ць ‘батько’, цю́, цю́ці, тьо́тя, ті́та ‘жінка, тітка’, дя́дьо, ді́ді ‘чоловік, дядько’, ля́ля, бу́ба, бу́бка, ді́вочка ‘дитина, дівчинка’, ба, ба́ба, баа́уня, ба́ся, ба́ка, бу́ся, ба́бка, ма́ба ‘бабуся’, ді́, ді́-ді́, ді́ді, ді́дьо, ді́до, ду́ду, ді́дьо, ду́ся, ді́ду́ньо ‘дідусь’;

9. Назви їжі та напоїв: гам-гам, ам, а́ма, га́ма, ням-ням (мням-мням), ня́ма, ня́мка (а́мка) ‘їжа’, мо́ня, монь-монь, мньо-мньо, мо́ньо, мо́нька, мо́нечко, мо́ко, мо́цьо, мо́ля, мо́лько, коло́чко, ка́ші, ка́ї, ко́лова ‘молоко’, яйо́, ко́ко, о́ко, іце́ ‘яйце’, па́па, па́пка, ї́б, гіа́я, ко́льо, бу́ка, хлі́бчик (хлі́пчик), хі́п (х’ї́б) ‘хліб’, кі́ка, ня́ня, ня́ц(с)о́, ма́цо, ню́сьо, ня́с(ь)ко ‘м’ясо’, ма́дя, ме́дя, ма́дьо, ма́дько, цю́ця ‘мед’, ке́ка, ке́ля, ке́льо, ке́тя, е́ті, цю́ця, цю́цю, ба́ня, кафе́та, коке́тка, цоке́тка, цоке́та ‘цукерка’, аф, кап-кап, пі́па, пі́тя, од́а, од́я, оді́цька, воді́ка, гі́ни, ду́рру ‘вода’, ба́льо, бу́ба, ба́ле, бу́бик ‘бублик’, цу́, цу́(ю)ця́, цю́цю, цу́кер, чу́чок ‘цукор’;

10. Назви частин тіла людини: юка́ (ука́), лука́, ру́ця, у́тька, ру́цька (у́цька) ‘рука’, топ-топ, но́зя, но́зька, ньо́ся, ну́жка, лапа́тошка, лапа́ця ‘нога’, о́ся, ойо́ся (оло́ся), ко́ся, ко́сі, о́січко, оло́січко, войо́сячко ‘волосся’, но́сьо, но́ся, но́сик (о́сик), ні́с (ню́сь, нось, о́сь) ‘ніс’, ко, о́цьо, о́цько, о́ко ‘око’, пу́зя, пу́зьо, пу́зік, че́йево (е́йево), че́йево (е́йево), е́вко, целі́вко, живо́тик ‘живіт’, язь, зик, зі́к, я́зво, язі́к ‘язик’, сі́, сі́сі, ці́ці, ці́ці, ці́ця, ці́ця, ці́цька ‘груди’, о́па, по́па, са́ця, зі́ця, узі́цька, узі́ця, гу́зя ‘сідниця’;

11. Казкові істоти: ейф (еф) ‘ельф’, дяко́нь, ако́нь, длако́н ‘дракон’, ньом, ом ‘гном’, цево́на ча́почка (цево́на ся́поцька) ‘Червона Шапочка’, сні́(е́) зька ‘Білосніжка’, пупсі́ (пупсі́), пусі́чка, по́пюська (пупу́ська), по́пелюська, пү́шка, о́луська ‘Попелюшка’, ка́сон ‘Карлсон’, кобо́к ‘Колобок’, дю́йм(о)ка́ (дю́йм(о)ка), дю́ймочка́ (дю́йм(о)чка) ‘Дюймовочка’, бо́бка, у́бка боб ‘Тубка боб’, то́мчик і же́ричка, то́мчик і же́рі, то́м і дже́рі ‘Том і джері’, хро-хро, хро́ пэ́па, пэ́па, ю́пка, ці́ка пэ́па, сінка́ пэ́па ‘Свинка Пепа’, ді́н, аді́н ‘Аладін’, пунце́ль, лапунце́ль, апунце́ль ‘Рапунцель’.

Що стосується словотворення дитячих інновацій, то можемо виділити кілька моделей:

1) зміна звучання слова під впливом іншого, що має з ним звукову схожість (спотворені слова): *тра́ток, тра́ток* 'трактор', *ката́бус* 'автобус', *анан*, *ба́на* 'банан', *со́ля* 'квасоля', *ну́жál* 'журнал';

2) редуplikовані форми: *пи-пи* 'пити', *та́ні-та́ні*, *чу́ні-чу́н* 'плескати у долоні', *рврум-вррум*, *а́йту-а́йту* 'іхати', *га́ю-га́ю*, *лю́лі-лю́лі* 'спати', *ку-ку* 'ховатися – шукати', *мо́ня*, *монь-монь* 'молоко', *цю́ця*, *цю́цю* 'цукерка', *то́сі-то́сі*, *то́пі-то́пі* 'плескати у долоні', *па-па* 'хліб';

3) надання слову внутрішньої форми ("народна етимологія"): *та́ва* 'собака' (від гавкати), *мі́ня* 'кішка' (від мінькати), *ку́ні* (від купатися), *ку́кі* 'годинник' (від кукати);

4) усічені форми: *нанас*, *нас*, *анас* 'ананас', *бу́лька*, *бу́ля* 'цибуля', *мо́ко* 'молоко', *фон* 'телефон', *ко́ва* 'корова', *град* 'виноград', *ві́зор* 'телевізор', *ото́к* 'молоток', *мо́вочка* 'дво́ймовочка';

5) зменшено-пестливі форми: *ябу́цько* 'яблуко', *пасо́лька* 'квасоля', *ко́нька* 'кінь', *піче́нько* 'печиво', *бо́сцик* 'борщ', *па́тоньки* 'спати', *пі́тоньки* 'пити', *мі́ньке* 'щось мале', *а́чечка* 'качка', *у́сочка* 'гуска', *по́тятко* 'птах (всякий)', *ні́зенька* 'нога', *льо́тик* 'рот', *о́цько* 'око';

6) називання предметів за їх зовнішніми ознаками: *мі́кі-та́кі* 'годинник', *дзі-дзі* 'ключі (мн.)';

7) запозичені назви: *о́зя* 'троянда' (рос. *роза* 'т.с.'), *ресавáти* 'малювати' (рос. *ресовать* 'т.с.'), *о́луська* 'попелюшка' (рос. *Золушка* 'т.с.'), *кваськи*, *каськи* 'фарби' (рос. *краски* 'т.с.'), *бі́зяна* 'мавпочка' (рос. *обезьяна* 'т.с.'), *та́ська* 'сумка' (угор. *táska* 'т.с.'), *барáцка* 'абрикоса' (угор. *barack* 'т.с.'), *ми́йя* 'кукурудза' (рум. *melăi* 'т.с.'), *шті́нфлі* 'шкарпетки' (угор. *strimfli* 'т.с.'), *тинґу́лічка* 'кукурудза' (утворене на власному мовному ґрунті від угор. *tengeri* 'т.с.'), *кро́мплічка* 'картопля' (утворене на власному мовному ґрунті від угор. *krumpli* 'т.с.');

8) діалектні назви: *і́зур* 'вікно', *бу́ля*, *бу́лька*, *і́па* 'картопля', *патіо́лька*, *бу́ля* 'квасоля', *паладі́цька* 'помідор', *гэ́зьно* (*э́зьно*) 'виноград', *чі́чка*, *чі́ча*: 1. 'квітка', 2. 'гарний, щось гарне', *клипа́ць* (*кипа́ць*), *клипа́чик* 'молоток', *нагаві́цьки* 'штани', *че́йево* (*ёйево*), *че́йевко* (*ёйевко*), *е́вко*, *цели́вко* 'живіт';

9) випадкова назва: *діо́дя* 'холодно', *бе́к* 'поганий', *чу́ки* 'танцювати', *сі́нга* 'відкрити', *бе́бик*, *ді́нда*, *гойне́чок* 'нічний горщик', *чу́чати* 'спати', *зя́бі-зя́бі* 'хліб'.

Висновки. Як видно з нашого дослідження, всі дитячі інновації побудовані за певними зразками. Наприклад, тільки проаналізувавши семантичну групу 'Назви тварин', можемо побачити, що у процесі їх творення і називання використано багато моделей. Це і звуконаслідувальні назви, які видають тварини: *му-му* 'корова', *іго-го* 'кінь', *мяу-мяу*, *няв-няв* 'кішка, кіт', *ме-ме* 'коза', *ко-ко-ко* 'курка', *кря-кря* 'качка', *га-га-га* 'гуска', *гав-гав* 'собака', *хрю-хрю* 'свиня', *бе-бе* 'баран', *кар-кар* 'ворона', і відвигукові назви, якими кличуть тварин чи птахів: *ці́па-ці́па* 'курча', *кісь-кісь* 'кішка', і спотворені слова, які виникли під впливом

літературної назви: *кольова* 'корова', *зи́лафа* 'жирафа', *синя́* 'свиня, кабан', *за́чик* 'зайчик', і усічені форми: *ко́ва* 'корова', *пу́га* 'попугай'.

Звичайно, яку саме назву дитина буде вимовляти залежить, насамперед, від її віку. До 6 місяців малюк вимовлятиме тільки окремі склади чи видаватиме звуки. Вимовляючи слова, дитина може пропускати в них окремі звуки чи й цілі склади. З віком словниковий запас дитини збільшується. Крім конкретних назв, вона починає засвоювати абстрактні поняття. В основі зафіксованих нами назв лежать не особливі творчі сили дитини, а яскраво виражений стереотип роботи їх мозку. Багатство словникового запасу дитини пов'язане як з розвитком її мислення, так і з розвитком усіх компонентів мовлення.

Література

1. Асаула М. М. Лексико-семантичні особливості дитячого мовлення Центральної Слобожанщини (Харківщини). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2009. № 854. С. 174–178.
2. Горбач О. Лексика «дитячої мови» в Україні. *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Нью-Йорк, 1963. Т. 177. С. 88–101.
3. Горбач О. Зібрані статті. VIII. *Історія мови. Діалектологія. Лексикологія*: фотопередрук. Мюнхен, 1997. С. 22–35.
4. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови. Київ: Наукова думка, 1984. С. 305–307.
5. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Дитяча лексика. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Укр. енциклопедія, 2000. С. 132–133.
6. Новицький І. Еще о дѣтскихъ словахъ. *Основа*. 1862. № 9. С. 118–119.
7. Потушняк Ф. Дитячий словник. *Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університету. Серія «Філологічна»*. № 5. Ужгород, 1960. С. 110–111.
8. Статєєва В. І. Праця І. Франка про дитячі слова української мови в контексті аналогічних україністичних студій. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2000. Вип. 2. С. 192–203.
9. Франко І. Дітські слова в українській мові. *Світ*. 1881. № 7. С. 129–130.
10. Франко І. Дітські слова в українській мові. *Зібрання творів: у 50 т.* Київ, 1980. Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). С. 123–126.
11. Яценко Л. О дѣтскомъ языкѣ. *Основа*. 1861. № 8. С. 5–8.

References

1. Asaula, M. M. (2009) 'Leksyko-semantychni osoblyvosti dytyachoho movlennia Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny)' [Lexico-semantic features of children's speech in Central Slobozhanshchyna (Kharkiv region)], *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu im. V. N. Karazina. Seriya Filolohiia* [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology], (854), pp. 174–178. [in Ukrainian].
2. Horbach, O. (1963) 'Leksyka "dytyachoi movy" v Ukraini' [Vocabulary of "children's language" in Ukraine], *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka* [Proceedings of the Shevchenko Scientific Society], (177), pp. 88–101. [in Ukrainian].
3. Horbach O. (1997) 'Zibrani statti. VIII' [Collected Articles. VIII], *Istoriia movy. Dialektolohiia. Leksykolohiia* [History of language. Dialectology. Lexicology]. Munich, pp. 22–35. [in Ukrainian].

4. Dzendzelivskyi, Y. O. (1984) *Prohrama dlia zbyrannia materialiv do leksychnoho atlasu ukrainskoi movy* [Program for Collecting Materials for the Lexical Atlas of the Ukrainian Language]. Kyiv: Naukova dumka, pp. 305–307. [in Ukrainian].
5. Dziubyshyna-Melnyk, N. Ya. (2000) ‘Dytiacha leksyka’ [Children’s vocabulary], *Ukrainska Mova. Entsyklopediia* [Ukrainian Language: Encyclopedia]. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia, pp. 132–133. [in Ukrainian].
6. Novytskii, Y. (1862) ‘Eshche o ditskykh slovakh’ [More about children’s words], *Osnova* [Osnova], (9), pp. 118–119. [in Ukrainian].
7. Potushniak, F. (1960) ‘Dytiachyi slovnyk’ [Children’s dictionary], *Dopovidi ta Povidomlennia Uzhhorodskoho Derzhavnoho Universytetu. Serii Filolohichna* [Reports and Communications of Uzhhorod State University. Series Philological], (5), pp. 110–111. [in Ukrainian].
8. Statieieva, V. I. (2000) ‘Pratsia I. Franka pro dytiachi slova ukrainskoi movy v konteksti analohichnykh ukrainistychnykh studii’ [I. Franko’s work on children’s words in the Ukrainian language in the context of similar Ukrainian studies], *Suchasni Problemy Movoznavstva ta Literaturonnavstva* [Contemporary Issues in Linguistics and Literary Studies], (2), pp. 192–203. [in Ukrainian].
9. Franko, I. (1881) ‘Ditski slova v ukrainskii movi’ [Children’s words in the Ukrainian language], *Svit* [World], (7), pp. 129–130. [in Ukrainian].
10. Franko, I. (1980) ‘Ditski slova v ukrainskii movi’ [Children’s words in the Ukrainian language]. *Zibrannia tvoriv* [Collected works]. *Vól. 26: Literaturno-krytychni pratsi* [Literary and critical works]. Kyiv, pp. 123–126 [in Ukrainian].
11. Yashchenko, L. (1861) ‘O detskom yazyke’ [On children’s language], *Osnova* [Foundation], (8), pp. 5–8. [in Ukrainian].

Статтю отримано 16.05.2026

Затверджено після рецензування 16.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2'282(477.73/.74)

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368008>**Л. І. Стрій,***канд. філол. наук,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**доцент кафедри прикладної лінгвістики*ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-9785-588X>**Г. В. Сенік,***Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**старший викладач кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8524-4295>

НАЗВИ ВОЗА В ГОВІРКАХ ОДЕЩИНИ І МИКОЛАЇВЩИНИ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

У статті розглянуто назви воза у двох суміжних поліетнічних областях — Одеській і Миколаївській на матеріалі відповідних діалектних словників. При досить широкому ареалогічному дослідженні традиційних транспортних назв південний регіон України залишився досі поза увагою науковців, і метою нашої роботи є скасування цієї лакуни. Наше порівняння номінацій воза на Одещині і Миколаївщині репрезентує значні відмінності, які стосуються головним чином лінгварію, семантичної сторони, а також кількості зафіксованих транспортних назв, хоча і незначної (33–38). У говірках Бузько-Інгупського межиріччя наявні такі фонетичні, лексичні, словотвірні варіанти назв, яких немає на Одещині: *васаж, каруцка, драб, драби, тарка, кочія, ленийка, полугарбок, фіра* та ін. Спільних вокабул нараховано 5 (*васаг, каруца, балагура, мажара, водовозня*).

За функціональною ознакою в обох регіонах вози використовують: 1) для перевезення людей (*біда, бедка, качалка, дріжки* та ін.). 2) для пересування вантажів; вантажні, у свою чергу, можна поділити на три групи: а) для перевезення снопів, соломи та ін. (*безтарка, мажара, шарабан, драбинчак*); б) для транспортування різних лісоматеріалів (*биндір, тарбан, тічка, коток, розпуски*); в) для перевезення зерна, солі та інших сипких матеріалів (*бестарник, балагура, мажара*). В основному з-поміж них переважають поліфункціональні вози, але є й монофункціональні, спеціалізовані (*молошник, водовозка, коти́га*). За лінгвістичними параметрами — наявні запозичені найменування (*васага, каруца, мажара, камньон* та ін.), а також питомі, власні (*возовик, тарка, молошник* та ін.). Однією з важливіших лінгвістичних ознак є монолексемність, і навіть аналітичні дволексемні найменування шляхом універбації стають синтетичними, однолексемними (*літерний віз — літерняк, драбинчастий віз — драбинчак*). Усі ці параметри характеризують номінації воза як етноспецифічні мовні одиниці, які зберігають наслідки культурної діяльності українського народу.

Ключові слова: назви воза, ареальне дослідження, Одещина, Миколаївщина, порівняльний аналіз.

L. I. Strii,

PhD in Philology,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Associate Professor at the Department of Applied Linguistics

H. V. Senyuk,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Senior Lecturer at the Ukrainian Language and Foreigners' Language

Training Department

NAMES FOR THE WAGON IN THE DIALECTS OF ODESA AND MYKOLAIV REGIONS: COMMON AND DISTINCT FEATURES

The article examines the names for the wagon in two adjacent multiethnic regions — Odesa and Mykolaiv — based on regional dialect dictionaries. Despite rather extensive areal research of traditional transportation terminology, the southern region of Ukraine has so far remained largely overlooked by scholars, and the aim of our work is to fill this gap. Our comparison of wagon nominations in Odesa and Mykolaiv reveals considerable differences, which concern mainly the linguistic form, the semantic component, as well as the number of recorded transportation names, though the difference is small (33–38). In the dialects of the Buh–Inhul interfluvium, there exist phonetic, lexical, and word-formation variants that are absent in Odesa Region: *vasazh*, *karutsyka*, *drab*, *draby*, *tarka*, *kochiia*, *leniika*, *poluharbob*, *fira*, etc. Five shared vocabulary items were identified (*vasah*, *karutsa*, *balahura*, *mazhara*, *vodovoznia*). According to functional criteria, in both regions wagons are used: 1. for transporting people (*bida*, *bedka*, *kachalka*, *drizhky*, etc.); 2. for transporting goods. Cargo wagons, in turn, can be divided into three groups: a) for transporting sheaves, straw, etc. (*beztarka*, *mazhara*, *sharaban*, *drabynchak*); b) for transporting various types of timber (*byndir*, *tarban*, *tichka*, *kotok*, *rozpusky*); c) for transporting grain, salt, and other bulk materials (*bestarnyk*, *balahura*, *mazhara*). Most of these are multifunctional wagons, though monofunctional, specialized ones also exist (*moloshnyk*, *vodovozka*, *kotyha*). From a linguistic perspective, there are both borrowed names (*vasaha*, *karutsa*, *mazhara*, *kamnion*, etc.) and native ones (*vozovyk*, *tarka*, *moloshnyk*, etc.). One of the important linguistic characteristics is monolexemic structure; even analytical two-word names, through univerbation, become synthetic, single-word forms (*liternyi viz* → *literniak*; *drabynchastyi viz* → *drabynchak*). All these parameters characterize wagon nominations as ethnospecific linguistic units that preserve the cultural heritage of the Ukrainian people.

Keywords: names of the wagon, areal study, Odesa region, Mykolaiv region, comparative analysis.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Діалектна мова належить до лінгвокультурних феноменів, що транслюють традиційну народну культуру, з якою тісно пов'язане поняття «картина світу». Мовна картина світу носіїв діалекту є наслідком безперервного процесу засвоєння соціально зна-

чують поняття через слово, що існує в етнокультурному співтоваристві. Здавна основним заняттям слов'ян, зокрема українців, було землеробство, і тому неможливо уявити селянина-землероба без транспортного засобу, яким є віз і його численні різновиди. Назви воза в говірках Одещини й Миколаївщини належать до регіональних лексем, які презентують елементи традиційної матеріальної культури, це назви артефактів, що здавна виробляли люди своїми власними руками.

Одещина – поліетнічна і полікультурна територія. «Кожна зона взаємодії з іншими мовами має свої особливості; специфіка інтерференції говірок межиріччя Дністра й Дунаю полягає в полінаправленості і тривалості контактів» [1, с. 151]. Тут здавна мешкають українці – вихідці з Волині, з Поділля, Черкащини, Полтавщини, Слобожанщини. Крім того, тут живуть люди різних національностей. Одеська область межує з Румунією і Молдовою, поряд знаходяться Польща і Болгарія [13, с. 348–349]. Ю. О. Карпенко писав про взаємодію говірок Одещини з іншомовними говірками: «Досліджувані говірки (Одеської області – Л. Стрий, Г. Сеник) тривалий час контактують з болгарськими, молдовськими, гагаузькими, до 1940 р. – з німецькими говірками, до 1812 р. – з говірками буджацьких татар, що значною мірою відбилося на апелювативній та ономастичній лексиці» [цит. за: 1, с. 151]. З цих джерел у діалектну мову проникає значна кількість запозичень, що створює специфіку українського говору на зазначених теренах. «В основі говірки як елемента традиційно-побутової культури лежать метропольні традиції, тобто локальні варіанти української та інших культур, звідки відбувалося дозаселення. У нових природних і етносоціальних умовах ці традиції трансформувалися, набули нових елементів. Підсумком таких змін може стати навіть оригінальний варіант традиційно-побутової культури субетносу» [2, с. 23].

У Передмові до «Словника українських говорів Одещини» його головний редактор О. І. Бондар зазначає: «У говорах Одещини <...> є дуже багато цікавих, лінгвістично істотних проявів: а) міждіалектної взаємодії, б) міжмовної взаємодії, в) мовотворення, що виявилось в побудові нових слів, народжених говіркою і відсутніх в літературній мові» [16, с. 3]. «Як відомо, на Одещині проходить межа між двома наріччями: південно-західним і південно-східним, конкретніше, між південноподільськими говірками південно-західного наріччя і західностеповими говірками південно-східного наріччя» [16, с. 4].

Український говір Одещини розпочав вивчати і лексикографувати А. А. Москаленко, який у 1958 році надрукував невеличкий «Словник діалектизмів українських говірок Одеської області», якому передувала та слідувала низка наукових статей [див. перелік його праць з діалектології у: 13, с. 349–351]. Над діалектною лексикою нашого регіону працювали також видатні діалектологи – Й. О. Дзендзелівський та П. Ю. Гриценко.

Функціонування транспортної лексики тема не нова. Докладний огляд робіт з вивчення транспортних засобів у говорах України зробила Г. В. Шкурко в кандидатській дисертації «Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття» (Ужгород, 2021). Дослідниця вивчила монографії (М. Никончук, О. Никончук, В. Є. Ващенко), численні статті (В. О. Дворянкін, Н. Осташ, Р. Сердега та ін.), атласи, що відображають названу тематичну лексику в різних регіонах, зокрема на Наддніпрянщині, Поліссі, Слобожанщині та ін. [22, с. 37–46]. Однак при досить широкому ареалогічному дослідженні традиційних транспортних назв південний регіон України залишився досі поза увагою науковців.

Виходячи з концепції, що говори не замикаються в адміністративно-територіальних межах, ми зацікавилися суміжною з Одещиною територією Миколаївської області, яка, як і наша область, є полінаціональною і полікультурною, і дає змогу виявити міжговіркові відповідники номінацій воза. Для здійснення цієї мети ми користуємося «Словником українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя», у Передмові якого читаємо: «...формування степових говірок Бузько-Інгульського межиріччя бере початок з XVIII ст. Їх основу становлять середньонаддніпрянські говірки з вкрапленням північного й південно-західного наріч. У різний час українські степові говірки зазнали певного впливу білоруської, болгарської, частково – сербської, чеської, грецької, німецької та інших говірок» [17, с. 12].

Об'єктом нашої розвідки стали назви засобів пересування людей і вантажів – возів, що функціонують у говірках Одещини у порівнянні з номінаціями Миколаївщини. **Предметом** – семантичні, структурні, етимологічні особливості цих лексичних одиниць. **Матеріалом** слугує лексичний склад «Словника українських говорів Одещини» (16) та «Словника українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя» (17), з яких зроблено певні вибірки. **Метою** дослідження стало вивчення системних, зокрема парадигматичних, зв'язків між діалектизмами лексико-семантичної групи (ЛСГ) «назви воза» та інші лінгвістичні особливості цієї групи діалектних номінантів, а також пошук лексичних відповідностей / невідповідностей між двома суміжними регіонами. **Актуальність** зумовлена тим, що діалектні найменування воза застарівають, оскільки в реальному житті вози відходять у минуле, їх заступають вантажівки, якими перевозять людей і різні вантажі. Отже, необхідно зберегти ці перлини народної творчості як цінні духовні релікти. Деякі з них, що ввійшли у словник В. В. Жайворонка «Знаки української етнокультури», мають «глибинні етнокультурні нашарування» і стали «константами української національної культури» [7, с. 3–4].

Основна частина. Назви воза на Одещині. «Вивчення відношень елементів у межах досліджуваних об'єктів лексики є засобом глибшого пізнання і лексико-семантичних спільностей, і окремого слова», – зауважує П. Ю. Гри-

ценко [1, с. 5]. Розуміння ЛСГ «назви воза» як певної системи передбачає наявність гіпероніма і гіпонімів, логічно підпорядкованих головному номінантові як найменування родового поняття. Таким гіперонімом вважаємо лексему *віз*, що функціонує і в літературному, і в діалектному мовному просторі. Її вживають діалектоносії при поясненні певних особливостей воза і лексикографи при дефінуванні відповідних лексем, наприклад: **Бестарник**. Віз, яким возять зерно без тари, насипом [16, с. 22]; *Розво'ра є у возі / і вона куйєц'а зал'ізом з йідного кінц'а* [16, с. 172]. Лексема *віз* походить із праслов'янської *vozь, що має індослов'янське коріння *ѡѣ^[b] 'їхати, просуватися возом', 'перевозити'; цей корінь розвинувся в праслов'янські дієслова *vezti, *voziti [10, с. 345]. Подальший розвиток (чергування за аблаутом о/е) призводить до іє. *ѡѡ^[b]о-, що дає багато іменникових похідних із семантикою 'віз' в індослов'янській мові. Праслов'яни познайомилися з возом ще в дохристиянські часи як на заході, у германців та галлів, так і на сході, у скіфів і сарматів, які приходили зі своїми возами на кордони слов'янської території. Перші вози з'явилися у слов'ян ще до нової ери. Українське слово *віз* позначено переходом о→і, як відомо, внаслідок занепад зредукованих голосних у новому закритому складі.

Головною ознакою всіх видів воза є призначення, функція у господарській діяльності селянина: для перевезення людей, сіна, зерна, дров, винограду, води та ін. Ця ознака диференціює вози, зумовлює їхню форму і вигляд і водночас об'єднує всі номінації в лексико-семантичну групу, що стають співгіпонімами в цій ЛСГ.

Деякі назви воза є етимологічно прозорими, тобто своєю внутрішньою формою вказують на господарське призначення: **Молошник** – віз із суцільним ящиком для перевезення бідонів із молоком. *Йа вчѡра ѡ'ілий ден' лагодив молбишник* [16, с. 129]. Фонетичне явище переходу групи приголосних /чн/ у /шн/ (від *молочник*) виникло внаслідок втрати проривного компонента афrikати /ч/ (пор. літ. *рушник, мірошник*) [8, с. 75]. **Водовѡзня**, -і, ж. Спеціальний віз з великою бочкою, в якій підвозять воду для робітників на поле. *Водовѡзн'а // такá підвѡда без йáшчика с прикрѣпленоу бѡчкѡу дл'а воді* [16, с. 42]. **Водовѡзка** – *Водовѡзка йіде рáзом з ж'інкáми / шо пращ'іют' / з крáйу в крáй гѡн'ів* [там само]. Обидві синонімічні й однокореневі лексеми утворені основокладанням із суфіксацією, але розрізняються суфіксами за ступенем їхньої продуктивності. Суф. -к(а) з предметним значенням є найпродуктивнішим в царині творення іменників жін. роду [6, с. 10], суф. -н(я) утворює деривати із значенням вміщень, приміщень (*возовня* – приміщення, де зберігають вози (с. 42) і має низьку продуктивність у студійованій ЛСГ.

Більшість номінацій воза виявляють непрозорий характер щодо етимології. Транспортний засіб, на якому пересуваються люди, має низку назв, що утворюють дериваційне гніздо: *біда, бідарка, бєдка. Бєдка*, -и ж. Візок на двох колесах, в який запрягають одного коня. *Бригад'ір запр'іє кон'á в б'ѡку*

і поїхав на поле [16, с. 22]. **Біда́**, -и ж. Поламаний віз. *Тако́йу бідо́йу сті́дно і й́хати*. **Біда́рка** див. **Бедка** [16, с. 24], отже, тут маємо абсолютні синоніми, або дублети. Діалектизм **Біда́** ‘двоколка’ запозичений з польської мови, в яку він увійшов з латинського *biga* з тим самим значенням [23, с. 25]. У Польщі, на Люблінщині, в умовах українсько-польської культурної та мовної взаємодії, також вживаються номені *biedka* ‘*wózek na dwóch kolach*’ і *bida* [25]. В українській мові в лексемі *bida* відбулася зміна наголосу. Це найменування воза «згадало впливу з боку слова *bida* «злидні» [10, 1, с. 192]. Не випадково назва **Біда́** дефінована в Словнику як ‘поламаний віз’ (хоча це може бути ситуативна дефініція). У такий спосіб виникла етимологічна омонімія між запозиченим і питомих словами. Усі зазначені діалектизми однокореневі, але із різною рефлексцією стародавнього *ḃ*: регулярним для української мови є рефлекс /i/, однак у південно-західних говірках таким рефлексом є дифтонгічна вимова /ie/ під наголосом [8, с. 79]. Вважаємо, що назва воза *бедка*, що, можливо, запозичена безпосередньо з польської мови, відображає саме дифтонгічну вимову, передану авторами Словника через /e/. Словотвірні особливості цієї групи показують, що твірною основою виступає *бід-* (а), а суфіксальними дериватами – *бед-* *к(а)* із продуктивним суф. -*к-*, *бід-ар-к(а)* із тим самим суф., ускладненим інтерфіксом -*ар-* або, за іншою термінологією, із вторинним суф. -*арк(а)*. Лексеми *бідка* і *бідарка* наявні також у реєстрі словника В. В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» з семантикою ‘легкий двоколісний візок на одну або дві особи’; назва, очевидно, походить від повір’я, що цей візок Біда підпирає, і в ньому легко потрапити в халепу» [7, с. 38]. Ідеться, ймовірно, про народне (профанне) сприйняття й осмислення номінів, і це, з лінгвістичного погляду, належить до виявів т. зв. народної етимології.

До цієї групи належить також діалектний історизм **Фаїтон** – Бричка, дуже гарна ззовні, покрита зверху [16, с. 197]. Насправді *фаєтон* – це легкий екіпаж з відкидним верхом. На Харківщині також вживали *файетон*, *файатон*, яким перевозили людей, а також господарчі вантажі: зерно, дрова [14, с. 44–45]. Запозичено у XVIII ст. з французької *phaeton*, що сягає лат. *Phaëton* і гр. *Φαέθων* – ім’я сина бога Геліоса [10, 6, с. 63], який захотів правити колісницею сонця, але не впорався з керуванням і, уражений блискавкою Зевса, загинув. Його ім’я збереглося в назві легкого повозу, який тепер вийшов із моди» [12, с. 66]. Вийшли з моди вози унаслідок технічного прогресу, однак назва *Фаєтон* збереглася. «Надалі назва перейшла на легкові автомобілі з м’яким верхом. Окремі моделі автомобілів з назвою «Фаєтон» випускалися в різні роки XX ст. фірмами *Škoda*, *Horch*, *Packard*». Тепер фірма *Volkswagen* випускає *Phaeton* представницького класу [27].

Другу групу становлять назви воза, призначеного для перевезення сіна, соломки, половин і т. ін. Як правило, такі вози мають ящик або високі бокові стінки, що нагадують драбину. Найтиповішою для цієї групи є діалектизм **Драбняк**.

Гарба [16, с. 71]. Етимологічно прозора номінація, власне ‘віз із драбинами’, дериват від іменної основи *драбин-а* з суф. -*як* із предметною семантикою. «Для транспортування збіжжя, соломи, сіна тощо використовувалися різноманітної форми і розмірів дві бокові «драбини» [3]. Лексема *драбина* з праслов. **drab*, **drabina* «очевидно, споріднена з свн. і нвн. *trappe, treppe* ‘сходи’ [10, 2, с. 119]. Зафіксована також у СУМ-11 із прикладом: *Коли сонце підбилося на полудні, до Настиних воріт під їхав на драбиняку сусід Матвій* [18, 3, с. 410]. У Словнику Б. Грінченка зазначено: **Драбиняк** = **Драбчастий віз** – віз, у ящику якого бокові сторони складені з драбків (решітки, що має вигляд невеликої драбини – *пер. Г. Сенік*) [15, с. 646].

Транспорт із назвою **Гарба** – ‘більший і грубший віз, призначений для перевезення сіна, дров, снопів та інших вантажів’ [11]. У нашому Словнику читаємо: **Гарба́**, -і, ж. Кінний віз із великими довгими дошками [16, с. 49]. За даними історичного Словника Є. Тимченка, *гарба* – ‘татарський віз’ зафіксована у пам’ятках з XVIII ст.: *Пожитки ихъ (татар) на гарбах в льсу лежачіє отбили* [20, 1, зош. 1, с. 509]. Утворено від *арба* з протетичним /г/. «Приставні приголосні слов’янським мовам відомі ще з праслов’янської доби. Як вважають науковці, вони утворилися для уникнення міжслівного гіатусу (зіяння). Запобігаючи немилозвучному збігові голосних у кінці попереднього й на початку наступного слова, перед початковими голосними почали виформовуватися приголосні – в, г, й» [8, с. 89]. Перед голосними /а/, /о/ почасти розвивався протетичний /г/. Це явище виникло в українській мові старокиївського періоду XIV–XVII ст. Діалектизм *гарба* запозичений з татарської мови, розповсюджений у тюркських мовах: тат. *arba* тур. *araba* та ін., а також у деяких слов’янських. Цікавою є думка К. Локоча про походження цієї лексеми від етноніма *араб*, оскільки араби на своїх возах з волами мандрували світом [24, с. 9]. Слово *гарба* функціонує і в літературній мові: **Гарба́**, и, ж. Високий віз на двох або чотирьох колесах. *Щоранку вони [цигани] запрягали в свою двоколесу гарбу маленьку, худу й облізлу шкапину* (Коцюб.) [18, 2, с. 29]. Назва *гарба* занотована й у реєстрі словника В. Жайворонка з поясненням: «Здавна необхідне знаряддя селянського господарства; в гарбу запрягали звичайно волів; щодо жінки символізує незграбність, огрядність, неповороткість» [7, с. 131].

Для транспортування снопів і дров у селах Одещини користувалися також **Літерним возом**, або **Літерняком**. **Літерний віз**. Віз для перевезення соломи чи снопів. *Л’ітернім возом вѳз’ат солѳму / снопі / дрова*. **Літерняк**, -а, ч. Віз, гарба з низькими драбинами, призначений для перевезення снопів, дров. *С’о́гѳдн’і скла́дѳй л’ітерн’ѳк / бо пойдѳмо снопі возити* [16, с. 119]. У Словнику Б. Грінченка зазначено, що ці вози призначені для транспортування снопів: **Літерня́к**, ка, м. = **Літерний віз**. *А поперѳду всѳх ѳде віз-літерняк чорними волами. Так подоляне звѳуть драбинясті вози, що снопи возити* [15, с. 1235]. «Назва *літерний віз* походить від нім. *Leiterwagen*, що означає ‘драбинчастий віз’,

вона відображає конструктивну особливість цього типу воза, а саме наявність драбинчастих боковин, що використовувались для утримання вантажу» [11]. У складеній атрибутивній назві *літерний віз* прикметник уточнює й конкретизує семантику гіпероніма *віз*. Обидві дублетні назви співвідносяться: *літерняк* є діалектним універбом, утвореним від аналітичної номінації *літерний віз*, у якому твірна основа – атрибут складеного найменування, а суф. -як опредмечує опущений іменник. Суф. -ак/-як у діалектному словотворі, за спостереженням Л. І. Хаценко, вживається значно частіше, ніж у літературній мові [21, с. 176].

До цієї групи уналежнюємо також номен **Шарабан**: 1) Віз з глибоким ящиком. *Приве'зли шараба'н полови і шараба'н с'ї'чки дл'а тил'ам*; 2) Сам ящик на такому возі. *П'ідгéreц' нахóдиц'а п'ід шараба́ном* [16, с. 212] (див. також *Возовик*). Лексема *шарабан* запозичена з французької мови, (де *char à bancs*, букв. 'віз із лавками'), у значенні: 1) старовинний чотириколісний екіпаж; 2) легкий однокінний двоколісний візок, кабріолет [18, 11, с. 410], які призначалися, зрозуміло, для пересування людей. Наявне і третє значення із позначкою *розмовне*: Те саме, що **віз'** [там само]. Саме це, останнє значення (із відображенням певної структурної модифікації референта) зафіксовано в говірках Одещини.

З кримськотатарської мови запозичена назва **Мажара**, тюрк. Гарба, віз [16, с. 123]. Слово наявне і в інших східнослов'янських мовах. В ЕСУМ *mažgar* витлумачено як 'великий віз' [10, 3, с. 358]. «*Мажара* – це фактично друге найменування гарби й назви великого воза взагалі. Отже, її місце в системі сучасних найменувань стало досить своєрідним і не зовсім визначеним. Через те й стійкість її похитнулася, ця назва виявляє тенденцію до зникання» [14, с. 44]. Кримськотатарську лексему етимологічно пов'язують з етнонімом *мадяр* [10, 3, с. 358], але семантичний зв'язок з ним не з'ясовано.

До цієї групи діалектизмів належить також запозичення **Каруца**, -и ж., молд. Віз. *Така каруца пут'ова / то усі колéса кабу́та́ють*. Старий віз. *С'їло багáто л'удéй на оту́ кару́цу / а вона́ йак трісне / гéт'розсі́палас'* [16, с. 93]. Основне призначення каруци – перевезення вантажів і людей на невеликі відстані, переважно в сільській місцевості. Слово розповсюджене в болгарській і сербській мовах, а джерелом запозичення є молдовсько-румунська мова (молд. керуце, рум. căruță 'воз, візок'). Походить від *кар* (car), що відбиває лат. carrus 'віз' [10, 2, с. 398]. Щодо семантичного розвитку відбулося звуження семантики лексеми *каруца*, розвинулася полісемія, виник новий лексико-семантичний варіант. Вважаємо, що в обох ЛСВ наявна також конотативна сема зневажливості, бо *колеса кабу́та́ють*, тобто хитаються у різні боки, каруца *гéт'розсі́палас'*, та й вона *пут'ова*, мабуть, іронічно.

Другою конструктивною формою воза є транспорти без ящика і високих бокових бортів, призначені для перевезення головним чином сипких вантажів. До цієї мікросистеми належать *балагура*, *бестарка*, *бестарник*. **Бестарник**. Віз,

яким возять зерно без тари, насипом [16, с. 22]. Утворено шляхом конфіксації від мотиватора *тара*, так само як і **Бестарка**. Ящик-ноші, якими переносять зерно [там само]. Зафіксовані на Одещині й фонетичні варіанти: **Безтарка** і **Бистарка**. Асимілятивні процеси у системі консонантизму сягають корінням у мову Київської Русі й успадковані українською мовою [8, с. 72]. Саме асиміляцію за глухістю як діалектне явище спостерігаємо у формах *бестарка* і *бистарка*. Словотвірні варіанти *бестарник* і *бестарка* свідчать про найвищу частотність вживання суфіксів -к(а) і -ник у словотвірчій системі Одеського регіону [21, с. 176]. **Балагура**. Див. Бестарник. *Нашо тобі м'ишки / у балагуру висипиши кукурузу і привезеш* [16, с. 17]. ЕСУМ подає назву *балагула* ‘критий дорожній віз’, а також ‘підвода, на якій їздять євреї’, як запозичення з мови ідиш [10, 1, с. 123; 15, с. 73]. Можливо, форма *балагура* виникла під впливом слова *балагур*, яке у СУМ-11 подано з позначкою *розм(овне)*: ‘той, хто любить балагурити’, ‘балакун’ [18, 1, с. 93].

Спеціально для перевезення дров і лісоматеріалів існували на Одещині вози: *биндір*, *тарбан*, *тічка*. **Биндір**. Різновид воза для перевезення дров. *Дрова ми перевозимо бинд'іро́м* [16, с. 23]. **Тарба́н**. Повозка без ящика, якою перевозять з лісу дрова. *Запр'а́г волі́ у тарба́н та й пої́хав у л'іс за дровами* [16, с. 187]. **Ті́чка**. Віз на зразок гарби, але без дощок, використовують для перевезення лісоматеріалу. *За ко́лодами у л'іс йі́дут т'і́чко́йу* [16, с. 191]. ЕСУМ подає номен *ті́чка* як девербатив від *точити-2* ‘гострити, надавати потрібної форми, обробляти краї або виступи’. Тут наявні дві граматичні форми: однина *ті́чка* – ‘колісна пара’ та множина *ті́чки* – ‘видовжений віз’ [10, 5, с. 611]. Б. Грінченко фіксує тільки форму множини *ті́чки* – тел’ґа /.../ для перевезення довгих колод [15, с. 2598]. У лінгварії Одещини варіювання граматичної форми не помічено.

Поліфункціональністю характеризується віз із назвою **Биндю́г**, -а ч. Віз без ящика, на якому перевозять бочки з пальним, водою, довгі дошки тощо. *Воду возі́ти на дра́су са́ме краще бинд'у́го́м; На бинд'у́г мо́жна кла́сти три бо́чки с кара́с'іно́м* [16, с. 23]. Ця активна в живому мовленні лексема має фонетичний варіант із оглушенням кінцевого приголосного – **Биндю́х** [там само]. *Биндю́г* або *бендю́г*, а також *бе́ндю 'гѹ́*, зафіксовані в ЕСУМ з семантикою ‘вид простої підводи, ломовий віз’, не має однозначної етимології. Одні учені пов’язують його з сер.-ниж.-нім. *bindinge* ‘вузол, зав’язка’ [26, 1, с. 338], оскільки *биндю́г* також має значення ‘поперечна балка, що з’єднує борти судна і підтримує мачту’, а також ‘велика підвода для розвантаження судна’. Інші вважають запозиченням з польської мови, де *binduga*, заст. *winduga* виводиться від нім. *Winde* ‘коловорот, лебідка, домкрат’; українські форми виводять також від нім. *Bindwagen* ‘дроги, биндю́ги’ [10, 1, с. 166].

Для транспортування фруктів, винограду, овочів використовували спеціалізовані вози: *возови́к* і *камньон*. **Возови́к**, -а ч. Віз для перевезення винограду. *Возови́к – це пувоска з високим шараба́ном / у йако́му во́з'ат' виногра́т* [16,

с. 42]. Як було зазначено вище, *шарабан* – це, в одному із значень, ящик на возі (див. *шарабан*). Дериват із вторинним ускладненням суф. -овик від мотиватора дієслова *возити* [21, с. 175] або від іменника *віз*. **Камньон**, -а, ч. болг. Віз на ресорах, яким возять у місто на продаж у корзинах виноград, помідори тощо [16, с. 91]. Однак, за даними ЕСУМ, *камньон* – запозичення з молдовської мови. Молд. *камион*, рум. *Camion* ‘вантажний автомобіль, віз’, походить від фр. *camion* ‘т. с.’ [10, 2, с. 360].

Крім чумацької *мажі*, для перевезення солі користувалися возом із назвою **Васяг**. пол. Віз з ящиком, оббитим шкірою і политим смолою, яким чумаки возили сіль, а також **Васяга** і **Васяги** [16, с. 36]. Варіювання граматичного роду відображено і в ЕСУМ (чол., жін.), а плюральна форма не засвідчена. Тут зазначено, що діалектизм *vasag* – досить давнє запозичення з польської мови, де з XVI ст. функціонує слово *wasag*, що походить з нім. *Fassung* ‘оправа, облямівка’ [10, 1, с. 336; 23, с. 603].

Для транспортування гною, сміття існували спеціалізовані вози: **Дриндул’ет**, -а ч. знев. Поламаний віз. *Цим дриндул’етом не можна вже їздити / він годний тіл’ки возіти гн’їй від скоту* [16, с. 72]. **Трандулет**, ч. знев. Поганий старий віз. [16, с. 192]. Назва *драндулет* пов’язана з польською назвою *drynda* ‘тарадайка, погані дроги’ [23, с. 99], укр. *дринда* ‘візок, дрожки’ [10, 2, с. 128]. Етимологічно споріднене зі словом *дрин* ‘палиця’, що походить від прасл. **drъnъ*, похідного від і.-є. **drūno-* ‘дерев’яний, дубовий’ з коренем **drū-* ‘дерево’. Лексема *драндулет*, початково, скоріше, *дриндулет*, утворена з фінально -лет, на нашу думку, за зразком французького *кабриолет* (*cabriolet*). Звернімо увагу на наявність у цих діалектних словах конотативної семи «зневажливе», яка відбилася в їхній семантиці й семантизації. **Каламашка**, -и ж. див. **Бестарник** [16, с. 90]. Й. О. Дзендзелівським у Нижньому Подністров’ї засвідчено із семантикою: *Каламашка, віз, яким вивозять різне сміття, гній тощо* [5, с. 44], скоріше, саме таке значення має і наше діалектне слово. Утворено від діал. *каламáга*.

Назви воза на Миколаївщині. З метою порівняти склад ЛСГ «назви воза» на Одещині і Миколаївщині ми звернулися до «Словника українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя», що став результатом обстеження 1020 населених пунктів Миколаївської області. Ми знайшли тут декілька спільних для обох регіонів номінацій воза, що дозволяє говорити про певні ізоглоси цих лексем, включаючи їхні фонетичні й лексико-семантичні варіанти.

Загальними назвами для усіх перевезень є кокабули **Фіра**. Віз, підвода. *Вулицею поїхала фіра, запряжена парою коней, і зупинилася біля магазину* [17, 2, с. 1054] і **Фура**. Хура. *У полі залишилося стільки буряків, що одною фууро буде довго вивозити* [17, 2, с. 1060]. Лексема *фура* є запозиченням з польської (*fura*) або безпосередньо з німецької (*Fuhre*) мов. У ЕСУМ зазначено, що це ‘великий довгий віз для вантажу, фургон’ [10, 6, с. 139; 23, с. 129]. Щодо номена

фіра, то тут відбулося фонетичне варіювання, зумовлене, можливо, єврейським посередництвом [10, 6, с. 102].

Так само, як і на Одещині, для пересування людей вживаються на Миколаївщині номінації **Бідка** і фонетичний варіант **Бётка** ‘однокінний візок на двох колесах’: *Бригадир запряг свою бетку і поїхав до механізаторів* [17, 1, с. 157]. Найявна спільна семантика при значних фонетичних відмінностях, такі ізоглоси у лінгвогеографії носять назву ізосеми. Існують тут і назви, не зафіксовані на Одещині, – **Арбан**. Легкий візок для їзди. *Бригадир сів у свій арбан і поїхав у поле, де комбайни косять пшеницю* [17, 1, с. 54]. Можливі два варіанти походження цього діалектизму: від лексем *арба* або *тарбан* (див. вище). Номінації **Двукółка** і **Дріжки** також призначені для їзди однієї або двох осіб [17, 1, с. 520, 564]. Бригадири роз’їжджають також на **Каталці** та на **Качалці**, дефінованих відповідно як *Бідка* і *Бідарка* [17, 1, с. 796, 802]. Перекрученням французької назви легкого візка *cabriolet* є назва **Каберлёт**. Двоколісний візок. *Бідка. Бригадир сів у свій каберлет і поїхав у поле до комбайнерів* [17, 1, с. 747]. Також люди користуються бричкою з найменуванням **Кочія**. *Хлопці ранком запрягли булану в кочію і поїхали в поле* [17, 1, с. 948]. Назва утворена від мотиватора *Коч* ‘вид коляски, фаетона’, похідного від угорського топоніма *Косц*; у цьому місті XV ст. майстрували гужові вози. Лексема *кочія* наявна в болгарській, сербській, словенській мовах [10, 3, с. 65]. Вірогідніше, до української вона потрапила з болгарського діалекту. Найменування легкого візка **Ресóрник** вказує на особливість будови цього транспорту; це дериват від основи лексеми *ресора*, запозиченої з французької мови, із частотним для нашої ЛСГ суф. -ник. Діалектизм дефінований як *Бідка*. *Ресорник – дуже зручний візок у господарстві, бо малий, лехкий, м’яко на ньому їхати* [17, 2, с. 738].

Інші вози призначені для перевезення різних вантажів. Вози з ящиком представлені **Балагурою** і **Васагом**. **Балагура** має на Миколаївщині більш широке коло значень, тут зафіксовано два ЛСВ: 1) Великий віз із ящиком. *Провіант висушене зерно з току возили в амбар балагурами і бестарками*. 2) Накритий віз-фургон. *Біля кузні стояла циганська балагура* [17, 1, с. 96]. Отже, семантичне наповнення цієї лексеми у двох зазначених регіонах не збігається не тільки кількісно, але й якісно, адже на Одещині *Балагура* – те саме, що *Бестарка*, тобто віз без ящика. Віз із найменуванням **Васáг** також засвідчений на Миколаївщині – ‘Віз із ящиком’, однак тут це вторинне значення, оскільки домінуючою є семантика ‘кузов воза, саней’: *Набери васаг кукурузи і відвези свиням на ферму* [17, 1, с. 275]; семантично тотожний їй і фонетичний варіант **Васáж**. У «Матеріалах» Є. Тимченка зазначено *васáжок* (пол. *wasążek*). Здріб. до *васаг* – віз, брика, вистелена півкошками (XVIII ст.) [20, 1, зош. 1, с. 190]. Отже, чергування *ж/ж* походить у цьому разі з польської мови, в українських говірках відбувся зворотний процес, редеривація (*васáж* ← *васáжок*).

Семантично і граматично відрізняються між суміжними областями назви **Бендюг** – ‘прицеп для трактора’ і **Биндюга** – ‘розвора, якою подовжують віз’. *Якщо треба щось довше возити, то биндюгою розворають воза* [17, 1, с. 150, 163]. Занотовано у Словнику Миколаївщини і номен **Гарбá**. Невеликий візок на двох колесах. *Усю картоплю, яку викопали в огороді, батько і син вивезли гарбою* [17, 1, с. 441]. Отже, одеська і миколаївська гарби різняться розміром, формою і функцією, тобто на референтному і семантичному рівні вони не тотожні.

Цікавою є відсутність реєстрового слова *Драбиняк*, тоді як у дефініціях однокорених слів воно широко ужито. А це у вокабулах **Драб**, **Драбй**, **Драбинчák**. Наприклад: **Драб**. Драбиняк. Віз, бокові частини якого драбинчасті. *Драб – це гарба, якою перевозять солому, полову, сіно. Драбй*, мн. Драбиняк. *Син узав на бригаді драби і привіз соломи для корови* [17, 1, с. 555]. Як нам видається, це тому, що лексема *драбиняк* увійшла до номенклатури Словників сучасної української мови (СУМ-11, СУМ-20) із позначкою *розм(овне)*, а також і Словника Б. Грінченка; однак багато діалектних словників України уналежують *драбиняк* до діалектизмів [22, с. 51], [25, 2, с. 56], і цю лексему нерідко використовують письменники, описуючи сільську місцевість: *Минають при дорозі драбиняк і двох дядьків, у сіряку й кожусі*. Л. Костенко [19, с. 827]. **Драбинчák** -а, ч. Драбиняк. *Хлопці сьогодні увесь день возили драбинчаками солому на ферму* [17, 1, с. 555]. Назва створена від мотиватора – словосполучення *драбинчастий віз* шляхом універбації.

Немає в номенклатурі Словника Бузько-Інгульського межиріччя і номена **Безтарка**, однак є похідне **Тáрка**. Безтарка. *Зерно від комбайнів на тік возили і машинами, і тарками*. [17, 2, с. 972]. Дериват, який можна трактувати як похідний від назви *безтарка* шляхом редеривації. Крім того, занонована тут перекручена номінація безтарки – **Баштáрка**. *Машини були зайняті, так ми возили зерно від комбайнів баштарками* [СМ 1, с. 134]. У цьому випадку спостерігаємо явище дистанційної асиміляції ненаголошеного /а/ з наголошеним, а також через подібність за способом творення звуків /с/ і /ш/, зміну звукосполучення /ст/ на /шт/, що відбувається особливо в діалектній мові.

Функцію перевезення сіна, соломи і т. ін. виконують **Арбá**, **Мажá**, **Мажáра** і **Мажóра**. **Арбá** дефінована у Словнику через слово *Гарба*. *Учора син привіз повну арбу свіжої соломи для корови і теляток* [17, 1, с. 53]. **Мажá**, і, ж. Безтарка. *Мажá – це віз, пристосований для перевезення різних сільськогосподарських продуктів без тари* [17, 2, с. 82]. *Мажею* здавна називали чумацький віз. «Чумацькі мажі, а також аналогічних форм селянські вози, якими перевозили зерно, сіль, рибу тощо. Порівняно зі звичайним господарським возом вони мали значно більші розміри і масивніший хід. Кузовом мажі служив «ящик», основу якого становив драбинний каркас. Останній завжди старанно обшивався з усіх боків лубом. Крім того, поздовжні борти кузова обносились лубом або драбницями ще й зверху, внаслідок чого вони були високими, а віз – містким.

Зокрема, прасоли вантажили на мажу до 1,5 т солі». [3]. Лексема *мажа* зафіксована у Книзі Житомирській XVII ст. (1646 р.): *соли мажъ две* [20, 1, с. 417]. **Мажара**, и, ж. Гарба. Див. Мажора. *На ферму привезли для скоту дві мажари люцерни, скошеної сьогодні ранком* [там само]. **Мажора**. Гарба. *Хлопці запрягли коней у мажори і поїхали на тік по солому для ферми*. Отже, історично *мажара* – це чотириколісний віз для перевезення важких вантажів. Однак призначення і форма воза з часом змінилися. «Номінацію *мажара* засвідчено в поліському континуумі зі значенням ‘повозка із скринькою для перевезення сипких речовин: зерна, борошна, картоплі, полови тощо’; ‘віз із високими і довгими драбинами для перевезення сіна, соломи, снопів і т. ін.’» [цит. за: 4, с. 48]. Саме останнє значення демонструють вислови респондентів про ці вози. Фонетичний варіант *Мажора* від *Мажара*, на нашу думку, відтворює дисимілятивний процес у системі діалектного вокалізму.

Для невеликих гарб існують назви **Полугарба** і **Полугарбок**, утворені відповідно префіксацією і конфіксацією. *Трактористи сіли в полугарбок і поїхали на баитан по кавуни і дині*. [17, 2, с. 546].

Молдовське запозичення **Каруца** також наявне у діалектному просторі Миколаївщини у значенні ‘віз’. *На тік для селян привезли з баитану каруцу кавунів* [17, 1, с. 795]. Лексема не містить конотативної семи «зневажливість». Занотовано семантично тотожний дериват **Каруцика**. Віз. Див. Каруца. *Корм на ферму для худоби возимо з току каруцикою* [там само]. Наявний також молдованізм **Карушан** – віз із відкинутими бортами [там само]. Отже, назви *каруца*, *каруцика*, *карушан* утворюють словотвірне гніздо, яке повністю запозичено з мови-донора. На Одещині дві останні номінації відсутні. **Шарабан** на Миколаївщині – це лише частина воза, а саме кузов: *Заміни у безтарці шарабан, бо він дірявий і дорогою розтрущується зерно* [17, 2, с. 1173]. Таке значення зафіксовано і на Одещині.

Для транспортування води, як і в нашому обширі, користуються возом із назвою **Водовозня**. Візок з бочками або діжками для перевезення води. *Наша водовозня під їжджає до кожного гурту, щоб напоїти людей, рівно через годину* [17, 1, с. 369]. **Котига**. Віз із напнутим на ньому шатром. *Чабани виїхали ранком на Безводянське пасовище котигою* [17, 1, с. 941]. В ЕСУМ зафіксована ця номінація з семантикою ‘віз у чабанів’ [10, 3, с. 59], що збігається з висловлюванням респондента. Етимологічно назва пов’язана з дієсловом *котити* із непродуктивним суф. -иг(а).

Для транспортування лісоматеріалів користуються **Ленійкою** – розвореним возом.

Мужики ленійками возили дерево із станції, яке привезли з північних областей України [17, 2, с. 32]. Назва походить від іменника *лінія* і зумовлена тим, що він має довгу форму [10, 3, с. 263]. Фонетичний варіант *Ленійка* можна пояснити явищем гіперизму, або гіперкоректності, тобто лише в уяві мовців

така вимова є правильною, а насправді вона помилкова. До розворених возів належить також **Коток**. *Стовпи для електрики навантажили на коток і привезли на ферму* [17, 1, с. 942]. Існує ще один розворений віз, що отримує назву **Розпуски**, утворений від дієслова *розпускати*, що відтворює структурну особливість цього виду транспорту. *Запрягайте коней у розпуски і поїдемо возити стовпи до ферми* [17, 2, с. 778].

Отже, наше порівняння номінацій воза на Одещині і Миколаївщині репрезентує значні відмінності, які стосуються головним чином лінгварію, семантичної сторони, а також кількості зафіксованих транспортних назв, на Миколаївщині з незначною перевагою (33–38). В одних випадках одеські номінації мають ширший об'єм значень (*шарабан*), у інших – миколаївські (*балагура*, *васаг*). Деякі номінації зовсім не тотожні семантично: *бендюг*, *биндюга*, *гарба*. У говірках Бузько-Інгульського межиріччя наявні такі фонетичні, лексичні, словотвірні варіанти назв, яких немає на Одещині: *васаж*, *каруцка*, *драб*, *драби*, *тарка*, *кочія*, *ленійка*, *полугарбок*, *фіра* та ін. Спільних вокабул нами виявлено 5 (*васаг*, *каруца*, *балагура*, *мажара*, *водовозня*). Відповідно до спостережень можна зробити висновок, що говір кожної адміністративної території, успадковуючи спільні лексеми, водночас реалізує свої словотвірні, фонетичні, граматичні ресурси, закладені системою української мови, а також відрізняється запозиченнями, своїми міждіалектними і міжмовними контактами, що створює специфіку кожного регіону.

Висновки. Розглянувши склад, етимологію, словотвірну структуру та семантичні особливості ЛСГ «назви воза» у двох суміжних областях – Одеській і Миколаївській, ми дійшли таких висновків. Перш за все зазначимо наявність гіперо-гіпонімічних системних відношень у цій групі номінацій, де гіперонім – лексема *віз*, а гіпонімами (співгіпонімами) є назви значної кількості різних типів транспортних засобів – возів. Гіпоніми також утворюють синонімічні та дублетні рядки, називаючи ті самі типи возів різними структурно-маркованими одиницями (*біда*, *бідарка*; *каруца*, *каруцка*; *драб*, *драби*, *драбинчак*; *мажа*, *мажара* та ін.) при тотожності значення. За функціональною ознакою вози використовують 1) для перевезення людей (*біда*, *бедка*, *качалка*, *дріжки* та ін.), 2) для пересування вантажів; вантажні так само можна поділити на три групи: а) для перевезення снопів, соломи та ін. (*безтарка*, *мажара*, *шарабан*, *драбинчак*); б) для транспортування різних лісоматеріалів (*биндір*, *тарбан*, *тічка*, *коток*, *розпуски*); в) для перевезення зерна, солі та інших сипких матеріалів (*бестарник*, *балагура*, *мажара*). В основному з-поміж них переважають поліфункціональні вози, але є й монофункціональні, спеціалізовані (*молошник*, *водовозка*, *котига*). За лінгвістичними параметрами – наявні запозичені найменування (*васага*, *каруца*, *мажара*, *камньон* та ін.), а також питомі, власні (*возовик*, *тарка*, *молошник* та ін.). Характерною ознакою цієї ЛСГ, як і багатьох народних номенклатур, є варіювання: фонетичне (*васаг* – *васаж*, *биндюг* – *бендюг* – *бин-*

двох, *безтарка – бестарка – бистарка*), словотвірне (*біда – бедка, драбиняк – драбинчак, безтарка – бестарник, водовозка – водовозня*), морфологічне, інколи разом з фонетичним (*васаг – васага – васаги, драб – драби, бендюг – биндюга*). Одним з основних і найпоширеніших способів творення назв воза є афіксація, серед них домінує суфіксація (деривати в обох регіонах приблизно становлять 21 %). Наявний на Миколаївщині випадок редеривації (*безтарка – тарка*), і ця тарка є оригінальним локалізмом, не засвідченим у інших регіонах України. Однією з важливих лінгвістичних ознак є монолексемність, і навіть аналітичні дволексемні найменування шляхом універбації стають синтетичними, однолексемними (*літерний віз – літерняк, драбинчастий віз – драбинчак*). Усі ці параметри характеризують номінації воза як етноспецифічні мовні одиниці, які зберігають наслідки культурної діяльності українського народу.

Література

1. Гриценко П. Ю. Моделирование системы диалектной лексики. Київ : Наук. думка, 1984. 227 с.
2. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки : монографія. Дніпро : Середняк Т. К., 2021. 452 с.
3. Давні транспортні засоби пересування українців. Spadok.org.ua. URL: <https://spadok.org.ua/starozhytnosti/davni-transportni-zasoby-peresuvannya-ukrayintiv> (дата звернення: 24.07.2025).
4. Дворянкін В. О. Транспортна лексика в українському східностеповому діалектному тексті. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2021. Вип. 49, т. 1. С. 46–49. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v49/part_1/13.pdf (дата звернення: 28.07.2025).
5. Дзендзелівський Й. О. Словник специфічної лексики говірок Нижнього Подністров'я. *Лексикографічний бюлетень*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Вип. 6. С. 36–54.
6. Дика Л. В. Суфіксальний словотвір іменника в говірках полісько-середньонадніпрянського порубіжжя : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 16 с.
7. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
8. Зинякова А. А., Пономаренко С. С. Історія української мови: загальні питання історії української мови. Історична фонетика : навч. посіб. / відп. ред. Л. Островська. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. 188 с.
9. Історичний словник українського язика. Том 1 (А – Ж), зошит 1 (А – Глу) / під ред. проф. Є. Тимченка. Харків – Київ : Держ. вид-во України, 1930. 528 с. URL: https://ir-bis-nbu.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21ST-N=1&S21REF=1-&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=&S21P03=FF&S21STR=ukr0001295/ (дата звернення: 24.08.2025).
10. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
11. Назви воза в українській мові. Google.com. URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%+> (дата звернення: 15.07.2025).
12. Парандовський Я. Міфологія. Вірування та легенди стародавніх греків і римлян. Київ : Молодь, 1977. 296 с.

13. Світлицька В. А. А. Москаленко — дослідник діалектної лексики українських говорів Одещини. *Актуальні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Тирасполь, 2014. Вип. 1. С. 348–355.
14. Сердега Р. Л. Назви традиційних сухопутних транспортних засобів у говірках Центральної Слобожанщини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2008. № 798, вип. 53. С. 42–45.
15. Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909.
16. Словник українських говорів Одещини / редкол. : О. І. Бондар (голов. ред.), Л. І. Хаценко (заст. голов. ред.) та ін. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 222 с.
17. Словник українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя: у 2 т. / за заг. ред. Л. С. Спанатій, В. П. Токаря. Миколаїв, 2016. Т. 1 (А–К), т. 2 (Л–Я).
18. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 2, 11.
19. Словник української мови : у 20 т. / голов. наук. ред. В. М. Русанівський, наук. ред. Н. Г. Озерова; уклад. : Л. Л. Шевченко та ін. 2010. URL: <https://h1.nu/1t3AG> (дата звернення: 27.08.2025).
20. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2-х кн. / упоряд. : В. В. Німчук, Г. Г. Лиса. Київ – Нью-Йорк, 2002. Кн. 1. А–Н.
21. Хаценко Л. І. Словотвірні особливості діалектної лексики українських говорів Одещини. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса : ПолиПринт, 2016. Вип. 23. С. 81–89. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2016.23.130031>
22. Шкурко Г. В. Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говірках Закарпаття : дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 2021. 347 с. 23.
Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1970.
24. Lokotsch K. Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs. Heidelberg, 1927. URL: <https://ia801504.us.archive.org/15/items/etymologische00lokogat/etymologische00lokogat.pdf> (дата звернення: 01.07.2025).
25. Pelcowa Halina. *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siano*. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2014. URL: <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2024/0615/221850-biedka-sgl-tom-ii.pdf> (дата звернення: 17.08.2025).
26. Schiller K., Lübber A. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. 6 Bde. Münster, 1874–1881.
27. Учасники проєктів Вікімедіа. Volkswagen Phaeton – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Volkswagen_Phaeton (дата звернення: 06.10.2025).

References

1. Hrytsenko, P. Yu. (1984) *Modeliuvannia systemy dialektnoi leksyky* [Modeling of the dialect lexicon system]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Hromko, T. V. (2021) *Metodolohiia ta dosvid deskryptsii hovirky* [Methodology and evidence of dialect description]. Dnipro: Seredniak T. K. [in Ukrainian].
3. Davni transportni zasoby peresuvannia ukrayintsiv [Ancient means of transport used by Ukrainians]. (n.d.) *Spadok.org.ua*. Available at: <https://spadok.org.ua/starozhytnosti/davni-transportni-zasoby-peresuvannya-ukrayintsiv> (Accessed: 24 July 2025). [in Ukrainian].

4. Dvoriankin, V. O. (2021) 'Transportna leksyka v ukrainskomu skhidnostepovomu dialektnomu teksti' [Transport vocabulary in Ukrainian eastern dialect text], *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu*, (49/1), 46–49. Available at: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v49/part_1/13.pdf (Accessed: 28 July 2025). [in Ukrainian].
5. Dzendzelivskiy, Y. O. (1958) 'Slovyk spetsyficnoi leksyky hovirok Nyzhnoho Podnistrovia' [Dictionary of specific vocabulary of the dialect of Lower Podnistrovia], *Leksyko-hrafichnyi Biuletyn* [Lexicographical Bulletin], (6), pp. 36–54. [in Ukrainian].
6. Dyka, L. V. (2003) *Sufiksálny slovotvir imennika v hovirkakh polisko-serednonaddnpians'koho porubizhzhia* [Suffixal word formation of proper nouns in the dialects of the Polisko-Serednonaddnpiansky porubizhzhia region]. Extended abstract of the CandSc dissertation. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Zhaivoronok, V. V. (2006) *Znaky ukrainskoi etnokultury* [Signs of Ukrainian ethnoculture]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
8. Zyniakova, A. A. and Ponomarenko, S. S. (2017) *Istoriia ukrainskoi mowy: zahalni pytannia istorii ukrainskoi mowy. Istorychna fonetyka* [History of the Ukrainian language: general issues in the history of the Ukrainian language. Historical phonetics]. Mykolaiv: Vydavnytstvo ChNU im. Petra Mohyly. [in Ukrainian].
9. Tymchenko, Ye. (ed.) (1930) *Istorychnyi slovnyk ukrainskoho yazyka* [Historical Dictionary of the Ukrainian Language]. Vol. 1 (A–Zh), workbk. (A–Hlu). Kharkiv – Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. Available at: https://irbisnbnv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001295/ (Accessed: 24 August 2025). [in Ukrainian].
10. Melnychuk, O. S. et al. (eds.) (1982–2012) *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi mowy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Vols. 1–6. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
11. Nazvy voza v ukrainskii movi [Names of carts in the Ukrainian language]. *Google.com*. Available at: [https://www.google.com/search?q=%D0%B-D%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%+\(Accessed:15July2025\)](https://www.google.com/search?q=%D0%B-D%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%+(Accessed:15July2025)). [in Ukrainian].
12. Parandovskiy, Ya. (1977) *Mifolohiia. Viruvannia ta lehendy starodavnykh hrekiv i rymlian* [Mythology. Beliefs and legends of the ancient Greeks and Romans]. Kyiv: Molod. [in Ukrainian].
13. Svitlytska, V. (2014) 'A. A. Moskalenko – doslidnyk dialektnoi leksyky ukrainskykh hovoriv Odeschchyny' [A. A. Moskalenko is a researcher of dialectal vocabulary in Ukrainian dialects of the Odesa region], *Aktualni Problemy Movoznavstva ta Literaturonnavstva* [Current Issues in Linguistics and Literary Studies], 1, pp. 348–355. [in Ukrainian].
14. Serdeha, R. L. (2008) 'Nazvy tradytsiinykh sukhoputnykh transportnykh zasobiv u hovirkakh Tsentralnoi Slobozhanshchyny' [Names of traditional land vehicles in the dialects of Central Slobozhanshchyna], *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (798(53)), pp. 42–45. [in Ukrainian].
15. Hrinchenko, B. (ed.) (1907–1909) *Slovar ukrainskoi mowy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Bondar, O. I. and Khatsenko, L. I. (eds.) (2011) *Slovyk ukrainskykh hovoriv Odeschchyny* [Dictionary of Ukrainian dialects of Odesa region]. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova. [in Ukrainian].
17. Spanatii, L. S. and Tokar, V. P. (eds.) (2016) *Slovyk ukrainskykh hovirok Buzko-Inhul'skoho mezhyrichchia* [Dictionary of Ukrainian dialects Buzko-Inhul'skoho mezhyrichchia]. Vol. 1 (A–K). Vol. 2 (L–Ya). Mykolaiv. [in Ukrainian].

18. Bilodid, I. K. (ed.) (1970–1980) *Slovník ukraïnskoï movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Vols. 2, 11. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

19. Rusanivskyi, V. M., Ozerova, N. H. (eds.) (2010) *Slovník ukraïnskoï movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <https://hl.nu/1t3AG> (Accessed: 27 August 2025). [in Ukrainian].

20. Tymchenko, Ye., Nimchuk, V. V. and Lysa, H. H. (eds.) (2002) *Materialy do slovníka pysemnoi ta knyzhnoi ukraïnskoï movy XV–XVIII st.* [Materials for a dictionary of written and literary Ukrainian language of the 15th–18th centuries]. Bk. 1 A–N. Kyiv–New-York. [in Ukrainian].

21. Khatsenko, L. I. (2016) Slovtvorni osoblyvosti dialektnoi leksyky Odeshchyny [Word formation features of the dialect lexicon of Odesa Region], *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (23), pp. 81–89. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2016.23.130031> [in Ukrainian].

22. Shkurko, H. V. (2021) *Nazvy, poviazani z tradytsiinymy vydamy transportu ta komunikatsiiamy, v ukraïnskykh hovirakh Zakarpattia* [Names related to traditional modes of transport and communications in Ukrainian dialects of Transcarpathia]. PhD thesis. Uzhhorod. [in Ukrainian].

23. Brückner, A. (1970) *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

24. Lokotsch, K. (1927) *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*. Heidelberg. Available at: <https://ia801504.us.archive.org/15/items/etymologische00lokoguat/etymologische00lokoguat.pdf> (Accessed: 01 July 2025).

25. (SGL) Pelcowa, Halina (2014) *Słownik gwar Lubelszczyzny. Tom II. Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siano*. Lublin: Wydawnictwo UMCS. Available at: <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2024/0615/221850-biedka-sgl-tom-ii.pdf> (Accessed: 17 August 2025).

26. Schiller, K. and Lübben, A. (1874–1881) *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. 6 Bde. Münster.

27. Wikimedia (2009) *Volkswagen Phaeton*. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Volkswagen_Phaeton (Accessed: 06 October 2025). [in Ukrainian].

Статтю отримано 20.05.2026

Затверджено після рецензування 17.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.11:81'373.45

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368009>**Н. М. Філіппова,***канд. філол. наук, доц.,**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8840-774X>

УКРАЇНСЬКІ І АНГЛІЙСЬКІ НЕОЛЕКСЕМИ: ВПЛИВИ І ВЗАЄМОДІЯ

У статті на матеріалі нових слів сучасної англійської і української мов проаналізовано деякі аспекти, які стосуються наслідків впливу англійської мови на зміни в українській мові. Використано матеріал колективної праці «Словник новітніх англізмів» 2022), українськомовного сектору соціальних мереж, опитування представників молодого покоління, оскільки було важливо зафіксувати приклади словотвірних і семантичних змін у спонтанному використанні сучасної української мови. Серед основних тенденцій, які проявляються у динаміці її розвитку, особливу увагу привертає процес функціонування взаємовідносин формальних і неформальних мовних засобів, тому визначимо такі: а) інтернаціоналізація сучасної української лексики, яка, з одного боку, поповнюється за рахунок великої кількості термінів різних галузей знань, а з іншого, активним використанням термінології у повсякденному спілкуванні; б) тенденція до активізації залучення аналітичних засобів словотвору до україномовного словотвірного потенціалу (безпрецедентне утворення складних слів, похідних дієслів і прикметників засобом суфіксації, поширення використання такого засобу словотвору, як блендинг); в) семантичні зміни, спричинені екстралінгвістичними, соціолінгвістичними чинниками, що викликані політичними, суспільними, технічними, науковими, культурними, освітянськими трансформаціями в нашій країні, загальними глобалізаційними процесами, повномасштабною війною з 2022 року (перехід формальної лексики до загальноновживаної неформальної у процесі спонтанного спілкування, перехід науково-технічних термінів у гуманітарну наукову сферу, реалізація семантичного потенціалу лексики мови оригіналу, розвиток вторинних значень, розширення багатозначності, генералізація значень).

Ключові слова: мовні контакти, інтернаціоналізація сучасної української мови, запозичення, англізми, словотвір, семантика, прикладна лінгвістика.

N. M. Filippova,*PhD in Philology, Associate Professor,**Admiral Makarov National University of Shipbuilding,**Head of the Department of Applied Linguistics*

UKRAINIAN AND ENGLISH NEOLEXEMES: IMPACTS AND INTERACTIONS

The article deals with the analysis of English loanwords in the Ukrainian language, the attempt of studying the mechanisms of lexical innovation creation, specific features of their semantics, functioning, internationalization of the contemporary Ukrainian lexicon. The research is relevant due to the fact that the English language,

© Автор, 2026

Це стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC 4.0

63

the first global language in the human history, plays a considerable role in the development of the contemporary Ukrainian language: loanwords explain the nature of qualitative changes in politics, economics, social life; form terminologies of innovative knowledge branches; enable to observe the changes in traditional social interactions and the tendencies in the contemporary virtual internet. Using the compiled resources of new words from the contemporary English and Ukrainian languages, the paper analyses a number of aspects resulting in the impact of the English on the changes in the Ukrainian. The material of the collective work “The Dictionary of New Anglicisms” (2022), Ukrainian sector of social networks, survey of representatives of the young generation because it was important to fix the examples of derivative and semantic changes in the spontaneous use. The attention is focused on the dynamics of the language development which is realized in the fact how formal and informal language means are realized: a) internationalization of the contemporary Ukrainian vocabulary which is, on the one side, is enriched because a great number of terms representing various knowledge sectors replenish Ukrainian language; b) activating the analytical tendencies of Ukrainian word-formation (nonprecedent formation of compounds, adjective and verb derivatives, blends); c) semantic changes caused by extralinguistic, sociolinguistic, political, social, technical, scientific, cultural, educational transformations in this state, general globalization processes and full-scale war in Ukraine since 2022 (transition of formal words to informal, spontaneous speech, transition of technical terms into the humanity sciences, expansion of semantic potential of the words from the donor language, development of secondary nominations, generalization of borrowing meanings).

Keywords: language contacts, internationalization of the contemporary Ukrainian language, loanwords, anglicisms, word-formation, semantic changes, applied linguistics.

Постановка наукової проблеми. Мовний контакт між українською і англійською мовами – один із важливих домінантних чинників розвитку сучасної української мови, який обумовлює не тільки лексичний потенціал, але впливає на зміну концептуальної картини світу молодого покоління і дозволяє досягнути зміни різних аспектів життя спільноти.

Актуальність цієї розвідки обумовлена декількома чинниками: а) активізація політичних, економічних, культурних, мовних контактів між Україною і англійським глобальним світом; б) відповідні зміни в українськомовній картині світу і мовній поведінці громадян України; в) розширення суспільства за різними ознаками, що не могло оминути національно-політичні, національно-економічні, соціальні і мовні відносини, і визначилося в номінативно-оцінних опозиціях з маркованими протиставленнями; г) лінгводидактична необхідність визначити основні вектори прикладного лінгвістичного аналізу.

Аналіз дослідження проблеми. Огляд публікацій, які стосуються різних аспектів сучасного стану української мови з точки зору зростання впливу англійської мови, дозволив зробити висновок, що українські науковці, з одного боку, зацікавлені в поглибленому дослідженні різних аспектів такого впливу,

а, з іншого, занепокоєні наслідками такого впливу на зміни в українськомовну картину світу і мовленнєву поведінку. Всі вони одноставно підкреслюють той факт, що особливу істотну роль в інтенсифікації англійського впливу на українську мову спричинено декількома чинниками: англійська мова – глобальна мова політики, економіки, освіти, культури, спорту, публіцистики, повсякденного спілкування молодого покоління. Запозичення з інших мов є цінним матеріалом і для лінгвістів, і для істориків, з одного боку, розглядаючи запозичення можна відновити віхи історії конкретного народу, а з іншого, надмірне проникнення запозичень непомітно руйнує рідну мову, а з нею і самобутність національної свідомості.

Панорамну цілісну картину мови, спробу аналізу, спостереження над конкретними мовними явищами, факторами на основі надзвичайно широкого емпіричного матеріалу, синтезу і теоретичного осмислення попередніх підсумків обробки величезних мовних ресурсів можна побачити у роботі О. Тараненко «Українська літературна мова кінця XX – першої чверті XXI ст.: стан і тенденції розвитку» (2024): формування нової системи соціальних пріоритетів, цінностей / антицидентностей (розширення корпусу мови за рахунок ідей національного відродження); розширення сфер офіційного і неофіційного спілкування української мови; розширення проявів індивідуальності; вплив війни на мовну ситуацію в країні. Особливу увагу автор приділяє впливу англійської мови, яка сьогодні є основним джерелом запозичень і проявляється у впливі на лексичний склад, термінологічний корпус, змін словотвірних моделей і навіть на графіку (Розділ IV).

Особлива увага В. Кірілічевої була приділена аналізу структурних і семантичних характеристик англійських інтернет-скорочень з евіденційною семантикою: прагматичні функції, класифікація. Корпус одиниць для аналізу було виділено на основі публікацій соціальної мережі «Твіттер». Використання методики статистичного аналізу дозволило розподілити матеріал за такими критеріями: джерело, спосіб доступу до інформації, оцінка достовірності висловлювання, епістемічний статус мовців, зміна епістемічних позицій, графічні, структурні *media* особливості цих одиниць, функції, статус скорочень як маркерів ввічливості, що мінімізують категоричність тверджень [5].

Цікаві висновки зроблені Н. Баландіною на матеріалі аналізу структури макрополя сучасного медіасередовища, тобто аналізу неологізмів з компонентом *media*. Фактичний матеріал було укладено за результатами вибірки з українського сектору інтернету, наукових і лексикографічних джерел. Основний висновок був пов'язаний з фактом неосемантизації цього компонента, систематизацією неологізмів за словотвірними, лексико-граматичними, лексико-семантичними ознаками [2].

Б. Ажнюк привертає увагу до соціолінгвістичного дослідження, яке пов'язано з мовною ідеологією, публічним дискурсом за участю широкого кола учасників, їх соціальними відносинами, мовними стереотипами, соціальними групами [3].

Кодифікацію іншомовних запозичень, унормування іншомовних запозичень на початку XXI століття, роль інтенсифікації і поглиблення багатозначних євроінтеграційних і глобалізаційних процесів досліджує В. Пономаренко. Особливий інтерес викликає систематизація, класифікація еллінізмів, латинізмів, розширення семантики слів латинського походження за посередництвом інших європейських мов, вторинна номінація, яка пов'язана з багатозначністю англійських лексем, поширення яких автор вважає «вірусним» і надмірним [8].

Аналіз 420 англійських запозичень початку XXI століття як лексико-семантичної мікросистеми було здійснено Н. Биховець й О. Кругликовою: виділено основні тематичні групи, в яких зафіксовано найбільшу кількість англізмів і псевдоанглізмів, види трансформацій у процесі запозичення в англійську мову, частотна граматична репрезентативність цих одиниць. Автори також звернули увагу на таку тенденцію, як поява українсько-англійського суржика [3].

Т. Радзівська пояснює, що в українській мові, як і у багатьох інших мовах, спостерігаються швидкоплинні процеси, динаміка яких, в першу чергу, проявляється у динамічних змінах мовної картини світу у молодого покоління, соціальної взаємодії, моделей мовної поведінки, семантики лексики [9].

Мета цієї розвідки полягає в описі тенденцій англо-української взаємодії і тих змін в українській мові, які обумовлені глобалізацією всіх сфер життя, функцією англійської мови як першої глобальної мови в історії цивілізації, поширенням у світі двомовності. **Завдання**, які обумовлені цією метою, передбачають попередні спостереження над комплексом проблем, пов'язаних із впливом мовних контактів.

Об'єктом аналізу є етноспецифічна особливість впливу глобальної мови на різні мови світу. **Предметом аналізу** є українські неолексеми, які є запозиченнями із сучасної англійської мови останніх двох років. **Джерельна база** – це дані, отримані в результаті аналізу англійськомовних і українськомовних джерел, деяких українськомовних медійних ресурсів, опитування студентів, оскільки нас цікавила реальність спонтанного використання і створення запозичених неолексем. Для досягнення мети були використані такі **методи**: описовий – для аналізу чинників зростання впливу англійської мови на українську, оскільки все, що відбувається в глобальному або регіональному суспільстві, віддзеркалюється у мові; порівняльний – для розуміння походження нових слів, аналізу словотвірних тенденцій; контрастивний – для інтерпретації подібності або відмінності значень англійськомовних слів і відповідних запозичень; елементи концептуального аналізу – для дослідження компонентів семантики; кількісний підрахунок.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що зроблено ще одну спробу отримати об'єктивні дані щодо стрімкої зміни української мови і вивчення механізмів номінації нових лексичних одиниць. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в узагальненні деяких теоретичних висновків, які стосуються аналізу мовної динаміки. **Практичне значення** визначається

тим, що фактичний матеріал може бути використаний, наприклад, у викладанні таких курсів, як «Сучасна українська мова», «Лінгвокультурологія», «Семіотична концептологія».

Виклад основного матеріалу. Наш інтерес до цієї теми був спричинений навчально-дослідницькими студентськими проєктами (галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки, спеціальність В 11 Філологія, спеціалізація В 11.10 Прикладна лінгвістика), присвяченими динаміці і особливостям розвитку англійської мови та її ролі як глобальної. Особлива увага була прикута до того факту, що кожного року словники видавництва Cambridge University Press, Oxford University Press, Collins реєструють до 600–650 нових слів (вони їх називають neologisms). У цьому році, окрім традиційних тематичних груп (науково-технічна термінологія, політика, економіка, екологія, спорт, мистецтво), було зафіксовано велику кількість нових слів, які демонструють: а) швидкісні зміни у повсякденному житті (*bed-rotting – intentionally spending the whole day in bed for mental health, watching movies or eating snacks; microshifting – breaking the working day into short blocks of time; lily padding – a career strategy of moving from one time job to another for building experience; rage applying – angrily applying to many jobs at once after a bad experience*); б) пришвидшений вплив соціальних мереж на життя (*rage-bait – deliberately make people angry about some content so they comment, argue, share it; doomscrolling – spending a long time scrolling through negative or upsetting news online; deinfluencing – when social media influencers tell followers not to buy certain producers opposite to traditional influence; nano-influencer – a social media influencer with 1000 – up to 10 000 followers*); в) активний вплив ШІ на різні сфери життя (*AI-washing – false claim that products use AI because it seems more advanced or valuable; chatfishing – using AI tools to write messages to other people on dating apps*). Одночасно самі учасники проєктів (студенти спеціальності, що орієнтована на підготовку фахівців, які повинні розуміти потенційні можливості оптимізації когнітивної, комунікативної, епістемічної функції мови) звернули увагу на зміни сучасної української мови, яку вони, молоді люди, використовують у своєму спілкуванні кожного дня, і які вони бачать в україномовному сегменті «Twitter» напр., *поширення тенденцій аналітизму*, тобто динаміку словотвірних можливостей англійських запозичень, напр., *хайпнути, хейтити, чилити*. Крім того, зафіксовано дієслова, які утворені від синтаксичних словосполучень і складних слів (не тільки від запозичень), напр., *задовохотити, чорнобайти*.

Ознайомлення з проблемою дозволило зрозуміти, що запозичена лексика становить близько 10 % словникового складу сучасної української мови, напр., дані, які отримали Л. Білей, А. Гончаренко, М. Ківу, І. Олександрук, проілюстровані в «Словнику новітніх англійзмів» (Інститут мовознавства ім. О. Потебні, 2022); а також надало можливість проаналізувати лексичні запозичення, які зафіксовані за останні 5 років.

Попередній аналіз фактичного матеріалу (150 лексичних одиниць) показав можливість виділити основний чинник швидкого розвитку україномовних лексичних ресурсів, що пов'язано зі швидкою зміною політичних, мовних та багатьох інших смаків молодіжної культури і фактором престижності використання англійської мови. Як підкреслює Т. Радзівська: «Активні процеси, що спостерігаються в різних мовах світу, в тому числі в українській та мовах європейського ареалу, виявляють себе як у зрушеннях у слововживанні та функціональних характеристиках окремих слів (поверхневий рівень мови), так і в зрушеннях у семантиці, мовній картині світу та мовній свідомості (глибинний рівень мови)» [9, с. 22].

Аналіз інноваційного лексичного матеріалу розділено на декілька етапів. На позначення поняття «нова лексема» вітчизняні науковці вживають такі терміни: нові слова, неолексеми, неологізми, лексичні неологізми, лексичні інновації, неосемантизми, семантичні неологізми.

На першому етапі виберемо термін *неолексема*, але не будемо спеціально пояснювати релевантність цього вибору, оскільки таке обговорення вийде за межі нашої невеликої розвідки.

На другому етапі були виділені основні тематичні групи запозичень. Як фіксує більшість українських науковців, основну групу складає термінологія різних сфер науки, техніки, комп'ютерних технологій, політики, економіки, юриспруденції, медицини, спорту, мистецтва (музика, кіно, дизайн), освіти, екології. Звичайно, в окрему групу входять цифрові технології, які сьогодні пов'язані з усіма секторами глобального світу, обумовлюють розповсюдження нових комунікативних форматів, і, відповідно, зміну мови і нормативності усталеної системи стилів і жанрів. В окрему групу виділено також терміни військової справи, які поповнюють лексичні ресурси української мови (назви озброєння, обладнання, стратегій і тактик). Цікава тенденція пов'язана з появою досить значної кількості метафоричних, оцінних колокалізмів, сленгізмів, лексем із вторинною номінацією (*орк, мордер*), які називають неологізмами війни із конотацією іронії, зневажливості (*макронити – вдавати стурбованість, шольцити – не виконувати своїх обіцянок*). Один з вищезначених студентських проєктів присвячено створенню цифрового ресурсу сучасної української освітньої термінології і укладанню лінгвістичного паспорту цієї термінології. На основі використання методики фреймового моделювання був створений термінологічний фрейм, який містив 200 одиниць. Етимологічна складова лінгвістичного паспорту показала, що 75 % термінів – це запозичення з латинської мови через англійську, так звані псевдоанглізми: *доктор філософії, академічна мобільність, акредитація, ліцензування, компетентність*.

На третьому етапі в результаті спостереження над граматичними підгрупами виділено деякі частотні тенденції. Оскільки наша вибірка досить рандомна і статистично не є релевантною, кількісний підрахунок будемо вважати приблизним: а) переважна більшість – це іменники або іменникові словосполучення

(близько 93 %); б) друга група за частотністю – прикметники (приблизно 4 %); в) третя група – дієслова (приблизно 3 %); г) деякі науковці вилучили навіть прислівники, напр., *ок* [3].

На четвертому етапі помічено посилену аналітичну тенденцію у царині українського словотвору: 1) безпрецедентне утворення складних слів на основі таких моделей: перший компонент – англломовне запозичення, для створення якого використали транскрипцію або транслітерацію, другий компонент – слово українського походження, напр., *фешн-індустрія*, *онлайн-лекція*; 2) поширення діапазону продуктивності для словотвірної моделі прикметника A=N-ний, -вий, напр., *інтернетний*, *онлайновий*; словотвірної моделі дієслова V=N-ити, напр., *донатити*, *відхаймарсити*, *джавелініти*, *байрактарити*, *стінгерити*, *флексити* (*to flex* – хизуватися чимось, *виставляти напоказ*); 3) розширення сфери використання атрибутивних словосполучень, атрибутом в яких виступає запозичене слово, напр., *інсайдерська інформація*; 4) поява неасимільованих блендів, які сьогодні визначені як засіб словотвору, який набуває статусу продуктивності в сучасній англійській мові, напр., *FOODZILLA* (назва одного із ресторанів у м. Миколаїв); 5) вже звичне використання скорочень всіх моделей, яких в англійській мові зафіксовано досить велику кількість, як зазначає Acronym Finder Site Statistics, напр., *txt*, *pls*, *sms*.

Лексичні новоутворення посилюють експресію висловлювання.

На п'ятому етапі фокус аналізу був направлений на семантичні зміни значень запозичених лексем. Оскільки багато з цих слів не зафіксовані словниками (норма), ми звертаємо увагу на їх спонтанне використання у повсякденному спілкуванні (узус).

Висновки. Серед основних фактів семантичних змін відмічені такі тенденції: 1) поширення використання формальної лексики у неформальних комунікативних ситуаціях повсякденного спілкування, напр., *матриця*, *локація*, *проект*; 2) перехід технічних термінів у гуманітарні наукові сфери, напр., *вектор*; 3) перехід термінів однієї галузі знань в іншу, напр., *дискурс*, *парадигма*, *наратив*; 4) розвиток переносних значень, тенденція до вторинних номінацій, реалізація семантичного потенціалу вихідної лексеми, напр., *поло*, *гольф* (*мода*); *заскамити* (*scam* – *шахрайство*, *scam* – *шахрайство в інтернеті*).

Незважаючи на той факт, що запозичення – це універсальна складова розвитку будь-якої мови, некерований процес їх засвоєння може не тільки збагатити мову-реципієнта, але і перетворити її на суржик. Проблема кількості і якості використання англломовних запозичень сьогодні розглядається як політична, і в різних країнах вирішується по-різному, напр., у Франції – політика протекціонізму, тобто захисту, франкофонії, у північноєвропейських країнах – поміркована політика білінгвізму. Звісно, ця проблема привертає увагу вітчизняних лінгвістів, які поділяють занепокоєння такою інтернаціоналізацією, глобальною англізацією української мови і навіть називають це «варваризацією» [10]. Всі одноставні у висновку, що стандартизація україномовних засобів – це комплекс-

сне політичне, етнокультурне, етнопсихологічне, соціолінгвістичне завдання суспільства, що необхідно стандартизувати державний підхід до виконання цього завдання. Принаймні у спонтанному повсякденному спілкуванні помічена тенденція вільного використання питомих і запозичених лексем, напр., *менеджмент – управління, моніторинг – спостереження, контроль, сенс – смисл, проєкт – завдання, акція – подія, захід, сайт – сторінка, контент – зміст, реальний – дійсний, знаковий – визначний*.

Перспектива такого дослідження полягає у вивченні особливостей функціонування, прагматичного потенціалу сучасної української мови, з одного боку, в період її стрімкого розвитку завдяки розвитку державності, а з іншого, завдяки інтенсифікації англійського впливу на молодіжну спільноту, виявлення чинника престижності, кількісних і якісних змін різних груп запозичень, які демонструють новий якісний характер взаємодії.

Література

1. Ажнюк Б. Мовна ідеологія : соціолінгвістичний зміст концепту. *Мовознавство*. 2024. № 1. С. 3–17. <https://doi.org/10.33190-2833-334-2024-1-001>
2. Баландіна Н. Медіатизація реальності як чинник розвитку лексичної системи. *Мовознавство*. 2025. № 3. С. 79–92. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-342-2025-3-005>
3. Биховець Н., Кругликова О. Вплив українсько-англійських мовних контактів ХХІ століття на лексичний склад української мови. *Мовознавство*. 2023. № 6. С. 38–50. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-333-2023-6-002>
4. Зимовець Г. Англо-українська взаємодія на сучасному етапі: форми та чинники. *Мовознавство*. 2024. № 2. С. 24–35. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-335-2024-2-003>
5. Кірілічева В. Скорочення з евіденційною семантикою в текстах неофіційної комунікації інтернет-дискурсу: типологія, структурні особливості, прагматичний потенціал. *Мовознавство*. 2025. № 2. С. 35–62. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-341-2025-2-003>
6. Лучик А. Еквіваленти слова як маркери семантичних станів: еволюційна модель у діалозі з ШІ. *Мовознавство*. 2025. № 6. С. 37–48. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-345-2025-6-003>
7. Польщак А. Використання мови переконування в топових відео на ютубі в рекламі українських вин. *Мовознавство*. 2024. № 4. С. 60–77. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-337-2024-4-004>
8. Пономаренко В. Семантична еволюція кодифікованих іношомовних запозичень в українській мові ХХІ ст. *Мовознавство*. 2025. № 2. С. 3–18. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-341-2025-2-001>
9. Радзівська Т. Слова в нових соціальних реаліях : до питання про динаміку мовної картини світу. *Мовознавство*. 2024. № 3. С. 21–39. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-2024-3-002>
10. Фаріон І., Харчук Л. О проблеми явища англоварваризації української мови. *Мовознавство*. 2025. № 5. С. 36–44. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-344-2025-5-004>
11. Yermolenko S. Interferential resilience of secondary semiotic systems and textual connotations of food lexis. *Мовознавство*. 2026. № 1. С. 39–59. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-346-2026-1-003>

References

1. Azhniuk, B. (2024) 'Movna ideolohiia: sotsiolinhvisticnyi zmist kontseptu' [Language ideology: sociolinguistic meaning of the concept], *Movoznavstvo* [Linguistics], (1), pp. 3–17. <https://doi.org/10.33190-2833-334-2024-1-001> [in Ukrainian].
2. Balandina, N. (2025) 'Mediatyzatsia realnosti yak chynnyk rozvytku leksychnoi systemy' [Mediatization of reality as a factor in the development of the lexical system], *Movoznavstvo* [Linguistics], (3), pp. 79–92. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-342-2025-3-005> [in Ukrainian].
3. Bykhovets, N. and Kruglykova, O. (2023) 'Vplyv ukrainsko-anhliiskyykh movnykh kontaktiv XXI stolittia na leksychnyi sklad ukrainskoi movy' [The influence of the 21st century Ukrainian-English language contacts on the Ukrainian lexis], *Movoznavstvo* [Linguistics], (6), pp. 38–50. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-333-2023-6-002> [in Ukrainian].
4. Zymovets, H. (2024) 'Anhlo-ukrainska vzaïmodiia na suchasnomu etapi: formy ta chynnyky' [Current contacts between the English and Ukrainian languages: manifestation and factors], *Movoznavstvo* [Linguistics], (2), pp. 24–35. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-335-2024-2-003> [in Ukrainian].
5. Kirilicheva, V. (2025) 'Skorochennia z evidentsinoiu emantikoiu v tekstakh neofitsiinoi komunikatsii internet-dyskursu: typolohiia, strukturni osoblyvosti, prahmatychnyi potentsial' [Shortenings with evidential semantics in texts of informal internet discourse: typology, structure and pragmatics], *Movoznavstvo* [Linguistics], (2), pp. 35–62. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-341-2025-2-003> [in Ukrainian].
6. Luchik, A. (2025) 'Word equivalents as markery semantychnykh staniv: evoliutsiina model u dialozi z ShI' [Word equivalents as markers of semantic states: interface between evolutionary model and AI], *Movoznavstvo* [Linguistics], (6), pp. 37–48. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-345-2025-6-003> [in Ukrainian].
7. Polshchak, A. (2024) 'Vykorystannia movy perekonuvannia u topovykh video na youtube u reklamakh ukrainskykh vyn' [The use of persuasive language techniques in top-end YouTube videos advertising Ukrainian vine], *Movoznavstvo* [Linguistics], (4), pp. 60–77. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-337-2024-4-004> [in Ukrainian].
8. Ponomarenko, V. (2025) 'Semantychna evoliutsiia kodyfikovanykh inshomovnykh zapychen v ukrainskii movi XXI st.' [Semantic evolution of codified loanwords in the Ukrainian language of the 21st century], *Movoznavstvo* [Linguistics], (2), pp. 3–18. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-341-2025-2-001> [in Ukrainian].
9. Radziievskia, T. (2024) 'Slova v novykh sotsialnykh realiakh: do pytannia pro dynamiku movnoi kartyny svitu' [Words in new social realities: to the question of the dynamics of the language world-image], *Movoznavstvo* [Linguistics], (3), pp. 21–39. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-342-2024-3-002> [in Ukrainian].
10. Farion, I. and Khatchuk, I. (2025) 'Do problemy yavyshcha anhlovarvartzatsii ukrainskoi movy' [On the problem of anglo-barbarization of the Ukrainian language], *Movoznavstvo* [Linguistics], (5), pp. 36–44. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-344-2025-5-004> [in Ukrainian].
11. Yermolenko, S. (2026) 'Interferential resiliense of secondary semiotic systems and textual connotations of food lexis', *Movoznavstvo* [Linguistics], (1), pp. 39–59. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-346-2026-1-003>

Статтю отримано 29.05.2026

Затверджено після рецензування 20.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.112.2'367.7'23:159.942

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368010>

О. В. Росоха,

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
асистент кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури*

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0005-2915-7188>

В. М. Соколова,

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
асистент кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури*

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5221-1534>

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ СТЕФАНА ЦВЕЙГА «DIE GOUVERNANTE»)

У статті здійснено комплексний аналіз дієслів і дієслівних конструкцій, що позначають емоційний стан у німецькомовному художньому тексті. Розглянуто теоретичні підходи до розмежування понять «емоційність» та «емотивність», відповідно до яких емоційність трактується як психологічна характеристика здатності людини переживати й виявляти емоції, тоді як емотивність визначається як мовна категорія, що охоплює систему мовних засобів їхнього вираження. Встановлено, що емотивні дієслова за семантичним критерієм поділяються на такі, що виражають позитивний і негативний емоційний стан, однак у сучасній лінгвістиці відсутня єдина загальноприйнята класифікація таких одиниць. Окремі дослідники також виокремлюють дієслова та конструкції, що репрезентують нейтральний емоційний стан.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного вивчення мовних засобів вираження емоційного стану в художньому дискурсі на морфологічному та семантичному рівнях. Метою статті є здійснення семантичного та морфологічного аналізу дієслів і дієслівних конструкцій із семантикою емоційного стану в німецькомовному художньому тексті. Об'єктом дослідження є дієслова та дієслівні конструкції, що позначають емоційний стан, а предметом — їхні семантичні та морфологічні особливості. Матеріалом дослідження слугувала 51 мовна одиниця, дібрана методом суцільної вибірки з новели Стефана Цвейга «Die Gouvernante». Отримані результати дають змогу уточнити особливості функціонування мовних засобів вираження емоційного стану в художньому тексті та поглиблюють дослідження у сфері емотивної лінгвістики.

Проведене дослідження підтвердило, що дієслова й дієслівні конструкції є основними мовними засобами вираження емоційного стану в німецькомовному художньому тексті. Аналіз показав переважання конструкцій із семантикою негативних емоцій, що зумовлено особливостями художнього світу новели Стефана Цвейга «Die Gouvernante». Найпродуктивнішими виявилися конструкції типу *Angst haben, werden + Adjektiv, zittern vor + Dativ, ausbrechen in + Akkusativ* та інші. Отримані результати розширюють уявлення про функціонування емотивної лексики в художньому дискурсі та підтверджують взаємозв'язок морфологічної структури й семантики дієслівних конструкцій. Перспективи подальших досліджень вбачаються у зіставному аналізі мовних засобів вираження емоцій-

ного стану в німецькій та українській мовах, а також у вивченні особливостей функціонування емотивних конструкцій у різних жанрах художнього дискурсу.

Ключові слова: емоційний стан, емотивність, емоційність, дієслівна конструкція, емотивні дієслова, семантичний аналіз.

O. V. Rosokha,

*Vasyl' Stus Donetsk National University,
Assistant Lecturer at the Department of Romance-Germanic
Philology and Foreign Literature*

V. M. Sokolova,

*Vasyl' Stus Donetsk National University,
Assistant Lecturer at the Department of Romance-Germanic
Philology and Foreign Literature*

LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING EMOTIONAL STATES IN THE GERMAN LANGUAGE (BASED ON STEFAN ZWEIG'S NOVELLA "DIE GOUVERNANTE")

The study provides a comprehensive analysis of verb constructions denoting emotional states in German literary texts. Theoretical approaches to distinguishing the concepts of "emotionality" and "emotivity" are examined, where emotionality is understood as a psychological characteristic reflecting a person's ability to experience and express emotions, while emotivity is defined as a linguistic category encompassing the system of verbal means used to represent them. It has been established that emotive verbs may be classified semantically into positive and negative groups; however, modern linguistics still lacks a unified and standardized classification system. Some scholars also distinguish constructions and verbs expressing neutral emotional states.

The relevance of the study is determined by the need for a systematic investigation of linguistic means used to express emotional states in literary discourse, particularly at the morphological and semantic levels. The aim of the research is to conduct a semantic and morphological analysis of linguistic units denoting emotional states in a German-language literary text. The object of the study is verbal constructions expressing emotional states, while the subject is their semantics and morphological structure.

The study confirmed that verbs and verbal constructions are the primary linguistic means of expressing emotional states in German-language literary texts. The analysis revealed a predominance of constructions conveying negative emotions, a feature driven by the nature of the fictional world in Stefan Zweig's novella "Die Gouvernante". The most productive constructions included *Angst haben*, *werden + adjective*, *zittern vor + dative*, *ausbrechen in + accusative*, and others. These findings broaden the understanding of how emotive vocabulary functions in literary discourse and confirm the interrelationship between the morphological structure and the semantics of verbal constructions. Prospects for further research lie in a comparative analysis of the linguistic means used to express emotional states in German and Ukrainian, as well as in the study of the functional characteristics of emotive constructions across various genres of literary discourse.

Keywords: emotional state, emotivity, emotionality, verb constructions, emotive verbs, semantic analysis.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Проблема мовної репрезентації емоційного стану посідає важливе місце в сучасній лінгвістиці, оскільки емоції є невід'ємною складовою людської комунікації та знаходять різноманітні способи мовного вираження. Особливий інтерес становлять дієслова та дієслівні конструкції, які виступають основним засобом вербалізації емоційних переживань у художньому тексті. Попри значну кількість праць, присвячених дослідженню емотивності, питання морфологічної та семантичної організації дієслівних конструкцій, що позначають емоційний стан у німецькомовному художньому дискурсі, залишається недостатньо вивченим. **Актуальність** дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу мовних засобів вираження емоційного стану з урахуванням їхньої семантики, морфологічної структури та функціонування в художньому тексті.

Аналіз досліджень проблеми. Проблеми емоційності та емотивності досліджували представники психології та лінгвістики. Психологічні аспекти емоцій розглядали З. Фрейд, Д. Рапапорт, С. Шехтер, М. Арнолд, К. Изард та інші. У лінгвістиці питання мовної репрезентації емоцій висвітлено у працях А. Вежбицької, Дж. Лакоффа, З. Кевечеша, Тен А. ван Дейка, Х. Арндта, Р. Дженні та інших дослідників. Теоретичні засади дослідження дієслова як семантичного центру висловлення розроблено Л. Теньєром, а також розвинено у працях О. О. Залужної, А. П. Загнітка та інших мовознавців. Незважаючи на значний науковий доробок, питання функціонування дієслівних конструкцій із семантикою емоційного стану в сучасному німецькомовному художньому тексті потребує подальшого комплексного вивчення. Попри значну кількість праць, присвячених аналізу компонентів із семантикою емоційного стану в сучасному художньому дискурсі, залишається недостатньою. Вивчення різних способів репрезентації емоційного стану є актуальною проблемою, що породжує низку дослідницьких завдань. По-перше, складнощі виникають під час визначення типу дієслівних конструкцій, які позначають певний стан. По-друге, існує потреба в уточненні й аналізі принципів класифікації емоційних станів на позитивні і негативні.

Метою статті є здійснення семантичного та морфологічного аналізу мовних засобів вираження емоційного стану в німецькій мові на матеріалі новели Стефана Цвейга «Die Gouvernante». Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**: проаналізувати основні теоретичні підходи до дослідження понять «емоційність» та «емотивність»; охарактеризувати дієслово як значеннєвий центр конструкцій із семантикою емоційного стану; визначити морфологічні особливості дієслів і дієслівних конструкцій, що виражають емоційний стан; здійснити семантичну класифікацію виявлених мовних засобів; встановити найпродуктивніші моделі вираження позитивних, негативних і нейтральних емоційних станів.

Об'єктом дослідження є дієслова та дієслівні конструкції, що позначають емоційний стан в німецькомовному художньому тексті. **Предметом дослідження** є їхні морфологічні особливості, семантика та функціонування у новелі Стефана Цвейга «Die Gouvernante». **Матеріалом дослідження** слугує 51 мовна одиниця, вилучена методом суцільної вибірки з новели Стефана Цвейга «Die Gouvernante». У роботі застосовано такі **методи дослідження**: описовий метод, метод суцільної вибірки, семантичний аналіз, морфологічний аналіз, елементи контекстуального аналізу та кількісний метод.

Наукова новизна дослідження визначається комплексним аналізом морфологічних і семантичних особливостей дієслів та дієслівних конструкцій, що виражають емоційний стан в аналізованій новелі Стефана Цвейга. **Теоретична цінність** роботи зумовлена поглибленням досліджень емотивної лінгвістики та функціональної граматики німецької мови. **Практичне значення** результатів полягає у можливості їх використання під час викладання курсів із лексикології, стилістики, граматики німецької мови, теорії перекладу, а також у подальших дослідженнях мовної репрезентації емоцій.

Виклад основного матеріалу. У формуванні дієслівної конструкції, яка виражає емоційний стан, важливу роль відіграє дієслово, яке може виконувати різні функції. Наприклад, воно може функціонувати в конструкції як повнозначне дієслово або як дієслово-зв'язка та в поєднанні з прислівниками чи іменниками із семантикою емоційного стану формувати цілісну конструкцію, що репрезентує позитивний, негативний або нейтральний емоційний стан. Окреме місце серед досліджень лексичних систем посідає вивчення дієслова як значеннєвого центру висловлення [3, с. 50–51]. Засновником концепції семантичного аналізу дієслова, яка ґрунтується на вербоцентричній моделі, є Л. Тен'єр, і, згідно з цією концепцією, «ядерне» дієслово потенційно включає у свою семантичну структуру модель типового речення і, функціонуючи в мовленні, формує ситуацію, яку розуміємо як сигніфікативне значення простого дієслівного речення [7]. У дослідженні дієслівних конструкцій із семантикою емоційного стану поняття ситуації є ключовим, адже основу будь-якої ситуації становить дієслово, яке моделює певний емоційний стан. За такого підходу центральним елементом висловлювання постає предикат, роль якого виконує дієслівне ядро, що організовує навколо себе периферійні компоненти – партиципанти, рівною мірою залежні від нього. Тобто, будь-яка конструкція, що містить дієслова та його актанти, є мінімальним повноцінним висловленням, в якому реалізуються комунікативні наміри мовця [3, с. 50–51]. Дієслівні конструкції можуть бути виражені синтетично або аналітично, але аналітизм набуває наразі значного поширення. На думку А. П. Загнітка синтаксичні зв'язки можуть реалізовуватися різними способами: морфологічно, за допомогою аранжування слів (порядку слів), інтонаційно, за допомогою службових слів (сполучників, сполучних слів,

прийменників, після й іменників, часток, відносних займенників), способом синтаксичного осново складання [2, с. 16].

Одним з головних питань емотивної лінгвістики є відокремлювання понять «емоційність» та «емотивність». Емоційність, здебільшого, розглядається як психологічне поняття, тобто як здатність людини відчувати емоції та почуття і виражати їх різними способами. Емотивність є мовною категорією, яка об'єднує тільки мовні засоби вираження емоцій. Х. Арндт і Р. Дженні [5] розмежовують емоційні та емотивні функції комунікації, на підставі чого виділяють два її типи – емоційну та емотивну. На думку дослідників, головна відмінність полягає в тому, що емоційна комунікація значною мірою ґрунтується на психофізіологічних особливостях людини та пояснюється біологічними механізмами, спільними з тваринним світом, які активізуються на підсвідомому рівні в умовах емоційної напруги. Натомість емотивна комунікація пов'язана зі здатністю людини створювати складні, конвенціоналізовані та неінстинктивні форми мовленнєвого вираження емоцій. На думку науковців, розмежування емоцій на свідомі та несвідомі безпосередньо пов'язане зі способом їх вираження – спонтанним або навмисним. Так, емоційні прояви можуть виникати несвідомо, на підсвідомому рівні, або ж свідомо конструюватися з метою впливу на поведінку співрозмовника чи представлення ситуації у вигідному для мовця контексті.

Більшість дослідників, які вивчають емоційний стан у лінгвістиці та психології, наприклад, А. Вежбицька та К. Ізард розподіляють емоції на позитивні та негативні. Дослідник К. Ізард виокремлює десять базових емоцій: позитивні (радість, інтерес, подив) та негативні (страждання, гнів, відраза, зневага, страх, сором, збентеження). Наприклад:

- нім. *Es kommt immer wieder dieses Wort in einen Seufzer des Mitleids. Und immer wieder flackert die Neugier dazwischen* [10, с. 8] (укр: *Це слово знову й знову звучить у зітханні жалю, а поміж тим раз по раз спалахує цікавість*);

- нім. *Da plötzlich – ich bin furchtbar erschrocken – hör ich jemand weinen und seh auf einmal, daß sie ganz angezogen auf dem Bett liegt, den Kopf in den Kissen* [10, с. 2] (укр.: *І раптом – я страшенно злякався – чую, як хтось плаче, і знаєнацька бачу, що вона лежить на ліжку повністю одягнена, сховавши голову в подушках*).

А. Вежбицька наголошує на тісному взаємозв'язку емоцій і культури, підкреслюючи, що дослідження емоцій у межах конкретної культури потребує аналізу мови на лексичному, граматичному та прагматичному рівнях. Науковиця вважає, що спосіб осмислення людиною власних емоцій значною мірою визначається лексичними ресурсами її рідної мови [9]. З метою дослідження емоцій з універсальної, незалежної від окремих мов позиції А. Вежбицька запропонувала концепцію «натуральної семантичної метамови», а також сформулювала теорію «емоційних універсалій», тобто спільних рис, властивих усім мовам

світу [4]. Дослідниця визначила дев'ять емоційних універсальї: 1) у будь-якій мові певні емоції можуть оцінюватися як позитивні або негативні; 2) усі мови мають відповідник англійського дієслова *feel* (нім. *fühlen*); 3) у кожній мові існують вигуки, що виконують функцію вираження емоцій; 4) усі мовні системи містять спеціальні лексичні одиниці для позначення емоційних станів; 5) у кожній мові наявні слова, значення яких повністю або частково співвідносяться з англійськими *afraid* (нім. *Angst haben*), *angry* (нім. *wütend sein*), *ashamed* (нім. *beschämt sein*); 6) у різних мовах існують слова, близькі за значенням до *cry* (нім. *weinen*) та *smile* (нім. *lächeln*); 7) носії будь-якої мови можуть описувати свої емоції через фізіологічні прояви, які супроводжують переживання певного стану; 8) усі мови використовують метафоричні образи, пов'язані з тілом, для опису емоцій; 9) у кожній мові існують альтернативні граматичні способи вираження емоційних станів [8, с. 23–69; 4].

Лінгвістична класифікація, пристосовуючись до специфіки мовного вираження емоційних станів, значною мірою ґрунтується на досягненнях психології, яка заклала теоретичні основи сучасного розуміння емоційних процесів. Зокрема, А. Вежицька пропонує класифікацію емоцій, що базується на культурно зумовлених контекстах і включає п'ять основних груп. Перша група охоплює емоції, пов'язані з негативними подіями: *sadness* / *Traurigkeit* 'смуток', *unhappiness* / *Unglücklichkeit* 'нещастя', *distress* / *Leid* горе, 'страждання', *sorrow* / *Kummer* 'сум', *grief* / *Trauer* 'скорбота', *despair* / *Verzweiflung* 'відчай'. Друга група стосується позитивних переживань: *joy* / *Freude* 'радість', *happiness* / *Glück* 'щастя', *contentedness* / *Zufriedenheit* – задоволеність, *pleasure* / *Vergnügen* 'задоволення', *delight* / *Entzücken* захват, *excitement* / *Aufregung* 'збудження'. Третя група включає емоції, що виникають у відповідь на негативні дії інших осіб: *fury* / *Wut* 'лють', *anger* / *Ärger* 'злість', *rage* / *Zorn* 'шаленство', *wrath* / *Groll* / 'гнів', *madness* / *Wahnsinn* 'божевілля', 'сильний гнів'. Четверта група пов'язана з самооцінкою особи: *remorse* / *Reue* – 'каяття', *guilt* / *Schuldgefühl* 'провина', *shame* / *Scham* 'сором', *humiliation* / *Demütigung* 'приниження', *embarrassment* / *Verlegenheit* 'ніяковість', *pride* / *Stolz* 'гордість', *triumph* / *Triumph* 'тріумф'. П'ята група охоплює емоції, що відображають ставлення до інших людей: *love* / *Liebe* 'любов/кохання', *hate* / *Hass* 'ненависть', *respect* / *Respekt/Achtung* 'повага'), *pity* / *Mitleid* 'жаль'), *envy* / *Neid* 'заздрість' [9; 4].

Існує багато класифікацій емоцій, які характеризують емоційний стан за наступними критеріями: Т. Браун характеризує емоції за часовою ознакою, І. Кант описує емоції за причиною виникнення, М. Спенсер розробив класифікацію за ознакою виникнення та відтворення [1, с. 445]. Варто зазначити, що єдиної наукової класифікації емоцій в психології та мовознавстві не існує. Найбільшого поширення та обґрунтування набула класифікація емоцій на позитивні та негативні.

Щодо морфологічної характеристики засобів вираження емоційного стану у новелі Стефана Цвейга «Die Gouvernante», то найпростішим засобом вираження емоційного стану в німецькій тексті є використання дієслова, яке несе в собі позитивне або негативне значення. Наприклад: **(5)** нім. *Das ist das einzige, was Sie wissen, jetzt zu weinen* [10, с. 14] (укр.: *Це все, на що ти зараз здатна – лише плакати*); **(6)** нім. *Sie lieben ihre Eltern nicht mehr; sie glauben nicht mehr an sie* [10, с. 14] (укр.: *Вони більше не люблять своїх батьків і вже не в них*).

Зазначимо, що дієслова емоційного стану можуть бути перехідними та неперехідними, тому в прикладі (*Sie lieben ihre Eltern nicht mehr; sie glauben nicht mehr an sie*) після дієслова вжито прямий додаток (*ihre Eltern*), а в попередньому прикладі (*Das ist das einzige, was Sie wissen, jetzt zu weinen*) використане дієслово *weinen*, яке є неперехідним.

Аналіз корпусу емпіричного матеріалу демонструє, що використання дієслів емоційного стану в складі конструкції для позначення емоцій трапляється в 35 % одиниць (18 од.) від загальної кількості вибірки (51 мовної одиниці дослідження). Однак найчастіше емоційний стан виражається за допомогою різних типів дієслівних конструкцій. Цей засіб вираження емоційного стану становить 63 % (33 одиниці) від загальної кількості емпіричного матеріалу (51).

Наприклад: **(7)** нім. *Aber jetzt bricht die Jüngere endlich in Tränen aus, und die Ältere schluchzt wild mit* [10, с. 19] (укр.: *Але тепер молодша нарешті розплакалася, і старша теж дико схлипує разом із нею*); **(8)** нім. *Wie die sich zuwendet, funkelt sie ihr mit den Augen entgegen. Die versteht sofort die Geste und wird auch unruhig* [10, с. 4] (укр.: *Коли вона до неї повертається, та зустрічає її поглядом, що блищить. Вона одразу розуміє цей жест і теж починає нервувати*); **(9)** нім. *Sie haben Angst vor dem Zorn des Vaters, der jetzt aussah, wie sie ihn nie gekannt hatten* [10, с. 17] (укр.: *Вони бояться гніву батька, який тепер виглядав так, як вони ніколи його раніше не знали*).

У прикладі (7) дієслово *ausbrechen* використовується, як правило, у поєднанні з прийменником та іменником, наприклад, *Gelächter* ('сміх'), *Tränen* ('сльози') які можуть виражати як позитивний, так і негативний емоційний стан. У прикладі (8) дієслово *werden* використовується у поєднанні з прикметником *unruhig*, що вказує транзитивність від спокою до неспокоїного стану. У прикладі (9) можна спостерігати використання дієслова *haben* у поєднанні з іменником, який використовується з прийменником *vor* та давальним відмінком і реалізується за моделлю *Angst haben vor + Dativ*. Зауважимо, що ця конструкція є найбільш поширеною та продуктивною для передачі семантики страху в німецькій мові і становить 80 % серед усіх конструкцій, які виражають страх.

Доволі продуктивним в поданому творі є використання дієслова *zittern* для передачі негативного або позитивного емоційного стану. Наприклад: **(10)** нім. *Das Kind zittert vor Erregung* [10, с. 4] (укр.: *Дитина тремтить від збудження*); **(11)** нім. *Die Mädchen zittern heftig, sie spüren, jetzt wird etwas geschehen* [10,

с. 12] (укр.: *Дівчата сильно тремтять – вони відчувають, що зараз щось станеться*). У прикладі (10) емоційний стан передається через дієслівно-іменникову конструкцію *zittern vor + Dat.*, де дієслово позначає фізіологічну реакцію, а іменник конкретизує емоцію. А у прикладі (11) після дієслова *zittern* вживається слово *heftig*, яке виконує роль прислівника-інтерсифікатора.

Доволі продуктивним є використання дієслова *scheinen* для утворення конструкцій, які виражають позитивний чи негативний емоційний стан. Наприклад: (12) нім. *Das Kind beobachtet die Mutter, die sehr erregt scheint, mit einem steten zornigen Blick, dem ihre Augen nicht recht zu begegnen waren* [10, с. 17] (укр.: *Дитина спостерігає за матір'ю, яка здається дуже схвилюваною, постійним сердитим поглядом, якому її очі не могли належно протистояти*).

Використання дієслова *lassen* є менш продуктивним засобом вираження емоційного стану, наприклад: (13) нім. *Mama lässt sie endlich auch in Ruhe mit ihren ewigen Quälereien, und wir haben ihr doch sicher nichts getan. Warum weint sie denn so?* [10, с. 2] (укр.: *Мама нарешті залишає її в спокої зі своїми вічними знущаннями, а ми ж їй напевно нічого не зробили. Чому ж вона так плаче?*). У прикладі (13) дієслово *lassen* утворює стійке словосполучення з прийменниковою конструкцією *in Ruhe*. Окрім цього, емоційна семантика підсилюється іменником *Quälereien*, який позначає тривалі негативні дії та створює контекст емоційного напруження.

В аналізованому художньому творі використовуються також конструкції, які складаються з допоміжного слова *sein* та прикметника. Наприклад: (14) нім. *Die Kinder sind ganz still, mit einer ehrfürchtigen Scheu sehen sie plötzlich zu ihr auf* [10, с. 9] (укр.: *Діти зовсім притихли, з благоговійною боязкістю вони раптом підводять на неї погляд*). Зауважимо, що деякі дослідники виділяють окрім позитивного та негативного стану нейтральний, який виражає або спокій, або стримані врівноважені емоції. Вище подане речення слугує прикладом нейтрального емоційного стану, але ця дієслівно-прикметникова конструкція не є продуктивною в новелі Стефана Цвейга.

Для вираження емоційного стану в тексті також використовуються інфінітивні конструкції, хоча вони і не є продуктивними, складаючи лише 3 % від загальної кількості конструкцій. Наприклад: (15) нім. *Die Schwester hat sich aufgerichtet, erwartend blickt sie herüber, man kann ihre Augen funkeln sehen* [10, с. 1] (укр.: *Сестра випросталась; сповнена очікування, вона дивиться сюди, і можна побачити, як блищать її очі*). Хоча дієслово *funkeln* окремо не має семантики емоцій, але у поєднанні з іменником *Augen* воно вказує на емоційний стан людини.

У новелі Стефана Цвейга головні герої, які є дітьми, переживають абсолютно різний спектр емоцій через нерозуміння стосовно того, що відбувалось з їхньою люблячою гувернанткою, тому в тексті можна спостерігати приклади як позитивного стану, так і негативного, наприклад: (16) нім. *Und dann: sie ahnen*

aus der Schwüle der Geschehnisse irgendeine neue Entladung und haben Angst, sie könnten sie versäumen [10, с. 10] (укр.: *І моді: у цій задушливій напруженості події вони відчують наближення якогось нового вибуху й бояться, що можуть його пропустити*). У прикладі (16) автор використовує словосполучення *Schwüle der Geschehnisse*, щоб підкреслити напруженість подій в новелі і негативні передчуття головними героями чогось неминучого, що передається через конструкцію *Angst haben* ‘мати страх’.

У новелі Стефана Цвейга «Die Gouvernante» було виокремлено дієслівні конструкції, що позначають позитивний, негативний та нейтральний емоційний стан. Аналіз корпусу емпіричного матеріалу демонструє, що найчастіше в тексті трапляються дієслова і дієслівні конструкції на позначення негативного емоційного стану (33 дієслівні конструкції та дієслова емоційного стану, що становить 65 % від загальної кількості вибірки. Під час дослідження було виявлено дієслова і дієслівні конструкції, які характеризують такі негативні емоції як ‘страх’, ‘хвилювання’, ‘смуток’, ‘сором’.

Найбільшою за кількістю групою виявилися одиниці, що позначають хвилювання. Корпус емпіричного матеріалу показав, що ця група становить 45 % від загальної кількості засобів виразу негативного емоційного стану (33 одиниць дослідження). Наприклад: (17) нім. *Die beiden Kinder sind furchtbar erregt, wie sie es hören* [10, с. 10] (укр.: *Обидві дитини страшенно схвилювані, коли вони це чують*).

Група одиниць на позначення страху також є досить численною. Цей тип становить 30 % (10 одиниць) від загальної кількості усіх засобів вираження негативного емоційного стану (33 одиниці дослідження). Наприклад: (18) нім. *Angst haben sie vor dem Leben, in das sie nun aufwachsen, vor dem Leben, das dunkel und drohend vor ihnen steht, wie ein finsterner Wald, den sie durchschreiten müssen* [10, с. 19] (укр.: *Вони бояться життя, у яке тепер dorостають, бояться життя, що стоїть перед ними темне й загрозове, мов похмурий ліс, через який їм доведеться пройти*).

Найменшою за чисельністю є група одиниць, що позначають сором, вона становить 3 % (1 одиниця) від загальної кількості вибірки. Наприклад: (19) нім. *Aber sie haben Angst, sie zu kränken. Und dann schämen sie sich: alles, was sie wissen, haben sie ja erchort und erschleichen* [10, с. 14] (укр.: *Але вони бояться її образити. А потім їм стає соромно: адже все, що вони знають, вони підслухали й здобули хитрістю*). У прикладі (19) автор показує завдяки зворотному дієслову *sich schämen* ‘соромитись’ всю динаміку емоцій дітей: спочатку вони не хочуть образити головну героїню, потім вони відчують сором за те, що хитрістю дізнались певну інформацію про неї.

Серед мовних засобів, що позначають позитивний емоційний стан було виокремлено одиниці, які позначають такі емоції як ‘кохання’, ‘радість’, ‘подив’. Найчастіше аналізовані конструкції характеризують кохання. Ця група

становить 40 % від загальної кількості засобів вираження емоційного стану (7 одиниць). Група одиниць, що позначають радість, є також досить чисельною, що пов'язано з життєрадісністю головних героїв. Цей тип становить 35 % від загальної кількості одиниць (7), які виражають позитивний емоційний стан. Наприклад: (20) нім. *Aber ein unbewusstes Gefühl der Weiblichkeit macht sie ihnen ehrfürchtig, seit sie wissen, daß sie ein Kind hat* [10, с. 15] (укр.: *Але несвідоме відчуття жіночності викликає в них благоговіння перед нею відтоді, як вони дізналися, що в неї є дитина*).

Найменшою групою одиниць, які виражають емоційний стан, є подив. Цей тип становить 25 % (2 одиниці) від загальної кількості одиниць дослідження: (21) нім. *Die Schuhe habe ich schon ausgezogen gehabt, aber ich bin doch hinüber in ihr Zimmer, weißt du, ganz leise, um sie zu überraschen* [10, с. 2] (укр.: *Черевики я вже був зняв, але все ж тихенько перейшов до її кімнати, знаєш, щоб застати її зненацька*).

Мовні засоби, які позначають нейтральний стан є меншою і складає 11 одиниць дослідження (22 %) серед дієслів та конструкцій емоційного стану: (22) нім. *Nun sind sie wieder froher, seit sie wissen, daß sie dem Fräulein ihre stumme, hingebungsvolle Liebe noch werden zeigen können* [10, с. 15] (укр.: *Тепер вони знову радісніші, відколи знають, що ще зможуть показати панночці свою мовчазну, віддану любов*). У прикладі (22) автор навмисно використовує дієслово *zeigen* та іменник *Liebe*, щоб підкреслити щирість почуттів дітей відносно гувернантки. Інший приклад: (23) нім. *Mit solchen Personen habe ich keine Mitleid* [10, с. 13] (укр.: *Таких людей мені не шкода*). У цьому прикладі нейтральний емоційний стан позначено за допомогою конструкції *Mitleid haben* 'мати співчуття'. Слід зауважити, що під нейтральним емоційним станом мається на увазі або відсутність будь-яких яскраво виражених емоцій, або стан спокою.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження підтвердило, що дієслова й дієслівні конструкції є основними мовними засобами вираження емоційного стану в німецькомовному художньому тексті. Аналіз показав переважання конструкцій із семантикою негативних емоцій, що зумовлено особливостями художнього світу новели Стефана Цвейга «Die Gouvernante». Найпродуктивнішими виявилися конструкції типу *Angst haben, werden + Adjektiv, zittern vor + Dativ, ausbrechen in + Akkusativ* та інші. Отримані результати розширюють уявлення про функціонування емотивної лексики в художньому дискурсі та підтверджують взаємозв'язок морфологічної структури й семантики дієслівних конструкцій. Також ми дійшли певних практичних умовиводів: *по-перше*, одним з головних питань емотивної лінгвістики є відокремлювання понять «емоційність» та «емотивність». Емоційність, здебільшого, розглядається як психологічне поняття, тобто як здатність людини відчувати емоції і почуття та виражати їх різними способами. Емотивність є мовною категорією і об'єднує тільки мовні засоби вираження емоцій; *по-друге*, за семантичним

критерієм дослідники розрізняють позитивні та негативні емотивні дієслова. Водночас єдиної загальноприйнятої класифікації дієслів, що виражають емоційний стан, наразі не сформовано. Окремі лінгвісти також виділяють дієслова, які репрезентують нейтральні емоційні стани; *по-третє*, аналіз корпусу емпіричного матеріалу демонструє, що найчастіше в новелі Стефана Цвейга «Die Gouvernante» трапляються дієслова і дієслівні конструкції, які позначають негативний стан (33 дієслівні конструкції та дієслова емоційного стану, що становить 65 % від загальної кількості вибірки; *по-четверте*, мовні засоби, які позначають нейтральний емоційний стан становлять 11 одиниць дослідження (22 %) серед дієслів та конструкцій емоційного стану; *по-п'яте*, група одиниць, які виражають кохання є найбільш численною серед одиниць, що позначають позитивні емоційні стани в аналізованій новелі. Цей тип становить 40 % від загальної кількості засобів вираження позитивного емоційного стану (7 одиниць). *Перспективи* подальших досліджень вбачаються в зіставному аналізі мовних засобів вираження емоційного стану в німецькій та українській мовах, а також у вивченні особливостей функціонування емотивних конструкцій у різних жанрах художнього дискурсу.

Література

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підруч. для студентів психол. і педагог. спец. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
2. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. 2-ге вид., випр. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
3. Залужна О. О. Лексико-стилістичні та структурно-синтаксичні особливості привативних дієслів в англійській та українській мовах : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2019. 316 с. <https://doi.org/10.31558/mono/2019.978-966-949-161-9>
4. Залужна О., Колісник Д. Лінгвоемоціологія як міждисциплінарна наука: генеза, еволюція, основні концепції. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 78, т. 1. С. 228–235. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-1-32>
5. Arndt H., Janney R. Intracultural tact versus intercultural tact. Politeness in language: studies in its history, theory and practice. New York : Mouton de Gruyter, 1992. P. 21–41.
6. Izard C. E. The psychology of emotions. New York : Plenum Press, 1991. 452 p.
7. Tesnière L. Elements of structural syntax / transl. by T. C. R. Wheeler. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2015. 697 p.
8. Wierzbicka A. Emotional universals, in *Language Design*. 1999. No. 2. P. 23–69.
9. Wierzbicka A. Emotions across languages and cultures: diversity and universals. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 349 p.
10. Zweig S. Die Gouvernante. *Die Mondscheingasse*. Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 1980.

References

1. Varii, M. Y. (2007) *Zahalna psykholohiia* [General psychology]. 2nd edn., rev. and ext. Kyiv: Tsent uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
2. Zahnitko, A. P. (2007) *Teoriia suchasnoho syntaksysu* [Theory of modern syntax]. 2nd edn., rev. and ext. Donetsk: DonNU. [in Ukrainian].

3. Zaluzhna, O. O. (2019) *Leksyko-stylistychni ta strukturno-syntaksychni osoblyvosti pryvatyvykh diiesliv v anhliiskii ta ukrainskii movakh* [Lexico-stylistic and structural-syntactic features of privative verbs in English and Ukrainian]. Vinnytsia: TVORY. <https://doi.org/10.31558/mono/2019.978-966-949-161-9> [in Ukrainian].
4. Zaluzhna, O. and Kolisnyk, D. (2024) 'Linhvoemotsiologiia yak mizhdystsypynarna nauka: heneza, evoliutsiia, osnovni kontseptsii' [Linguo-emotiology as an interdisciplinary science: genesis, evolution, and key concepts], *Aktualni Pytannia Humanitarnykh Nauk* [Current issues in the Humanities], (78(1)), pp. 228–235. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-1-32> [in Ukrainian].
5. Arndt, H. and Janney, R. (1992) 'Intracultural tact versus intercultural tact', in *Po-liteness in language: studies in its history, theory and practice*. New York: Mouton de Gruyter, pp. 21–41.
6. Izard, C. E. (1991) *The psychology of emotions*. New York: Plenum Press.
7. Tesnière, L. (2015) *Elements of structural syntax*. Translated by T. C. R. Wheeler. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
8. Wierzbicka, A. (1999) 'Emotional universals', *Language Design*, (2), pp. 23–69.
9. Wierzbicka, A. (1999) *Emotions across languages and cultures: diversity and uni-versals*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Zweig, S. (1980) 'Die Gouvernante', in *Die Mondscheingasse*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

ОНОМАСТИКА

УДК 811.161.2'373.23'36

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368011>

М. Л. Дружинець,

д-р філол. наук, проф.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8232-0216>

СУЧАСНІ ІМЕННІ ВАРІАНТИ: АНТРОПОНІМІЙНІ ГНІЗДА ТА СТРУКТУРНО-СЛОВОВІРНІ МОДЕЛІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНКЕТУВАННЯ)

Стаття присвячена актуальній проблемі — антропонімії деривації, зокрема іменній варіантності. **Мета розвідки:** дослідити сучасні варіанти улюблених імен на основі анкетування респондентів, проаналізувати їхні структурно-словотвірні особливості та антропонімії гнізда. **Завдання дослідження:** виявити закономірності формування іменних варіантів; дослідити сучасні варіанти особового іменника, провівши анкетування; представити антропонімії гнізда варіантів чоловічих і жіночих імен; розглянути способи творення емоційно-оцінних варіантів; проаналізувати структурні модифікації іменних варіантів; встановити чинники, які відіграють головну роль в формуванні варіантів особового іменника. **Об'єкт дослідження** — сучасні іменні варіанти улюблених імен одеситів. **Предметом дослідження** є антропонімії гнізда та способи творення, структурні модифікації (суфіксація, усічення, редуплікація, усічувально-суфіксальне творення) сучасних варіантів улюблених імен, зафіксованих в анкетах респондентів м. Одеси. **Фактичний матеріал дослідження** — результати анкетування респондентів (здобувачів ОНУ імені І. І. Мечникова, вчителів, учнів КЗ «Рішельєвський науковий ліцей» та їхніх батьків), отримані через Google Forms. **Джерельною базою** дослідження є 100 анкет, зібраних за допомогою Google Forms. Для досягнення мети та виконання завдань дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: *аналіз і синтез* для здійснення теоретичних узагальнень і систематизації фактичного матеріалу; *індукція та дедукція* з послідовним уточненням про антропонімії гнізда онімів, їхні дериваційні процеси; *описовий метод*, який забезпечує збір, систематизацію та підготовку даних до подальшої обробки; *зіставний метод*, який допомагає порівняти словотвірні моделі чоловічих і жіночих імен, варіанти досліджених імен із варіантами, зафіксованими в словниках та варіантами імен різних регіонів України; *спостереження та анкетування* для фіксації загальних тенденцій функціонування аналізованих імен; *прийом кількісних підрахунків*, що зводиться до підрахунку частоти вживання мовних одиниць, які в нашому дослідженні представлені особовими іменами.

Таким чином, найширші антропонімічні гнізда чоловічих імен мають 6 варіантів (ім'я *Іван*), 5 варіантів (*Тимофій*, *Олексій*), 4 варіанти (*Володимир*, *Гліб*, *Михайло*, *Ілля*, *Роман*); найширші антропонімічні гнізда жіночих імен – 9 варіантів (*Ольга*), 8 варіантів (*Тетяна*), 7 варіантів (*Галина*, *Катерина*, *Олександра*, *Наталія*). При творенні варіантів жіночих імен, як і чоловічих, превалює словотвірний спосіб творення. Розмовно-побутові варіанти, утворені цим способом, мають емоційне забарвлення, здебільшого зменшено-пестливе. Для вираження наявних в антропонімах емоційно-оцінних відтінків в м. Одесі використовуються такі різновиди словотворення, як суфіксація, усичення (афереза, синкопа, апокопа), усичено-суфіксальний спосіб, редуплікація. Найпродуктивнішим способом творення розмовних варіантів особових імен є суфіксація, зокрема, для чоловічих імен найчастотнішими є суфікси *-к(о)*, *-ик (-ік)*, *-чик*, а для жіночих — *-к(а)*, *-очк(а)*, *-ус(я)*, *-ас(я)*, *-єньк(а)*.

Ключові слова: іменні варіанти, жіночі/чоловічі імена, антропонімічні гнізда, словотвірні моделі, суфіксація, усичення (афереза, синкопа, апокопа), усичено-суфіксальний спосіб, редуплікація.

M. L. Druzhynets,

DSc in Philology, Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Professor at the Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department

CONTEMPORARY VARIANTS OF PERSONAL NAMES: ANTHROPONYMIC CLUSTERS AND STRUCTURAL- DERIVATIONAL MODELS (BASED ON SURVEY RESULTS)

This article addresses a pressing issue — anthroponymic derivation, particularly variants of personal names. **The aim** of the study is to investigate contemporary variants of popular names based on a survey of respondents, analyse their structural and word-formation features, and identify anthroponymic clusters. **Research objectives** are to identify patterns in the formation of variants of personal names; to investigate contemporary variants of favourite personal names through a survey; to present anthroponymic clusters of male and female names; to examine methods of creating emotionally evaluative variants; to analyse structural modifications; to identify the factors that play a key role in the formation of personal noun variants. **The object** of the study is the contemporary variants of favourite personal names of Odesa residents. **The subject** of the study is anthroponymic clusters and methods of formation, structural modifications (suffixation, truncation, reduplication, truncation-suffix formation) of contemporary variants of favourite names recorded in questionnaires from respondents in the city of Odesa. **The empirical data** of the study consists of the results of the respondents' survey (students at Odesa I. I. Mechnikov National University, teachers and students of the Richelieu Scientific Lyceum, and their parents), collected via Google Forms. **The source base** of the study comprises 100 questionnaires collected using Google Forms.

To achieve the research objectives and complete the tasks, general scientific and specialised methods were employed such as *analysis and synthesis* to carry out

theoretical generalisations and systematise the factual material. Also, *induction and deduction* were used with subsequent clarification of the anthroponymic roots of names and the derivational processes of names. *The descriptive method* is used in the research to ensure the collection, systematisation, and preparation of data for further processing. *The comparative method* helps to compare the word-formation models of male and female names, variants of the studied names with those recorded in dictionaries, and variants of names from different regions of Ukraine. *Observation and surveys* are used to identify general trends in the usage of the analysed names. Also, *the method of quantitative counts* which involves calculating the frequency of use of linguistic units (personal names in this case).

Therefore, the broadest anthroponymic clusters of male names have 6 variants of the name Ivan, 5 variants of the names Tymofii and Oleksii, 4 variants of the names Volodymyr, Hlib, Mykhailo, Illiia and Roman). The broadest anthroponymic clusters of female names have 9 variants of the name Olha, 8 variants of the name Tetiana, 7 variants of the names Halyna, Kateryna, Oleksandra, and Nataliia. In the formation of variants of both female and male personal names, the derivational method of formation prevails. Colloquial variants formed in this way have an emotional connotation, mostly diminutive and affectionate. To convey the emotional and evaluative nuances present in personal names, the following word-formation methods are most used in Odesa: *suffixation*; *truncation* (apheresis, syncope, apocope); *the truncation-suffixation method*; and *reduplication*. The most productive method for creating colloquial variants of personal names is suffixation. For male names, the most frequent suffixes are -k(o), -ik (-ik), -chyk; and for female names, -k(a), -ochk(a), -us(ya), -as(ya), -yenk(a).

Keywords: variants of personal names, female/male names, anthroponymic clusters, word-formation models, suffixation, truncation (apheresis, syncope, apocope), truncation-suffixation method, reduplication.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Ім'я людини – це частина історії народу. Історія та інформація, яка може бути зчитана з власних імен, є більш достовірною, об'єктивною та захоплюючою, ніж із інших джерел. На думку Ю. Карпенка, «власні назви містять величезну інформацію і мають значне мовне навантаження» [3, с. 17].

Актуальність розвідки полягає в тому, що антропоніміїні дослідження синхронного і діакронного напрямку будуть завжди на часі, оскільки вічне людське суспільство і його антропонімія, що розвивається і змінюється, буде привертати погляди мовознавців до цього лінгвістичного матеріалу задля доповнення загальної картини історичних подій в Україні. Особові імена людей, безумовно, є частиною лексичної системи мови, функціонують за її законами та дуже швидко реагують на будь-які зміни, що відбуваються в суспільстві. Дослідження в галузі антропоніміки поглиблюють відомості про лінгвоментальні характеристики народу, зберігають і передають стереотипи національної культури. Аналіз сучасної іменної варіантності м. Одеси на основі анкетування респондентів, безперечно, зможе доповнити загальну картину антропонімікону та

представити етнографічну, історичну, соціальну, культурологічну інформацію, а також з'ясувати наскільки порушуються норми мовного стандарту, засмічується українська мова чужомовними елементами.

Аналіз досліджень проблеми. За роки незалежності й наполегливої праці вчених-ономастів ситуація з називанням дітей як в офіційній, так і в побутовій формі, на наш погляд, не покращилася. Цю проблему порушувала ще мовознавиця І. Фаріон, і вона є надзвичайно глибокою та важливою, українські пестливі форми імені дитини мають активно поширюватися й витіснити чужомовні. Засоби вираження емоційно-оцінних відтінків в іменах мають давні традиції та досліджувались у працях таких мовознавців: П. Чучка, Л. Кракалія, І. Сухомлин, Р. Осташ, С. Павелко, В. Познанська; на історичному матеріалі особові імена та їхні варіанти вивчали М. Худаш, Р. Керста, Р. Осташ, М. Демчук, С. Панцьо, М. Сенів та ін. Цінним є «Словник українських імен» І. Трійняка [5], у якому вміщено велику кількість особових імен у їхній повній унормованій формі, а також скорочені, пестливі, розмовні, зневажливі варіанти. Не втратив своєї науковості та актуальності для мовознавців, працівників РАГСу та батьків словник-довідник Л. Скрипник та Н. Дзятківської «Власні імена людей» [4], у якому розкрито етимологію імені, розмовно-побутові (скорочені, усічені, здрібніло-пестливі, згрубіло-зневажливі) варіанти імені.

Останнім часом у дослідженнях ономастів дедалі чіткіше виділяється соціолінгвістичний аспект вивчення особових назв, що вимагає спеціальних досліджень й інших підходів до їхнього вивчення. **Мета нашої розвідки:** дослідити сучасні варіанти улюблених імен на основі анкетування респондентів, проаналізувати їхні структурно-словотвірні особливості та антропонімійні гнізда. **Завдання дослідження:** виявити закономірності формування іменних варіантів; дослідити сучасні варіанти улюбленого особового іменника, провівши анкетування; представити антропонімійні гнізда варіантів чоловічих і жіночих імен; розглянути способи творення емоційно-оцінних варіантів; проаналізувати структурні модифікації іменних варіантів; встановити чинники, які відіграють головну роль в формуванні варіантів особового іменника. **Об'єкт дослідження** – сучасні іменні варіанти улюблених імен одеситів. **Предметом дослідження** є антропонімійні гнізда та способи творення, структурні модифікації (суфіксація, усічення, редуплікація, усічувально-суфіксальне творення) сучасних варіантів улюблених імен, зафіксованих в анкетах респондентів м. Одеси. **Фактичний матеріал дослідження** – результати анкетування респондентів (здобувачів ОНУ імені І. І. Мечникова, вчителів, учнів КЗ «Рішельєвський науковий ліцей» та їхніх батьків), отримані через Google Forms. **Джерельною базою дослідження** є 100 анкет, зібраних за допомогою Google Forms. Для досягнення мети та виконання завдань дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: *аналіз і синтез* для здійснення теоретичних узагальнень і систематизації фактичного матеріалу; *індукція та дедукція* з послідовним уточ-

ненням про антропонімії гнізда онімів, їхні дериваційні процеси; *описовий метод*, який забезпечує збір, систематизацію та підготовку даних до подальшої обробки; *зіставний метод*, який допомагає порівняти словотвірні моделі чоловічих і жіночих імен, варіанти досліджених імен з варіантами, зафіксованими в словниках та варіантами імен різних регіонів України; *спостереження та анкетування* для фіксації загальних тенденцій функціонування аналізованих імен; *прийом кількісних підрахунків*, що зводиться до підрахунку частоти вживання мовних одиниць, які в нашому дослідженні представлені особовими іменами.

Новизна нашої розвідки полягає в тому, що вперше здійснено аналіз антропонімії варіантних гнізд особових імен, зокрема улюблених імен одеситів; вперше на сучасному матеріалі південноукраїнських респондентів досліджено словотвірні моделі та висвітлено способи їхнього творення (суфіксація; усічення (афреза, синкопа, апокопа); усічено-суфіксальний спосіб; редуплікація) із зазначенням найпродуктивніших. **Практичне значення дослідження** полягає в тому, що фактичний матеріал можна використати для укладання словника варіантів імен Одещини та України, а також у подальшому дослідженні української антропонімії системи. Результати дослідження можна застосувати для лекційних курсів з діалектології, дериватології, лексикології, для спецкурсів і спецсемініарів з ономастики в закладах вищої освіти. **Теоретичне значення дослідження** вбачається у поглибленні наукових знань про іменні варіанти та їхні дериваційні процеси. Результати дослідження сприятимуть створенню цілісного уявлення про функціонування неофіційного особового імені.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Прикметною рисою власного особового імені є те, що в мовленні воно часто змінює свою форму, тобто виступає у різних варіантах. У сучасній українській мові популярні імена мають по сто, двісті, а окремі навіть більше трьохсот варіантів. При цьому варіант від варіанта може відрізнятися формою, тобто звуковим, морфемним складом, особливостями відмінювання, а також територією і часом вживання, сферою функціонування [1, с. 74].

Кожен варіант особового імені є багатофункціональним і виражає широкий діапазон експресивно-стилістичних відтінків: пестливий, шанобливий, жартівливий, зневажливий тощо. Варіанти особових імен утворюють іменні гнізда (ряди). До них входять: 1) повне офіційне паспортне ім'я, що є домінуютою або стрижнем, навколо якого об'єднуються всі інші члени гнізда: *Артём, Іван, Анастасія*; 2) словотвірні варіанти: *Васько́, Сау́ня, Алі́нка*; 3) фонетичні: *Дани́ло – Дани́ла*; 4) акцентуаційні: *Веро́ніка – Ве́роніка*. Кількість варіантів в іменному гнізді буває різною, що залежить від багатьох чинників, але найперше від впливу певних ознак місцевої говірки [2, с. 511].

Розглянемо кількісні та структурно-словотвірні особливості іменних варіантів, зафіксовані в анкетах респондентів. Улюблені чоловічі імена інформантів

такі: *Анатолій, Андрій, Арсеній, Артем, Богдан, Борис, Вадим, Валентин, Валерій, Василь, Віктор, Володимир, В'ячеслав, Геннадій, Георгій, Гліб, Данило, Денис, Дмитро, Едуард, Євген, Іван, Ігор, Ілля, Костянтин, Лев, Леонід, Максим, Матвій, Микита, Микола, Михайло, Олег, Олександр, Олексій, Павло, Петро, Роман, Ростислав, Святослав, Сергій, Станіслав, Степан, Тарас, Тимофій, Тихон, Федір, Ярослав.*

Найширші антропонімічні гнізда чоловічого іменника у нашому дослідженні мають від шести варіантів, зокрема 6 варіантів зафіксували в імені Іван – *Іванко, Івась, Ваня (Івасик, Ванюша, Ваньок)*; 5 варіантів в іменах: Тимофій – *Тимко, Тимофійко, Тіма (Тим, Тимоха)*; Олексій: *Олекса, Льоша, Олесь (Алекс, Лесик)*; 4 варіанти: Володимир – *Володя, Вова, Владик, Мирко*; Гліб – *Глібо, Глібчик (Глібонько, Глібочко)*; Михайло – *Михась, Михайлик, Міша, Михалко*; Ілля – *Ілько, Іллюша (Іллюха, Ілюня)*; Роман – *Рома, Ромчик (Ромко, Ромась)*; 3 варіанти – Дмитро – *Діма, Дмитрик, Митя*; Тихон: *Тихін, Тишко (Тихонко).*

Найвужчі антропонімічні гнізда в чоловічому іменнику складаються з одного чи двох варіантів: 2 варіанти в таких іменах, як Артем – *Артемко, Тьома*; Ярослав – *Ярик, Слава*; Анатолій – *Толя, Толик*; Богдан – *Богданко, Даня*; Вадим – *Вадимко, Вадя*; Василь – *Васько, Василько*; Віталій – *Віталік, Вітась*; В'ячеслав – *Слава, Славко*; Георгій – *Гоша, Жора*; Данило – *Данилко, Даня*; Євген – *Євгенко, Женья*; Ігор – *Ігорко, Гарик*; Костянтин – *Костя, Костик*; Максим – *Максимко, Макс*; Микола – *Миколка, Коля*; Олег – *Олежик, Олєжко*; Павло – *Павлик, Павлусь*; Петро – *Петрик, Петрусь*; Ростислав – *Слава, Ростик*; Святослав – *Слава, Святик*; Сергій – *Сергійко, Серж*; Станіслав – *Стас, Слава*; Степан – *Степанко, Стьопа*; Ярослав – *Ярик, Слава*; 1 варіант у антропонімах: Андрій – *Андрійко*, Арсеній – *Арсен*, Борис – *Боря*, Валентин – *Валик*, Валерій – *Валера*, Віктор – *Вітя*, Геннадій – *Гена*, Денис – *Дениско*, Едуард – *Едик*, Лев – *Левко*, Леонід – *Льоня*, Матвій – *Матвійко*, Микита – *Микитка*, Тарасик – *Тарасик*, Федір – *Федько*.

Улюблені жіночі імена респондентів: *Аделіна, Адель, Адріанна, Алевтина, Аліна, Аліса, Алла, Анастасія, Ангеліна, Анна, Антоніна, Аполлінарія, Аріна, Ася, Валентина, Валерія, Варвара, Василина, Вероніка, Вікторія, Віолетта, Віра, Віталіна, Влада, Владислава, Галина, Ганна, Дар'я, Дарина, Джульєтта, Діана, Діна, Евеліна, Елеонора, Емілія, Єва, Євгенія, Єлизавета, Жанна, Злата, Зоя, Ізабелла, Ілона, Інєса, Інна, Ірина, Каміла, Каріна, Кароліна, Катерина, Крістіна, Лариса, Ліда, Ліліана, Ліна, Любов, Людмила, Маргарита, Марина, Маріанна, Марія, Марта, Марта, Мілана, Міра, Надія, Наталія, Неллі, Ніка, Ніколь, Ніна, Оксана Олександра, Олена, Олеся, Ольга, Поліна, Раїса, Руслана, Світлана, Софія, Стефанія, Таїсія, Тамара, Тетяна, Уляна, Христина, Яна, Ярослава.*

Найширші антропонімічні гнізда жіночого іменника мають від дев'яти варіантів, зокрема 9 варіантів має ім'я Ольга – *Оля, Олюся, Олічка, Ляля (Ольгуня, Ольчик, Олюня, Льоля, Хельга)*; 8 варіантів: Тетяна – *Таня, Тетянка, Тама,*

Танюша (Танюся, Таточка, Татуся, Танюха); 7 варіантів: Галина – Галя, Галинка, Галюся (Галюня, Гася, Аля, Ліна); Катерина – Катя, Катруся, Катеринка, Катря (Катюша, Кейт, Кет); Олександра – Саша, Леся, Олеся, Шура, Сандра (Алекса, Ася); Наталія – Наталя, Наталка, Ната, Тата (Наташа, Натуся, Наталі); 6 варіантів: Анастасія – Настя, Настуся, Стася, Ася (Тася, Нюся); Анна – Ганна, Ганнуся (Аня, Нюра, Нюся, Ася); Дар'я – Дарина, Даринка, Даша, Одарка (Дара, Дарця); Єлизавета – Ліза, Вета (Лізуня, Бетсі, Ліля, Елайза); Ірина – Іра, Іринка, Ярина, Яринка (Орися, Ірчик); Оксана – Ксеня, Ксюша (Оксана, Оксанка, Ксана, Сана); Маргарита – Рита, Марго, Маргоша (Рита, Маргаріта); Марія – Марійка, Маруся, Маша, Марічка (Маня, Мура); Софія – Софійка, Соня, Софа (Зося, Сонька, Софієнька); 5 варіантів: Валерія – Лера (Леруня, Леруся, Валя, Лера); Інна – Іннуся, Інеса (Іна, Іночка, Інюта); Діана – Діанка, Діаночка, Ді (Даяна, Дія); Ліліана, Ліна – Ліля, Лілі, Лілея (Ліліана, Ліна); Марина – Маринка, Марися, Маріша (Муся, Іна); 4 варіанти: Антоніна – Тоня, Тося (Тонька, Ніна); Ангеліна – Ангеліна, Ліна, Геля (Ангеля); Алла – Аля, Алуся (Аллочка, Алюня); Аріна – Ярина, Ірина (Арінка, Аріша); Євгенія – Женья, Ївга (Євгеша, Женюша, Гена); Валентина – Валя, Валюша, Тіна (Валентинка); Ганна – Аня, Ганнуся, Ганя, Ася; Діна – Дінка, Діночка (Дінуся, Ді); Єва – Євочка (Євася, Євуля, Ева); Злата – Златка, Златуся (Златочка, Лата); Зоя – Зойка (Зоюня, Зося, Зая); Крістіна – Христина, Тіна (Кріс, Крісті); Лора, Лара – Ліда, Лідочка (Лідуся, Ліна); Любов – Люба, Любочка (Любава, Любася); Людмила – Люда, Люся, Міла (Людочка); Мирослава – Мира, Слава (Мирося, Мирка); Олена – Леся, Оленка, Альона, Лена; Поліна – Поля, Полінка (Полюся, Ліна); Яна – Янка, Януся (Яночка, Яся); 3 варіанти: Алевтина – Аля, Тіна, Валя; Аполлінарія – Поліна, Аля, Ліна; Василина – Вася, Ліна, Васа; Вікторія – Віка, Віта (Вікуся); Віолетта – Віола, Лета, Віта; Віталіна – Віта, Ліна, Тала; Дарина – Дар'я, Даринка, Даша; Маріанна – Маріанка, Яна, Маря; Ніка – Ніколь, Вероніка (Нікуся); Руслана – Руся, Лана, Русланка; Світлана – Світланка, Лана (Света); Таїсія – Тая, Тася (Таїса); Уляна – Уля, Улянка, Уляся.

Найвужчі автопонімійні гнізда в жіночому іменнику складаються з одного чи двох варіантів, зокрема 2 варіанти: Аделіна – Адель, Ліна; Адріанна – Адріана, Яна; Аліна – Аля, Ліна; Варвара – Варя, Варка; Віра – Вірочка, Віруня; Владислава – Влада, Слава; Елеонора – Нора, Еля; Емілія – Емма, Міла; Ілона – Ілонка, Лона; Інеса – Іна, Неся; Кароліна – Ліна, Каролька; Лариса – Лора, Лара; Марта – Марточка, Туся; Мілана – Міла, Лана; Надія – Надійка, Надя; Ніколь – Ніка, Ніколетка; Ніна – Ніночка, Нуся; Олеся – Леся, Олеська; Стефанія – Стефа, Фаня; Христина – Христя, Христинка; 1 варіант: Адель – Аделіна; Аліса – Аля; Ася – Анастасія; Вероніка – Ніка; Влада – Владислава; Джульєтта – Юлія; Евеліна – Ева; Жанна – Жанночка; Ізабелла – Белла; Каміла – Міла; Каріна – Карінка; Міра – Мирослава; Неллі – Неля; Раїса – Рая; Тамара – Тома, Ярослав – Ярослав.

Іменні варіанти, що запропонували респоденти м. Одеси, утворюються різними способами, найбільш продуктивними є словотвірні варіанти, які мають емоційне забарвлення, здебільшого зменшено-пестливе. Їх уживають найчастіше, коли звертаються до дітей або молодших за віком людей. Значна кількість цих варіантів побутує в сімейному колі. Такі варіанти утворюються чотирма способами: суфіксальним, усічувальним, усічувально-суфіксальним, редуплікацією.

Суфіксація – найбільш продуктивний спосіб творення варіантів особових імен в нашому дослідженні. Залежно від типу твірної основи у межах цього способу виділяємо дві моделі. До першої моделі належать похідні, утворені від повних імен: *Андрій – Андрійко, Артем – Артемко, Богдан – Богданко*. Найпродуктивнішими у цій моделі виявилися суфікси *-чик, -ик (-ік), -к(о): Андрік, Артёмчик, Ромчик, Адрійко, Вадімко*. Основна норма їх уживання – найменування дітей або молодших за віком чоловіків. Рідше функціонують ці іменні варіанти з *-ась: Михась, Івась*; значно рідше функціонують імена з суфіксами *-ечка, -ок, -оньк(о), -очк(о), -юх(а), -ох(а), -юш(а): Санечка, Глібонько, Глібочко, Ваньок, Ілляха, Ілюша, Тимоха*. До другої моделі належать варіанти, утворені шляхом повторної суфіксації: *Іван – В́аня, Ваню́ша; Гліб – Глі́бо, Глі́бчик, Глібонько, Глі́бочко*. Повторна суфіксація особових імен використовується для вираження вищого ступеня пестливості або ж згрубілості, зневажливості.

При творенні варіантів жіночих імен, як і чоловічих, превалює словотвірний спосіб. Розмовно-побутові варіанти, утворені цим способом, мають емоційне забарвлення, здебільшого зменшено-пестливе. Залежно від типу твірної основи у межах цього способу в жіночих іменах теж виділяємо дві моделі. До першої моделі належать похідні, утворені від повних імен: *Дарина – Даринка, Ді́ана – Ді́анка*. Найпродуктивнішими у цій моделі виявилися суфікси *-к(а), -очк(а), -ус(я), -ас(я), -єньк(а): Алі́нка, Ангелі́нка, Ді́анка, Алі́ночка, Ніночка, Ганну́ся, Євася, Ліду́ся, Люба́ся, Софіє́нка*. За допомогою цих суфіксів утворюються пестливі або здрібнілі варіанти жіночих імен, які використовуються усіма віковими та соціальними групами. Рідше з таким же значенням при творенні варіанта вживається суфікс *-юш(а), еш(а): Ксю́ша, Євге́ша. Серед суфіксів, що додаються до основи повного імені, малопродуктивним є суфікс -ю́н(я): Зою́ня*. До другої моделі належать варіанти, утворені шляхом повторної суфіксації: *Ві́ра – Ві́рочка, Ві́руня, О́льга – О́ля, О́люся, Олі́чка*. Повторна суфіксація – основний спосіб творення варіантів жіночих імен у м. Одесі: приєднання до усічено-суфіксальних варіантів на *-а* суфіксів суб'єктивної оцінки *-ус(я), -ун(я), -юс(я): Леру́ся, Леру́ня, Віку́ся, Полю́ся*; варіанти на *-х(а), -юх(а): Ксю́ха, Таню́ха* – характерна особливістю молодіжного мовлення; варіанти на *-чик: Лерчи́к, Ірчи́к* – мають незначний ступінь пестливості; варіанти на *-юш(а), -ош(а): Настю́ша, Марго́ша* – носять легкий відтінок пестливості. Усі вони зустрічаються рідко.

Усічення – це спосіб творення іменних варіантів, що полягає в усіченні основи імені. Залежно від того, яка частина імені усічується, існує три основні моделі: афереза, синкопа та апокопа. *Афереза* – це такий тип усічення, при якому відкидаються початкові ненаголошені склади імені [6, с. 37]. При цьому усічуватися може один, два або три склади твірного імені, що залежить, як правило, від того, на який склад падає наголос: *В'ячеслав*, *Святослав*, *Станіслав*, *Ярослав* – *Слава*; *Світлана* – *Лана*; *Каміла* – *Міла*. Іменні варіанти, утворені шляхом афери, лише іноді мають емоційне забарвлення та диференціюють людей за віком. *Апокопа* – досить поширений тип усічення, який полягає у відкиданні одного чи кількох кінцевих складів імені [там само, с. 30]: *Віталій* – *Віталь*, *Максім* – *Макс*, *Ярослав* – *Яр+ик*; *Наталія* (*Наталія*) – *Ната*; *Стефанія* – *Стефа*. Більшість таких утворень стилістично нейтральні. *Синкопа* – це такий тип усічення, при якому усувається серединна частина імені [там само, с. 584]. Порівняно з апокопою та аферезою, цей тип усічення діє дуже рідко: *Андрій* – *Анді́й*; *Діана* – *Ді́на*; *Ксе́нія* – *Ксе́ня*. Іноді іменні варіанти виникають в результаті одночасного усічення різних частин оніма: *Станіслав* > *Стас* (синкопа та апокопа); *Сли́заве́та* > *Лі́за* (афере́за й апоко́па).

Усічувально-суфіксальний спосіб – це утворення варіантів шляхом одночасного усічення імені та додаванням до такої його частини суфікса: *Анатолій* – *То́ля*, *Віктор* – *Ві́тя*, *Борис* – *Боря*; *Ярослава* – *Я́ся*, *Ксенія* – *Ксю́ша*, *Ксю́ня*, *Марія* – *Мару́ся*.

Редуплікація – це утворення варіантів шляхом подвоєння частини імені, переважно складу [там само, с. 545]. Цей спосіб творення непродуктивний на всій території України, і в іменнику досліджуваного міста зафіксовано декілька таких варіантів: *Володі́мир* – *Во́ва*, *Та́та* – *Ната́лія*, *Ля́ля* – *О́льга*. Цей варіант широко вживається при найменуванні людей різного віку.

Окремим способом творення розмовно-побутового варіанту імені є його **іншомовне походження**. Було зафіксовано декілька таких онімів: *А́лекс*, *Ле́кс* (*Олексі́й*), *Се́рж* (*Сергі́й*); *Кей́т*, *Ке́т* (від *Катері́на*), *Крі́с*, *Крі́сті* (від *Хри́стина*), *Бетсі́*, *Елай́за* (*Сли́заве́та*).

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, опрацювавши анкети одеських респондентів, можна зробити висновок, що найширші антропонімічні гнізда чоловічого іменника мають 6 варіантів (*ім'я Іван*); найширші антропонімічні гнізда жіночого іменника – 9 варіантів (*Ольга*). Найпродуктивнішим способом творення розмовних варіантів особових імен є суфіксація, зокрема, для чоловічих імен найчастотнішими є суфікси *-к(о)*, *-ик (-ік)*, *-чик*, а для жіночих – *-к(а)*, *-очк(а)*, *-ус(я)*, *-ас(я)*, *-єньк(а)*. При творенні варіантів жіночих імен, як і чоловічих, превалює словотвірний спосіб. Розмовно-побутові варіанти, утворені цим способом, мають емоційне забарвлення, здебільшого зменшено-пестливе. Для вираження наявних в антропонімах емоційно-оцінних відтінків в м. Одесі використовуються такі різновиди словотворення, як

суфіксація, усічення (афереза, синкопа, апокопа), усічено-суфіксальний спосіб, редуплікація. Важливу роль у формуванні варіантів особових імен відіграють словотвірні, фонетичні, емоційно-експресивні, соціокультурні чинники, а також мовна мода та мовні запозичення.

Чимало батьків перебувають під впливом культури окупанта і називають своїх дітей російськими варіантами імені або використовують російську транскрипцію українського традиційного імені, тому фахівці-філологи повинні надавати кваліфіковану пораду молодим батькам. Роль філологів у формуванні культури вживання українських особових імен / утвердження українських форм особових імен у сучасному комунікативному просторі – це перспективні напрями нашого подальшого дослідження.

Література

1. Белей Л. О. Ім'я дитини в українській родині. Харків : Фоліо, 2010. 285 с. URL: <https://archive.org/details/imya2010/page/n51/mode/2up> (дата звернення: 10.05.2026).
2. Буга Т. В. Варіантність чоловічих імен говірки с. Мічуріне Тельманівського району Донецької області. *Лінгвістичні студії*. 2007. Вип. 15. С. 510–514. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=7801> (дата звернення: 09.05.2026).
3. Карпенко Ю. Ономастичні міркування. *Записки з ономастики*. 2005. Вип. 9. С. 11–17. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/1830> (дата звернення: 15.04.2026).
4. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. Київ : Наук. думка, 2005. 344 с. URL: <https://archive.org/details/ukrnam2005> (дата звернення: 15.04.2026).
5. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 508 с. URL: <https://old.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000000791> (дата звернення: 15.04.2026).
6. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с. URL: <https://archive.org/details/UkrMovEnts/page/29/mode/2up> (дата звернення: 02.06.2026).

References

1. Belei, L. O. (2010) *Imia dytyny v ukrainskii rodyini* [A child's name in a Ukrainian family]. Kharkiv: Folio. Available at: <https://archive.org/details/imya2010/page/n51/mode/2up> (Accessed: 10 May 2026). [in Ukrainian].
2. Buha, T. V. (2007) 'Variantnist cholovychykh imen hovirky s. Michurine Telmanivskoho raionu Donetskoi oblasti' [Variation in male names in the dialect of the village of Michurine, Telmanivsky district, Donetsk oblast], *Linhvistychni Studii* [Linguistic Studies], (15), pp. 510–514. Available at: <https://litmisto.org.ua/?p=7801> (Accessed: 09 May 2026). [in Ukrainian].
3. Karpenko, Yu. (2005) 'Onomastychni mirkuvannia' [Reflections on onomastics], *Opera in Onomastica*, (9), pp. 11–17. Available at: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/1830> (Accessed 15 April 2026). [in Ukrainian].

4. Skrypnyk, L. H. and Dziatkivska, N. P. (2005) *Vlasni imena liudei* [People's first names]. Kyiv: Naukova dumka. Available at: <https://archive.org/details/ukrnam2005> (Accessed: 15 April 2026). [in Ukrainian].

5. Triiniak, I. I. (2005) *Slovnyk ukrainskykh imen* [Dictionary of Ukrainian Names]. Kyiv: Dovira. Available at: <https://old.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/default.aspx?BookID=0000000791> (Accessed: 15 April 2026). [in Ukrainian].

6. Rusanivskyi, V. M. *et al.* (eds.) (2004) *Ukrainska mova* [Ukrainian language]. 2nd edn., rev. and ext. Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsiklopediia" imeni M. P. Bazhana. Available at: <https://archive.org/details/UkrMovEnts/page/29/mode/2up> (Accessed: 02 June 2026). [in Ukrainian].

Статтю отримано 15.05.2026

Затверджено після рецензування 10.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 81'373.2:355.425

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368012>**О. Ю. Карпенко,***д-р філол. наук, проф.,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**завідувач кафедри граматики англійської мови*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5576-6781>**М. Ю. Карпенко,***канд. філол. наук, доц.,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**доцент кафедри граматики англійської мови*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0308-5284>

САКРАЛЬНІ МОТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МІЛІТАРНІЙ ЕРГОНІМІЇ

За останні чотири роки в українській ономастичній системі з'явився новий тренд: надання власних назв військовим угрупованням їхніми членами без спеціальної процедури їх формалізації. Ці власні назви швидко мігрують в офіційні контексти та стають відомі широкому загалу. Метою статті є аналіз українських мілітарних ергонімів сакрального походження, з'ясування їхньої природи, шляхів формування та функційного навантаження. Об'єктом дослідження є україномовна ергонімія, предметом — сакральний сектор україномовної мілітарної ергонімії. Фактичний матеріал дослідження було зібрано з відкритих джерел (засобів масової інформації, онлайн-платформ) протягом 2022–2026 років. Кількість зібраних власних назв військових угруповань ЗСУ становить 650 одиниць, з яких 60 входить до сакрального сектору. Масштаб відповідних денотатів різний: від корпусу чи бригади до екіпажу окремого військового транспорту. Орфографія та графічні особливості репрезентації онімів збережено згідно з оригіналом, тому поряд зі стандартною передачею власних назв з великої літери знаходимо або відсутність початкової великої літери або те, що вся назва подається великими літерами. Мову оригіналу також збережено, а саме: українську (337), англійську (275), латинську (21), німецьку (5), норвезьку (4), білоруську (3), французьку (3), іспанську (1), грецьку (1). В цілому майже 10% зібраних ергонімів переважно утворено шляхом трансонімізації теонімів, демононімів, агонімів, топонімів, хрононімів, хремотонімів, ергонімів, міфозонімів і міфонімів, пов'язаних із десятима релігійно-міфологічними системами: давньогрецькою, давньоримською, давньослов'янською, давньоперською та скандинавською міфологіями, іудаїзмом, християнством, індуїзмом, шаманізмом і сінтоїзмом. Зі свого боку підклади цих власних назв уже дозволяють говорити про мотивацію вибору ергоніма на позначення військового підрозділу. У мілітарній ергонімотворчості домінантні позиції займають трансонімізація теонімів (28) та трансонімізація міфозонімів (13). Трансонімізація міфоперсонімів (5), демононімів (3), хремотонімів (3), топонімів (2), хрононімів (2), агонімів (1), ергонімів (1), а також онімізація апелювання (2) трапляються значно рідше. Певні сакральні функції виявилися найбільш затребуваними в українському військо-

вому ергоніміконі, бо сакральні ергоніми майже завжди символізують силу, перемогу, війну, помсту, смерть або, навпаки, відродження, захист і порятунку. Мілітарні ергоніми слугують своєрідними оберегами, мовними амулетами, символічно залучають силу персонажа-покровителя.

Ключові слова: військовий підрозділ, ергонім, онімізація, сакральний, трансонімізація.

O. Yu. Karpenko,

*DSc in Philology, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Head of the English Grammar Department*

M. Yu. Karpenko,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor at the English Grammar Department*

SACRED MOTIVES IN UKRAINIAN MILITARY ERGONOMY

Over the past four years, a new trend has emerged in the Ukrainian onymic system: giving proper names to military units by their members without a special procedure of their formalisation. These proper names are quickly migrating into official contexts and becoming known to the general public. The purpose of the article is to analyse Ukrainian military ergonyms of sacred origin, clarify their nature, modes of formation, and functional load. The object of the study is Ukrainian-language ergonyms, the subject is the sacred sector of Ukrainian military ergonyms. The actual material of the study was collected from open sources (mass media, online platforms) during 2022–2026. The number of collected proper names of military units of the Armed Forces of Ukraine is 650, 60 of which are included in the sacred sector. The scale of the corresponding nominated groups varies: from a corps or brigade to the crew of a separate military vehicle. The spelling and graphic features of the representation of onyms are preserved according to the original, so along with the standard transmission of proper names with a capital letter, we find either the absence of the initial capital letter or the fact that the entire name is given in capital letters. The language of the original is also preserved, namely: Ukrainian (337), English (275), Latin (21), German (5), Norwegian (4), Belarusian (3), French (3), Spanish (1), Greek (1). In total, almost 10% of the collected ergonyms are mainly formed by transonymization of theonyms, demononyms, agionyms, toponyms, chrononyms, chrematonyms, ergonyms, mythozoonyms and mythonyms associated with ten religious and mythological systems: ancient Greek, ancient Roman, ancient Slavic, ancient Persian and Scandinavian mythology, Judaism, Christianity, Hinduism, shamanism and Shintoism. In turn, the subclasses of these proper names already allow us to talk about the motivation for choosing an ergonym to designate a military unit. In military ergonym creation, the dominant positions are occupied by the transonymization of theonyms (28) and the transonymization of mythozoonyms (13). Transonymization of mythopersonyms (5), demononyms (3), chrematonyms (3), toponyms (2), chrononyms (2), agionyms (1), ergonyms (1), as well as onymization of the appellative (2) occur much less fre-

quently. Certain sacred functions turned out to be the most popular in the Ukrainian military ergonymy, because sacred ergonyms almost always symbolize strength, victory, war, revenge, death or, conversely, rebirth, protection and salvation. Military ergonyms serve as peculiar language amulets and symbolically attract the power of the patron character.

Keywords: military unit, ergonym, onymization, sacred, transonymization.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. За останні чотири роки в українській ономастичній системі з'явився новий тренд: надання власних назв військовим угрупованням їхніми членами без спеціальної процедури їх формалізації. Ці власні назви швидко мігрують в офіційні контексти та стають відомі широкому загалу, як це відбулося з назвами підрозділів *АЗОВ*, *Айдар*, *KRAKEN*. Війна послугувала своєрідним тригером для інтенсивної ергонімотворчості, стимулом онімної лінгвокреативності у формуванні групової ідентичності військових підрозділів, що потребує уваги дослідників української онімної системи.

Зацікавленість мілітарними онімами різних класів є цілком зрозумілою для сучасної України за умови російсько-української війни. Так, М. Гдакович дослідила семантику, прагматику та функційне навантаження мілітарних хремотонімів [8], О. Кадочникова проаналізувала українські ергоніми на позначення благодійних фондів та їх семантичне групування як культурних артефактів [9], М. Дорофєєва та Д. Бучкарик висвітлили варіантність відтворення українських військових ергонімів (армонімів) німецькою мовою [2]. Таке зацікавлення цією ономастичною цариною підкреслює актуальність обраного напрямку, причому зазначимо, що всеосяжно й різнобічно українські мілітарні ергоніми поки що досліджено не було.

Аналіз досліджень проблеми. Термін **ергонім** в українській ономастичній традиції трактується як «власна назва певного об'єднання людей» [1, с. 85]. М. Торчинський запропонував спеціалізований термін **армонім** для позначення власних назв військових з'єднань [5, с. 271].

Клас ергонімів є кількісно репрезентативним: М. Торчинський розрахував квантитативні характеристики української ергонімії та встановив, що загальна кількість ергонімів в онімному просторі нашої мови становить приблизно 1 137 000 одиниць, з них номінацій колективів людей – 85 000 [4, с. 146]. Новітні номінації військових підрозділів у довоєнні розрахунки не увійшли, відповідно, зараз клас ергонімів став ще потужнішим завдяки новим культурним та номінативним впливам. Аналіз ергонімів Києва встановив два основні шляхи їх утворення: за допомогою трансонімізації онімів та онімізації апелативів [11, с. 13], що є релевантним також для мілітарних ергонімів, проте для них характерне істотне переважання трансонімізації.

У власних назв є основні функції: «Номінація, ідентифікація і диференціація – це три аспекти головної, провідної функції власних назв» [3, с. 235].

Проте сакральні мілітарні ергоніми також виконують захисну функцію, яка є дуже близькою, але не ідентичною апотропеїчній. Апотропеїчні імена радше відлякують небезпеку. Як зазначає А. Коллазо, «Ідея того, що ім'я людини є ідентичним або відображає її духовну сутність, присутня в усіх різних формах захисного найменування... Передача імені функціонує як захист завдяки ідеї, що спільне іменування означає спільну ідентичність» [6, с. 161–162].

Можемо припустити, що апотропеїчна функція властива мілітарним ергонімам, але вони виконують ширше коло завдань: відвертання зла, отримання покровительства від вищих сил, забезпечення безпеки через символічний знак. Сакральні мілітарні ергоніми виконують символічну захисну функцію через апеляцію до божественних покровителів, героїчних персонажів, могутніх надприродних істот, чиї властивості концептуально переносяться на військовий підрозділ і підтримують бойовий дух, тобто використання подібних онімів у ширшому сенсі є спробою вплинути на реальність, що є реалізацією магічної функції.

Заслуговує на увагу функція міфологізації (*Mythisierung*), про яку пише Д. Лемпінг [10, с. 121], яка може бути одним з механізмів реалізації захисної функції: *Athena* → міфологізація підрозділу через образ богині → покровительство → захист, тобто активується міфологічний фрейм та відбувається перенесення властивостей денотата похідного оніма на власне ергонім та відповідний військовий підрозділ, конструюється символічна колективна ідентичність, яка підвищує бойові та духовні якості її членів. Про цю ж функцію згадує Ф. Дебус, який наполягає на вкоріненості нерозривної єдності імені та сутності носія цього імені, тобто згадування імені водночас означає покликання його носія [7].

Мета дослідження. Метою статті є аналіз українських мілітарних ергонімів сакрального походження, з'ясування їхньої природи, шляхів формування та функційного навантаження. **Об'єкт і предмет дослідження.** Об'єктом дослідження є україномовна ергонімія, **предметом** – сакральний сектор україномовної мілітарної ергонімії.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Фактичний матеріал дослідження було зібрано з відкритих джерел (засобів масової інформації, онлайн-платформ) протягом 2022–2026 років. Кількість зібраних власних назв військових угруповань ЗСУ становить 650 одиниць, з яких 60 входить до сакрального сектору. Масштаб відповідних денотатів різний: від корпусу чи бригади до екіпажу окремого військового транспорту. Орфографія та графічні особливості репрезентації онімів збережено згідно з оригіналом, тому поряд зі стандартною передачею власних назв з великої літери знаходимо або відсутність початкової великої літери або те, що вся назва подається великими літерами. Мову оригіналу також збережено, а саме: українську (337), англійську (275), латинську (21), німецьку (5), норвезьку (4), білоруську (3), французьку (3), іспанську (1), грецьку (1).

Виклад основного матеріалу. В цілому майже 10 % зібраних ергонімів переважно утворено шляхом трансонімізації теонімів, демононімів, агіонімів, топонімів, хрононімів, хремотонімів, ергонімів, міфозоонімів і міфонімів, пов'язаних із десятима релігійно-міфологічними системами: давньогрецькою, давньоримською, давньослов'янською, давньоперською та скандинавською міфологіями, іудаїзмом, християнством, індуїзмом, шаманізмом і сінтоїзмом. Зі свого боку підклали цих власних назв уже дозволяють говорити про мотивацію вибору ергоніма на позначення військового підрозділу.

Скаральні мілітарні ергоніми можемо розділити на групи залежно від типу вихідного оніма, що зазнав трансонімізації, або апелювати, що зазнав онімізації.

Богині. Потужною донорською сферою для утворення скаральних мілітарних ергонімів є імена богів та богинь, серед яких домінувальну позицію займають ті, що пов'язані з війною. Теоніми на позначення давньогрецьких бога війни та жорстокої битви Ареса (*ARES*) та богині мудрості та стратегічної війни Афіни (*ATHENA*), давньоскандинавського бога мудрості, війни та магії *Одіна*, давньослов'янського бога неба, грому й блискавки, покровителя військової справи та воїнської доблесті Перуна (*Перун*, *Perun Industries*, *Perun corps*), дочки Перуна *Магури*, богині природи та родючості, яка підбадьорює й надихає воїнів на перемогу на полі бою.

Три відтеонімні ергоніми походять від імен давньослов'янських богинь смерті: *Morana Team* від *Morana* – богині зими, хвороб, смерті; *MARA*, *Небесна Мапа* від *Мари* – богині ночі, зла, хвороб та смерті. Два ергоніми пов'язані з помстою: давньоскандинавським богом Відаром (*Vidarr/Vidar*) та давньогрецькою богинею *NEMESIS*. Чотири ергоніми пов'язані з іменами різних давніх богів: *SVAROG* походить від позначення давньослов'янського бога-творця, бога неба, ковальства й шлюбу Сварога; *Sons of Khors* – від імені давньослов'янського бога Сонця; *Нептун* – від імені давньоримського бога морів та потоків; *Кайрос* – від давньогрецького бога миті щасливої можливості, удачі.

Також було знайдено два ергоніми, які походять від колективних назв богинь: *FATUM* – спільне іменування давньоримських богинь долі, відомих також під назвою Парки, аналог яких існує також в давньогрецькому пантеоні (Мойри) та давньоскандинавському (Норни); *Гарнії* – богині вихору, напівжінки-напівптиці, які викрадають людські душі та наводять жах.

Божества. Від власних назв божеств було утворено два семантично пов'язані ергоніми: *EREBUS GROUP* – від назви давньогрецького божества мороку та темряви Ереба (Еребуса); *Харон* – від імені сина Ереба, перевізника душ померлих в Аїд. Також було виокремлено ергонім *SIMARGL*, джерелом якого є божество слов'янського пантеону у вигляді крилатого птаха, імовірно запозичене з давньоперського пантеону, де функціонував подібний посередник між світами Сімури.

Духи. Низка ергонімів пов'язана з іменами духів, зокрема божественних посланників, янголів, з авраамічних релігій: *Ангели, Білі Яногли, Білий Ангел, Angel of Death, Angels of Death*. Ергонім *ГЕНІЙ* походить від давньоримського духа-охоронця, а *ALASTOR* від давньогрецького духа помсти.

Демони. Іменування демонів також послуговували донорами для військових ергонімів. Ергонім *Devil's Team Officers* базується на демононімі на позначення головного супротивника бога, повелителя пекла та гріхів (в іудейській та християнській релігійних системах); *Асмодей* – його помічник та повелитель всіх демонів (тільки в іудейській традиції); *Yokai* – назва духів, які змінюють форму, з японської традиційної демонології, пов'язаної з синтоїзмом.

Святі. Один ергонім – *Свята Варвара* – базується на агонімі, іменуванні християнської святої, покровительки артилеристів та металургів, яка захищає від грому, вибухів і раптової смерті.

Священнослужителі. Два ергоніми походять від назви служителя культу в шаманістичних віруваннях: *Шаман, Шаманбат*, тобто тут онімізується похідна апелятивна основа.

Герої. Ергоніми *Ахіллес* та *Еней* утворено від іменувань героїв-супротивників Троянської війни, відомих своєю хоробрістю.

Титани. Атлант – титан, який тримає на собі небосхил, послуговував джерелом створення військового ергоніма *Атлант*.

Гіганти. Власні назви давньогрецьких гігантів також було використано в процесі ергонімотворчості: *ARGUS* (Аргос Всевидець) – ім'я багатоокого велетня, який бачить навіть під час сну; а також *Оріон* – ім'я красеня-велетня, якого Артеміда перетворила на сузір'я.

Міфічні істоти. Від власних назв дев'яти міфічних істот, міфозоонімів, які вжито 13 разів для номінації різних військових підрозділів, було сформовано наступні ергоніми: *Фенрір, Fenrir Strike Group* – величезний вовк, який має виконати ключову роль під час Рагнарьоку; *PHOENIX, Фенікс* – у давньогрецькій міфології птах, що відроджується після смерті кожні 500 років, символ стійкості; *HYDRA, Hidra Unit* – багатоголова змія, страховисько з давньогрецької міфології, яке майже неможливо було перемогти, поки сам Геракл не взявся за це; *CHIMERA, XIMEPA* – вогнедишне страховисько з головою лева, тулубом кози та зміїним хвостом, символ нездійсненої мрії, примхи, персонаж давньогрецької міфології; *ПЕГАС* – крилатий кінь Зевса, який возив блискавки, символ натхнення; *KALADRIUS* – в давньоримській міфології білий птах, провісник смерті; *Aspid Group* – у давньослов'янській міфології чорний крилатий змій, який спустошує землі; *MANTICORA* – людожерне чудовисько з тілом лева, головою людини та хвостом скорпіона з міфологічної традиції Давньої Персії; *Гаруда* – король птахів, вашана (перевізник) бога сонця Вішну в індуїзмі.

Артефакти. Три назви українських військових підрозділів пов'язані з відомими міфологічними артефактами, тобто їх утворено шляхом трансонімі-

зації хрематонімів: *Меч Арея* – від зброї давньогрецького бога війни; *Mjolnir Team* – від зброї давньоскандинавського бога грому та блискавки Тора; *TEIWAZ GROUP*, *Тіваз*, *Тейваз* – від рунічного символу футарку, названого на честь давньоскандинавського бога війни Тюра.

Локації. Двічі ергоніми було утворено шляхом відтопонімної трансонімізації: *Вурій* – від давньослов'янського позначення раю; *ASGARD* – від давньоскандинавської номінації божественного царства скандинавських богів.

Події. Два ергоніми (*Armageddon*, *Armagedron*) пов'язані з біблійським хрононімом Армагеддоном – у християнській традиції це фінальна битва між добром та злом, яка має відбутися біля гори Мегіддо. Зауважимо, що форма одного з аналізованих мілітарних ергонімів – *Armagedron* – є окаціоналізмом, утвореним за допомогою телескопічного поєднання власної назви *Armageddon* та назви зброї, поданої транслітерацією з української мови *dron*, що в результаті утворює каламбур.

Об'єднання людей. Один з мілітарних ергонімів створено шляхом трансонімізації іншого ергоніма: *Інквізиція* – від середньовічної католицької судово-розшукової організації для боротьби з еретиками, відомої своїми жорстокими методами допиту та покарання.

Висновки та перспективи дослідження. У мілітарній ергонімотворчості домінують позиції займають трансонімізація теонімів (28) та трансонімізація міфозоонімів (13). Трансонімізація міфоперсонімів (5), демононімів (3), хрематонімів (3), топонімів (2), хрононімів (2), агіонімів (1), ергонімів (1), а також онімізація апелятива (2) трапляються значно рідше.

Певні сакральні функції виявилися найбільш затребуваними в українському військовому ергоніміконі, бо сакральні ергоніми майже завжди символізують силу, перемогу, війну, помсту, смерть або, навпаки, відродження, захист і порятунк. Мілітарні ергоніми слугують своєрідними оберегами, мовними амулетами, символічно залучають силу персонажа-покровителя, причому номінатори не обмежуються ані українськими, ані навіть європейськими джерелами. Подальші *перспективи дослідження* полягають у всебічному аналізі структури, походження, мотивації українських мілітарних ергонімів.

Література

1. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/388454> (дата звернення: 05.05.2026).
2. Дорофеева М., Бучкарик Д. Варіантність відтворення українських військових ергонімів у німецькомовних ЗМІ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2024. Вип. 65. С. 228–232. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.65.50>
3. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
4. Торчинський М. М. Квантитативна характеристика української ергонімії. *Філологічний часопис*. 2019. Вип. 1(13). С. 139–148 URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=filoljour_2019_1_18 (дата звернення: 10.05.2026).

5. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с. URL: <https://elar.khmn.edu.ua/handle/123456789/4383> (дата звернення: 10.05.2026).

6. Collazo A. Apotropaic Naming: a comparative study of semantically transparent derogatory-, disguising- and programmatic-protective names and name transmission as an apotropaic custom. *Namen im Geheimen*. Hamburg : Buske, 2019. P. 137–166. URL: https://www.researchgate.net/publication/370599647_Apotropaic_naming_A_comparative_study_of_semantically_transparent_derogatory-disguising-and_programmatic-protective_names_and_name_transmission_as_an_apotropaic_custom (дата звернення: 12.05.2026).

7. Debus F. *Namen in literarischen Werken*. (Er-)Findung – Form – Funktion. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2002. 118 s.

8. Hladkovych M. The Javelin and Bayraktar chrematonyms in modern Ukrainian military discourse: semantics, pragmatics and functional load. *Onomastics*. 2023. Vol. 67. P. 285–308. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.17>

9. Kadochnikova O. Вільні Люди ‘Free People’ and Надійний тил ‘Reliable Rear’. *Names*. 2023. Vol. 71, no. 4. P. 57–64. <https://doi.org/10.5195/names.2023.2518>

10. Lamping D. *Der Name in der Erzählung. Zur Poetik des Personennamens*. München : Wilhelm Fink Verlag, 1983. 135 s.

11. Vintoniv M. Functional and semantic appearances of ergonyms in modern Ukrainian language (for example of catering establishments in the city of Kyiv). *Cxiđ*. 2024. Vol. 6, iss. 4. P. 9–14. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2024.641>

References

1. Buchko, D. H. and Tkachova, N. V. (2012) *Slovyk ukrainskoi onomastychnoi terminologii* [Dictionary of Ukrainian Onomastic Terminology]. Kharkiv: Ranok-NT. Available at: <https://hrak.srce.hr/file/388454> (Accessed: 05 May 2026). [in Ukrainian].

2. Dorofieieva, M. and Buchkaryk, D. (2024) ‘Variantnist vidtvorennia ukrainskykh viiskovykh erhonimiv u nimetskykh zmi’ [Variation in the Rendering of Ukrainian Military Ergonyms into German Mass Media], *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu. Seriya Filolohiia* [International Humanitarian University Herald. Series Philology], (65), pp. 228–232. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.65.50> [in Ukrainian].

3. Karpenko, Yu. O. (2008) *Literary onomastics* [Literaturna onomastyka]. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian].

4. Torchynskyi, M. M. (2019) *Kvantytyatyna kharakterystyka ukrainskoi erhonimii* [Quantitative characteristics of Ukrainian ergonymy], *Filolohichniy Chasopys* [Philological Review], (1(13)), pp. 139–148. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=filoljour_2019_1_18 (Accessed: 10 May 2026). [in Ukrainian].

5. Torchynskyi, M. M. (2008) *Struktura onimnogo prostoru ukrainskoi mowy* [Structure of the onymic space of the Ukrainian language]. Khmelnytskyi: Avist. Available at: <https://elar.khmn.edu.ua/handle/123456789/4383> (Accessed: 10 May 2026). [in Ukrainian].

6. Collazo, A. (2019) ‘Apotropaic naming: a comparative study of semantically transparent derogatory, disguising- and programmatic-protective names and name transmission as

an apotropaic custom', in *Namen im Geheimen*. Hamburg: Buske, pp. 137–166. Available at: https://www.researchgate.net/publication/370599647_Apotropaic_naming_A_comparative_study_of_semantically_transparent_derogatory-disguising-and_programmatic-protective_names_and_name_transmission_as_an_apotropaic_custom (Accessed: 12 May 2026).

7. Debus, F. (2002) *Namen in literarischen Werken. (Er-)Findung – Form – Funktion*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

8. Hladkovych, M. (2023) 'The Javelin and Bayraktar chrematonyms in modern Ukrainian military discourse: semantics, pragmatics and functional load', *Onomastics*, (67), pp. 285–308. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.17>

9. Kadochnikova, O. (2023) 'Vilni liudy "Free People" and Nadiinyi tyl "Reliable Rear"', *Names*, 71(4), pp. 57–64. <https://doi.org/10.5195/names.2023.2518>

10. Lamping, D. (1983) *Der Name in der Erzählung. Zur Poetik des Personennamens*. München: Wilhelm Fink Verlag.

11. Vintoniv, M. (2024) 'Functional and semantic appearances of ergonyms in modern Ukrainian language (for example of catering establishments in the city of Kyiv)', *Skhid*, 6(4), pp. 9–14. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2024.641>

Статтю отримано 29.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

Е. В. Босва,

канд. філол. наук, доц.,

ДЗ «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6431-6413>

ОБРАЗНО-СЕМАНТИЧНА ПРАГМАТИКА НАЦІОНАЛЬНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПРОЗОВОМУ ДИСКУРСІ В. ВИННИЧЕНКА

Проблема функціонування і ролі власних назв у художньому тексті була об'єктом уваги багатьох дослідників. Проте до сьогодні, на жаль, малодослідженим залишається питання національної маркованості онімів, що виокремлюють реалії життя та епохи, містять приховані конотативні нашарування. Цим фактором посилюється актуальність представленої статті, метою якої став аналіз функцій національних власних назв у прозовому дискурсі В. Винниченка, визначення їхніх експресивно-стилістичних ознак і з'ясування ролі у створенні характерів персонажів та основних текстових категорій — художнього часу і простору. Об'єкт дослідження – онімний простір прозових творів письменника. Предмет розгляду – поетоніми, що репрезентують у художньому мовленні В. Винниченка національні іменники, їх конотативне і функційне наповнення. Дослідження виконано на матеріалі художніх текстів митця — оповідань, повістей та романів («Поклади золота», «Нова заповідь», «Рівновага», «Вічний імператив» та «Лепрозорій»).

У процесі аналізу застосовано лінгвістичний опис з елементами компонентного аналізу та контекстуально-інтерпретаційний метод. Висвітлено своєрідність національно маркованих онімів, продемонстровано їхню роль у сюжетному розгортанні, створенні характерів персонажів, розкритті авторського задуму. Доведено, що іншомовні власні імена становлять значну групу іменувань у прозовому доробку В. Винниченка, саме ці номінації виступають яскравим віддзеркаленням національно-мовної картини світу, є одним з визначальних способів індивідуалізації етносу. Автор використовує їх відповідно зі своїм задумом, сюжетним планом, тематичними особливостями, в художньо-виражальних цілях. З'ясовано, що національний показник у творах майстра є важливою фарбою авторської палітри, показником багатьох ознак, які письменник всебічно використовує, що дозволяє йому лаконічно й художньо довершено змалювати численні образи, надати їм характерних рис, вибудувати основні категорії тексту.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому ґрунтовному аналізі поетонімії «мовного образотворця» В. Винниченка, що торує шлях до подальших узагальнень у царині відповідної лінгвостилістичної проблематики і вимагає поглиблених студій.

Ключові слова: власні назви, художній текст, власні імена, національно марковані номінації, функційно-стилістична роль онімів, національний іменник, конотації.

E. V. Boeva,*PhD in Philology, Associate Professor,**State Educational Service "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky",**Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literatures***FIGURATIVE-SEMANTIC PRAGMATICS OF NATIONAL
PROPER NAMES IN V. VYNNYCHENKO'S PROSE DISCOURSE**

The problem of the functioning and role of proper names in a literary text has been the object of attention of many researchers. However, the issue of the national markedness of onyms, which distinguish the realities of life and the era, remains poorly studied and contains hidden connotative layers. This factor determines the relevance of the present study, which aims to analyze the functions of nationally marked proper names in the prose discourse of V. Vynnychenko, identify their expressive and stylistic features, and clarify their role in creating the characters and the main text categories — artistic time and space. The object of the study is the onymic space of the writer's prose works. The subject of the research is poetonyms, which represent nationally marked nouns in the artistic speech of V. Vynnychenko, their connotative and functional content. The research has been conducted on the material of the writer's literary texts — stories, novellas, and novels ("Deposits of Gold", "New Commandment", "Balance", "Eternal Imperative", and "Leprosarium").

The research methodology is based on the linguistic description with elements of component analysis and the contextual-interpretative method. The originality of nationally marked onyms has been highlighted, and their role in plot development, character creation, and the disclosure of the author's intention has been demonstrated. It has been proven that foreign-language proper names constitute a significant group of names in V. Vynnychenko's prose works; these nominations are a vivid reflection of the national-linguistic picture of the world and are one of the defining ways of individualizing the ethnic group. The author uses them in accordance with his artistic intention, plot structure, and thematic features, for artistic and expressive purposes. It has been found that the national marker in the writer's works is an important part of the author's artistic palette, and functions as an indicator of many features that the writer comprehensively uses, which allows him to concisely and artistically perfectly depict numerous images, give them characteristic features, and build the main textual categories of time and space. The prospects for future research lie in a more thorough analysis of V. Vynnychenko's poetonymy, which may contribute to broader generalizations in the field of relevant linguistic and stylistic issues and requires in-depth study.

Keywords: literary text, personal names, nationally marked nominations, functional-stylistic role of onyms, national noun, connotations.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. В розвиткові літературної ономастики В. Винниченко посідає виняткове місце за діапазоном і функціонуванням численних і найрізноманітніших власних назв (ВН), вживаних митцем у текстах своїх творів із справжнім художнім обдаруванням, витонче-

ним смаком і віртуозністю видатного майстра. Саме власні імена (ВІ) стають у контексті творів письменника тим найважливішим компонентом художності, який залежить від художніх настанов, індивідуально-авторських уподобань, від тематики твору.

Зазначимо, що проблема функціонування і ролі ВН у художньому тексті (ХТ) неодноразово була об'єктом уваги багатьох дослідників (Л. О. Белей, Т. Б. Гриценко, В. М. Калінкін, Ю. О. Карпенко, І. І. Маруніч, Г. П. Лукаш, В. В. Лучик, С. С. Отін, Н. В. Подольська, Р. У. Таїч, О. І. Фоякова та ін.). На матеріалі творчості багатьох письменників здійснено значні теоретичні узагальнення стосовно реальної життєвої основи поетонімів, їхньої функційно-стилістичної ролі, значення у створенні образів і характерів, побудові художнього цілого. Проте досить малодослідженим залишається питання національної маркованості ВН, що є тісно пов'язаним зі світоглядом та ідейною позицією митця. Отже, **актуальність** представленої розвідки зумовлена недостатньою розробкою вказаної проблеми, адже важливість національно маркованих ВН, що створюють яскраву онімну картину, виокремлюють реалії життя та епохи, містять приховані конотативні нашарування, не викликає сумніву. Крім того, з позицій ономастичності вкрай мало розглядалась мова тих письменників, знайомства з творчістю яких довгий час був позбавлений український читач. І в першу чергу це стосується творів «мовного образотворця» Володимира Винниченка.

Аналіз досліджень проблеми. Дослідження у сфері літературної ономастики сьогодні здійснюється у різноманітних аспектах. Зазначимо, що просторовість теж позначається на ВН і, розсуваючи межі творчості від національних до світових обріїв, митці вводять в ономастикони своїх творів ВІ інших просторових ареалів, знову ж таки базуючись на реальних нормах. Існують окремі розвідки, присвячені національному колориту антропонімацій та топоназв у творах М. Коцюбинського, Олеса Гончара, Л. Костенко, Лесі Українки, Б. Грінченка, О. Кобилянської, Ю. Яновського та ін. (роботи Т. Немировської, О. Немировської, Г. Лукаш, М. Мельник, В. Михайлова, Г. Сілаєвої, Е. Боевої, Г. Шотової-Ніколенко тощо). До студіювання творчості В. Винниченка в літературознавчому аспекті звертались дослідники О. Гнідан, М. Зеров, Г. Костюк, С. Кульчицький, В. Панченко, Н. Михальчук, В. Солдатенко, в мовознавчому – О. Семенюк, С. Єрмоленко, Г. Лукаш, І. Демешко, С. Ігнат'єва та інші.

Формування мети та завдань статті. Мета пропонованої статті – продемонструвати різноманіття функцій національно забарвлених ВН в прозовому дискурсі В. Винниченка, визначити їхні експресивно-стилістичні ознаки і висвітлити роль у створенні характерів персонажів та основних текстових категорій – художнього часу і простору. Для реалізації задекларованої мети необхідно розв'язати такі **завдання**: виокремити й описати національно марковані ВН у прозових творах В. Винниченка; проаналізувати кількісні та

якісні характеристики окремих ВН, визначити їхній функційно-стилістичний і конотативний потенціал; встановити художньо-зображальні функції ВН у прозі митця; розкрити роль онімних компонентів у структурі ідіолектного комплексу.

Для виконання завдань було залучено широкий **фактичний матеріал** – національно марковані ВІ персонажів і тополексеми, що становлять значну групу номінацій у прозовому дискурсі В. Винниченка і є важливою фарбою авторського письма. **Об'єктом** дослідження є онімний простір прозових творів письменника. **Предметом** розгляду представленої статті стали поетоніми, що репрезентують у художньому мовленні В. Винниченка національні іменники, їх конотативне і функційне наповнення. **Джерельною базою** дослідження послугували тексти оповідань, повістей та романів («Поклади золота», «Нова заповідь», «Рівновага», «Вічний імператив» та «Лепрозорій») В. Винниченка, що являють у цьому плані значний інтерес, оскільки його творчість відзначається широтою охоплення різних часових і просторових меж. **Методи аналізу:** у процесі дослідження застосовано описовий та контекстуально-інтерпретаційний методи.

Наукова новизна статті полягає в ретельному дослідженні національних ВН у прозовому дискурсі В. Винниченка, які виступають яскравим віддзеркаленням національного менталітету. До того ж, домінування певної тематичної групи ВН у ХТ – це вже вияв ментальності. **Теоретичну цінність** дослідження вбачаємо в поглибленні теоретичних засад літературної ономастики, лінгвостилістики з огляду на семантико-функційні параметри схарактеризованих онімів. **Практичне значення** розвідки полягає в тому, що фактичний матеріал та результати можуть прислужитися під час вивчення розділів лексикології та ономастики, при укладанні методичних посібників, словників мови письменників.

Виклад основного матеріалу. У творчості В. Винниченка триває розширення українських національних тем, отже, і імен за рахунок національних іменників інших народів. Це ВІ французькі, німецькі, російські, єврейські, шведські і письменник по-різному, суто індивідуально в кожному окремому випадку залучає їх до ХТ творів, розставляючи онімні акценти в такий спосіб, щоб вони «грали» і на характеротворення персонажа, і на весь текст, висвічуючи його своєрідними неповторними гранями. Саме іменники інших народів постійно притягають увагу письменників. Однак ВІ персонажів лише в найпростішому випадку вказують на їхню національну приналежність, частіше в них містяться також соціальні, ідеологічні, характеризуючі та інші параметри. Як зазначає Т. О. Гаврилова, «власні назви – дуалістичні за своєю природою: в них є і загальне, вселюдське й індивідуально-національне» [7, с. 54].

Національний показник ВІ у текстах Винниченка – важлива онімна фарба авторського письма, і митець користується цим прийомом і для створення широким національних полотен, вживаючи певну сукупність таких ВІ, і для рідкісних

вкраплень у конкретний текст з метою акцентації на цьому показникові або для контрастного розмежування персонажів за цією ознакою.

У творах письменника зустрічаємо такі рідкісні вкраплення в різні тексти ВІ єврейського населення колишньої царської Росії. Таке ім'я як лакмусовий папірець – висвічує епізодичний або лише згадуваний персонаж з мінімальним лексичним супроводом і стає показником і національним, і проявником роду занять – дрібні торговці, шинкарі, візники, адвокати, лікарі тощо. Так, уже в першому оповіданні «Краса і сила» до цього національного показника вдається митець у низці епізодів, і вони стають точними художніми вкрапленнями в текстове розгортання. Та з 11-ти вживаних єврейських імен сім – лише згадувані в розмові персонажів з порівнянням або локалізацією місця: тоді буду робить, як буде робить **Клейтух**, **Тартаковський** і усі багачі [2, с. 30]; – То коло **Хаймовського**? [2, с. 31]; ховав книжки біля **Ривки** у бур'ян [2, с. 31]; біжи зараз до **Берка** [2, с. 40]; увечері приходь до **Естерки** [2, с. 47]; розбили лавку старого **Хайма** [2, с. 57]. Одне ВІ митець вживає для узагальнення – збірного персонажа на ярмарку – хлопчики силкуються удаті із себе **Шмупів**, буланих, кацапів тощо [2, с. 37], а троє епізодичних персонажів разом з характеристичним контекстом і мовленням утворюють яскраві ярмаркові замалюнки:

– Ах, какиї ви стали скупії! – докірливо хитає головою <i>молодий жидок</i> засмалений, товстолиций дівці, що роздивлялась на червону з зеленими квітками хустку. – Самая петербургская материя!.. По самой первой моді!.. Ах, скупії, баришня... ето не хорошо! – Дам тридцять п'ять! – підніма голову дівка, не випускаючи хустки. – Меньше, как шезьдесять, накажі міне господь, не можна!.. Вам каких ниток?.. Какиї ви скупії! Такая богатая і красивая баришня – і только трицять п'ять... Здачі? Суре, гіб їм здачі... [2, с. 36].	– Мошку, пива! – гукнув Ілько. – Мошку!.. Лиде!.. Пива! – стукнув кулаком Семен... – Люди добрі! – скрикнула жінка. ...Там же всі гроші... Тепер і за пиво нема чим заплатити. – Ви, Ілько, послушайте, затурбувався Мошко, – може, лі ви взяли... Міне какое дело, нехай міне за пиво... Я в паліція... Ілько здвигнув плечима.. – Нет, позвольте, – викрикнув Мошко і ухвативсь за Ілька, – так нідзя... Дай міне за пиво... Хасе, бігай за паліцейським! [2, с. 54].
---	---

Подібні вкраплення зустрічаються і в інших творах: «Біля машини» – теж **Мошко**; «Тасмність» – аптекарський ученик, синок **Фінкельштейна**; «Заповіт батьків» – лікар **Бронштейн**; «На пристані» – **Борух**; «Голота» – старий **Хайм**; «Гей, не спиться...» – стара **Сура**, що торгувала тітрадами, бідний **Лейба**, **Хая**, **Йоська**; «На той бік» – заводчик **Бромберг**, мільйонер, шикун, дві вілли в **Фінляндії** й **Криму**, – та й той, бідолаха, спролетаризувався – не мільйонер, а

вбогенький собі **єврейчик крамар** [3, с. 28], візник **Юдко**; «Поклади золота» – колишній адвокат **Фінкель** тощо.

У творах письменника, як перли, розсипані імена різних народів, різних національностей, іноді представлені надто невеликою кількістю, навіть одиничним проявом. Так, польські ВІ наявні в оповіданні «Біля машини» – **пан Ян** на велосипеді, **панич Янек**, **панич Станек**; в романі «Рівновага» – **нахабний полячок Гломбінський**; німецькі ВІ: роман «Рівновага» – **Адольф**; «Заповіт батьків» – **Ерліх**; іспанське й шведське в оповіданні «Олаф Стефензон», – і ці два ВІ письменник не лише сюжетно протиставляє, а і контрастно поєднує в одному мікроконтексті: « – А це друг і приятель добродія **Стефензона**, **дон Дієго Паблес**. *Швед і іспанець, найрідніші нації*» [2, с. 621].

Та найяскравіше й найповніше відбиті у творчості митця ВІ французькі в численних творах, що пов'язане з його біографією і знайшло сюжетний відгук у доробку, та німецький іменник, що став онімною основою великого роману-утопії «Сонячна машина» [5].

Чому письменник вдається до такого онімного рішення в цьому творі? Що спонукало митця обрати такий шлях? Думається, цьому можна дати відповідь, хоча сам письменник не лишає міркувань щодо цього. Перш за все, реальні події життя самого Винниченка позначились в цьому творі, адже він довгий час перебуває в Німеччині, і мовне оточення, безперечно, позначилось на обранні його ономастикона. Та на наш погляд, вирішальне значення має сюжет твору, дія якого пов'язана з Німеччиною, з Берліном, отже і з тим колом персонажів, що мешкають в цій країні. Так, поступово народжується думка про те, щоб у центрі твору поставити **Німеччину** з гнітючим пануванням капіталу і тими численними проблемами в соціальному житті, які дають підставу Павлові Федченку, автору післямови до видання «Сонячної машини» 1989 року, визначити її як залізобетонний дім божевільних, морально спустошених і моторошно нещасних істот. Наполегливо працюючи над твором, оточений німецькомовним середовищем, місцевостями навколо **Берліна**, митець створює унікальний доробок. Аналіз великого і розгалуженого німецького антропонімікону було нами здійснено у статті ««Сонячна машина» В. Винниченка: ономастичні пошуки та знахідки» [1], адже масив матеріалу потребував окремої розвідки. Зазначимо лише, що письменник у романі наче «грається з семантичними проявами німецьких ВІ, вписуючи значенність як визначальну фарбу – онімну в характеротворення персонажів» [1, с. 25]. Наприклад, імена дійових осіб роману: **Німанд** (niemand – ніхто), **Шпіндлер** (Spinde, Spind – шафа), **Дорн** (Dorn – колючка, терен), **Штіфель** (Stiefel – чобіт, черевик), **Шімппер** (Schimpfer – лайливець) та ін.

Зазначимо, що національні імена в палітрі авторських прийомів письма посідають одне з найпочесніших місць, і письменник навіть сполучає їх воедино, концентруючи в єдиному мікроконтексті, що, безперечно, дає свої можливості текстотворення. Звернімося до ще однієї значної частини Винниченкового

ономастичного доробку – французьких імен. Так, з Францією пов'язана дія в дореволюційному романі «Рівновага», і це обумовлює і французьке оформлення ВІ – **Аннет** для **Ганни**, і звертання – **Bonjour, Monsieur**, і суто французькі ВІ – **Хорес**, **консьєржка Кюльєта**. Ці імена на тлі ВІ російської й української еміграції «грають» надзвичайно ефективно – **месє Щурка**, що говорить саме за себе, створюючи ефект незвичайності персонажа, акцентуючи на ньому читачку увагу. І тут же, наголошуючи на цій незвичайності, письменник вживає не слов'янське й не французьке ВІ для **княгині Кіреєвої**, а англomовну форму **Мері**, хоча паралельно вживано й **Маруся**, і **Марусечко**, а іноді їх одночасне вживання в мікроконтекстовому плині з чередуванням обох форм – слов'янської й англійської.

Французькими іменами померезаний і роман «Поклади золота», дія якого теж відбувається у Франції, в Парижі. У тексті твору зустрічаються і французькі імена – **депутат Гренє**, **госпожа Сарро**, і супровод імені – **мадемуазель Ніна**, хоча основне онімне тло складає український іменник, російські імена і одне єврейське – **Фінкель**.

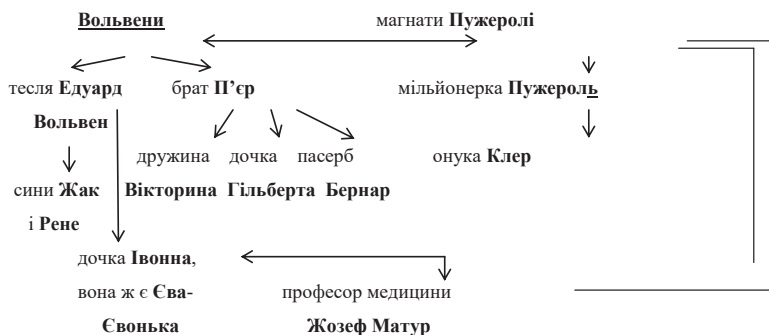
Роман «Вічний імператив» побудований на сюжетно-тематичному розгортанні колізій, пов'язаних з *трьома братами*. Це **Брени-Данієль**, **Поль**, **Моріс**, і письменник розробляє цей сюжет своєрідно. Тема брат-на-брата по своїй несамовитості нагадує братів Карамазових з роману Достоевського. Три партії, що провадять боротьбу, майстерно вплетені в напружений сюжет.

У кожного з братів своя тематична лінія, пов'язана з його сімейним станом; покажемо це так:

Іменник сімейства **Бренів** – французький, отже, головні персонажі названо національними французькими іменами. Крім того, у тексті твору різні другорядні персонажі мають такі ж національні імена; деякі ж персонажі – ВІ інших національностей. Наприклад: французькі ВІ – **Нінета Дюваль**, **Анрі Котто**; інші національні імена – інженер-радіотехнік **Акімор**, утікач від Сталіна; журналіст **Шварцман** – утікач від Гітлера; німець **Кремер**;

Великий монолог, що становить основу роману «Лепрозорій» («Прокажельня»), вбирає в себе романтизовану програму нового етико-філо-софського світогляду письменника – конкордизму, на думку дослідника творчості В. Винниченка С. Погорілого [8, с. 63]. Сюжетно-тематична побудова твору охоплює дві сім'ї – **Вольвенів** і **Пужеролів**, які уособлюють два прошарки суспільства, робітників і можновладців-багатіїв, пов'язаних між собою різними поворотами сюжетного дійства:

Сюжетна насиченість і багатоплановість у змалюванні родин **Вольгенів** і **Пужеролів** став приводом для введення в роман низки персонажів, більшість яких носять французькі ВІ: письменник **Кльод Бартоле**, **Каспарон** з білими віями поросяти, **Каяр**. Крім цих персонажів-французів, у творі задіяна освічена американка **Достер**, лорд **Ренсімен** з англomовними ВІ, княгиня **Подгорська** з явно слов'янським прізвищем.

Обидва твори «Вічний імператив» і «Лепрозорій» («Прокажельня») з національним французьким іменником стають своєрідним свідченням того, як пильно й прискіпливо ставився митець до цієї важливої частини лексики його художніх текстів. По суті, вони наслідують найуживаніші ВІ, характерні для французького іменника. Виняток становить ім'я **теслі Вольвена** – **Едуард**, що є аглійським.

На нашу думку, зацікавленість викликає ім'я головної героїні «Лепрозорія» («Прокажельні») **Івонни**, Вона наділена ім'ям, яке майже не вживається в

слов'янських мовах. Можливо, автор прагнув цим загострити на ній увагу, адже це одна з найулюбленіших героїнь В. Винниченка. Адже далеко не випадково письменник обирає саме це ім'я своїм псевдонімом, бажаючи «протоптати хоч малесеньку доріжку до іномовної літератури». Про це свідчить запис у «Щоденнику»: «Може, знайдеться серед великого вселюдського колективу інший національний колектив, який нашими цінностями зацікавиться, який знайде для себе якусь користь у моїй літературній роботі. Отже треба, очевидно, готувати таку роботу для іншого людського колективу. Запропонувати її під іменем тієї нації і, коли ця робота дасть користь, робити її далі. Тому енергійніше й інтенсивніше треба братися до писання «Лепрозорія». Але, автором його буде вже не *Володимир Винниченко*, а *Ivonne Volvin*» (1 липня 1938 року) [6, с. 194].

Отже, вже на самому початку роботи письменник задумує і в процесі роботи здійснює – поставити на особливе місце головну героїню роману. Вочевидь, її ім'я – один з проявів авторської уваги, авторського акцентування на цьому персонажі з-поміж інших. І хоча сам письменник говорить у наведеному уривку із «Щоденника», що слід звернутися до імені тієї нації, ім'я **Івонна**, безперечно, французьке, але не таке частотне і саме цим виділяється серед інших жіночих імен.

Зазначимо, що в романістиці письменника читач завжди переноситься в ті місцевості, де розгортається сюжет. І тоді топонімія окреслює художній простір своїми позначками-віхами. Кожний роман письменника – це той географічний простір, який трансформований в художній образ. Так, оповідання «Олаф Стефензон» (надруковане уперше в 1913 р.) присвячене **Франції, Парижу**, і сюжетне тло, і топонімічний малюнок, і екстравагантність персонажів, їх поведінки при знайомстві – це все **Париж**, його дух. Письменник надто економно моделює топонімічний шар **Парижа – бульвар Сен-Мішель, бульвар Распай, вулиця Дофіна, Сена, Лувр**. Але примарність топонімічних фарб, пізнаність і невпізнаність бульвару Сен-Мішель лише підкреслюють чудне та незвичайне, починаючи з зустрічі й кінчаючи розставанням, всю оповідь в цьому ХТ. Невелике топонімічне тло **Парижа**, контрасти – **Швеція, Норкелінг, Україна**, далекі від персонажів і теж доволі примарні, й порівняння з **Італією**, з повільною ходою ослів, і обігрування імені оповідача – **Укрен** – все економно розподілене в контексті твору, становлячи той топофон, який так вражаючи «грає» в цьому ХТ: «– Браво, **Укрен**, браво! Він назвав мене «**Укреном**», бо йому вподобалась назва мого краю (**Україна** по-французькому вимовляється **Укрен** або **Юкрен** – **Ukraine**)» [2, с. 627].

Передостанній роман («Нова заповідь»), написаний Винниченком, теж присвячений за дією французькому регіону, Парижу. Але його іменник чітко розподіляється на три частини: Ві французькі, англійські й українські, що обумовлене сюжетом твору. Двох контррозвідників **Панаса Скибу** і **Гриця Савенка** засилають у **Париж**, щоб знешкодити **мільярдера Стовера**. Така

сюжетно-тематична триплановість визначає і триплановість онімну: іменник складається з трьох національних частин, представлених трьома групами персонажів: французькі імена – **Жорж Поль Савояр, Жак Ленуар, Жан Рульо, Пьер Савон, Андре Кольє, Кльод Берже, Маркіз де Монфор, Лосьєн Тандр**, товариш **Жозеф**, товариш **Анрі**, товариш **Дюваль, Тріпон, Бастьян, Лорес, Антуан, Француза, Маргаріта, Одет**; англійські імена – містер **Арчібалд Стовер**, місіс **Мабель Стовер, Мабель Джонсон**, американець, банкір **Бойд, Вільям Мідлтон, Джон Смін, Мері Сміт, міс Грегем, містер Стей**; українські – **Панас Скиба, Гриць Савенко**. Як бачимо, більшість імен – французькі, адже дія відбувається у Франції, отже, паризьке оточення і дає таку повноту VI, властивих цьому національному регіону. Менше у два рази імен англійських і зовсім мало – всього два – українських. Сюжетний плін диктує таку розстановку національних імен в ономастиконі твору. Крім того, на самому початку роману введено два VI російських – дія відбувається в **Москві**, із **Скибою** та **Савенком** ведуть розмову співробітники МДБ товариш **Кішкін** і товариш **Максिमів**, а протягом твору зустрічається епізодичний персонаж **німець Ганс**. Письменник акцентує на цій особливості ономастикону – національній, вона йому потрібна саме для цього соціально-філософського та пригодницького роману, щоб не лише соціально розмежувати персонажів, а й створити певний бар'єр – національний. І для цього заслані в Париж московські агенти змінюють свої справжні імена на інші, хоча й зберігають слов'янські ознаки.

Для цього письменник вдається до національного розмежування імен, вживаючи українські VI двопланово: то як українські варіанти, то як варіанти й перейменування, пристосовані до вимови французів: *Гриць Савенко – Савенко – Гриць, чи то пак, Кіндрат – Грищенятко – Грищенятко мос – мсьє Кіндорат Сліпошук – мсьє Сліпошук – Кіндорат Сліпошук – Кіндрат Сліпчук – Кіндрат*. В англломовному оточенні VI пристосовується митцем для англійської вимови: оцей **містер Кінд**, той самий **містер Кінд**.

Ще більш ускладнену лінію вибудовує письменник з варіантами VI другого із засланих контррозвідників, і його ім'я логічно вписується в те середовище, де діє цей персонаж: *Панас Скиба. (Дійсно, скиба!) – от цей саме Панас Скиба – Скиба – Панас – Нема ніякого Панаса! – Панас (чи то пак: Петро) – Панько – Паню*. В умовах приховування свого справжнього ества персонажеві слід відшукатися свого справжнього ймення – *Нема ніякого Панаса!* Тепер у нього нове ім'я:

– ... Я тобі кажу, *Панасе*, що це...

Але тут *Петро Вишнятинський* з суворим обуренням перепиняє його:

– Ти знов?? Ну, й людина! Нема ніякого *Панаса!* Чуєш? Ні *Панаса Скиби*, ні *Грицька Савенка* немає! Зникли, вмерли, провалились крізь землю. Чуєш?

– Тю, знов забув. Та хто ж тут почує?

– Річ не в тому, почує хто чи ні. Та й то... А в тому, що треба в собі, в собі... – (Тут *Петро Вишнятинський* тикав себе пальцем у груди) – ... в собі перемінитися. Ти – *Кіндрат Сліпчук*.

– *Мсьє Сліпошук*.

– Ти – *Кіндрат Сліпчук* і більше нічого. Чуєш? «*Неукінчений*» студент *львівського університету, син сільського вчителя, емігрант*. Двадцять раз я казав тобі уяви собі це і будь, будь *Кіндратом Сліпчуком*. А ти: «Хто ж почує». Коли ти будеш у собі *Сліпчуком*, то не забуватимеш» [4, с. 25–26].

І *Панас* стає *Петром, Пьером*, ім'я сполучається з відповідним лексичним супроводом - то французьким, то англійським: – *мсьє Петро*, себто: *Пьер Ві... вишнятискі* (та й прізвища у цих чужинців! – коли б не практика, то чоловік давно б язика на них собі скрутив) [4, с. 19] – *цей мсьє Ві... вишнятискі – мсьє Ві... вішітські – мсьє Вішівіські – Петро Вишнятинський – Петро – мсьє Петро – мосьє Вішітські – «мій» Петро – містер Петро – попович Вішітські – містер Вишнятинський – пан Вишнятинський – Віше – Віш – містер Віше – містер Віш – майбутній син Стовера – я – мільярдер Стовер*.

Роман «*Нова заповідь*» продовжує тему *Франції, Парижа*, адже дія твору розгортається саме там, і ця тематична лінія позначається уподобаними В. Винниченком топонімами – *Сен-Мішель, Латинський квартал, Великі Бульвари, Лувр*, до них додається ще одна назва – район Парижа *Довіль*. Тема Франції розширюється просторовими межами, по суті, всього світу: *Європа, вся Східна Азія, вся Індія, Африка, Америка, Англія, Італія, Швеція, Сполучені Штати, Греція, Німеччина, Чехія, Польща, Югославія, Росія, Галичина, Сибір, фашистська Іспанія, Лондон, Кентуккі, Дітройт, Нью-Йорк, Вашингтон*; в цьому топопросторі опозицією до *Франції, Парижа* стають просторові межі країни, з якої заслано із завданням *Панаса Скибу та Гриця Савенка*, – *напівдика, селянська Росія, Москва*, як символ деспотизму, *Кремль* тощо.

Письменник свідомо створює топонімічні узагальнення й переосмислення: *Кремль, Москва* вживаються у значенні *СРСР* – війна, яку *Волл-стріти* і *Кремлі* готують – тактика *Москви* – їхній хазяїн *Москва – Кремль*, цей генеральний штаб світової революції та ін. Митець свідомо вживає як ланки одного політичного ланцюга ці два топоніми-символи – *Волл-стріт* і *Кремль*, численну кількість раз поєднуючи їх одним мікроконтекстом. Саме така побудова топонімічних партій, сполучена з різними персонажами-антиподами, і створює напруженість дії, конфліктні зіткнення, динамізм оповіді.

Для письменника *ВІ* персонажа – спосіб найрізноманітніших трансформацій, і національні імена обігруються всебічно, утворюючи яскраву палітру антропонімічної характеротворчої лінії персонажа. Вводячи вперше в ХТ *американця Стовера*, письменник не називає його *ВІ*, а дає описову характеристику: *один американець, якого звать «залізним королем» Сполучених Штатів, мільярдер* [4, с. 11]. Характеристика цієї дійової особи вибудовується, по суті,

повністю, хоча й надто лаконічно. Трохи нижче на цій же сторінці митцеві стає в пригоді при характеротворенні персонажа його антропохарактеристика, і він наводить її виключно наповнено, навіть додає місце проживання – **Мічіган: містер Стовер** (він зветься **Арчібалт Стовер, Мічіган**) [4, с. 11]. Створивши такий спосіб представлення персонажа, письменник і далі творить розгалужену антрополінію, сполучаючи з різним супроводом і вибудовуючи найрізноманітніші варіанти, замітники імені: *Стовер – цей мільярдер – американець Стовер – оцей самий американець – хто такий Стовер? Американець, мільйонер, капіталіст, буржуї* [4, с. 27] – *той Стовер, чи Стюпа, як ти кажеш – Стюпа той – Стюпа – пан Стовер – відомий американський промисловець, Арчібалд Стовер* [4, с. 108] – *пан Арчібал – містер Стовер – улюблений апостол миру*.

Ця ж авторська «гра» з ВІ персонажа триває і в другій частині роману; письменник застосовує різні прийоми письма, включаючи й графічну акцентацію: *добродій Стовер – високоповажний містер Стовер – я, Ерчібалд Стовер – його величність король Стовер – мільярдер Стовер – Стовер! Американський мільярдер! Той, що організує війну проти Советського Союзу!* [4, с. 90] – *його величність містер Стовер – Стовери – армія Стоверів*. Гнучкість варіювання іменами, сполучування несполучуваного **Стовер-Стюпа**, узагальнень **Стовери**, армія **Стоверів**, акцентованих графічних позначень, лаконічного характеротворчого мікроконтекстового оточення – все це створює особливі ефекти в ХТ, привертає увагу до цього персонажа, до тексту в цілому, до його сюжетних колізій, вирізьблює образ автора з його впливовим зверненням до читача.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, ВІ у В. Винниченка стають такою важливою складовою текстового тла, що утворює низку потрібних асоціацій і нюансів та концентрує в собі багато найрізноманітнішої інформації.

Імена персонажів та їх національні фарби в авторській лабораторії митця стають особливим прийомом письма. Кожний автор користується ним у відповідності із своїм задумом, своїм конкретним завданням у творі. В цьому національний іменник і національні фарби ВІ персонажів відіграють свою важливу роль як один з дійових факторів характеротворення і текстотворення Володимира Винниченка. Зазначимо, що видатний майстер в своєму творчому доробку значно розширив і урізноманітнив антропонімічну палітру своїх попередників. Митець створює в романах останнього періоду гнучкі й різнобарвні антропосистеми, що дозволяє йому лаконічно й художньо довершено вирізьблювати образи численних персонажів, наділених розмаїтою антрополінією, якою починає й довершує характеротворення дійових осіб і текстотворення своїх шедеврів.

Грунтовний аналіз поетонімії такого неординарного автора як В. Винниченко торує шлях для подальших узагальнень у царині відповідної лінгвистичної проблематики і вимагає поглиблених студій.

Література

1. Боева Е. В. «Сонячна машина» В. Винниченка: ономастичні пошуки та знахідки. *Записки з ономастики* : зб. наук. пр.. Одеса : Астропринт, 2011. Вип. 14. С. 18–29. URL: <https://karpenko.org.ua/wp-content/uploads/2013/02/Boeva5.pdf> (дата звернення: 18.05.2026).
2. Винниченко В. Краса і сила : повісті та оповідання. Київ : Дніпро, 1989. 752 с.
3. Винниченко В. На той бік : повість. Нью-Йорк : Фонд Винниченка, 1972. 133 с.
4. Винниченко В. Нова заповідь. Київ : Центр навч. літ., 2021. 288 с.
5. Винниченко В. Сонячна машина. Роман. Київ : Дніпро, 1989. 618 с.
6. Винниченко В. Щоденник (1921–1925). Едмонтон–Нью-Йорк, 1983. Т. 2. 498 с.
7. Гаврилова Т. О. Ономастика фразеологізмів: універсальне та етнічне. *Українська мова*. 2004. № 4. С. 52–64.
8. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка. Нью-Йорк, 1981. 212 с.

References

1. Boieva, E. V. (2011) 'Soniachna mashyna V. Vynnychenka: onomastychni poshuky ta znakhidky' [The Solar Machine by V. Vynnychenko: onomastic searches and findings], *Opera in Onomastica*, (14), pp. 18–29. Available at: <https://karpenko.org.ua/wp-content/uploads/2013/02/Boeva5.pdf> (Accessed: 18 May 2026). [in Ukrainian].
2. Vynnychenko, V. (1989) *Krasa i syla* [Beauty and strength]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
3. Vynnychenko, V. (1972) *Na toi bik* [Beyond the other side]. New York: Fond Vynnychenka. [in Ukrainian].
4. Vynnychenko, V. (2021) *Nova zapovid* [The new commandment]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian].
5. Vynnychenko, V. (1989) *Soniachna mashyna* [The solar machine]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
6. Vynnychenko, V. (1983) *Shchodennyk (1921–1925)* [Diary (1921–1925)]. Vol. 2. Edmonton–New York. [in Ukrainian].
7. Havrylova, T. O. (2004) 'Onomastyka frazeolohizmiv: universalne ta etnichne' [Onomastics of phraseological units: universal and ethnic], *Ukrainska Mova* [Ukrainian Language], (4), pp. 52–64. [in Ukrainian].
8. Pohorilyi, S. (1981) *Neopublikovani romany Volodymyra Vynnychenka* [Unpublished novels of Volodymyr Vynnychenko]. New York. [in Ukrainian].

Статтю отримано 30.05.2026

Статтю затверджено до публікації 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2'373.23:821.161.2Шкляр
<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368014>

А. І. Вереш,

канд. філол. наук, доц.,

Ужгородський національний університет,

доцент кафедри української мови

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНІ «РІК ШЕРШНЯ» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА ЯК ВАЖЛИВІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗІВ

Стаття систематизує літературно-художні антропоніми в романі Василя Шкляра, розкриває їх як складову ідіостилію автора. Наше дослідження є актуальним, бо вперше здійснено комплексний аналіз літературно-художніх антропонімів, які функціонують у романі «Рік Шершня», виокремлено міфологізований шар власних назв; встановлено, що найменування виступають не лише засобом індивідуалізації персонажів, а й основним інструментом творення «реальної містики» та історичної правди.

Наша мета — дослідити літературно-художні антропоніми з роману «Рік Шершня» Василя Шкляра, розкрити їхню роль як ключового засобу формування образів; наше завдання — проаналізувати семантику власних назв, джерела їхнього походження; довести, що найменування вдало характеризують персонажів.

Досліджено специфіку функціонування літературно-художніх антропонімів, що поєднують реальні імена з міфічними, за допомогою яких автор розкриває зв'язок між поколіннями повстанців 1920-х років та сучасними захисниками України. Бійці загону взяли псевдоніми відомих персонажів «Лісової пісні» Лесі Українки неспроста: виявлено зв'язок між назвою (прізвищем) та внутрішнім світом чи функцією персонажа. Автор веде гру з назвами героїв, нанизує їх відповідними конотаціями. Доведено, що В. Шкляр активно використовує прізвиська, співвіднесені з міфологічними образами, для увиразнення характерів, підкреслення психологічних особливостей та моральних якостей героїв у контексті повстанської боротьби. Встановлено, що міфоантропоніми виступають важливим засобом формування образів, додаючи оповіді символічного наповнення. Назви персонажів працюють як ключовий механізм формування характерів, поєднуючи історичну достовірність із міфопоетичним світосприйняттям, що є характерним для художнього методу автора. Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів із романів сучасних авторів.

Ключові слова: Василь Шкляр, літературно-художній антропонім, міфонім, образ, прізвище, псевдонім.

A. I. Vehesh,

PhD in Philology, Associate Professor,

Uzhhorod National University,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVEL “THE YEAR OF THE HORNET” BY VASYL SHKLIAR AS IMPORTANT MEANS OF FORMING IMAGES

The article systematizes proper names of the literary heroes in Vasyl Shkliar's novel, revealing them as a component of the author's idiosyncrasy. Our research is relevant because it is the first to provide a comprehensive analysis of the proper names of the literary heroes functioning in the novel “The Year of the Horne”, and highlights the mythologized layer of proper names; it is established that the namings serve not only as a means of character individualization but also as a primary tool for creating “real mysticism” and historical truth.

Our goal is to investigate the proper names of the literary heroes in the novel “The Year of the Hornet” by Vasyl Shkliar and to reveal their role as a key tool in character building; our task is to analyze the semantics of proper names and their origins, as well as to prove that these names successfully characterize the personages.

The article examines the specifics of the functioning of proper names of the literary heroes combining real names with mythical ones, through which the author reveals the connection between the generations of the 1920s rebels and modern defenders of Ukraine. The detachment fighters chose the pseudonyms of the famous characters from Lesya Ukrainka's “The Forest Song” for a reason: a link has been identified between the name (nickname) and the character's inner world or function. The author plays with the characters' names, embedding them with corresponding connotations. It is proven that V. Shkliar actively uses nicknames correlated with mythological images to enhance character traits, as well as highlight the psychological features and moral qualities of the heroes within the context of the rebel struggle. It has been established that mytho-anthroponyms serve as an important tool for character development, adding symbolic meaning to the narrative. The characters' names function as a key mechanism for characterization, blending historical authenticity with the mythopoetic worldview characteristic of the author's artistic method. Prospects for further research include the study of the proper names of the literary heroes in the novels of contemporary authors.

Keywords: Vasyl Shkliar, proper name of the literary hero, mythonym, character, nickname, pseudonym.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Важливим завданням літературної ономастики є дослідження літературно-художніх антропонімів, з'ясування їхньої стилістичної ролі. В іменах персонажів – світогляд автора, національні традиції та звичаї. Сучасний український письменник Василь Шкляр – один із найулюбленіших для багатьох читачів. Автор майстерно володіє словом, чудово знає історію та фольклор. Його книги користуються

попитом, новий роман «Рік Шершня» не став винятком. Досліджень найменувань персонажів, які функціонують у романі, ще немає, тому запропонована розвідка є актуальною.

Аналіз досліджень проблеми. Усе частіше в поле зору ономастів потрапляють назви героїв прозових творів сучасних письменників. Дослідження науковців ґрунтуються на теоретичних працях Ю. Карпенка, Л. Беляя, Г. Лукаш, М. Мельник, М. Торчинського, Г. Шотової-Ніколенко, Н. Колесник та ін. Активно проводять дослідження Е. Бюва, Н. Бербер, І. Льченко, Т. Крупеньова, О. Лавер, О. Сколозdra-Шепітко та ін. Ономастикон прози В. Шкляра досліджували О. Мороз, О. Іонова, К. Олар, О. Масло та І. Сосюк, Н. Глазова, М. Доценко та ін. О. Пискач у статті «Конотоніми у творах Василя Шкляра» досліджує назви персонажів і зазначає, що «відомі широкому загалу літературно-художні оніми можуть «оживати» по-новому, набувати нових конотацій в інших дискурсах, виявляючи при цьому інтертекстуальність, прецедентність» [12, с. 379]. Структурно-семантичні та стилістичні особливості антропонімічних парадигм романів Василя Шкляра «Чорний Ворон» та «Маруся» описали І. Льченко, Д. Лугова, Н. Ткаченко [9]. Ми також досліджували літературно-художні антропоніми, що живуть на сторінках багатьох творів В. Шкляра [4, с. 114–185]. В. Шкляр непередбачуваний, дуже різний щодо висвітлення подій, оригінальний, неперевершений гравець з власними назвами своїх персонажів. Автор вдумливо вибирає найменування своїм героям, демонструючи при цьому спостережливість, обізнаність, мовне чуття. Літературно-художні антропоніми в тексті отримують відповідне семантичне навантаження, а вдалі авторські характеристики допомагають розкрити їхній інформаційний заряд [3, с. 158].

Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми з роману «Рік Шершня» Василя Шкляра, розкрити їхню роль як ключового засобу формування образів; **наше завдання** – проаналізувати семантику власних назв, джерела їхнього походження; довести, що найменування персонажів вдало характеризують персонажів. **Об’єктом дослідження** є літературно-художні антропоніми з роману «Рік Шершня» В. Шкляра. **Предмет дослідження** – функційні та семантичні особливості міфоантропонімів, як засобу формування образів персонажів та створення містичної атмосфери в романі.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельною базою для дослідження послужили назви персонажів із роману «Рік Шершня» В. Шкляра. **Методи дослідження:** описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з’ясуванню доантропонімної семантики власних назв. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що

вперше здійснено комплексний аналіз літературно-художніх антропонімів, які функціонують у романі «Рік Шершня» В. Шкляра, виокремлено міфологізований шар власних назв; встановлено, що найменування виступають не лише засобом індивідуалізації персонажів, а й основним інструментом творення «реальної містики» та історичної правди. **Теоретична цінність** нашої розвідки полягає в системному аналізі літературно-художніх антропонімів як засобів характеристики персонажів, поєднуючи реальне з сакральним. **Практична цінність** отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання під час вивчення розділів лексикології та ономастики, при укладанні методичних посібників, словників. Матеріали статті можуть бути застосовані для написання курсових, дипломних робіт з ономастики.

Виклад основного матеріалу. Роман В. Шкляра – розповідь про силу духу нашого народу, про боротьбу зі споконвічним ворогом – московитами. Як і наші предки, так і сучасники виборюють право жити на вільній землі. Письменник пише: «Крутилося кам'яне колесо життя – життя, яке з кожного вимагало своєї плати за кожен день» [17, с. 235]. Василь Шкляр дуже виважено підходить до найменувань своїх героїв, наповнює їх відповідним змістом, адаптує до довкілля, змушує працювати на розкриття образу. Автор довго виношував назву свого роману, відомо, що хотів назвати його «Лісова пісня» не тільки тому, що деякі події відбуваються в лісі, а найперше тому, що головні герої названі іменами персонажів «Лісової пісні» Лесі Українки. Український народ витворив потужну міфологію, яка і сьогодні привертає увагу багатьох письменників. Відомий етнограф В. Гнатюк зазначає, що «українська мітологія не є в цілості оригінальним витвором нашого народу, лише спільним добром усіх слов'ян, хоч поодинокі епізоди та подробиці є й оригінальні» [8, с. 386]. У наших міфах – тяглість традицій від дохристиянських вірувань до козацьких звичаїв, традицій воїнів УНР та сучасних бійців України. Змінюються століття і люди, а міфічні персонажі залишаються на своїй території, помагають боронити рідну землю від ворогів. Найперше, автор використовує міфоніми для надання персонажам рис надприродності, по-друге, міфоантропоніми відіграють роль у створенні ефекту реінкарнації повстанців у нащадках, що є стрижневою ідеєю роману; по-третє, тісний зв'язок міфоантропонімів з українською демонологією, козацькими традиціями та народними уявленнями про боротьбу добра і зла. Мають рацію Т. Вільчинська та Г. Вишневецька, що «міфонім у художньому тексті актуалізує культурологічну, філософську, релігійну, міфологічну інформацію, викликає певні асоціації, розвиває символічне значення, розкриває та увиразнює мотиви твору, сприяє глибинному осмисленню філософських проблем, дає можливість визначити обсяг інтелектуальних зацікавлень автора [6, с. 186].

Цікавим є початок роману, коли ніби автору телефонує **Чугайстер**. Уявлення зразу малює відомого персонажа народних переказів – «*оброслого шерстю лісового чоловіка, схильного до бешкету та веселих витівок*» [17, с. 10].

Прізвисько чоловік отримав за професією, він лісник. Герой має гострий нюх, він на відстані відчуває тварин і людей. У гуцульській міфології Чугайстра інакше називали **Лісовим Чоловіком, Дідом**. Чугайстер прихильний до людей, він виконує охоронну функцію: оберігає лісорубів. С. Пушик вважав, що Чугайстер – прообраз бога Волоса, який поєднує Лісового Чоловіка з ведмедем (через його волохатість) з гайстром-лелекою [1, с. 170–171]. В. Гнатюк вважав, що Чугайстер невідомий іншим слов'янам: «Чугайстер виглядає як чоловік, але такий високий, як смерека, носить білий одяг. До людини ставиться приязно, любить побалакати, гріється при ватрі, а ще бігає по лісах та поїдає лісовиць (нявок)» [7, с. 121]. Сам Чугайстер каже: *«Я чорт, але добрий»* [17, с. 441]. Під час зустрічі з персонажем Чугайстром автор зауважує, що він сміється, як справжній Чугайстер, а також схильний до жартів (*«А Чугайстер – це ваше прізвище? – Ні, сказав він. – Позивний. – Позивний? – здивований я озирнувся на нього. – Так, моє партизанське псевдо»*) [17, с. 19]. Чугайстер проживає сам далеко від цивілізації, тому автор називає його **Робінзоном Крузо**: *«Довгочубий Робінзон Крузо доїв білу козу. Це був Чугайстер»* [17, с. 174]. Лісник став відлюдником, його втомлював гамір та гуртове життя. Для молодих хлопців-ополченців Чугайстер є просто «старим». Так і звертаються, використовуючи апелятив. Має Чугайстер ім'я **Олександр, Сашком** називатиме його баба, дядько Михайло, а **Олександром** – Варвара Петрівна (Олександр – ‘захисник людей’, ‘мужній’ [15, с. 261]). Його дід має традиційне найменування Ялисей Литвиненко з псевдонімом **Кир'як**. Сам персонаж пояснює мотив надання такого чудернацького псевдоніма: *«Мені ж приліпили «мення» Кир'як через великого і трохи кривого носа. Я не образився, бо кир'як – це не тільки кривий ніс, а ще й вигнутий ніж»* [17, с. 66]. Автор подає вказівку також на те, що ім'я не є короткою формою імені Кирило (*«...маю ім'я – Кир'як. «Це Кирило?» – спитав він. «Ні, – відповів я, – це Кир'як»*) [17, с. 380]). Він був хорунжим Армії УНР. Чугайстер не взяв собі найменування діда, не «пішло» воно йому, «мабуть, дід цього не хотів».

У загоні вояки самі вибирали собі прізвиська. Мотиви надання прізвиськ були найрізноманітніші: від скорочених реальних прізвиськ, роду занять, зовнішнього вигляду – до топонімних та міфічних утворень (*«Пилипенко з Токарів загадав називати його Артосом, це начебто від нашої річки Артополот; Доброхліба з Пісок ми охрестили Смертюком за те, що так влучно стріляв, приказуючи на кожному кроці: «Тут тобі й смерть!»*). Михайло Жабський так і лишився Жабою, бо навіщо сушити голову, якщо чоловік уже має таке славне назвисько? Луценко з Чижєвого став Жердкою, бо був худий і високий, майже під сажень зростом. Махновець теж міг не міняти нічого, ми б його кликали так і далі, але той затявся, що він Басаврюк. Ну, діло хазайське. Потапенка хотіли назвати чорношличником, проте Яків сказав, що це дуже довге слівце, багато часу мине поки вимовиш, тож хай буде Чорний. Він же, як-не-як, чор-

ний *запорожець*» [17, с. 66]). У В. Шкляра найменування часто наповнюються різними конотаціями, асоціаціями. Наприклад, персонаж **Жаба** отримав прізвисько не тільки від основи прізвища, але й за зовнішнім виглядом: *«Ми його називали Жабою, бо як же інакше, якщо ти Жабський та ще й маєш широкий, аж до вух рот»* [17, с. 53]. Крім цього, автор наділяє персонажа рисами жаби: регоче, наче квакає. На сторінках роману автор веде гру з назвами персонажів, подає характеристику з різних позицій: *«Мені здалося, що височезний Жердка ураз понижчав, у Смертюка запало ліве око, буцім він у когось цілився з карабінки, Жаба позеленів, як жаба, а кирпатий ніс махновця Басаврюка заокруглився п'ятаком, наче рильце, і зробив його ще більше схожим на праведешнього Басаврюка, який щойно прибрав людську подобу»* [17, с. 215]. **Олекса Ничик** добре знав німецьку і французьку мови, але ймення «хранцуз» не пристало до хлопця, тому кликали Ничиком (від імені Ничипір). Саме він навчатиметься в Бернському університеті, вивчатиме спадщину арійців (*«Олексій Ничик був непересічним ученим-фізиком... серйозно займався окультизмом та аномальними явищами і, цілком можливо, мав тісний зв'язок із масонськими товариствами»* [17, с. 415]). Він спокійно проходив Чеберкесів яр, і нічого (*нич* – Ничик) йому не було, виходить, також мав якусь особливу силу. Загадковим у романі є **Яків Якович Яковенко**, який не вибирає прізвиськ, а просить називати його просто Яковом. Цікавою є назва, якщо ще до уваги брати первісне значення імені (Яків – ‘він іде слідом (по п'ятах)’) [15, с. 413]). Ім'я – знак продовження роду: від діда – до батька, від батька – до сина, по слідах. Напевно, йому й передавалося щось від попередників, бо довіряли йому *«з першого погляду: щось було в ньому таке заворожливе»* [17, с. 201]. Автор називає його людиною-фантомом, бо розчинився, загубився, як і багато інших достойників. Цікаве ім'я має зовсім юний хлопець **Халимон** (розмовна форма грецького імені Филимон). Персонаж має надприродні здібності, Яків називав його характерником, бо Вічний Дід міг передати йому якийсь дар: *«Халимон знався з Вічним Дідом, той навчив його всяких штук. Вічний Дід був найбільшим знатником у нашому краї, мандрував по світу, не маючи ні родини, ні житла, і ніхто не знав, скільки йому літ. Він завжди був таким, як і тепер: довге біле волосся, полотняна вдягачка, босий, палиця, торба через плече»* [17, с. 162]. Найменуванням **Вічний Дід** називали козака-характерника (‘чаклун’, ‘чарівник’ [5, с. 1556]), який ніби «лишився ще від зруйнованої царицею Січі». Мав він і низку інших найменувань: **Химородник** (‘ворожит’, ‘чарівник’ [5, с. 1560]), **козак Мамай** (узагальнений образ-символ незалежного і відчайдушного запорожця; ‘символ непереможності; величі духу, оптимізму українця; співучої душі народу, швидкоплинності життя; мужності та відваги’ [13, с. 182]). У В. Шкляра Вічним Дідом місцеві називають старого знахаря, а вороги – відьмаком, чаклуном, небезпечним бандитом-стариганом. Він виконує роль народного месника: наказує тих, хто забирає останнє від людей (*«І пішов поголос, що тих завзятиців, котрі вигрібали*

зерно по хатах, забирав Вічний Дід» [17, с. 304]). Люди хотіли вірити, що такий відчайдух є, тому його існування обростало неймовірними легендами: *«Тепер навіть невіруючий Хома, який знайдеться в кожному селі, не заперечить існування Вічного Діда»* [17, с. 309]. Цікаве наймення має **дід Мана**, який працював конюхом, добре розумів тварин та людей. Його також називають знахарем, мав якісь здібності, *«...принаймні на кого завгодно міг наслати ману, напустити туману навіть на себе: отак дивився на чоловіка – наче він є і його немає, через те й звався Мана»* [17, с. 436]. Відомо, що Мана – ‘неокреслена міфічна істота, примара, натрапивши на яку, людина втрачає здатність орієнтуватися у просторі’ [16, с. 124]. Що цікаво, що майже всі міфічні істоти, привиди допомагають у боротьбі проти ворогів. З іншого тіста ліплений, як пише В. Шкляр, був холодноярєць Прокіп Пономаренко на прізвисько **Квочка**. Це найменування реального повстанця, воно фігурує в романі «Чорний Ворон». У нього були друзі з напрочуд яскравими прізвищами – **Тиміш Вушкряб** (той, що вишкрябус, вичищає все до кінця) і **Гнат Скобель** (інструмент у вигляді ножа для обстругування дощок). Прізвища героїв пов’язані з методами боротьби: *«Усі вони були добрими розбишаками й вигадниками»* [17, с. 441]. Різні люди допомагали повстанським загонам громити більшовиків. Непевний тип, гондляр **Савка Маятник** «сам себе називав «чоловіком вертлявого моменту», бо він весь час крутився, не міг спокійно всидіти, крутив очима, як маятник.

До загону «Лісові чорти» входили колишні лісники, мисливці, егері. Сама назва «Лісові чорти» викликала боязнь перед ворогами. Дослідниця української міфології Закарпаття О. Тиховська зазначає, що «на лісових чортів проєктується страх людини перед непізнаним, непрохідними лісами, хащами, які уявлялися колись володіннями духів та тотемів» [14, с. 369]. Бійці загону взяли псевдоніми відомих персонажів «Лісової пісні»: *«За командири в них був Лев..., заступник у нього – Лукаш, є ще Перелесник, Водяник, а позаяк жінок до загону не брали, то замість Мавки один хлопчина став Мавкуном. ...Ну, звісно, Лесиних персонажів усім не вистачало, тому в загоні з’явилися Чугайстер, Басаврюк, Смертюк, Жердка, Розстрига (адвентист сьомого дня...), є ще Пека, Жига й навіть Цюня»* [17, с. 70]. За різними джерелами дізнаємося, що **Перелесник** – ‘злий дух, що являється... у вигляді любленої померлої особи’ [7, с. 134], **Водяник** – ‘чоловічий дух води; уявляли його у вигляді Царя Річного в короні й з тризубом, як грецький Посейдон, римський Нептун’ [11, с. 67], **Мавка** – ‘жіночий дух рослинності, пов’язаний зі світом Нави, тобто померлих. ...Леся Українка показала в образі Мавки одвічне прагнення народу до духовної краси, гармонії Всесвіту (людини і природи)’ [11, с. 306], **Басаврюк** – уособлення диявола, **Пек** – хатній дух [1, с. 190]. Усі ці істоти – духи, нечиста сила. Леся Українка всі ці демонічні загальні назви перевела у власні, вони не уособлюють зло. Навпаки, як зазначає Т. Круленьова, у казково-фольклорних персонажах лісових істот міститься більше здорового природного начала, ніж

у людей з їхньою духовною обмеженістю, ницістю, прагматизмом, облудністю [10, с. 227]. Сучасний боєць Чугайстер розуміє, що прізвиська та прізвиська його побратимів нічим не відрізняються від тих, які мали бійці його діда Ялисея: *«Хіба ж ці «лісові чорти» не одна кров з тими, що воювали разом з його дідом Ялисеєм? Та певно ж – одна... Вони повернулися!»* [17, с. 242]. Чугайстер вважав, що *«Басаврюк, Жердка, Смертюк, ті, хто взяв псевдоніми дідів, ходять, тьфу-тьфу, під щасливою зіркою. Жоден із них не загинув»* [17, с. 176]. Боєць **Малий** отримав прізвисько за віком (*«Дитина ще, молодший за Мавкуна. «Чорти» його зразу назвали Малим, але йому це не сподобалося: «Який я вам малий? Придумайте щось розумніше».* Лукаш сказав: *«Будеш Ромашкою... ні, краще вже бути Малим, ніж цією дівачою квіткою. Не кожне прізвисько пристає до людини* [17, с. 328–329]). Сучасний **Смертюк** теж добре стріляє (*«Я з ним ще замолоду ходив на кабана, лиса, на зайця. Бачив, знаю. Смертюк – вроджений снайпер»* [17, с. 73]). Бійця **Цюню** так прозвали після того, як він намочив штани ще *«в школі-інтернаті для розумово відсталих дітей і міняти його не хотів»* [17, с. 71]. Хімі сподобалося таке цікаве прізвисько. Автор указує на схожість **Мавкуна** з Мавкою. Персонаж **Розстрига** змушений стати на захист рідної землі, тому змінив святе письмо на зброю, став запальним воякою: *«Нікому так не пасує бути свідком у спірних питаннях, як свідкові Єгови»* [17, с. 330]. Мандрівними в романі є літературно-художні антропоніми **Маляр** та **Хунта**, бо це назви героїв повісті *«Чорне Сонце»*. Хунта – *«хлопча-характерник, у якого в Іловайську відкрилося «третє око»* [17, с. 419]. Він вийшов живим із того пекла. Ялисей Кир'як згадував про свого брата **Марка**, який не захотів робити на більшовиків. Він називав себе **останцем**: *«Ми, останці, зостаємося тут до кінця»* [17, с. 256], **залишенцем**, **щезником**: *«Я щезник. Так мені на роду написано – не мати на землі свого місця»* [17, с. 257]. Щезник у значенні щезнути, зникнути відповідає дійсності, бо людина просто перестає існувати. Але в українській міфології щезник є одним із синонімів до слова чорт, тому і в цій назві є зв'язок із міфічними істотами. Такі апелятивні називання дуже влучно характеризують становище, в якому опинився герой. Промовистим тут також є ім'я Марко, якщо брати до уваги біблійну легенду про Марка в пеклі. Це підтверджує текст: *«наче Марко з того світу вернувся»* [17, с. 256], а пізніше – умови проживання в повній ізоляції. Затятим шукачем скарбів був **Куць**, якого автор за зовнішнім виглядом порівнює з чортом, і широко зізнається: *«Наприклад, я зовсім не пам'ятав, що в «Лісовій пісні» є такий симпатичний персонаж, як Куць. Він зовсім другорядний, вискакує там разів зо три, але який же це милий чортисько, що їздить, як я зрозумів, верхи на чорному цапові»* [17, с. 172–173]. Дядько **Кіт** і тітка **Котиха** – немолоді люди, які живуть у Старому Хуторі в кутку **Котове**, мають і найменування за назвою частини населеного пункту.

Ціла низка літературно-художніх антропонімів є найменуваннями отаманів: **Захарюта**, **Мелешка**, **Дмитренко** з **Липової Долини**, **Коваль** з **Петрівки**,

Леонтій Христовий, Лука Клітка, отаманша Маруся. Незвичайне прізвисько з прозорою етимологією мав **Лука Клітка**. Виявляється його багато разів ловили, але він умів втекти з будь-якої клітки: «...адже якби його зачинили навіть за сімома мурами без вікон, без дверей, він однаково втік би, не залишивши сліду» [17, с. 224]. Таким був невловимий зірвиголова, про якого ходили легенди.

Образ **Варвари Петрівни** добре доповнює найменування. Відомо, що героїні прийшлося підмінити ім'я, вона залишається жінкою-загадкою, жінкою-таємницею: «через те, що ім'я Варвара, тобто «дикунка», не влягається з вашим образом. Інша річ – Ліза. Це – клятва. Та, що присягнулася богом» [17, с. 448]. Так, дівчина дала колись клятву і була вірною, мала тверді переконання, крім того, вона ще й Петрівна ('камінь', 'скала' [15, с. 292]).

Прізвища героїв роману належать до української антропосистеми: **Оникій Федоренко, Михайло Качала, Мірошник, Павло Сорока, Яким Семенюта, Кирило Наріжний, Володимир Мережко, фермер Юшечка, Сіденко, Гуржій, Гонкало** та ін. До деяких прізвищ автор подає характеристику. Наприклад, про походження прізвища **Приймак** розповідає Чугайстер: «...колись дуже давно його пращур пристав тут у приїми, і звідти пішло прізвище Приймак. ...ті Приймаки всі були людьми з особливої кістки» [17, с. 180–181].

Імена – традиційні, християнські: **Леонтій, Микола, Павло, Олекса, Яків, Марфа, Параска, Мокрина, Марія, Горпина, Секлета**, деякі з регіональними особливостями: **Лисавета, Ялисей**. Натрапляємо в тексті на кілька найменування іноземного (швейцарці) походження: **Сюзанна (Сюзі) Груліх, Паул Арендт** та ін. Автор порівнює **Сюзанну** з бджолою: «Потім ця мила, схожа на бджолу **Сюзі** сама починає мандрувати...» [17, с. 415]; «Сюзі дарує мені свою найчарівнішу усмішку – так сонячно всміхається лише бджола, коли сідає на квітку» [17, с. 416]. Первісне значення імені Сюзанна – 'лілія', 'квітка' [15, с. 353].

У романі досить багато хронологічно значущих літературно-художніх антропонімів: червоний генерал **Кирпонос**, маршал **Баграмян, Симон Петлюра, Сергій Моркотун** (провідник масонського руху в Україні, знавець окультизму та кабали), письменниця **Олена Пчілка**, скульптор та кінорежисер **Іван Кавалерідзе** («схожий на знеможеного **Саваофа**» [17, с. 446]), **Іван Леню** (фронтмен гурту «Kozak system»). Літературно-художній антропонім Олена Пчілка не просто називає відому людину, автор веде гру з назвою. І зовсім не випадковим є цей реальний онім у романі, адже він має стосунок до Лесі Українки, як і всі інші, хай і придумані. Ялисей йде на зустріч із Пчілкою «зі слойком меду»: «Що ж то за Пчілка без меду?» [17, с. 107]. Люди називають її духовною матір'ю, хоча Пчілці це не подобається, турбуються про її безпеку («Слава богу, полетіла наша Пчілка до крацюго вулика – Гаврилко помахав руками, мов крильцями» [17, с. 225]).

Трапляються характеристичні літературно-художні антропоніми з емоційним забарвленням. Це іменні варіанти зі здрібніло-пестливими компонентами:

Володька, Грицько, Карпусик, Маня, Микитка, Микольцьо, Олєжка, Олюня, Онися, Параска, Петрусь, Санько, Льонька, Павлусь.

До соціально значущих антропонімів зараховуємо ті, які супроводжує апелятив, що вказує на соціальне становище (**отець Мефодій, учитель Кузьмін, міліціонер Володя Мережко, мірошник Трохим, полковники Шевченко та Логвиненко, головний редактор Олег Борисович Хоменко** (називали за ініціалами **ОБе**); родинні зв'язки, вік (**баба Христя, приятель Микола Гаврилко, дядько Михайло, дядечко Грицько, старий Макотренко**). За відповідними ознаками отримують прізвиська міліціонери – **Кобиляча Голова** (за зовнішнім виглядом) та **Цвіркун** (за манерою говорити). Натрапляємо на низку андронімних утворень – називань жінок за найменуваннями чоловіків: **Марфа Хоменкова, Федоренчиха, Вовчиха, Марія Баклаїха, тітка Котиха, баба Куцупайлиха, Килина Гидзиха, Гаврилчиха**. Це традиційний спосіб називань, який характерний для всієї України та слов'янського світу.

Ми зафіксували літературно-художній абстрактонім **Випадок** (*«Дякую його величності Випадку, від якого так багато залежить у нашому житті»* [17, с. 289]). Зараховуємо Випадок до персонажів, бо його величність – форма звертання до королів, монархів. Таким чином, відбулася персоніфікація. Виділяються й інші абстрактоніми, що пов'язані з апелятивом вітер (*«...а тоді пояснив, що перший вітер – то Вітер Низів, другий – то Вітер Просторів, а третій – Вітер Світів»* [17, с. 376]). Кир'як пізнав **Вітер Низів**, Яків дійшов до рівня **Вітру Просторів**, а поріг **Вітру Світів** перейшов Олекса Ничик. Це були люди з надприродними можливостями. За «Словником символів культури України» дізнаємося, що вітер – «символ духу, дихання Всесвіту; невланності, неусвідомленості; швидкості; якоїсь звістки; шкоди руйнації і водночас оновлення. ...В українському фольклорі символіка вітру дуже широка» [13, с. 53]. Г. Булашев писав: «В уявленнях про вітер переважає міфічна основа, злегка лиш забарвлена християнським колоритом в дуже небагатьох місцевостях. Так, у Житомирському повіті кажуть, що вітер походить від подиху янголів...» [2, с. 264]. Частіше його пов'язують із нечистою силою. «Вітер – це, передовсім, вільний простір. ...У віруваннях українського народу з вітром пов'язана символіка народження і смерті. ...У космології вітер виступає як божий дух, що входить до нерухомого тіла й зароджує в ньому життя. ...До стихії повітряного простору причетні духи, божества і створіння, які мають здатність літати, пересуватися в цьому просторі» [1, с. 65–67].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, проаналізовано специфіку функціонування літературно-художніх антропонімів у романі В. Шкляра «Рік Шершня». Досліджено роль власних назв, що поєднують антропоніми (імена, прізвиська) та міфоніми (міфологічні, демонологічні) елементи, у процесі індивідуалізації персонажів. Виявлено, що автор активно використовує прізвиська,

співвіднесені з міфологічними образами, для увиразнення характерів, підкреслення психологічних особливостей та моральних якостей героїв у контексті повстанської боротьби. Установлено, що міфоантропоніми виступають важливим засобом формування образу, додаючи оповіді символічного наповнення та відтворюючи специфіку народнопоетичного світосприйняття.

Література

1. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська та ін. Київ : Орфей, 2002. 448 с.
2. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування / передм. В. О. Шевчука ; прим. Ю. М. Олійника. Київ : Довіра, 1992. 414 с.
3. Вегеш А. Своєрідність літературно-художніх антропонімів з роману «Характерник» Василя Шкляра. *DOUĂ DECENII de la înființarea specializării Limba și literatura ucraineană la Facultatea de Litere—Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca* : Volum Aniversar [ДВА ДЕСЯТИЛІТТЯ від заснування Відділу української мови та літератури Філологічного факультету Університету ім. Бабеша-Бойої, м. Клуж-Напока : ювіл. зб.] / ed.: I. Herbil, M. Herbil. Cluj-Napoca : Casa Cărții de Știință; București: Editura RCR Editoria, 2020. С. 157–168.
4. Вегеш А. Українська літературно-художня ономастика : зб. ст. Ужгород : РІК-У, 2023. 510 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови : з дод. і допов. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
6. Вільчинська Т., Вишневецька Г. Міфоніми в українській етнокulturі й творчості письменників кінця ХІХ – початку ХХ століть. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2019. Вип. 71, ч. 2. С. 186–195.
7. Гнатюк В. Нарис української міфології. *Українська демонологія*. Київ : Стилет і стилос, 2024. 168 с.
8. Гнатюк В. М. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упор., прим. та біогр. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк ; вст. ст. А. П. Пономарьова. Київ : Либідь, 1991. 640 с.
9. Гльченко І., Лугова Д., Ткаченко Н. Антропоніми в художньому просторі романів Василя Шкляра («Чорний Ворон», «Маруся»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2022. Т. 33(72), № 6, ч. 1. С. 172–180.
10. Крупеньова Т. Перемога онімійних номінацій у драматичних творах Лесі Українки. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2019. Вип. 71, ч. 2. С. 217–232.
11. Лозко Г. С. Рідні імена. Слов'янський іменослов. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 368 с.
12. Пискач О. Конотоніми у творах Василя Шкляра. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 1(45) : на пошану Кирила Йосиповича Галаса (до 100-річчя від дня народж.). С. 376–382.
13. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка, В. В. Куйбіди. 3-є вид. Київ : Міленіум, 2005. 352 с.

14. Тиховська О. М. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект. Ужгород : РІК-У, 2021. 512 с.
15. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.
16. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгвіст. слов. Львів : [б.в.], 2002. 216 с.
17. Шкляр В. Рік Шершня: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2025. 496 с.

References

1. Zavadzka, V., Muzychenko, Ya., Talanchuk, O. and Shalak, O. (2002) *100 naividomishykh obraziv ukrainskoi mifolohii* [100 most famous images of Ukrainian mythology]. Kyiv: Orfei. [in Ukrainian].
2. Bulashev, H. O. (1992) *Ukrainskyi narod u svoikh lehendakh, relihiinykh pohliadakh ta viruvanniakh: kosmohonichni ukrainski narodni pohliady ta viruvannia* [Ukrainian people in their legends, religious views and beliefs: cosmogonic Ukrainian folk views and beliefs]. Translated from the Russian by Yu. H. Buriaka. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
3. Vehesh, A. (2020) ‘Svoieridnist literaturno-khudozhnikh antroponimiv z romanu “Kharakternyk” Vasylia Shkliara’ [The uniqueness of proper names of the literary heroes in the novel “Kharakternyk” by Vasyl Shkliar], in Herbil, I., Herbil, M. (eds.) *DOUĂ DECENII de la înființarea specializării Limba și literatura ucraineană la Facultatea de Litere–Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. VOLUM ANIVERSAR*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință; București: Editura RCR Editoria, pp. 157–168. [in Ukrainian].
4. Vehesh, A. (2023) *Ukrainska literaturno-khudozhnia onomastyka* [Ukrainian literary onomastics]. Uzhhorod: RIK-U. [in Ukrainian].
5. Busel, V. T. (ed.) (2005) *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language. Rev. and ext. Kyiv; Irpin: Perun. [in Ukrainian].
6. Vilchynska, T. and Vyshnevskia, H. (2019) ‘Mifonimy v ukrainskii etnokulturi y tvorchosti pysmennykiv kintsia XIX – pochatku XX stolit’ [Mythonyms in Ukrainian ethnoculture and the work of writers of the late 19th – early 20th centuries], *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Serii Filolohichna* [Visnyk of the Lviv University. Series Philological], (71/2), pp. 186–195. [in Ukrainian].
7. Hnatiuk, V. (2024) *Narys ukrainskoi mifolohii. Ukrainska demonolohiia* [An essay on Ukrainian mythology. Ukrainian demonology]. Kyiv: Stylet i stylos. [in Ukrainian].
8. Hnatiuk, V. M. (1991) *Ostanky peredkhrystianskoho relihiinoho svitohliadu nashykh predkiv. Ukrainsi: narodni viruvannia, poviria, demonolohiia* [Remains of the pre-Christian religious worldview of our ancestors. Ukrainians: folk beliefs, superstitions, demonology]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
9. Ilchenko, I., Luhova, D. and Tkachenko, N. (2022) ‘Antroponimy v khudozhnomu prostori romaniv Vasylia Shkliara (“Chorny Voron”, “Marusia”)’ [Anthroponyms in the artistic space of Vasyl Shkliar’s novels (“Black Raven”, “Marusya”)], *Vcheni Zapysky TNU Imeni V. I. Vernadskoho. Serii Filolohiia. Zhurnalistyka* [Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series Philology. Journalism], 33/72(6/1), pp. 172–180. [in Ukrainian].
10. Krupenova, T. (2019) ‘Peremoha onimiinykh nominatsii u dramatychnykh tvorakh Lesi Ukrainky’ [The victory of onymic nominations in the dramatic works of Lesya Ukrainka],

Visnyk Lvivskoho Universytetu. Serii Filolohichna [Visnyk of the Lviv University. Series Philological], (71/2), pp. 217–232. [in Ukrainian].

11. Lozko, H. S. (2011) *Ridni imena. Slovianskyi imenoslov* [Native names. Slavic onomastics]. Ternopil: Mandrivets. [in Ukrainian].

12. Pyskach, O. (2021) ‘Konotonimy u tvorakh Vasylia Shkliara’ [Conotonyms in the works of Vasyl Shkliar], *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Serii Filolohiia* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology], (1(45)), pp. 376–382. [in Ukrainian].

13. Kotsur, V. P., et al. (2005) *Slovnyk symboliv kultury Ukrainy* [Dictionary of symbols of culture of Ukraine]. 3rd edn. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian].

14. Tykhovska, O. M. (2021) *Mahiia ta mifolohiia v ukrainskomu folklori Zakarpattia: etnopsykholohichniy aspekt* [Magic and mythology in Ukrainian folklore of Transcarpathia: ethno-psychological aspect]. Uzhhorod: RIK-U. [in Ukrainian].

15. Triiniak, I. I. (2005) *Slovnyk ukrainskykh imen* [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].

16. Khobzei, N. (2002) *Hutsulska mifolohiia* [Hutsul mythology]. Lviv. [in Ukrainian].

17. Shkliar, V. (2025) *Rik Shershnia* [The year of the Hornet]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub “Klub simeinoho dozvillia”. [in Ukrainian].

Статтю отримано 26.05.2026

Статтю затверджено до публікації 19.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

СЛОВОТВІР. ГРАМАТИКА

УДК 811.111'373.46'367:355.01:316.77

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368015>

Ю. І. Дем'янчук,

канд. екон. наук,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри перекладознавства та контрастивної лінгвістики
імені Григорія Кочура

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8722-5568>

СИНТАКСИС МОВИ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ СЛОВОСПОЛУК ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ВІЙНА» У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ/ЧУЖИЙ» У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ЮРІЯ КАРПЕНКА

У статті, з оперттям на теоретико-методологічні засади лінгвополітичної синергетики, здійснено синтаксичний аналіз словосполук із компонентом «війна». Дотепер такі одиниці переважно розглядалися як лексико-семантичні утворення, зате у пропонованій студії, з міркувань комплексного осмислення мови війни та розширення аналітичних рамок її дослідження, їх інтерпретовано як синтаксичні структури смислотворення воєнного досвіду. На матеріалі творів Прімо Леві «If This Is a Man», Е. Гемінгвея «A Farewell to Arms», А. Дражека «Bridge in the Darkness», Дж. Р. Р. Толкіна «The Lord of the Rings», А. Франк «The Diary of a Young Girl», Крістофера Міллера «The War Came to Us: Life and Death in Ukraine», Боба Вудворда «WAR», а також на матеріалі публікацій The New York Times і The Guardian періодів Першої і Другої світових воєн та російсько-української війни виявлено, що синтаксична організація словосполук із компонентом «війна» відображає глибинні механізми концептуалізації війни. З позицій лінгвополітичної синергетики відповідні мовні конструкції оприявнюють динамічну природу складних мовних утворень, у яких зв'язок між граматичною формою і смислом набуває системно-організованого характеру. Цей зв'язок висвітлює механізми розподілу агентності, акцентування воєнної дії та її наслідків, а надто наповнює синтаксичні структури ідеологічними, історичними, емоційно-оцінними смислами. У науковій студії виокремлено процеси транзитивізації (пасивізації), номіналізації, інверсії та еліпсації, які виступають засобами синтаксичної організації висловлення, формуючи причинно-наслідковий і розгорнуто-процесуальний режими репрезентації війни.

Проведене дослідження увиразнює три концептуально важливі виміри аналізу мови війни: синтаксичний, дискурсивно-ідеологічний і лінгвополітично-синергетичний. У сукупості цих вимірів мова війни постає і засобом опису, і динамічною системою, що структурує воєнний досвід, розмежовує опозицію «свій/чужий» та водночас визначає способи інтерпретації війни у воєнній кому-

нікації. У цьому виявляється принципова новизна дослідження: синтаксис про-
стуває рівнем організації мовлення та повноцінним механізмом лінгвополітичної
синергії, що вибудовує смислову архітектоніку війни.

Ключові слова: лінгвополітична синергетика, мова війни, словосполучи із
компонентом «війна», воєнна комунікація, опозиція «свій/чужий».

Yu. I. Demianchuk,

PhD in Economics,

Ivan Franko National University of Lviv,

Associate Professor at Hryhorii Kochur Translation Studies

and Contrastive Linguistics Department

SYNTAX OF THE LANGUAGE OF WAR: TRANSFORMATIONS OF WORD COMBINATIONS WITH THE COMPONENT “WAR” IN THE REPRESENTATION OF THE “OWN/OTHER” OPPOSITION IN THE LIGHT OF YURI KARPENKO’S CONCEPT

The article, grounded in the theoretical and methodological principles of linguopolitical synergetics and aimed at a comprehensive understanding of the language of war, presents a syntactic analysis of word combinations with the component “war”. Until now, such units have predominantly been examined as lexical-semantic formations; however, the present study seeks to broaden the analytical framework by interpreting them as syntactic structures of meaning-making that shape the experience of war.

Drawing on the material of Primo Levi’s “If This Is a Man,” Ernest Hemingway’s “A Farewell to Arms”, Arthur Drazek’s “Bridge in the Darkness”, J. R. R. Tolkien’s “The Lord of the Rings”, Anne Frank’s “The Diary of a Young Girl”, Christopher Miller’s “The War Came to Us: Life and Death in Ukraine”, Bob Woodward’s “War”, as well as publications from The New York Times and The Guardian covering the periods of the First and Second World Wars and the Russo-Ukrainian War, the study demonstrates that the syntactic organization of word combinations with the component “war” reflects deep mechanisms of the conceptualization of war. From the perspective of linguopolitical synergetics, these linguistic constructions reveal the dynamic nature of complex linguistic formations in which the relationship between grammatical form and meaning acquires a systemically organized character. This relationship highlights mechanisms of agency distribution, action focusing, and interpretation of wartime experience, while simultaneously imbuing syntactic structures with ideological, historical, and emotionally evaluative meanings. The study identifies processes of transitivity (passivization), nominalization, inversion, and ellipsis, which function not only as means of syntactic organization of the utterance but also as mechanisms of meaning production, shaping causal-consecutive and extended-processual modes of representing war.

The conducted research highlights three conceptually significant dimensions of the analysis of the language of war: syntactic, discourse-ideological, and linguopolitical-synergetic. Taken together, these dimensions demonstrate that the language of war functions both as a means of description and as a dynamic system structuring wartime

experience, delineating the “own/other” opposition, and simultaneously filling wartime communication with meanings that determine the ways war is comprehended and interpreted. In this lies the principal novelty of the study: syntax emerges not merely as a level of linguistic organization but as a full-fledged mechanism of linguopolitical synergy that constructs the semantic architectonics of war.

Keywords: linguopolitical synergetics, language of war, word combinations with the component “war”, wartime communication, “own/other” opposition.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Говорячи термінами мови війни, воєнний дискурс дедалі виразніше оприявнює подієвий перебіг збройного конфлікту, ба більше – закономірності мовного структурування насильства. Либонь, що глибше війна проникає в політичний, медійний, художній чи правовий дискурси, то очевиднішою постає потреба рефлексії над синтаксисом у площині організації мовлення та смислотворення воєнного досвіду. Можна тільки подивуватися тому, наскільки дотепер цей вимір мови війни залишався периферійним у лінгвістичних студіях, попри те, що саме він головню визначає розподіл агентності між суб’єктом насильства та об’єктом воєнної дії.

Не щодня доводиться спостерігати настільки виразне підтвердження взаємозумовленості мови й війни, яке простежується у воєнних текстах різних історичних періодів, адже граматична організація висловлення бере безпосередню участь у формуванні аксіологічної моделі конфлікту [2; 3; 4]. У цьому зв’язку виняткового значення набувають міркування Карла фон Клаузевіца, викладені в посмертно опублікованій праці «On War», зокрема в її перевиданні 1976 року. Пруський генерал Карл фон Клаузевіц наголошував, що війна є винятково небезпечною сферою людської діяльності, за якої будь-яка ілюзія «безкровного» подолання противника потребує викриття, позаяк максимальне застосування сили невіддільне від інтелектуального прорахунку дії та постійного штовхання сторін до крайнощів [14, с. 75–76]. За таких умов мова війни потребує передусім синтаксичного аналізу, оскільки власне синтаксична організація висловлення визначає розподіл агентності, акцентування воєнної дії та її наслідків, порядок репрезентації суб’єкта й об’єкта насильства, а відтак бере участь у дискурсивному конструюванні образу війни та механізмів ідеологічного розмежування «свого» і «чужого», що й зумовлює **актуальність пропонованої праці.**

Аналіз досліджень проблеми. Нині наукова думка виходить із розуміння, що тексти, зокрібна юридичні, мають мовну природу, а правові категорії, норми й механізми дискримінації постають результатом мовної організації. Такий підхід зумовлює потребу інтеграції лінгвістики й текстового аналізу в юридичні студії, передусім у межах критичних правових досліджень. Всупереч посилення міждисциплінарної взаємодії права і лінгвістики, наявний дефіцит системного лінгвістичного аналізу в галузі міжнародного права війни [23].

Як засвідчують дослідження А. Лукін та А. Гарсія Марруго, правовий дискурс війни функціонує одним із ключових реєстрів модерності, в якому

виникають базові категорії організованого насильства. У цьому реєстрі концепт WAR виступає центральною номінацією, що забезпечує легітимацію воєнних дій і водночас структурує систему пов'язаних категорій (наприклад, *prisoners of war, civilians*). З оперттям на корпусні дані (зокрема Sydney Corpus Lab та ЕЕБО) дослідниці демонструють, що, попри фундаментальний статус, поняття *war* залишається семантично нечітким, однак його колокаційні моделі відтворюють ефект нормативності й легітимності війни як соціального явища. Разом із тим корпусний аналіз засвідчує важливу граматичну тенденцію: історично *war* поступово втрачає дієслівні реалізації та закріплюється як іменникова одиниця, що свідчить про процес реїфікації війни – перетворення її на об'єктне, концептуально стабілізоване явище [22]. Така трансформація відображає мовну еволюцію і зміну способів осмислення війни в дискурсі від дії до стану, від процесу до інституціоналізованої реальності.

М. Леманчик і М. Трошинський, вивчаючи дискурси війни у XXI столітті, окреслюють концептуальні та методологічні рамки відповідного наукового напрямку. У праці «Discourses on War in the 21st Century: navigating the linguistic landscape of contemporary conflict» аргументовано, що мова відображає сучасні збройні конфлікти і активно формує їх, легітимізує або оскаржує засобами стратегічної номінації, фреймінгу, репрезентації соціальних акторів. З оперттям на критичний дискурс-аналіз і мультимодальні підходи автори доводять, що воєнний дискурс є ідеологічно навантаженим, перформативним і вбудованим у динамічні медіаекології. Поряд із цим наголошено на ключових трансформаціях сучасного воєнного дискурсу: гібридизації конфлікту, розмиванні меж між війною і миром, посиленні ролі цифрових контрнаративів. Аналіз різних геополітичних контекстів (Україна, Ємен, Індія, Бразилія) засвідчує, що мова функціонує інструментом влади, а ще засобом опору [19].

У логіці подальшої концептуалізації воєнного дискурсу Маріанна Лерінц, здійснюючи корпусний аналіз міжнародного медійного висвітлення війни в Україні, аргументує, що його структура визначається системною негативною просодією, яка цілеспрямовано маркує Росію та її політичне керівництво як ключовий каузатив війни. Пряма негативна репрезентація, зафіксована в цілковитому корпусі, відтворює війну у статусі глобально засуджуваного явища й корелює із загальним негативним суспільним сприйняттям. Засудження агресії вербалізовано у стійких лексичних моделях, пов'язаних з описом руйнувань і жертв, а також у розгалужених номінаціях, що фіксують вплив війни на світову економіку [21].

Визначальним стрижнем цієї аналітичної перспективи є звернення до художнього дискурсу, репрезентоване у студії Гіссаха Мохаммеда Алрувайлі, Мохамеда Еларабаві Хашема та Абдулфатти Омара «Unspoken Scars: A Systemic Functional Linguistic Analysis of War Trauma and Its Ideological Representations in Kevin Powers' The Yellow Birds». У науковій праці здійснено аналіз художньої

репрезентації воєнної травми в умовах глобальної безпекової трансформації після терактів 11 вересня та війни в Іраку. Дослідники наголошують, що сучасна воєнна проза, зокрібна романи про іракську війну, слугує окремим літературним сегментом, спрямованим на фіксацію подієвого перебігу війни, а ще її психо-емоційних, екзистенційних, соціальних наслідків. Приціпну увагу приділено тому, що, попри значний масив історичних і медійних свідчень, внутрішній досвід війни, передусім переживання військових, тривалий час залишався недостатньо репрезентованим [11]. Узасаднюючи свій аналіз на теоретико-методологічних положеннях системно-функціональної лінгвістики, дослідники трактують мову як соціально зумовлену семіотичну систему, що конструює воєнну реальність.

Попри визначальну роль медіа та наративного фреймінгу у формуванні воєнного дискурсу, наявний дефіцит репрезентативних корпусних даних, придатних для поздовжнього аналізу того, як держави формують образ війни для внутрішніх і міжнародних аудиторій. З позицій окресленої проблематики Д. Моханти, Т. Сабадин, Дж. Родрігес та ін. запропонували колекцію *Diverse Narratives and International Perspectives on the Russo-Ukrainian Offensive (DNIPRO)* — масштабний поздовжній корпус новинного висвітлення, що охоплює період із 1 лютого 2022 року по 31 серпня 2024 року та слугує найдовшим часовим зрізом серед багатонаціональних і багатомовних корпусів, присвячених війні Росії проти України [25]. Відкритий доступ до кодової бази й супровідних матеріалів забезпечує прозорість дослідження. Корпус інтегрує матеріали одинадцяти впливових медіа і новинних агентств, пов'язаних із п'ятьма ключовими геополітичними акторами, інтереси яких безпосередньо залучені до конфлікту.

До порушеної квестії звертаються також С. Голошук та Ю. Томчак-Бочко, які, аналізуючи політичні звернення Президента Володимира Зеленського, виголошені після початку повномасштабного російського вторгнення, здійснюють корпусно-орієнтоване порівняльне дослідження їхніх лексичних характеристик. Поєднання кількісних (частотний, колокаційний, конкордансний аналіз, аналіз ключових слів) і якісних методів (дискурс-аналіз) уможливило виявити тематичні домінанти і динаміку політичного дискурсу. Установлено, що за спільної стратегії репрезентації оборони держави різні часові зрізи (Corpus-22 і Corpus-23) демонструють зміщення лексичного фокусу: початково домінує фіксація гуманітарних наслідків війни, натомість подальший дискурс акцентує воєнні дії та фронтову реальність. Разом із тим колокаційні моделі лексеми *war* засвідчують її стійке поєднання з негативно маркованими означеннями, що формують інтерпретацію війни у статусі незаконного й терористичного явища. Виявлена трансформація дискурсу від початкових проявів шоку та надії на врегулювання до наративу зі звинуваченням, засвідчує динамічну природу воєнної комунікації [17]. З погляду осмислення мови війни як системи результати дослідження є релевантними для розуміння того, у який спосіб лексичні

структури корелюють з ідеологічними та прагматичними настановами, вибудовуючи дискурсивну репрезентацію опозиції «свій/чужий».

Вартує зауважити, що М. Матковська, досліджуючи функціональні особливості опозиції «свій/чужий» в англійськомовному дискурсі, встановлює: мовні засоби англійської мови, зокрібна частотне використання модальних форм, майбутнього й минулого тривалого часу та умовного способу, сприяють формуванню формально толерантної моделі комунікації. Натомість репрезентація опозиції «свій/чужий» реалізується за допомогою стратегій протиставлення, відчуження та дистанціювання, характерних для англійськомовної дискурсивної практики. Емоційна стриманість, притаманна британській і американській культурі, зумовлює раціоналізоване сприйняття «чужого», де увага зміщується з емоційного реагування на поведінкові й комунікативні характеристики. За таких умов стереотипи виконують амбівалентну функцію: з одного боку, спрощують міжкультурну взаємодію, з іншого — постають чинниками комунікативних бар'єрів, що ускладнюють взаєморозуміння в умовах соціальної та культурної різноманітності [9].

Подібно до того, як у міжкультурному дискурсі опозиція «свій/чужий» структурує моделі сприйняття й комунікативної взаємодії, Н. Жмуд, спираючись на дослідження Л. Якубової (2023), аналізує цю дихотомію у статусі парадигми конструювання соціокультурної ідентичності в советсько-російських контекстах. Дослідниця аргументує, що після розпаду Советського Союзу опозиція «свій/чужий» набула актуалізації в інформаційному просторі. Образ «чужого» постає у вигляді системного дискредитування української державності, зокрібна критики її євроінтеграційного курсу та прагнення до співпраці з НАТО. Нормативно-правові акти парламенту Російської Федерації 1990-х років містять імпліцитні й експліцитні сигнали ревізії територіальної цілісності України; саме тоді українська державність набуває ознак політично випадкового утворення. Подальшу ескалацію цієї опозиції зумовлює ідеологема «руського міра», що слугує інструментом внутрішньої ідентифікації та зовнішньополітичної експансії, спрямованої на відновлення геополітичного домінування Росії [6].

Осмилення опозиції «свій/чужий» у функції механізму ідеологічного структурування дискурсу закономірно актуалізує потребу звернення до тих лінгвістичних концепцій, які уможливають аналіз внутрішньої організації мовних структур і принципів породження значення. У цьому зв'язку методологічного значення набуває генеративна теорія Н. Чомського. Хоча концепція ученого безпосередньо не зосереджена на проблематиці соціокультурної ідентичності, її теоретичні засади виразно перегукуються з дослідженнями мовної репрезентації ідеологічних моделей та механізмів конструювання дискурсивної реальності. У праці «The Logical Structure of Linguistic Theory» Н. Чомський обґрунтовує ієрархічну природу лінгвістичної теорії, відповідно до якої мовна система функціонує у вигляді впорядкованої сукупності взаємопов'язаних мовних рів-

нів. Кожен із них має відносну автономію та взаємодіє з іншими, забезпечуючи системність аналізу мовних явищ. Ієрархічна організація мови охоплює фонологічний, морфологічний, синтаксичний, семантичний і прагматичний рівні, що уможливорює пояснення переходу звукових структур у мовлення, організоване відповідно до принципів формування значення [13]. У світлі пропонованого дослідження особливого значення набуває синтаксичний рівень, адже власне він забезпечує структурну організацію висловлення та бере участь у розподілі агентності, фокусуванні воєнної дії, репрезентації суб'єкта війни. Тож генеративна модель Н. Чомського концептуально корелює з аналізом опозиції «свій/чужий», оскільки дає змогу простежити механізми формування ідеологічно маркованих моделей воєнного дискурсу засобами мовних трансформацій.

За Ю. Карпенком, визначальним критерієм розмежування «свого» і «чужого» в мові виступає входження або невходження мовної одиниці в систему та її локалізація в ядрі чи на периферії мовної організації. Учений наголошує, що питомі елементи мають більше шансів на збереження в мовній системі, ніж запозичені, адже саме ступінь інтегрованості в діючу організацію мови визначає їхній статус у структурі мовної свідомості [7, с. 86]. У межах цього дослідження концепцію Ю. Карпенка переосмислено крізь синтаксичний вимір воєнного дискурсу, що уможливорює аналіз опозиції «свій/чужий» на рівні організації висловлення.

Мета цієї статті — здійснити синтаксичний аналіз словосполук із компонентом «війна» у річизі лінгвополітичної синергетики та з'ясувати, як синтаксичні трансформації виступають механізмами репрезентації опозиції «свій/чужий» у світлі концепції Юрія Карпенка.

Об'єктом дослідження є словосполуки із компонентом «війна» в текстах публіцистичного та художнього стилів. **Предмет дослідження** становлять синтаксичні трансформації та типи зв'язків у структурі відповідних мовних конструкцій, а також їхня роль у репрезентації опозиції «свій/чужий». Аналіз словосполук із компонентом «війна» здійснено у синтаксичній організації висловлення й дискурсу. **Матеріалом дослідження** слугують твори Прімо Леві «If This Is a Man», Е. Гемінгвея «A Farewell to Arms», А. Дражека «Bridge in the Darkness», Дж. Р. Р. Толкіна «The Lord of the Rings», А. Франк «The Diary of a Young Girl», Крістофера Міллера «The War Came to Us: Life and Death in Ukraine», Боба Вудворда «WAR», а також публікації The New York Times і The Guardian періодів Першої і Другої світових воєн та російсько-української війни. **Методологічну основу** становлять синтаксичний аналіз, структурно-семантичний аналіз, дискурс-аналіз, інтерпретативний аналіз, а також метод лінгвополітично-синергетичного моделювання. Залучення концепції Ю. Карпенка «свого» і «чужого» уможливило трактування синтаксичних процесів у функції механізмів дискурсивного розмежування.

Наукова новизна полягає в тому, що словосполучки із компонентом «війна» уперше осмислено і як лексико-семантичні одиниці, і як синтаксичні структури смислотворення воєнного досвіду. Доведено, що транзитивізація (пасивізація), номіналізація, інверсія та еліпсація виступають механізмами лінгвополітичної синергії, які вибудовують смислову архітектуру війни та репрезентують опозицію «свій/чужий». **Теоретична цінність доробку** полягає в поглибленні засад лінгвополітичної синергетики, зокрібно у розкритті синтаксису як рівня організації мовлення, що корелює з ідеологічними, історичними, правовими, емоційно-оцінними смислами. **Практичне значення** статті визначається можливістю застосування її результатів у курсах із лінгвістики війни, політичної лінгвістики, дискурс-аналізу, стилістики, перекладознавства, лінгвополітичної синергетики, лінгвістики кризової медицини. Отримані висновки можуть бути використані для аналізу публіцистичних, художніх, офіційно-ділових і кризово-медичних текстів, у яких мова війни структурує воєнний досвід.

Виклад основного матеріалу. Здавалося б, що стаття «Словосполучки з компонентом «війна» у макролінгвополітичній синергетиці воєнної комунікації», присвячена дослідженню словосполук як невід'ємної складової воєнної комунікації, одного з ключових об'єктів макролінгвополітичної синергетики [5], — є завершальною у відповідному циклі наукових студій. Проте подальший розвиток дослідницької логіки засвідчує інше: аналітичний фокус закономірно зміщується із рівня структурно-типологічного опису до синтаксичного виміру організації воєнного дискурсу.

Ось так увагу перенесено на синтаксичні трансформації та типи зв'язків, що змінюють організацію висловлення й постають у сполучникових і безсполучникових конструкціях. На синтаксичному рівні текстів публіцистичного та художнього стилів виявляємо процеси транзитивізації (пасивізації), номіналізації, інверсії та еліпсації, локалізовані в поверхневій структурі речення та інтерпретовані крізь опозицію глибинної й поверхневої структури в генеративній граматиці Н. Чомського [13]. Важливо підкреслити, що ці процеси не створюють нових смислових одиниць, а перебудовують уже наявні елементи у формально-синтаксичному плані вислову, зберігаючи його семантичну цілісність.

Позаяк на цьому рівні відкривається можливість їхнього концептуального осмислення у світлі ідей Юрія Карпенка, викладених у праці «Своє і чуже в українській мові». У цій концепції «своє» і «чуже» визначаються насамперед ступенем входження мовної одиниці в діючу систему мови [7]. Перенесена у площину воєнного дискурсу, ця опозиція набуває синтаксичного виміру: «своє» і «чуже» мають лексичне маркування та знаходять вияв у розподілі агентності, порядку компонентів, транзитивізації, номіналізації, інверсії та еліпсації.

Спершу синтаксичні трансформації словосполук із компонентом «війна» розглянуто з урахуванням генеративної опозиції глибинної й поверхневої структури, що допомагає описати перебудову висловлення на формально-синтаксич-

ному рівні; подальше осмислення цих процесів крізь концепцію Ю. Карпенка уможливило їх трактування у функції механізмів дискурсивного розмежування «свого» і «чужого».

Транзитивізація (пасивізація). У пропонованому дослідженні транзитивізацію тлумачимо як ширший синтаксичний процес перебудови висловлення, пов'язаний зі зміщенням фокусу агентності, а не лише як граматичне явище переходу до об'єктної валентності. У цьому розумінні транзитивізація охоплює пасивні, безособові та інші трансформації, за яких увага переноситься з виконавця дії (агента) на її результат, об'єкт впливу або сам факт воєнної дії. Відповідно, пасивізацію розглядаємо як один із виявів транзитивізаційної перебудови валентної рамки предиката (наприклад, актив → пасив, особове → безособове), що уможливило зміну способу репрезентації насильства у воєнному дискурсі. Такі синтаксичні перебудови простежуємо у конструкціях, зосереджених на воєнній дії за імпліцитного або невираженого агента. Покажемо є фрагмент із Прімо Леві «If This Is a Man»: “*The door is opened and an SS man enters, smoking*” [20, с. 27] (переклад: «Двері відчиняються, і входить есесівець, курячи»).

Пасив *is opened* приховує агента, зміщує наголос із виконавця на наслідок дії — примусовий доступ до в'язнів. У такий спосіб зсув валентної рамки (someone opens the door → the door is opened) репрезентує насильство як факт, а не як акт конкретного виконавця.

Фіксацію руйнувань, за якої пріоритетною постає констатація воєнного злочину, позаяк фокус на його виконавцеві відступає на другий план, подано в романі Е. Гемінгвея «A Farewell to Arms». Як йдеться у фрагменті тексту: «***There had been*** a little town but it was all rubble. There was what was left of a railway station and a smashed permanent bridge that ***could not be repaired and used*** because it was in plain sight» [18, с. 22] (переклад: «Тут колись було невелике містечко, але від нього лишилися самі руїни. Залишки залізничної станції та розтрощений постійний міст не можна було відновити й використовувати, бо вони лежали просто на виду»).

У пасивній конструкції з модальною семантикою *could not be repaired and used* / не можна було відновити й використовувати у поєднанні зі *there had been* / there was агент відходить на периферію вислову, смисловий наголос зосереджено на наслідку — тотальному знищенні інфраструктури.

Явище транзитивізації, що підкреслює *втєчу від війни*, засвідчено у творі А. Дражека «Bridge in the Darkness», зосібна у текстовому пасажі: «***Finding our way*** to Warsaw became the target but finally ***arriving in Poland*** meant that we were far from the war going back home. I knew how much my mother was relieved to have us all together, but I was bothered by little Daryna» [15, с. 165] (переклад: «Пошук дороги до Варшави став метою, але зрештою прибуття до Польщі означало, що ми далеко від війни й прямуємо додому. Я розумів, як полегшало матері, коли ми були разом, але мене непокоїла маленька Дарина»).

Текст фіксує герундійні конструкції *finding our way / пошук дороги та arriving in Poland / прибуття до Польщі*, які позначають віддалення від війни. У глибинній структурі це відповідає переходу від предикативних схем як-от *we find / we arrive* до іменникових синтагм у позиції підмета *finding/arriving*. Унаслідок цього логічний наголос зміщено з «хто діє» на досягнутий стан «ми далеко від війни».

Номіналізація. Як стверджує Ярослав Остапчук, у функціональному розумінні номіналізація охоплює віддієслівні та відприкметникові іменники, а також широкий спектр імен непередметної семантики (рух, дія, процес). Відповідно, її доцільно тлумачити як перекатегоризацію: елементи глибинної структури (рух, дію, процес) переходять у статичну подієву сутність поверхневої структури [10].

Для словосполук із компонентом «війна» номіналізація передбачає перехід від предикації до іменникової групи з можливістю її подальшої модифікації. У матеріалі The New York Times «У Другій світовій війні досягнуто певного етапу. Німеччина, зберігаючи силу, має здійснити ще одну рішучу спробу здобути перемогу» (H. Baldwin «Stage is Reached in World War II. Germany, Still Strong, Must Make One More Determined Bid for Victory») прикладом слугує фрагмент: «*Has shown no disposition to evacuate*» [12, с. 77] (переклад: «Не виявив жодної готовності до евакуації»).

Наведене речення демонструє, що предикативне значення «бути/не бути готовим до евакуації» реалізовано у формі іменника *disposition/readiness* з інфінітивним компонентом *to evacuate*. Такий перехід полегшує інтеграцію номіналізованої структури в оцінні конструкції, наприклад: *lack of readiness to evacuate*/відсутність готовності до евакуації, *operational disposition to evacuate* /оперативна готовність до евакуації.

Інверсія. За «Словником термінів і понять з риторики» інверсія (від лат. *inversio* — «переставляння, перевертання») — це стилістична фігура, що полягає у зміні звичного порядку слів, аби виділити певний компонент вислову та посилити увагу адресата [8]. У нашому дослідженні інверсію тлумачимо як поверхневу реалізацію синтаксичної трансформованості, яка коригує фокус висловлення й впливає на ритмомелодику речення. Інверсійне розташування компонентів у словосполучах із компонентом «війна» висуває на передній план вагомі воєнні номінації (учасники, дії, укріплення, просторові орієнтири), не порушуючи ані граматичної, ані семантичної цілісності.

У другому томі трилогії Дж. Р. Р. Толкіна «The Lord of the rings» вислів «*Never did I see an axe so wielded*» [29, с. 702] (переклад: «Ніколи не бачив, щоб сокиру так вправно використовували») репрезентує інверсію, зумовлену позицією негативного прислівника *never* з інверсією допоміжного дієслова *did* і підмета *I*. Така конструкція інтенсифікує оцінку полярність судження.

Фрагмент із щоденника А. Франк «The Diary of a Young Girl» демонструє питальну інверсію: «*Were you able to follow that, or have I been skipping from*

one subject to another again?» [16, с. 331] (переклад: «Чи вдалося вам за цим устежити, чи я знову перескакувала з теми на тему?»).

Допоміжні дієслова *were* і *have* стоять у препозиції щодо підметів *you* і *I*, формують дві полярні загальнозапитальні частини висловлення, поєднані *or*. Інверсія виконує дискурсивно-прагматичну функцію: (1) перевіряє зрозумілість попередньої оповіді (*were you able to follow that* / чи вдалося вам за цим устежити), (2) самоіронічно пропонує альтернативне прочитання когерентності висловлення (*have I been skipping* / я знову перескакувала). Ритмомелодично початкова позиція допоміжних дієслів задає високий тональний старт і підкреслює спрямованість вислову до адресата, а в синтаксичному плані забезпечує чітку сегментацію метамовного коментаря від основного наративу.

Еліпсация. У статті «Еліпсация в аспекті сучасних тенденцій розвитку виражальних засобів мови (на матеріалі газетних текстів)» Валентина Богатко тлумачить еліптичні речення як синтаксичні одиниці з імпліцитним предикатом: вони структурно неповні, однак семантика наявних компонентів і конситуація відтворюють подію, а граматична неповнота особливо помітна у зіставленні з двоскладними моделями, що відповідають логічному судженню. Переважають двоскладні конструкції з неназваним присудком чи його частиною, зрідка — з пропущеним підметом або додатком, трапляються й односкладні з еліпсисом головного члена або його частини [1].

Еліпсис у словосполучах із компонентом «війна» виконує функцію тактичного наголосу: він виносить на передній план учасників, дії, топоси й наслідки, редукує предикатив і зберігає його імпліцитним у заголовках, звітах та коротких публіцистичних ремарках. Це виразно простежуємо в заголовку *The New York Times*: «*Hitler aide reported touring the Ukraine*» [28] (переклад: «Повідомляють, що помічник Гітлера інспектує територію України»), який демонструє класичний випадок еліпсиса предиката з редукованим пасивом (*reported*) і герундіально-дієприкметниковою формою дії (*touring*). Зміст лишається прозорим завдяки позатекстовим ознакам публікації (рік, рубрика, джерело). Примітка: історичне вживання «the Ukraine» відповідає нормі того часу; нині нормативною є форма «Ukraine».

Заголовок розділу в книзі Крістофера Міллера «*The War Came to Us: Life and Death in Ukraine*»: «*The Terrorists are Destroying Everything — Bakhmut, August 2022*» [24, с. 272] (переклад: «Терористи нищать усе — Бахмут, серпень 2022 року») є прикладом еліпсиса, реалізованого не на рівні предиката, а внаслідок лексичного ущільнення. У конструкції упущено прийменники, а ідентифікацію суб'єкта зведено до оцінної лексеми *terrorists*. Це підсилює акцент на ключових словосполучах і звужує виклад до інформаційного ядра повідомлення.

Процес еліпсації увиразнений і в Герберта Велса, «Війна, яка покладе край усім війнам» (H. Wells «*The War That Will End War*», 1914). У заголовку

розділу «*Why Britain went to war: a clear exposition of what we are fighting for*» [30] (переклад: «Чому Британія вступила у війну: чіткий виклад того, за що ми воюємо») еліпсис реалізує редукцію контекстуально-атрибутивної рамки висловлення: відсутні розгорнута атрибуція, маркери місця і часу та сполучні елементи. Унаслідок цього тематичний центр зосереджено на словосполучках *Britain – war* (причинна зв'язка: «чому Британія вступила у війну») і *we – fighting – for* (телологічна зв'язка: «за що ми воюємо»). Предикацію збережено в підрядній частині (*we are fighting*), натомість периферійні компоненти викладу мінімізовано, що підсилює виразність причинно-цільової структури.

Узагальнюючи виявлені синтаксичні трансформації, перейдемо до аналізу двох базових способів структурної організації словосполук — безсполучникового та сполучникового. На рівні глибинної структури вони задають тип логічного зв'язку між подіями, на рівні поверхневої структури визначають порядок компонентів у реченні.

У безсполучникових складних реченнях словосполучки із компонентом «війна» вирізняються новизною форми: відомі лексеми постають у нетипових поєднаннях і формують логічну цілісність завдяки семантичному узгодженню.

Безсполучникове речення відтворює уривок розмови Блінкена й Лаврова у книзі Боба Вудворда «WAR»: «*Drawing Ukraine into the geopolitical games of the United States, he said, will have the most serious consequences*» [31, с. 89] (переклад: «Втягування України в геополітичні ігри Сполучених Штатів, — сказав він, — матиме найсерйозніші наслідки»).

У наведеному прикладі пряма мова поєднана зі вставною ремаркою автора (*he said*) без сполучника. Лінійний порядок задають фіксоване розташування компонентів. Формально-синтаксичну специфіку висловлення зумовлює герундіальна конструкція в позиції підмета (*drawing Ukraine into the geopolitical games of the United States* / втягування України в геополітичні ігри Сполучених Штатів), розгорнута у вигляді прийменниково-атрибутивної синтагми. Попри нетипову для підмета розгорнутість і початкову герундіальну форму, ця група функціонує як семантично цілісний, інформаційно насичений суб'єкт і підсилює причинно-наслідковий прогноз (*will have the most serious consequences* / матиме найсерйозніші наслідки).

На відміну від безсполучникових конструкцій, у яких логічні зв'язки між подіями реалізуються лінійними розгортанням вислову, сполучникові структури експліцитно маркують часові й причинні відношення у воєнному дискурсі. Цей тип синтаксичної організації представлений у складносурядних і складнопідрядних реченнях, в них словосполучки із компонентом «війна» переважно виконують номінативно-референтну функцію. Характерним прикладом слугує публікація *The Guardian* «Москва ухвалює закони для посилення оборони від українських ударів» (P. Sauer «*Moscow passes laws to boost defences against Ukrainian strikes*»). Зокрема, фрагмент тексту, в якому виявлено складносурядне

речення: «*Almost four years into Vladimir Putin's war in Ukraine — a full-scale invasion he expected to last only weeks — Moscow is being targeted almost daily by Ukrainian drones striking energy facilities, while Ukrainian operatives have assassinated a number of high-profile Russian military figures deep inside the country*» [26] (переклад: «Майже через чотири роки від початку війни Володимира Путіна проти України — повномасштабного вторгнення, яке він очікував завершити за кілька тижнів, — Москва майже щодня зазнає ударів українських дронів по енергетичних об'єктах, водночас українські оперативники ліквідували низку високопоставлених російських військових глибоко всередині країни»).

У структурі речення наявні дві предикативні частини, з'єднані сурядним сполучником *while*, який маркує одночасність і контраст. З одного боку, *Moscow is being targeted almost daily by Ukrainian drones striking energy facilities* / *Москва майже щодня зазнає ударів українських дронів по енергетичних об'єктах*, з іншого — *Ukrainian operatives have assassinated a number of high-profile Russian military figures deep inside the country* / *українські оперативники ліквідували низку високопоставлених російських військових глибоко всередині країни*. У такий спосіб сполучник *while* пов'язує два паралельні напрями воєнних дій (масовані атаки дронами та точкові операції з ліквідації) у межах спільного хронотопу війни. Вставна конструкція *Vladimir Putin's war in Ukraine — a full-scale invasion he expected to last only weeks* / *війна Володимира Путіна проти України — повномасштабне вторгнення, яке він очікував завершити за кілька тижнів* задає інтерпретаційну рамку всього висловлення, конкретизує суб'єкта агресії і характер війни (повномасштабне вторгнення).

Синтаксичний аналіз словосполук із компонентом «війна» засвідчує їхню динамічну природу. Транзитивізація (пасивізація), номіналізація, інверсія та еліпсация виступають механізмами синтаксичної організації смислу й формують два режими смислотворення: причинно-наслідковий і розгорнуто-процесуальний. Зіставлення моделей словосполук показало, що безсполучникові конструкції інтенсифікують причинно-наслідковий ланцюг, а сполучникові забезпечують поетапне висвітлення перебігу війни.

Цілком закономірно, що інтерпретація цих синтаксичних процесів поглиблюється у теоретичній концепції «свого» і «чужого» Юрія Карпенка, а надто в твердженні ученого про те, що «своє в мові, як правило, тлумачиться як питоме, споконвічне, а чуже — як запозичення; однак поділ мовного інвентаря на питоме й запозичене та поділ його на своє й чуже пересікаються, але не збігаються» [7, с. 86]. Власне кажучи, синтаксис виступає механізмом дискурсивного розмежування: він або висуває суб'єкта дії на передній план, або приховує його; або актуалізує колективне «ми», або конструює образ «чужого». Позаяк синтаксичні трансформації словосполук із компонентом «війна» функціонують і як формально-граматичні, і водночас як ідеологічно значущі механізми організації смислу, вони забезпечують перехід від опису війни до її

ціннісного структурування в координатах «свій/чужий», де «свій» асоціюється з обороною, спротивом, солідарністю, легітимною дією, а «чужий» — з агресією, насильством, окупацією, руйнуванням.

У статті Тімоті Снайдера «Війна в Україні вивільнила нове слово» (Timothy Snyder «The War in Ukraine Has Unleashed a New Word») опозиція «свій/чужий» актуалізується через ідеологему *ruscism/рашизм*, яка виступає маркером дискурсивного розмежування між українським досвідом спротиву та російською імперсько-фашистською моделлю насильства. Снайдер наголошує, що в умовах війни українці творять нову номінацію для ідентифікації ворога: «*In passing, the council members referred to the Russian perpetrators by a term of condemnation that every Ukrainian knows, though it is not yet in the dictionaries and cannot (yet) be said in English: 'рашизм'*» [27] (переклад: «Між іншим, члени ради називали російських виконавців злочинів терміном осуду, добре відомим кожному українцеві, хоча його ще не зафіксовано в словниках і (поки що) неможливо відтворити англійською: “рашизм”»).

У цьому фрагменті синтаксична організація висловлення демонструє поєднання номіналізації та еліптичного «згущення смислу». Конструкція *the Russian perpetrators* виконує функцію номінативного маркера «чужого»: суб'єкт агресії висвітлено за допомогою оцінно-правової номінації *perpetrators*, що вказує на виконавців злочину. Разом із тим словосполука *a term of condemnation* номіналізує акт осуду: замість розгорнутого предикативного вислову *Ukrainians condemn Russian crimes* виникає іменникова структура, у якій сам осуд перетворюється на мовний знак — рашизм. Відтак, «чуже» в цьому випадку засвідчує злочинну, агресивну, ідеологічно марковану силу.

Еліптичне ущільнення виявляється в самій ідеологемі рашизм: складна предикативна структура *Росія діє за логікою фашизму* редукується до одного неологізму, який концентрує в собі історичну та емоційно-оцінну інформацію. Це узгоджується з тезою Тімоті Снайдера: «*The aggressor in this war keeps trying to push back toward a past as it never happened, toward nonsensical and necrophiliac accounts of history. Russia must conquer Ukraine, Vladimir Putin says, because of a baptism a thousand years ago, or because of bloodshed during World War II*» [27] (переклад: «Агресор у цій війні постійно намагається повернутися до минулого, якого ніколи не було, до безглузвих і некрофільних інтерпретацій історії. Росія має завоювати Україну, — стверджує Володимир Путін, через хрещення тисячу років тому або через кровопролиття під час Другої світової війни»).

У наведеному фрагменті агресор постає суб'єктом дії в межах ірраціоналізованого історичного наративу, що легітимізує насильство. З позицій лінгвополітичної синергетики це можна тлумачити як перехід від розгорнуто-процесуального опису війни до згорнутого номінативного ядра, у якому мовна одиниця виконує роль синтаксично й семантично ущільненого маркера «чужого». Водночас «своє» у статті Снайдера репрезентоване через українську

мовотворчість, досвід спротиву й здатність національної мови продукувати нові смисли в умовах війни. Сам факт появи слова *рашизм* засвідчує, що українська мова описує воєнну реальність і активно структурує її, формуючи власну систему номінацій для дискурсивної бінаризації імперського насильства і національного спротиву.

У підсумку висновуємо, що дослідження увиразнює три концептуально важливі виміри аналізу мови війни:

1. *Синтаксичний вимір репрезентації війни*. Наукова розвідка доводить, що словосполукки із компонентом «війна», з одного боку, функціонують як лексико-семантичні одиниці, а з іншого — як синтаксичні структури, що забезпечують смислотворення воєнного досвіду. Транзитивізація (пасивізація), номіналізація, інверсія та еліпсація формують способи розподілу агентності, фокусування воєнної дії, приховування або актуалізації суб'єкта, ба більше, репрезентації наслідків війни.

2. *Дискурсивно-ідеологічний вимір опозиції «свій/чужий»*. На основі концепції Ю. Карпенка дослідження показує, що «свій» і «чужий» у воєнному дискурсі мають лексичне і синтаксичне маркування. Синтаксис виступає механізмом розмежування: «свій» асоціюється з обороною, спротивом, солідарністю, легітимною дією, а «чужий» — з агресією, насильством, окупацією й руйнуванням.

3. *Лінгвополітично-синергетичний вимір осмислення мови війни*. Наукова студія започатковує розгляд синтаксичних трансформацій у функції механізмів лінгвополітичної синергії. Так, граматична організація висловлення корелює з ідеологічними, історичними, правовими, емоційно-оцінними смислами, що уможлиблює трактування мови війни у статусі динамічної системи, у якій синтаксис не тільки оформлює думку, але й бере участь у її смислового структуруванні.

Висновки та перспективи досліджень. Як вислід, аналіз словосполук із компонентом «війна» у парадигмі лінгвополітичної синергетики дає підстави трактувати ці мовні утворення, як складні синтаксично-смислові конструкції, у яких взаємодія граматичної форми і смислу набуває системно-організованого характеру. Така взаємодія висвітлює механізми розподілу агентності й інтерпретації воєнного досвіду, а також наповнює синтаксичні конструкції ідеологічними, історичними, емоційно-оцінними смислами. Транзитивізація (пасивізація), номіналізація, інверсія та еліпсація виступають засобами синтаксичної організації висловлення й водночас механізмами смислового структурування воєнної реальності, формуючи причинно-наслідковий і розгорнуто-процесуальний режими репрезентації війни.

Дослідження постулює три концептуально важливі виміри аналізу мови війни: синтаксичний, дискурсивно-ідеологічний і лінгвополітично-синергетичний. У їхньому поєднанні мова війни слугує динамічною системою смислової

організації воєнного досвіду, що структурує опозицію «свій/чужий». Принципова новизна цієї студії полягає в осмисленні синтаксису на рівні організації мовлення та у функції механізму лінгвополітичної синергії, що бере участь у дискурсивному моделюванні війни й вибудовує її аксіологічну структуру. *Перспективу* прийдешніх наукових пошуків убачаємо в подальшому розвитку синтаксичного аналізу мови війни у межах сформованого напряму лінгвістики кризової медицини, концептуалізованого в лінгвополітичній синергетиці.

Література

1. Богатко В. В. Еліпсация в аспекті сучасних тенденцій розвитку виражальних засобів мови (на матеріалі газетних текстів). *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2008. Вип. 80. С. 9–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2008_80_4 (дата звернення: 15.03.2026).
2. Дем'янчук Ю. Лінгвополітична синергетика мови війни : монографія. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2026. 532 с.
3. Дем'янчук Ю. Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*, 2024. Т. 27. № 2. С. 75–102. <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2024.324160>
4. Дем'янчук Ю. І. Лінгвополітична синергія засобів мови війни в текстах офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів. *Записки з українського мовознавства*. 2025. Вип. 32. С. 170–204. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337351>
5. Дем'янчук Ю. І. Словосполуки з компонентом «війна» у макролінгвополітичній синергетиці воєнної комунікації. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2025. Вип. 3. С. 21–38. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.3.3>
6. Жмуд Н. Опозиція «свій-чужий» як парадигма конструювання соціокультурної ідентичності: советсько-російські контексти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Історія»*. 2023. Вип. 46. С. 71–77. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-46-71-77>
7. Карпенко Ю. Своє і чуже в українській мові. *Магічне світло імені. Studia Slavakistica* : до 75-річчя проф. П. П. Чучки. Ужгород : Мистецька лінія, 2003. Вип. 3. С. 86–89. URL: https://karpenko.org.ua/wp-content/uploads/2012/12/KARPENKO_STATYA_1.pdf (дата звернення: 11.04.2026).
8. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с. URL: <https://sci.lidubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3431/1/Риторичний%20словник.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).
9. Матковська М. В. Функціональні особливості опозиції «свій – чужий» в англомовному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2021. Т. 32(71), № 1, ч. 2. С. 150–154. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/26>
10. Остапчук Я. Номіналізовані іменники в українській мові та англійській мовах: семантика та функціонування. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2019. №3. С. 157–165. [https://doi.org/10.31471/2304-7402-2019-3\(55\)-157-165](https://doi.org/10.31471/2304-7402-2019-3(55)-157-165)
11. Unspoken scars: a systemic functional linguistic analysis of war trauma and its ideological representations in Kevin Powers' *The Yellow Birds* / Н. М. Alruwaili et al. *Journal of Language Teaching and Research*. 2025. Vol. 16, iss. 6. P. 2069–2079. <https://doi.org/10.17507/jltr.1606.29>

12. Baldwin H. March. 1918, stage is reached in World War II. Germany, still strong, must make one more determined bid for victory. *The New York Times*. 1943. P. 77. URL: <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1943/04/25/85101223.html?pageNumber=77> (дата звернення: 12.01.2026).
13. Chomsky N. The logical structure of linguistic theory. New York, NY, 1975. 592 p. URL: <https://archive.org/details/logicalstructure00noam> (дата звернення: 17.04.2026).
14. Drazek A. Bridge in the Darkness. 2023. 203 p.
15. Frank A. Diary of a young girl. Penguin Classics, 2019. 339 p.
16. Goloshchuk S., Tomczak-Boczek J. A corpus assisted discourse study of President Volodymyr Zelenskyy's wartime addresses. *SCIA 2025. Social Communications and Information Activity in Digital Humanities 2025: proceedings of the 4th International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities* (Lviv, 30 October 2025) / ed. by P. Zhezhnych, O. Markovets, A. Petrushka, S. Gnatyuk. CEUR Workshop Proceedings, 2025. Vol. 4107. P. 1–14. Available at: <https://ceur-ws.org/Vol-4107/paper7.pdf> (дата звернення: 21.01.2026).
17. Hemingway E. A farewell to arms. Penguin Books, 2023. 293 p.
18. Lemańczyk M., Troszyński M. Discourses on war in the 21st century: navigating the linguistic landscape of contemporary conflict. *Language, Discourse & Society*. 2025. Vol. 13, no. 1(25). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15761134>
19. Levi P. If this is a man (Se questo è un uomo). Abacus, 2023. 457 p.
20. Lőrincz M. A corpus analysis of the representation of war in Ukraine in the international press. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*. 2022. Iss. 96. P. 61–68. <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2022-96-08>
21. Lukin A., Garcia Marrugo A. War in law: a corpus linguistic study of the lexical item war in the laws of war. *Applied Corpus Linguistics*. 2024. Vol. 4, iss. 1. Article 100088. <https://doi.org/10.1016/j.acorp.2024.100088>
22. Lukin A., Garcia A. M. The international laws of war: linguistic analysis from the perspectives of register, corpus and grammatical patterning. *Law, language, and warfare* / eds. R. Buchan, E. Crawford, R. Liivoja. Brill, 2025. P. 32–58. https://doi.org/10.1163/9789004712478_004
23. Miller C. The war came to us: life and death in Ukraine. Bloomsbury, 2023. 293 p.
24. A longitudinal, multinational, and multilingual corpus of news coverage of the Russo-Ukrainian war / D. Mohanty et al. *ArXiv*. 2026. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2601.16309>
25. Sauer P. Putin makes clear Russia will only play ball with Ukraine by his rules. *The Guardian*. 2025. URL: <https://www.theguardian.com/world/2025/mar/14/putin-makes-clear-russia-will-only-play-ball-with-ukraine-by-his-rules> (дата звернення: 24.03.2026).
26. Snyder T. The war in Ukraine has unleashed a new word. 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html> (дата звернення: 15.02.2026).
27. Hitler aide reported touring the Ukraine; berlin claims good crop outlook, but Guerrillas are trouble. *The New York Times*. 1943. URL: <https://www.nytimes.com/1943/06/21/archives/hitler-aide-reported-touring-the-ukraine-berlin-claims-good-crop.html> (дата звернення: 02.04.2026).
28. Tolkien J. The Lord of the Rings. Harper Collins Publishers. P. 2: The two towers. 2007. 971 p.

29. von Clausewitz C. On war. Princeton University Press, 1976. 732 p. URL: <https://icct.nl/sites/default/files/import/publication/On-War.pdf> (дата звернення: 17.01.2026).
30. Wells H. G. The war that will end war. 1914. URL: <https://archive.org/details/warthatwillendwa00welluoft/page/28/mode/2up> (дата звернення: 17.04.2026).
31. Woodward B. War. Simon & Schuster, 2024. 435 p.

References

1. Bohatko, V. V. (2008) 'Elipsatsiia v aspekti suchasnykh tendentsii rozvytku vyrazhalnykh zasobiv movy (na materiali hazetnykh tekstiv)' [Ellipsis in the context of contemporary trends in the development of expressive means of language (based on newspaper texts)], *Naukovi Zapysky. Seriia Filolohichni Nauky (Movoznavstvo)*, (80), pp. 9–16. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2008_80_4 (Accessed: 15 March 2026). [in Ukrainian].
2. Demianchuk, Yu. (2026) *Linhvopolitychna synerhetyka movy viiny* [Linguopolitical synergetics of the language of war]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
3. Demianchuk, Yu. (2024) 'Linhvopolitychna synerhetyka: stanovlennia ta perspektyvy doslidzhennia' [Linguopolitical synergetics: emergence and research prospects], *Visnyk KNU. Seriia Filolohiia*, 27(2), pp. 75–102. <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2024.324160> [in Ukrainian].
4. Demianchuk, Yu. I. (2025) 'Linhvopolitychna synerhiia zasobiv movy viiny v tekstakh ofitsiino-dilovoho, publitsystychnoho ta khudozhnogo styliv' [Linguopolitical synergy of the linguistic means of the language of war in official, publicistic, and literary texts], *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (32), pp. 170–204. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337351> [in Ukrainian].
5. Demianchuk, Yu. I. (2025) 'Slovopoluky z komponentom "viina" u makrolinhvopolitychnii synerhetytsi voiennoi komunikatsii' [Word combinations with the component "war" in the macrolinguopolitical synergetics of wartime communication], *Akademichni Studii. Seriia Humanitarni Nauky*, (3), pp. 21–38. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.3.3> [in Ukrainian].
6. Zhmud, N. (2023) 'Opozytsiia "svii–chuzhyi" yak paradyhma konstruiuvannia sotsiokulturnoi identychnosti: sovietsko-rosiiskii konteksty' [The "us–them" opposition as a paradigm for constructing sociocultural identity: soviet and Russian contexts], *Naukovi Zapysky Vinnytskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu Imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia Istorii*, (46), pp. 71–77. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-46-71-77> [in Ukrainian].
7. Karpenko, Yu. O. (2003) 'Svoie i chuzhe v ukrainskii movi' [The own and the other in the Ukrainian language], *Mahichne svitlo imeni. Studia Slovakistica* [The Magical Light of the Name. Studia Slovakistica]. Vol. 3. Uzhhorod: Mystetska liniia, pp. 86–89. Available at: https://karpenko.org.ua/wp-content/uploads/2012/12/KARPENKO_STATTYA_1.pdf (Accessed: 11 April 2026). [in Ukrainian].
8. Makovych, Kh. Ya., Verbytska, L. O., and Kapitan, N. O. (2016) *Slovyk terminiv i poniat z rytoryky* [Dictionary of rhetorical terms and concepts]. Lviv. Available at: <https://sci.lidubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3431/1/Риторичний%20словник.pdf> (Accessed: 11 April 2026). [in Ukrainian].
9. Matkovska, M. V. (2021) 'Funksionalni osoblyvosti opozytsii "svii–chuzhyi" v anhlomovnomu dyskursi' [Functional features of the "us–them" opposition in English discourse],

Vcheni Zapysky TNU Imeni V. I. Vernadskoho. Serii Filolohiia. Zhurnalistyka, 32/71(1(2)), pp. 150–154. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/26> [in Ukrainian].

10. Ostapchuk, Ya. (2019) 'Nominalizovani imennyyky v ukrainskii movi ta anhliiskii movakh: semantyka ta funktsionuvannia' [Nominalized nouns in Ukrainian and English: semantics and functioning], *Prykarpatskyi Visnyk NTSh. Slovo*, (3), pp. 157–165. [https://doi.org/10.31471/2304-7402-2019-3\(55\)-157-165](https://doi.org/10.31471/2304-7402-2019-3(55)-157-165) [in Ukrainian].

11. Alruwaili, H. M. *et al.* (2025) 'Unspoken scars: a systemic functional linguistic analysis of war trauma and its ideological representations in Kevin Powers' *The Yellow Birds*', *Journal of Language Teaching and Research*, 16(6), pp. 2069–2079. <https://doi.org/10.17507/jltr.1606.29>

12. Baldwin, H. (1943) March, 1918, stage is reached in World War II. Germany, still strong, must make one more determined bid for victory. *The New York Times*. Available at: <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1943/04/25/85101223.html?pageNumber=77> (Accessed: 12 January 2026).

13. Chomsky, N. (1975) *The logical structure of linguistic theory*. New York, NY: Springer. Available at: <https://archive.org/details/logicalstructure00noam> (Accessed: 17 April 2026).

14. Drazek, A. (2023) *Bridge in the darkness*.

15. Frank, A. (2019) *Diary of a young girl*. London: Penguin Classics.

16. Goloshchuk S., Tomczak-Boeczko J. (2025) 'A corpus assisted discourse study of President Volodymyr Zelenskyy's wartime addresses', in Zhezhnych, P., Markovets, O., Petrushka, A. and Gnatyuk, S. (eds.) *SCIA 2025. Social Communications and Information Activity in Digital Humanities 2025: proceedings of the 4th International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities, Lviv, 30 October 2025*. CEUR Workshop Proceedings. Vol. 4107, pp. 1–14. Available at: <https://ceur-ws.org/Vol-4107/paper7.pdf> (Accessed: 21 January 2026).

17. Hemingway, E. (2023) *A farewell to arms*. London: Penguin Books.

18. Lemańczyk, M., and Troszyński, M. (2025) 'Discourses on war in the 21st century: navigating the linguistic landscape of contemporary conflict', *Language, Discourse & Society*, 13(1/25). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15761134>

19. Levi, P. (2023) *If this is a man* (Se questo è un uomo). Abacus.

20. Lőrincz, M. (2022) 'A corpus analysis of the representation of war in Ukraine in the international press', *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, (96), pp. 61–68. Available at: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2022-96-08>

21. Lukin, A., & Garcia Marrugo, A. (2024) 'War in law: A corpus linguistic study of the lexical item war in the laws of war', *Applied Corpus Linguistics*, 4(1), 100088. <https://doi.org/10.1016/j.acorp.2024.100088>

22. Lukin, A., and Garcia, A. M. (2025) 'The international laws of war: linguistic analysis from the perspectives of register, corpus and grammatical patterning', in Buchan, R., Crawford, E. and Liivoja, R. (eds.) *Law, language, and warfare*. Brill, pp. 32–58. https://doi.org/10.1163/9789004712478_004

23. Miller, C. (2023) *The war came to us: life and death in Ukraine*. London: Bloomsbury.

24. Mohanty, D. *et al.* (2026) 'A longitudinal, multinational, and multilingual corpus of news coverage of the Russo-Ukrainian war'. *ArXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2601.16309>

25. Sauer, P. (2025) 'Putin makes clear Russia will only play ball with Ukraine by his rules', *The Guardian*. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2025/mar/14/putin-makes-clear-russia-will-only-play-ball-with-ukraine-by-his-rules> (Accessed: 24 March 2026).
26. Snyder, T. (2022). 'The war in Ukraine has unleashed a new word'. *The New York Times*. Available at: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html> (Accessed: 15 February 2026).
27. The New York Times. (1943) *Hitler aide reported touring the Ukraine; berlin claims good crop outlook, but Guerrillas are trouble*. Available at: <https://www.nytimes.com/1943/06/21/archives/hitler-aide-reported-touring-the-ukraine-berlin-claims-good-crop.html> (Accessed: 02 April 2026).
28. Tolkien, J. (2007) *The Lord of the Rings. Pt. 2 The Two Towers*. Harper Collins Publishers.
29. von Clausewitz, C. (1976) *On war*. Princeton University Press. Available at: <https://icct.nl/sites/default/files/import/publication/On-War.pdf> (Accessed: 17 January 2026).
30. Wells, H. G. (1914) *The war that will end war*. Available at: <https://archive.org/details/warthatwillendwa00welluoft/page/28/mode/2up> (Accessed: 17 April 2026).
31. Woodward, B. (2024) *War*. New York: Simon & Schuster.

Статтю отримано 09.05.2026

Статтю затверджено до публікації 09.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК 811.161.2

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368016>

Л. І. Шевченко,

*д-р філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри стилістики та мовної комунікації
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6290-2307>*

Д. В. Дергач,

*канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри стилістики та мовної комунікації
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4215-3825>*

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ІНФОТЕЙНМЕНТУ В ЕВОЛЮЦІЙНІЙ ДИНАМІЦІ МЕДІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті прокоментовано динамічну природу цифрових технологій, інтернету, соціальних мереж і мобільних комунікацій у контексті формування глобального інформаційного медіапростору, що фіксує та відображає еволюційну зміну комунікативних практик. Медіатекст уже не є лише нейтральним носієм інформації — він стає емоційно насиченим, оцінним, персоналізованим та інтерактивним. У таких умовах актуалізуються формування та розвиток феномену інфотейнменту як універсального формату медійної комунікації.

Визначено, що ефект парадоксального поєднання інформаційної та розважальної функцій мови сприяє посиленню резонансності суспільно значущих тем, водночас змінюючи способи репрезентації фактів, подій і явищ. Їх множинність та варіативність динамізують суспільну комунікацію в медіа, а тому дослідження інфотейнменту як лінгвостилістичного феномену набуває особливої актуальності. **Метою** статті є фахова інтерпретація стилевих маркерів інфотейнменту, його синкретичної вербально-функціональної природи в сучасній медійній комунікації. Це загалом мотивує **методологічну базу** дослідження, що спирається на функціонально-стилістичний аналіз комунікативних контекстів медіа, які інтегрують функції інформування та розваги.

У статті актуалізовано лінгвістичну **предметність** аналізованого явища, запропоновано авторське визначення інфотейнменту, що є **об'єктом** фахової інтерпретації. Стверджується, що однією з його характеристик є синкретичність — передусім, у функціях і мовних одиницях, що їх системно реалізують. Синкретизм у такому контексті означає органічне поліваріантне поєднання різних функцій, жанрів, мовних практик, комунікативних стратегій і тактик у межах мономедійного контенту. Це дає змогу визначати, що інфотейнмент (у багатовимірній жанровій проєкції) об'єднує інформаційну, розважальну, оцін-

ну, експресивну функції літературної мови. Така модель забезпечує ефективну взаємодію між медіа й аудиторією, залишаючись одним із найрезультативніших форматів сучасної суспільної комунікації. **Перспектива** його аналізу поглиблює вимір інтелектуалізації процесів вербальної взаємодії в масово-інформаційному просторі.

Ключові слова: медійна комунікація, медійна інформація, інфотейнмент, стилістика інфотейнменту, функція мови, медіалінгвістика.

L. I. Shevchenko,

*DSc in Philology, Professor, Corresponding member of the NAS of Ukraine
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Head of Stylistics and Language Communication Department*

D.V. Dergach,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Associate Professor at Stylistics and Language Communication Department*

LINGUOSTYLISTICS OF INFOTAINMENT IN EVOLUTION DYNAMICS OF MEDIA COMMUNICATION

The article comments on the dynamic nature of digital technologies, the Internet, social networks and mobile communications in the context of the formation of a global information media space, which records and reflects the evolutionary change in communicative practices. Media text is no longer just a neutral carrier of information — it becomes emotionally saturated, evaluative, personalized and interactive. In such conditions, the formation and development of the phenomenon of infotainment as a universal format of media communication is actualized.

It is determined that the effect of the paradoxical combination of informational and entertainment functions of language contributes to the enhancement of the resonance of socially significant topics, while changing the ways of representing facts, events and phenomena. Their multiplicity and variability dynamize social communication in the media, and therefore the study of infotainment as a linguistic and stylistic phenomenon becomes particularly relevant. The **purpose** of the article is a professional interpretation of the stylistic markers of infotainment, its syncretic verbal and functional nature in modern media communication. It motivates used **method** of functional and stylistic analysis of media contexts that integrate information and entertainment functions.

The article updates the research context and linguistic **subjectivity** of the analyzed phenomenon, and proposes an author's definition of infotainment as **object** of the investigation. It is argued that one of its defining characteristics is syncretism — primarily in the functions and language units that systematically implement them. Syncretism in this context means an organic polyvariant combination of various functions, genres, language practices, communicative strategies and tactics within the framework of monomedia content. It allows the authors to determine that infotainment (in a multidimensional genre projection) combines the informational, entertaining, evaluative, and expressive functions of literary language. Such a model ensures

effective interaction between the media and the audience, remaining one of the most effective formats of modern social communication. The **perspective** of its analysis deepens intellectualization of processes of verbal interaction in information space.

Keywords: media communication, media information, infotainment, infotainment stylistics, language function, media linguistics.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Глобалізаційні виклики сьогодні визначають вектори розвитку суспільства, закономірно впливаючи на способи та засоби продукування й поширення інформації. Динамічна природа цифрових технологій, інтернету, соціальних мереж і мобільних комунікацій призвели до формування глобального інформаційного медіапростору, що фіксує та відображає еволюційну зміну комунікативних практик.

Протягом тривалого часу традиційні моделі масової інформації спиралися на принципи фактологічності, об'єктивності та лінійності у викладі подій. Натомість нові медіа дедалі більше орієнтуються на емоційне залучення аудиторії в контексті інформування. Інформація перестає бути лише засобом повідомлення фактів і перетворюється на контент, що апелює до уваги та мовної свідомості реципієнтів. У результаті посилюється конкуренція між різними типами медіа: традиційні телеканали, радіостанції та друковані видання змушені взаємодіяти не лише між собою, а й із блогерами, стримінговими сервісами, соціальними мережами та цифровими платформами. Користувачі можуть миттєво переходити до іншого джерела контенту, якщо інформація здається їм нецікавою або складною для сприйняття. А отже, сучасний медіатекст уже не є лише нейтральним носієм інформації – він стає емоційно насиченим, оцінним, персоналізованим та інтерактивним.

У таких умовах **актуалізуються** формування та динамічний розвиток феномену інфотейнменту в різних країнах – а отже, як універсального формату медійної комунікації. Відомо, термін «інфотейнмент» (від англ. *information* та *entertainment*) – особливий тип медійної комунікації, що поєднує інформування аудиторії з елементами розваги. Виникнення інфотейнменту (що є **об'єктом** пропонованого дослідження) пов'язане з процесами комерціалізації медіа, посиленням конкуренції за увагу споживача та необхідністю адаптації інформаційного контенту до нових форматів сприйняття. На відміну від традиційних медіа, орієнтованих передусім на передачу об'єктивної інформації, інфотейнмент акцентує увагу на емоційному складнику повідомлення.

Інфотейнмент – одна з провідних стратегій організації медійного дискурсу, відповідь медіа на нові умови інформаційного ринку, де боротьба за увагу аудиторії є не менш важливою, ніж зміст повідомлення. Її актуальність зумовлена не лише змінами в медіасистемі, а й трансформацією потреб, звичок і способів сприйняття інформації реципієнтами. Відповідно, це дає змогу медіа залишатися конкурентоспроможними та відповідати сучасним комунікаційним тенденціям.

Ефект парадоксального поєднання інформаційної та розважальної функцій мови сприяє посиленню резонансності суспільно значущих тем, водночас змінюючи способи репрезентації фактів, подій і явищ. Їх множинність та варіативність динамізують суспільну комунікацію в медіа, а тому функціонально-стилістична **предметність дослідження** інфотейнменту (його ресурсу, потенціалу, жанрової природи) як лінгвістичного феномену набуває особливої актуальності. Це загалом мотивує **методологічну** базу дослідження, що спирається на функціонально-стилістичний аналіз комунікативних контекстів медіа, які інтегрують функції інформування та розваги.

Мета і завдання. *Метою статті є* фахова інтерпретація стилевих маркерів інфотейнменту, його синкретичної вербально-функціональної природи в сучасній медійній комунікації. Серед *дослідницьких завдань* визначено такі:

- 1) з'ясувати теоретико-методологічні засади аналізу інфотейнменту як комунікативно-стилістичного феномена сучасного медіадискурсу;
- 2) визначити лінгвостилістичні характеристики інфотейнменту та окреслити його жанрово-дискурсивні параметри;
- 3) схарактеризувати критерії та параметри еволюції мовностилістичних засобів інфотейнменту в контексті трансформації традиційних і цифрових медіа;
- 4) дослідити взаємодію інформаційної та розважальної функцій у формуванні мовної організації медіатекстів різної жанрової природи;
- 5) проаналізувати вплив цифровізації, мультимодальності та конвергенції медіа на розвиток лінгвостилістичних особливостей інфотейнменту в українському медіапросторі в порівнянні з аналогічними світовими тенденціями.

Наукова цінність роботи полягає в комплексному осмисленні інфотейнменту як лінгвостилістичного явища, актуалізованого в сучасній медійній комунікації. В дослідженні систематизовано мовностилістичні та жанрові механізми реалізації інфотейнменту, виявлено закономірності їх еволюції під впливом цифрової трансформації медіа, уточнено поняттєво-категоріальний апарат дослідження та запропоновано концептуальну модель аналізу інфотейнментного медіадискурсу. Результати дослідження у визначеній предметності поглиблюють теорію медіадискурсу, розширюють **теоретико-прагматичні підходи** до аналізу гібридних медійних жанрів, уточнюють механізми функціонування експресивності, оцінності, емоційності, інтертекстуальності та мультимодальності в сучасній масовій комунікації. Запропонована модель аналізу може бути використана як теоретична основа подальших досліджень лінгвостилістики комунікативних явищ цифрових медіа (наприклад, едьютейнменту та ін.).

Виклад основного матеріалу. Однією з основних причин поширення інфотейнменту є інформаційне перевантаження, характерне для глобалізованого світу. Щодня людина стикається з великою кількістю повідомлень, новин,

рекламних матеріалів, відео, публікацій у соціальних мережах та інших джерел інформації. За таких умов увага аудиторії стає обмеженим ресурсом, за який активно змагаються медіаорганізації. Традиційні форми подання інформації часто виявляються недостатньо ефективними для утримання інтересу глядачів або читачів. Саме тому медіа дедалі частіше використовують інфотеймінтні технології, що дають змогу зробити інформацію більш динамічною, емоційною та доступною для сприйняття. Поєднання фактів з елементами шоу, гумору, персональних історій та яскравої візуалізації допомагає привернути увагу аудиторії та підвищити рівень зацікавленості суспільно важливими темами. Зокрема, сучасний світ стикається з численними глобальними викликами, серед яких міжнародні конфлікти, воєнні протистояння, кліматичні зміни, економічні кризи, пандемії, розвиток штучного інтелекту та новітніх технологій. Такі питання часто мають складний, прецедентний характер і потребують спеціальних знань для повного розуміння. Інфотеймінт дає змогу адаптувати складну інформацію до потреб масової аудиторії, використовуючи зрозумілу мову, приклади з повсякденного життя, візуальні образи та персоналізовані історії. Завдяки цьому навіть складні політичні чи економічні процеси стають доступнішими для масової аудиторії.

Важливим екстралінгвістичним чинником актуальності інфотеймінту є зміна характеру споживання інформації. Так, у сучасному світі люди дедалі частіше отримують новини не з друкованої преси чи телевізійного контенту, а через смартфони, соціальні мережі та цифрові платформи. Особливо це стосується молодого покоління, для якого характерне швидке перемикавання уваги між різними джерелами інформації. В умовах постійного інформаційного потоку користувачі надають перевагу коротким, змістовним і водночас емоційно насиченим повідомленням. Інфотеймінт відповідає цим запитам, пропонуючи аудиторії не лише інформацію, а й позитивні емоції, цікаві історії та ін.

Емоційний аспект суспільної комунікації в умовах глобалізації справді набуває особливого значення. Люди значно краще запам'ятовують інформацію, коли вона викликає певні емоції. Саме тому сучасні медіа активно використовують сторителінг – інформування через деталізовану історію конкретних людей. А отже, інфотеймінт органічно поєднує факти з емоційним досвідом, що сприяє глибшому сприйняттю повідомлень та формуванню особистого ставлення до суспільних проблем. У глобальному інформаційному просторі, де новини часто стосуються подій у віддалених країнах, персоналізація допомагає зробити ці події ближчими та зрозумілішими для аудиторії, такими, що здатні викликати інтерес, співпереживання або здивування.

Така природа інфотеймінту опрацьована лексикографічно, що відображається в авторитетних загальномовних словниках, зокрема:

1) «телевізійні програми, які подають інформацію (наприклад, новини) у спосіб, покликаний розважати аудиторію» («television programs that present information such as news in a manner intended to be entertaining») [6];

2) «телевізійні програми, що подають інформацію в розважальній формі» («television programs that present information in a way that is meant to be entertaining») [3];

3) «радіо- або телевізійні програми, призначені як для розваги людей, так і для надання інформації» («radio or television programmes that are intended both to entertain people and to give information») [4];

4) «телевізійні програми тощо, які представляють новини та серйозні теми у розважальний спосіб» («television programmes, etc. that present news and serious subjects in a way that entertains») [7];

5) «подання новин і фактів у розважальний та гумористичний спосіб, а не через традиційне інформування» («the reporting of news and facts in an entertaining and humorous way rather than providing real information») [2];

6) «телевізійні або радіопрограми, що трактують фактичний матеріал у розважальній манері, наприклад, включаючи драматичні елементи; фактичний матеріал, який є одночасно інформативним та розважальним» («television or radio programs that treat factual material in an entertaining manner, as by including dramatic elements; factual material that is both informative and entertaining») [5];

7) «спосіб представлення фактичного матеріалу в розважальній формі» («broadcasting that treats factual matter in an entertaining way») [8].

Ці та інші дефінітивні наповнення поняття «інфотейнмент», що актуалізують / репрезентують авторитетні лексикографічні традиції фахового аналізу масмедіа, послідовно й доволі однозначно характеризують його як динамічне комунікативне явище, марковане одночасною вербалізацією інформаційного та розважального контекстів щодо відповідного моделювання сприйняття та інтерпретації медійного повідомлення. Розвиваючи дослідницький контекст та доповнюючи предметність аналізу лінгвістичним складником, пропонуємо авторське визначення інфотейнменту: «жанровий формат сучасних масмедіа, що поєднує інформування з елементами розваги, орієнтований на підвищення залученості масової аудиторії до сприйняття медійного контенту. В лінгвостилістичній проєкції вирізняється використанням експресивної, емоційно забарвленої лексики, розмовних конструкцій, гумору, іронії, інтертекстуальності, динамічною синтаксичною організацією тексту та ін., що моделює ефект невимушеної комунікації, полегшеного (розважального) сприйняття інформації та її декодування» [1, с. 34].

Відтак, можна стверджувати, що однією з визначальних характеристик інфотейнменту є його синкретичність – передусім, у функціях і мовних одиницях, що їх системно реалізують. Синкретизм у такому контексті означає органічне *поліваріантне* поєднання різних функцій, жанрів, мовних практик, комунікативних стратегій і тактик у межах *мономедійного* контенту. Це дає підстави визначати, що інфотейнмент (у багатовимірній жанровій проєкції) об'єднує:

- інформаційну функцію, спрямовану на повідомлення актуальних фактів;
- розважальну функцію, покликану підтримувати й акумулювати інтерес аудиторії до відповідного інформаційного контенту;
- оцінну функцію, що реалізується через авторські коментарі та інтерпретації повідомлення;
- експресивну функцію, що забезпечує емоційне залучення реципієнта до сприйняття інформації.

Синкретична природа інфотейнменту виявляється також у взаємодії різних жанрів. Новинний матеріал може містити елементи репортажу, інтерв'ю, шоу, авторської колонки або навіть художньої оповіді. В результаті виникає гібридний медійний текст, який одночасно інформує та розважає. Така постановка дослідницького питання аналізу стилістичних параметрів інфотейнменту аргументує тезу щодо його не жанрової, а саме форматної природи. Поняття жанру жорстко детермінується текстом зі своїми архітектонічними ознаками, мовно-стильовими домінантами, що системно визначають його родо-видову ідентифікацію в жанровій парадигмі, зокрема в медіа. Натомість інфотейнмент спирається на множинні інваріанти розважального інформування, яке, зважаючи на інтенцію автора та масової аудиторії, може бути зреалізоване в різних жанрах при збереженні принципу інформування, закладеного в його комунікативній природі.

Інфотейнмент активно функціонує в різних комунікативних сегментах медіапростору, що визначає еволюційну природу його динаміки. В *телевізійному* контенті він реалізується через видовищний відеоряд, емоційні коментарі, динамічний монтаж та персоніфіковану подачу інформації. Навіть серйозні політичні чи економічні теми часто супроводжуються елементами шоу. Натомість в *інтернет-медіа* інфотейнмент виявляється через клікбейтні заголовки, мультимедійний контент, інтерактивні формати та використання мемів як засобів інтерпретації подій. У *соціальних мережах* поєднання інформації та розваги стало домінантною моделлю комунікації. Новинні повідомлення часто подаються у формі коротких відео, інфографіки, жартівливих дописів або сторіз, що забезпечує швидке поширення інформації серед користувачів. Алгоритми сучасних цифрових платформ орієнтовані на контент, який викликає активну взаємодію користувачів: коментарі, вподобання, поширення та обговорення. Найбільшу популярність зазвичай отримують матеріали, що поєднують інформативність з емоційністю та видовищністю. В результаті навіть серйозні новинні організації адаптують свої матеріали до форматів соціальних мереж, використовуючи короткі відео, інтерактивну графіку, інфографіку та елементи розважальної подачі. Це дозволяє ефективніше поширювати інформацію серед широкої аудиторії та підвищувати рівень її залучення до суспільного життя.

Такі тенденції й ознаки розвитку медіа, передусім, особливо помітні в політиці інформування новинних служб, що закономірно позначається і на стилістиці відповідного реєстру комунікації. Зокрема, «Телевізійна служба новин» (канал «1+1»), за спостереженнями дослідників, одна з перших в українському медіапросторі почала системно використовувати інфотейнмент у новинах.

Узагальнено для сюжетів «ТСН» характерні:

- персоніфікація інформації;
- емоційні підводки ведучих;
- використання художніх прийомів монтажу;
- велика кількість синхронів;
- акцент на людських історіях.

Наприклад, повідомлення про економічні кризові ситуації часто розкривається через історію конкретної родини, матеріал про наслідки війни може бути побудований навколо особистого досвіду військового або переселенця. В результаті абстрактна проблема набуває конкретного – людського – виміру. Подібні тенденції частотно реалізуються в політиці медійного інформування на інших телеканалах (ICTV, СТБ, Новий канал та ін.) і у проєктах різної жанрово-функціональної природи.

Для аналізу також було обрано інфотейнмент-проєкти, які в різний час були рейтинговими в українських медіа: «Підйом», «Світське життя», «Шоу-манія».

Зокрема, «Підйом» – одне з найпопулярніших українських ранкових шоу першого десятиріччя XXI ст. Серед ознак інфотейнменту цей формат системно реалізував такі:

- поєднання новин, погоди, музики, гумору та інтерв'ю;
- подача актуальних подій у невимушеній атмосфері;
- живе спілкування ведучих між собою та з глядачами;
- інтерактивні конкурси, опитування, включення з місця подій;
- акцент на емоціях та життєвих історіях.

Під час обговорення суспільно важливих тем (наприклад, економіки, транспортних проблем міста, початку навчального року та ін.) ведучі не лише повідомляли факти, а й залучали експертів, проводили опитування перехожих на вулиці, жартували, ділилися власним досвідом та ін. «Підйом» репрезентує *класичний ранковий інфотейнмент*. Тут інформація зберігає суспільну значущість, але подається легко та доступно. Головне завдання формату – не просто проінформувати, але і створити позитивний настрій і втримати увагу глядача, особливо коли йдеться про ранковий період доби.

З іншого боку, «Світське життя» – авторський проєкт Катерини Осадчої, присвячений життю відомих особистостей, світським заходам та культурним подіям. Ознаки інфотейнменту марковані синкретизацією жанрових моделей інтерв'ю, що актуалізує психолінгвістичний контекст діалогічності комунікації:

- інтерв'ю із зірками в неформальній атмосфері;
- акцент на особистому житті, емоціях і деталях приватного характеру;
- використання провокаційних запитань;
- стереотипізована видовищність: червоні доріжки, фестивалі, прем'єри;
- поєднання моделі жанрів інтерв'ю та шоу.

Інтерв'ю з відомими людьми, лідерами громадської думки в аналізованому форматі часто починаються з питань про фахову діяльність, творчість, але інтерв'юєр швидко переходить до обговорення особистих тем (сімейних стосунків, доходів, конфліктів, планів на майбутнє). Така модель діалогу апелює до емоційного сприйняття запитань, що можуть виходити за межі комунікативної етики. Відповідні реакції, зокрема, і вважаємо маркером реалізації стратегії розваги в цьому форматі. Відтак, «Світське життя» репрезентує табloidний інфотейнмент. Інформація про публічних осіб подається через персоналізацію та емоційність. Глядача приваблюють не стільки факти, скільки можливість зазирнути в приватний простір знаменитостей, що мотивує переважання розважальної над інформаційною функцією.

«Шоуманія» – щотижнева програма про новини в українському та світовому шоубізнесі, яка репрезентує комунікативні варіанти інформування в розважальному контексті, що пояснюється тематичною природою повідомлень:

- інформація про культурні події та знаменитостей подається через жарти, емоційні коментарі та неформальну манеру ведення;
- новини шоубізнесу супроводжуються іронічними оцінками ведучих;
- використовуються яскравий монтаж, музичні вставки, рейтинги, добірки скандалів;
- акцент робиться не на аналітиці інформації, а на видовищності її представлення.

Під час висвітлення новин із музичних премій або світських заходів сюжет складається не лише з фактів про подію, а й з оцінних коментарів ведучих щодо одягу зірок, курйозних ситуацій чи конфліктів між знаменитостями. Інформаційний привід у такому форматі стає основою для розважального обговорення, тому «Шоуманія» є прикладом *розважального інфотейнменту*.

Для унаочнення результатів проведеного дослідження наводимо мікроконтексти медійних висловлювань – у зіставленні комунікативних моделей традиційного (зокрема газетного: наприклад, «Дзеркало тижня», «Україна молода», «Хрещатик», «Вечірній Київ», «Високий замок» та ін.) та інфотейнментного (насамперед телевізійного: наприклад, «ТСН», «Вікна-Новини», «Сніданок з 1+1», «Світське життя» та ін.) інформування в медіа.

Наведені та інші множинні контексти ілюструють зміни принципів та стилістики традиційного новинного інформування в еволюційній проєкції, розвиваючи способи та засоби суспільної комунікації.

Модель традиційного інформування	Інфотейнмент
Уряд затвердив <i>нові тарифи на житлово-комунальні послуги</i> [Дзеркало тижня, 29.03.2026].	<i>Тарифи взяли нову висоту</i> [Сніданок з 1+1, 10.02.2026].
Кабінет Міністрів <i>ухвалив рішення щодо зміни механізму оподаткування</i> бізнесової діяльності [Дзеркало тижня, 4.09.2021].	Уряд знову <i>переписав правила гри для бізнесу</i> [ТСН, 10.09.2021].
Пенсійна <i>реформа торкнулася багатьох громадян держави</i> [Україна молода, 15.01.2022].	Як нова пенсійна <i>реформа змінить життя звичайного українця</i> [ТСН, 15.01.2022].
<i>Політична ситуація у країні загострюється</i> [Хрещатик, 01.02.2022].	<i>Політична кухня знову приготувала гарячу страву</i> [Світське життя, 06.02.2022].
Нові <i>витрати негативно впливають на державний бюджет</i> [Вечірній Київ, 23.07.2020].	<i>Бюджет худне швидше за українців</i> після свят [Вікна-Новини, 19.11.2020].
<i>Очільник адміністрації задекларував нову нерухомість</i> [Україна молода, 11.12.2020].	<i>Посадовці вкотре здивували своєю скромністю, задекларувавши ще один маєток</i> [Світське життя, 12.12.2020].

Особливого значення інфотейнмент набув після початку повномасштабного російського вторгнення у 2022 році. В умовах постійного інформаційного навантаження українські медіа були змушені шукати нові форми комунікації з аудиторією. З одного боку, зберігалася необхідність оперативного інформування населення щодо безпекової ситуації, а з іншого – виникла потреба підтримувати психологічну стійкість суспільства. Саме тому багато медійних проєктів почали використовувати гумор, сатиру та елементи розважального контенту навіть у висвітленні воєнної тематики.

Поширення набули:

- сатиричні огляди новин;
- мемна культура;
- анімовані пояснювальні відео;
- іронічні коментарі щодо інформаційних приводів;
- короткі аналітичні ролики з елементами гумору.

У такому разі інфотейнмент виконує не лише комунікативну, а й соціально-психологічну функцію, допомагаючи аудиторії долати інформаційний

стрес, що актуалізує та поглиблює психолінгвістичну предметність аналізу інфотейнменту.

Водночас поширення моделі інфотейнменту не означає відсутності комунікативних ризиків. Надмірне захоплення розважальними елементами може призводити до спрощення складних тем, сенсаціоналізму або зміщення акцентів із суті події на її емоційне оформлення. Проте за умови дотримання ефективності медійних стандартів інфотейнмент здатний ефективно поєднувати інформування та розвагу, забезпечуючи ширше охоплення аудиторії та сприяючи популяризації суспільно важливої інформації.

Отже, в умовах глобалізації інфотейнмент став невід’ємною складовою частиною сучасного медіапростору. Його динамічна актуалізація пояснюється інформаційним, емоційним перевантаженням суспільства, зміною моделей споживання контенту, розвитком цифрових технологій, посиленням конкуренції між медіа та необхідністю пояснювати складні глобальні процеси зрозумілою мовою. Завдяки здатності поєднувати інформацію та розвагу інфотейнмент забезпечує ефективну взаємодію між медіа й масовою аудиторією, залишаючись одним із найрезультативніших форматів сучасної суспільної комунікації.

Перспектива подальших досліджень обраної проблематики визначається у створенні типології лінгвістичних моделей інфотейнменту в різних видах цифрових медіа; поглибленні аспектів зіставного аналізу українського інфотейнменту зі світовими медійними практиками; фаховій інтерпретації мовних стратегій інфотейнменту в соціальних мережах, стримінгових платформах, подкастах та інших форматних контекстах масмедіа; вивченні взаємодії вербальних, візуальних та аудіальних компонентів інфотейнментного контенту в межах мультимодальної комунікації.

Література

1. Дергач Д. В. Мовні жанри в медійній комунікації: природа, функції, стилістичні параметри : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2026. 450 с.
2. Infotainment. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/infotainment> (дата звернення: 20.05.2026).
3. Infotainment. *Britannica Dictionary*. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/infotainment> (дата звернення: 20.05.2026).
4. Infotainment. *Collins Dictionary*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/infotainment> (дата звернення: 20.05.2026).
5. Infotainment. *Dictionary*. URL: <https://www.dictionary.com/browse/infotainment> (дата звернення: 20.05.2026).
6. Infotainment. *Merriam Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/infotainment> (дата звернення: 20.05.2026).
7. Infotainment. *Oxford Learners Dictionary*. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/infotainment> (дата звернення: 20.05.2026).
8. Infotainment. *Word Reference Dictionary*. URL: <https://www.wordreference.com/definition/infotainment> (дата звернення: 20.05.2026).

References

1. Dergach, D. V. (2026) *Movni zhanry v mediinii komunikatsii: pryroda, funksi, stylistychni parametry* [Language genres in media communication: nature, functions, stylistic parameters]. DSc dissertation. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Infotainment. *Cambridge Dictionary*. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/infotainment> (Accessed: 20 May 2026).
3. Infotainment. *Britannica Dictionary*. Available at: <https://www.britannica.com/dictionary/infotainment> (Accessed: 20 May 2026).
4. Infotainment. *Collins Dictionary*. Available at: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/infotainment> (Accessed: 20 May 2026).
5. Infotainment. *Dictionary*. Available at: <https://www.dictionary.com/browse/infotainment> (Accessed: 20 May 2026).
6. Infotainment. *Merriam Webster Dictionary*. Available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/infotainment> (Accessed: 20 May 2026).
7. Infotainment. *Oxford Learners Dictionary*. Available at: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/infotainment> (Accessed: 20 May 2026).
8. Infotainment. *Word Reference Dictionary*. Available at: <https://www.wordreference.com/definition/infotainment> (Accessed: 20 May 2026).

Статтю отримано 27.05.2026

Затверджено після рецензування 20.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

Е. О. Кравченко,

д-р філол. наук, доц.,

Донецький національний університет імені Василя Стуса,

доцент кафедри загального та прикладного мовознавства

і слов'янської філології

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6821-3940>

ПОЕТИКА БЕЗІМЕННОСТІ В РОМАНІ К. КРАХТА «ICH WERDE HIER SEIN IM SONNENSCHN UND IM SCHATTEN»

Стаття присвячена потрактуванню безіменності в романі К. Крахта «Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten». Мета дослідження полягає у виявленні впливу безіменності на цілісність роману (опис специфіки поетики безонімних номінацій у художній системі твору; аналіз образотвірного, сюжетово-жанроутворювального потенціалу безонімних найменувань; обґрунтування детермінованості постійної безіменності еклектичною жанровою природою роману).

Об'єктом дослідження є безонімні лексеми, вжиті на позначення групових (метаоб'єктних) образів. Предмет — засоби і прийоми поетики, за допомогою яких здійснюється та впізнається образотвірна, сюжетово-жанроутворювальна роль безонімних номінацій. У роботі застосовано комплексний підхід, що поєднує методи контекстуального, інтертекстуального та герменевтичного аналізу, а також систематизацію та лінгвопоетичний опис безонімних номінацій.

Доведено, що контрфактична історія розбудовує художню модель світоустрою, поданого системою безонімних номінацій поліреферентних образів маргінальних персонажів. Безонімні лексеми виступають маркером диференціації альтернативної реальності на ідеологічні полюси — фашисти та комуністи. Більшість лексем увиразнює соціальний конфлікт шляхом редукції особистості до її національної, расової, етнографічної приналежності або мілітарного статусу. З'ясовано, що номінації соціального статусу підкреслюють автентичність альтернативної історії. Метаоб'єктність працює також на ідею стирання особистості та приналежності індивіда до певного колективу. Абсурдність контрфактичного сценарію посилюють номінації з компонентом ірреального локусу, екзотичні іншомовні вкраплення, елементи інтертексту. Встановлено, що своєрідність сюжетно-жанрової структури роману зумовлена синтезом правдоподібного та фіктивного, а також еклектичним поєднанням швейцарського, радянського й африканського елементів, що слугує інструментом конструювання художнього світу.

Комплексний аналіз поліреферентних номінацій доводить постмодерністську стратегію К. Крахта, ґрунтовану на суміщенні ознак різних жанрів та обґрунтуванні елементів текстів, що створюють ефект ідеологічного палімпсесту. Метаоб'єктні номінації підтверджують неоднорідність жанру через: типові позначення *своїх* – *чужих* (антивоєнний роман), автентичні найменування (до-

кументальна дистопія), фіктивні та запозичені з інтертексту назви (фантастична антиутопія, пародія на сучасний світ). Деперсоналізація, маркована безіменністю масових образів, екстраполюється і на рівень окремих художніх об'єктів, аналіз яких постає перспективним напрямом подальших наукових пошуків.

Ключові слова: безіменність, жанр, метаоб'єктні номінації, поетика, постмодерністський текст.

E. O. Kravchenko,

DSc in Philology, Associate Professor,

Vasyl Stus Donetsk National University,

Associate Professor at the Department of General

and Applied Linguistics and Slavic Philology

POETICS OF NAMELESSNESS IN CHRISTIAN KRACHT'S NOVEL "ICH WERDE HIER SEIN IM SONNENSCH UND IM SCHATTEN"

The article explores namelessness in Christian Kracht's novel "Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten". The research aims to identify the impact of namelessness on the novel's integrity (describing the specifics of the poetics of anonymous nominations within the artistic system of the work; analyzing the character-building, plot-, and genre-forming potential of anonymous designations; justifying the determinacy of permanent namelessness by the eclectic genre nature of the novel).

The object of the study is anonymous lexemes used to designate group (meta-object) images. The subject consists of the poetic tools and techniques through which the character-building, plot-, and genre-forming role of anonymous nominations is implemented and recognized. The work employs a comprehensive approach combining methods of contextual, intertextual, and hermeneutic analysis, as well as systematization and linguo-poetic description of anonymous nominations.

It is proven that counterfactual history constructs an artistic model of the world order presented through a system of anonymous nominations of polyreferential images of marginal characters. Anonymous designations serve as markers for differentiating alternative reality into ideological poles — fascists and communists. Most lexemes highlight social conflict by reducing the individual to their national, racial, ethnographic affiliation, or military status. It is established that nominations of social status emphasize the authenticity of alternative history. Meta-objectivity also supports the idea of erasing personality and the individual's belonging to a particular collective. The absurdity of the counterfactual scenario is enhanced by nominations with a component of an unreal locus, exotic foreign-language inclusions, and intertextual elements. It is established that the peculiarity of the novel's plot-genre structure is determined by a synthesis of the plausible and the fictional, as well as an eclectic combination of Swiss, Soviet, and African elements, serving as a tool for constructing an alternative history.

A comprehensive analysis of polyreferential nominations proves C. Kracht's postmodern strategy based on merging features of various genres and playing with textual elements that create the effect of an ideological palimpsest. Meta-object nom-

inations confirm the heterogeneity of the genre through: typical designations of ‘us vs. them’ (anti-war novel), authentic names (documentary dystopia), and fictional or intertextual names (fantastic anti-utopia, parody of the modern world). Depersonalization, marked by the namelessness of mass images, is extrapolated to the level of specific artistic objects, the analysis of which appears to be a promising direction for further scientific research.

Keywords: namelessness, genre, meta-object nominations, poetics, postmodern text.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Пошук нових літературних форм розширює межі жанрових модифікацій постмодерністського роману, до ключових різновидів якого зараховують філософський, соціально-психологічний, роман-сповідь, роман-антиутопію, інтелектуальний роман, псевдоісторичний роман, науково-фантастичний роман, есеїстичний роман, детективний роман, роман-видіння [1, с. 74; 3, с. 104] та ін. Основним методом творення текстових площин постмодерністського тексту цілком слушно вважають жанровий синтез – дифузію елементів різних жанрів у контексті одного твору [3, с. 104]. Постмодерністський роман акумулює енергію і смисли чужих текстів, ідей, образів, мотивів тощо, komponує й трансформує реальне й вигадане, що вже існує у глобальному культурному контексті (текст, крізь який просвічують інші тексти). Дослідження співучасті онімних та безонімних номінацій в змістовності творів забезпечить з’ясування поетичної техніки (зокрема, поетики іменності й безіменності) текстів постмодерністського напрямку, що й зумовлює актуальність цієї праці.

Аналіз досліджень проблеми. Роман К. Крахта «Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten» / «Я буду тут, на сонці й у затінку» (2008) вітчизняні й зарубіжні науковці відносять до зразків постмодерністської прози, поп-літератури [5; 7], трансформованої антиутопії [4]. М. Лоренц досліджує інтертекстуальні зв’язки роману з повістю Дж. Конрада «Heart of Darkness» («Серце півми») і з фільмом «Апокаліпсис сьогодні» Ф. Копполи, інтерпретуючи тексти як критику колоніалізму й расизму [8]. А. Ларх вбачає у постмодерній поп-ідентичності К. Крахта глибоку екзистенційну тугу і розпорошене «Я» [7]. Б. Стороха акцентує увагу на підміні реальності естетикою речей (світ речей як маркер ідеології, річ як втілення пам’яті, історія як набір декорацій та ін.) [5].

Еклектизм роману виявляється насамперед через суміш жанрів, поєднаних у нову цілісність. Беззаперечним здається уналежнення «Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten» до жанру дистопії, що ґрунтується на альтернативній історії про перетворення Швейцарії в тоталітарну Радянську Республіку. Крім того, текст синтезує традиційні ознаки роману-сповіді, роману-подорожі, пародії на сучасний світ, антивоєнного роману, фантастичної антиутопії, постапокаліптичного роману та ін. Нині в зарубіжному й вітчизняному мовознавстві відсутні праці, присвячені дослідженню іменності – безіменності в

романах К. Крахта. Водночас цілісний аналіз номінацій дозволить висвітлити особливості синтетичного жанру, проаналізувати засоби поетики й адекватно потрактувати ідейно-змістову концепцію творів письменника.

Мета дослідження полягає у виявленні впливу безіменності на цілісність роману «Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten». Відповідно до мети актуалізовано такі **завдання**: описати специфіку поетики безонімних номінацій у художній системі твору; виявити й проаналізувати образотвірний, сюжетно- й жанроутворювальний потенціал метаоб'єктних безонімних найменувань; обґрунтувати детермінованість постійної безіменності еклектичною жанровою природою роману.

Об'єктом дослідження є безонімні лексеми роману К. Крахта, взяті на позначення групових (метаоб'єктних) образів. **Предмет** – засоби і прийоми поетики, за допомогою яких здійснюється та впізнається образотвірна, сюжетно- й жанроутворювальна роль безонімних номінацій.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів. Джерельною базою є німецькомовний текст роману «Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten». Дослідницьким матеріалом послуговували безонімні номінації маргінальних персонажів (близько 70 лексем). Було проаналізовано понад 160 контекстів різного об'єму і функційно-семантичної спрямованості, які висвітлюють специфіку постмодерністського роману К. Крахта. У роботі використано загальнонаукові, загальнофілологічні прийоми і методи досліджень поетонімології: систематизація та опис; метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу; контекстний аналіз безонімних номінацій; метод комплексного аналізу безіменності; метод інтертекстуального аналізу; метод розшифрування підтекстових смислів номінацій та деякі інші.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні ролі безіменності у формуванні цілісності художнього тексту. Доведено, що безонімні лексеми зосереджують у собі потужний образотвірний, сюжетно- та жанроутворювальний потенціал. Робота вдосконалює **теоретичну** складову поетонімології за рахунок доведення змістовності безіменності для ідейно-художньої концепції літературно-художнього твору. Теоретично значущим і перспективним є виявленні засобів і прийомів поетики онімів постмодерністського тексту. Результати дослідження можуть бути впроваджені в освітній процес при підготовці лекційних курсів і практичних занять із лінгвістичної поетики, історії зарубіжної літератури, а також у межах спецкурсів з ономастики, поетонімології та інтертекстуального аналізу. Отримані дані мають **прикладне значення** для теоретичної та практичної лексикографії, зокрема при укладанні словників мови окремих письменників та реєстрації безонімних номінацій.

Виклад основного матеріалу. Основою сюжету стає альтернативна історія, у якій Жовтнева революція в Росії не відбулася, натомість Володимир Ленін заснував Швейцарську Радянську Республіку (ШРР). Цей контрфактич-

ний сценарій детермінує розгортання сюжетної дії у вигаданому часопросторі (Швейцарія ХХІ століття) та розбудовує художню модель світоустрою. Останній постає як милітаризована соціалістична імперія, що перебуває в стані перманентної війни з колоніальними державами. Дистопічний характер наративу (*Die Jareszeiten verschwanden, es gab kein Auf und Ab mehr, kein bemerkbarer Wechsel, ebenso keine Gezeiten, keine Wogen, keine Mondphasen, der Krieg ging nun in sein sechshundneunzigstes Jahr* [6, с. 13]) є характерним для поезії К. Крахта: через відсторонений опис розпаду природних циклів автор передає абсурдність людської цивілізації, заикленої на знищенні особистісного. Людина перестає бути окремим суб'єктом (деперсоналізація) і позбавляється імені.

Безіменність витлумачують як «один із найбільш виразних образотвірних і текстоутворювальних засобів через невідповідність відмови в звичайному (загальноприйнятому) позначенні денотата» [2, с. 109–110]. Постійна безіменність у романі К. Крахта має винятковий вплив на конструювання цілісності. Зображення війни в «Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten» передбачає виділення домінантного протиставлення *свій – чужий*, навколо якого угруповуються безіменні дійові або згадувані героєм-оповідачем особи. Композиційно й сюжетоутворювальними ознаками стають номінації групових образів противників, що загалом є традиційним для антивоєнного роману.

У художньому світі К. Крахта безіменні позначення виступають інструментом диференціації альтернативної реальності на ідеологічні полюси – фашисти (*Wir werden die deutschen und die britischen Faschisten besiegen, aber nicht unterjochen* [6, с. 27]) та комуністи („Jeder trägt seinen Teil dazu bei, jeder arbeitet, so gut er kann“. „Der Kommunismus“ [6, с. 110]). Такі номінації, по-перше, демонструють дихотомію світоустрою (опозиція *свій – чужий*), по-друге, увиразнюють соціальний конфлікт шляхом редукції особистості до її національної, расової, етнографічної приналежності або мілітарного статусу.

Блок комуністів і прихильників Швейцарської Республіки репрезентований поліреферентними (метаоб'єктними) безіменними номінаціями, що відтворюють план зображуваного (безпосереднє розгортання сюжету) і ретроспективний план героя-оповідача (до речі, також позбавленого імені): *Schweizer / швейцарці* (переклад наш – Е. К.) (*Wir waren Schweizer. Vögel kreischten im Nebel unter uns, wir waren wie sie* [6, с. 66]); *eine Abteilung welscher Soldaten / солдати ніпорозділу Романської Швейцарії (Eine Abteilung welscher Soldaten stand vor einem Wohnhaus und bewarf sich mit Schneebällen* [6, с. 22]); *unsere Soldaten, Welsche / наші солдати, романці (Unsere Soldaten, meist Welsche, hatten Löcher in die Eisplatten geschlagen, den Menschen einen Revolver an den Kopf gehalten und ihnen bedeutet, sie könnten sich entscheiden – Kugel in den Kopf oder den Sprung in das Loch* [6, с. 23]); *afrikanischen Alliierten / африканські союзники (Man brauchte gute Soldaten und Offiziere für den Schweizer Krieg, und woher sollte man sie nehmen, wenn nicht vom nie versiegenden Menschenquell der afrikanischen*

Alliierten [6, c. 55]); *Afrikaner Sklaven* / африканські раби (<...> *sie planten, ein dekadentes Grossreich zu schaffen, in dem wir Afrikaner Sklaven sein würden und sie die grinsenden Herren* [6, c. 59]); *Appenzeller* / аппенцельці (*Es hatte in der Nacht nicht geschneit, ab und zu traf ich auf die beiden Pferdespuren meiner Appenzeller* [6, c. 52]); *die Tschechen* / чехи (*Marscall von Koltzsch hatte sich den Tschechen ergeben* [6, c. 14–15]); *Soldaten* / солдати (*Am Abend schickte ich eine Abteilung Soldaten zum Haus des Polen, um ihn verhaften zu lassen* [6, c. 48]); *die Askari* < араб. солдати (<...> *die Askari liessen das hölzerne Tor offenstehen, wie es die Tradition verlangte, so, das die Seelen hinausgehen konnte* [6, c. 76]); *Schweizer Offiziere* / швейцарські офіцери (*Wir sollten Schweizer Offiziere werden, ungeachtet unserer Hautfarbe oder unserer Herkunft* [6, c. 59]), *schweizerische Divisionäre* / швейцарські дивізіонери (*Seit vielen Jahrzehnten hatten schweizerische Divisionäre in grossen Teilen Schwarzafrikas nicht nur Militärschulen aufgebaut, sondern führten sie auch* [6, c. 54–55]); *die Buren* / бури (*Im Süden und in Mozambique standen sie im Grabenkrieg den Buren gegenüber* [6, c. 76]); *der Nyanja* / ньянджа, *der Somali* / сомалі, *der Wachaga* / вачага, *der Borana* / борана, *der Luo* / луо, *der Habesha* / хабеша, *der Kikuyu* / кікую (*War es ein anderer, der nachts die Schreie der Verwundeten aus dem Niemandsland hörte, jene schrecklichen, erbärmlichen, nass-röchelnden, ertrinkenden, langsam immer leiser werdenden Rufe der Nyanja, oder der Somali oder der Wachaga oder der Borana oder der Luo oder der Habesha oder der Kikuyu, die mit einem Lingensteckschuss zwischen den Linien lagen* <...> [6, c. 112]).

Номінації з національним / етнографічним компонентом ґрунтуються на реальних назвах народів Швейцарії (*Appenzeller* – мешканці швейцарського кантону Аппенцель), Східної та Північної Африки (*die Buren* – етнографічна група африканерів, нащадків нідерландських поселенців у Південній Африці; *Nyanja* – народ Малаві, Замбії та Мозамбіку; *Somali* – етнічна група півострова Сомалі; *Wachaga* – народ Танзанії; *Borana* – одна з основних гілок народу оромо в Ефіопії та Кенії; *Luo* – етнічна група в Кенії, Танзанії та Уганді; *Habesha* – самонайменування ефіопів та еритрейців; *Kikuyu* – народ Кенії), Чехії (*die Tschechen*). Функційне навантаження етнонімів, співвідносних з реальними, полягає, по-перше, у створенні колоніального тла сюжету: Швейцарська Радянська Республіка захопила й колонізувала території Африки; народи були інтегровані в радянську систему, тому значну частину армії ШРР складають африканські солдати. По-друге, завдяки автентичним номінаціям альтернативна історія набуває правдоподібності та переконливості, що створює ілюзію документальної дистопії. Крім того, метаоб'єктність працює на ідею стирання особистості та приналежності індивіда до певного колективу, де нації та народи ототожнюються з військовим ресурсом. Зіткнення контрфактичної історії (вигаданий політичний устрій) з удавано реалістичним контекстом породжує т. зв. когнітивний дисонанс, що провокує сприйняття зображуваного як імовірного сценарію.

Семантично вагомим елементом, що апелює до політичного контексту історії СРСР, є номінація *Rotgardisten* / червоногвардійці (*Einige Rotgardisten richteten die Mündungen ihrer Gewehre auf mich* <...> [6, с. 98]). Це найменування створює ефект культурної гібридності (поєднання радянського – африканського – швейцарського колориту), редукуючи індивідуальність персонажів до їхньої функційної ролі – репрезентації державної сили.

Номінації блоку фашистів також мають реальну твірну основу: *die deutschen Faschisten* / германські фашисти (*Die deutschen Faschisten haben es nicht anders verdient* [6, с. 33]); *die Deutschen* / німці (*Die Deutschen verstehen nur eines: Härte und nochmals Härte* [6, с. 33]); *die Briten* / британці (<...> *und seine von den Briten unterstützten faschistischen Brigaden waren am Ende, besiegt* [6, с. 16]); *die Hindustanis* / хіндустанці (*Die Hindustanis nehmen jeden* [6, с. 16]); *die Koreanern* / корейці (*Wo lagen ihre zukünftigen Loyalitäten? Vielleicht doch nicht bei den Koreanern, dann aber etwa bei Lal?* [6, с. 32]), *die Sinti-Divisionen* / дусізії племені синті (*Lal und die grausamen Sinti-Divisionen, die sich ihm angeschlossen hatten, Männer mit langen Schnauzbärten, geschminkten Augen und goldenen Ohrringen* <...> [6, с. 16]); *Offiziere* / офіцери (*Wer ist unters Eis gestossen worden? Von Koltsch. Seine Offiziere* [6, с. 34]). Окрім центрального ворожого масиву – англо-германського блоку ШПР, протистоять азійські держави Хіндустан та Корея. Відповідно, етноніми *die Hindustanis* (збірна номінація для населення Північної Індії та Пакистану) та *die Koreaner* (корейці) унаочнюють масштаб мілітарного ресурсу. Особливо значущим є згадування *Sinti-Divisionen* у складі фашистських сил, оскільки традиційно синті сприймаються як «вічні мандрівники» без власної державної території, отже, ця метаоб'єктна номінація стає маркером інакшості. У структурі контрфактичного світу *Sinti-Divisionen* виступають у ролі підозрілого, детериторіалізованого військового елемента.

Достовірне уявлення про жахи столітньої війни зреалізоване за допомогою типових для творів воєнної тематики номінацій *verwundete Soldaten* / поранені солдати (*verwundete Soldaten unserer Armee, deren Gesichter mit Mullbinden bandagiert waren und deren hochgeklappte Ärmel, in denen einmal ein Unterarm oder eine Hand gesteckt hatte* [6, с. 21]), *die Bettlern* / жебраків, *die Verwundeten* / поранені (*Heraus aus den engen Gassen der Stadt, weg von den Bettlern und den Verwundeten, weg von der Erinnerung* [6, с. 50–51]), *der sterbenden Engländer* / вмираючі англійці (*Er sah in die weit aufgerissenen Augen der sterbenden Engländer, die zu den Schlingpflanzen am Boden des grossen Sees hinuntersanken* [6, с. 75]), *die gestorbenen Engländer* / померлі англійці (*Die an Land gestorbenen Engländer – es waren nur zwei – wurden rasch auf dem kleinen Soldatenfriedhof beigesetzt* <...> [6, с. 76]), *die Toten* / мерці (<...> *die beiden Toten waren nun nur noch als Umrisse im Schnee zu erkennen* [6, с. 87]). Найменування поранених – вмираючих – померлих виявляють сутність війни як фізичного каліцтва, а учасників війни як «відпрацьованого» або знищеного ресурсу. Візуально переконливі об-

рази постраждалих на війні (без розмежування на *своїх* – *чужих*) легітимізують антиутопічний світ, роблячи його фізично відчутним.

Розширення простору перманентної війни відбувається за рахунок поліперферентних номінацій соціального статусу згадуваних осіб (маргінальних персонажів), що підкреслюють автентичність альтернативної історії: *das Politische, das Militärische* / політики, військові (***Das Politische* tangiert *das Militärische* erst am Abend, wenn die Kanonen schweigen** [6, с. 33]); *Arbeiter, Ingenieure, Wissenschaftler, Soldaten* / робітники, інженери, науковці, солдати (*Strassen wurden Tausende von Werst durch Ostafrika gezogen und Eisenbahnstrecken verlegt, es kamen Arbeiter und Ingenieure, Wissenschaftler und Soldaten, immer mehr Soldaten* [6, с. 76–77]); *deutsche Partisanen oder Bauern* / німецькі партизани або селяни (*Es waren deutsche Partisanen oder Bauern* [6, с. 84]) та деякі інші. К. Крахт використовує подібні номінації, щоб продемонструвати, як у світі перманентної війни категорія «людського» нівелюється, поступаючись соціальним функціям.

Достовірність альтернативної історії парадоксально підкреслюється абсурдним географічним контекстом. По-перше, поєднання європейських соціальних станів та радянської термінології з африканським ландшафтом створює ефект культурної гібридності. По-друге, абсурдність посилюють номінації з компонентом ірреального локусу: *Neu-Berner Oberländer Bauern* / селяни (переселенці) з Нового Бернського Оберланда (*Schatten huschten über die strahlenden Kreuzungen; grossgewachsene, hagere Neu-Berner Oberländer Bauern mit Astrachanmützen auf dem Kopf* [6, с. 21]) або екзотичні іншомовні вкраплення, як-от *Mwanas* < від суахілі *mwana* ‘дитина’ (*blonde Mwanas in viel zu langen, zerrissenen Mänteln hüpfen über das Kopfsteinpflaster* [6, с. 21]; *Die Gegend war vermint, ich hoffe, ihre Eltern hatten diesen Mwanas beigebracht, auf welchen Feldern und an welchen Hängen die Minen lagen und wo nicht. Vermutlich waren es ohnehin Verdingkinder, kleine Leibeigene irgendwelcher skrupellosen Bauern* [6, с. 52]). Автор використовує прийом топонімічної гібридизації, оскільки Новий Бернський Оберланд переноситься в африканський ландшафт, або реекспортує реальний історичний феномен Швейцарії *Verdingkinder* ‘діти-наймити, діти за контрактом’, *kleine Leibeigene* ‘маленькі кріпаки’ у контрфактичну Африку. У такий спосіб узагальнений образ дитини потрактовується також як витратний «матеріал» війни.

Як типові метаоб’єктні номінації витлумачуємо протилежні позначення *своїх* (ворог) – *чужих* (друг – брат – товариш), які можуть набувати позитивно або негативно оцінних конотацій, перетворюючи міжособистісні зв’язки на суто функційні категорії, де статус ворога / товариша визначається належністю до блоку фашистів – комуністів. Пор.

свої: *unsere zuverlässigen Bruder-Freunde* / *наші надійні брати-друзі* (*Und am Steuer werden unsere zuverlässigen Bruder-Freunde sitzen, sie werden jedem*

Fahrgast salutieren [6, с. 27]); *unseren Freuden* / *нашій дорозі* (*Ich hätte nicht gedacht, dass es mit unseren Freuden aus dem Süden schon so weit gekommen ist* [6, с. 36–37]); *Eidgenossen* / *нобратими, конфедерати* < від офіційної назви Швейцарії – *Confoederatio Helvetica* (“*Seht nur, Eidgenossen*», *ging ein Ruf* [6, с. 63], *Nehmen Sie nur, Eidgenossen, greifen Sie zu* [6, с. 106]); *meine Brüder* / *мої брати* (*Waren sie wirklich meine Brüder? Waren sie mir so vertraut, als ihnen deutsche Kugeln die zu Staub zersplitternde Schädeldecke wegschossen oder als der Druck der explodierenden Granaten ihnen die Eingeweide wie blutrote und eitergelbe Würmer aus den Bäuchen presste?* [6, с. 112]);

чужі: *unsere Feinde* / *нашій ворогу* (*Unsere Feinde hatten sich im Gegensatz zu uns eine hohe Buch- und Schreibkultur erhalten* [6, с. 23]; *Wie sprachen ja auch Deutsch, durch eine Volte der Geschichte sprachen wir wie unsere Feinde* [6, с. 23]); *die Deutschen Bestien* / *німецькі бестії* (*Aber die Deutschen Bestien werden auch frieren, Eidgenosse, diesen Winter* [6, с. 15]).

Оригінальне епітетне поле оточує найменування *чужих*, де національність або статус супроводжують експресивні означення: *die dekadenten Engländer* / *декадентські англіїці*, *die cholerischen Deutschen* / *холеричні німці*, *die stinkenden Missionare* / *смердючі місіонери*. Вони вписані в контекст передісторії колонізації африканських народів Республікою: *Man organisierte Expeditionen der Zambesi hinab, den Nil hinauf und westwärts bis weit in den Kongo hinein, man baute befestigte Häfen und staute das Wasser der Flüsse, man vertrieb die dekadenten Engländer und die cholerischen Deutschen und die stinkenden Missionare* [6, с. 77].

Унікальність альтернативного сценарію забезпечується поліреферентними номінаціями, що мають інтертекстуальне джерело. Презирливе ставлення до африканських союзників Швейцарської Республіки поглиблює алюзія на Ф. Ніцше (*Untermenschen* / *недолюдина*) та обігрування контексту радянської епохи (*Bergalphabeten* / *неграмотні мешканці гір*): *Die deutsche Propaganda schimpfte uns “Untermenschen“ und “Bergalphabeten“* [6, с. 23–24]. Така інтертекстуальна еklektika служить доказом того, що в дистопії К. Крахта влада використовує будь-які культурні коди для узаконення насильства та контролю.

До позитивно оцінювальних метаоб’єктних найменувань уналежнено *Bambo* / *бамбо*, *Mulungu* / *мудунгу* (*Ich komme, Bambo, Mulungu, ich komme* [6, с. 113]), висхідні до історико-культурного контексту. Деонімізована лексема *Bambo* походить із однойменного дитячого вірша Юліана Тувіма «Murzynek Bambo» (1934), де головним героєм є чорношкірий хлопчик, що живе в Африці. Номінація *Mulungu* пов’язана з ім’ям верховного Бога-творця в міфології багатьох бантумовних народів Центральної та Східної Африки, де воно асоціюється з сонцем, небом і блискавкою. Використання подібних апелятивів, по-перше, акцентує на походженні героя-оповідача – безіменного комісара Республіки – як представника африканської спільноти, відмінної від білого «центру». По-друге, найменування маркують приналежність до ідеологічної системи, що є синтезом

європейського та африканського. В абсурдному калейдоскопі націй і народів ідентичність розчиняється, що якнайкраще відтворюється через прийом деонімізації *Bambo, Mulungu*.

Протистояння *своїх* і *чужих* нівелюється в позиціях героя-оповідача, старого солдата (чий образ уособлює деградоване суспільство в умовах безкінечної війни) та карлика Uriel / Уріеля. Міркування комісара про перетворення війни на середовище існування, що перебудовує людську природу (*Nun, der Krieg verändert uns, nicht nur körperlich und mental, einzeln, sondern als Ganzes, als Einheit* [6, с. 42] / *Ну, війна змінює нас не лише індивідуально – фізично й ментально, – а й загалом, як єдине ціле*), переростають у сновидське питання про нищівну сутність машини війни: *Wer hatte nur so eine Szenerie erdacht, aus wessen Intelligenz war diese Maschinerie des Krieges entsprungen?* [6, с. 111]. Про повний розрив з цивілізацією та історією свідчить переконання солдата: *Der Krieg macht uns zu Geisteskrüppeln* [6, с. 95] / *Війна робить нас розумовими каліками*. Цей вислів є ключовим для розуміння ідеї роману, де ідентичність фізично і ментально знищується тривалим конфліктом. Руйнування ідентичності знімає дихотомію *свій – чужий*, оскільки тотальна війна трансформує персонажів у деперсоніфіковану масу, об'єднану спільним статусом *розумового каліцтва*. Позиція карлика Уріеля, чий образ часто трактують як ангела-дитину, усуває конфронтацію: він називає комісара (як представника *чужих*) своїм другом. Подолання расових та ідеологічних бар'єрів (*Wir hatten nie Angst vor den schwarzen Männern. Sie waren immer unsere Freunde* [с. 80] / *Ми ніколи не боялися чорношкірих людей. Вони завжди були нашими друзями*) свідчить про збереження гуманістичного начала.

Своєрідність сюжетно-жанрової структури аналізованого роману зумовлена синтезом правдоподібного та фіктивного, а також еклектичним поєднанням швейцарського, радянського й африканського елементів, що слугує інструментом конструювання контрфактичної історії. Свідома реконфігурація історичних фактів, конфліктуючих блоків, ландшафтів та відповідних їм номінацій увиразнює зміст твору, де акцентовано на сюрреалістичній деформації та ірреальності мілітарного світу: *Die SSR hatte vieles erreicht, jedoch die byzantinische Verflechtung, die fast surreale Komplexität ihrer militärischen Allianzen und deren Schatten, der Scheinallianzen, und wiederum deren Schatten machten mich noch immer, nach all den Jahren sprachlos* [6, с. 32] / *ШІРР багато чого досягла, і, попри це, візантійське плетиво, майже сюрреалістична складність її військових союзів та їхніх тіней – фіктивних альянсів, що мали власні тіні, – навіть через стільки років не переставали мене дивувати*.

Висновки та перспективи. Комплексний аналіз поліпреферентних номінацій доводить постмодерністську стратегію К. Крахта, ґрунтовану на суміщенні ознак різних жанрів та обігранні елементів текстів, що створюють ефект ідеологічного палімпсесту. Культурна гібридність, виявлена через узагальнені

найменування етносів, геополітичний абсурд, актуалізований мілітарними союзами зі структурою мотрійки, оновлення змісту відомих номінацій та конструювання окаяіоналізмів створюють ефект когнітивного дисонансу. Метаоб'єктні номінації підтверджують неоднорідність жанру через типові позначення *сво-їх* – *чужих* (антивоєнний роман), автентичні найменування (документальна дистопія), фіктивні та запозичені з інтертексту назви (фантастична антиутопія, пародія на сучасний світ). Деперсоналізація, маркована безіменністю масових образів, екстраполюється і на рівень окремих художніх об'єктів, аналіз яких постає перспективним напрямом подальших наукових пошуків.

Література

1. Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів. Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : підручник. Київ : Київський університет, 2009. 519 с.
2. Загнітко А. П., Кравченко Е. О. Поетика іменності та безіменності у художньо-му тексті (Частина І. Ім'я vs Тимчасова безіменність). *Slavia Orientalis*. 2024. Vol. 73, no. 4. P. 109–126. <https://doi.org/10.24425/slo.2024.153265>
3. Кірячок М. В., Мельник А. О. Український постмодерністський роман: специфіка жанру. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13, т. 3. С. 103–106. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.18>
4. Колесник Н. Жанрові трансформації сучасної антиутопії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Філологічні науки (літературознавство)»*. 2014. Вип. 4.14. С. 101–105.
5. Стороха Б. В. Конструювання матеріальності: письмо та об'єкт у практиці конкретної поезії. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2011. Вип. 18. С. 331–338. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/lingua/article/view/2232> (дата звернення: 26.04.2026).
6. Kracht Ch. Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten. Köln : Verlag Kiepenheuer & Witsch, 2008. 149 s.
7. Larch A. Ich, zerfasert: Postmoderne Pop-Identitäten in Christian Krachts Roman *Faserland*. Marburg : Tectum Verlag, 2013. 159 p. URL: <https://www.nomos-shop.de/de/p/ich-zerfasert-978-3-8288-3250-3> (дата звернення: 20.04.2026).
8. Lorenz Matthias N. Kracht, Coppola und Conrad. Intertextualität als Rassismuskritik in «Imperium» und «Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten». *Acta Germanica*, 2014. Bd. 42. S. 66–77. URL: <https://journals.co.za/doi/10.10520/EJC158428> (дата звернення: 26.04.2026).

References

1. Bovsunivska, T. (2009) *Teoriya literaturnykh zhanriv. Zhanrova paradyhma suchasnoho zarubizhnogo romanu* [Theory of literary genres: Genre paradigm of the modern foreign novel]. Kyiv: Kyivskyi universytet. [in Ukrainian].
2. Zahnitko, A. P. and Kravchenko, E. O. (2024) 'Poetyka imennosti ta bezimennosti u khudozhnomu teksti (Chastyna I. Imia vs tymchasova bezimennist)' [Poetics of name and namelessness in artistic text (Part I. Name vs. temporary namelessness)], *Slavia Orientalis*, 73(4). pp. 109–126. <https://doi.org/10.24425/slo.2024.153265> [in Ukrainian].
3. Kiryachok, M. V. and Melnyk, A. O. (2020) 'Ukrainskyi postmodernistskyi roman: spetsyfyka zhanru' [Ukrainian postmodern novel: specifics of the genre], *Zakarpatski Filolohich-*

ni Studii [Transcarpathian Philological Studies], (13/3), pp. 103–106. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.18> [in Ukrainian].

4. Kolesnyk, N. (2014) 'Zhanrovi transformatsiyi suchasnoyi antyutopiyi' [Genre transformations of modern dystopia], *Naukovyi Visnyk Mykolaivskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriya Filolohichni Nauky (Literaturoznavstvo)* [Scientific Bulletin of the Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynsky. Series Philological Sciences (Literary Studies)], (4.14), pp. 101–105. [in Ukrainian].

5. Storokha, B. V. (2011) 'Konstruiuvannya materialnosti: pysmo ta ob'iekt u praktytsi konkretnoi poezii' [Constructing materiality: writing and object in the practice of concrete poetry], *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Inozemni Movy* [Bulletin of Lviv University. Series Foreign Languages], (18), pp. 331–338. Available at: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/lingua/article/view/2232> (Accessed: 26 April 2026). [in Ukrainian].

6. Kracht, Ch. (2008) *Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten*. Köln: Verlag Kiepenheuer & Witsch.

7. Larch, A. (2013) *Ich, zerfasert: Postmoderne Pop-Identitäten in Christian Krachts Roman Faserland*. Marburg: Tectum Verlag. Available at: <https://www.nomos-shop.de/de/p/ich-zerfasert-978-3-8288-3250-3> (Accessed: 20 April 2026).

8. Lorenz, M. N. (2014) 'Kracht, Coppola und Conrad. Intertextualität als Rassismuskritik in «Imperium» und «Ich werde hier sein im Sonnenschein und im Schatten»' [Kracht, Coppola and Conrad. Intertextuality as a critique of racism in "Imperium" and "I Will Be Here in Sunshine and in Shadow"]], *Acta Germanica*, (42), pp. 66–77. Available at: <https://journals.co.za/doi/10.10520/EJC158428> (Accessed: 26 April 2026).

Статтю отримано 27.04.2026

Затверджено після рецензування 30.05.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 821.111(73)-31.09

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368018>

В. В. Любецька,

канд. філол. наук, доц.,

Київська академія прикладних мистецтв,

доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3774-8883>

НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ ТА ВНУТРІШНІЙ МОНОЛОГ У РОМАНІ ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПІРВОЮ У ЖИТТІ»

У статті здійснено розгорнутий аналіз наративної стратегії та функціонування внутрішнього монологу в романі Дж. Д. Селінджера «Над пірвою у житті» як одного з ключових творів американської літератури XX століття. Основну увагу зосереджено на дослідженні специфіки художньої організації оповіді, особливостей першоособової нарації та ролі внутрішнього монологу як провідного засобу розкриття психологічного стану головного героя — Холдена Колфілда. З'ясовано, що автор використовує суб'єктивну форму розповіді, яка створює ефект безпосередності, емоційної відкритості та максимальної наближеності читача до внутрішнього світу персонажа. Проаналізовано мовно-стилістичні особливості нарації, зокрема активне використання розмовної лексики, повторів, емоційно забарвлених висловлювань, фрагментарних синтаксичних конструкцій і внутрішніх реплік, що відтворюють природний хід думок героя. Показано, що внутрішній монолог у романі виконує не тільки психологічну, але й структурну функцію, оскільки через нього організується композиція оповіді та формується цілісний образ оповідача. Такий тип нарації дозволяє передати складний процес саморефлексії персонажа, його критичне ставлення до соціальної реальності, неприйняття фальші дорослого світу та болісне переживання власної самотності. Особливу увагу приділено взаємодії наративної перспективи з внутрішнім конфліктом героя, що проявляється у постійному коливанні між прагненням до ширших людських взаємин і відчуженням від суспільства. Встановлено, що внутрішній монолог Холдена Колфілда відображає типову для підліткового віку кризу ідентичності, загострене відчуття несправедливості та прагнення зберегти моральну чистоту у світі, який герой сприймає як фальшивий і лицемірний. У цьому контексті наративна стратегія роману сприяє глибокому психологічному розкриттю персонажа й водночас репрезентує ширші соціокультурні проблеми повоєнного покоління. У результаті дослідження доведено, що поєднання першоособової оповіді з елементами внутрішнього монологу забезпечує художню цілісність твору та створює ефект максимальної психологічної достовірності. Саме завдяки такій наративній організації образ Холдена Колфілда набуває узагальненого значення і постає символом покоління, яке перебуває у стані морального пошуку, духовної невизначеності та переоцінки життєвих цінностей. Отже, наративна стратегія роману Дж. Д. Селінджера відіграє визначальну роль у формуванні його художньої структури та забезпечує глибоке розкриття екзистенційної проблематики твору.

Ключові слова: наративна стратегія, внутрішній монолог, оповідач, психологізм, підлітковий герой, цілісність, американський роман XX століття.

V. V. Liubetska,

PhD in Philology, Associate Professor,

Kyiv Academy of Applied Arts,

Associate Professor at the Department of Humanities and Socio-Economic Disciplines

NARRATIVE STRATEGY AND INTERIOR MONOLOGUE IN J. D. SALINGER'S NOVEL "THE CATCHER IN THE RYE"

The article presents an extended analysis of the narrative strategy and the functioning of the interior monologue in J. D. Salinger's novel "The Catcher in the Rye", one of the key works of twentieth-century American literature. The study focuses on the specific features of the artistic organization of narration, the peculiarities of first-person narrative, and the role of the interior monologue as a leading means of revealing the psychological state of the protagonist, Holden Caulfield. It is established that the author employs a subjective form of narration that creates an effect of immediacy, emotional openness, and maximum proximity of the reader to the character's inner world. The linguistic and stylistic features of the narrative are analyzed, including the active use of colloquial vocabulary, repetitions, emotionally colored expressions, fragmented syntactic structures, and internal remarks that reproduce the natural flow of the protagonist's thoughts. It is demonstrated that the interior monologue in the novel performs not only a psychological but also a structural function, as it organizes the composition of the narrative and forms the integral image of the narrator. Such a type of narration allows the author to convey the complex process of the character's self-reflection, his critical attitude toward social reality, his rejection of the hypocrisy of the adult world, and his painful experience of loneliness. Particular attention is paid to the interaction between narrative perspective and the protagonist's internal conflict, which is manifested in the constant tension between the desire for sincere human relationships and alienation from society. It is established that Holden Caulfield's interior monologue reflects the identity crisis typical of adolescence, an intensified sense of injustice, and a desire to preserve moral purity in a world the protagonist perceives as false and hypocritical. In this context, the narrative strategy of the novel contributes to a profound psychological depiction of the character while simultaneously representing broader sociocultural problems of the postwar generation. The study concludes that the combination of first-person narration with elements of interior monologue ensures the artistic integrity of the work and creates the effect of maximum psychological authenticity. Owing to this narrative organization, the image of Holden Caulfield acquires a generalized meaning and emerges as a symbol of a generation experiencing moral search, spiritual uncertainty, and a reassessment of life values. Thus, the narrative strategy of J. D. Salinger's novel plays a decisive role in shaping its artistic structure and provides a deep representation of the existential issues addressed in the work.

Keywords: narrative strategy, interior monologue, narrator, psychologism, adolescent protagonist, integrity, twentieth-century American novel.

У сучасному літературознавстві особливу увагу приділяють дослідженню наративних стратегій художнього тексту, оскільки саме вони визначають способи репрезентації авторського задуму, формують образ оповідача та впливають на сприйняття твору читачем. Одним із важливих аспектів наративної організації художнього тексту є використання внутрішнього монологу як засобу передачі психологічного стану персонажа, його думок, переживань і рефлексій. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз романів ХХ століття, у яких внутрішній світ героя стає центральним об'єктом художнього зображення. Роман Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» посідає важливе місце в історії американської літератури та світового літературного процесу. Твір вирізняється своєрідною наративною організацією, побудованою на першоособовій оповіді та інтенсивному використанні внутрішнього монологу, що забезпечує глибоке психологічне розкриття образу головного героя – Холдена Колфілда. Через суб'єктивну манеру оповіді автор передає складний процес формування особистості підлітка, його внутрішній конфлікт, неприйняття фальші соціального середовища та прагнення зберегти моральну чистоту в умовах духовної кризи суспільства. **Актуальність дослідження** зумовлена зростаючим інтересом сучасного літературознавства до проблем наративу, психологізму та художніх способів репрезентації внутрішнього світу персонажа. Аналіз наративної стратегії роману Дж. Д. Селінджера дозволяє глибше зрозуміти механізми формування суб'єктивної оповіді, специфіку функціонування внутрішнього монологу та його роль у створенні психологічно достовірного образу героя. Крім того, вивчення особливостей нарації в романі «Над прірвою у житті» сприяє осмисленню ширших культурних і соціальних процесів, пов'язаних із кризою цінностей та проблемою самоідентифікації молодого покоління у другій половині ХХ століття. Таким чином, **наукова проблема дослідження** полягає у визначенні ролі наративної стратегії та внутрішнього монологу у формуванні художньої структури роману та розкритті психологічної природи образу Холдена Колфілда. Розв'язання цієї проблеми дозволяє поглибити розуміння поетики твору Дж. Д. Селінджера і виявити специфіку художніх засобів, за допомогою яких автор відтворює складний внутрішній світ героя та духовні пошуки покоління.

Проблематика наративної організації художнього тексту та функціонування внутрішнього монологу в романі Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» привертає значну увагу як зарубіжних, так і українських літературознавців. Дослідники розглядають цей твір у контексті розвитку американського роману ХХ століття, зосереджуючи увагу на особливостях першоособової нарації, психологічному вимірі образу головного героя та специфіці мовної організації оповіді. У зарубіжному літературознавстві важливу роль у вивченні поетики художнього тексту відіграють праці, присвячені теорії наративу та сучасним підходам до аналізу літературних творів. Зокрема, Пітер Баррі наголошує, що дослідження наративної структури дає змогу глибше зрозуміти механізми ство-

рення художнього світу твору та способи репрезентації внутрішнього досвіду персонажа. Учений підкреслює, що наративні стратегії визначають характер взаємодії між оповідачем, персонажем і читачем [1]. Такий підхід є важливим для інтерпретації роману Дж. Д. Селінджера, у якому першоособова оповідь формує особливу модель сприйняття внутрішнього світу героя. Вагомий внесок у дослідження проблем нарації зробили також зарубіжні теоретики літератури, які аналізують особливості внутрішнього монологу як художнього прийому. Зокрема, у працях дослідників зазначається, що внутрішній монолог дозволяє відтворити безпосередній перебіг думок персонажа, наблизити читача до його психологічного стану та розкрити приховані аспекти особистісного досвіду. У цьому контексті наголошується, що внутрішній монолог є одним із найефективніших засобів відображення суб'єктивної реальності героя [7]. Значну увагу проблемам психологізму та наративної організації художнього тексту приділяють і українські літературознавці. Так, Т. В. Бовсунівська підкреслює, що особливості наративної структури сучасного роману тісно пов'язані з прагненням автора передати внутрішній світ персонажа, його емоційні переживання та процес саморефлексії. На думку дослідниці, першоособова форма оповіді сприяє створенню ефекту психологічної достовірності та емоційної безпосередності художнього тексту [2]. Проблеми розвитку американського роману ХХ століття та особливостей його поетики ґрунтовно досліджувала Т. Н. Денисова. Дослідниця зазначає, що творчість Дж. Д. Селінджера відзначається глибоким психологізмом і своєрідною наративною організацією, у якій значну роль відіграє суб'єктивна оповідь героя. Зокрема, Т. Н. Денисова підкреслює, що оповідь від першої особи дозволяє авторові максимально наблизити читача до внутрішнього світу персонажа [3]. Внутрішній монолог виступає важливим засобом психологізації художнього тексту, оскільки через нього відтворюється індивідуальний спосіб мислення персонажа та його внутрішні переживання. Подібну думку висловлює і Д. С. Наливайко, який підкреслює, що у прозі ХХ століття внутрішній монолог став одним із провідних засобів розкриття духовного світу героя та формування його індивідуального голосу. Д. С. Наливайко відзначає, що використання внутрішнього монологу дозволяє письменникові передати складну структуру людської свідомості [4]. Отже, *аналіз наукових досліджень* свідчить про значний інтерес літературознавців до проблем наративної організації художнього тексту, зокрема до ролі внутрішнього монологу у формуванні образу героя. Водночас питання функціонування наративної стратегії та внутрішнього монологу в романі Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» потребує подальшого комплексного вивчення, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є комплексний літературознавчий аналіз наративної стратегії та функціонування внутрішнього монологу в романі Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті», а також визначення їхньої ролі у формуванні психоло-

гічного образу головного героя та художньої структури твору. Особлива увага приділяється з'ясуванню того, яким чином суб'єктивна форма оповіді та мовна організація внутрішнього монологу сприяють розкриттю світоглядної позиції Холдена Колфілда і відображають духовні пошуки молодого покоління середини XX століття. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути теоретичні підходи до дослідження наративної стратегії та внутрішнього монологу у сучасному літературознавстві; проаналізувати особливості першоособової нарації у романі Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті»; визначити функції внутрішнього монологу як засобу психологічного розкриття головного героя; з'ясувати роль мовно-стилістичних особливостей оповіді у формуванні індивідуального голосу персонажа; дослідити взаємозв'язок наративної організації твору з проблематикою духовної кризи та пошуку ідентичності підліткового героя.

Об'єктом дослідження є роман Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» як один із ключових творів американської літератури XX століття, в якому відображено духовний стан повоєнного покоління та проблему формування особистісної ідентичності. **Предметом дослідження** виступають наративна стратегія та внутрішній монолог як важливі складники художньої організації роману, що забезпечують психологічну глибину оповіді та розкриття внутрішнього світу головного героя – Холдена Колфілда. У цьому контексті особлива увага приділяється мовним, стилістичним і композиційним особливостям нарації, які формують специфічну модель взаємодії між оповідачем, персонажем і читачем. **Джерельну базу дослідження** становлять текст роману Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті», а також наукові праці українських і зарубіжних літературознавців, присвячені теорії наративу, проблемам психологізму в літературі та особливостям розвитку американського роману XX століття. **Фактичним матеріалом дослідження** є фрагменти тексту роману, що містять приклади внутрішнього монологу, першоособової оповіді, мовно-стилістичних особливостей нарації та репрезентують психологічний стан головного героя.

У процесі аналізу використано комплекс загальнонаукових і спеціальних **літературознавчих методів**. Зокрема, застосовано: структурно-аналітичний метод, що дозволяє дослідити особливості побудови наративної структури твору; герменевтичний метод, спрямований на інтерпретацію художнього тексту та розкриття його смислових рівнів; психологічний метод, що використовується для аналізу внутрішнього світу персонажа та його рефлексій; елементи наратологічного аналізу, які дозволяють дослідити функції оповідача, внутрішнього монологу та суб'єктивної оповіді.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі наративної стратегії роману Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» у поєднанні з дослідженням внутрішнього монологу як ключового засобу психологічної характеристики героя. У статті уточнено функціональну роль внутрішнього

монологу в структурі першоособової нарації та визначено його значення у формуванні образу Холдена Колфілда як репрезентанта духовних пошуків повоєнного покоління.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні наукових уявлень про особливості наративної організації художнього тексту та функціонування внутрішнього монологу у прозі ХХ століття. Результати дослідження можуть сприяти подальшому розвитку наратологічних підходів у сучасному літературознавстві. **Практичне значення** отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження у викладанні курсів з історії зарубіжної літератури, теорії літератури, наратології та інтерпретації художнього тексту. Окремі положення статті можуть бути використані у підготовці наукових робіт, присвячених творчості Дж. Д. Селінджера та проблемам психологічної прози ХХ століття.

Сучасні літературознавчі дослідження наголошують, що наративна стратегія роману формується через засоби мовної позиції оповідача, зокрема через першу особу, що дозволяє створювати глибокий психологічний портрет героя і передавати його світовідчуття. Так, у теорії літератури підкреслюється, що особиста позиція оповідача зумовлює структуру художнього тексту і є ключем до розкриття психічного світу персонажа. Першоособова нарація забезпечує ефект інтимності і безпосередності, який дає змогу читачеві відчувати текст «з середини» і стати співучасником думок героя.

Роман Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» є визначним прикладом художньої оповіді, де головну роль відіграє першоособова нарація та внутрішній монолог героя. Образ Холдена Колфілда створює відчуття безпосереднього спілкування читача з персонажем, дозволяючи глибоко зануритися у його психологічний та емоційний стан. Як зазначає П. Баррі, структура нарації у романі визначає психологічну достовірність персонажа, оскільки читач отримує доступ до його внутрішнього світу без посередників [1]. В романі оповідь ведеться від імені Холдена Колфілда, що створює ефект щирої сповіді: «Я почав думати про все це, сидячи в трамваї... і мені начебто хотілося поговорити з кимось про те, що мене турбує» [6]. Такий прийом дозволяє авторові передати безпосередній потік думок героя. Автор активно використовує прийоми внутрішнього монологу, що відтворюють перебіг думок героя в режимі реального часу: «Я завжди думав про всіх цих людей, і мені здавалось, що я їх повинен розуміти, хоч би що вони робили» [6]. Особливість наративної стратегії роману полягає у поєднанні розмовної лексики, повторів, емоційно забарвлених висловів та фрагментарних конструкцій, що імітують природний хід думок Холдена. Це дозволяє відтворити підліткову сприйнятливість і суперечливість, а також його критичне ставлення до світу дорослих: «Всі ці дорослі завжди стараються зробити так, щоб ти виглядав дурнем, навіть якщо ти нічого поганого не зробив» [6]. Т. Н. Денисова підкреслює, що психологічна перспектива першоособового

оповідача дозволяє розкрити кризу ідентичності підлітка, його емоційний протест проти соціальних норм та фальші [3]. Внутрішній монолог у романі Дж. Д. Селінджера виступає важливим засобом психологізації персонажа. За допомогою монологу Холден не лише розповідає про свої дії, а й розкриває мотиви, емоції, страхи та суперечності власної психіки. Наприклад, у внутрішньому потоці думок він рефлексує над поняттями порядності: «Я весь час думав, чи не є я одним із тих, кого всі називають лицемірними, але я насправді ніби не такий...» [6]. Психологічний портрет Холдена є винятково суперечливим і складним. Л. М. Козубенко у своєму дослідженні пише про Холдена наступне: «На перших сторінках твору він постає, як невірноважений, конфліктний підліток, що часто здійснює безглузді вчинки. Проте щирість та відвертість, з якою він розповідає про себе, роблять його близьким кожному читачеві; в ході розповіді стає очевидною головна і надзвичайно приваблива риса його, по суті, ще не сформованого характеру. Ця риса – категоричне неприйняття будь-якої фальші, глибокий внутрішній протест проти всього надуманого, показного в навколишньому світі. Холден бісить загальноприйняте лицемірство, вульгарність, що стали нормою поведінки» [5, с. 282].

Як вже було зазначено, мовна організація оповіді вирізняється розмовними інтонаціями, повтореннями та неформальною лексикою, що наближає текст до реального мовлення підлітка і дозволяє передати особливий «голос» героя: «Ці всі розмови мені якось швидко набридають, бо хтось завжди говорить не те, чого я чекаю» [6]. Така стилістична побудова сприяє формуванню унікальної мовленнєвої особистості Холдена. Експресивна нарація та внутрішній монолог дозволяють репрезентувати кризу підліткової ідентичності, що є однією з центральних тем твору. Холден постійно рефлексує над собою та суспільством: «Я не знаю, ким я є, але знаю, ким я не хочу бути...» [6]. Такий потік думок і переживань мовою героя створює образ молодого людини, що шукає себе в складному світі сучасності.

Пошуки себе пов'язані із мандрю Холдена Колфілда вулицями Нью-Йорка, їх можна трактувати як символічну подорож героя особливим, майже міфологізованим простором. Цей шлях постає не просто переміщенням містом, а своєрідним духовним пошуком підлітка, його намаганням подолати внутрішні та зовнішні бар'єри, зрозуміти власну сутність і переосмислити життєві орієнтири. Такі блукання стають проявом прагнення героя до внутрішньої свободи та самопізнання, що виражено у внутрішньому оповіданні, яке створює цілісний образ головного героя. Подібна інтерпретація зумовлює поєднання у творі традиційних символічних образів із деталями сучасної урбаністичної реальності. Поряд із архетипними мотивами, такими як образ води, житнього поля або дому, у романі з'являються знаки модерного міського простору: нічний Нью-Йорк, готелі, джазові клуби, карусель у парку. Усі ці елементи формують особливу атмосферу твору і відображають внутрішній стан героя.

Герой гостро сприймає недосконалість навколишнього світу. Усвідомлюючи фальш і лицемірство суспільства, він протестує проти багатьох його проявів. Холден прагне бачити світ чесним і ширим, тому болісно реагує на нещирість людей, зокрема й тих, хто мав би бути моральним авторитетом для молоді, наприклад учителів. Він дедалі виразніше помічає суперечності та недосконалість соціальної реальності, що посилює його внутрішній конфлікт. Водночас герой досить критично ставиться і до самого себе. Він не приховує власних слабкостей, зокрема визнає боягузтво, нерішучість та інші недоліки. Така саморефлексія свідчить про його внутрішню боротьбу і прагнення зрозуміти власну сутність. Бунт Холдена спрямований не лише проти зовнішнього світу, а й проти самого себе: він постійно сумнівається, коливається між різними оцінками та не може знайти внутрішньої рівноваги. Унаслідок цього психологічне напруження поступово зростає і зрештою призводить героя до нервового виснаження. Образ Холдена Колфілда уособлює переживання людини, яка опинилася на межі між дитинством і дорослим життям. Його голос у романі звучить як щира, відверта сповідь – своєрідний потік свідомості, позбавлений прикрас і соціальних умовностей, у якому відображено болісний процес дорослішання та втрати дитячих ілюзій.

Холдена Колфілда можна розглядати як символ повоєнного покоління, яке перебуває у стані морального пошуку та переосмислення цінностей: «Я не знаю, що мені робити далі, бо все здається таким штучним» [6]. Психологічна глибина персонажа досягається завдяки внутрішнім реплікам, які відтворюють конфлікт між прагненням до щирих людських взаємин і відчуженням від суспільства: «Іноді мені хотілося просто втекти від усіх і сидіти в якомусь маленькому містечку, де ніхто мене не знає» [6]. Такі мотиви відображають типову підліткову кризу ідентичності, гостре відчуття несправедливості та прагнення зберегти моральну чистоту у світі, що здається фальшивим. Структурна роль внутрішнього монологу у романі полягає не лише у психологічному розкритті персонажа, а й у формуванні композиції оповіді та цілісності художнього твору. Дійсно, завдяки цьому наративу Холден постає не лише індивідуальним героєм, а й символом епохи, маркером духовного стану покоління після Другої світової війни. Також слід відзначити використання ретроспективних вставок та фрагментарних спогадів, що дозволяють автору поєднувати психологічну достовірність з соціокультурним контекстом часу: «Я пам'ятаю, як ми з братом ходили по тих вулицях і все здавалося таким важливим» [6]. Взаємодія наративної перспективи з внутрішнім конфліктом героя демонструє, що внутрішній монолог виконує і функцію саморефлексії, і функцію репрезентації ширшої соціальної реальності. Отже, поєднання першоособової нарації, внутрішнього монологу та стилістичних прийомів Дж. Д. Селінджера створює художню цілісність твору, забезпечує психологічну достовірність образу Холдена Колфілда та дозволяє розглядати його як символ цілої епохи.

Проведене дослідження дозволяє зробити **висновок**, що наративна стратегія роману Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» відіграє визначальну роль у розкритті художньої концепції твору та формуванні психологічно переконливого образу головного героя. Використання першоособової оповіді створює ефект безпосередності і довірливого діалогу між персонажем і читачем, що дає можливість глибоко відтворити внутрішній світ Холдена Колфілда, його переживання, сумніви та духовні пошуки. Як зізнається сам герой, «мені іноді просто хочеться з кимось поговорити, але не завжди знаходиться така людина» [6], що свідчить про його внутрішню самотність і прагнення до щирого людського контакту. З'ясовано, що важливим елементом наративної організації роману є внутрішній монолог, який виконує не лише психологічну, а й композиційну функцію. Через систему внутрішніх роздумів героя автор розкриває складний процес формування його світогляду, критичне ставлення до суспільних норм і неприйняття фальші дорослого світу. Холден постійно піддає сумніву поведінку оточення, наголошуючи, що «більшість людей тільки й роблять, що прикидаються кимось іншим» [6]. Саме ця рефлексивна позиція героя зумовлює його конфлікт із соціальною реальністю та водночас підкреслює його прагнення до моральної щирості. Доведено, що мовно-стилістичні особливості оповіді – розмовна лексика, повтори, емоційні інтонації, фрагментарність висловлювань – формують індивідуальний голос персонажа та забезпечують високий рівень психологічної достовірності тексту. Завдяки такій мовній організації оповіді читач отримує можливість спостерігати безпосередній процес саморефлексії героя, який постійно намагається зрозуміти себе та навколишній світ. Показовим є його прагнення зберегти моральну чистоту дитинства, коли він говорить про бажання «стояти над прірвою і ловити дітей, щоб вони не впали» [6]. Цей образ набуває символічного значення і відображає прагнення героя захистити світ щирості та невинності.

У результаті аналізу встановлено, що наративна стратегія роману тісно пов'язана з проблематикою духовної кризи та пошуку ідентичності підліткової особистості. Образ Холдена Колфілда постає не тільки індивідуальним психологічним типом, а узагальненим символом цілого покоління, яке переживає складний процес дорослішання, втрати ілюзій і переосмислення життєвих цінностей. *Перспективи подальших досліджень* полягають у поглибленому аналізі мовно-стилістичних засобів формування внутрішнього монологу в романі Дж. Д. Селінджера, а також у зіставному вивченні наративних стратегій у творах інших представників американської літератури XX століття. Продуктивним також є компаративний аналіз образу підліткового героя в контексті світової літератури, що дозволить ширше розкрити художню природу роману Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті» та його вплив на подальший розвиток психологічної прози.

Література

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / пер. з англ. О. По-
гинайко. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с.
2. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного
зарубіжного роману: підручник. Київ : Київський університет, 2009. 519 с.
3. Денисова Т. Н. Історія американської літератури XX століття. Київ : Києво-
Могилянська академія, 2012. 480 с.
4. Наливайко Д. С. Теорія літератури й компаративістика. Київ : Києво-Могилян-
ська академія, 2006. 347 с.
5. Козубенко Л. Проблема екзистенції головного героя у романі Дж. Селінджера
«Ловець у житті». *Молодий вчений*. 2017. Вип. 1. С. 281–284. URL: [http://molodyvcheny.
in.ua/files/journal/2017/1/66.pdf](http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/66.pdf) (дата звернення: 20.03.2026).
6. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житті / пер. з англ. О. Логвиненка. Київ : Осно-
ви, 2019. 288 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=133> (дата звернення:
20.03.2026).
7. Booth W. The rhetoric of fiction. Chicago : University of Chicago Press, 1983.
552 p.

References

1. Barry, P. (2008) *Vstup do teorii: literaturoznavstvo i kulturolohiia* [Beginning theory: an introduction to literary and cultural theory]. Translated from the English by O. Pohynaiko. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].
2. Bovsunivska, T. V. (2009) *Teoriia literaturnykh zhanriv: zhanrova paradyhma su-
chasnoho zarubizhnogo romanu* [Theory of literary genres: the genre paradigm of the modern
foreign novel]. Kyiv: Kyivskyi universytet. [in Ukrainian].
3. Denysova, T. N. (2012) *Istoriia amerykanskoï literatury XX stolittia* [History of
American literature of the twentieth century]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in
Ukrainian].
4. Nalyvaiko, D. S. (2006) *Teoriia literatury y komparatyvistyka* [Theory of literature
and comparative studies]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian].
5. Kozubenko, L. (2017) ‘Problema ekzystentsii holovnoho heroia u romani J. Se-
lindzhera “Lovets u zhyti”’ [The problem of the protagonist’s existence in J. Salinger’s novel
“The Catcher in the Rye”], *Young Scientist*, (1), pp. 281–284. Available at: [http://molodyvcheny.
in.ua/files/journal/2017/1/66.pdf](http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/66.pdf) (Accessed: 20 March 2026). [in Ukrainian].
6. Selindzher, J. D. (2019) *Nad prirvoiu u zhyti* [The catcher in the rye]. Translated
from the English by O. Lohvynenko. Kyiv: Osnovy. Available at: [https://www.ukrlib.com.ua/
world/printit.php?tid=133](https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=133) (Accessed: 20 March 2026). [in Ukrainian].
7. Booth, W. (1983) *The rhetoric of fiction*. Chicago: University of Chicago Press.

Статтю отримано 23.03.2026

Затверджено після рецензування 30.04.2026

Дата публікації 28.08.2026

В. В. Орехов,

канд. філол. наук,

Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»,

доцент кафедри правових та інформаційних технологій

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-5305-438X>

ЗАСОБИ ОБРАЗНОСТІ В ТЕКСТАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Мета дослідження — аналіз засобів образності в журналістських текстах політичного спрямування. Об'єктом дослідження стали тексти сучасного українського політичного дискурсу, його предметом — засоби образності в політичних текстах (метафори, фразеологізми, епітети). Головними методами дослідження стали описовий метод та метод лінгвістичного аналізу.

Основну увагу зосереджено на аналізі метафори як центрального засобу образності у текстах засобів масової комунікації. У дослідженні розглянуто різні типи метафор за ступенем їхньої образності, від стертих метафор до метафоричних висловів з високим рівнем експресивності. З'ясовано, що стерті метафори переважно виконують номінативну функцію, тоді як яскраві образні метафори реалізують сугестивну функцію та впливають на емоції й переконання адресатів інформації.

У роботі проаналізовано функціонування фразеологізмів у політичному дискурсі, зокрема фразеологічних єдностей, сполучень та зрощень, а також неофразеологізмів, які виникли під впливом сучасних суспільно-політичних процесів. Встановлено, що фразеологічні одиниці характеризуються значним емоційно-оцінним потенціалом, сприяють концентрованому вираженню змісту та виконують оцінну функцію.

Зазначено про появу в сучасній українській мові різнотипних неологізмів на військову тематику, що мають яскраво виражену образність. Крім того, досліджено роль епітетів у політичних текстах, їхню здатність посилювати експресивність висловлень і створювати емоційно забарвлені характеристики політичних подій, осіб та явищ. Визначено, що образність епітетів ґрунтується переважно на вторинній номінації та сприяє формуванню оцінного ставлення читачів до поданої інформації.

Встановлено, що засоби образності є важливим інструментом впливу на свідомість реципієнтів, оскільки сприяють не лише передачі інформації, а й формуванню оцінного ставлення до політичних подій, осіб та явищ.

Ключові слова: політичний дискурс, метафора, фразеологізми, засоби образності, епітет.

V. V. Oriekhov,

PhD in Philology, Associate Professor,

Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of University "Ukraine",

Associate Professor at the Department of Legal and Information Technologies

FIGURATIVE DEVICES IN THE TEXTS OF CONTEMPORARY UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE

The purpose of the study is to analyze the means of imagery in journalistic texts of a political orientation. The object of the study was the texts of modern Ukrainian political discourse; its subject was the means of imagery in political texts (metaphors, phraseological units, and epithets). The main methods of the study were the descriptive method and the method of linguistic analysis.

The article examines figurative devices in the texts of contemporary Ukrainian political discourse and determines their role in shaping the emotional impact on the audience. The study analyzes the peculiarities of the functioning of metaphors, phraseological units, and epithets in journalistic texts of political orientation.

The main focus is placed on the analysis of metaphor as the central figurative device in mass communication texts. The research considers different types of metaphors according to the degree of their imagery, ranging from dead metaphors to highly expressive metaphorical expressions. It has been established that dead metaphors mainly perform a nominative function, whereas vivid figurative metaphors realize a suggestive function and influence the emotions and beliefs of information recipients.

The paper also analyzes the functioning of phraseological units in political discourse, in particular phraseological unities, collocations, and fusions, as well as neologized phraseological expressions that emerged under the influence of contemporary socio-political processes. It has been found that phraseological units possess considerable emotional and evaluative potential, contribute to the concise expression of meaning, and perform an evaluative function.

The study also notes the emergence in modern Ukrainian of various types of military-related neologisms characterized by vivid imagery. In addition, the role of epithets in political texts is examined, particularly their ability to enhance the expressiveness of statements and create emotionally colored characteristics of political events, figures, and phenomena. It is determined that the imagery of epithets is mainly based on secondary nomination and contributes to shaping readers' evaluative attitudes toward the presented information.

The research concludes that figurative devices, in general, are an important instrument of influencing recipients' consciousness, as they contribute not only to the transmission of information but also to the formation of evaluative attitudes toward political events, figures, and phenomena.

Keywords: political discourse, metaphor, phraseological units, figurative devices, epithet.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Засоби образності відіграють важливу роль у функціонуванні сучасних ЗМК. Завдяки ним суха інформація перетворюється на емоційно забарвлене повідомлення, здатне здій-

снювати потужний вплив на аудиторію. Такий вплив є дуже важливим для ЗМК, і в першу чергу – коли йдеться про масмедійні тексти політичного спрямування. Засоби образності допомагають викликати у реципієнтів інформації емоційну реакцію, впливати на їхню свідомість.

Серед найбільш поширених образних засобів, що використовуються в текстах ЗМК, можна назвати такі типові засоби образності та емоційності, як епітети, метафори, фразеологізми тощо. Центральне місце серед них належить метафорі. У широкому розумінні під метафорою розуміють вживання слів у переносному значенні. Доречно використане переносне значення і є основним джерелом образності в мові, перетворюючи звичайні назви предметів чи явищ на яскраві художні засоби. На метафоричності як вживанні слова в непрямому значенні ґрунтується багато інших засобів образності. Так, з метафорою пов'язані епітети, зокрема такий їх різновид, як метафоричні епітети, що використовуються для характеристики переносних значень слів. Такі епітети є одними з найпотужніших засобів образності й досить часто зустрічаються в текстах ЗМК. На принципі метафоричного опису нерідко будуються образні порівняння, їхня відмінність від метафори полягає лише у тому, що порівняння прямо зіставляє два предмети, використовуючи порівняльні сполучники *як, мов, немов, наче* і под., а метафора являє собою приховане порівняння, перенесення ознак одного предмета на інший без сполучників, через що її ще називають прихованим порівнянням. Цілісними словосполученнями та словами з образним значенням є фразеологічні одиниці, чимало фразеологізмів виникли на основі метафори. Однією з їхніх основних відмінностей від метафор є те, що фразеологізми – це, здебільшого, стійкі, лексично неподільні сполучення слів, які мають цілісне значення, метафорам же не характерна стійкість та лексична неподільність компонентів, вони створюються автором у конкретній мовній ситуації.

Саме метафори у політичних текстах ЗМК і будуть головним об'єктом дослідження у даній статті. Актуальність дослідження обумовлюється роллю, яку відіграють засоби образності в текстах мас-медіа на політичну тематику. На сьогодні недостатньо проаналізовані засоби образності у політичному дискурсі, їхня роль у впливі таких текстів на свідомість аудиторії, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спершу розглянемо публікації, присвячені вивченню функцій політичного дискурсу. Зокрема, аналізу функцій сучасного політичного дискурсу та мовних засобів їхньої реалізації присвячене дослідження О. Воробйової та В. Цьокан [1], в якому такі ключові функції політичного дискурсу, як комунікативна, когнітивна, функція переконання / спонукання, емотивна та естетична розглянуті крізь призму передвиборчих дебатів Джо Байдена та Дональда Трампа. Зазначені функції проаналізовано у зіставному ракурсі, висвітлено значущість граматичних засобів, зокрема, особових займенників та часових форм, у створенні комунікативних стратегій

і тактик побудови політичних промов. У роботі А. Коваленко [5] виділено такі функції політичних текстів, як інформативна, інструментальна, переконання, політичної пропаганди, мобілізаційна, консолідації та диференціації соціальних груп, легітимізації, розподілу ресурсів, нормування, соціального контролю, прогностична, оцінна та магічна.

Наступними розглянемо публікації, у яких простежуються засоби образності в публіцистичних текстах політичної тематики. Дослідження з цього питання, як правило, стосуються аналізу метафор та фразеологічних одиниць у політичних текстах. Більшість з них присвячені питанням перекладу метафор у політичному дискурсі. Робота Т. Доній присвячена вивченню функцій метафори у політичному тексті та методів перекладу політичних метафор, серед яких названо повний переклад метафори зі збереженням образу; заміни на різних рівнях мовної структури (лексичний, морфологічний та синтаксичний); переклад з додаванням або вилученням будь-якої лексичної одиниці метафори тощо [2, с. 211]. Дослідження шляхів адекватного перекладу метафор в англійських та українських політичних текстах, а також простеження особливостей функціонування метафор як засобів експресивності відбувається у статті О. Набоки [6]. Розгляд найпродуктивніших видів політичної метафори та виконуваних ними функцій у політичному дискурсі, зокрема, номінативної, комунікативної і прагматичної наявний у праці Т. Пастернака [7].

У статті Т. Князь проаналізовано особливості функціонування фразеологічних одиниць української мови в політичному дискурсі, розглянуто види структурно-семантичних трансформацій фразеологізмів: еліпсис, субституція, розширення компонентного складу [4, с. 59]. Дослідженню структури, семантики і прагматики фразеологічних одиниць, їх комунікативних функцій у політичному дискурсі присвячені статті Л. Задоєни [3] та Ю. Степчук і Л. Терещенко [8].

Метою цього дослідження є аналіз засобів образності в журналістських текстах політичного спрямування. Серед **завдань** – з'ясування різновидів засобів образності, що найчастіше трапляються в аналізованих текстах, виявлення їхнього функціонального призначення та ступеня образності, а також їхньої ролі у формуванні емоційного впливу й оцінного ставлення аудиторії до політичних подій, осіб і явищ.

Об'єкт дослідження – тексти сучасного українського політичного дискурсу, зокрема журналістські матеріали політичної тематики у засобах масової комунікації. **Предметом** дослідження стали засоби образності в сучасному українському політичному дискурсі – метафори, фразеологізми, епітети, особливості їх функціонування та вплив на аудиторію.

Серед **методів**, що використано в пропонованому дослідженні, можна виділити такі методи лінгвістичного аналізу, як описовий метод та метод аналізу засобів образності, зокрема контекстуальний аналіз вживання метафор,

фразеологізмів і епітетів та функціональний аналіз (визначення комунікативних, оцінних, сугестивних функцій).

Джерельною базою дослідження стали тексти популярних українських інтернет-ЗМК (РБК-Україна, ZNAJ.UA, 24 канал, УНІАН, Радіо Свобода, Главком).

Наукова новизна полягає передусім у здійсненні комплексного аналізу засобів образності в сучасному українському політичному дискурсі на матеріалі актуальних журналістських текстів воєнного та суспільно-політичного спрямування, встановленні залежності між ступенем образності метафоричних конструкцій та їхнім функціональним призначенням. **Теоретичне значення дослідження** полягає в поглибленні наукових уявлень про функціонування засобів образності в сучасному українському політичному дискурсі, доповненні теорії політичного дискурсу, стилістики та медіалінгвістики положеннями про сугестивний та емоційно-оцінний потенціал образних засобів. Результати дослідження можуть бути використані під час викладання курсів зі стилістики української мови, медіалінгвістики, лінгвістики тексту, теорії комунікації та політичного дискурсу, а також слугувати основою для подальших наукових праць з аналізу мовного впливу в медіа.

Виклад основного матеріалу. В аналізованих текстах зафіксовано чимало різновидів засобів образності, які суттєво різняться як за кількісними характеристиками, так і за ступенем вияву образності. Найбільшою групою образних засобів є метафори.

Існують різні підходи щодо виділення метафор, їх класифікують, зокрема за поширеністю в мові; структурою; тематичною належністю вихідного домену; цільовим доменом; ступенем змістової віддаленості вихідного та цільового доменів; загальністю вихідного та цільового доменів; ступенем цілісності внутрішньої форми (за часом вжитку в мові); способами ускладнення вторинного значення слова; функціональною ознакою; за кількістю одиниць-носіїв метафоричного образу тощо [9, с. 234].

Слід зазначити, що метафори не завжди виступають засобами образності у текстах. Згідно з класифікацією за ступенем цілісності внутрішньої форми (за часом вжитку в мові) виділяють образні, стерті та мертві метафори. Мертві метафори втратили двоплановість змісту в процесі використання (ніжка стола, поле діяльності), тому на сьогодні не можуть розглядатися як елементи образності. Близькими до них є стерті метафори, що знаходяться в процесі втрати двоплановості, не всі носії мови можуть відчути їхню внутрішню форму (прийшла весна, гуляє вітер) [9], тож, як і метафори попереднього типу, вони, зазвичай, не вважаються засобами образності у сучасному мовленні. На відміну від образних метафор, ці метафоричні вислови практично позбавлені виразного експресивного навантаження і виконують у текстах переважно номінативну функцію, наприклад:

І коли дірки в бюджеті і наростаюче внутрішнє невдоволення не можна буде погасити відключеннями Інтернету і криками на федеральних телеканалах (РБК-Україна, 06.05.2026); Бортник наголосив, що Україна критично залежить від зовнішніх вливань, і ця залежність стає інструментом тиску (ZNAJ.UA, 06.05.2026).

Метафори ‘дірки у бюджеті’ та ‘залежить від зовнішніх вливань’ є стертими і функціонують як кліше у текстах економічного та політичного спрямування, образність у цих метафор відсутня.

Іншою групою метафор, наявних у політичному дискурсі, можна назвати метафори, що наразі активно функціонують в українському медіапросторі, але зараз мають тенденцію до перетворення на стерті метафори. До таких метафоричних висловів можна віднести ‘червоні лінії’, ‘очі ППО’ та ін.:

Навряд чи Росія спробує застосовувати ядерну зброю, бо це червона лінія для всіх країн світу, зокрема Китаю (24 канал, 1.05.2026); Насамперед ми знищуємо російську ППО, особливо сенсори, так звані «очі» ППО – радіолокаційні станції, бо вивести з ладу пускову установку важко, та й на зенітному комплексі один радар, а пускових може бути 3–4 (24 канал, 01.05.2026).

Поступове стирання їхньої образності обумовлене частотністю їхнього використання в політичному дискурсі, що спричинене сучасною політичною ситуацією.

Також до метафор, ступінь образності яких є невисоким, можна віднести такий різновид метафоричних виразів, як персоніфікація, вжитий стосовно країн, наприклад:

«Фінляндія та Україна мають спільне розуміння того, що енергетика є питанням національної безпеки», – зазначив Шмигаль (Bigmir)net, 06.05.2026); Поки Пекін вичікує, Вашингтон намагається балансувати між підтримкою Києва та недопущенням прямого зіткнення з ядерною державою (ZNAJ.UA, 06.05.2026).

Персоніфікуватися може як сама назва країни, так і назва столиці у значенні цілої країни (поєднання метафори та метонімії). Певний елемент образності в таких випадках присутній, оскільки географічним і політичним об’єктам – країнам – приписують людські якості, а саме здатність до мислення, певних дій, поведінки тощо, які притаманні урядам, політикам або інституціям країн. Проте ступінь образності, як і експресивного забарвлення таких виразів, є невисоким через їхнє часте використання у політичному дискурсі у якості штампів.

Проте при персоніфікації назв країн може фіксуватися і значний вияв образності, наприклад:

Але бліцкригу не вишло, ба більше, Іран, попри значні втрати, почав ефективно огризатися та зруйнував хиткий баланс на ринку нафти та СПГ (24 канал, 30.04.2026).

У поданому прикладі образність виявляється не стільки в персоніфікації країни, скільки в образному, метафоричному змалюванні її поведінки. Як наслідок, у висловленні образність супроводжується значним експресивним забарвленням. Наявність потужної образності та виразного експресивного забарвлення призводить до зміни ролі висловлення у політичному дискурсі. Якщо за несуттєвого ступеня образності й експресії речення з персоніфікацією назв країн виконували переважно інформативну, номінативну функцію, то з посиленням ступеня образності та експресивного забарвлення на перший план виступає сугестивна функція, яка передбачає вплив на почуття та переконання адресатів інформації.

Середній за ступенем вияву ступінь образності й експресії можуть мати метафоричні вирази, в яких образність слугує для яскравішого, емоційнішого зображення певних подій, явищ тощо. Рівень експресії в них є досить суттєвим, оскільки основне завдання таких метафор – апеляція до уваги адресата. Наприклад:

*Він перебуває при владі в Іспанії з 2018 року і його соціалістичній партії вдається лишатися актуальною та впевнено маневрувати серед непростих іспанських політичних реалій виключно завдяки таланту **грати на емоціях електорату** та йти йому на поступки, вгадуючи, чого той бажає (24 канал, 30.04.2026); За останні роки **Європа перетворилася на колективного «кота Шредінгера»**, якщо казати про спільні оборонні ініціативи (УНІАН, 01.05.2026).*

Метафори у цих висловленнях виконують переважно експресивно-декоративну функцію. Образність у метафорах досягається через метафоричні асоціації ‘політична діяльність – гра на музичних інструментах’ та ‘політична діяльність – фізичний експеримент’, слугує для загального увиразнення мовлення.

Іншим різновидом є метафори, образність у яких також наявна й спрямовується на увиразнення висловлення, надання йому більшої яскравості та експресії, проте експресивність у яких суттєво перевищує рівень експресії метафор попереднього типу. Наприклад:

*Це дуже розлютило Трампа, **він захотів крові й навіть обрав жертву для показової екзекуції** (24 канал, 30.04.2026); **Головний оборонний проєкт Європи помирає у муках: чи можна його врятувати** (УНІАН, 1.05.2026).*

Образність цих метафор базується на метафоричних асоціаціях ‘політична діяльність – прояв тваринних інстинктів як потяг до насильства або знищення’ та ‘політична діяльність – надзвичайно важкі, тривалі страждання, що передують загибелі’, її призначення – потужний вплив на уяву адресата інформації. Яскравість і образність метафоричних одиниць тут слугують не лише для акцентування уваги на повідомленні, вони є передусім засобами впливу. Метою є вироблення потрібного ставлення читачів до пропонованої інформації, що виявляється через наочну оцінку модальності цих повідомлень.

Наступним засобом образності в політичних текстах, який ми розглянемо, будуть фразеологізми. Це потужний образний засіб, що «виражає характеристики політичного дискурсу – маніпулятивність, семантичну неоднозначність, оцінність, метафоричність та економію мовленнєвих зусиль – і дає змогу встановити основні тенденції в інтерпретації й оцінці політичних подій» [8, с. 72]. З огляду на здатність до концентрованого вираження змісту та експресивність фразеологізми нерідко використовуються у назвах статей, постаючи додатковим засобом привернення уваги до публікацій, наприклад:

«На голодному пайку»: Ігнат заявив про складну ситуацію з ракетами до систем ППО (УНІАН, 08.05.2026); *Росія прийшла до Китаю, щоб закрити «дірки» у війні: чим все закінчилось* (ТСН, 07.05.2026).

У першому прикладі фразеологізмом досить образно та змістовно охарактеризовано чинну на момент публікації матеріалу ситуацію з ракетами, фразеологічна одиниця використовується для привернення уваги до проблеми, як потужний заклик до її негайного вирішення. У другому прикладі так само змістовно й дещо іронічно показано причину звернення Росії до Китаю. Даний фразеологічний вислів має дещо знижене стилістичне забарвлення й передає авторське оцінне ставлення до цієї події.

Образні фразеологічні одиниці, наявні в політичних текстах, досить різноманітні за своїм складом та специфікою. Значна частина із зафіксованих у текстах ЗМК таких фразеологізмів представлена фразеологічними єдностями, в яких загальне значення вмотивоване значенням компонентів, наприклад:

Поки чиновники в кабінетах «умивають руки», Київ змушений самотужки шукати мільярдні ресурси, щоб взимку в батареях була вода, а в домівках – тепло (ZNAJ.UA, 06.05.2026); *8 травня державний секретар США Марко Рубіо заявив, що ... нинішні дипломатичні зусилля «зайшли в глухий кут»* (Радіо Свобода, 09.05.2026).

Перший фразеологізм має біблійне коріння (сюжет про Понтія Пілата, який умив руки на знак того, що не несе відповідальності за страту Ісуса) і позначає ухиляння чиновників від відповідальності у скрутний для України час. Другий стійкий вираз означає 'опинитися в безвихідній ситуації', 'припинити розвиток чи досягти повної стагнації у справах' (у даному випадку – у дипломатичних зусиллях щодо завершення війни в Україні). Обидві фразеологічні конструкції характеризуються наявністю виразної оцінної семантики й емоційного впливу на читачів.

Серед фразеологізмів, наявних у політичних текстах, також чимало фразеологічних сполучень. Проте не всі з них мають виразну метафоричність. Прикладом фразеологічних одиниць з образним значенням є фразеологізми зі стрижневим словом 'зачіпати':

Фактична націоналізація Україною компанії «Мотор Січ» може привести до підвищення суми вимог про компенсацію, оскільки дії української

лади зачепили інтереси безлічі інвесторів (Цензор.нет, 23.03.2021); Але якщо зачіпають у якийсь спосіб наші національні інтереси, український народ, наші території, то ми хотіли би бачити це, щоб потім не було проблем, і це точно не має відбуватись всупереч інтересам українців», – сказав Зеленський (FaceNews, 07.02.2026).

Використані фразеологізми мають певний рівень образності внаслідок переносного значення дієслова ‘зачіпати’, але для метафоричного виразу він є незначний. Помірною є і загальна експресивна забарвленість цих висловлень. У другому реченні спостерігаємо трансформацію складу фразеологізму через включення додаткових елементів. Це є типовим явищем для фразеологічних сполучень, особливістю конструкції яких є здатність компонентів зберігати певну самостійність, що сприяє можливості структурних змін таких фразеологічних одиниць.

Найменшою за кількісним складом групою фразеологізмів є фразеологічні зрощення. Наприклад:

Путін піймав облизня: у WSJ зробили потужну заяву про зброю для України (24 канал, 26.02.2023); Якщо не готовий служити, то волонтерити й допомагати своїй країні, а не сидіти там (за кордоном – ред.) на соціальній допомозі й бити байдиди (Радіо Свобода, 02.06.2022).

Фразеологічні одиниці характеризуються структурною стійкістю і незалежністю цілісного значення від значення компонентів. У першому прикладі наявність фразеологізму сприяє максимально образному та експресивному зображенню ситуації зі зброєю для України. Другий приклад так само образно та експресивно подає авторську позицію, використання фразеологізму сприяє посиленню виразності оцінного забарвлення данного висловлення.

Окремо слід сказати про виникнення неофразеологізмів, які використовують в політичному дискурсі. Яскравим прикладом неофразеологізму є вираз ‘іти/піти за руським кораблем’ – новітній український крилатий вираз, що з’явився після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, наприклад:

Максим Галкін на концерті влучно поставив на місце відомого путініста: «Йдїть за російським кораблем» (ТСН, 12.08.2024).

Пряме значення фразеологічної одиниці – бути посланим у грубій формі, переносне полягає в узагальненому побажанні ворогу зникнути, загинути, зазнати краху.

Взагалі, війна, що триває на українській землі через вторгнення РФ, спричинила появу значної кількості неологізмів в українській мові, багато з яких характеризуються образністю і виразним емоційно-експресивним забарвленням. Серед них – назви для позначення ворожої країни та її мешканців, назви зброї та бойових дій тощо. Наприклад:

*Звісно, французький ядерний потенціал на порядок менший російського, але його цілком достатньо для тотального знищення європейської частини **Мордора** (Главком, 07.03.2025); Завдяки цій людині той **«орк»** вижив, хоча мав іти в атаку на їхні позиції (ТСН, 15.02.2026); Окупанти кинули полонених, почувши звук **«Баби Яги»**: бійці розповіли про унікальну операцію (УНІАН, 10.05.2026).*

Використання назви ‘Мордор’ для називання Росії та ‘орки’ – її армії є потужним образним засобом, що базується на фентезі-всесвіті Дж. Р. Р. Толкіна. Мордор – це країна зла та темряви, і Росію асоціюють з Мордором через її імперську політику, тоталітарну структуру та постійне прагнення знищувати інші народи. В цих образних назвах закладається виразна оцінна семантика – зневажлива назва смертельних ворогів, війна з якими дорівнює війні зі злом, війні за виживання українського народу. Назва ‘Баба Яга’ – образна назва українських важких дронів-бомбардувальників, яка ґрунтується на фольклорних мотивах. Ця назва уособлює страх окупантів перед українськими дронами, що, за аналогією до казкової істоти, несуть смерть ворогам та сіють серед них паніку.

І ще один прийом образності в політичних текстах, функціонування якого ми проаналізуємо, це епітети. Вони виступають здебільшого засобом виразності публіцистичного тексту. Образність епітетів, як метафор, переважно базується на вторинній номінації. Основними функціями епітета як засобу образності в політичному дискурсі є його емоційно-естетичне забарвлення, що, з одного боку, передає ставлення автора до зображуваного предмета чи явища, з іншого – слугує засобом формування певного образу, уявлення в свідомості читача. Наприклад:

*Іспанський лідер Педро Санчес був одним із перших і, мабуть, **найгучніших** європейських політиків, хто почав жорстоко критикувати США через війну (24 канал, 30.04.2026); Для них війна в Україні стає **токсичним** фактором у внутрішній політиці (ZNAJ.UA, 06.05.2026).*

Образність епітета ‘найгучніших’ вибудовується на переносному значенні слова ‘гучний’, яке у цьому контексті означає не високу гучність звуку (децибели), а відомість, скандальність, впливовість або здатність привертати велику увагу медіа та публіки. Найвищий ступінь порівняння прикметника, яким виражений епітет, ще більше підсилює його експресивне навантаження. У другому прикладі образне значення епітета також пов’язане з використанням вторинного значення слова: слово ‘токсичний’ (отруйний) перенесене з біологічного чи хімічного контексту в соціально-політичний. У цьому випадку воно не означає буквально хімічну отруту, а слугує для описання явища (війни), яке є вкрай шкідливим і згубно впливає на внутрішню політику. Зазначений епітет має потужне емоційно-експресивне навантаження і слугує для підкреслення негативізму зазначеного явища і надання йому чіткої оцінки.

Висновки й перспективи дослідження. У результаті проведеного дослідження встановлено, що засоби образності є важливим складником сучасного українського політичного дискурсу та виконують потужну комунікативно-прагматичну функцію. Вони сприяють посиленню емоційного впливу журналістських текстів на аудиторію, формуванню оцінного ставлення до політичних подій, явищ і персоналій, а також приверненню уваги реципієнтів до суспільно значущої інформації.

З'ясовано, що найбільш продуктивним засобом образності в аналізованих текстах є метафора. Ступінь образності метафор безпосередньо впливає на їхнє функціональне призначення: стерті метафори переважно виконують номінативну функцію, тоді як яскраві образні метафори реалізують сугестивну та оцінну функції, впливаючи на емоції й переконання адресатів інформації.

Установлено, що фразеологізми в політичному дискурсі характеризуються високим рівнем емоційно-оцінного забарвлення та здатністю до концентрованого вираження змісту. Найчастіше у текстах функціонують фразеологічні єдності та сполучення, тоді як фразеологічні зрощення трапляються рідше, однак мають значний експресивний потенціал. Простежено активне формування неофразеологізмів і неологізмів, пов'язаних із сучасними воєнними та суспільно-політичними реаліями, що свідчить про динамічний розвиток образної системи української мови.

Дослідження епітетів показало, що їхня образність ґрунтується переважно на вторинній номінації та переносному значенні слів. Епітети в політичних текстах виконують функцію емоційного підсилення висловлення, увиразнення авторської оцінки та формування відповідних асоціативних образів у свідомості читача.

Отже, засоби образності у сучасному українському політичному дискурсі є важливим інструментом мовного впливу, що забезпечує не лише передачу інформації, а й формування суспільних оцінок та емоційних реакцій аудиторії. Перспективи подальших досліджень убачаємо у поглибленому аналізі новітніх образних засобів, що використовуються в сучасному політичному дискурсі, зокрема, у вивченні їхнього впливу на аудиторію.

Література

1. Воробйова О., Цьокан В. Функції сучасного політичного дискурсу та мовні засоби їхньої реалізації (на матеріалі президентських передвиборчих дебатів у США 2020 р.). *Advanced Linguistics*. 2024. No. 14. P. 100–106. <https://doi.org/10.20535/2024.14.314585>
2. Доній Т. Метафоризація політичного тексту: виклики для перекладача та методи вирішення проблеми. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 70, т. 1. С. 211–216. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-31>
3. Задояна Л. М. Фраземіка в українському політичному дискурсі: структура, семантика, прагматика. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 33, т. 2. С. 206–210. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.36>

4. Князь Т. М. Особливості функціонування фразеологізмів української мови в політичному дискурсі. *Лінгвістичні дослідження*. 2019. Вип. 50. С. 59–65. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/0d348cf3-4d24-46ca-aa51-b942212b5000/content> (дата звернення: 14.05.2026).
5. Коваленко А. Функції політичного дискурсу. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2015. Вип. 138. С. 183–185.
6. Набока О. М. Адекватні способи відтворення метафор у текстах політичного дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2022. Т. 33(72), № 1, ч. 2. С. 108–112. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/18>
7. Пастернак Т. А. Метафоричність у політичному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 28, т. 1. С. 140–145. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.26>
8. Степчук Ю. П., Терещенко Л. В. Фраземіка в українському політичному дискурсі: структура, семантика, прагматика. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29, т. 2. С. 70–74. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.13>
9. Стретович Т. П. Класифікаційне розмаїття видів метафор. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов»*. 2018. Вип. 16. С. 232–239. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/56903d18-7dfc-4a89-8dbb-4c2bc90b97d7/content> (дата звернення: 14.05.2026).

References

1. Vorobiova, O. and Tsokan, V. (2024) 'Funktsii suchasnoho politychnoho dyskursu ta movni zasoby yikhnoi realizatsii (na materialii prezydentskykh peredvyborychkh debat u SSHa 2020 r.)' [Functions of present-day political discourse and linguistic means of their realization (a study of the 2020 US presidential election debates)], *Advanced Linguistics*, (14), pp. 100–106. <https://doi.org/10.20535/2024.14.314585> [in Ukrainian].
2. Donii, T. (2023) 'Metaforizatsiia politychnoho tekstu: vyklyky dlia perekladacha ta metody vyryshennia problemy' [Metaphorization of political text: challenges for a translator and methods of problem solution], *Aktualni Pytannia Humanitarnykh Nauk* [Current Issues of the Humanities], (70/1), pp. 211–216. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-31> [in Ukrainian].
3. Zadoiana, L. M. (2024) 'Frazemika v ukrainskomu politychnomu dyskursi: struktura, semantyka, prahmatyka' [Phraseology in Ukrainian political discourse: structure, semantics, pragmatics], *Zakarpatski Filolohichni Studii* [Transcarpathian Philological Studies], (33/2), pp. 206–210. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.36> [in Ukrainian].
4. Kniaz, T. M. (2019) 'Osoblyvosti funktsionuvannia frazeolohizmiv ukrainskoi movy v politychnomu dyskursi' [The features of functioning phraseological units of the Ukrainian language in political discourse], *Linhvistychni Doslidzhennia*, (50), pp. 59–65. Available at: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/0d348cf3-4d24-46ca-aa51-b942212b5000/content> (Accessed: 14 May 2026). [in Ukrainian].
5. Kovalenko, A. (2015) 'Funktsii politychnoho dyskursu' [Functions of political discourse], *Naukovi Zapysky. Seriya Filolohichni Nauky* [Research Bulletin. Series Philological Sciences], (138), pp.183–185. [in Ukrainian].
6. Naboka, O. M. (2022) 'Adekvatni sposoby vidtvorennia metafor u tekstakh politychnoho dyskursu' [Adequate ways of metaphors rendering in texts of political discourse], *Vcheni Zapysky TNU Imeni V. I. Vernadskoho. Seriya Filolohiia. Zhurnalistyka* [Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series Philology. Journalism], 33/72(1/2), pp.108–112. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/18> [in Ukrainian].

7. Pasternak, T. A. (2023) 'Metaforychnist u politychnomu dyskursi [Metaphoricity in political discourse], *Zakarpatski Filolohichni Studii* [*Transcarpathian Philological Studies*], (28/1), pp. 140–145. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.26> [in Ukrainian].

8. Stepchuk, Yu. P. and Tereshchenko, L. V. (2023) 'Frazemika v ukrainskomu politychnomu dyskursi: struktura, semantyka, prahmatyka' [Phrasemics in ukrainian political discourse: structure, semantics, pragmatics], *Zakarpatski Filolohichni Studii* [*Transcarpathian Philological Studies*], (29/2), pp. 70–74. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.13> [in Ukrainian].

9. Stretovych, T. P. (2018) 'Klasyfikatsiine rozmaittia vydiv metafor' [Classificational diversity of metaphor kinds"], *Naukovyi Chasopys NPU Imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 9. Suchasni Tendentsii Rozvytku Mov* [Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine. Series 9. Current Trends in Language Development], (16), pp. 232–239. Available at: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/56903d18-7dfc-4a89-8dbb-4c2bc90b97d7/content> (Accessed: 14 May 2026). [in Ukrainian].

Статтю отримано 21.05.2026

Затверджено після рецензування 13.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 81'25'38:821.161.2.09"16/17"

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368020>**Д. Ф. Стоянова,***канд. філол. наук,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**доцент кафедри прикладної лінгвістики*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9741-2519>

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНА АСИМЕТРІЯ В КОНТЕКСТІ ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БАРОКОВИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ С. БАКАЧИЧА)

Статтю присвячено аналізу лексико-семантичної й стилістичної асиметрії, що виникає в процесі перекладу української барокової прози Й. Галятовського, здійсненого афонським ієромонахом XVII ст. С. Бакачичем для духовних потреб південних слов'ян. Об'єктом дослідження обрано текст збірки марійних чудес, що входить до додатка київського видання книги Й. Галятовського «Ключ розум'я» — «Казаня придання до книги «Ключ разумьїа» названою» (Київ, 1660), та її рукописний переклад, виконаний С. Бакачичем. Предметом дослідження визначено лексико-стилістичні трансформації та асиметричні відповідності, що виникають у процесі трансляції українського барокового тексту в мовно-естетичну писемну традицію південних слов'ян досліджуваної доби. Матеріалом дослідження слугує рукописний п'ятий (Венеціанський) автограф С. Бакачича другої половини XVII ст., що входить до колекції Джузеппе Праги і зберігається в орієнтальному фонді Національної бібліотеки Святого Марка у Венеції під шифром Marc. MS. Or. 297, а також стародрук київського видання 1660 р. додатка до «Ключа розум'я» Й. Галятовського. Застосовано такі методи дослідження: компаративно-текстологічний метод, трансформаційний аналіз, контекстуально-стилістичний аналіз, лінгвокультурний метод.

У роботі проаналізовано приклади лексико-стилістичної асиметрії, що полягають у свідомій відмові перекладача від відтворення специфічних староукраїнських елементів (полонізмів, латинізмів, народнорозмовних ідіом і метафор). З'ясовано, що з метою подолання лексико-стилістичної асиметрії С. Бакачич застосовував стратегію стилістичної субституції, демеафоризації та конфесійного заміщення локально маркованих барокових зворотів і запозичень стійкими літургійними формулами високого регістру, біблійною фразеологією та лексемами візантійсько-православної традиції, які були семантично вкоріненими в православному балканському середовищі. Доведено, що такий підхід дозволив перекладачеві подолати міжсистемні розбіжності, нейтралізувати західні й живомовні впливи українського барокового оригіналу, підвищити його стилістичний регістр та успішно адаптувати бароковий наратив до вимог традиційної церковної писемно-літературної системи безюсового правопису південнослов'янського ареалу *Slavia Orthodoxa*.

Ключові слова: лексико-стилістична асиметрія, перекладацькі трансформації, українське Бароко, Самуїл Бакачич, Йоаникій Галятовський, *Slavia Orthodoxa*.

D. F. Stoianova,

Candidate of Philological Sciences (PhD),

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Associate Professor at Applied Linguistics Department

LEXICO-STYLISTIC ASYMMETRY IN THE CONTEXT OF SOUTH SLAVIC RECEPTION OF UKRAINIAN BAROQUE TEXTS (BASED ON THE TRANSLATIONS BY S. BAKACHICH)

The article examines the analysis of lexical-semantic and stylistic asymmetry emerging in the process of translation of Ioannikii Haliatovskyi's Ukrainian Baroque prose, produced by the 17th-century Athonite hieromonk S. Bakachich for South Slavic Orthodox readers. The study focuses on the text of the Marian miracles collection, which is included in the appendix to the Kyiv edition of Haliatovskyi's book "Kliuch Rozumiennia" — "Kazania prydanania do knyhy "Kliuch razumiennia" nazvanoï" (Kyiv, 1660), and its manuscript translation performed by S. Bakachich. The subject of the study is identified as the lexico-stylistic transformations and asymmetric correspondences arising in the process of transmitting the Ukrainian Baroque text into the linguistic-cultural tradition written tradition of South Slavs of the period under study. The study draws on the manuscript fifth (Venetian) autograph of S. Bakachich from the second half of the 17th century, which belongs to the Giuseppe Praga collection and is kept in the Oriental fund of the National Library of St Mark in Venice (Marc. MS. Or. 297), as well as the early printed book of the 1660 Kyiv edition of the appendix to Haliatovskyi's "Kliuch Rozumiennia". The study employs the comparative-textological method, transformational analysis, contextual-stylistic analysis, and the linguocultural approach.

The paper analyzes examples of lexico-stylistic asymmetry manifested in the translator's deliberate avoidance of reproducing specific Old Ukrainian elements, including Polonisms, Latinisms, vernacular idioms, and metaphors. It is established that, to compensate for this asymmetry, Samuil Bakachich employed the strategies of stylistic substitution, demetaphorization, and confessional adaptation, replacing locally marked Baroque expressions and loanwords with established high-register liturgical formulae, biblical phraseology, and lexemes of the Byzantine-Orthodox tradition deeply rooted in the Orthodox Balkan cultural environment. The analysis demonstrates that this approach enabled the translator to bridge differences between the two linguistic systems, neutralize Western and vernacular influences present in the Ukrainian Baroque original, elevate its stylistic register, and successfully adapt the Baroque narrative to the traditional ecclesiastical literary tradition and the South Slavic post-jer orthographic tradition of *Slavia Orthodoxa*.

Keywords: lexical-stylistic asymmetry, translation transformations, Ukrainian Baroque, Samuil Bakachich, Ioannikii Haliatovskyi, *Slavia Orthodoxa*.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Епоха Бароко в історії української культури, мови та літератури стала періодом кардинальної зміни світоглядних та естетичних парадигм, зумовленої інтенсивною інтеграцією ві-

тизнісного інтелектуального простору до загальноєвропейського контексту. У лінгвістичному вимірі українське Бароко XVII століття постає як динамічний простір міжкультурної та міжмовної взаємодії, де в умовах специфічної діглосії (а часто й поліглосії) відбувалася складна взаємодія традиційної книжно-писемної (церковнослов'янської) мови, латини, польської та староукраїнської («простой») мови [1, с. 92; 25, с. 67–71; 35, с. 85–90]. Релігійний дискурс цієї доби під впливом західноєвропейських раціоналістичних течій та схоластичної науки зазнає глибокої внутрішньої трансформації [13; 37].

Аналіз досліджень проблеми. Теоретичний фундамент для осмислення українського Бароко закладено в класичних працях Д. Чижевського [33, с. 248–319; 34] та Л. Ушкалова [31]. Специфіка барокової культури другої половини XVII ст. визначається переходом до суб'єктивізму, динамічності й антиномічності світосприйняття, де перепліталися раціональні знання та міфологічні уявлення [22, с. 16]. За обґрунтуванням І. Ісіченка, тогочасний текст є онтологічно відкритим і полісемантичним; його «таємна поетика» та кодованість художньої мови через надмір значень символу вимагали від реципієнта активної інтерпретації прихованих змістів [11, с. 29–31].

У лінгвокультурному просторі цієї доби зазначені текстові канони найвиразніше втілювалися в окресленому В. І. Крекотнем «латино-польському типі» проповіді [12, с. 158]. У науковому дискурсі констатовано, що ця нова, західна за своїм походженням модель гомілетики, вихована на європейській схоластичній риторичній, відзначалася чіткою раціональною структурою, активним використанням емблематики, «концептів» та широким залученням світських екземплів (прикладів) [12; 37, с. 207; 227]. Дослідники наголошують, що впровадження цієї барокової системи комунікативних ефектів не було лінійним, а відбувалося в ситуації взаємоіснування та конкурентного протистояння з традиційним святоотецьким типом казання Учительними Євангеліями, що тоді побутували [36, с. 207].

Центральною постаттю, яка практично втілювала й утвердила цю нову барокову модель, став Йоанікій Ґалятовський. У творах проповідник активно застосовував західне вчення про чотири види інтерпретації Святого Письма [11, с. 202–204]. Концептуалізація цього підходу знайшла відображення в його риторичному трактаті «Наука або способ зложеня казаня» (1659), де вперше староукраїнською мовою кодифіковано базові поняття стилістики й гомілетики, що визначили вимоги до нової проповіді.

У художньо-богословській практиці Й. Ґалятовського традиційне церковне мислення інтегрується з раціоналістичними та буденно-звичайними уявленнями епохи [32]. Завдяки цьому конкретний гомілетичний твір набуває форми синкретичної єдності профанного (повсякденно-діяльного) та сакрального (релігійно-містичного) просторів. Разом із тим Й. Ґалятовський демонстрував унікальне віртуозне володіння кількома «мовними реєстрами»: від живого

розмовного мовлення до неосхоластичної фразеології, вибір яких завжди зумовлювався конкретно комунікативною ситуацією та прагматикою спілкування з аудиторією [36, с. 227–233].

Актуальність дослідження. Попри стійкий та різноаспектний інтерес до спадщини Й. Галятовського, поза фокусом систематичного лінгвістичного аналізу перебувала рецепція його творів у південнослов'янському культурно-мовному ареалі. При виході українського тексту за межі рідного узусу барокові лінгвостилістичні моделі вступали в конфлікт із писемними традиціями інших слов'янських регіонів. Цей процес найяскравіше виявив себе в перекладацькій діяльності афонського ієромонаха XVII століття, українця за походженням Самуїла Бакачича. Варто зауважити, що у своїй перекладацькій практиці С. Бакачич послуговувався традиційною мовою церкви безюсового правопису [37], якою впродовж століть користувалися православні слов'яни на Балканах. У наших попередніх студіях уже було здійснено критичний огляд історіографії щодо творчої особистості С. Бакачича, окреслено корпус перекладених ним творів з українською (адже в основному він перекладав з грецької), виявлено ключові мовні особливості його ідіолекту [27], а також класифіковано базові перекладацькі трансформації [28] та описано специфіку відтворення ономастичону [29]. Водночас питання про те, за якими структурно-семантичними принципами складна й динамічна барокова система Й. Галятовського адаптувалася до норм південнослов'янської книжної писемної традиції, досі не отримало цілісного розв'язання. Окреслена наукова прогалина й визначає вибір теми та актуальність пропонованого дослідження.

Метою статті є виявлення й комплексний лінгвостилістичний аналіз лексико-семантичної та стилістичної асиметрії, що виникає в процесі перекладу української барокової прози Й. Галятовського, здійсненого С. Бакачичем для духовних потреб південних слов'ян. **Об'єктом дослідження** є текст збірки марійних чудес, що входить до додатка київського видання книги Й. Галятовського «Ключ розум'яніа» – «Казаня приданья до книги «Ключ разумьніа» названою» (Київ, 1660), та її рукописний переклад, виконаний С. Бакачичем. Зазначеним перекладом з українського оригіналу С. Бакачич доповнив перекладену ним із новогрецької мови антологічну збірку чудес Пресвятої Богородиці, яка становить третю частину книги «Грішників спасіння» («Амартолон сотирія», 1641) Агапія Ландоса [30, с. 66]. **Предметом дослідження** є лексико-стилістичні трансформації та асиметричні відповідності, що виникають у процесі трансляції українського барокового тексту в мовно-естетичну писемну традицію південних слов'ян досліджуваної доби.

Матеріалом дослідження слугує рукописний п'ятий (Венеціанський) автограф С. Бакачича другої половини XVII ст., що входить до колекції Джузеппе Прагі і зберігається в орієнтальному фонді Національної бібліотеки Святого

Марка у Венеції під шифром Марс. MS. Or. 297, а також стародрук київського видання 1660 р. додатка до «Ключа розум'я» Й. Галятівського.

Методи дослідження. Обґрунтованість наукових результатів забезпечено застосуванням комплексного інструментарію, що поєднує компаративно-текстологічний метод (для покрокового зіставлення українського оригіналу та перекладу й виявлення розбіжностей між ними); трансформаційний аналіз (для ідентифікації та класифікації лексико-стилістичних заміन, застосованих перекладачем); контекстуально-стилістичний аналіз (для визначення функціонального навантаження лексики в межах барокових «мовних реєстрів» і православного канону); лінгвокультурний метод (для з'ясування екстралінгвальних чинників виникнення міжтекстової асиметрії).

Виклад основного матеріалу. Перекладацька діяльність С. Бакачича на Афоні в II пол. XVII ст. відбувалася на перетині двох генетично споріднених слов'янських, але водночас відмінних лінгвокультурних моделей у межах простору *Slavia Orthodoxa*. З одного боку, це динамічна, відкрита до західноєвропейських впливів староукраїнська барокова мовна система Й. Галятівського, що активно вбирала в себе елементи живого мовлення, з іншого – конфесійна мовно-літературна традиція безюсового правопису, що побутувала і на Святій Горі, і на сербсько-болгарських землях. Лексико-стилістична асиметрія в нашому дослідженні визначається як об'єктивна невідповідність між лексико-семантичними системами й стилістичними реєстрами староукраїнського оригіналу та мови перекладу, що зумовлювала свідоме застосування перекладацьких трансформацій і зміну прагматичних кодів С. Бакачичем задля адаптації вихідного тексту до церковно-релігійного контексту православних слов'ян на Балканах й подолання естетичних та конфесійних розбіжностей між двома слов'янськими літературно-писемними традиціями.

Лексико-стилістична асиметрія найвиразніше виявляється на рівні фразеології й сталих висловів, де староукраїнський народно-розмовний або локальний колорит вимагав від С. Бакачича відмови від буквализму на користь функціонально-стилістичних відповідників у межах приймаючої книжної традиції.

Показовим прикладом такої стратегії є фрагмент з описом грішника, який ледь не загинув через неправдиву клятву. Порівняймо: *ѿ. Тоды наза(д) впа(л) головою и такъ забѣлъ собѣ голову, же ледво живый зосталъ, и на той часъ вызналъ, же фальшице присягълъ – аѿ. Тогда абѣе падѣ въспеть главоѹ, и разбѣ себѣ главу, толико яко едвѣ дхъ встѣ въ нѣмъ и въ тѣ часъ исповѣда яко клѣтсе неправѣдно. У цьому фрагменті українська фразеологізована конструкція «ледво живий зосталъ», яка апелює до поняття фізичного виживання, зазнала лексико-стилістичної модифікації: перекладач трансформує її в сакралізовану та виразно піднесену канонічну фразеологічну одиницю «едвѣ дхъ встѣ въ нѣмъ».*

С. Бакачич здійснює заміну метафоричного коду: соматично-фізичний стан «бути живим» замінюється релігійно-філософським концептом «перебування

духу в тілі». Така стратегія дозволяє перекладачеві не лише уникнути калькування вихідної ідіоматики, а й підвищити стилістичний реєстр тексту, спираючись на готові лінгвокультурні матриці православної традиції та адаптувавши його до сприйняття в православному балканському середовищі.

Одне зі значень полісемантичної лексики «*духъ*» – «життя» [6, с. 159], що дозволяло цьому слову виступати метафоричним відповідником до категорій вітальної енергії та дихання як основи людського існування.

Цей вислів не є випадковим чи спонтанним вільним словосполученням С. Бакачича. Він репрезентує сталу біблійну фразеосхему, що перебуває в системній антонімічній опозиції до загальнослов'янської ідіоми «*испустить духъ*» [25, с. 446] (померти). Якщо остання позначає втрату вітальної сили, то формула «*едва дух оста в немъ*» фіксує граничний стан її збереження на межі життя і смерті. Таким чином, лексико-стилістична асиметрія тут слугує інструментом сакралізації барокового наративу.

Наступний приклад теж виявляє лексико-стилістичну невідповідність: *ѡ. Але онъ не слѣха(л), тебѣ егѡ фебра порвал(а) – ѡ. нѣ ѡне слушаше Еп(с)кпа, тѣмъ въпадѣ въ тѣжкѣи недугъ*. У цьому контексті конструкція оригіналу «*фебра порвала*» поєднує в собі два складні для інтерпретації елементи. По-перше, іменниковий компонент «*фебра*» (лихоманка) є латинізмом/полонізмом [9, с. 82], який на той час міцно увійшов у староукраїнську суспільно-побутову лексику, але залишався лексичною лакуною для південнослов'янського читача. По-друге, дієслівний компонент «*порвала*» реалізує зв'язане, метафоризоване значення («раптово та агресивно здолала»), віддзеркалюючи традиційні для української мовної картини світу уявлення про соматичні хвороби як про зовнішню активну силу, що «хапає» чи «ламає» людину.

С. Бакачич, зважаючи на прагматичний контекст і неможливість буквального перекладу цього образного вислову, вдається до демеітафоризації та заміни конкретного поняття ширшим (гіпо-гіперонімічний переклад). Він усуває запозичену лексику («*фебра*») і динамічне дієслово («*порвала*»), замінюючи весь зворот стійкою, характерною для традиційної мови православної церкви формулою «*въпадѣ въ тѣжкѣи недугъ*». Таким чином, локально марковане барокове словосполучення трансформується в універсальну морально-повчальну формулу високого стилю.

Розглянемо ще один приклад: *ѡ. В' Рѣмѣ былъ в' ѡскѣнѣ базылѣишкѣ, которы ядомъ свои(м) многѡ людей заразилъ и мори(л), тебѣ Лѣѡ третѣи Папа Рѣмскѣи на Успеніе Пр(с)той Бѣѣ, зо встѣмъ людомъ Рѣмски(м) оуѡчинилъ Процесію до Чрѣѡи Пр(с)чтои Дѣѣ, и за помочу еѣ zostали Рѣмляне волными и беспечными ѡ ядовитогѡ базылѣишка – иѣ. Въ Рѣмѣ бѣ въ едѣиной ѡзѡвинѣ василѣисакѣ, иже ядо(м) своїмъ многѡ людѣи оуязвляше и оумрѣѡцѡвляше. Прѡчее Лѣѡн третѣи Папа Рѣмскѣи на оуспеніе Прѣѣстыѣ Бѣѣ съ встѣми людѣи*

Рѣмскими сътвори лѣтъцю къ храму Прѣч(с)тые Дѣбы, и тако по́мощию ѣе избѣвише се Римлѣне ѿ мно́го ядовѣтаго василѣска.

Особливий науковий інтерес у контексті лексичного взаємозаміщення барокових номінацій становить пара «*въ яскиньѣ*» – «*въ единой язвинѣ*». Етимологічний аналіз свідчить, що обидві лексеми походять від єдиного праслов'янського етимона *jazva* з первісним значенням 'яма', 'нора', 'рана' [6, с. 555], 'тріщина', 'діра' [6, с. 357]: *jaskyn'í < jěskyn'í < *ěskyn'í* [6, с. 555] та *jazva < *jězva < *ězva* [6, с. 557]. Розгалуження цієї кореневої морфеми в праслов'янській мові відбулося за рахунок суфіксального паралелізму **-k-* / **-v-* (пор. прсл. *dǐvъ* та *dǐkъ* у значенні 'дикий'). У старослов'янській «*язва*» мало значення 'язва', 'рана', 'поранення', 'біда, напасть', 'укус'. У цьому контексті йдеться про актуалізацію спільного праслов'янського ономасіологічного потенціалу в умовах міжмовної семантичної асиметрії. Хоч обидва деривати (*яскиня* та *язвина*) розвинулися з одного праслов'янського етимона, вони розійшлися в семантичному нюансуванні в межах українського та південнослов'янського лінгвокультурних просторів.

За даними «Зведеного словника застарілих та маловживаних слів», в українській книжній мові зафіксована як лексема «*яскиня*» (можливо, запозичення з польської мови *jaskinia* – 'печера' [6, с. 555]) у значенні 'печера; могила; нора, берлога, яма, прірва' [10], так і лексема «*язвина*» – 'нора' [10]. Перекладаючи текст, С. Бакачич залишається в межах того самого праслов'янського семантичного гнізда, проте обирає генетично споріднену лексему «*язвина*». Вона в південнослов'янському ареалі має чітко диференційоване значення 'нора, лігво звіра, барліг', що фіксують сербська та хорватська («*јазбина*» – нора; яма (діра) в землі; борсуча нора [23, с. 275]; нора, лігво [15, с. 484]) та болгарська («*язовина*» – 'нора борсука', 'нора', 'берлога', 'лігво' [5, с. 612]) традиції.

Такий вибір, з одного боку, продиктований прагненням уникнути нерелевантного для південнослов'янської мовної системи полонізму, а з іншого – зумовлений дією консервативної традиції перекладу, що спиралася на авторитет багатовікової богослужбової літератури. У сакральному літургійному та біблійному дискурсі лексема «*язвина*» закріпилася у значенні 'лігво, берлога, нора' [26, с. 1232; 6, с. 849], виступаючи регулярним відповідником грецького *φωλεός* [3, с. 347]. Зокрема, у Новому Завіті (Матв. 8:20) відома фраза «*Лисиці мають нори...*» у церковнослов'янському тексті звучить як: «*Лисици ѣзвини ѿмѣютьѣ*» (у грецькому оригіналі – *φωλεοίς* – гнізда, нори, лігва).

Відтворюючи локалізацію василіска, перекладач автоматично актуалізував відому йому з новозавітного узусу стійку модель позначення підземного притулку тварин чи міфічних істот, що забезпечило текстову зрозумілість та стилістичну однорідність перекладу. Такий підхід свідчить про контекстуальну семантичну конкретизацію: обрана лексема точніше маркує життєвий простір міфічного василіска, ніж загальне поняття печери, виражене в оригіналі через

«яскиня», що робить бароковий образ текстово вмотивованим для балканського реципієнта.

Не менш показовою у прагматичному та лінгвокультурному аспектах є заміна відносно еквівалентних номінацій релігійного дискурсу в аналізованому пасажі, а саме пари «оучинилъ процесію» – «сътвори лѣтию». В українському оригіналі використано лексему «процесія», яка в тогочасній книжній мові функціонувала як запозичення через польське посередництво (*procesja* – ‘урочиста хода вірян зі священними предметами та релігійними гімнами’ [38]) від фр. *procession* / нім. *Prozession* / лат. *processio* у значенні ‘урочистий вихід із церкви назовні’. Для соціолінгвістичної ситуації в Україні XVII ст. цей латинізм був глибоко інтегрований у релігійний узус, причому не лише католицький чи уніатський, а й православний (зважаючи на активну міжконфесійну полеміку та взаємовпливи). І. Галятовський вживає слово «процесія» як нормативне означення молитовного ходу мешканців Рима на чолі з Папою Левом III.

Натомість для Самуїла Бакачича, який орієнтувався на південнослов’янську книжно-письмову традицію, запозичений латинізм виявився семантично чужорідним. Прагнучи забезпечити текстову зрозумілість, перекладач вдається до стратегії конфесійного заміщення, використовуючи східнохристиянський відповідник грецького походження – «літія» (греч. *Λιτή, Λιτανεία*).

Лексикографічний аналіз показує, що попри зовнішню функціональну близькість обох дій (релігійна хода поза межами храму), між лексемами «процесія» та «літія» в межах різних слов’янських ареалів існують деякі семантико-прагматичні відмінності. Так, в українських пам’ятках XVI – першої половини XVII ст. лексема «літея / літія» найчастіше фіксувалася у вузькому значенні як різновид короткого богослужіння, зокрема за померлих [20, с. 59], що відображено і в сучасній практиці, де вона є різновидом короткого богослужіння [16] або складовою всенічного бдіння чи поминального чину [17]. Натомість у південнослов’янських мовах ця лексема розвинула загальнонародне значення молебного ходу на відкритому просторі. У староболгарській та сучасній болгарській мовах «літія» маркує передусім ‘молитовний хресний хід просто неба, зазвичай з метою вимолювання дощу’ [25, с. 789; 14], що традиційно відбувається «не всередині церкви, перед церквою» [4, с. 15]. У лексиконі Г. Дяченка зазначено, що літія як ревна всенародна молитва поза межами храму відбувається не лише у свята, а й у годину якоїсь нещастя або нашої [6, с. 284]. Оскільки в сюжеті Галятовського Папа Лев III організовує хід саме задля порятунку Рима від смертоносного «яду» василіска, вибір С. Бакачичем лексеми «літія» є прагматично вдалим. Він актуалізує давній церковнослов’янський узус, де «літію» здавна означали молитовний чин благання (*supplices*) під час біди. Тотожність південнослов’янського розуміння літії як процесії підтверджує Вук Караджич, фіксуючи у сербських регіонах (Срем, Бачка, Банат) лексему «літіја» з прямими німецькими та латинськими відповідниками *die Prozession*,

der Bittgang, Umgang, pompa [23, с. 571]. Сучасна сербська лексикографія остаточно кодифікує «*литија*» як ‘урочисту процесію вірян, що проводиться під час великих релігійних свят, або як форму молитовного церемоніалу’ [15, с. 632], визначаючи її синонімом до «*процесија*» [15, с. 1065].

Таким чином, розглянута трансформація демонструє блискуче знання перекладачем південнослов'янського лінгвістичного контексту. Вона є прикладом свідомої конфесійної та стилістичної адаптації тексту. Унікаючи західнохристиянського маркера, С. Бакачич здійснює перекладування за допомогою православно-візантійського терміна. Цей крок дозволив перекладачеві досягти одразу двох цілей: витримати епізод у високому церковнослов'янському регістрі й актуалізувати питому південнослов'янську прагматику слова «*лития*» як колективного молитовного благання про порятунок від раптового лиха.

Логічним продовженням виявленої тенденції до етноконфесійної та стилістичної адаптації тексту є характерна заміна лексичних одиниць на позначення міфічної істоти: «*базылѣшокъ*» – «*василісакъ*». Попри те, що обидві лексеми номінують один і той самий денотат, їхня мовна генеза, фонетико-морфологічне оформлення та соціолінгвістичні конотації в досліджуваних ареалах відрізняються.

В українському оригіналі фігурує форма «*базылѣшокъ*», яка є репрезентантом західноєвропейської традиції, що потрапила в українську барокову мову через польське посередництво (пор. пол. *bazyliśzek* < лат. *basiliscus* < грец. *Βασιλίσκος* [38; 7, с. 337]). Полонізований характер назви підкреслюється початковим проривним [б], що є результатом латинського посередництва. Для українського барокового узусу XVII ст. деривати з початковим *базил-* були нормативними елементами книжної мови, поширеними в полемічній та повчальній літературі, де слово «*базилішокъ*» могло набувати також переносного значення ‘зловна (злісна) людина’ [18, с. 11]. В українській мові XVI – I пол. XVII ст. паралельно функціонувала й питома форма «*василіскъ* / *василіськъ*» [19, с. 184], що маркувала як реальну денотативну одиницю (вид ящірки: лат. *basiliscus*), так і міфічну істоту, здатну вбивати своїм поглядом [10; 19, с. 184].

Натомість С. Бакачич послідовно елімінує цей латинізований полонізм, замінюючи його формою «*василісакъ*» (василіськ) і повертаючи лексемі її первісний православно-візантійський вигляд. Це перекладування спирається на грецьку вимову епохи візантинізму, де початкова літера β (*бета*) реалізувалася як спірант [в] (*вита*) [7, с. 337]. В етимологічному вимірі грецьке *Βασιλίσκος* (назва ящірки) є похідним від *βασιλεύς* (‘цар’), що традиційно пояснювалося наявністю на голові тварини плями у вигляді корони. Часто цю істоту, наділену смертоносним поглядом та руйнівною отрутою, завдяки приписуваній їй силі уподібнювали до царя [7, с. 337]. У своєму виборі С. Бакачич орієнтується на авторитет Біблії, де образ василіска є глибоко вкоріненим у традиції східного християнства. Номінація «*василіськъ*» регулярно згадується у Святому Письмі

на означення отруйної змії, дракона чи ехидни (Притч. 23:32, Іс. 14:29, Єр. 8:17) [2, с. 69; 25, с. 142]. Зокрема, цей образ є ключовим у хрестоматійному для кожного православного вірянина 90-му псалмі: «*на аспиди и василиска наступиши*» (Пс. 90:13) [2, с. 69]. Лексикографічні джерела чітко кодифікують лексему в сакральному узусі як 'отруйний змії', 'ящірка' [6, с. 67], що свідчить про те, що вжита лексема актуалізувала у свідомості цільової аудиторії перекладу важливі біблійні конотації. Як бачимо, перекладач виявляє чітке розрізнення джерел запозичення і свідомо обирає давню лексему візантійської традиції, що дозволило зберегти високий сакральний реєстр барокового повчання та забезпечити його безперешкодне прагматичне сприйняття.

Системність цієї стратегії підтверджує й інша фонетико-етимологічна паралель – заміна «якъ балсамъ» на «наподобіе Валса́ма». Полонізованому латинізму оригіналу з початковим проривним [б] перекладач послідовно протиставляє візантійсько-православну форму «Валса́мъ» (грец. *βάλσαμον*), де літеру *β* (*vita*) зафіксовано як спірант [в] у такому прикладі: *Кѣ. З' образу Прч(с)тои Дѣви в' Дамаску тѣкъ ольѣѡкъ якъ балсамъ, котόрымъ хорόбы сѧ оульѣчѧли – иѣ. Вѣ Дамасцѣ ѡ иконы Прѣстѣые Бѣе течѣише масть наподобіе Валса́ма, зѣло блѣговоннаѧ сюже разлічнѣные нѣдуги и болѣзни исцѣлевѣху се.*

Глибоку семантико-прагматичну асиметрію виявляє також пара номінацій на позначення дивотворної рідини, що витікала з ікони Богородиці в Дамаску: «ольѣѡкъ» – «масть наподобіе Валса́ма». В українському оригіналі вжито напівкнижну, наближену до живої української мови демінутивну форму «*ольѣѡкъ*», утворену від *олій* / *олія* (ст.-укр. *олеи*, *алей*). Етимологічно це праслов'янське запозичення (**olejъ*) з латинської (*oleum*) або грецької (*ἐλαιον*) мови, що первісно фіксувалося у давньоруській мовному просторі зі значенням 'оливкова олія' [8, с. 185]. В українському бароковому релігійному дискурсі XVII ст. використання демінутивів, з одного боку, відображало характерну для поезики тогочасної проповіді увагу до чуттєвої деталізації дива, де через фізичну «малість» речовини («*ольѣѡкъ*») вияскравлювалася безмежність Божественної благодаті, а з іншого – додавало текстові емоційної теплоти, наближувало сакральне до повсякденного досвіду вірян і підкреслювало чудодійність речовини. Попри наявність у старослов'янському узусі лексеми *олѣи* у значенні 'оливкова олія', а також 'елей, освячена спеціальним релігійним обрядом благовонна олія для помазання вірян' [26, с. 79], С. Бакачич, орієнтованого на суворий візантійсько-літургійний канон, знаходить іншу альтернативу, прийнятну в контексті високого повчального стилю південнослов'янської книжної традиції – «масть». За даними словників української мови XVI–XVII ст., лексема функціонувала з широким спектром значень: 'олія'; 'масляниста лікувальна суміш, мазь'; 'духмяна суміш жирів для надання пахоців тілу'; *перен.* 'аромат, пахоці' [21, с. 65]. Проте в сакральному просторі перекладу С. Бакачич актуалізує саме

літургійно-біблійне наповнення цього слова, де в старослов'янській традиції воно кодувалося передусім як 'миро; тук, жир' [25, с. 842].

Спрямованість перекладача на візантійські першоджерела яскраво засвідчують лексикографічні праці Н. Бончева, де церковнослов'янська «*масть*» виступає регулярним відповідником низки грецьких сакральних лексем. Вона маркує не просто жирову речовину (*πίοτης* – 'жир, тук, маслинова олія' та *ἀλειψα* – 'жир, олія');), а виходить на рівень вищої сакральної есенції, позначаючи: *міров* – 'миро, благоухання олія'; *сми̑ма* – 'мазь, благовонна мазь'; *хрі̑сма* – 'благовонна олія, миρο (для культового помазання)', що в переносному сенсі символізує 'помазання як знак Божого обрання та призначення на служіння' [2, с. 271].

Прагматику цієї конфесійно-стилістичної заміни додатково підсилює прийом контекстуальної експлікації (розгортання, розширення тексту) за допомогою додавання означення «з̑бло бл̑говоннаа». У такий спосіб чудотворна речовина представляється для балканського слухача як сакральне, пахуче миρο (*міров* / *хрі̑сма*), що володіє надприродною цілювальною силою.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що переклад збірки марійних чудес Й. Галятовського, виконаний С. Бакачичем у II пол. XVII ст., виявляє виразну лексико-стилістичну асиметрію між українським бароковим оригіналом і південнослов'янським книжним текстом. Ця асиметрія виявляється у свідомій відмові перекладача від буквального відтворення специфічних староукраїнських елементів (полонізмів, латинізмів, народнорозмовних ідіом та метафор). Натомість С. Бакачич застосовував стратегію стилістичної субституції, замінюючи їх стійкими літургійними формулами високого регістру, біблійною фразеологією й лексемами, які були семантично вкоріненими в православному балканському середовищі. Такий підхід дозволив перекладачеві подолати міжсистемні розбіжності, нейтралізувати західні та живомовні впливи українського барокового оригіналу, підвищити його стилістичний регістр й успішно адаптувати бароковий наратив до вимог традиційної церковної писемно-літературної системи безюсового правопису південнослов'янського ареалу *Slavia Orthodoxa*.

Література

1. Бомко Л. О. «Ключ розуміння» Йоанікія Галятовського в контексті українського барокового проповідництва : дис. ... д-ра філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю : 035. Львів, 2022. 225 с.
2. Бончев А. Речник на църковнославянския език : в 2 т. София : Национална библиотека «Св.Св. Кирил и Методий», 2024. Т. 1. А–О. 353 с.
3. Бончев А. Речник на църковнославянския език : в 2 т. София : Национална библиотека «Св.Св. Кирил и Методий», 2012. Т. 2. П–Я. 350 с.
4. Геров Н. Речник на българския език : в 5 т. Пловдив : Дружествена печатница «Съгласие», 1899. Т. 3. Л–О. 456 с.
5. Геров Н. Речник на българския език : в 5 т. / ред. Т. Панчев. Пловдив : Дружествена печатница «Съгласие», 1904. Т. 5. Р–Я. 638 с.

6. Дяченко Г. Полний церковнославянський словарь протоієрея Г. Дяченко. Вільде, 1899. 1158 с.
7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1985. Т. 2: Д–Копці. 573 с.
8. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / уклад. Р. В. Болдирев та ін. ; ред. тому В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4: Н–П. 656 с.
9. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / уклад. Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів та ін. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 6: У–Я. 568 с.
10. Зведений словник застарілих та маловживаних слів. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/zvslovnyk.htm> (дата звернення: 17.06.2026).
11. Ісиченко І., архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.) : навч. посіб. Львів – Київ – Харків : Святогорець, 2011. 568 с.
12. Кречетень В. І. Українська ораторська проза другої половини XVII ст. як об'єкт літературознавчого вивчення. *Литання літератури*. Київ, 1962. С. 149–186.
13. Передрієнко В. А. Бароко в контексті стильового розвитку староукраїнської літературної мови другої половини XVI–XVIII ст. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2014. Вип. 57. С. 79–84.
14. *Речник на българския език* : веб-сайт. URL: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F/> (дата звернення: 20.05.2026).
15. *Речник српскога језика* / израдили Милица Вујанић и др. ; редиговао и уредио Мирослав Николић. Нови сад : Матица српска, 2011. 1561 с.
16. Словник іншомовних слів. URL: <https://slovník-inshomovnih-sliv.slovaronline.com/search?s=%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 20.05.2026).
17. Словник української мови : у 20 т. URL: <https://sum20ua.com/?page=1518&searchWord=%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%96%D1%8F&wordid=48114> (дата звернення: 20.05.2026).
18. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д. Гринчишин ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 1994. Вип. 2(Б). 151 с.
19. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д. Гринчишин ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 1996. Вип. 3(Б–В). 252 с.
20. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / ред. М. Чікало, Г. Войтів ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 2013. Вип. 16(Л). 200 с.
21. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. М. Чікало ; Г. Войтів. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 2017. Вип. 17(Мова – моваитанка). 249 с.
22. Соломаха І. Г., Богачевська І. В. Християнська антропологія Іоанікія Галатовського : монографія. Чернігів : Вид-во «Чернігівські береги», 2008. 180 с.
23. Српски рјечник, истолкован њемачким и латинским рјечима / сакупио га и на свијет издао Вук Стефановић. У Бечу, 1818. 928 с.
24. Стаменова А. История на лексикалните старобългаризми в украинския книжовен език. София : PARADOX. 2017. 535 с.
25. Старобългарски речник : у 2 т. / отгов. ред. Д. Иванова-Мирчева; редкол. А. Давидов, Ж. Икономова. София : Валентин Траянов, 1999. Т. I : А–Н. 1027 с.

26. Старобългарски речник : у 2 т. / отгов. ред. Д. Иванова-Мирчева ; редкол. А. Давидов, Ж. Икономова. София : Валентин Траянов, 2009. Т. II : О–У. 1325 с.
27. Стоянова Д. Ф. Поширення творів Іоанікія Галіатовського серед південних слов'ян: мовні особливості перекладу Самуїла Бакачича. *Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями* : кол. монографія / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : Назарчук С. Л., 2024. С. 159–174.
28. Стоянова Д. Ф. Іоанікій Галіатовський у перекладі Самуїла Бакачича: рецепція і трансформація. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Вип. 96. 2025. С. 124–131. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-96-19>
29. Стоянова Д. Стратегії перекладу ономастикону в перекладацькій практиці Самуїла Бакачича. *Philological sciences: global and national contexts* : International scientific conference (Riga, the Republic of Latvia, 4–5 March 2026). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2026. Р. 19–22.
30. Узунова Д. Петият автограф на преводача Самуил Бакачич (Marc. Ms.or.297) и преводът на цикъла «Чудеса Богородични». *Paleobulgarica*. 2022. Кн. 3. С. 53–74.
31. Ушкалов Л. В. Світ українського бароко: філологічні етюди. Харків : Око, 1994. 112 с.
32. Чепіга І. «Ключ розуміння» Іоанікія Галіатовського – видатна пам'ятка української мови XVII ст. Київ : Наук. думка, 1985. С. 443.
33. Чижевський Д. І. Історія української літератури. Київ : Академія, 2003. 568 с.
34. Чижевський Д. І. Українське літературне бароко: вибр. пр. з давньої літ. / Д. І. Чижевський ; голова ред. кол. О. Прицак; підготов. вид., передм. О. В. Мишанич. Київ : Обереги, 2003. 575 с.
35. Шевчук В. Муза Роксоланська: українська література XVI–XVIII ст. : у 2 кн. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2. Розвинене бароко. Пізнє бароко. 396 с.
36. Яковенко Н. У пошуках Нового неба: життя і тексти Йоанікія Галіатовського. Київ : Laurus, 2017. 704 с.
37. Dimitrova, M., Uzunova, D. Narratives of miracles of the Theotokos in South Slavic manuscripts written in Mount Athos monasteries in the seventeenth–nineteenth centuries. *Études réunies par Cristina Bogdan, Cristina-Ioana Dima, and Emanuela Timotin*. 2022.
38. Wielki słownik języka polskiego. URL: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/13169/procesja/2094389/bozego-ciala> (дата звернення: 20.05.2026).

References

1. Bomko, L. O. (2022) “*Kliuch rozuminnia*” *Yoanykiia Galiatovskoho v konteksti ukrainskoho barokovoho propovidnytstva* [“The Key of Understanding” by Ioaniky Galyatovsky in the context of Ukrainian Baroque preaching]. PhD thesis. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
2. Bonchev, A. (2024) *Rechnik na tsarkovnoslavyanskiya ezik* [Dictionary of the Church Slavonic language]. Vol. 1. A–O. Sofia: Natsionalna biblioteka “Sv.Sv. Kiril i Metodiy”. [in Church Slavonic].
3. Bonchev, A. (2012) *Rechnik na tsarkovnoslavyanskiya ezik* [Dictionary of the Church Slavonic language]. Vol. 2. P–Ya. Sofia: Natsionalna biblioteka “Sv.Sv. Kiril i Metodiy”. [in Church Slavonic].
4. Gerov, N. (1899) *Rechnik na balgarskiya ezik* [Dictionary of the Bulgarian language]. Vol. 3. L–O. Plovdiv: Druzhestvena pechatnitsa “Saglasie”. [in Bulgarian].

5. Gerov, N. (1904) *Rechnik na balgarskiya ezik* [Dictionary of the Bulgarian language]. Vol. 5. R–Ya. Plovdiv: Druzhestvena pechatnitsa “Saglasie”. [in Bulgarian].
6. Diachenko, G. (1899) *Polnyi tserkovnoslavianskiy slovar protoiereia G. Diachenko* [Complete Church Slavonic dictionary of Archpriest G. Diachenko]. Vilde. [in Church Slavonic].
7. Melnychuk, O. S. (ed.) (1985) *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. Vol. 2: D–Koptsi. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
8. Boldyriev, R. V., Kolomiets, V. T. and Skliarenko, V. H. (eds.) (2003) *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 4: N–P. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
9. Pivtorak, H. P. et al. (comps.) (2012) *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 6: U–Ya. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
10. *Zvedenyi slovnyk zastarylykh ta malovzhyvanykh sliv* [Consolidated dictionary of obsolete and rarely used words] (n.d.). Available at: <http://litopys.org.ua/rizne/zvslvnyk.htm> (Accessed: 17 June 2026). [in Ukrainian].
11. Ireichenko, I., Arkhiypyskop (2011) *Istoriia ukrainskoi literatury: epokha Baroko (XVII – XVIII st.)* [History of Ukrainian literature: the Baroque era (17th – 18th centuries)]. Lviv – Kyiv – Kharkiv: Sviatohorets. [in Ukrainian].
12. Krekoten, V. I. (1962) ‘Ukrainska oratoroska proza druhoi polovyny XVII st. yak ob’iekt literaturoznavchoho vyvchennia’ [Ukrainian oratorical prose of the second half of the 17th century as an object of literary study]. *Pytannia literatury* [Issues of literature]. Kyiv, pp. 149–186. [in Ukrainian].
13. Predriienko, V. A. (2014) ‘Baroko v konteksti stylovoho rozvytku staroukrainskoi literaturnoi movy druhoi polovyny XVI–XVIII st.’ [Baroque in the context of the stylistic development of the Old Ukrainian literary language of the second half of the 16th – 18th centuries]. *Mahisterium. Movoznavchi studii* [Magisterium. Linguistics Studies], (57), pp. 79–84. [in Ukrainian].
14. *Rechnik na balgarskiya ezik* [Dictionary of the Bulgarian language] (2026) Available at: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F/> (Accessed: 20 May 2026). [in Bulgarian].
15. Vujanić, M. et al. (eds.) (2011) *Rečnik srpskoga jezika* [Dictionary of the Serbian language]. Novi Sad: Matica Srpska. (Accessed: 20 May 2026). [in Serbian].
16. *Slovnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words] (2026) Available at: <https://slovník-inshomovnykh-sliv.slovaronline.com/search?s=%D0%B-B%D1%96%D1%82%D1%96%D1%8F> (Accessed: 20 May 2026). [in Ukrainian].
17. *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (2026) Available at: <https://sum20ua.com/?page=1518&searchWord=%D0%B-B%D1%96%D1%82%D1%96%D1%8F&wordid=48114> (Accessed: 20 May 2026). [in Ukrainian].
18. Hrynchysyn, D. (ed.) (1994) *Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.* [Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th centuries]. Iss. 2(B). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
19. Hrynchysyn, D. (ed.) (1996) *Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.* [Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th centuries]. Iss. 3(B–V). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

20. Chikalo, M. and Voitiv, H. (eds.) (2013) *Slovník ukraïnskoï movy XVI – pershoï polovyny XVII st.* [Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th centuries]. Iss. 16(L). Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakievycha NAN Ukraïny. [in Ukrainian].
21. Chikalo, M. and Voitiv, H. (eds.) (2017) *Slovník ukraïnskoï movy XVI – pershoï polovyny XVII st.* [Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th centuries]. Iss. 17 (Mova – movaytianska). Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Krypiakievycha NAN Ukraïny. [in Ukrainian].
22. Solomaha, I. H. and Bohachevska, I. V. (2008) *Khrystianska antropolohiia Ioanykii Haliatovskoho* [Christian anthropology of Ioanykii Haliatovskiy]. Chernihiv: Vydavnytstvo “Chernihivski oberehy”. [in Ukrainian].
23. Vuk Stefanović (1818) *Srpski rječnik, istolkovan njemačkim i latinskim riječima*. Beč.
24. Stamenova, A. (2017) *Istoriya na leksikalnite starobalgariizmi v ukraïnskiya knizhoven ezik*. Sofia: PARADOX. [in Bulgarian].
25. Ivanova-Mircheva, D. (ed.) (1999) *Starobalgarski rechnik. Vol. 1. A–N*. Sofia: Valentin Trayanov. [in Bulgarian].
26. Ivanova-Mircheva, D. (ed.) (2009) *Starobalgarski rechnik. Vol. 2. O–Y*. Sofia: Valentin Trayanov. [in Bulgarian].
27. Stoianova, D. F. (2024) ‘Poshyrennia tvoriv Ioanykii Galiatovskoho sered pivdennykh slovian: movni osoblyvosti perekladu Samuila Bakachycha’ [The dissemination of the works of Ioanykii Haliatovskiy among the South Slavs: Linguistic features of Samuil Bakachich’s translation], in Kovalevska, T. Yu. (ed.) *Odeska lnhvistychna shkola: priorytetni napriamy* [Odesa Linguistic School: Priority Directions]. Odesa: Nazarchuk S. L., pp. 159–174. [in Ukrainian].
28. Stoianova, D. F. (2025) ‘Ioanykii Galiatovskiy u perekladi Samuila Bakachycha: retseptsiiia i transformatsiia’ [Ioanykii Haliatovskiy in Samuil Bakachich’s translation: reception and transformation], *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. N. Karazina. Seriia Filolohiia* [The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology], (96), pp. 124–131. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-96-19> [in Ukrainian].
29. Stoianova, D. (2026) ‘Stratehii perekladu onomastykonu v perekladatskii praktytsi Samuila Bakachycha’ [Translation strategies for onomastics in the translation practice of Samuil Bakachich], in *Philological sciences: global and national contexts: Proceedings of the International scientific conference, Riga, Latvia, 4–5 March 2026*. Riga: Baltija Publishing, pp. 19–22. [in Ukrainian].
30. Uzunova, D. (2022) ‘Petiyat avtograf na prevodacha Samuil Bakachich (Marc. Ms.or.297) i prevodat na tsikala “Chudesna Bogorodichni”’, *Paleobulgarica*, (3), pp. 53–74.
31. Ushkalov, L. V. (1994) *Svit ukraïnskoho baroko: filolohichni etyudy* [The world of the Ukrainian Baroque: philological studies]. Kharkiv: Oko. [in Ukrainian].
32. Chepiha, I. (1985) *Kliuch rozuminnia Ioanykii Haliatovskoho – vydatna pamiatka ukraïnskoï movy XVII st.* [Ioanykii Haliatovskiy’s “Key to Understanding” – an outstanding monument of the 17th-century Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
33. Chyzhevskiy, D. I. (2003) *Istoriia ukraïnskoï literatury* [History of Ukrainian literature]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
34. Chyzhevskiy, D. I. (2003) *Ukraïnske literaturne baroko: vybrani pratsi z davnoi literatury* [Ukrainian literary Baroque: selected works on early Ukrainian literature]. Kyiv: Oberehy. [in Ukrainian].

35. Shevchuk, V. (2005) *Muza Roksolanska: ukrainska literatura XVI–XVIII st.* [The Roxolanian muse: Ukrainian literature of the 16th–18th centuries]. *Kn. 2. Rozvynene baroko. Piznie baroko* [Bk 2. High Baroque. Late Baroque]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

36. Yakovenko, N. (2017) *U poshukakh Novoho neba: zhyttia i teksty Yoanykii Galiatovskoho* [In search of the New Heaven: the life and texts of Yoanykii Haliatovskyi]. Kyiv: Laurus. [in Ukrainian].

37. Dimitrova, M., Uzunova, D. (2022) ‘Narratives of miracles of the Theotokos in South Slavonic manuscripts written in Mount Athos monasteries in the seventeenth–nineteenth centuries’, in *Études réunies par Cristina Bogdan, Cristina-Ioana Dima, and Emanuela Timotin*.

38. *Wielki słownik języka polskiego*. Available at: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/13169/procesja/2094389/bozego-ciala> (Accessed: 20 May 2026).

Статтю отримано 30.05.2026

Статтю затверджено до публікації 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 821.112.2-1.09:81'42

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368021>

Т. С. Боса,

*Одеська державна академія будівництва та архітектури,
старший викладач кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0806-6528>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Й. ГЕТЕ (НА МАТЕРІАЛІ БАЛАД «ERLKÖNIG» ТА «DER FISCHER»)

Статтю присвячено комплексному лінгвістичному аналізу художнього тексту двох найвідоміших балад Й. В. Гете — «Erlkönig» та «Der Fischer». Представлена розвідка є спробою аналізу поетичних текстів письменника, де лінгвістична організація виступає механізмом формування образності й емоційної напруги. *Актуальність* обраної теми зумовлена посиленням інтересу сучасної лінгвістики до аналізу художнього тексту як багаторівневої семіотичної системи.

Мета дослідження: виявити та систематизувати основні мовні засоби, що формують поетичну картину світу митця, визначити функціонально-стилістичні домінанти його баладного дискурсу, а також з'ясувати семантичні, синтаксичні та фоностилістичні механізми впливу на реципієнта. *Об'єктом* уваги є художній текст зазначених балад як лінгвоестетична система, *предметом* — мовні засоби вираження ідейно-образного змісту та їхнє стилістичне функціонування. *Матеріалом* дослідження слугують оригінальні тексти балад німецькою мовою. *Методологічну* основу становлять принципи лінгвостилістичного аналізу, методи семантичного та контекстуального тлумачення, елементи когнітивно-дискурсивного підходу, зіставний метод.

У ході аналізу з'ясовано, що провідними лінгвостилістичними засобами в обох баладах є звуковий символізм, анафоричні й епіфоричні повтори, питальні конструкції як маркери діалогічності, символічна образність природних стихій (вода, вітер, ніч, туман), а також семантичне зіткнення раціонального й ірраціонального дискурсів. Виявлено, що Гете майстерно поєднує народнопоетичну традицію з класичним художнім каноном, що знаходить вираження у прозорості лексики, ритмічній довершеності вірша та смисловій багатозначності образів. *Перспективу* дослідження вбачаємо у застосуванні методів корпусної лінгвістики для статистичного вивчення лексики балад Гете.

Ключові слова: лінгвістика тексту, художній текст, балада, Гете, стилістика, звуковий символізм, образність, поетична мова, діалогізм, лісовий цар, рибалка.

T. S. Bosa,

*Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture,
Senior lecturer at the Department of Language Training
and International Communication*

THE LINGUISTIC DIMENSION OF THE ARTISTIC TEXT IN THE POETIC WORK OF Y. GOETHE (BASED ON BALLADS “ERLKÖNIG” AND “DER FISCHER”)

The article is devoted to a comprehensive linguistic analysis of the artistic text of two of the most famous ballads by Y. W. Goethe — “Erlkönig” and “Der Fischer”. The presented intelligence is an attempt to analyze the writer’s poetic texts, where the linguistic organization acts as a mechanism for the formation of imagery and emotional tension. The relevance of the chosen topic is due to the strengthening of the interest of modern linguistics in the analysis of the artistic text as a multi-level semiotic system.

The purpose of the research: to identify and systematize the main linguistic means that form a poetic picture of the artist’s world, to determine the functional and stylistic dominants of his ballad discourse, as well as to find out the semantic, syntactic and phonostylistic mechanisms of influence on the recipient. The object of attention is the artistic text of the mentioned ballads as a linguistic-aesthetic system, the subject is that linguistic means of expressing ideological and figurative content and their stylistic functioning. The original texts of the ballads in German serve as the research material. The methodological basis is the principles of linguistic stylistic analysis, methods of semantic and contextual interpretation, elements of a cognitive-discursive approach, comparative method.

In the course of the analysis, it was found that the leading linguistic stylistic means in both ballads are sound symbolism, anaphoric and epiphoric repetitions, interrogative constructions as markers of dialogue, symbolic imagery of natural elements (water, wind, night, fog), as well as the semantic collision of rational and irrational discourses. It was revealed that Goethe skillfully combines the folk poetic tradition with the classical artistic canon, which finds expression in the transparency of the vocabulary, the rhythmic perfection of the poem and the semantic ambiguity of the images. We see the prospect of research in the application of corpus linguistics methods for the statistical study of the vocabulary of Goethe’s ballads.

Keywords: text linguistics, artistic text, ballad, Goethe, stylistics, sound symbolism, imagery, poetic language, dialogism, forest king, fishing.

Постановка наукової проблеми. У сучасній лінгвістиці тексту художній твір розглядається як багаторівнева мовно-естетична система, в якій взаємодіють фонетичні, лексико-семантичні, синтаксичні та когнітивно-культурні механізми смислотворення. Особливої актуальності набуває проблема дослідження поетичного тексту як форми репрезентації мовної картини світу автора та засобу вербалізації культурних концептів. Художній текст як об’єкт лінгвістичного дослідження досі залишається одним із найбільш дискусійних полів сучасного

мовознавства. Дослідники творчості Гете дедалі частіше звертаються до питань про те, яким чином мовна форма моделює когнітивні структури реципієнта, й як поетичний текст формує мовну картину світу автора та транслює її читачеві [15, с. 195–197].

Балади «Erlkönig» та «Der Fischer» є репрезентативними зразками так званого «баладного року» Гете і неодноразово ставали об'єктом літературознавчих студій. Проте суто лінгвістичний вимір цих творів – текстотвірні механізми, фоносемантика, семантичні поля, синтаксична організація, функції повтору, категорія діалогічності – залишається недостатньо дослідженим в україномовному науковому дискурсі, що й зумовлює **актуальність** пропонованої розвідки.

Аналіз досліджень проблеми. Поетична спадщина Й. В. Гете привертала увагу дослідників різних наукових шкіл і традицій. У вітчизняному мовознавстві до проблем лінгвістики художнього тексту зверталися С. В. Форманова, Н. О. Бігунова, В. М. Смаглій, Т. С. Боса.

С. В. Форманова розробляла концепцію лінгвістичного аналізу тексту як методологічної дисципліни та обґрунтовувала його категоріальний апарат, наголошуючи, що такий аналіз має здійснюватися «на всіх мовних рівнях», оскільки саме системність мовних засобів забезпечує цілісність художнього твору [15, с. 269]. Н. О. Бігунова розглядає художній дискурс як форму реалізації когнітивно-комунікативних моделей та оцінної семантики, відкриваючи нові горизонти для аналізу поетичних текстів у прагматичному та когнітивному аспектах [2, с. 79]. В. М. Смаглій у дослідженні концепту WORD / LANGUAGE / SPEECH трактує концепт як «змістову одиницю колективної свідомості», що репрезентує фрагмент мовної картини світу [13, с. 198].

Т. С. Боса досліджує питання лінгвістики тексту, фоностилістики та когнітивної лінгвістики у художньому дискурсі Гете. Зокрема, на матеріалі роману «Страждання юного Вертера» нею з'ясовано механізми звукової організації тексту та їхня роль у смислотворенні [4]; у розвідці, присвяченій поезії Гете, проаналізовано фонетичні явища та їхній зв'язок з емоційно-естетичним впливом тексту [8]; лінгвістичні, міжкультурні та національні особливості творів письменника розглянуто в окремій публікації дослідниці [5]. Концепт як структурну одиницю мовної картини світу в контексті художнього тексту Т. С. Боса трактує як ментальну одиницю, що акумулює культурний досвід народу і реалізується в тексті через систему мовних засобів різних рівнів [3]. Когнітивну лінгвістику як сучасний методологічний напрям, який дозволяє виявити глибинні когнітивні структури художнього дискурсу, також обґрунтовано в її працях [6; 7]. Дослідниця підкреслює, що алітерації, асонанси та ритмічна організація формують емоційний вплив поетичного тексту [8, с. 21], а звуковий рівень є не декоративним елементом, а функціональним складником мовної картини світу автора.

У міжнародній германістиці значний внесок у вивчення балад Гете зробив Дж. Р. Мідлтон, у чийх розвідках розглядалися контексти написання «Erlkönig» [22, с. 87]. Д. Штайн звертала увагу на роль рими в організації драматичної структури балади [25, с. 147]. Проблемі слухацького сприйняття в «Der Fischer» присвячена стаття у «Goethe Yearbook», де доведено, що слухання (*lauschen*) є центральним когнітивним актом балади [19]. Герменевтику образу Лісового царя як природного духу досліджував А. Олрік, пов'язуючи образну систему балади з давньоскандинавськими уявленнями про природні сили [23, с. 14].

Визначальний внесок у розроблення теорії мовної картини світу зробив Дж. Лакофф, який у праці «Women, Fire, and Dangerous Things» (1987) показав, що категоризація світу людиною є прототипною та метафоричною й безпосередньо вбудована в мову [20]. Концептуальна метафора є базовим когнітивним механізмом, що організує мовну картину світу носіїв мови; у поетичному тексті цей механізм набуває максимальної художньої концентрації [21]. А. М. Приходько розробив типологію концептів і модель концептосистеми мови як когнітивної основи мовної картини світу [11], що дозволяє кваліфікувати ключові смислові вузли баладних текстів як лінгвокультурні концепти з чітко окресленим ядром і розгалуженою периферією. Т. І. Домброван, досліджуючи мову як складну нелінійну систему, наголошує, що мовна картина світу є динамічною: у поетичному тексті вона постає не статичним відбитком, а живим процесом концептуалізації дійсності [9].

Незважаючи на чисельні дослідження, у науковій літературі бракує системного лінгвістичного аналізу, який би охоплював обидві балади в єдиному методологічному ключі – з позицій лінгвістики тексту, фоностилістики та дискурсивного аналізу. Саме це покликана заповнити пропонована розвідка.

Мета дослідження – здійснити комплексний лінгвістичний аналіз художнього тексту балад Й. В. Гете «Erlkönig» та «Der Fischer» з урахуванням їхніх фоностилістичних, лексико-семантичних, синтаксичних і дискурсивних параметрів. Для досягнення мети поставлено такі **завдання**: 1) охарактеризувати жанрово-стилістичну специфіку балад у контексті художньої творчості Гете; 2) виявити провідні фоносемантичні та ритмічні засоби організації поетичного тексту; 3) проаналізувати лексико-семантичні поля і символічну образність обох балад; 4) дослідити синтаксичну організацію текстів як носія смислу та засобу моделювання напруги; 5) визначити роль діалогічності як текстотвірного чинника в «Erlkönig»; 6) зіставити лінгвостилістичні засоби обох балад у порівняльному аспекті.

Об'єктом дослідження є художній текст балад Й. В. Гете «Erlkönig» (1782) та «Der Fischer» (1779) німецькою мовою як лінгвоестетична та дискурсивна система, **предметом** – мовні засоби вираження ідейно-образного змісту: фоностилістичні прийоми, лексико-семантичні поля, синтаксичні конструкції, повтори, символіка природних образів та механізми діалогічної вза-

емодії у тексті. **Матеріалом** дослідження слугують оригінальні тексти балад з видання: Goethe J. W. von. Goethes Werke. Erster Band. Stuttgart; Tübingen : Cotta, 1827. 320 S. (с. 169–171), а також академічні видання з deutsche Lyrik. Додатковим ілюстративним матеріалом є порівняльна таблиця обох творів. У роботі застосовано такі **методи**: метод лінгвостилістичного аналізу (зادля виявлення стилістичних засобів); метод семантичного аналізу (для встановлення семантичних полів і образних домінант); метод дискурс-аналізу (щоб розкрити комунікативні функції тексту); метод фоносемантичного аналізу (для вивчення звукового символізму); компаративний метод.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському лінгвістичному дискурсі здійснено системний порівняльний аналіз балад «Erlkönig» та «Der Fischer» у єдиній методологічній площині лінгвістики тексту. На відміну від попередніх студій, де ці твори розглядалися переважно в культурно-історичному аспекті [14], у нашій роботі проведено аналіз текстотвірних механізмів на всіх рівнях мовної системи: від фонетичного до дискурсивного, та вперше застосовано комплексну модель аналізу, що охоплює категорії зв'язності (Kohäsion), цілісності (Kohärenz) та модальності тексту [17]. **Теоретична цінність.** Результати дослідження збагачують теорію лінгвістики тексту конкретними даними стосовно функціонування стилістичних засобів у поетичному тексті класичної епохи. Обґрунтовані висновки щодо ролі звукового символізму, повтору та синтаксичної паралельності в організації баладного дискурсу розширюють теоретичну базу досліджень поетичної мови і можуть бути використані в розробці моделей аналізу художнього тексту інших жанрів. **Практична цінність.** Матеріали та висновки статті можуть бути використані в навчальному процесі: під час викладання курсів «Стилістика», «Лінгвістика тексту», «Зарубіжна література», «Практична грамати́ка й аналіз тексту німецькою мовою», а також при написанні кваліфікаційних робіт у галузі германської філології.

Виклад основного матеріалу. Балада як жанр посідає особливе місце у творчому доробку Й. В. Гете. Звернення до народнопоетичних форм було зумовлено ідеями Й. Г. Гердера, який наполягав на тому, що саме фольклорна баладна традиція здатна надати новому німецькому письменству автентичної національної основи. «Der Fischer» (1779) та «Erlkönig» (1782) написані у Веймарі, де Гете обіймав придворну посаду і мав обмежений час для творчості. Ці два твори репрезентують однотипний художній принцип: зіткнення людини зі стихійними природними силами, персоніфікованими в надприродних істотах [22, с. 87].

Зазначимо, що «Erlkönig» був написаний як вступна пісня до зінгшпілю «Die Fischerin» («Рибачка», 1782), тобто обидва твори перебувають в інтертекстуальному зв'язку – «Erlkönig» звучить на початку п'єси, дія якої пов'язана з водою і рибальством [24]. Із лінгвістичної точки зору це означає, що обидві

балади розроблялися в контексті єдиної семіотичної системи, в якій природні стихії (вода, вітер, ліс) функціонують як кодовані знаки небезпеки та спокуси.

Запропоновані тексти написані катренами з перехресним римуванням (**ABAB**), що відтворює строгу народнопоетичну форму. Така регулярність є навмисною: вона створює ефект невблаганної повторюваності – ритмічної невідворотності подій [25, с. 147].

Розглянемо фоностилестичний рівень балад. Перший рядок балади «Der Fischer» одразу занурює читача у фоносемантичний простір:

*Das Wasser rauscht', das Wasser schwoll,
Ein Fischer saß daran,
Sah nach der Angel ruhevoll,
Kühl bis ans Herz hinan* [18, с. 169].

Алітерація [w] *Wasser rauscht'... Wasser schwoll* відтворює звуковий образ *води*, яка шумить і хлюпоче. Дієслова *rauschen* (*шуміти, клекотати*) та *schwellen* (*набухати, підніматися*) насичені звукосимволікою: фрикативний [r] та шиплячий [ʃ] імітують плескіт хвилі. Як зазначено в дослідженні «Goethe Yearbook», відкриття балади звуком води є художньо навмисним, оскільки саме звук, а не зоровий образ, стає першим агентом спокуси [19].

Асонанс на [a] *rauscht', das, saß, daran, Angel* задає широкий, розлитий ритм, який асоціюється з розмаїттям водної поверхні. Зниження тону у словосполученні *kühl bis ans Herz hinan* досягається дзвінким [h] та голосним [i] і передає враження прохолоди, яка «доходить до самого серця». У такий спосіб вже на фонетичному рівні формується семантика небезпечної привабливості води [8, с. 21].

У баладі «Erlkönig» чотиристопний амфібрахій із неповними стопами в кінці рядків відтворює ритм невпинного тривожного кінського галопу.

*Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?
Es ist der Vater mit seinem Kind;
Er hat den Knaben wohl in dem Arm,
Er faßt ihn sicher, er hält ihn warm* [18, с. 170].

Алітерація [r] *reitet* підкреслює стрімкий рух. Повтор **Er** на початку рядків (*Er hat den Knaben... Er faßt ihn... Er hält ihn*) є анафорою, що фіксує тривожну турботу батька, але одночасно виявляє безсилля: повтори займенника без нарошування дії передають ілюзію захисту, а не реальну безпеку [4, с. 22].

Слово *Erlkönig* – передньоязиковий вібрант [r] у поєднанні з округленим [ø] та закритим [ɪ] формує образ чогось нелюдського. Етимологічна амбівалентність назви – *Erlenkönig* (*Вільховий король*, від *Erle* – *вільха*) та скандинавське *elverkonige* (*ельфіуський король*) [9, с. 14] – поглиблює загадковість образу.

Лексико-семантичний рівень проаналізованих художніх творів репрезентує системну символізацію природних стихій, але в них простежується диференційований характер: балада «Der Fischer» актуалізує концепт водної стихії як

метафору стану між реальністю й ірреальністю, тоді як у творі «Erlkönig» домінують образи повітряного простору, нічного лісу та темряви, що виконують функцію маркерів страху, загрози та надприродного [3].

У «Der Fischer» лексема *Wasser* вживається шість разів у восьми строфах, утворюючи семантичний лейтмотив. *Русалка (ein feuchtes Weib)* є антропоморфізацією водної стихії. Її промова побудована на опозиції «вгори / вниз» (herauf / hinunter): *Was lockst du meine Brut / Mit Menschenwitz und Menschenlist?* Риторика Русалки спрямована на переконання Рибалки у тому, що вода є його справжньою домівкою, а суша – чужим і недосконалим світом [19].

У «Erlkönig» батько раціоналізує всі видіння сина: *Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif* («туманна смуга»), *dürre Blätter* («сухе листя»), *alte Weiden* («стари верби»). Ця семантична стратегія є ключовою лінгвістичною опозицією балади: раціональний дискурс батька протиставлено галюцинаторному дискурсу сина [25, с. 147].

З огляду синтаксису «Erlkönig» є вершиною майстерності Гете в діалогічній організації тексту. Балада являє собою складний полідіалог: рамковий натор → батько → син → Лісовий цар (три звернення) → батько. Кожне звернення Лісового царя є спонукальним реченням із пестливим вокативом (*du liebes Kind*). Три звернення утворюють градацію загрози, прихованої за привабливими образами: спочатку – гра, потім – доньки, нарешті – фізичні обійми. Синтаксична паралельність трьох строф Лісового царя є засобом гіпнотичного впливу на реципієнта [25, с. 147]. Кінцівка балади *In seinen Armen das Kind war tot* є синтаксично найпростішим реченням, і надає твору нищівної сили [26, с. 118].

Питальні речення стають провідними синтаксичними маркерами напруги і в «Der Fischer»: *Was lockst du meine Brut?* Риторична конструкція з уст Русалки, перемикає наративну перспективу та вводить у текст другий, «підводний» голос. Питання без відповіді залишає Рибалку (і читача) у стані дискомфортної невизначеності, який є основним психологічним ефектом балади [19].

Повтор – наскрізний структурний принцип обох балад. В «Erlkönig» анафора реалізована через повтор *Mein Vater / Mein Sohn*, що ритмізує тривожний діалог і підкреслює взаємну залежність персонажів. Рядок *Erlkönig hat mir ein Leids getan!* («Лісовий цар завдав мені болю!») набуває трагічного значення після того, як батько тричі заперечував видіння сина. Як зазначає Д. Стайн, «повторювані рими Гете підкріплюють масштабну драматичну структуру поеми» [25, с. 147]: кожна рима пари «сина – міні» нагадує про неминучий кінець.

У «Der Fischer» повтор реалізується через кільцеву структуру: *Das Wasser rauscht, das Wasser schwoll* на початку першої та фінальної строф і перетворює нейтральний пейзажний опис на образ смертельної пастки. Це є класичним прикладом семантичної трансформації при синтаксичному повторі [16, с. 43].

Зіставлення двох балад виявляє спільні та відмінні риси їхніх художньо-мовних систем (Табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика
лінгвостилістичних домінант балад Гете**

Параметри	«Erlkönig»	«Der Fischer»
Домінуюча стихія	Ніч, ліс, вітер	Вода, річка
Надприродна істота	Лісовий цар (маскулінна загроза)	Русалка (фемінна спокуса)
Фоностилістика	Ритм галопу, алітерація [r], [n]	Асонанс [a], [u], звуконпис води
Синтаксична модель	Полідіалог (4 голоси)	Бідіалог (рибалка + русалка)
Тип повтору	Анафора, градація	Рефрен-обрамлення (кільце)
Семантична опозиція	Реальне / надприродне	Суша / вода
Кінцівка	Трагічна (дитина мертва)	Відкрита / трагічна (рибалка поглинутий)
Час доби	Ніч	День → вечір

Як бачимо, єдиним для обох балад є принцип семантичної амбівалентності надприродного, що допускає реалістичне тлумачення. Принцип «подвійного кодування» є свідомою лінгвостилістичною стратегією Гете, яка дозволяє текстові функціонувати одночасно на двох рівнях сприйняття [17].

Висновки та перспективи дослідження. Проведений аналіз підтвердив, що балади Гете «Erlkönig» та «Der Fischer» – це досконалі зразки поетичної мови, де кожен мовний рівень є частиною цілісного художнього механізму. Фоностилістика обох балад підпорядкована принципу звукосимволізму: у «Der Fischer» звукове поле конструює образ води, у «Erlkönig» — відтворює динаміку нічного переслідування. Алітерація, асонанс і ритмічний малюнок – не лише виразні засоби, а й структурні компоненти тексту.

На лексико-семантичному рівні обидва твори організовано навколо опозиції між антропоцентричним і трансцендентним типами дискурсу. Семантична амбівалентність образів є художнім принципом, який забезпечує множинність інтерпретацій. Синтаксична організація балад відображає їхню драматичну природу: «Erlkönig» реалізує полідіалог чотирьох голосів, тоді як «Der Fischer» будується на зіткненні монологічного роздуму Рибалки та «вторгнення» голосу Русалки. Повтор, градація та паралелізм виступають ключовими синтаксичними текстотвірними засобами.

Попри тематичну й образну відмінність (*ліс і ніч vs. вода і день*), обидва твори функціонують як семіотично єдина система у межах баладного дискурсу Гете, об'єднана спільними принципами: зіткнення стихій, гіпноізм повтору, трагічна розв'язка та принцип семантичної двозначності. *Перспективи подальших досліджень* вбачаємо у застосуванні методів корпусної лінгвістики для статистичного вивчення лексики балад Гете.

Література

1. Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Одеса, 2018. 39 с.
2. Бігунова Н. О. Когнітивно-прагматична диференціація мовленнєвих актів компліменту та похвали співрозмовника. *Мова*. 2022. № 37. С. 78–83. <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2022.37.261455>
3. Боса Т. С. Концепт як структурна одиниця мовної картини світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*. 2024. № 1. С. 35–39. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2024-1-5>
4. Боса Т. С. Особливості вживання фоностилістичних засобів у романі Й. В. Гете «Страждання юного Вертера». *Нова філологія*. 2024. № 96(2024). С. 22–28. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-96-3>
5. Боса Т. С. Лінгвістичні, міжкультурні та національні особливості творів Й. В. Гете. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2024. № 68. С. 21–24. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.68.5>
6. Боса Т. С. Когнітивна лінгвістика як сучасний напрям мовознавства. *Лінгвістика, лінгводидактика, міжмовна комунікація*. Харків, 2024. С. 25–27.
7. Боса Т. С. Когнітивна лінгвістика в сучасній парадигмі антропоцентричних досліджень. *Development of Science : Proceedings of the 6th International scientific conference*. Florence, Italy, 2024. С. 129–135.
8. Боса Т. С. Аналіз фонетичних явищ у поезії Й. В. Гете. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*. 2023. № 2. С. 20–25. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-2-3>
9. Домброван Т. І. Діахронічна лінгвосинергетика: статус, задачі та основний понятійний і термінологічний апарат. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2011. Вип. 9. С. 162–168.
10. Лакофф Дж. Жінки, вогонь і небезпечні речі: що категорії мови свідчать про людський розум / пер. з англ. Київ : Gnosis, 2004. 542 с.
11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. *Запоріжжя : Прем'єр*, 2008. 332 с.
12. Смаглій В. М. Вербалізований концепт WORD / LANGUAGE / SPEECH в науковій та наївній картинах світу : дис. ... д-ра філол. наук. Одеса : ОНУ, 2021. 425 с.
13. Смаглій В. М. Комплексний концепт WORD / LANGUAGE / SPEECH з позицій дуального мовознавства. *Львівський філологічний часопис*. 2021. № 9. С. 196–201. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.30>
14. Смольницька О. А. Романтизм як передтеча неокласицизму: балада Гете «Лісовий Цар» в оригіналі та перекладах Вальтера Скотта і Максима Рильського. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Со-*

ціальні комунікації». Київ : Гельветика, 2019. Вип. 2 : Матеріали II Філологічних читань пам'яті М. М. Гіршмана. С. 90–94. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.sp.15>

15. Форманова С. В. Іван Ковалик – засновник дисципліни «Лінгвістичний аналіз тексту». *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 64. С. 268–273. <https://doi.org/10.30970/vpl.2017.64.9711>

16. Форманова С. В. Компонентний аналіз як одна із методик структурного методу. *Записки з українського мовознавства*. 2021. Вип. 28. С. 42–49. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2021.28.235544>

17. Eco U. A Theory of semiotics. Bloomington : Indiana University Press, 1976. 354 p.

18. Goethe J. W. von. Goethes Werke. Erster Band. Stuttgart ; Tübingen : Cotta, 1827. 320 S.

19. Kemmis D. Becoming the listener: Goethe's «Der Fischer». *Goethe Yearbook 25* / eds. A. Daub, E. Krimmer. Boydell & Brewer, 2018. P. 31–54. (Goethe Yearbook). <https://doi.org/10.1017/9781787442795>

20. Lakoff G. Women, Fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 614 p.

21. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 276 p.

22. Goethe's ballads and romances / ed. J. R. Middleton. New York : Literary Classics, 1987. 214 p.

23. A book of Danish ballads / ed. A. Olrik. Princeton : Princeton University Press, 1939. 326 p.

24. Open University. Schubert's Lieder: settings of Goethe's poems. OpenLearn. URL: <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/schuberts-lieder-settings-goethes-poems> (дата звернення: 20.05.2026).

25. Stein D. Schubert's "Erlkönig": musical setting and poetic text. *Journal of Musicology*. 1989. Vol. 7, no. 2. P. 136–162.

26. Van Dijk T. A. Text and context: explorations in the semantics and pragmatics of discourse. London : Longman, 1977. 261 p.

References

1. Bihunova, N. O. (2018) *Pozytyvna otsinka: vid kohnityvnoho sudzhennia do komunikatyvnoho vyslovliuvannia* [Positive evaluation: from cognitive judgment to communicative utterance]. DSc dissertation. Odessa National University. [in Ukrainian].

2. Bihunova, N. O. (2022) 'Kohnityvno-prahmatychna dyferentsiatsiia movlennievkykh aktiv komplimentu ta pokhvaly spivrozmovnyka' [Cognitive-pragmatic differentiation of speech acts of compliment and praise], *Mova*, (37), pp. 78–83. <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2022.37.261455> [in Ukrainian].

3. Bosa, T. S. (2024) 'Konsept yak strukturna odynytisia movnoi kartyny svitu' [Concept as a structural unit of the linguistic picture of the world], *Naukovyi Visnyk Khersonskoho Derzhavnoho Universytetu*, (1), pp. 35–39. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2024-1-5> [in Ukrainian].

4. Bosa, T. S. (2024) 'Osoblyvosti vzhyvannia fonostylistychnykh zasobiv u romani Y. V. Hete "Strazhdannia yunoho Vertera"' [Features of phonostylistic devices in Goethe's novel "The Sorrows of Young Werther"], *Nova Filolohiia*, (96), pp. 22–28. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-96-3> [in Ukrainian].

5. Bosa, T. S. (2024). 'Linhvistychni, mizhkulturni ta natsionalni osoblyvosti tvoriv Y. V. Hete' [Linguistic, intercultural and national features of Goethe's works], *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu. Seriya Filolohiia*, (68), pp. 21–24. <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.68.5> [in Ukrainian].
6. Bosa, T. S. (2024) 'Kohnityvna linhvistyka yak suchasnyi napriam movoznavstva' [Cognitive linguistics as a modern trend in linguistics], in *Linhvistyka, linhvodydaktyka, mizhmovna komunikatsiia*. Kharkiv, pp. 25–27. [in Ukrainian].
7. Bosa, T. S. (2024) 'Kohnityvna linhvistyka v suchasniy paradyhmi antropotsentrycznykh doslidzhen' [Cognitive linguistics in the modern paradigm of anthropocentric studies], in *Development of Science: Proceedings of the 6th International scientific conference*. Florence, Italy, pp. 129–135. [in Ukrainian].
8. Bosa, T. S. (2023) 'Analiz fonetychnykh yavysheh u poezii Hete; [Analysis of phonetic phenomena in Goethe's poetry], *Naukovyi Visnyk Khersonskoho Derzhavnoho Universytetu. Seriya Hermanistyka ta Mizhkulturna Komunikatsiia*, (2), pp. 20–25. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-2-3> [in Ukrainian].
9. Dombrovan, T. I. (2011) 'Diakhronichna linhvosiyneryhetika: status, zadachi ta osnovnyi poniatiinyi i terminolohichniy aparat' [Diachronic linguosynergetics: status, tasks and conceptual framework], *Suchasni Doslidzhennia z Inozemnoi Filolohii*, (9), pp. 162–168. [in Ukrainian].
10. Lakoff, G. (2004) *Zhinki, vohon I nebezpechni rechi: scho kategorii movi svidchat pro liudskiy rozum* [Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind]. Translated from the English. Kyiv: Gnosis, 542 p. [in Ukrainian].
11. Prykhodko, A. M. (2008) *Kontsepty i kontseptsystemy v kohnityvno-dyskursyvniy paradyhmi linhvistyky* [Concepts and concept systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier. [in Ukrainian].
12. Smahlii, V. M. (2021) *Verbalizovanyi kontsept WORD / LANGUAGE / SPEECH v naukovi ta naivni kartynakh svitu* [The verbalized concept WORD / LANGUAGE / SPEECH in scientific and naïve pictures of the world]. DSc dissertation. Odessa National University. [in Ukrainian].
13. Smahlii, V. M. (2021) 'Kompleksnyi kontsept WORD / LANGUAGE / SPEECH z pozytsii dualnoho movoznavstva' [The complex concept WORD / LANGUAGE / SPEECH from the perspective of dual linguistics], *Lvivskyi Filolohichniy Chasopys*, (9), pp. 196–201. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.30> [in Ukrainian].
14. Smolnytska, O. A. (2019) 'Romantyzm yak peredtechka neoklasytsyzmu: balada Hete "Lisoviy Tsar" v oryinali ta perekladakh Valtera Skotta i Maksyma Rylskoho' [Romanticism as a precursor to neoclassicism: Goethe's ballad "The Forest King" in the original and translations by Walter Scott and Maksym Rylsky], *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. I. Vernadskoho. Seriya Filolohiia. Sotsialni Komunikatsii*, (2: Materialy II Filolohichnykh chytan pamiati M. M. Hirshmana), pp. 90–100. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.sp.15> [in Ukrainian].
15. Formanova, S. V. (2017) 'Ivan Kovalyk – zasnovnyk dysypliny "Linhvistychnyi analiz tekstu"' [Ivan Kovalyk – the founder of the discipline "Linguistic analysis of text"], *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Filolohichna*, (64), pp. 268–273. <https://doi.org/10.30970/vpl.2017.64.9711> [in Ukrainian].
16. Formanova, S. V. (2021) 'Komponentnyi analiz yak odna iz metodyk strukturnoho metodu' [Component analysis as one of the methods of the structural method], *Opera in Lin-*

guistica Ukrainiana, (28), pp. 42–49. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2021.28.235544> [in Ukrainian].

17. Eco, U. (1976) *A theory of semiotics*. Bloomington : Indiana University Press.
18. Goethe, J. W. von. (1827). *Goethes Werke: Erster Band*. Stuttgart ; Tübingen: Cotta.
19. Kemmis, D. (2018) 'Becoming the listener: Goethe's «Der Fischer»', in Daub, A. and Krimmer E. (eds.) *Goethe Yearbook 25*. Boydell & Brewer, pp. 31–54. (*Goethe Yearbook*). <https://doi.org/10.1017/9781787442795>
20. Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
21. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
22. Middleton, J. R. (ed.) (1987) *Goethe's ballads and romances*. New York: Literary Classics.
23. Olrik, A. (ed.) (1939) *A book of Danish ballads*. Princeton: Princeton University Press.
24. Open University (2026, May 20). *Schubert's Lieder: settings of Goethe's poem*. OpenLearn. Available at: <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/schuberts-lieder-settings-goethes-poems> (Accessed: 20 May 2026).
25. Stein, D. (1989) 'Schubert's "Erlkönig": musical setting and poetic text', *Journal of Musicology*, 7(2), pp. 136–162.
26. van Dijk, T. A. (1977) *Text and context: explorations in the semantics and pragmatics of discourse*. London: Longman.

Статтю отримано 30.05.2026

Статтю затверджено до публікації 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ СОЦІОЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'373.7:811.111'373.7:398.4
<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368022>

А. П. Загнітко,

*д-р філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
професор кафедри загального та прикладного мовознавства
і слов'янської філології*

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7398-6091>

Ю. С. Бевз,

*здобувачка ОНП Філологія третього (освітньо-наукового) рівня,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
асистент кафедри загального та прикладного мовознавства
і слов'янської філології*

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6820-5975>

РЕФЛЕКСІЯ ЗАМОВЛЯНЬ, КЛЯТВ ТА ПРОКЛЯТЬ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ: АСПЕКТ ІРРЕАЛЬНИХ ІСТОТ

Метою дослідження є виявлення та зіставлення лінгвокультурних особливостей фразеологізмів, що походять із магічного дискурсу (замовлянь, клятв, проклять), у яких компонентом постає назва ірреальної істоти, а також встановлення способів їх рефлексії в сучасних мовних картинах світу українців та англійців. **Об'єктом** студіювання обрано фразеологічний склад української та англійської мов, що містить назви ірреальних істот і генетично походить із магічних жанрів фольклору. **Предметом** дослідження постають семантичні, етнокультурні та прагматичні особливості рефлексії магічних жанрів у цих одиницях у зіставному аспекті.

Для досягнення мети використано комплекс **методів**: метод суцільної вибірки для формування корпусу дослідження (понад 180 одиниць); компонентний аналіз для розкладу значень фразем на семи; концептуальний аналіз для реконструкції змісту концепту 'ірреальне'; зіставно-типологічний метод для виявлення міжмовних паралелей та дискурс-аналіз для вивчення функціонування фразем у сучасній цифровій комунікації.

У результаті проведеного аналізу **встановлено**, що поняття 'рефлексія' пояснює механізм, за якого архаїчні магічні ритуали перекодовуються в сучасні мовні системи, переходячи від перформативної дії до емоційної інвективи. Доведено, що магічний дискурс є інституційним, оскільки має суворий канон і

фіксовані ролі (адресант, адресат-істота, бенефіціар), що забезпечило стійкість фразеологізмів протягом століть. Виявлено процес десакралізації, коли реальний заклик до вищих сил трансформується в засіб вираження інтенсивних почуттів (наприклад, у цифровій комунікації). Зіставний аналіз засвідчив різницю в етнокодах: в українській мові рефлексоване тяжіння до антропоморфізації та анімізму (*чорт, домовик, мавка, нявка, нічниця*), тоді як в англійській — до ієрархічності та евфемізації (*devil, spirit, elf, fairy*).

Перспективи дослідження вбачаються в подальшому вивченні маніпулятивного потенціалу магічних рефлексів у контексті кібербулінгу та хейтспічу, а також у глибшому аналізі трансформації вербальної агресії в сучасних медіа-практиках.

Ключові слова: магічний дискурс, фразеологія, ірреальні істоти, рефлексія, зіставна лінгвістика, замовляння, клятва, прокляття.

A. P. Zahnitko,

DSc, Professor, Corresponding member of the NAS of Ukraine,

Vasyl' Stus Donetsk National University,

Professor at the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology

Yu. S. Bevz,

Doctoral Student in Philology,

Vasyl' Stus Donetsk National University,

Assistant Professor at the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology

REFLECTION OF INCANTATIONS, OATHS, AND CURSES IN THE PHRASEOLOGICAL SYSTEMS OF UKRAINIAN AND ENGLISH: THE ASPECT OF UNREAL BEINGS

The **aim** of the study is to identify and compare the linguocultural characteristics of phraseological units originating from magical discourse (incantations, oaths, curses) containing the name of an unreal being, and to establish the ways they are reflected in the modern linguistic worldviews of Ukrainians and English speakers. The **object** of the study is the phraseological fund of the Ukrainian and English languages, which includes names of unreal beings and genetically originates from magical folklore genres. The **subject** of the research is the semantic, ethnocultural, and pragmatic features of the reflection of magical genres in these units from a comparative perspective.

To achieve this aim, a complex of **methods** was employed: the method of continuous sampling to form the research corpus (over 180 units); component analysis to decompose phraseme meanings into semes; conceptual analysis to reconstruct the content of the 'unreal' concept; the comparative-typological method to identify cross-linguistic parallels; and discourse analysis to study the functioning of phrasemes in modern digital communication.

As a **result** of the analysis, it is established that the concept of 'reflection' explains the mechanism by which archaic magical rituals are recoded into modern linguistic systems, transitioning from a performative act to an emotional invective.

It is proven that magical discourse is institutional, as it possesses a strict canon and fixed roles (addresser, addressee-being, beneficiary), which has ensured the stability of phraseological units over centuries. The process of desacralisation is identified, where a real appeal to higher powers is transformed into a means of expressing intense feelings (e.g., in digital communication). Comparative analysis revealed differences in ethnocultural codes: the Ukrainian language reflects a tendency towards anthropomorphisation and animism (*chort, domovyk, mavka*), while English reflects hierarchy and euphemisation (*devil, spirit, elf, fairy*).

Research prospects are seen in the further study of the manipulative potential of magical reflections in the context of cyberbullying and hate speech, as well as in a deeper analysis of the transformation of verbal aggression in modern media practices.

Keywords: magical discourse, phraseology, unreal beings, reflection, comparative linguistics, incantation, oath, curse.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Актуальність дослідження зумовлена сучасними тенденціями розвитку антропоцентричної та когнітивно-етнолінгвістичної парадигми, у межах якої мову розглядають як репрезентант культурного досвіду народу. Особливого значення набуває вивчення фразеологічного фонду як носія колективної пам'яті, в якому задовано архаїчні уявлення, зокрема вірування в ірреальні істоти, накопичення пам'яті про них.

Фразеологічні одиниці з компонентом 'ірреальна істота' є важливим джерелом реконструювання сакральних і демонологічних моделей світу, що виявляються в мовленнєвих практиках замовляння, клятви та прокляття, у яких відображене не лише міфологічне мислення, а й прагматичні стратегії впливу на співрозмовника, що реалізуються через вербально-акціональний вимір мови.

Попри наявність окремих досліджень з фразеології та етнолінгвістики, зіставний аналіз українських та англійських фразеологізмів у цьому аспекті залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребує системного опису питання міжмовної співвідносності етнокодів та ролі ірреальних істот як культурно маркованих компонентів фразеологічного значення, що й зумовлює актуальність дослідження.

У сучасній етнолінгвістиці етнокод розглядається як знаково-символічна система, у межах якої вербалізуються культурно значущі смисли, колективні уявлення та ціннісні орієнтири етносу. Етнокод функціонує як механізм "кодування" і "декодування" культурної інформації, що передається через мовні одиниці, зокрема фразеологізми.

Мета і завдання. Мета дослідження – виявити та зіставити лінгвокультурні особливості фразеологізмів, що походять із магічного дискурсу (замовлянь, клятв, проклять), у яких компонентом постає назва ірреальної істоти, та встановити способи їх рефлексії в сучасних мовних картинах світу українців та англійців. Поставлена мета мотивує необхідність вирішення відповідних завдань: 1) уточнити зміст поняття «ірреальна істота» у межах сучасного фразеологіч-

ного дискурсу; 2) сформувати вибірку фразем із міфонімічним компонентом, що генетично пов'язані з магічними жанрами в обох мовах; 3) проаналізувати семантичну структуру та внутрішню форму обраних одиниць; 4) здійснити зіставний аналіз етнокодів (символічних значень), які стоять за образами ірреальних істот у фразеології; 5) дослідити прагматичний потенціал цих фразем у контексті сучасної (зокрема цифрової) комунікації.

Наукова новизна визначається тим, що вперше у зіставному аспекті аналізуються фраземи, що є рефлексами саме магічних жанрів (а не просто міфології). Дістало подальшого розвитку поняття «етнокод» через призму деривації від замовлянь та проклять, а також запропоновано підхід до аналізу ірреальних істот як інструментів мовленнєвого впливу в сучасному дискурсі.

Теоретичне значення полягає у поглибленні знань про взаємозв'язок мовленнєвих жанрів фольклору та фразеосистеми мови. Дослідження розвиває методологію зіставної лінгвокультурології та ідіостилістики, допомагаючи зрозуміти, як архаїчні страхи та вірування трансформуються у стійкі мовні моделі.

Практичне значення дослідження мотивоване тим, що його результати можна використовувати для ідентифікації ступеня маніпулятивності тексту (через прокляття та залучення темних сил), застосуванням низки напрацьованих у курсах з лінгвокультурології, етнолінгвістики та психолінгвістики.

Методи студіювання. У студіюванні знайшли застосування метод цільної вибірки на початковому етапі для виділення фразем із компонентом 'ірреальна істота' з фразеологічних, етимологічних та фольклорних словників української та англійської мов, метод компонентного аналізу, який дає змогу розкласти значення фраземи на мінімальні семантичні елементи (семи), щоб виявити, які саме риси 'ірреальної істоти' (наприклад, агресія, хитрість, надприродна сила т. ін.) актуалізуються у мові. Метод концептуального аналізу спрямований на реконструкцію змісту концепту 'ірреальне' у свідомості носіїв обох мов. Це допоможе зрозуміти, як стародавні образи (біс, диявол, ельф, дух) формують сучасні уявлення про добро та зло. Стрижневим постає зіставно-типологічний метод, який дає змогу виявити спільні для обох мов способи вираження проклять чи клятв (наприклад, залучення вищих сил як свідків), встановити унікальні образи, які не мають еквівалентів (наприклад, специфічно українські демоніми порівняно з англосаксонськими). Дискурс-аналіз застосовується для вивчення функціонування цих фразем в активному користуванні, зокрема в цифровій комунікації (соцмережі, чати), що уможливило простеження, як архаїчне замовляння стає інструментом прагматичного впливу або мовленнєвої агресії сьогодні. Методи етимологічного та генетичного аналізів необхідний для простеження зв'язку між сучасною стійкою сполукою та її першоджерелом – магічним текстом (замовлянням чи клятвою).

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є фразеологічний склад української та англійської мов, що містить назви ірреальних істот і гене-

тично походить із магічних жанрів фольклору. Предмет дослідження становлять семантичні, етнокультурні та прагматичні особливості рефлексії замовлянь, клятв та проклять у цих одиницях у зіставному аспекті.

Матеріалом слугують понад 180 одиниць, відібраних із лексикографічних джерел, корпусів мов, а також прикладів із сучасного медіадискурсу та цифрового середовища (Telegram, Twitter), що відображають динаміку вживання 'ірреальних компонентів' у 2022–2026 роках, що уможливило потрактування того, чому 'ірреальні істоти' є функційно навантажені та як вони трансформувалися і наскільки вони заглиблені в сучасні комунікативні ситуації.

Виклад основного матеріалу. Поняття рефлексії пояснює, як архаїчні шари культури (магічні ритуали) не зникають безслідно, а «віддзеркалюються» та перекодовуються в сучасних мовних системах, тому рефлексію можна витлумачувати як «мовну пам'ять». Досліджувані тексти замовлянь, клятв і проклять за своєю природою є перформативними, тобто такими, що прагнуть змінити реальність словом. З часом розгорнутий магічний ритуал згортається (компресується) до короткої фрази – фразеологізму. Так, наприклад, розгорнуте замовляння на захист від зурочення рефлексоване в короткій фразі *Тьху-тьху, щоб не зурочити* або в англійському *Touch wood*. Не менш значущою є семантична трансформація (десакралізація): якщо раніше прокляття було реальним закликом до вищих сил покарати ворога, то у фразеологічному складі воно рефлексується як засіб вираження емоцій. Заклик до ірреальної істоти (чорта чи біса) у сучасній цифровій комунікації рефлексований вже не як магічна дія, а як інвектива (лайка) або спосіб підкреслити інтенсивність почуттів (наприклад, *якого біса* або *what the hell*), що свідчить про його трансформацію. У силу цього відбувається рефлексія етнокодів, оскільки у фразеологізмах відображається специфічне ставлення народу до ірреальних істот. Рефлексія дає змогу побачити різницю між культурами. Так, в українській мові рефлексується тісний зв'язок із силами природи та демонологією (акцент на персоніфікованих істотах: *чорт, домовик, мавка*), а в англійській мові простежувана рефлексійна ієрархічність (акцент на релігійних або феєричних сутностях: *devil, spirit, elf, fairy*). Ще одним виявом рефлексія постає прагматична, що охоплює магічну рефлексію минулого в кібербулінгу чи хейтспічі сьогодні.

Магічний дискурс належить до інституційних (у широкому соціолінгвістичному розумінні), оскільки він має всі ознаки впорядкованої соціальної системи, а не хаотичного набору слів. Однією з ознак інституційності є наявність фіксованих ролей, до яких в магічному дискурсі належать адресант (мовець): той, хто має право/силу промовляти (знахар, той, хто присягає, або людина в стані крайнього емоційного напруження, що звертається до вищих сил), адресат (об'єкт): сакральна або ірреальна істота, до якої апелюють і бенефіціар: той, на кого спрямована дія (кому бажають здоров'я або кого проклинають). Інституційність магічного дискурсу доповнює ритуальність та суворий канон

(формульність), оскільки магічний текст (замовляння, клятва) має бути виголошений за певним каноном, інакше він не постає функційним. Фразеологізми з ірреальними істотами такі стійкі, бо зберегли власну структуру протягом століть саме через цей інституційний «закон незмінності тексту».

Магічний дискурс має особливу мету – вплив на світ через надприродні сили. Коли у фразеологізмі з'являється 'ірреальна істота', вона виконує роль «судового виконавця» магічної волі мовця. Магічний дискурс спирається на авторитет пращурів, традицій та вірувань, це не індивідуальне мовлення, а голос спільноти (етносу).

Магічний дискурс можна розглядати як такий, у якому ущільнений вияв прецедентних феноменів (замовлянь, клятв і т. ін.), які зберігаються в колективній пам'яті носіїв мови. Істотним у вузькому потрактуванні магічного дискурсу є простеження, як прецедентні тексти рефлексуються (цитуються, трансформуються) у сучасному мовленні.

Розуміння магічного дискурсу як інституційного дає підстави розглядати фразеологізми не просто як «красивими висловами», а як уламки соціального інституту. Свого часу О. Потебня розумів магію слова як феномен духу (за В. фон Гумбольдтом), що активно впливає на світосприйняття, постаючи настільки активним, наскільки індивід розуміє й сприймає національні феномени [1, с. 25]. Науковець сформував основи потрактування магічної функції слова, розглядаючи, наприклад, замовляння як первісну поезію, де слово має силу безпосереднього впливу на предмет. Для В. Кононенка магічні тексти – це джерело національних етнокодів, тому важливим є встановити, як символіка замовлянь трансформується у фразеологію [2, с. 35]. Істотними є спостереження науковців, які досліджують, як у магічному дискурсі вербалізуються концепти «доля», «щастя», «зурочення» [15; 16], виявляючи специфіку українського світобачення [1]. В англійській лінгвістичній традиції магічний дискурс часто вивчається через його соціальну ефективність та механізми переконання (Вільчинська). Так, Броніслав Маліновський (британська антропологічна лінгвістика) кваліфікує магію не просто як слова, а це ритуальна сила, тому можна говорити про «магічний коефіцієнт слова» [8]. У межах теорії мовленнєвих актів (Джон Остін [4], Джон Серль (Searle) [9; 10]) магічні формули кваліфікують як перформативи (вислови, що дорівнюють дії). Стенлі Тамбая (Stanley Tambiah [12; 13; 14]) довів, що магічний дискурс функціонує за принципом метафори й метонімії, переносячи властивості з одного об'єкта на інший (наприклад: *як тале віск, так хай тале хвороба*). Робін Лакофф досліджує прагматику магічного мовлення з погляду влади та впливу, розглядаючи прокляття як інструмент соціального тиску [7].

Є всі підстави кваліфікувати магічний дискурс як реліктовий прагматичний код, що в сучасній мові рефлексується переважно у сферах експресивного вираження емоцій та вербальної агресії. У межах магічного дискурсу прокляття, за-

Зіставна таблиця підходів

Параметр	Українські науковці	Англійські науковці
Основний акцент	Етнографія, міфологія, коріння.	Соціальна функція, влада, логіка.
Методологія	Етнолінгвістичний аналіз, семантика.	Прагматика, антропологія, теорія актів.
Розуміння слова	Слово як символ та оберег.	Слово як інструмент (інструменталізм).
Об'єкт	Переважно замовляння та фольклор.	Клятви, ритуали, соціальні санкції.

мовляння, клятва варто тлумачити не просто як тексти, а як інструменти впливу на реальність, об'єднує ж їх спільна природа, оскільки за своєю природою вони є мовленнєвими актами-перформативами, де висловлювання рівноцінне дії.

Замовляння (incantation) є вербальним магічним актом, спрямований на відновлення порушеного порядку або захист від майбутньої шкоди з послідовним використанням імітативної магії як програми зцілення, оберегу і т. ін. У фраземах така формула часто згортається до стійких формул-оберегів: *Як роса на сонці* (рефлексія магічного зникнення проблеми) або *Тьху-тьху* (вербальна імітація відлякування зла). В англійській мові рефлексія замовлянь часто виявляється у формулах, що закликають удачу або відганяють зурочення: *Knock on wood / Touch wood* 'стукати по дереву / торкнутися дерева' ← від давнього повір'я, що в деревах живуть духи (spirits / fairies), а торкання до дерева було способом задобрити істоту або попросити у неї захисту, щоб не «наврочити» успіх; *Speak of the devil (and he shall appear)* 'Говори про диявола (і він з'явиться)' ← прямий рефлекс табуйованого замовляння, оскільки раніше вважалося, що згадка ірреальної істоти (*the Devil*) за принципом магічного зв'язку притягує її в реальний простір, а в сучасних дискурсивних практиках – фразеологізм зі значенням появи людини, про яку щойно говорили, пор. також: *щоб тебе нечиста сила обминала, хай Бог милує / боронить, святий Боже, допоможи, нехай ангел-охоронець береже*, англ. *God bless (you), God be with you* (архаїзована форма), *Heaven help (us / me), May the Lord protect you*.

Клятва (oath) постає магічним актом, у якому мовець залучає ірреальну істоту як свідка і/або гаранта істини. Це добровільне прийняття на себе прокляття в разі порушення слова, тобто він ставить власну ідентичність «на кін» перед вищими силами. У фразеології виявляється в тих конструкціях, де згадується кара за брехню: *Щоб я крізь землю провалився, Даю голову на відсіч*. У цьому разі ірреальною істотою-месником часто виступає сама Земля або Доля. Англійські клятви часто апелюють до ієрархічно вищих ірреальних істот або сакральних об'єктів як свідків: *Cross my heart and hope to die* 'Клянусь серцем

і сподіваюся померти' ← магічний акт самозакляття, у якому мовець малює на серці уявний хрест (захисний жест) і закликає смерть. Слово *Death* 'смерть' як іменник у цій фразі відсутнє, репрезентуючись через дієслово *to die* 'померти', що в межах магічного дискурсу називається вербалізацією загрози. У давніх магічних формулах (клятвах) смерть ніколи не сприймалася як абстрактний біологічний процес, постаючи актантом – ірреальною істотою, яка «приходить», «бере» або «зустрічається» з людиною. Коли мовець говорить *hope to die* 'сподіваюся померти / нехай я помру', він звертається до Смерті як до невидимого виконавця клятви. Тут дієслово *die* виконує функцію виклику цієї ірреальної сили. Повна форма цієї клятви, яка побутувала в давні часи (і досі трапляється в дитячому фольклорі), звучить так: *Cross my heart and hope to die, stick a needle in my eye* 'Перехресцу серце, сподіваюся померти, встроми голку мені в око', де «голка в око» або сама смерть як інструменти покарання, які перебувають у руках ірреальної істоти. Смерть тут не просто подія, а суддя, якого мовець «запрошує» виконати вирок у разі брехні. Слово ж *Cross* 'перехрестити' у цій фразі є ключовим для ідентифікації ірреального. Хрест – це оберіг. Мовець спочатку створює захисний магічний бар'єр (*Cross my heart*), а потім добровільно його знімає перед обличчям смерті (*hope to die*), демонструючи свою абсолютну чесність. Фразеологізм *By Jove!* / *By George!* є виявом евфемістичної клятви. Оскільки згадувати Бога у звичних ситуаціях було заборонено, мовці апелювали до античного бога Юпітера (*Jove*) або Святого Георгія, де ірреальна істота постає етичним гарантом істини.

Прокляття (*curse*) є прямим магічним нападом, спрямованим на руйнування життєвого простору іншої особи через звернення до темних сил. Якщо клятва спрямована на себе, то прокляття – на «Іншого». Це найпотужніший вид магічної інвективи з досить поширеним і частотним використанням у фразах найменувань ірреальних істот (біса / бісів, чорта / чортів, дідька / дідьків): *Бодай тебе чорти взяли, Іди під три чорти*, в яких істота стає виконавцем. В англійському фразеологізмі *The Deuce take it!* рефлексія *Deuce* – це стародавнє низьке прізвисько чорта або злого духа, що використовується як прокляття, спрямоване на предмет або ситуацію, щоб ірреальна істота їх «забрала». Англійська фраза *Go to blazes!* рефлексія *Blazes* є евфемізмом пекла (*Hell*), постаючи прокляттям-посилом, де ірреальне місце (яке само по собі є актантом магічного простору) має поглинути опонента. Фраза, що описує неймовірне везіння в поганих справах *Devil's luck*, рефлексує віру в те, що ірреальна істота (*the Devil* 'диявол') допомагає своїм прихильникам.

В українській та англійській мовах ірреальна істота постає як медіатор, що має магічну силу виправити ситуацію (вигнати хворобу, залучити удачу і т. ін.). Водночас потрібно зауважити, що в українській мові істоти часто мають природний або анімістичний характер (*місяць, зорі, вітер* і под.), що виступають як «старші родичі» або опікуни, а в англійській – посилений акцент на

людиноподібних істотах (*fairies, elves*) або архаїчних духах дерев (*wood spirits*). В англійських фраземах часто простежується тенденція до задобрювання істоти, щоб вона не зашкодила (превентивний захист).

У виявах клятви (формули запевнення, присяги, підсилення достовірності висловлювання через апеляцію до сакрального) в обох мовах функційно навантаженою є роль істоти як «Свідка» і «Судді», а вектор дії справді спрямований на себе («самозакляття»). Відмінність простежувана в тому, що в українській мові клятва часто має сакрально-екзистенційний характер (*Бий мене Божя сила*), де істота постає вищою справедливістю. В англійській мові клятва часто рефлексована як правничо-соціальний контракт. Навіть у дитячих клятвах (*Cross my heart*) ірреальна істота (*Death* 'Смерть') – це не просто месник, а усталювач умови. Англійські клятви частіше використовують евфемізми (заміну імен), що свідчить про вищу дистанцію між людиною й істотою. У вислові *Cross my heart* слова *Death* немає. Проте, якщо розглядати його в межах магічного дискурсу, ірреальна сила тут присутня імпліцитно. Фразеологізм *Cross my heart* є скороченням варіантом повної магічної формули-клятви, яка в англійському фольклорі звучить так: *Cross my heart and hope to die, stick a needle in my eye*, де в другій частині (*hope to die* 'сподіваюся померти') уміщена апеляція до смерті. У магічному мисленні смерть не є біологічний процес, а ірреальна каральна сила, яку мовець закликає на себе як свідка своєї правдивості. Лексема *Cross* 'хрест' у в цьому разі рефлексує не лише релігійний символ, а й магічний бар'єр. Коли мовець каже 'перехресчу серце', він позначає сакральне місце (оселю душі). У межах магічного дискурсу хрест постає оберегом від злих сил. Заклинання побудоване на парадоксі: я закликаю найвищу силу (або Смерть як суддю) і відкриваю перед нею серце. В аналізованому вислові реалізований нульовий актант. Ірреальна істота (Смерть) тут виявлювана не через назву (іменник), а через наслідок її дії (дієслово *to die* у повній формі). Подібне спостережувалося в українському проклятті *Щоб тебе підняло і гепнуло*: де не названо того, хто має підняти (чорта чи вітер), але сама структура речення передбачає наявність цієї ірреальної сили-виконавця. У фразеологізмі *Cross my heart* реалізується семантична редукція магічної формули, де ірреальний компонент (Смерть як сила покари) перейшов у стан прихованої когнітивної пресупозиції: носій мови не вимовляючи назви істоти, відчуває магічну силу клятви через ритуальний жест (*Cross*), пор. також: *клянусь Богом, їй-Богу, Богом присягаюсь, хай мене Бог покарає, якщо...*, англ. *I swear to God, by God, God is my witness, so help me God*.

У фразеологічних одиницях зі семантикою прокляття (*Curse*) виявлювана абсолютна тотожність у векторі дії (на «Іншого») та ролі істоти як месника (формули вербальної агресії, спрямовані на заподіяння шкоди через апеляцію до надприродних сил). Відмінність полягає в тому, що в українській мові прокляття дуже часто спрямоване на деформацію побуту чи тіла (*Щоб тобі заціпило, Щоб тебе качка копнула*), що реалізується імпліцитним суб'єктом дії. У магічному

дискурсі відсутність назви істоти не означає її відсутність, що є наслідком табування або еліпсису. У фраземі *Щоб тобі заціпило* ірреальна сила діє як блокатор. Традиційно вважалося, що це дія злих духів або «завійної сили», яка «замикає» щелепи або відбирає мову. У давнину вірили, що це параліч, викликаний втручанням біса чи дідька за гріхи мовлення. Це рефлексія магічного покарання за неправдиве або шкідливе слово, ірреальна ж істота тут постає як невидимий обмежувач. У фразеологічній одиниці *Щоб тебе качка копнула* простежуване евфемістичного прокляття, де ірреальна істота «замаскована» під комічний образ, де за образом «качки» прихована нечиста сила (чорт, водяник чи смерть). Використання назви свійської птахи є способом обійти сакральну заборону на прокляття, зробивши його безпечним для того, хто проклинає, але дієвим для жертви. Копняк (*копнула*) у магічному контексті символізує раптове нещастя або виштовхування людини зі світу живих (чи світу везіння). У цьому разі функційно навантажена іронічна рефлексія агресивного магічного посилу, де роль ірреальної істоти виконує «жартівливий месник», який водночас реалізує функцію деструкції благополуччя «Іншого». Отже, у фраземі *Щоб тебе качка копнула* спостережувана заміна грізної ірреальної істоти-месника на побутовий образ, що свідчить про трансформацію магічного дискурсу в іронічну інвективу, де руйнівна мета реалізована через абсурдну дію, пор. також: *щоб тебе чорт забрав, бодай тебе нечиста сила взяла, щоб ти пропав, йди до біса*, англ. *damn you, go to hell, the devil take you* (архаїзоване), *curse you*.

В англійській мові прокляття часто має характер локативного посилу (відправлення у погане і/чи непристойне місце: *Go to Hell/the Deuce/the Blazes*), ірреальна істота постає «приймачем», який має забрати об'єкт у свій простір.

Аналіз дає змогу стверджувати, що на рівні прагматичної структури магічного дискурсу ролі та мета ірреальних істот в обох мовах є ізоморфними, а на рівні лінгвокультурного наповнення спостережувана дивергенція, оскільки українська мова тяжіє до антропоморфізації істот-помічників, англійська – наголошує на евфемізації істот-месників та їхній дистанційованості від мовця».

Порівняльна таблиця

Категорія	Вектор дії	Роль ірреальної істоти	Прагматична мета
Замовляння	На об'єкт / на себе	Помічник, охоронець	Повернення норми (лікування, захист).
Клятва	На себе (умовно)	Свідок, суддя	Створення довіри, підтвердження істини.
Прокляття	На «Іншого»	Виконавець кари	Руйнування, вираження крайньої агресії.

Замовляння, клятви та прокляття в обох мовах реалізують спільну функцію вербального впливу, проте відрізняються ступенем культурної маркованості: українська мова зберігає тісніший зв'язок із народною демонологією, тоді як англійська – із канонізованою християнською традицією. Це зумовлює різний рівень міжмовної еквівалентності фразеологічних одиниць. Замовляння, клятва та прокляття функціонують як три полярні реалізації одного сакрального етнокоду слова, що охоплює: позитивний вплив (замовляння), верифікацію істини (клятва), негативний вплив (прокляття). Вони ґрунтовані на вірі в перформативну силу слова, реалізуються через стійкі фразеологічні формули, відображають культурно специфічні моделі взаємодії людини з надприродним, що постає одним із чинників їхнього зіставного аналізу в українській та англійській мовах, зокрема щодо ступеня сакралізації, типів ірреальних істот та рівня фразеологічної еквівалентності.

Висновки та перспективи дослідження. Встановлено, що магічний дискурс є впорядкованою інституційною системою, яка в сучасних українській та англійській мовах рефлексується як прагматичний код для вираження емоцій та агресії. Архаїчні перформативи трансформувалися в стійкі фразеологічні одиниці, зберігаючи ілюкативну силу при втраті сакральної віри в реальність дії. У структурі фразем ірреальні істоти виконують специфічні ролі: у замовляннях – це помічники або охоронці; у клятвах – свідки та гаранті істини; у прокляттях – виконавці кари. Часто ці істоти присутні імпліцитно (нульовий актант), виявляючись через дію або наслідок. На рівні прагматичної структури магічні рефлекси в обох мовах є ізоморфними (подібними за вектором дії), проте на рівні лінгвокультурного наповнення спостерігається дивергенція. Українські фраземи частіше апелюють до деформації побуту чи тіла, тоді як англійські мають характер «локативного посилу» (відправлення у «погане» місце). Українська лінгвокультура рефлексує тісний зв'язок із природними силами, тоді як англійська виявляє більшу дистанцію між людиною та істотою через активне використання евфемізмів.

Значущою є перспектива дослідження, орієнтована на вивчення трансформації магічних фразем у просторі соцмереж (Telegram, Twitter), зокрема аналіз їхньої ролі у формуванні кібербулінгу та хейтспічу. Актуальним також постає залучення до аналізу одиниць із «нижчою» демонологією (ельфи, гобліни, мавки) для детальнішої класифікації міфонімічних компонентів. Не менш важливим є дослідження сприйняття магічної сили фразеологізмів сучасними носіями мови для визначення ступеня збереження «магічного коефіцієнта» слова в умовах глобалізації, а також зіставлення рефлексій магічного дискурсу в інших слов'янських та германських мовах для виявлення універсальних та унікальних прашчурних кодів.

Література

1. Загнітко А., Бевз Ю. Фразеологічні одиниці з компонентом «ірреальна істота» в українській та польській мовах крізь призму етнокодів культури. *Причорноморські філологічні студії*. 2025. № 9. С. 43–54. <https://doi.org/10.32782/bsps-2025.9.6>
2. Кононенко В. Українська лінгвокультурологія. Київ : Вища школа, 2008. 327 с.
3. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Нью-Йорк : Вид-во Укр. Вільної АН, 1992. 195 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/2300-potebnya-o-mo-va-natsionalnist-denatsionalizatsiya/> (дата звернення: 20.03.2026).
4. Austin J. L. How to do things with words. Harvard : Harvard University Press, 1962. URL: https://dn710003.ca.archive.org/0/items/austin-how-to-do-things-with-words/Austin%2C%20how%20to%20do%20things%20with%20words_text.pdf (дата звернення: 20.03.2026).
5. Frazer J. G. *The golden bough: a study in comparative religion* London ; New York : Macmillan&Co, 1980. 407 p. URL: <https://ia903206.us.archive.org/5/items/goldenboughstudy01fraz/goldenboughstudy01fraz.pdf> (дата звернення: 20.03.2026).
6. Cunningham G. Deliver me from evil: Mesopotamian incantations, 2500–1500 BC. Roma : Pontificio Istituto Biblico, 1997. 203 p. URL: <https://www.amazon.co.uk/Deliver-Evil-Mesopotamian-Incantations-2500-1500/dp/8876536086> (дата звернення: 20.03.2026).
7. Lakoff R. T. *The language war*. California : University of California Press, 2000. 312 p. URL: <https://www.scribd.com/document/75155217/The-Language-War> (дата звернення: 20.03.2026).
8. Malinowski B. Coral gardens and their magic: a study of the methods of tilling the soil and of agricultural rites in the Trobriand Islands. London : George & Allen Unwin LTD, 1935. 500 p. URL: https://www.berose.fr/IMG/pdf/malinowski_1935-coral_gardens-vol_1.pdf (дата звернення: 20.03.2026).
9. Sabina M. *Witching culture: folklore and neo-paganism in America*. Philadelphia, Pa : University of Pennsylvania Press, 2004. 280 p. URL: <https://archive.org/details/witching-culturef0000magl> (дата звернення: 20.03.2026).
10. Searle J. R. *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Harvard : Harvard University Press, 1969. 203 p. URL: <https://archive.org/details/speechactsessayi0000sear> (дата звернення: 20.03.2026).
11. Searle J. R. *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts*. Harvard : Harvard University Press, 1979. 187 p. URL: https://archive.org/details/expressionmeanin-0000sear_q9u6 (дата звернення: 20.03.2026).
12. Tambiah S. J. The magical power of words. *Man*. 1968. Vol. 3, no. 2. P. 175–208. <https://doi.org/10.2307/2798500>
13. Tambiah S. J. *Culture, thought, and social action: an anthropological perspective*. Harvard : Harvard University Press, 1985.
14. Tambiah S. J. *Magic, science, religion, and the scope of rationality*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 188 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Vp-d6zaVreUkC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 20.03.2026).
15. Tylor E. B. *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London : John Murray, Albemarle Street. 453 p. (1871). URL: https://darwin-online.org.uk/converted/pdf/1871_Tylor_PrimitiveCulture_CUL-DAR.LIB.635.pdf (дата звернення: 20.03.2026).

16. Zahnitko A., Andrushchenko V. The author's semantic choices in literary texts (a study of J. K. Rowling's Harry Potter fantasy novels). *Лінгвістичні студії*. 2025. Вип. 50. С. 58–76. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.4>

References

1. Zahnitko, A., and Bevz, Yu. (2025) 'Frazеологічні одынітси з компонентом "іrrеalна істота" в українській та польській мовах криз прызму етнокодів культури' [Phraseological units with the component "unreal being" in ukrainian and polish languages through the prism of ethnocultural codes], *Przychonomorski Filolohichni Studii*, (9), pp. 43–54. <https://doi.org/10.32782/bsps-2025.9.6> [in Ukrainian].
2. Kononenko, V. (2008) *Ukrainska linhvokulturolohiia* [Ukrainian linguoculturology]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
3. Potebnia, O. (1992) *Mova. Natsionalnist. Denatsionalizatsiia* [Language. Nationality. Denationalization]. New-York: Vydavnytstvo Ukrainskoi Vilnoi AN. Available at: <https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/2300-potebnya-o-mova-natsionalnist-denatsionalizatsiya/> (Accessed: 20 March 2026). [in Ukrainian].
4. Austin, J. L. (1962) *How to do things with words*. Harvard: Harvard University Press. Available at: https://dn710003.ca.archive.org/0/items/austin-how-to-do-things-with-words/Austin%2C%20how%20to%20do%20things%20with%20words_text.pdf (Accessed: 20 March 2026).
5. Frazer, J. G. (1980) *The golden bough: a study in comparative religion*. London; New York: Macmillan&Co. Available at: <https://ia903206.us.archive.org/5/items/goldenbough-study01fraz/goldenboughstudy01fraz.pdf> (Accessed: 20 March 2026).
6. Cunningham, G. (1997) *Deliver me from evil: Mesopotamian incantations, 2500-1500 BC*. Roma: Pontificio Istituto Biblico. Available at: <https://www.amazon.co.uk/Deliver-Evil-Mesopotamian-Incantations-2500-1500/dp/8876536086> (Accessed: 20 March 2026).
7. Lakoff, R. T. (2000) *The language war*. California: University of California Press. Available at: <https://www.scribd.com/document/75155217/The-Language-War> (Accessed: 20 March 2026).
8. Malinowski, B. (1935) *Coral gardens and their magic: a study of the methods of tilling the soil and of agricultural rites in the Trobriand Islands*. London: George & Allen Unwin LTD. Available at: https://www.berose.fr/IMG/pdf/malinowski_1935-coral_gardens-vol_1.pdf (Accessed: 20 March 2026).
9. Sabina, M. (2004) *Witching culture: folklore and neo-paganism in America*. Philadelphia, Pa: University of Pennsylvania Press. Available at: <https://archive.org/details/witchingculturef0000magl> (Accessed: 20 March 2026).
10. Searle, J. R. (1969) *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Harvard: Harvard University Press. Available at: <https://archive.org/details/speechactsessayi0000sear> (Accessed: 20 March 2026).
11. Searle, J. R. (1979) *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts*. Harvard: Harvard University Press. Available at: https://archive.org/details/expressionmeanin-0000sear_q9u6 (Accessed: 20 March 2026).
12. Tambiah, S. J. (1968) The magical power of words. *Man*. 3(2), pp. 175–208. <https://doi.org/10.2307/2798500>
13. Tambiah, S. J. (1985) *Culture, thought, and social action: an anthropological perspective*. Harvard: Harvard University Press.

14. Tambiah, S. J. (1990) *Magic, science, religion, and the scope of rationality*. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=Vp-d6zaVreUkC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Accessed: 20 March 2026).

15. Tylor, E. B. (1871) *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London: John Murray, Albemarle Street. Available at: https://darwin-online.org.uk/converted/pdf/1871_Tylor_PrimitiveCulture_CUL-DAR.LIB.635.pdf (Accessed: 20 March 2026).

16. Zahnitko, A. and Andrushchenko, V. (2025) 'The author's semantic choices in literary texts (a study of J. K. Rowling's Harry Potter fantasy novels)', *Linhvistychni Studii* [Linguistic Studies], (50), pp. 58–76. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.4>

Статтю отримано 10.05.2026

Затверджено після рецензування 10.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368023>

Т. П. Вільчинська,

д-р філол. наук, проф.,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

завідувач кафедри української мови та славістики

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4881-6132>

Г. В. Бачинська,

канд. філол. наук, доц.,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

декан факультету філології і журналістики

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6901-613X>

О. С. Вербовета,

канд. філол. наук, доц.,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

доцент кафедри української мови та славістики

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3142-364X>

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СИСТЕМІ КОДІВ КУЛЬТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ)

Стаття присвячена аналізу лінгвокультурних особливостей фразеологізмів, розглянутих крізь призму кодів культури, в українському історичному детективі, інтерес до жанрової специфіки якого зберігається уже протягом багатьох років. Матеріалом дослідження послужив роман Н. Сняданко «Перше слідство імператриці», жанрову специфіку якого визначає двопланова композиція — опис карколомних детективних історій, пов'язаних із Габсбурзькою монархією XIX ст. та сучасним Львовом XXI ст., об'єднаних спільним артефактом — скрипкою Моцарта. Метою розвідки було дослідження особливостей реалізації культурних кодів в одиницях фразеологічного рівня в українському ретродетективі. Отже, об'єктом аналізу стали фразеологізми в художньому тексті, а предметом — їхня лінгвокультурна семантика, актуалізована в різних кодах. Доведено, що об'єктивізація етнокультурної семантики, пов'язаної з тасмнічними замахами, відбувається за допомогою фразеологізмів, що актуалізують такі коди культури, як: соматичний, що репрезентує символіку частин тіла; вітально-мортальний, який представляє уявлення людини про життя і смерть; предметний, пов'язаний із предметами, що заповнюють життєвий простір людини; теоморфний, зумовлений релігійними віруваннями українців у Бога; антропний, зосереджений на власне людському чиннику; природний, засвідчений здебільшого архетипними назвами; просторовий і часовий, пов'язані з хронотопічним членуванням світу, та інші. Проведений аналіз підтвердив, що фразеологізми виконують важливу

роль у процесах мовної об'єктивації дійсності, фіксуючи багатовіковий досвід народу, його ментальність, покриваючи передусім ті ділянки, які безпосередньо пов'язані з людиною, її індивідуально-психологічними якостями, віруваннями і т. ін. Перспективним видається подальше дослідження української фразеології, співвідносною з культурними кодами, у функціональному аспекті (на матеріалі інших художніх, публіцистичних, інтернет-текстів тощо). Крім того, подібні дослідження дають змогу краще зрозуміти погляди автора тексту на історичні події з детективним сюжетом.

Ключові слова: фразеологізм, культурний код, семантика, історичний детектив, ретродетектив, жанр, автор.

T. P. Vilchynska,

DSc in Philology, Professor,

Ternopil National Pedagogical University,

Head of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies

H. V. Bachynska,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Ternopil National Pedagogical University,

Dean of the Faculty of Philology and Journalism

O. S. Verbovetska,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Ternopil National Pedagogical University,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies

LINGUOCULTURAL SPECIFICITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE SYSTEM OF CULTURAL CODES (BASED ON CONTEMPORARY HISTORICAL DETECTIVE FICTION)

The article is devoted to the analysis of the linguistic and cultural features of phraseological units, considered through the prism of cultural codes, in the Ukrainian historical detective, the interest in the genre specificity of which has been maintained for many years. The material for the study was the novel by N. Sniadanko "The First Investigation of the Empress", the genre specificity of which is determined by a two-level composition — a description of stunning detective stories related to the Habsburg monarchy of the 19th century and modern Lviv of the 21st century, united by a common artifact — Mozart's violin. The purpose of the investigation was to study the features of the implementation of cultural codes in units of the phraseological level in the Ukrainian retro-detective. Thus, the object of analysis was phraseologisms in the literary text, and the subject was their linguistic and cultural semantics, actualized in various codes. It is proven that the objectification of ethnocultural semantics associated with mysterious attacks occurs with the help of phraseologisms that actualize such cultural codes as: somatic, representing the symbolism of body parts; vital-mortal, representing a person's idea of life and death; objective, associated with objects that fill a person's living space; theomorphic, determined by the religious beliefs of Ukrainians in God; anthropic, focused on the human factor itself; natural, attested mostly by archetypal names; spatial and temporal, associated with the chronotopic

division of the world, and others. The analysis confirmed that phraseological units play an important role in the processes of linguistic objectification of reality, recording the centuries-old experience of the people, their mentality, covering primarily those areas that are directly related to man, his individual psychological qualities, beliefs, etc. Further research into Ukrainian phraseology, related to cultural codes, in a functional aspect (based on other literary, journalistic, Internet texts, etc.) seems promising. In addition, such research allows us to better understand the views of the author of the text on historical events with a detective plot.

Keywords: phraseology, cultural code, semantics, historical detective, retro-detective, genre, author.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Потреба більш глибокого проникнення в ментальність і культуру народу, вивчення можливостей мовної реалізації їхніх характерних рис зумовлює дослідницький інтерес до фразеологізмів, що найповніше відображають культурні особливості інтерпретації світу носіями мови. Як мовні знаки культури, фразеологічні одиниці презентують національний світогляд, етно- і соціокультурні цінності, відіграючи важливу роль у процесі формування мовної картини світу. Саме цим значною мірою можна пояснити стале зацікавлення та різноаспектне вивчення одиниць фразеологічного рівня. Але якщо первинно дослідження фразеології в контексті культури народу пов'язували з етимологічним аналізом фразеологічних одиниць, що проводився із залученням фактів позамовної дійсності, зазвичай співвідносних із духовною або матеріальною культурою, то в останні десятиліття активізувався науковий інтерес до їхнього аналізу крізь призму культурних кодів, що реалізують здатність людини співвідносити явища з різних галузей, членуючи, категоризуючи, структуруючи та оцінюючи в такий спосіб навколишній світ.

Зауважимо, що в сучасному мовознавстві концепція кодів культури, розроблена на фразеологічному матеріалі, характеризується різноманітністю підходів до їх виокремлення, дефінування і класифікації. Проте художні тексти завжди залишаються невичерпним джерелом для дослідження фразеологізмів як одного з найбільш «насичених» культурними смислами мовного засобу, що, залежно від кодів культури, визначає напрям образних асоціацій у творі, передає, крім народного, також авторський світогляд. Усе це визначає **актуальність** теми, зумовлену, з одного боку, важливістю дослідження фразеологічних одиниць як одного з маркерів культурних кодів, а з іншого – відсутність відповідних праць, виконаних на матеріалі сучасної української прози, передусім детективного жанру, який, зважаючи на його популярність, потребує докладного аналізу як в літературознавчому, так і в мовознавчому аспектах.

Аналіз досліджень проблеми. У фразеологізмах, як відомо, зафіксовано багатовіковий соціокультурний і духовний досвід народу, його ментальність, тому вони здавна привертати увагу науковців. В останні десятиліття з'явилося

чимало праць, де їх розглядають у зв'язку з культурою народу (Н. Венжинович, В. Жайворонок, М. Жуйкова, Г. Доброльожа, О. Майборода, О. Назаренко, М. Олійник, Д. Ужченко). Подібні дослідження відбуваються у двох напрямках – етнолінгвістичному, орієнтованому на відображення у фразеологічних одиницях духовної народної культури, та лінгвокультурологічному, зосередженому на аналізі фразеологізмів як знаків, наділених культурною семантикою.

Нові вектори в лінгвокультурологічних дослідженнях з'явилися з активізацією інтересу до кодів культури (О. Пальчевська, Л. Савченко, О. Снитко, І. Чибор, В. Ужченко). Традиційно науковці наголошують на тому, що код культури функціонує як спосіб опису матеріального і духовного світу носіїв мови. Так, за словами Ф. Бацевича, це «сукупність знаків (символів), смислів та їхніх комбінацій, котрі наявні в будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти» [1, с. 74]. Л. Савченко вважає, що коди культури – це відповідна національна етнокультурна інформація, яка кодується у формі, здатній ідентифікувати культуру через сукупність вторинних знаків і символів, наділених такими смислами (та їх комбінаціями), що можуть виявлятися в предметах матеріальної і духовної діяльності людини на рівні семіотичного простору [4, с. 62].

У кодах культури об'єктивується інформація про людину, сферу її діяльності, погляди тощо, тобто по-різному кодується ціннісний для культури зміст. Зважаючи на те, що закодовані культурні смисли складають картину світу певного етносу, констатуємо, що коди культури функціонують як спосіб опису матеріального і духовного світу носіями мови.

Відомо чимало класифікацій культурних кодів, до найважливіших з яких належать: соматичний, просторовий, часовий, духовний, біоморфний (об'єднує зооморфний, рослинний, антропний), акціональний, співвідносний з образами дій, а також релігійний, космогонічний, аксіологічний та сенсорний. Зауважимо, що в різних типологіях одні і ті ж коди нерідко називають по-різному, крім того, додаючи інші, як-от предметний, природний, аксіологічний, духовний, колоративний, кваліфікативний (якісний) тощо [4, с. 94–147]. Фразеологізми при цьому розглядають як важливий мовний засіб кодування лінгвокультурної інформації, як знаки вторинної номінації, що пройшли стадію первинної номінації і становлять складні назви [3, с. 15].

Метою запропонованої розвідки є дослідження особливостей реалізації культурних кодів в одиницях фразеологічного рівня в ретродетективі Н. Сняданко «Перше слідство імператриці». Отже, **об'єктом** аналізу стали одиниці фразеологічного фонду української мови, реалізовані в історичному детективі з політичним підтекстом, а **предметом** – їхня лінгвокультурна семантика, актуалізована в різних кодах.

Методологія дослідження базується на працях, присвячених етнолінгвокультурному аналізу фразеологічних одиниць (зазначимо, що в роботі дотри-

муємося широкого розуміння фразеології, залучаючи до її складу народні порівняння, паремії, крилаті вислови тощо) і студіюванню культурних кодів. Основними **методами дослідження** є дефініційний, семантичний, контекстуальний та лінгвокультурологічний аналізи, а також описовий метод, що уможливило комплексне дослідження лінгвокультурної природи українських фразеологізмів.

Джерельною базою слугували лексикографічні праці різного типу та історичний роман Н. Сняданко «Перше слідство імператриці», опублікований 2021 р. у «Видавництві Старого Лева». У творі органічно переплелися події середини XIX століття, пов'язані з легендарною австрійською імператрицею Сіссі, яка успішно розслідує таємничий замах на власного чоловіка та інші загадки, і події, що відбуваються під час музичного фестивалю у Львові початку XXI ст., коли була викрадена скрипка Моцарта та отруєний відомий австрійський музикант. Така структура зближує роман із жанром історико-пригодницького роману та інтелектуального детективу.

Зазначимо, що фразеологічні одиниці в лінгвокультурологічному аспекті на матеріалі детективного роману Н. Сняданко розглядаються вперше. Це визначає як **наукову новизну** теми запропонованої статті, так і **теоретико-практичну цінність отриманих результатів**. Зокрема, було поглиблено уявлення про новий сегмент індивідуально-авторської картини світу та зібрано фактичний матеріал (понад 200 фразеологічних одиниць), який може бути використаний у лінгводидактичній практиці під час викладання фразеології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвістики тексту та в лексикографічній для укладання словників.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш яскравих проявів антропоцентризму, відображених у досліджуваних фразеологічних одиницях, є широка представленість назв частин тіла, або соматизмів, що презентують відповідний код. Соматичний код є одним із найдавніших, що пояснюють важливість значення тіла для орієнтації людини в навколишньому світі. Як відомо, у процесі пізнання перші асоціації у свідомості людини виникають із тим, що їй добре знайоме, тобто з нею самою, із частинами її тіла. У системі елементів цього коду значну роль відіграють функції різних частин тіла, які нерідко залежать від інтенцій автора та зумовлені жанрово-тематичним спрямуванням твору.

Так, до фразеоактивних соматизмів в аналізованому творі належать *язик, зуби, очі, ніс, руки, ноги, голова*.

Язик – це орган, за допомогою якого людина усно передає свої думки, спілкується з іншими [5 (11), с. 627]. Водночас у детективному тексті персонажі схильні частіше промовчати, аби зберегти таємницю, а нерідко і власне життя. Звідси фразеологізм *прикусити язик* – ‘утриматися від висловлювань; замовкнути’ [6, с. 563], напр.: «– *Пощастило тобі. А на моєму місці мала опинитися ти, – сказала Сіссі й прикусила язик. – Вони зі сестрою намагалися не торкатися болючої теми...*» [7, с. 101].

Зуби (разом з устами) на когнітивному рівні сприймаються як межа внутрішнього простору. Через відповідний соматизм кодується небажання людини розмовляти, виражати свої почуття (*зціпивши зуби*) або говорити 'нехоче, не-виразно, ледве розтуляючи рота; з незадоволенням' (*крізь зуби*), напр.: «Після провалу заручин у Дрездені мати розмовляла зі мною **крізь зуби**, вважаючи, що я недостатньо старалась» [7, с. 63].

Магічну силу в уявленнях українського народу мають очі. Досить часто вони асоціюються з можливістю нашкодити іншій людині, зурочити її [2, с. 414–415]. Тому для українців завжди важливим було уникати чужих очей (*не потрапляти на очі*). Напр.: «Охоронець намагався **не потрапляти** йому **на очі**» [7, с. 15].

Дещо протилежну семантику з іронічним забарвленням конотує фразеологізм *пхати носа*, напр.: «Тоді бодай кілька місяців у нас буде нормальна сім'я: тільки ми й діти, і жодної свекрухи, яка всюди **пхає** свого **носа**» [7, с. 154].

Важливу роль у системі народного світогляду відіграють соматизми *рука* і *нога*. За спостереженнями В. Жайворонка, з лексемою *рука* пов'язане відтворення бінарної опозиції добро – зло: із правою рукою зазвичай асоціюється позитивне начало, а з лівою – негативне. Звідси, очевидно, і такі фразеологічні одиниці, як *триматися руки*, *йти рука в руку*, *подавати руку* – 'товаришувати, дружити' [2, с. 511], напр.: «Ніхто ніколи не розповідав мені, кому я маю право **подавати руку**, а кому – ні» [7, с. 85]. Відповідний соматизм представлений і в такому сакральному фразеологізмі, як *накласти руки*, хоча тут він, швидше, презентує вітально-моральний код, пов'язаний із символізацією смерті, напр.: «– Ми не знаємо, чи справді Іда Ференці **наклала на себе руки**» [7, с. 229]. Як індивідуально-авторську можна тлумачити фразему *змокрили руки*, напр.: «Та добре хоча би те, що цю розмову вже завершено, бо йому геть **змокрили руки від нервів**» [7, с. 158].

До поширених компонентів у досліджуваних фразеологізмах належить і соматизм *нога*, з яким також пов'язані уявлення про позитивне (права нога) і негативне (ліва) начало [2, с. 401]. В аналізованому тексті реалізується у фраземах *підхопилися на ноги*, *на ногах*, *земля хитається під ногами*, *ноги не підвели*, напр.: «Вона **підхопилася на ноги**, підбігла до сейфа» [7, с. 165] (об'єктивує семантику раптовості, несподіваності, типову для детективних текстів); «Усі порядні люди давно **на ногах**» [7, с. 109] (експлікує значення 'піднятися з ліжка, не спати' [7, с. 438]); «– Тільки щоби **ноги не підвели** дорогою...» [7, с. 132] (конотує застереження); «Але тут, в Італії, вона майже фізично відчувала, як **земля хитається в них під ногами**» [7, с. 167] (пор. *земля горить під ногами* – 'для кого-небудь становище стає критичним, безвихідним' [6, с. 262]).

У традиційному значенні вживає Н. Сняданко фразеологізм *гарячі голови* із семантикою 'запальні, нестримані' [6, с. 156], напр.: «– Пам'ятайте: тут збираються **гарячі голови**. Тому найліпше – менше говорити, а більше слухати

і спостерігати» [7, с. 245] (друге речення імпліцитно увиразнює семантику компонентом ‘небезпечні’).

Загалом використання соматизмів як базових елементів фразеологічних одиниць для об’єктивації відповідного культурного коду засвідчує самотуність й унікальність світогляду українців, який так вдало передала письменниця.

Із соматичним кодом певною мірою корелює вітально-мортальний, пов’язаний із реалізацією уявлень про життя і смерть, який, зауважимо, виділяють не всі науковці. Певною мірою подібна інформація закодована у фразеологізмах *накласти руки, піти зі життя, піти на жертви*, напр.: «*Її смерть – на моєму сумлінні, – й тепер я теж повинна піти зі життя*» [7, с. 226]; *Задля цього можна було піти на жертви* [7, с. 264] (пор.: *піти в могилу (з життя, від нас, до Бога і т. ін.) – ‘померти’* [6, с. 516]). У подібному значенні використовує авторка і фразему *відійшла на небо* із лексемою *небо*, вжитою у сакральному розумінні, напр.: «*Моя крихітна маленька Софі ще майже не навчилася говорити, а вже відійшла на небо*» [7, с. 209]. Письменниця наголошує на тому, як інколи важко жити з тягарем на душі, об’єктивуючи таку інформацію через фразеологізм *як жити з цим*, напр.: «*А якщо цього разу жертвою виявиться тхоть із дітей? Як Ви потому зможете з цим жити?*» [7, с. 151].

Семантика таємничості, загадковості пов’язана в романі із замахами на цісаря Франца Йозефа у XIX ст. та австрійського музиканта в XXI ст. у фразеологічних одиницях нерідко актуалізується через назви артефактів матеріальної культури. Це дозволяє окреслити предметний код, пов’язаний із предметами, що заповнюють життєвий простір людини.

У цьому плані привертає увагу фразеологізм *били у дзвони*. Поширившись із прийняттям християнства, дзвони, що переважно були при церквах, виконували низку функцій, однією з яких було сповіщати про щось важливе, невідоме, приховане, небезпечне. Це засвідчує одне зі значень відповідної лексеми – ‘широко розголошували щось’ [5 (2), с. 264], напр.: «*22 квітня о 16.00 усі церкви Відня били у дзвони, повідомляючи про прибуття нареченої*» [7, с. 87]. Предметний культурний код актуалізує і слово *пастка* у фраземі *загнати в пастку*, що корелює із *загнати в кут* – ‘поставити кого-небудь у скрутне, безвихідне становище’ [6, с. 242], напр.: «*Я просто усвідомила, що ми самі загнали себе в пастку*» [7, с. 182].

Репрезентантами аналізованого коду виступають також лексеми *казка, слово, думка* у фразеологізмах *повірити в казочку* (корелює із фразеомою *казка про білого (солом’яного) бичка* – ‘що-небудь вигадане, надумане, нереальне’ [6, с. 285]), *знати ціну словам* (експлікує «віру у матеріалізацію слова, що збереглася й до сьогодні» [2, с. 551]) *не спадало на думку* (пор. *спадати на думку* – ‘згадувати, думати про кого-, що-небудь, задумуватись над чимсь’ [6, с. 678]), напр.: «*– І він хоче, щоби ми повірили в цю казочку? – розреготався цісар* [7, с. 122]; «*– Все інше – його слова: А ціну словам ми обоє добре знаємо»*

[7, с. 208]; *«Нікому не спадало на думку, яким брутальним таке втручання могло бути для юної нареченої, котра звикла, що її інтимність поважають»* [7, с. 92].

Високий рівень реалізації демонструє релігійний (теоморфний) код, який, за спостереженнями Л. Савченко, репрезентує сукупність християнських уявлень про існування двох світів, роль Бога в цій ієрархічній системі та душу як найвищу субстанцію людини [4].

Давні українці вірили, що все робиться з Божої волі [2, с. 43–44], тому в Бога шукали захисту і порятунку. У досліджуваних текстах поширеними є фразеологізми *Бог милував, хай Бог боронить, як Божий день* та ін., напр.: *«Хай Бог боронить, – засміялася Сіссі. – Якщо в мене колись буде син, я нізащо не втручатимусь у його життя»* [7, с. 171] (експлікує семантику небажаності, заперечення чого-небудь [2, с. 44]); *«Для неї це було так очевидно, як Божий день, адже її теж видали заміж не питаючи»* [7, с. 69] (у фраземі, побудованій за зразком порівняння, об'єктивується беззаперечна віра в Бога і його творіння).

До поширених у ретродетективі Н. Сняданко належать фразеологічні одиниці з лексемою *душа*, яка, «за релігійними уявленнями, є безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить сутність її життя» [2, с. 209]. Наші предки здавна вірили, що душі праведників потрапляють в рай, а грішники мучать в пеклі, тому боялися гріха. Уявлення про це закодовані у фразеологізмі *взяти на душу гріх*, напр.: *« – А якщо повісять невинного, заколотники теж використають це проти тебе... До того ж ти візьмеш на душу гріх* [7, с. 123]. Українці вважали, що будь-яку справу треба «робити, виконувати, здійснювати і т. ін. з великою любов'ю, старанністю, натхненням» [6, с. 115], що експлікується у фраземі *вкласти душу*, напр.: *«Я душу вклала у цей фестиваль»* [7, с. 222]. Хоча в мові загалом відповідний код представлений також назвами демоносії, письменниця не використовує подібних найменувань. Релігійно-міфологічні уявлення вона пов'язує передусім із Богом.

Чимало фразеологізмів у творі маніфестують антропний (власне людський) код. Його репрезентантами виступають насамперед назви осіб за родинними стосунками на зразок *мати, син, дитина*, як-от: *наче мала дитина, син своєї матері, недалеко наша мама від нього втекла* та под. За народними уявленнями, син був бажанішою дитиною, ніж донька [2, с. 538], тому його часто оточували надмірною увагою, ставилися як до дитини вже в зрілому віці. Більшість із виявлених фразеологічних одиниць характеризує імператора Франца Йозефа, який все життя потерпав від надмірної материнської опіки, напр.: *«Вона продовжує керувати ним, наче він досі мала дитина, і жодного рішення не дає прийняти самостійно»* [7, с. 104] (авторка певною мірою розширює семантику фраземи *годувати як малій дитині* [6, с. 199] через компонент 'керувати наче малою дитиною') або *«Франц – просто чемний син своєї матері»* [7, с. 104]; *«Ну, він же дитина своєї матері»* [7, с. 106] (кореляють із

фразеологізмом *мамин синок* – ‘розпещений хлопчик або юнак’ [6, с. 647]). Загалом подібні фразеологічні одиниці характеризуються іронічним забарвленням та висміюють сліпу материнську любов, яка часто шкодить дитині. Аналогічно тлумачимо і по-авторськи проінтерпретований фразеологізм ‘*недалеко наша мама від нього втекла*’ [7, с. 106] (пор.: *Який батько, такий син* або *Яблуко від яблуні далеко не падає*).

Жанрово-тематичним спрямуванням твору, пов’язаним із розслідуванням тасмничих замахів, зумовлене використання фразеологічних одиниць із компонентами *вода, земля, холод*, що репрезентують природний код. З водою українці пов’язували вірування в містичну силу, її оточували ореолом тасмничості, загадковості, землю, навпаки, вважали символом міцності, життєдайної сили, а холод нерідко асоціювали зі страхом. Звідси такі фразеологізми: *вивести на чисту воду, вийти сухими з води, земля хитається під ногами, крізь землю запався, крижаний холод*, напр.: «*Отож, підсумовуючи всю цю історію: якби не ти..., то вони би вийшли сухими з води? – спитав Франц Йозеф*» [7, с. 266] (конотує семантику ‘залишитися непокараним або незаплямованим’ [6, с. 93]); «*Шукали безслідно зниклу скрипку імператриці. Інструмент неначе крізь землю запався*» [7, с. 199] (авторський фразеологізм виражає семантику невпевненості, безвиході, розчарування, пор. із загальноновмними *хоч крізь землю провалюйся* – ‘неприсмно, незручно, соромно’, *щоб крізь землю провалитися* – ‘уживається для вираження запевнення у правдивості сказаного або як недобре побажання комусь’ [6, с. 572]); «*І раптом її пронизав крижаний холод. Вона підхопилася на ноги, підбігла до сейфа... Усередині було порожньо*» [7, с. 165] (корелює із фразеомою *холод пробирає*, об’єктивуючи значення ‘когось охоплює сильний озноб від переляку, несподіванки і т. ін.’ [6, с. 751])).

Часто у досліджуваному творі трапляються фразеологічні одиниці, що презентують просторовий код, пов’язаний із членуванням простору, як-от: *був далекий від справ, витіснивши на задній план* (просторову семантику реалізують прикметники *далекий, задній*), напр.: «*Він був далекий від справ свого сина*» [7, с. 144]; «*Вони борються за нього (Франца). Кожна хоче бути для нього найважливішою, витіснивши другу на задній план*» [7, с. 156] або *один крок* (корелює з такими, як *за два кроки, за десять кроків* – ‘зовсім близько, на недалекий відстані’ [6, с. 316]), напр.: «*Звідси до замаху на австрійського імператора – один крок*» [7, с. 182].

Можливість концептуалізації дійсності відповідно до часової осі забезпечує часовий код, об’єктивований такими фразеологізмами: *засинати на ходу, у добрий час, наш схиблений на гігієні час*, напр.: «*А опісля, звільнившись від обов’язків, він засинав майже на ходу, іноді ледве торкнувшись трав під час вечері*» [7, с. 98]; «*Люди зазвичай не облизують пальці лише для того, щоби перегорнути сторінку. Особливо у наш схиблений на гігієні час*» [7, с. 133] (в останньому випадку спостерігаємо по-авторськи проінтерпретовану фразему з лексемою *час*, що виражає темпоральне значення).

Щодо фразеологізмів, через які реалізуються інші культурні коди, то вони представлені меншою кількістю одиниць, напр.: *«А що для цього треба докла-дати багато зусиль, то чимало фрейлін вирішили піти цим буцімто легшим шляхом»* [7, с. 72] (аксіологічний код, що передбачає оцінку різних аспектів буття людини) або *«– Вашим завданням буде переконати чоловіка, що правда на Вашому боці, – сказала Катерина»* [7, с. 112] (духовний код, через який об'єктивуються моральні цінності) та інші.

Висновки та перспективи дослідження. Проведений аналіз засвідчив, що фразеологізми в ретродетективі Н. Сняданко «Перше слідство імператриці» характеризуються яскраво вираженою етнокультурною специфікою. Дослідження їхньої мовної природи з урахуванням культурних кодів дало змогу виробити певну методику лінгвокогнітивного аналізу, спрямованого на вивчення глибин народного світогляду, закарбованого у структурі фразеологічних одиниць.

Доведено, що об'єктивація етнокультурної семантики, пов'язаної з таємничими замахами, відбувається за допомогою різних мовних засобів, серед яких помітно вирізняються фразеологізми, що актуалізують різні культурні коди. Виявлено, що високою активністю характеризуються такі коди культури, як: соматичний (*язик, зуби, очі* та ін.), що репрезентує символіку частин тіла; вітально-мортальний, який представляє уявлення людини про життя і смерть, часто презентований відповідними лексемами; предметний (*дзвін, пастка* та ін.), пов'язаний із предметами, що заповнюють життєвий простір людини; теоморфний, зумовлений релігійними віруваннями українців у Бога; антропний, зосереджений на власне людському чиннику, виражений передусім назвами спорідненості; природний, засвідчений здебільшого архетипними назвами (*вода, земля*); просторовий і часовий, пов'язані з хронотопічним членуванням навколишнього світу; рідше – інші коди, як-от аксіологічний чи духовний.

Загалом аналіз фразеологічних одиниць, розглянутих крізь призму культурних кодів, підтвердив, що вони виконують важливу роль у процесах мовної об'єктивації дійсності, фіксуючи багатовіковий досвід народу, його особливу ментальність, покриваючи передусім ті ділянки, які безпосередньо пов'язані з людиною, її діяльністю, індивідуально-психологічними якостями, віруваннями і т. ін. *Перспективним* видається подальше дослідження української фразеології, співвідносною з культурними кодами, у функціональному аспекті (на матеріалі інших художніх, публіцистичних, інтернет-текстів тощо). Крім того, подібні дослідження дають змогу краще зрозуміти погляди автора тексту на історичні події з детективним сюжетом.

Література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра. 2006. 703 с.

3. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
4. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
5. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
6. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2008. 1104 с.
7. Сняданко Н. Перше слідство імператриці : роман. Львів : Вид-во Старого Лева, 2021. 272 с.

References

1. Batsevych, F. S. (2007) *Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii* [Glossary of Intercultural Communication Terms]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
2. Zhaivoronok, V. V. (2006) *Znaky ukrainskoi etnokultury* [Signs of Ukrainian ethno-culture: dictionary-reference]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
3. Nazarenko, O. V. (2001) *Ukrainska frazeolohiia yak vyrazhennia natsionalnoho mentalitetu* [Ukrainian phraseology as an expression of national mentality]. Extended abstract of the CandSc dissertation. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
4. Savchenko, L. V. (2013) *Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeolohii ukrainskoi movy: etymolohichnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty* [The phenomenon of ethnocodes of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethnolinguistic aspects]. Simferopol: Dolia. [in Ukrainian].
5. Bilodid, I. K. (ed.) (1970–1980) *Slovnyk ukrainskoi movy* [Ukrainian language dictionary]. (11 vols.). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
6. Bilonozhenko, V. M. (comp.) (2008) *Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy* [Dictionary of Ukrainian phraseology]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
7. Sniadanko, N. (2021) *Pershe slidstvo imperatrytsi* [The Empress's first investigation]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. [in Ukrainian].

Статтю отримано 28.05.2026

Статтю затверджено до публікації 20.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2'373.21:81'37:81'42(477.74-25)
<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368024>

Т. В. Громко,

д-р філол. наук, доц.,

Міжнародний університет, м. Одеса,

професор кафедри германських та східних мов і перекладу

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4661-4302>

КОНЦЕПТОНИМИ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ОДЕСИ

Стаття присвячена дослідженню концептонімів мультикультурного простору Одеси як особливих мовно-культурних одиниць, що поєднують ознаки власної назви, культурного концепту, символу та носія колективної пам'яті. У роботі обґрунтовано актуальність вивчення концептонімів у межах когнітивної ономастики, лінгвокультурології та теорії регіональних концептосфер. З'ясовано, що мультикультурний простір Одеси сформувався внаслідок тривалої взаємодії української, грецької, болгарської, єврейської, молдовської, вірменської, німецької та інших культурних традицій, що зумовило появу багаторівневої системи назв із високим рівнем культурної семантизації. Запропоновано розуміння концептоніма як власної назви або назви онімного походження, яка в процесі історичного, культурного та соціального розвитку набула статусу репрезентанта певного концептуального комплексу й функціонує як носій колективної пам'яті спільноти. Визначено основні ознаки концептоніма: культурну маркованість, історичну вмотивованість, асоціативну розгалуженість, символічну значущість, меморативний потенціал і здатність репрезентувати окремі фрагменти концептосфери. Здійснено типологізацію концептонімів мультикультурного простору Одеси; виокремлено топоконцептоніми, урбаноконцептоніми, етноконцептоніми, меморативні та символічні концептоніми. На матеріалі назв Аркадія, Великий Фонтан, Пересип, Ланжерон, Дерibasівська, Привоз, Потьомкінські сходи, Молдаванка, Одеса-мама, Перлина біля моря та Південна Пальміра показано механізми переходу оніма в культурно значущий знак. Доведено, що такі одиниці виконують номінативну, культуротворчу, меморативну, ідентифікаційну та концептоформувальну функції, забезпечуючи вербалізацію історичного досвіду, культурної спадщини та локальної ідентичності міста. Окреслено перспективи подальшого укладання лексикографічного реєстру концептонімів Одеси.

Ключові слова: концептонім, Одеса, мультикультурний простір, концептосфера, когнітивна ономастика, культурна пам'ять, урбанонім, локальна ідентичність.

T. V. Hromko,*DSc in Philology, Associate Professor,**International Humanitarian University, Odesa,**Professor at the Department of Germanic and Oriental Languages and Translation*

CONCEPTONYMS OF THE MULTICULTURAL SPACE OF ODESA

The article is devoted to the study of conceptonyms as a specific type of linguistic and cultural units representing the multicultural space of Odesa. The research substantiates the relevance of conceptonym studies within the framework of cognitive onomastics, linguoculturology, and the theory of regional conceptual spheres. It has been established that the multicultural space of Odesa emerged as a result of long-term interaction among Ukrainian, Greek, Bulgarian, Jewish, Moldovan, Armenian, German, and other cultural traditions, which led to the formation of a multilayered system of names characterized by a high degree of cultural semanticization. The paper proposes an interpretation of the conceptonym as a proper name or a name of onymic origin that, through historical, cultural, and social development, has acquired the status of a representative of a conceptual complex and functions as a carrier of the collective memory of a community. The main features of conceptonyms are identified, including cultural markedness, historical motivation, associative complexity, symbolic significance, commemorative potential, and the ability to represent a particular fragment of a conceptual sphere. The author develops a typology of conceptonyms within the multicultural space of Odesa and distinguishes topoconceptonyms, urbanconceptonyms, ethnoconceptonyms, commemorative conceptonyms, and symbolic conceptonyms. Based on the analysis of such names as *Arkadiia*, *Velykyi Fontan*, *Peresyp*, *Lanzheron*, *Derybasivska*, *Pryvoz*, *Potemkin Stairs*, *Moldavanka*, *Odesa-Mama*, *Pearl by the Sea*, and *Southern Palmyra*, the mechanisms of transformation of a proper name into a culturally significant sign are demonstrated. It is proved that conceptonyms perform not only nominative but also culture-forming, commemorative, identificational, and concept-forming functions, ensuring the verbalization of historical experience, cultural heritage, and local identity. Prospects for further research include the compilation of a lexicographic register of Odesa conceptonyms and the development of digital resources aimed at representing the cultural memory of the city.

Keywords: conceptonym, Odesa, multicultural space, conceptual sphere, cognitive onomastics, cultural memory, urbanonym, local identity.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Для сучасного мовознавства характерне посилення уваги до проблем взаємозв'язку мови, культури та колективної свідомості. У межах антропоцентричної, когнітивної та лінгвокультурологічної парадигм вагоме місце посідають дослідження культурної пам'яті, локальної ідентичності та концептуальної організації соціокультурного простору [8]. Актуальність таких студій визначається необхідністю з'ясування мовних механізмів репрезентації історичного досвіду, культурних цінностей та колективних уявлень, що формуються в процесі суспільного розвитку.

Помітний сегмент сучасних лінгвістичних досліджень становлять регіональні концептосфери, у структурі яких відображено результати історичного освоєння простору, етнокультурної взаємодії та формування локальних моделей самоідентифікації [8, с. 94–103]. Особливий науковий інтерес викликають мультикультурні урбаністичні середовища, сформовані внаслідок тривалих міжетнічних, міжмовних і міжкультурних контактів. Їхньою визначальною ознакою є складна семіотична організація, репрезентована системою власних назв, культурно маркованих номінацій, локальних символів, меморативних практик та інших засобів мовної фіксації колективного досвіду.

Одеса репрезентує один із найвиразніших мультикультурних просторів України. Історичний розвиток міста пов'язаний із взаємодією української, грецької, болгарської, єврейської, молдовської, вірменської, німецької та інших культурних традицій, що сформували багаторівневу систему етнокультурних і соціокультурних зв'язків [7]. Результатом цих процесів стала регіональна концептосфера, у якій власні назви концентрують значні обсяги історичної, культурної та символічної інформації. У культурному просторі міста такі назви функціонують як репрезентанти історичного досвіду, культурної спадщини та колективних уявлень про Одесу.

Для сучасної ономастики характерна переорієнтація від структурно-системного опису власних назв до вивчення їхнього когнітивного, культурного та аксіологічного потенціалу [6; 4; 2]. У межах когнітивно-ономастичного підходу онім постає носієм історичної пам'яті, елементом культурної спадщини та засобом репрезентації колективних знань про світ. Така інтерпретація власної назви створює підґрунтя для аналізу мовних одиниць, семантична структура яких охоплює не лише номінативний, а й концептуальний, символічний та меморативний компоненти.

У зв'язку з розвитком когнітивної ономастики актуалізується проблема теоретичного осмислення концептонімів як особливих мовно-культурних одиниць. Їхня природа ґрунтується на поєднанні властивостей власної назви, культурного концепту та носія колективної пам'яті. Попри значний розвиток когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та ономастичних студій, питання лінгвістичного статусу концептонімів, принципів їхньої типологізації та функціонування в структурі регіональних концептосфер не отримали належного висвітлення. Недостатній ступінь розроблення зазначеної проблематики визначає актуальність дослідження концептонімів мультикультурного простору Одеси як репрезентантів історичної пам'яті, культурної спадщини та локальної ідентичності міста.

Аналіз досліджень проблеми. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці з когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, ономастики, когнітивної ономастики та сучасної лексикографії. Формування антропоцентричної парадигми в мовознавстві зумовило активізацію досліджень концептуальної організації знань, мовної картини світу та механізмів мовної репрезентації куль-

турного досвіду. У цьому аспекті вагоме значення мають студії А. Приходька, присвячені проблемам концепту, концептосфери та концептуальної організації знань [8], а також дослідження С. Жаботинської, у якому розроблено принципи когнітивного моделювання концептуальних структур [2].

Теоретичне осмислення власної назви як носія культурної інформації пов'язане з розвитком сучасної ономастики. Вагомий внесок у формування такого підходу належить Ю. Карпенкові, який розглядав онім як особливу мовну одиницю, здатну відображати результати історичного розвитку суспільства, особливості матеріальної та духовної культури народу, а також фіксувати значні фрагменти колективної пам'яті. У працях вченого власна назва постає не лише засобом індивідуалізації об'єкта, а й носієм культурно значущої інформації, що зберігається в мовній свідомості суспільства.

Подальший розвиток цих положень репрезентують дослідження О. Карпенко, присвячені когнітивній ономастиці. Учена обґрунтовує доцільність вивчення власних назв у контексті процесів концептуалізації та категоризації дійсності, розглядаючи онім як елемент когнітивної системи людини [5]. Когнітивно-ономастичний підхід створює можливості для аналізу назв, семантична структура яких виходить за межі номінативної функції та охоплює ширший комплекс культурних, історичних і символічних смислів.

Окремий напрям в україністиці становлять праці з урбаністичної ономастики, мовного ландшафту та регіональної лінгвокультурології, у яких досліджуються механізми репрезентації міського простору через систему назв, особливості функціонування урбанонімів у структурі міської культури та їхня участь у формуванні локальної ідентичності. Значний науковий інтерес становлять також сучасні лексикографічні студії, орієнтовані на репрезентацію культурно маркованих мовних одиниць у словникових ресурсах [3].

Наявні дослідження зосереджені переважно на питаннях концептуалізації знань, функціонування власних назв, когнітивної природи оніма, урбаністичної ономастики та лінгвокультурної репрезентації міського простору. Водночас поняття концептоніма мультикультурного простору міста, його лінгвістичний статус, типологічні характеристики та роль у структурі регіональної концептосфери ще не стали предметом спеціального комплексного аналізу. Відсутність цілісного опису таких одиниць визначає наукову лакуну та актуалізує необхідність їхнього системного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні поняття концептоніма та визначенні його ролі в репрезентації мультикультурного простору Одеси. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: (1) з'ясувати лінгвокогнітивну природу концептоніма; (2) визначити його співвідношення з онімом і концептом; (3) охарактеризувати концептоніми як носії культурної пам'яті міста; (4) здійснити типологізацію концептонімів мультикультурного простору Одеси; (5) окреслити перспективи їх подальшого лексикографічного опису.

Об'єктом дослідження є концептоніми мультикультурного простору Одеси. **Предмет** наших студій – структурно-семантичні, когнітивні та лінгвокультурні особливості концептонімів Одеси. **Джерельну базу дослідження** становлять праці з когнітивної лінгвістики, ономастики, лінгвокультурології, урбаністичної лінгвістики та лексикографії. **Фактичний матеріал** охоплює урбаноніми, топоніми, меморативні, етнокультурні та символічні назви, що функціонують у мовно-культурному просторі Одеси. У роботі застосовано описовий, когнітивно-семантичний, ономастичний, лінгвокультурологічний та типологічний методи дослідження.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні поняття концептоніма як одиниці репрезентації мультикультурного простору міста та у визначенні основних типів концептонімів Одеси. **Теоретичне значення** дослідження пов'язане з розвитком положень когнітивної ономастики та лінгвокультурології. **Практична цінність роботи** полягає у можливості використання отриманих результатів під час укладання регіональних словників, електронних лексикографічних ресурсів та дослідження культурної пам'яті міста. Запропонований підхід може бути використаний для створення спеціалізованих лінгвографічних описів регіональних концептосфер та їхніх концептонімних систем [1, с. 112–118].

Виклад основного матеріалу. Одним із провідних напрямів сучасного мовознавства є дослідження взаємозв'язку мови, культури та колективної свідомості. У межах антропоцентричної парадигми мовні одиниці розглядають як засоби репрезентації знань про світ, історичного досвіду та культурної пам'яті соціуму, що сприяє розвитку когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, когнітивної ономастики та інших напрямів, орієнтованих на вивчення мовних механізмів концептуалізації дійсності [8; 9; 11].

У когнітивних студіях концептуалізацію визначають як процес осмислення навколишнього світу та формування систем знань про нього [9, с. 256–268]. Результатом концептуалізації постають концепти – ментальні структури, у яких акумулюється культурний, історичний, соціальний і комунікативний досвід мовної спільноти [2]. Сукупність взаємопов'язаних концептів утворює концептосферу, що відображає особливості світобачення, систему цінностей та культурну пам'ять носіїв мови [8, с. 89–103], а відтак у працях А. Приходька концептосферу потрактовано як упорядковану систему концептуального знання.

Розвиток антропоцентричного мовознавства зумовив переосмислення природи власної назви. Традиційна ономастика зосереджувалася переважно на питаннях походження, структури та функціонування онімів. Натомість сучасні ономастичні студії актуалізують їхній культурний, когнітивний та аксіологічний потенціал [6; 4; 5]. Власна назва постає не лише засобом індивідуалізації об'єкта, а й носієм історичної, культурної та символічної інформації.

Вагомий внесок у розвиток такого підходу належить Ю. Карпенкові. У його працях онім інтерпретовано як мовну одиницю, здатну фіксувати результати історичного розвитку суспільства, особливості матеріальної та духовної куль-

тури народу, специфіку його світосприйняття. Власна назва зберігає інформацію про культурний досвід спільноти та бере участь у формуванні національної мовної картини світу [10]. У працях ученого послідовно обґрунтовано положення про взаємозв'язок оніма з історичною пам'яттю та культурною традицією, що має принципове значення для сучасних когнітивно-ономастичних студій [6].

Подальший розвиток цих положень у межах когнітивної ономастики сприяв розширенню уявлень про функціональну природу оніма. Власні назви акумулюють значні обсяги енциклопедичних знань, історичних асоціацій, оцінних характеристик та культурних смислів. За таких умов окремі оніми набувають ознак концептуальних утворень і виходять за межі суто номінативної функції. Когнітивно-ономастичний підхід дозволяє розглядати власну назву як елемент концептуальної системи людини та важливий складник процесів категоризації й концептуалізації дійсності [4].

Найвиразніше такі процеси простежуються в культурно насичених урбаністичних просторах, де назви тривалий час функціонують у колективній пам'яті та набувають додаткових історичних, соціальних і символічних значень. Подібні явища перебувають у центрі уваги урбаністичної ономастики, лінгвістики міста та досліджень мовного ландшафту. Для опису таких одиниць традиційного поняття оніма виявляється недостатньо, оскільки воно не охоплює всього комплексу когнітивних і культурних характеристик, що формуються в процесі їхнього функціонування.

У зв'язку з цим актуалізується потреба в обґрунтуванні поняття концептоніма як мовно-культурної одиниці, що поєднує ознаки власної назви, концепту та носія колективної пам'яті. Концептонім репрезентує культурно значущий фрагмент концептосфери та забезпечує збереження історично сформованих смислів у мовній свідомості спільноти.

Розширення когнітивного та лінгвокультурологічного підходів до вивчення власних назв актуалізує проблему пошуку адекватних термінів для опису одиниць, які функціонують на межі мовної номінації, культурної пам'яті та концептуалізації досвіду. Значна частина назв, що активно функціонують у колективній свідомості, не обмежується виконанням ідентифікаційної функції. Їхнє значення формується внаслідок тривалого історичного розвитку, накопичення культурних асоціацій, соціальних оцінок і символічних інтерпретацій [12; 13]. За таких умов власна назва перетворюється на репрезентанта ширших когнітивних структур, ніж ті, що охоплюються традиційним ономастичним описом.

У сучасному мовознавстві сформовано значний понятійно-термінологічний апарат для опису взаємозв'язку мови, культури та колективної свідомості. До нього належать концепт, культурний концепт, культурний символ, лінгвокультурема, прецедентне ім'я, знак культурної пам'яті, меморативна одиниця та інші категорії, що репрезентують різні аспекти взаємодії мовної форми й культурного змісту [8]. Кожне з цих понять відображає окремі механізми вербалізації культурного досвіду, колективної пам'яті та суспільно значущих

знань. Водночас жодне з них не охоплює повною мірою мовних одиниць, що виникають на основі власних назв і репрезентують цілісні фрагменти регіональної концептосфери.

У когнітивній лінгвістиці концепт потрактовують як одиницю колективної свідомості, у якій концентруються знання, оцінки, асоціації та культурний досвід мовної спільноти. Концепти формують концептосферу, яка відображає результати пізнавальної діяльності людини та особливості осмислення світу певною культурною спільнотою. Онім виконує функцію індивідуалізації об'єкта та забезпечує його виокремлення серед інших елементів дійсності [6]. Культурний символ репрезентує систему суспільно значущих смислів і цінностей, що сформувалися в історичному розвитку певної культури. У процесі тривалого функціонування в культурному просторі окремі власні назви поєднують зазначені властивості та перетворюються на складні семіотичні утворення.

Когнітивно-ономастичний підхід дозволяє розглядати власну назву не лише як номінативну одиницю, а як носій концептуальної інформації та елемент культурної пам'яті [4]. Унаслідок тривалого функціонування в історичному, культурному та комунікативному просторі окремі оніми набувають додаткових смислових нашарувань, що виходять за межі їхнього первинного денотативного значення. Такі назви концентрують історичний досвід спільноти, культурні асоціації та оцінні характеристики, перетворюючись на репрезентанти окремих фрагментів концептосфери.

Під *концептонімом* пропонуємо розуміти власну назву або назву онімного походження, що внаслідок історичного, культурного та соціального розвитку набула статусу репрезентанта певного концептуального комплексу та функціонує як носій колективної пам'яті спільноти. Концептонім поєднує ознаки оніма, концепту, культурного символу та меморативного маркера, забезпечуючи взаємозв'язок мовної форми з культурно значущим змістом.

На відміну від звичайної власної назви, концептонім характеризується високим рівнем семантичної насиченості. Зміст концептоніма не обмежується інформацією про денотат, адже в його структурі відображаються історичні події, соціокультурні процеси, етнокультурні традиції, ціннісні орієнтири та колективні уявлення, сформовані в певному культурному середовищі. Функціонування концептоніма передбачає актуалізацію значного обсягу енциклопедичних і культурних знань, без яких його повноцінна інтерпретація виявляється неможливою [4].

До основних ознак концептоніма належать *культурна маркованість, історична вмотивованість, асоціативна розгалуженість, символічна значущість, меморативний потенціал та здатність репрезентувати окремий фрагмент концептосфери*. Сукупність зазначених характеристик відрізняє концептонім від інших типів онімних одиниць та визначає його місце в системі мовної репрезентації культурного простору.

Важливим критерієм виокремлення концептонімів є їхня участь у формуванні колективної ідентичності. Такі одиниці акумулюють історично значущі смисли, забезпечують міжпоколінну трансляцію культурного досвіду та репрезентують локальні моделі самоідентифікації. Через концептоніми відбувається вербалізація культурної пам'яті, що визначає їхню вагому роль у структурі регіональних концептосфер [6; 8].

Запропоноване розуміння концептоніма створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу мовних репрезентантів мультикультурного простору Одеси, у структурі якого власні назви різного походження виконують номінативну, культуротворчу, меморативну та концептоформувальну функції.

Мультикультурний простір Одеси репрезентує складне регіональне культурне утворення, сформоване внаслідок тривалих міжетнічних, міжмовних і міжкультурних взаємодій. Його історичний розвиток пов'язаний із співіснуванням та взаємовпливом української, грецької, болгарської, єврейської, молдовської, вірменської, німецької та інших культурних традицій, що зумовило формування багаторівневої системи культурних кодів, символів та колективних уявлень. У лінгвокультурному вимірі такий простір характеризується високою концентрацією знакових одиниць, здатних акумулювати історичний досвід, культурну пам'ять і локальні моделі самоідентифікації.

У сучасних когнітивних студіях концептосферу потрактовують як систему взаємопов'язаних концептів, що відображає результати колективного пізнання та культурного освоєння дійсності [8, с. 89–103]. У цьому аспекті Одеса постає не лише географічним або адміністративним об'єктом, а особливим культурним простором, у межах якого сформувалися специфічні механізми збереження історичної пам'яті, репрезентації локальної ідентичності та символічного осмислення міського середовища. Концептуальна організація такого простору знаходить відображення в системі назв, що фіксують найважливіші фрагменти культурного досвіду міської спільноти та забезпечують їхнє функціонування в колективній свідомості. Подібний підхід узгоджується з принципами системної дескрипції мовного простору, відповідно до яких мовні одиниці розглядаються як взаємопов'язані елементи цілісної мовно-культурної системи, репрезентованої через лінгварій та його лінгвографічний опис [1].

Формування концептонімів безпосередньо пов'язане з поліетнічним характером міського середовища. Багатокомпонентність культурного простору Одеси сприяла виникненню назв, семантична структура яких поступово розширювалася внаслідок історичного функціонування та культурної інтерпретації. Такі оніми переставали виконувати виключно номінативну функцію й набували додаткових історичних, культурних та символічних значень. У результаті вони перетворювалися на мовні репрезентанти окремих фрагментів регіональної концептосфери та носії колективної пам'яті міської спільноти.

Важливим чинником концептонімізації виступає урбаністична пам'ять, яка забезпечує збереження та відтворення культурного досвіду міста. Урбаністич-

ний простір акумулює результати історичного розвитку, фіксує соціокультурні практики та відображає особливості суспільного життя різних історичних епох. У працях Ю. Карпенка власну назву визначено як носія культурно значущої інформації та своєрідний мовний документ історії [6]. У такому контексті урбаноніми набувають статусу символічних репрезентантів міського простору, оскільки концентрують значно ширший обсяг смислів, ніж той, що впливає з їхнього первинного денотативного значення.

Концептонімізація міського простору відбувається також під впливом процесів культурної інтерпретації. Художня література, публіцистика, мемуаристика, усна історія, туристичний та медійний дискурси формують додаткові семантичні нашарування навколо назв, посилюючи їхню культурну значущість. Багаторазове відтворення таких назв у різних типах текстів забезпечує їх закріплення в суспільній свідомості як культурних маркерів міста. За цих умов назва репрезентує не лише конкретний об'єкт, а й систему уявлень про його історію, культурну цінність та місце в структурі міського простору [6].

Помітну роль у процесах концептонімізації відіграє меморативна функція назв. Значна частина онімів бере участь у збереженні та трансляції історичної пам'яті, забезпечуючи вербалізацію подій, постатей і явищ, що мають суспільну значущість. Через меморативний потенціал назв реалізуються механізми культурної спадкоємності та підтримується зв'язок між історичним досвідом і сучасною культурною свідомістю [4].

Сучасний етап розвитку українського суспільства супроводжується активними процесами переосмислення культурної спадщини, трансформацією меморативної політики та формуванням нових моделей громадянської ідентичності. Ці процеси впливають і на структуру регіональних концептосфер, спричиняючи появу нових культурних смислів та переоцінку вже відомих назв. Унаслідок цього концептоніми функціонують як динамічні мовно-культурні утворення, семантична структура яких постійно розширюється відповідно до змін суспільної свідомості та культурного контексту.

Отже, мультикультурний простір Одеси становить сприятливе середовище для формування концептонімів як особливих мовно-культурних одиниць. Поліетнічність, багатомовність, історична тяглість культурних процесів, урбаністична пам'ять та інтенсивна символізація міського простору створюють умови для виникнення назв, що поєднують ознаки оніма, культурного концепту та носія колективної пам'яті. Їхній аналіз дозволяє простежити механізми мовної репрезентації регіональної концептосфери та окреслити основні типи концептонімів мультикультурного простору Одеси.

Різноманітність культурних, історичних і соціальних смислів, репрезентованих у мовному просторі Одеси, зумовлює неоднорідність концептонімів як особливого типу мовно-культурних одиниць. Їхня класифікація потребує врахування не лише денотативної належності назви, а й характеру концептуального змісту, актуалізованого в колективній свідомості мовної спільноти. Основу

пропонованої типології становить поєднання ономастичного, когнітивного та лінгвокультуралогічного критеріїв, що дозволяє простежити взаємодію мовної форми та культурної семантики в межах регіональної концептосфери.

У структурі мультикультурного простору Одеси доцільно виокремлювати *топоконцептоніми*, *урбаноконцептоніми*, *етноконцептоніми*, *меморативні концептоніми* та *символічні концептоніми*. Кожна з цих груп репрезентує окремий сегмент міської концептосфери та бере участь у формуванні цілісного культурного образу міста.

Найчисленнішу групу становлять топоконцептоніми. До них належать назви локусів, що вийшли за межі звичайної просторової локалізації та набули статусу культурних символів. Їхня семантична структура охоплює не лише територіальну співвіднесеність, а й комплекс історичних, соціальних, культурних та емоційно-оцінних характеристик. Одним із найвиразніших топоконцептонімів Одеси є *Аркадія*. Первинно ця назва позначала приморську місцевість, однак упродовж історичного розвитку її семантика істотно розширилася. У сучасній культурній свідомості *Аркадія* асоціюється з рекреаційним простором, морським узбережжям, відпочинком, туристичною привабливістю та своєрідним стилем міського життя. Назва репрезентує один із найвідоміших культурних образів Одеси та регулярно актуалізується в художньому, публіцистичному й медійному дискурсах.

Подібними характеристиками наділений концептонім *Великий Фонтан*. У культурному просторі міста ця назва репрезентує не лише окремий район, а й історію освоєння приморської території, дачну культуру Одеси, особливий тип урбаністичного ландшафту та специфічну систему локальної ідентичності. Тривале функціонування в різних типах дискурсу перетворило її на впізнаваний маркер одеського простору.

До групи топоконцептонімів належить також *Пересип*. Його концептуальний зміст формувався під впливом промислового розвитку міста, функціонування портової інфраструктури та особливостей соціальної історії Одеси. Концептуальний зміст цієї назви охоплює виробниче середовище, робітничу культуру та історію економічного становлення міста.

Вагоме місце серед топоконцептонімів посідає *Ланжерон*. Концептуальний зміст цієї назви охоплює морський простір, рекреаційну сферу, історичну пам'ять про ранні етапи розвитку міста та культурні практики приморського життя. Висока частотність функціонування назви в туристичному, літературно-му та медійному дискурсах сприяє її подальшій концептуалізації.

Спільною ознакою топоконцептонімів є поєднання географічної локалізації з потужним культурним змістом. Вони постають не лише просторовими орієнтирами, а й засобами вербалізації колективної пам'яті, культурного досвіду та локальної ідентичності міської спільноти. Через такі одиниці здійснюється концептуалізація міського простору та його включення до системи культурно значущих смислів.

Окрему групу в структурі концептонімів мультикультурного простору Одеси становлять урбаноконцептоніми. До них належать назви міських об'єктів, які в процесі історичного розвитку набули особливої культурної значущості та перетворилися на репрезентанти окремих сегментів міської концептосфери. Їхній зміст формується внаслідок поєднання просторової локалізації, історичної пам'яті, соціального досвіду та символічних інтерпретацій, закріплених у колективній свідомості.

Одним із найвідоміших урбаноконцептонімів Одеси є *Дерибасівська*. Назва походить від прізвища одного із засновників міста Хосе де Рібаса, однак її сучасне функціонування значно виходить за межі історичної мотивації. У колективній свідомості *Дерибасівська* репрезентує центральний міський простір, історичну тяглість розвитку Одеси, урбаністичну культуру та атмосферу міського життя. Частотне використання цієї назви в художній літературі, публіцистиці, туристичному дискурсі та масовій культурі сприяло формуванню навколо неї стійкого комплексу культурних асоціацій.

Вияткове місце в концептосфері міста посідає *Привоз*. Первинно назва пов'язана з функціонуванням одного з найбільших ринків Одеси, проте в сучасній культурній свідомості вона репрезентує значно ширший комплекс смислів. *Привоз* асоціюється з багатомовністю, міжкультурною комунікацією, міським фольклором, гумором, традиціями торгівлі та особливим типом соціальної взаємодії. У багатьох текстах про Одесу ця назва постає одним із найважливіших символів міста, через який репрезентуються характерні риси локальної культури.

Високим рівнем концептуалізації характеризується урбаноконцептонім *Потьомкінські сходи*. Попри конкретну архітектурну референцію, ця назва давно набула значення культурного символу Одеси. Її концептуальний зміст охоплює історію міста, морську тематику, урбаністичний ландшафт та численні мистецькі інтерпретації. Додаткового символічного навантаження назві надає її функціонування в кінематографічному та мистецькому дискурсах.

До урбаноконцептонімів належить також *Одеський національний академічний театр опери та балету*. У культурній пам'яті ця назва репрезентує не лише архітектурну пам'ятку або мистецьку установу, а й традицію театрального життя міста, його культурний статус та інтегрованість у європейський мистецький простір. Унаслідок цього назва набуває статусу одного з ключових символів культурної репрезентації Одеси.

Функціонування урбаноконцептонімів засвідчує, що процес концептонімізації охоплює не лише територіальні локуси, а й об'єкти міської інфраструктури, архітектурні комплекси, установи та культурні осередки. Їхня участь у формуванні міської концептосфери пов'язана зі здатністю акумулювати історичний досвід, культурну пам'ять та соціально значущі смисли, що визначає їхню особливу роль у системі мовної репрезентації. Формування меморативних концептонімів відбувається внаслідок тривалого суспільного осмислення пев-

ного об'єкта, події або постаті. За таких умов назва поступово перетворюється на знак історичної пам'яті, здатний актуалізувати значний обсяг культурної інформації. Будучи своєрідними мовними документами історії, у яких фіксуються результати суспільного розвитку та культурного досвіду народу, власні назви набувають особливої меморативної ваги та входять до структури колективної пам'яті міста.

До меморативних концептонімів Одеси належать назви, пов'язані з видатними діячами, історичними подіями та культурними явищами, що справили помітний вплив на формування міського середовища. Їхній зміст формується не лише через зв'язок із конкретним денотатом, а й через систему історичних асоціацій, культурних оцінок та інтерпретацій, закріплених у суспільній свідомості. Меморативний потенціал таких назв забезпечує їхню участь у процесах формування локальної та регіональної ідентичності.

Особливого значення меморативні концептоніми набувають у періоди суспільних трансформацій. Зміни політичних і культурних орієнтирів супроводжуються переоцінкою історичної спадщини та переосмисленням ролі окремих постатей і подій у житті міста. Це зумовлює оновлення меморативного простору, що знаходить відображення в топонімічних практиках, перейменуваннях та появі нових культурних акцентів. Подібні процеси засвідчують динамічний характер концептосфери, яка постійно реагує на зміни суспільної свідомості.

У сучасному українському контексті особливої актуальності набувають процеси деколонізації та дерусифікації міського простору. Вони супроводжуються переглядом меморативних практик і формуванням нової системи символічних координат культурної пам'яті. За таких умов концептоніми постають не лише засобами збереження історичного досвіду, а й інструментами формування нових моделей культурної самоідентифікації.

Поряд із меморативними концептонімами в структурі концептосфери Одеси функціонують символічні концептоніми, які репрезентують узагальнені культурні образи міста. Їхня специфіка полягає у високому ступені символізації та здатності концентрувати найхарактерніші ознаки локальної культурної традиції. На відміну від топоконцептонімів чи урбаноконцептонімів, вони не завжди пов'язані з конкретним просторовим об'єктом, натомість репрезентують цілісні уявлення про місто та його культурну своєрідність.

Одним із найвідоміших символічних концептонімів є *Одеса-мама*. Ця номінація сформувалася внаслідок тривалого функціонування в міському фольклорі, художній літературі та масовій культурі. У її структурі поєднуються уявлення про відкритість міста, його багатонаціональний характер, специфічну міську культуру та особливий тип соціальної комунікації. Незважаючи на різні інтерпретації цього образу, його стабільна присутність у культурній пам'яті свідчить про високий рівень концептуалізації відповідної назви.

До символічних концептонімів належить також *Перлина біля моря*. У цій назві відображено естетичне сприйняття Одеси як унікального приморського

міста з багатою історією та культурою. Концептуальний зміст номінації формується через поєднання природного, історичного та культурного компонентів, що забезпечує її широке функціонування в туристичному, публіцистичному та літературному дискурсах.

Подібні функції виконує й назва *Південна Пальміра*. Її концептуальна структура ґрунтується на асоціативному зближенні Одеси з одним із найвідоміших культурних центрів давнього світу. Завдяки цьому назва актуалізує уявлення про архітектурну красу міста, його культурне різноманіття та особливий статус у південному регіоні України.

Символічні концептоніми завершують формування концептуального образу Одеси, оскільки забезпечують узагальнену репрезентацію найважливіших культурних смислів, накопичених упродовж історичного розвитку міста. Через них відбувається інтеграція історичних, етнокультурних, урбаністичних та меморативних компонентів у межах єдиної регіональної концептосфери.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що концептоніми становлять окремий тип мовно-культурних одиниць, у яких поєднуються властивості власної назви, культурного концепту, символу та носія колективної пам'яті. Їхнє функціонування пов'язане з процесами концептуалізації історичного й соціокультурного досвіду спільноти, унаслідок чого онім набуває додаткових когнітивних, аксіологічних і меморативних характеристик.

Теоретичний аналіз засвідчив продуктивність когнітивно-ономастичного підходу до вивчення культурно значущих назв. Розвиток положень когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та ономастичної теорії, репрезентованої насамперед працями Ю. Карпенка та О. Карпенко, створює методологічні передумови для виокремлення концептоніма як самостійного об'єкта лінгвістичного дослідження. Запропоноване потрактування концептоніма дозволяє розширити традиційні уявлення про функціональні можливості власної назви та розглядати її як репрезентанта окремого фрагмента концептосфери.

Аналіз мультикультурного простору Одеси засвідчив, що поліетнічність міського середовища, багатомовність, історична тяглість культурних процесів, урбаністична пам'ять і символізація міського простору створили сприятливі умови для формування розгалуженої системи концептонімів. У межах регіональної концептосфери вони репрезентують найважливіші історичні, культурні, етнічні та соціальні смисли, пов'язані з розвитком міста.

У результаті дослідження виокремлено основні типи концептонімів мультикультурного простору Одеси: топоконцептоніми, урбаноконцептоніми, етноконцептоніми, меморативні та символічні концептоніми. Кожна із зазначених груп відображає окремий аспект культурної пам'яті міста та бере участь у формуванні його цілісного концептуального образу. Сукупність таких одиниць утворює складну систему мовних репрезентантів регіональної концептосфери.

Дослідження підтверджує, що концептоніми виконують не лише номінативну, а й культуротворчу, меморативну, ідентифікаційну та концептоформувальну функції. Через них здійснюється збереження історичного досвіду, трансляція культурних цінностей та вербалізація колективних уявлень про місто. У цьому аспекті концептоніми можуть бути розглянуті як важливі елементи мовної репрезентації культурної спадщини.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням теоретичного обґрунтування поняття концептоніма, розширенням його типологічних характеристик і вивченням механізмів концептонімізації в інших регіональних концептосферах України. Окремий науковий інтерес становить створення лексикографічного реєстру концептонімів Одеси, розроблення моделі словникової статті концептоніма та формування цифрових ресурсів, орієнтованих на комплексну репрезентацію культурної пам'яті міста засобами сучасної лексикографії.

Література

1. Громко Т. В. Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2021. 680 с.
2. Жаботинська С. А. Концептуальний аналіз: типи фреймів. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 1999. Вип. 11. С. 12–25.
3. Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки : наук.-аналіт. вид. Донецьк : ДонНУ, 2014. 320 с. URL: https://science.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/6/2019/02/Zahnitkoretsenzii_maket_ost.pdf (дата звернення: 01.05.2026).
4. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2010. 158 с.
5. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 325 с. URL: <https://karpenko.org.ua/wp-content/uploads/2012/12/47.pdf> (дата звернення: 01.05.2026).
6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2006. 336 с.
7. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 2010. 464 с.
8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
9. Socio-onomastics: the pragmatics of names / ed. T. Ainiala, J.-O. Östman. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2017. 320 p.
10. The Oxford handbook of names and naming / ed. C. Hough. Oxford : Oxford University Press, 2016. 792 p.
11. The political life of urban streetscapes: naming, politics, and place / eds.: R. Rose-Redwood, D. Alderman, M. Azaryahu. New York : Routledge, 2018. 334 p.
12. Rose-Redwood R., Alderman D., Azaryahu M. Geographies of toponymic inscription: New directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography*. 2010. Vol. 34, no. 4. P. 453–470. <https://doi.org/10.1177/0309132509351042>
13. Williamson B. Historical geographies of place naming: colonial practices and critical toponymy. *Geography Compass*. 2023. Vol. 17, no. 2. Article e12687. <https://doi.org/10.1111/gec3.12687>

References

1. Hromko, T. V. (2021) *Metodolohiia leksyko-hramatychnoi deskryptsii linhvartiui hovirky* [Methodology of the lexical-grammatical description of the dialect lingvaryl]. DSc dissertation. Odesa: Odesa I. I. Mechnykov National University. [in Ukrainian].
2. Zhabotynska, S. A. (1999) 'Kontseptualnyi analiz: typy freimiv' [Conceptual analysis: frame types], *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Seriya Filolohichni Nauky* [Bulletin of Cherkasy University. Series Philological Sciences], (11), pp. 12–25. [in Ukrainian].
3. Zahnitko, A. P. (2014) *Suchasna linhvistyka: pohliady ta otsinky* [Modern linguistics: views and evaluations]. Donetsk: DonNU. Available at: https://science.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/6/2019/02/Zahnitkoretsenzii_maket_ost.pdf (Accessed: 01 May 2026). [in Ukrainian].
4. Karpenko, O. Yu. (2010) *Kohnityvna onomastyka* [Cognitive Onomastics]. Odesa: Feniks. [in Ukrainian].
5. Karpenko, O. Yu. (2006) *Problematyka kohnityvnoi onomastyky* [Problems of Cognitive Onomastics]. Odesa: Astroprint. Available at: <https://karpenko.org.ua/wp-content/uploads/2012/12/47.pdf> (Accessed: 01 May 2026). [in Ukrainian].
6. Karpenko, Yu. O. (2006) *Vstup do movoznavstva* [Introduction to linguistics]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
7. Kocherhan, M. P. (2010) *Zahalne movoznavstvo* [General linguistics]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
8. Prykhodko, A. M. (2008) *Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradymy linhvistyky* [Concepts and concept systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier. [in Ukrainian].
9. Ainiala, T. and Östman, J.-O. (eds.) (2017) *Socio-onomastics: the pragmatics of names*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
10. Hough, C. (ed.) (2016) *The Oxford handbook of names and naming*. Oxford: Oxford University Press.
11. Rose-Redwood, R., Alderman, D. and Azaryahu, M. (eds.) (2018) *The political life of urban streetscapes: naming, politics, and place*. New York: Routledge.
12. Rose-Redwood, R., Alderman, D. and Azaryahu, M. (2010) 'Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies', *Progress in Human Geography*, 34(4), pp. 453–470. <https://doi.org/10.1177/0309132509351042>
13. Williamson, B. (2023) 'Historical geographies of place naming: colonial practices and critical toponymy', *Geography Compass*, 17(2), e12687. <https://doi.org/10.1111/gec3.12687>

Статтю отримано 27.05.2026

Статтю затверджено до публікації 20.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2'22'373:[81'23:159.937.515.5]
<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368025>

В. П. Олексенко,

д-р філол. наук, проф.,

Херсонський державний університет,

професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1358-6325>

ДЕМАТЕРІАЛІЗАЦІЯ ХРОМАТИЧНОГО ЗНАКА: КОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕХОДУ ВІД ПРЕДМЕТНОСТІ ДО ІДЕОЛОГЕМИ

У статті досліджено феномен дематеріалізації хроматичного знака в українському мовному просторі крізь призму когнітивної лінгвістики та семіотики. **Актуальність** роботи зумовлена необхідністю переосмислення природи кольороназви не як статичного атрибута предмета, а як динамічного концепту, що здатен до автономізації та ідеологічної конверсії. **Об'єктом** дослідження виступає система українських хроматонімів у їхній історичній динаміці та сучасному дискурсивному втіленні. **Предметом** аналізу є когнітивні механізми семантичної деривації назв кольору, що забезпечують перехід від об'єктної детермінації до метафізичної концептуалізації. **Мета** статті полягає у теоретичному обґрунтуванні етапів дематеріалізації колірної ознаки та побудові моделі її трансформації в ідеологему. Для досягнення мети використано комплекс **методів**: компонентний аналіз (для декомпозиції семантики лексем), когнітивно-дискурсивний аналіз (для вивчення функціонування кольору в соціополітичній комунікації), етимологічну реконструкцію та метод моделювання. **Висновки.** У результаті дослідження встановлено, що еволюція хроматоніма проходить три засадничі стадії: 1) стадію субстанційної в'язкості, де назва барви цілком детермінована об'єктом-еталоном (матеріальна культура, ремісничі запозичення); 2) стадію когнітивної автономізації, на якій колір виокремлюється в самостійну абстрактну категорію, втрачаючи прямий зв'язок із денотатом; 3) стадію вторинної семіотизації, де хроматичний знак трансформується в ідеологему або метафізичний символ. Доведено, що в сучасному медіадискурсі колір часто втрачає свій первинний зв'язок із матеріальним субстратом, стаючи інструментом конструювання соціальної реальності та маніпулятивного впливу. **Висновки** підтверджують, що дематеріалізація хроматичного знака є наслідком антропоцентричного характеру мови, яка адаптує фізичні параметри спектра до потреб символічної комунікації. **Перспективи** подальших розвідок убачаємо в дослідженні гендерних та етнопсихологічних особливостей дематеріалізації кольору в різних типах національного дискурсу.

Ключові слова: хроматонім, дематеріалізація знака, когнітивна стратегія, ідеологема, семантична деривація, українська мовна картина світу, концептуалізація, об'єктність.

V. P. Oleksenko,

DSc in Philology,

Kherson State University,

Professor at the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism

DEMATERIALIZATION OF THE CHROMATIC SIGN: COGNITIVE STRATEGIES OF THE TRANSITION FROM OBJECTNESS TO IDEOLOGEME

The article explores the phenomenon of chromatic sign dematerialization within the Ukrainian linguistic space through the lenses of cognitive linguistics and semiotics. **The relevance of the study** is driven by the need to redefine the nature of color naming not as static attributive of an object, but as a dynamic concept capable of autonomization and ideological conversion. **The object of the study** is the system of Ukrainian chromatonyms in their historical dynamics and modern discursive manifestation. The subject of the study is the cognitive mechanisms of semantic derivation of color names that facilitate the transition from object-based determination to metaphysical conceptualization. The purpose of the article is to theoretically substantiate the stades of color feature dematerialization and to construct a model of its transformation into an ideologeme. To archive this goal, a complex of **methods** was used: componential analysis (for decomposition of lexeme semantics), cognitive-discursive analysis (to study color functioning in sociopolitical communication), etymological reconstruction, and the modelling method. **As a result of the research**, it has been established that the evolution of a chromatonym undergoes three fundamental stages: 1) the stage of substantial viscosity, where the color name is entirely determined by the object-prototype (material culture, craft-related borrowings); 2) the stage of cognitive autonomization, where color emerges as an independent abstract category, losing its direct link with the denotatum; 3) the stage of secondary semiotization, where the chromatic sign transform into an ideologeme or a metaphysical symbol. It is proved that in modern media discourse, color often loses its primary connection with the material substrate, becoming an instrument for constructing social reality and manipulative influence. The conclusions confirm that the dematerialization of the chromatic sign is a consequence of the anthropocentric nature of language, which adapts the physical parameters of the spectrum to the needs of symbolic communication. **Perspectives for further research** are seen in investigating gender and ethno-psychological features of color dematerialization in various types of national discourse.

Keywords: chromatonym, sign dematerialization, cognitive strategy, ideologeme, semantic derivation, Ukrainian linguistic worldview, conceptualization, objectivity.

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасній лінгвістичній парадигмі, що тяжіє до синтезу когнітології, семіотики та лінгвокультурології, постає гостра потреба переосмислення природи мовного знака не як статичної одиниці номінації, а як динамічного феномена, здатного до радикальних семантичних трансформацій. Особливої ваги це питання набуває у сфері хро-

матонімії. Традиційні підходи, зосереджені на інвентаризації назв кольорів та їхній етимологічній деривації, дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення складних процесів дематеріалізації колірної ознаки в сучасному комунікативному просторі. Проблема полягає у відсутності цілісного теоретичного опису механізмів, за якими хроматичний знак долає шлях від «субстанційної в'язкості» (тісного генетичного зв'язку з матеріальним об'єктом-носієм) до стану концептуальної автономії та, зрештою, функціонування у статусі ідеологеми. У цьому контексті актуальним є дослідження когнітивних стратегій, за допомогою яких людська свідомість «відриває» колір від речі, перетворюючи його на самодостатній інструмент соціального, політичного та метафізичного кодування. **Актуальність** пропонованої розвідки зумовлена декількома чинниками: по-перше, теоретико-методологічним запитом на розроблення моделей семантичного розширення знака, які б пояснювали механізм втрати лексемою її денотативної предметності на користь абстрактного концепту; по-друге, лінгвокультурною значущістю виявлення змін в українській мовній картині світу, де традиційні колірні еталони (природні, ремісничі, побутові) піддаються ресемантизації під впливом новітніх дискурсивних практик; по-третє, соціолінгвістичним викликом, пов'язаним із домінуванням кольору в медіадискурсі, де хроматичний знак перестає позначати фізичну властивість об'єкта, натомість стаючи автономним ідеологічним конструктом, що моделює суспільну реальність. Таким чином, звернення до проблеми дематеріалізації хроматичного знака дозволяє не лише поглибити розуміння когнітивної структури українського лексикону, а й висвітлити глибинні процеси взаємодії мови, мислення та ідеології, що є пріоритетним завданням для сучасної філологічної науки.

Аналіз досліджень проблеми. Питання лінгвістичного статусу кольору та його семіотичної трансформації перебуває у фокусі уваги багатьох вітчизняних учених. Теоретичне підґрунтя вивчення хроматонімів в українській лінгвістиці характеризується розгалуженістю підходів – від традиційного системно-описового до сучасного когнітивно-дискурсивного. Дослідження хроматичної лексики (колоронімів, кольороназв) в українському мовознавстві є актуальним напрямом лінгвістики, що охоплює семантичний, стилістичний, функційний та культурологічний аспекти. Кольоропозначення вивчаються як засіб формування національно-мовної картини світу (<https://luguniv.edu.ua> – дата звернення 20.06.2026). Семантику кольороназв досліджували Л. Алексієнко, І. Бабій, О. Базик, Я. Бистров, Н. Борисенко, З. Вердієва, В. Горобець, Г. Губарева, О. Дзівак, А. Іншаков, І. Іншакова, І. Ковальська, О. Крижанська, О. Кулько, Г. Литвиненко, О. Мазепова, Т. Михайлова, В. Науменко, Т. Семашко, С. Форманова, Л. Шитик, Л. Юлдашева та ін. Фундаментальні засади вивчення хроматонімів у контексті української мовної картини світу закладено у працях Л. Лисиченко [8], яка наголошувала на системності лексики та її антропоцентричній природі. Дослідниця зазначала: «Колір у мовній свідомості – це результат складної

ментальної переробки досвіду, де лексема стає носієм етнокультурних значень» [8, с. 82]. Т. Семашко простежила «особливості семантики кольоропозначень української мови, встановила, що лексеми на позначення кольору мають містку семантичну структуру, яка може виражатися різними мовними засобами, що призводить до насичення кольоропозначень новим змістом» [14]; І. Бабій – особливості семантико-синтаксичної парадигми назв кольорів у сучасній українській мові [1]; С. Форманова та О. Базик розробили теорію семантики кольороназв, простежили їх функціонування у творах сучасних українських письменників [19]. Г. Половинкіна спостерегла процеси виникнення та розвитку кольороназв, базові терміни кольору (<https://www.researchgate.net> – дата звернення 20.06.2026); А. Іншаков, І. Іншакова, О. Крижанська, О. Топчий – національну специфіку символіки колоративів [3; 4; 7; 17]; О. Мазепова, Т. Пастушенко, Г. Яворська простежили особливості колірної номінації як елемента вторинної мовної картини світу [9; 12; 20]. О. Мазепова «розглянула специфіку дослідження кольороназв у сучасній лінгвістиці з огляду на антропоцентричну наукову парадигму, акцентувала на етноспецифічному характері концептуалізації кольору в різних лінгвокультурах, а також на ролі, яку відіграє колористика у створенні авторської художньої картини світу» [9]. Хроматичний знак у сучасному комунікативному просторі деактуалізує свою природну основу, стаючи автономним інструментом ідеологічного впливу. Наукова студія Л. Шитик та Л. Юлдашевої присвячена «аналізові функційно-семантичного потенціалу ахроматичних кольорів у сучасній українській поезії про війну, де назви білого, чорного та сірого кольорів трансформуються в потужні символи трагедії та руйнації» [19]. Автори вказують на динаміку переходу від прямого номінування до переносних, символічних значень. Попри наявність значної кількості ґрунтовних розвідок, присвячених аналізу колоративів, поза увагою дослідників залишається специфіка когнітивного переходу від «предметної» семантики кольору до його метафізичної автономності. У наявних студіях хроматоніми переважно трактуються як атрибутивні одиниці з фіксованим денотатом, тоді як процес поступової втрати «субстанційної прив'язки» лексеми та її подальша ідеологічна конверсія не отримали належного теоретичного узагальнення. Питання механіки ступінчатої дематеріалізації – від «важкої» речовинної назви до ідеологеми – залишається на периферії наукових пошуків і потребує цілісного висвітлення, що й визначає **актуальність** нашого дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування концепції дематеріалізації хроматичного знака та моделювання когнітивних стратегій переходу від об'єктної детермінації кольороназви до її функціонування у статусі автономної ідеологеми в українському мовному просторі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких конкретних **завдань**: визначити параметри субстанційної залежності хроматичного знака на етапі первинної номінації; окреслити механізми когнітивного дистанціювання ознаки від матеріально об'єкта; проаналізувати процес вторинної

семіотизації кольору як інструмента ідеологічного конструювання реальності; представити рівневу модель дематеріалізації хроматоніма.

Об'єктом дослідження є українська хроматоніміяна система в її історичній динаміці та сучасному дискурсивному втіленні. **Предметом аналізу** виступають когнітивні механізми семантичної деривації назв кольору, що забезпечують перехід від предметності до метафізичної концептуалізації.

Джерельна база дослідження. Фактичний матеріал дослідження становить корпус українських хроматонімів (понад 200 одиниць), сформований шляхом суцільного вибирання з академічних лексикографічних джерел (Етимологічний словник української мови [2], СУМ-11[15], СУМ-20[16]) та художніх текстів XIX–XXI ст. Емпіричну основу аналізу складають лексеми з вираженою предметною детермінацією (*махагоновий, кармазиновий, прюнелевий, теракотовий, цинамоновий, фісташковий*), а також вибірка матеріалів сучасного медіадискурсу (2004–2026 рр.), що репрезентують функціонування кольороназв як автономних ідеологем (*помаранчевий, зелений, червоний*). Застосований підхід дає змогу простежити повний цикл семантичної трансформації знака: від його фіксації на матеріальному субстраті до перетворення на інструмент ідеологічного та метафізичного конструювання реальності.

Для реалізації зазначеної мети застосовано комплекс **методів**: *метод компонентного аналізу* (для декомпозиції семантичної структури лексем на виявлення ступеня їхнього денотативного навантаження); *когнітивно-дискурсивний метод* (для аналізу трансформації колірних концептів у межах соціополітичної ситуації); *етимологічний метод* – для верифікації генетичного зв'язку знака з матеріальним субстратом; *метод моделювання* – з метою побудови схеми дематеріалізації хроматичного знака.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні концепції дематеріалізації хроматичного знака як багаторівневого когнітивного процесу. *Уперше* в українському мовознавстві назви кольорів розглянуто не лише як одиниці номінації, а як динамічні структури, що проходять шлях від повної субстанційної залежності (предметної детермінації) до семантичної автономії та трансформації в ідеологеми. На новому фактичному матеріалі, що охоплює як архаїчні назви матеріальної культури (махагонь, прюнелевий), так і сучасні політичні маркери, *змодельовано* стратегії переходу від денотативного до сигніфікативного та символічного рівнів функціонування кольору.

Теоретичне значення дослідження визначається внеском у розвиток когнітивної лінгвістики та семіотики в частині вивчення механізмів концептуалізації світу. Запропонована модель рівневої організації колірної ознаки поглиблює теорію мовного знака, демонструючи закономірності мовної втрати лексемою її речовинного зв'язку на користь абстрактної категорії. Основні положення розвідки можуть бути використані для подальшого вивчення семантичної деривації та ідеологічного конструювання дискурсу в межах сучасної лінгвокультурології.

Практична цінність одержаних результатів полягає у можливості використання матеріалів і висновків статті у вищій школі при викладанні курсів «Лексикологія української мови», «Когнітивна лінгвістика», «Семіотика» та «Лінгвокультурологія». Результати дослідження можуть бути застосовані у лексикографійній практиці (при укладанні словників символів та ідеологем), у сфері політичного консультування та медіааналізу для розшифрування прихованих хроматичних кодів у масовій комунікації, а також у практиці інтерпретації художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні засади дослідження дематеріалізації хроматичного знака. Вивчення колірних номінацій у сучасній лінгвістичній парадигмі виходить за межі простої інвентаризації мовних одиниць і зміщується у площину дослідження ментальних структур. Хроматичний знак постає складним когнітивним конструктом, здатним еволюціонувати в мовній свідомості від фіксації суто фізичних параметрів навколишнього світу до моделювання абстрактних категорій. Теоретичне осмислення хроматичного знака в сучасній лінгвістиці вимагає виходу за межі вузької номінативної парадигми. У контексті нашого дослідження центральною категорією постає *дематеріалізація* – складний когнітивний процес дисоціації ознаки (кольору) від її первинного матеріального носія (еталона). Теоретичним підґрунтям дослідження процесу дематеріалізації хроматичного знака є наукові праці у галузі когнітивної лінгвістики, семіотики та лінгвокультурної хроматонімії. Процес становлення хроматичного знака в українській мовній картині світу бере початок із фази *субстанційної синкретичності*, де назва кольору та назва предмета існують у неподільній єдності, тобто колірна ознака ще не відокремлена від свого матеріального субстрату. На цьому етапі знак перебуває у стані «речовинної в'язкості»: він не просто позначає колір, а буквально вказує на матерію, яка цей колір випромінює. Семантична структура таких лексем демонструє абсолютну детермінацію об'єктом-еталоном. Аналіз кольору як ментальної сутності, що здатна відриватися від свого фізичного денотата, спирається на базові концепції когнітивної семантики та теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа й М. Джонсона [23]. Відповідно до цього, людське мислення структурно схильне використовувати емпіричні, безпосередньо сприймані зорові та оптичні образи для моделювання абстрактних соціокультурних категорій. У свою чергу, лінгвофілософські засади семіозису й дематеріалізації знаків у культурному просторі обґрунтовані у фундаментальних семіотичних розвідках R. Barthes і U. Eco, де колір розглядається як динамічний код, що підпорядковується мінливим законам суспільного дискурсу [21; 22].

У вітчизняному та світовому мовознавстві вагомий внесок у дослідження семантичних універсалій кольоропозначень, механізмів їхнього функціонування в тексті та структурування мовної картини світу зробили A. Wierzbicka (у контексті розробки універсальних семантичних примітивів кольору) [24], а також

представники української когнітивно-дискурсивної та хроматонімічної шкіл. Зокрема, у нашому дослідженні ми спираємося на концепцію когнітивного аналізу фреймових структур, теоретичні напрацювання щодо системної організації та еволюції колірного простору Н. Крижанської [7] та дослідження дериваційного потенціалу й конотативного розширення лексичних одиниць Ж. Колоїз [5–6].

Особливого теоретико-методологічного значення в контексті нашого дослідження набувають фундаментальні здобутки Одеської ономастичної школи, заснованої професором Ю. Карпенком. У межах цієї наукової традиції власне ім'я та похідні від нього ономастичні одиниці традиційно розглядаються не як застигли мовні ярлики, а як динамічні концептуальні вузли, що акумулюють соціокультурну інформацію та історичну пам'ять нації. Звернення до ідей одеської лінгвістичної школи дозволяє нам по-новому поглянути на хроматоніми, етимологічно пов'язані з власними назвами (зокрема топонімійного та етнонімійного походження), і простежити, як зафіксований колись у пропріальній лексиці матеріальний простір дематеріалізується, трансформуючись на вищих рівнях семіозису в потужні дискурсивні ідеологеми. Таким чином, пропонується трирівнева модель дематеріалізації знака розвиває та концептуалізує традиційні для української ономастики вектори дослідження живої динаміки мовного знака в координатах культури та етносвідомості.

Внутрішня форма таких слів не просто вказує на відтінок, вона апелює до фактури, щільності та природного походження об'єкта. Когнітивна стратегія тут спрацьовує за принципом метонімії: назва речі повністю поглинає ознаку. У цьому контексті «хроматичний знак» ще не є дематеріалізованим; він «важкий», обтяжений асоціаціями з ремеслом, побутом чи флорою. Перший крок до дематеріалізації відбувається через семантичне розширення, коли лексема починає вживатися щодо об'єктів, які не мають жодного стосунку до первинного еталона. Коли ми говоримо про «каштанове волосся» або «бурштиновий погляд», когнітивна система здійснює операцію дистанціювання: колір вилучається з «каштана» чи «бурштину» і перетворюється на абстрактний зразок (паттерн). Цей перехід від об'єктності до концептуалізації знаменує початок автономізації барви. Знак поступово втрачає свою «речовинну пам'ять», готуючи ґрунт для наступного етапу – перетворення на ідеологему, де фізична подібність до первинного об'єкта стає вторинною порівняно з накладеним соціокультурним змістом.

Попри достатнє дослідження окремих аспектів лінгвістики кольору, динамічний перехід від предметної зумовленості хроматонімічної лексики до її фінальної трансформації в суспільно-політичну чи національно-марковану ідеологему все ще потребує цілісного теоретичного моделювання. Більшість наукових студій фокусуються або на етимології колірних назв, або на їхньому функціонуванні в художньому тексті, залишаючи поза увагою сам механізм поступового «вивітрювання» матеріальної семантики зі структури знака.

Вивчення хроматичного знака в координатах когнітивної лінгвістики вимагає відмови від трактування кольороназви як простого ярлика, наклеєного на фрагмент дійсності. Ми виходимо з положення, що колірна номінація є складним продуктом концептуальної деривації. В основі нашої теоретичної моделі лежить гіпотеза про поступову втрату знаком його «субстанційної щільності» – процес, який ми визнаємо **дематеріалізацією** хроматичного знака.

Дематеріалізація хроматичного знака – це наскрізний лінгвокогнітивний процес поступового згасання речової детермінації лексеми, мінімізації її зв'язку з фізичними параметрами денотата (формою, смаком, хімічним складом) та подальшу поняттєву сублимацію знака з його фінальною конверсією у чисту соціокультурну категорію, у результаті якого лексема трансформується з назви конкретної речовини чи об'єкта на абстрактну категорію, а згодом – на ідеологійний смисл. Цей процес не є лінійним, він підпорядкований ієрархії семіотичних рівнів. Для верифікації цього процесу на матеріалі нашого корпусу дослідження (понад 200 лексичних одиниць) було розроблено **трирівневу вертикаль семіозису**. Вона унаочнює траєкторію руху колірного імені в мові й передбачає послідовну зміну *трьох базових етапів*:

Рівень предметної детермінації (Indexical Level) – початкова стадія, де панує жорсткий синкретичний зв'язок між хроматонімом та його матеріальним джерелом (фізичним об'єктом, рослиною, мінералом тощо). На цьому етапі знак функціонує як індекс матеріалу. Значення лексем повністю утримується «гравітаційним полем» об'єкта-еталона. Тут мова фіксує фізичну реальність, де колір є невіддільним від субстанції (*пісочний, цегляний, сталевий*).

Рівень концептуальної автономізації (Iconic-Symbolic Level) – вища стадія семіозису, де дематеріалізований колір повністю підпорядковується законам соціокультурного та ідеологічного дискурсів, остаточно перетворюючись на суспільно-політичну чи національну ідеологему, ознака виокремлюється в самостійний ментальний конструкт. Відбувається «семантичне вивітрювання» внутрішньої форми. Знак стає автономним паттерном, здатним маркувати будь-який об'єкт, незалежно від його матеріальної природи.

Рівень дискурсивної конверсії (Ideological Level) – вища, фінальна стадія семіозису, де дематеріалізований колір повністю підпорядковується законам соціокультурного та ідеологічного дискурсів, остаточно перетворюючись на суспільно-політичну чи національну ідеологему, де фізичний складник кольору (довжина хвилі, тон) стає ірелевантним.

Теоретичне підґрунтя такого розподілу корелює з концепцією «семіотичної вертикалі», де кожна наступна сходинка означає вищий ступінь абстрагування від фізичного світу. Таким чином, дематеріалізація є необхідною умовою для перетворення кольору на інструмент мовної маніпуляції та ідеологічного моделювання, оскільки лише «відірваний» від речі колір може стати чистим символом.

Запропонована методологічна матриця дає змогу простежити, як українська мовна свідомість використовує колірні ресурси для структурування абстрактного мислення, послідовно трансформуючи матеріальний світ речей у ментальний простір ідеологем та символів. Практична реалізація цієї моделі на прикладі досліджуваних хроматонімів буде детально розглянута у наступних розділах роботи.

Когнітивні механізми та стратегії дематеріалізації хроматичного знака. Трансформація хроматичного знака в українському дискурсі не є випадковим актом зміни значення; це закономірний результат когнітивної еволюції мовної свідомості, що базується щонайменше на зміні когнітивних доменів, де первинні механізми мислення забезпечують реалізацію складних комунікативних стратегій. Основним інструментом на початкових етапах виступає *метонімічне перенесення*, де назва субстанції починає заміщувати її візуальну ознаку. Проте остаточно дематеріалізація знака відбувається лише за умови ввімкнення механізму концептуальної метафори, що переводить колір із фізичної площини в аксіологічну. Особливу роль у цьому процесі відіграє «вертикальна» дематеріалізація, яку простежуємо на прикладі номінації синьо-блакитного спектра. Стратегія «блакитної вертикалі» (метафізична дисоціація) демонструє перехід від мінеральної конкретики, перетворюючи колір на маркер трансцендентності, духовної чистоти та ірреальності. Якщо лексема *лазуровий* (лазур) генетично пов'язана з напівдорогоцінним камінням (лазуритом), то в українському поетичному та філософському дискурсах вона зазнає повної субстанційної дисоціації. Когнітивна вертикаль «вимиває» речовинний зміст, перетворюючи колір на маркер духовної чистоти. На цьому рівні хроматонім перестає бути оптичним сигналом, стаючи метафізичним концептом «вищого», де зв'язок із матеріальним пігментом повністю нівельовано. Процес дематеріалізації спирається на *три фундаментальні механізми*, які дозволяють колірній номінації послідовно долати рівні предметності та концептуальної залежності.

1. Механізм семантичного вивітрювання (Desemanticization) забезпечує перехід від жорсткої предметної прив'язки до чистої назви ознаки. На цьому етапі відбувається деєтимологізація: мовець перестає ідентифікувати лексему як назву конкретного матеріального об'єкта.

2. Стратегія концептуальної метафоризації та вертикалізації є ключовою для переходу до стадії автономізації. Колір стає інструментом «перенесення» властивостей із фізичного домену в ментальний (наприклад, стратегія «блакитної вертикалі» як маркування трансцендентності або аксіологічна конверсія «золотого» у категорію еталона).

3. Стратегія дискурсивної симулякризації – фінальний етап, де спрацьовує механізм повного заміщення референта. Колір перестає відображати спектральні властивості світу і починає конструювати соціальну реальність,

стаючи «порожнім знаком» або симулякром (копією), що наповнюється ситуативним ідеологічним змістом.

Реалізація стратегій дематеріалізації в українській хроматонімії: від предметності до абстракції. Процес еволюції хроматичного знака в українському мовному просторі постає як поступова дематеріалізація – шлях подолання «денотативної гравітації» та поступового нарощення семантичної автономії. Аналіз сформованої картотеки дослідження (понад 200 одиниць) дав змогу простежити механіку «відриву» колірної ознаки від її субстрату і виділити **три засадничі рівні цієї трансформації**, що відображають когнітивний перехід від конкретного предмета до абстрактної ідеологеми.

Рівень предметної детермінації: акумуляція речовинного змісту – це первинний етап еволюції знака, де колірна назва є вторинною щодо матеріального субстрату. У нашій вибірці цей рівень репрезентують 92 одиниці («важкі» хроматоніми), де знак функціонує як жорсткий індекс об'єкта-еталона, виступаючи прямою номінацією за подібністю до еталона. Найяскравіше репрезентований групою номінацій, що обслуговували сфери матеріальної культури, ремесла та торгівлі: *махагоновий*, *цинамоновий*, *прюнелевий*, *антрацитовий* чи *теракотовий*, що не просто вказують на барву, а «нав'язують» мовцеві образ конкретної речовини (деревини, прянощів, плоду, матеріалу). Яскравим прикладом є лексема *махагоновий* (та її варіант *махагонь*). Етимологічно і семантично вона жорстко детермінована деревиною *Swietenia mahagoni*. На ранніх етапах функціонування в українській мові цей знак не позначав колір як такий; він апелював до статусності, фактури та імпортованої розкоші. Аналогічну стратегію «речовинного кодування» спостерігаємо у назвах *цинамоновий* (від *сер.-нім. zīnatin* – кориця) та *кармазиновий* (від *араб. girmizi* – сукно, фарбоване кошениллю). Окрему увагу в межах першого рівня дематеріалізації варто приділити номінації *теракотовий*. Ця одиниця демонструє мінімальну дистанцію між ознакою та об'єктом-еталоном (від *італ. terra cotta* – «випалена земля»). У семантичній структурі лексеми *теракотовий* когнітивний домен «колір» (червоно-коричневий) перебуває в жорсткій синкретичній єдності з доменом «матеріал» (кераміка, глиняні вироби). Аналіз контекстного функціонування цієї одиниці в українському дискурсі свідчить про те, що вона майже не піддається метафоризації. На відміну від «золотого» чи «білого», ми не фіксуємо сталих словосполучень на зразок «теракотова душа» чи «теракотовий стандарт», що свідчить про низький потенціал концептуальної автономізації. Знак залишається «в'язким», він прикутий до фактури та речовинності. Навіть у художньому мовленні, наприклад: «Гарячий пустельний віітер приніс *теракотовий* пил» (<https://www.instagram.com>) – хроматонім актуалізує насамперед асоціацію з розмеленою глиною, тобто з субстанцією. Таким чином, *теракотовий* маркує стадію «речовинної пам'яті» знака, де дематеріалізація блокується через надмірну конкретність внутрішньої форми слова. Якщо махагоновий та цинамо-

новий маркують органічне зумовлення хроматичного знака, то **антрацитовий** (від *гр. anthrax* – вугілля) замикає цей ряд на рівні мінеральної субстанції. Тут предметна детермінація сягає свого максимуму: лексема не лише вказує на колір, а й актуалізує фізичні властивості викопного вугілля – його щільність та специфічний відблиск, що стає відправною точкою для подальшої концептуалізації знака. В аналізованому корпусі текстів антрацитовий функціонує не як абстрактна назва темно-сірого, а як вказівка на конкретну фактурну щільність об'єкта. На цьому рівні дематеріалізація ще не розпочата: слово «антрацитовий» практично дублює фізичні параметри вугілля-антрациту (глибину тону та кристалічне відбиття світла), що робить його одним із найбільш «заземлених» знаків у хроматичній системі. Важливе місце у системі предметно-детермінованих одиниць посідають хроматонами **цинамоновий** та **кармазиновий**, які репрезентують різні типи зв'язку з об'єктом-еталоном. Лексема **цинамоновий** (від *лат. cinnamomum* – кориця) – сенсорно-гастрономічна детермінація демонструє стадію, де колірний знак нерозривно пов'язаний із ольфакторними (нюховими) та смаковими асоціаціями. У когнітивній базі мовця цей хроматонім актуалізує не лише спектральний параметр (теплий коричневий), а й специфічну текстуру порошку прянощів: «*Вечірнє повітря в кав'ярні здавалося густим і цинамоновим, наче сама темрява просякла ароматом східних крамниць*» (<https://wiki.kubg.tdu.ua>). Тут дематеріалізація мінімальна: ознака кольору «просякнута» властивостями предмета, що підтверджує її належність до першого рівня – колір тут сприймається через синестезію (зір + нюх). Хроматонім **кармазиновий** (від *араб. girmizi* – червець, кошениль) є прикладом «культурної пам'яті» знака. Попри те, що сучасний мовець може не знати про походження назви від виду комах, слово зберігає жорстку асоціацію з дорогим сукном та соціальним статусом (козацька старшина – «кармазинники»): «*Його гнів був не вогняним, а кармазиновим – густим, шляхетним і водночас небезпечним, як колір старовинного гетьманського жупана*» (<https://osvita.ua>). У цьому контексті дематеріалізація відбувається за вектором «колір – соціальний статус», проте знак залишається на першому рівні, оскільки його семантика «обтяжена» конкретним історичним артефактом (тканиною). На відміну від абстрактного червоного, кармазиновий завжди потребує фактурного або історичного уточнення. У цих одиницях хроматичний знак є «вторинним» щодо об'єкта: когнітивна операція ідентифікації кольору неможлива без актуалізації образу конкретної субстанції. Саме на цьому рівні «матерія диктує семантику». Дематеріалізація тут перебуває у зародковому стані: колір ще не став абстракцією, він є лише атрибутом речі. Будь-яке вживання цих слів у переносному значенні сприймається як яскрава стилістична метафора, а не системна мовна норма.

Особливе місце у структурі рівня предметної детермінації посідає хроматонім **прунелевий** (від *фран. prunelle* – терн, зінція), що ілюструє перехід від природної до технологічної (артефактної) зумовленості знака. Якщо такі

одиниці, як махагоновий чи антрацитовий, апелюють до сировинної матерії, то прюнелевий маркує зв'язок із продуктом людської діяльності – щільною вовняною або шовковою тканиною чорно-синього або темно-фіолетового кольору з характерним шовковистим чи атласним відливом. Якщо у фаховому мовленні XIX ст. це був технічний маркер кольору терносливу на конкретній тканині, то в літературній традиції відбувається деактуалізація внутрішньої форми. Колір «вивільняється» з текстури тканини й стає автономною характеристикою відтінку, здатною маркувати небо, тінь чи психологічний стан. На цьому рівні хроматичний знак зберігає максимальне «заземлення»: у свідомості мовця він постає не як абстрактна ідея темно-фіолетового спектра, а як синкретичний образ, що об'єднує колір із конкретною фактурою текстилю – його матовістю, густиною та специфічним світлопоглинанням. Етимологічний зв'язок із плодом сливи (ripe) тут є вторинним, оскільки детермінантою виступає саме рукоутвірний об'єкт.

Для підтвердження системного характеру речової зумовленості кольорних номінацій вважаємо за доцільне навести низку інших хроматонімів, що функціують на рівні предметної детермінації та чітко розподіляються за джерелом походження денотата: **флористична детермінація**: каштановий, оливковий, фісташковий, гірчичний, баклажановий, гранатовий, лавандовий; **фауністична детермінація**: канарковий, мишачий, кораловий, лососевий, пудровий (у значенні пір'я птахів); **мінерально-геологічна детермінація**: бурштиновий, малахітовий, бірюзовий, графітовий, смарагдовий, крейдяний; **артефактна (технологійна) детермінація**: цегляний, шоколадний, карамельний, бронзовий, сталевий. Усі ці одиниці на цьому етапі аналізу виявляють стійку семантичну когезію з відповідними фізичними субстанціями, де матеріальні властивості предмета повністю підпорядковують собі хроматичний знак, обмежуючи його абстрактне функціонування.

Перехід хроматичного знака на рівень концептуальної автономізації характеризується остаточним розривом зв'язку між назвою кольору та його первинним предметним джерелом. На цій стадії дематеріалізації лексема повністю втрачає свою «речову пам'ять» (ознаки форми, фактури, смаку чи походження денотата) і починає функціонувати як чисте, самодостатнє абстрактне поняття у хроматичній системі мови. Повною мірою цю когнітивну трансформацію ілюструє хроматонім **помаранчевий**. Етимологічно походить від назви конкретного цитрусового плода (помаранч), у сучасній мовній свідомості цей знак зазнав тотальної дематеріалізації. Мовець, фіксуючи «помаранчевий колір», більше не актуалізує образ фрукта чи його фізичної властивості – знак автономізувався, набув поняттєвої самостійності й став здатним маркувати будь-які, навіть абстрактні або концептуальні площини. Помаранчевий колір тут виступає не річчю (предметом), а чистим мисленнєвим конструктом, що відкриває шлях для його подальшого семіотичного переосмислення.

Рівень концептуальної автономізації: метафоричний відрив. На цьому рівні (у вибірці – 64 одиниці) відбувається «семантичне вивітрювання» предметного компонента. Завдяки механізмам концептуальної метафори ознака вивільняється з-під «гніту» денотата. Знак перестає бути просто назвою речовини і стає носієм концепту, набуваючи ознак метафоричної конверсії та аксіологічного переосмислення. Перехід хроматичного знака на рівень концептуальної автономізації характеризується деструкцією синкретичного зв'язку між назвою кольору та його первинним предметним джерелом (денотатом). На цій стадії дематеріалізації лексема поступово втрачає свою речову детермінацію, мінімізує «пам'ять» про фізичні параметри об'єкта (форму, смак, вагу чи хімічний склад) і починає функціонувати в мовній системі як чисте, самодостатнє абстрактне поняття. Колір перестає бути властивістю конкретної речі й трансформується в автономний ментальний конструкт, здатний маркувати будь-які, навіть трансцендентні чи умоглядні площини. У межах аналізованих одиниць цей процес не є лінійним; він виявляє динамічний характер мовної абстракції та реалізується через кілька послідовних когнітивних моделей. Початковим маркером цього рівня у дослідженні постає хроматонім *помаранчевий*, що походить від номінації цитрусового плода, у сучасній когнітивній парадигмі зазнає тотальної дематеріалізації. Реципієнт, фіксуючи «помаранчевий відтінок», повністю абстрагується від фізичних характеристик фрукта – його смакових якостей чи пористої фактури шкірки. Знак автономізувався, набув поняттєвої самостійності й інтегрувався у хроматичну систему як базова категорія спектра, що відкриває шлях для подальшого аналізу складніших ментальних перетворень за такими когнітивними моделями: *модель абсолютної дематеріалізації* (етимологічна редукція). До цієї групи належать хроматоніми, які в сучасній мовній свідомості зазнали повної поняттєвої абсолютизації, внаслідок чого їхній зв'язок із первинною річчю повністю згас і актуалізується виключно за умови історико-етимологічного розбору. Яскравими репрезентантами цієї моделі в роботі є лексеми *рожевий* (етимологічно похідне від рожа – троянда) та *коричневий* (пов'язане з кориця-кора). У поточному зрізі функціонування мови ці знаки сприймаються як первинні абстракції. Когнітивна дематеріалізація тут досягла свого лінгвістичного максимуму: матеріальний носій повністю нівельований, а самі назви функціонують нарівні з праслов'янськими колірними назвами (білий, чорний, червоний), втративши будь-яку предметну когезію; *модель денотативного роздвоєння* (семантичний дуалізм). Цю модель описують знаки, що існують у просторі мови у двох паралельних, але когнітивно розмежованих вимірах: як назва матеріального об'єкта і як назва автономного колірної концепту. До цієї категорії належать хроматоніми *бузковий та оливковий*. Попри постійну присутність однойменних денотатів у реальності (кущ бузку, плід оливи), у процесі концептуалізації колірний знак подвоюється. Мовець, вербалізуючи сполучення «оливковий автомобіль» або «бузковий вечір», повністю відокремлює колір від

предметного джерела. Колір стає самостійним конструктором, здатним вільно моделювати простір поза своєю природною локалізацією; *модель оптико-аксіологічної ідеалізації*. Окрему, внутрішню цілісну групу в межах рівня концептуальної автономізації становлять хроматоніми, етимологічно пов'язані з цінними, елітарними субстанціями – *золотий, перламутровий та бурштиновий*. Процес дематеріалізації цих знаків відбувається за специфічною траєкторією, де назва предмета трансформується у назву чистого світлового ефекту, мерехтіння та ціннісного (аксіологічного) орієнтира: *золотий* – маючи первинну детермінацію від благородного металу, цей знак у процесі автономізації повністю втрачає фізичну вагу й хімічну природу. Він переходить у категорію метафізичного світла, вищої якості та абсолютного блага. У дискурсивних текстах сполучення на кшталт «золоте серце», «золота доба» чи «золоті ниви» маркують не колір металу, а сублімований концепт сакральності та ідеалу. Хроматонім *перламутровий* – етимологічно детермінований внутрішнім шаром черепашок морських молюсків, зазнає дематеріалізації через редукцію матеріальної форми до чистого оптичного явища. У сучасній мовній свідомості «перламутровий» функціонує відірвано від біологічного субстрату – він автономізувався як концепт делікатного, мінливого переливу світла, іррадіації та естетичної витонченості простору («перламутрове небо», «перламутровий блиск снігу»). Хроматонім *бурштиновий* походить від назви викопного матеріалу (скам'яніла смола), демонструє повну автономізацію. Він відривається від фізичного каменя і трансформується в автономний маркер теплого, сонячного, прозоро-жовтого світлення. Контексти «бурштинові хвилі пшениці» чи «бурштиновий світанок» заземлюють знак не у геології, а у сфері естетичної ідеалізації пейзажу. Таким чином, когнітивна еволюція лексем *золотий, перламутровий та бурштиновий* доводить, що концептуальна автономізація може здійснюватися шляхом ідеалізації денотата.

Окремим репрезентативним масивом у межах рівня концептуальної автономізації постають хроматоніми онімійного (топонімійного та етніміїного) походження. Відповідно до методологічних засад Одеської ономастичної школи, власна назва є потужним інформаційним вузлом культури. Проте в процесі дематеріалізації просторовий чи етнічний денотат повністю нівелюється, трансформуючись у чистому когнітивному вимірі: *бордовий* – етимологічно зумовлений топонім *Бордо* (французьке місто та однойменний регіон виноробства), цей знак у сучасній мовній свідомості зазнав тотальної денотативної редукції. Зв'язок із географічною локацією чи технологією виробництва напою повністю розірвано; лексема функціонує як автономний поняттєвий маркер темно-червоного спектра; *маренго* – історико-топонімійний хроматонім, що відсилає до локації битви під *Маренго* (Італія, 1800 рік) та кольору сукна військових шинелей. У поточному зрізі мови цей знак пройшов шлях абсолютної абстракції: він маркує виключно специфічний відтінок сірого кольору з чорним відливом,

втривавши будь-яку когезію з воєнно-історичним контекстом; **перський** (синій) – хроматонім етно-топонімійного характеру, що первинно апелював до матеріальної культури Персії (зокрема кольору тамтешньої глазурованої кераміки та інкрустацій). На рівні концептуальної автономізації знак повністю позбувся географічного та етнічного маркування, перетворившись на чистий когнітивний орієнтир у синьому макропросторі мови. Еволюція онімійних хроматонімів *бордовий, маренго, перський* наочно демонструє, як реальний, матеріальний простір Землі та історичні події сублімуються мовною свідомістю, залишаючи від речі чи території лише чистий, автономізований колірний конструкт.

Розподіл хроматонімів у межах рівня концептуальної автономізації дозволяє кодифікувати таку низку лексем без їхнього розлогого текстуального аналізу: у **межах моделі етимологічної редукції (абсолютна автономізація)**: *фіолетовий* (від середньовічного лат. *viola* – фіалка), *ліловий* (від франц. *lilas* – бузок), *червоний* (історично від червець – комах, з якої добували фарбу), *рудий* (етимологічно пов'язаний із рудою, залізом); у **межах моделі денотативного роздвоєння** (семантичний дуалізм): *вишневий, малиновий, каштановий, фісташковий, шоколадний, кавовий, кремовий, лимонний, пісочний*; у **межах моделі оптико-аксіологічної ідеалізації та метафоризації** (відрив від металу в бік холодного саява та шляхетності), *платиновий* (еквівалент чистого білого блиску та елітарності), *кришталевий* (трансформація у концепт прозорості та чистоти), *небесний* (сублімація простору у категорію піднесеного), *смарагдовий* (використання як метафори життєдайної глибини зелені). Наявність цих одиниць свідчить про те, що українська хроматична система володіє потужним потенціалом до поняттєвого саморозгортання, де колишні назви утилітарних речей, рослин чи мінералів успішно адаптуються мовною свідомістю для обслуговування абстрактного мислення.

Таким чином, когнітивна еволюція хроматонімів на рівні концептуальної автономізації (від повної семантичної редукції у лексемах *рожевий* чи *коричневий* до оптико-аксіологічних сублімацій у знаках *золотий, перламутровий* та *буриштиновий*) наочно демонструє механізм поступового вивільнення колірного смислу з його матеріальної оболонки. Звільняючись від денотативної залежності, хроматичний знак перестає бути просто утилітарною ознакою конкретного предмета, мінералу чи рослини, а трансформується у гнучкий, самодостатній мисленнєвий конструкт. Цей етап тотальної дематеріалізації є принципово важливим для архітекtonіки дослідження, оскільки набута поняттєва свобода та ідеалізація знака остаточно позбавляють його речової щільності. Тим самим колірний концепт перетворюється на готову семіотичну матрицю, що відкриває шлях для його фінального розгортання на найвищому рівні мовного функціонування – як суспільно-політичної, світоглядної та національно-маркованої ідеологеми в межах рівня дискурсивної конверсії.

Рівень дискурсивної конверсії: перехід у статус ідеологеми – це вища точка дематеріалізації (44 одиниці у вибірці), граничний етап еволюції хроматичної номінації, де зв'язок із природним прототипом повністю анігілюється. Колірний знак трансформується в автономну одиницю соціального кодування. У цьому випадку спостерігаємо дискурсивну симулякризацію, колір стає «порожнім знаком», який наповнюється ситуативним політичним змістом. На цій стадії процес дематеріалізації хроматичного знака досягає свого семіотичного апогею: колір не просто позбавляється речової залежності (як на рівні предметної детермінації) і не лише функціонує як абстрактне поняття спектра (як на рівні концептуальної автономізації), а повністю підпорядковується законам соціокультурного, політичного та ідеологічного дискурсів. Хроматичний знак конвертується в ідеологему – надтекстовий смисловий конструкт, який акумулює колективні цінності, історичну пам'ять, світоглядні доктрини та маркує соціокультурну ідентичність лінгвокультурної спільноти. Дискурсивна конверсія трансформує колір із категорії візуального сприйняття в інструмент соціального моделювання та ідеологічного маркування. У досліджуваному корпусі одиниць цей рівень репрезентований когнітивними моделями, що демонструють перетворення колишніх «природних» чи «автономних» кольорів на потужні семіотичні коди. *Модель політико-ідеологічної конверсії* (Суспільне кодування). Ця модель фіксує перехід хроматоніма у площину суспільно-політичної прагматики, де знак маркує історичні події, державні інституції або політичні рухи. Хроматонім *помаранчевий* пройшов етап повної автономізації від цитрусового денотата; цей хроматонім у новітньому українському дискурсі зазнав вторинної семіотизації, конвертувавшись в ідеологему суспільно-політичного спротиву, демократичного вибору та громадянської солідарності (контексти «помаранчева команда», «помаранчевий табір», «ідеали Помаранчевої революції»). Знак повністю втратив колірну детонацію, ставши політичним маркером епохи. Хроматоніми *пурпуровий* / *порфіровий* етимологічно пов'язані з моллюсками та виготовленням дорогої фарби, ці знаки у дискурсі влади конвертувалися в ідеологему монархійної легітимності, верховного статусу та імперської ієрархії («пурпураносці», «народитися в порфірі»), де колір є синонімом державної влади. *Модель етнокультурної та націєствірної сакралізації* – найбільш репрезентативна модель для української мовної картини світу, де дематеріалізований колір стає ядром національного міфу та етнічного самосвідомлення. Когнітивна пара *Золотий і Блакитний* на цьому рівні аналізу остаточно втрачає фізичні конотації (жовтого металу та атмосферного явища) і конвертується в макроідеологему українського державного та національного буття. Дискурсивне розгортання сполучень «жовто-блакитний прапор», «жовто-блакитна символіка» апелює не до спектральних характеристик, а до концептів суверенітету, волі, сакрального зв'язку між земним (житнім, хліборобським) та небесним (духовним) вимірами нації. Лексеми *калиновий* / *малиновий* похо-

дять від фітонімічних денотатів, у межах дискурсивної конверсії сублімуються в історико-козацькі та поетичні коди. **Малиновий** колір трансформується в ідеологему козацької слави, військової доблесті та лицарської честі («малиновий стяг»), а **калиновий** – стає лінгвокультурним кодом самої України, її мови, долі та туги («калинова мова», «калиновий край»). **Модель метафізичної та есхатологічної символізації** описує знаки, що конвертувалися у філософські, релігійні чи етичні категорії, маркуючи межу між буттям і небуттям, світлом і темрявою. Хроматонім **антрацитовий**, на відміну від рівня предметної детермінації, де він дублював властивості вугілля, у дискурсі екзистенційної прози чи філософської есеїстики цей знак конвертується в ідеологему абсолютної, непроглядної темряви, душевного вакууму, депресивного техногенного тиску або есхатологічного фіналу («антрацитова ніч душі», «антрацитовий тупик буття»). У цій площині хроматонім **бурштиновий** остаточно сублімується в ідеологему неглінного, божественного світла, застиглого вічного часу та метафізичного тепла, виступаючи маркером ностальгії за втраченим ідеальним світом.

Класифікаційний масив знаків дискурсивної конверсії. Системність цього рівня підтверджується розподілом інших одиниць, що функціонують як усталені соціокультурні ідеологеми: **соціально-політичні та класові коди:** **білий** (ідеологема аристократизму, чистоти або контрреволюційного руху – «біла гвардія»), **червоний** (ідеологема радянського тоталітарного дискурсу, пролетарської ідеології – «червоний терор», «червоний куток»), **зелений** (ідеологема екологічного активізму, мілітарного камуфляжу або політичного популізму); **національно-історичні міфологеми:** **червоно-чорний** (ідеологема українського визвольного руху, боротьби та трагізму).

Окремим механізмом дематеріалізації є **евфемізація та табуїзація**, яскраво представлена номінацією **сірий**. Вона еволюціонує від позначення кольору природного субстрату (попелу) до статусу концепту, що маркує «неви-значеність», «позазаконність» або «непомітність» (*сіра зона, сірі схеми, сірий кардинал*). Повна деструктурація оптичного компонента знака спостерігається у медіатекстах, де колір стає чистим маркером соціополітичних процесів: *«Економіка країни продовжує балансувати в сірій зоні, де правові норми поступаються місцем ситуативним домовленостям»* (<https://www.eurofest.org.ua>). У цьому випадку хроматонім **сірий** остаточно втрачає зв'язок зі спектром, трансформуючись у симулякр, що позначає відсутність законності та прозорості. У цих конструкціях хроматичний знак виступає вже не як візуальний атрибут, а як семантичний оператор, що вказує на відсутність чіткої бінарної опозиції (чорне – біле).

Таким чином, аналіз рівня дискурсивної конверсії доводить, що семантична траєкторія хроматичного знака завершується повною ліквідацією його первинної денотативної природи. Перетворення назви кольору на ідеологему маркує остаточну дематеріалізацію хроматичного знака: речовий носій зникає,

поступаючись місцем чистому соціокультурному чи суспільно-політичному смислу. Узагальнюючи результати дослідження всього корпусу (200 одиниць), можемо констатувати наявність чіткої трирівневої вертикалі когнітивного розгортання кольору в мові: від рівня предметної детермінації (де панує диктат матеріального об'єкта), через рівень концептуальної автономізації (де знак набуває поняттєвої свободи й оптичної ідеалізації), до рівня дискурсивної конверсії (де колір стає чистим ідеологічним кодом). Зафіксована когнітивна модель дематеріалізації унаочнює, як людське мислення використовує оптичні та кольорні ресурси мови для структурування абстрактних ідеологічних систем, перетворюючи фізичний світ речей на ментальний світ символів та ідеологем.

Висновки та перспективи. У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано та на широкому фактичному матеріалі проілюстровано процес дематеріалізації хроматичного знака в українській мовній картині світу. Основні результати наукової розвідки дали змогу дійти таких висновків:

1. Обґрунтовано трирівневу вертикаль семіозису: еволюція від предметного хроматичного знака в мові не є хаотичною, а підпорядкована строгій когнітивній ієрархії, що маркує поступовий відрив знака від речового носія. Цю вертикаль вибудовано через послідовну зміну трьох ступенів: *рівня предметної детермінації, рівня концептуальної автономізації та рівня дискурсивної конверсії*.

2. Верифіковано рівень предметної детермінації як «нульову точку» матерії. Доведено, що на початковому етапі хроматичний знак виявляє максимальну семантичну когезію з фізичним денотатом. Аналіз лексем *махагоновий, цинамоновий* (флора), *теракотовий, антрацитовий* (мінерали) та *прюнелевий* (артефакт) засвідчив, що їхня семантика повністю підпорядкована диктату матеріального об'єкта. Знак на цьому рівні є синкретичним – він фіксує не лише колір, а й пам'ять про щільність, фактуру, блиск чи походження речі, що обмежує його абстрактне функціонування.

3. Виявлено механізми концептуальної автономізації. Встановлено, що руйнування зв'язку «назва речі – назва кольору» відбувається через три когнітивні моделі: *етимологічну редукацію* (*рожевий, коричневий, фіолетовий*), де пам'ять про предмет повністю стирається; *семантичний дуалізм* (*бузковий, оливковий, вишневий*), де колір і предмет роздвоюються в мовній свідомості; *оптико-аксіологічну ідеалізацію* (*золотий, перламутровий, буришиновий*), де матеріальна форма редукується до чистого світлого ефекту (мерехтіння, іррадіації) та ціннісного орієнтира. Лексема *помаранчевий* визначена як базовий когнітивний місток, що ілюструє повну поняттєву сублімацію колишнього цитрусового денотата.

4. Доведено фінальну конверсію кольору в ідеологему. На найвищому рівні – дискурсивної конверсії – хроматичний знак остаточно втрачає кольірну природу і трансформується в наднарративний смисловий код. На матеріалі дослі-

дження продемонстровано, як дематеріалізовані кольори переходять у площину політико-ідеологічного кодування (*помаранчевий* як символ революційного спротиву, *пурпуровий* як код влади), етнокультурної сакралізації (*золотий і блакитний* як макроідеологема українського державного буття, *малиновий* як козацький міф) та есхатологічної символізації (*антрацитовий* як концепт екзистенційного вакууму).

5. Розкрито загальну когнітивну прагматику процесу. Зафіксована трирівнева модель дематеріалізації унаочнює фундаментальну властивість людського мислення: використання чуттєво-сприйманих (оптичних) ресурсів мови для структурування надскладних абстрактних, філософських та ідеологічних систем. Українська хроматична система (зокрема досліджувані одиниці) демонструє ступінь гнучкості, успішно перетворюючи фізичний світ емпіричних речей на ментальний простір національно маркованих символів.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у вивченні динаміки дематеріалізації кольорних знаків у цифровому дискурсі та соціальних мережах, а також у порівняльному аналізі ідеологізації хроматонімів у слов'янських та західноєвропейських мовних картинах світу з метою виявлення універсальних та етноспецифічних моделей метафоризації кольору.

Література

1. Бабій І. М. Семантико-естетична парадигма назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі художньої прози ХХ ст.) : монографія / за наук. ред. Н. М. Солюгуб. Тернопіль : Осадця Ю. В., 2021. 238 с.
2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
3. Іншаков А. Є. Теоретичні засади дослідження кольірної лексики в мовознавстві. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9(1). С. 188–195. <https://doi.org/10.31812/filstg.v9i1.528>
4. Іншакова І. О. Семантика похідних, утворених від назв кольорів. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. Вип. 6(1). С. 227–232. <https://doi.org/10.31812/filstd.v6i1.798>
5. Колоїз Ж. В. Неузале словотворення : монографія. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с.
6. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : монографія. Київ : Акцент, 2007. 311 с.
7. Крижанська О. М. Яким буває червоне (символічні кольороназви в українській мові). *Українська мова і література в школі*. 2001. № 2. С. 22–25.
8. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 1997. 129 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu/handle/123456789/16890> (дата звернення: 16.05.2026).
9. Мазепова О. Концепт кольору та його місце в художній картині світу (на матеріалі сучасної перської поезії). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. № 61. С. 52–61.
10. Матковська Г. О. Семантико-прагматичні особливості вторинних термінів-кольороназв. *Наука. Теорія і практика : міжнар. наук.-практ. конф.* Варшава, 2011. С. 60–62.

11. Мойсієнко А. К. Динамічний аспект номінації : монографія. Київ : Київський університет, 2004. 99 с.
12. Пастушенко Т. Т. Колірна номінація як елемент вторинної мовної картини світу (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 1998. 16 с.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики: монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
14. Семашко Т. Ф. Особливості семантики та функціонування слів-кологоративів в українській фразеології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 27 с.
15. Словник української мови : в 11 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
16. Словник української мови: у 20 т. Т. 1–12. URL: <http://services.ulif.org.ua/exp/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: 16.05.2026).
17. Топчий О. Ю. Національна специфіка символіки кологоративу синій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70), № 1, ч. 3. С. 64–69. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/11>
18. Форманова С. В., Базик О. І. Семантико-стилістичні функції хроматизмів як засіб формування національно-мовної картини світу. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74395/29-Formanova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.05.2026).
19. Шитик Л. В., Юлдашева Л. П. Функційно-семантичний потенціал ахроматичних кольорів у сучасній українській поезії про війну. *Мовознавчий вісник*. 2023. Вип. 34. С. 130–142.
20. Яворська Г. М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*. 1999. № 2–3. С. 42–50.
21. Barthes R. *Mythologies* / transl. by A. Lavers. New York : Hill and Wang, 1972. 160 p.
22. Eco U. *A Theory of semiotics*. Bloomington : Indiana University Press, 1976. 354 p.
23. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
24. Wierzbicka A. The meaning of terms: semantics, culture, and cognition. *Cognition Linguistics*. 1990. Vol. 1, no. 1. P. 99–150.

References

1. Babii, I. M. (2021) *Semantyko-estetychna paradyhma nazv koloriv u suchasni ukrainii movi (na materiali khudozhnoi prozy XX st.)* [Semantic and aesthetic paradigm of color names in the modern Ukrainian language (based on 20th-century fiction prose)]. Ternopil: Osadtsa Yu. V. [in Ukrainian].
2. Melnychuk, O. S. (ed.) (1982–2012) *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 1–6. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
3. Inshakov, A. Ye. (2013) ‘Teoretychni zasady doslidzhennia kolirnoi leksyky v movoznavstvi’ [Theoretical foundations of the study of color vocabulary in linguistics], *Filologichni Studii: Naukovyi Visnyk Kryvorizkoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu*, (9(1)), pp. 188–195. <https://doi.org/10.31812/filstg.v9i1.528> [in Ukrainian].
4. Inshakova, I. O. (2011) ‘Semantyka pokhidnykh, utvorenykh vid nazv koloriv’ [Semantics of derivatives formed from color names], *Filologichni Studii: Naukovyi Visnyk*

Kryvorizkoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu, (6(1)), pp. 227–232. <https://doi.org/10.31812/filstd.v6i1.798> [in Ukrainian].

5. Koloiz, Zh. V. (2015) *Neuzualne slovotvorennia* [Non-usual word formation]. Kryvyi Rih: NPP Asteriks. [in Ukrainian].

6. Koloiz, Zh. V. (2007) *Ukrainska okazionalna deryvatsiia* [Ukrainian occasional derivation]. Kyiv: Aktsent. [in Ukrainian].

7. Kryzhanska, O. M. (2001) ‘Yakym buvaie chervone (symvolichni koloronazvy v ukrainskii movi)’ [What “red” can be (symbolic color names in the Ukrainian language)], *Ukrainska Mova i Literatura v Shkoli*, (2), pp. 22–25. [in Ukrainian].

8. Lysychenko, L. A. (1997) *Leksyko-semantychna systema ukrainskoi movy* [Lexical-semantic system of the Ukrainian language]. Kharkiv. Available at: <https://dspace.hnpu.edu/handle/123456789/16890> (Accessed: 16 May 2026). [in Ukrainian].

9. Mazepova, O. (2014) ‘Kontsept koloru ta yoho mistse v khudozhnii kartyni svitu (na materiali suchasnoi perskoi poezii)’ [The concept of color and its place in the artistic worldview (based on modern Persian poetry)], *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Serii Filolohichna*, (61), pp. 52–61. [in Ukrainian].

10. Matkovska, H. O. (2011) ‘Semantyko-prahmatychni osoblyvosti vtorynykh terminiv-koloronazv’ [Semantic and pragmatic features of secondary color terms], in *Nauka. Teoria i praktyka: proceedings of international conference*. Warsaw, pp. 60–62. [in Ukrainian].

11. Moisiienko, A. K. (2004) *Dynamichnyi aspekt nominatsii* [Dynamic aspect of nomination]. Kyiv: Kyivskyi universytet. [in Ukrainian].

12. Pastushenko, T. T. (1998) *Kolirna nominatsiia yak element vtorynnoi movnoi kartyny svitu (na materiali suchasnoi anhliiskoi movy)* [Color nomination as an element of the secondary linguistic worldview (based on modern English)]. Extended abstract of the PhD thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

13. Prykhodko, A. M. (2008) *Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvnii paradyhmi linhvistyky* [Concepts and concept systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier. [in Ukrainian].

14. Semashko, T. F. (2008) *Osoblyvosti semantyky ta funktsionuvannia sliv-koloratyv v ukrainskii frazeolohii* [Features of semantics and functioning of color terms in Ukrainian phraseology]. Extended abstract of the PhD thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

15. Bilodid, I. K. (ed.) (1970–1980) *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. (11 vols.). Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. [in Ukrainian].

16. *Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 1–12. Available at: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> (Accessed: 16 May 2026). [in Ukrainian].

17. Topchyi, O. Yu. (2020) ‘Natsionalna spetsyfika symvoliky koloratyvu synii’ [National specificity of the symbolism of the color “blue”], *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. I. Vernadskoho. Serii Filolohiia*, 31/70(1/3), pp. 64–69. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/11> [in Ukrainian].

18. Formanova, S. V., and Bazyk, O. I. (n.d.) *Semantyko-stylistychni funksii khromatyzmiv yak zasib formuvannia natsionalno-movnoi kartyny svitu* [Semantic and stylistic functions of chromatisms as a means of forming the national linguistic worldview]. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74395/29-Formanova.pdf> (Accessed: 17 May 2026). [in Ukrainian].

19. Shytyk, L. V. and Yuldasheva, L. P. (2023) ‘Funksiino-semantychnyi potentsial akhromatychnykh koloriv u suchasni ukrainskii poezii pro viinu’ [Functional-semantic potential

of achromatic colors in modern Ukrainian war poetry], *Movoznavchyi Visnyk*, (34), pp. 130–142. [in Ukrainian].

20. Yavorska, H. M. (1999) 'Movni kontsepty koloru (do problemy katehoryzatsii)' [Linguistic concepts of color (the problem of categorization)]. *Movoznavstvo*, (2–3), pp. 42–50. [in Ukrainian].

21. Barthes, R. (1972) *Mythologies*. New York: Hill and Wang.

22. Eco, U. (1976) *A theory of semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.

23. Lakoff, G. and Johnson, M. (1980) *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

24. Wierzbicka, A. (1990) 'The meaning of terms: semantics, culture, and cognition', *Cognitive Linguistics*, 1(1), pp. 99–150.

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 821.161.2'06-32.09:81'363.612.2](045)
<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368026>

С. В. Дмитрієв,

канд. філол. наук, доц.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
 доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-0545-4614>

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ В ОПОВІДАННІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА «ПРОЛЕТІЛИ КОНІ»

У статті здійснено комплексне лінгвістичне дослідження функціонування метафоричних моделей в оповіданні Євгена Гуцала «Пролетіли коні». Проаналізовано систему метафоричних утворень як одну з базових складових ідіостилу письменника та засіб концептуалізації його мовної картини світу. Дослідження охоплює типологічну характеристику метафор за структурно-семантичними, функціональними та когнітивними ознаками. Досліджуються механізми метафоризації художнього дискурсу та функціональне навантаження метафоричних моделей у створенні психологічної характеристики образів-персонажів, репрезентації історичної пам'яті, моделюванні екзистенційного простору та формуванні складових гуманістичної концептосфери художнього тексту. Особливу увагу зосереджено на ключових концептуальних моделях «ЛЮДИНА – МЕХАНІЗМ», «ТЕХНІКА – ЖИВА ІСТОТА», «ДУША – ПРОСТІР», «ПАМ'ЯТЬ – ВОГОНЬ», «ЖИТТЯ – ШЛЯХ» та архетипній моделі складової картини світу українського народу «КОНІ – ЖИТТЯ / МОЛОДІСТЬ / ІСТОРИЧНИЙ РУХ». У статті робиться спроба аргументації твердження про те, що система метафоричних моделей є одним із основних механізмів організації художнього дискурсу Євгена Гуцала, що виступає основним інструментом забезпечення глибокої психологізації тексту, символізації історичного досвіду та репрезентації індивідуально-авторської мовної картини світу.

Метою дослідження є комплексний аналіз метафоричних моделей в оповіданні Євгена Гуцала «Пролетіли коні», визначення закономірностей їх функціонування, дослідження когнітивних механізмів творення, функціонального навантаження і ролі в формуванні художнього світу твору та ідіостилу письменника.

Об'єктом дослідження є система метафоричних моделей оповідання Євгена Гуцала «Пролетіли коні», їх структурна організація, семантика та системні зв'язки. **Предметом дослідження** є функціонування метафоричних моделей у художньому тексті твору, їх когнітивні, стилістичні та дискурсові особливості. **Джерельною базою** дослідження є текст оповідання Євгена Гуцала «Пролетіли коні».

У статті використано відповідний комплекс методів дослідження: описативний, структурно-семантичний, функціонально-стилістичний, контекстуальний, елементи когнітивно-дискурсивного аналізу, а також метод концептуального моделювання.

Ключові слова: метафора, метафорична модель, когнітивна лінгвістика, лінгвістична, художній дискурс, ідіостиль, вторинна номінація, концептуальна метафора, семантика.

S. V. Dmytriiev,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
and Language Training for Foreigners*

METAPHORICAL MODELS IN YEVHEN HUTSALO'S SHORT STORY "THE HORSES FLEW BY"

The article presents a comprehensive linguistic study of the functioning of metaphorical models in Yevhen Hutsalo's short story *The Horses Flew By*. It examines the system of metaphorical constructions as one of the fundamental components of the writer's individual style and as a means of conceptualizing his linguistic worldview. The research provides a typological analysis of metaphors according to their structural-semantic, functional, and cognitive characteristics. Particular attention is paid to the mechanisms of metaphorization based on the transfer of meaning through similarities in functions, properties, and spatial characteristics, as well as on anthropomorphization, personification, and the conceptualization of the human inner world.

The study investigates the functional role of metaphorical models in constructing the psychological characterization of literary characters, representing historical memory, modeling the existential space, and shaping the humanistic conceptual sphere of the artistic discourse. Special emphasis is placed on the key conceptual models HUMAN BEING IS A MACHINE, TECHNOLOGY IS A LIVING BEING, THE SOUL IS A SPACE, MEMORY IS FIRE, LIFE IS A JOURNEY, and on the archetypal conceptual model constituting part of the Ukrainian national worldview, HORSES ARE LIFE / YOUTH / HISTORICAL MOVEMENT.

The article argues that the system of metaphorical models constitutes one of the principal mechanisms organizing Yevhen Hutsalo's artistic discourse. It functions as a key instrument for achieving profound psychological depth, symbolizing historical experience, and representing the author's distinctive linguistic worldview.

Keywords: metaphor, metaphorical model, cognitive linguistics, linguostylistics, artistic discourse, idiostyle, conceptual metaphor, semantics.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Метафора є одним із найпродуктивніших механізмів художнього мислення, що забезпечує багатогранність концептуалізації дійсності та репрезентацію індивідуально-авторської мовної картини світу. У сучасній лінгвістиці вона розглядається не лише як стилістичний засіб, а передусім як універсальний спосіб пізнання й категоризації світу, що відображає особливості національного та індивідуально-авторського світобачення.

Проза Євгена Гуцала посідає чільне місце в українській літературі другої половини XX століття завдяки глибокому психологізму, органічному поєднанню ліричного та філософського вимірів, високому рівню образності та своєрідності індивідуального стилю. Одним із найважливіших компонентів його ідіостилу є розгалужена система метафоричних моделей, що формує художню органі-

зацію тексту, його емоційно-смісловий простір та забезпечує багаторівневу концептуалізацію історичної пам'яті, моральних цінностей та внутрішнього світу персонажів.

Попри значну кількість мовознавчих та літературознавчих досліджень стилістичної структури творів Євгена Гуцала, системне вивчення лінгвістичних аспектів метафоричних моделей його малої прози залишається досить актуальним. Наявні наукові праці переважно зосереджуються на проблемах поетики, жанрової специфіки, психологізму чи символіки, тоді як цілісне осмислення організації метафоричного простору художнього тексту, закономірностей функціонування концептуальних моделей та їх ролі у формуванні ідіостилу письменника потребує поглибленого та деталізованого дослідження.

Аналіз досліджень проблеми. Проблема художньої метафори тривалий час в центрі уваги українського та світового мовознавства. У сучасній лінгвістиці вона розглядається не лише як стилістичний засіб художньої виразності, а й як універсальний когнітивний механізм концептуалізації світу, що забезпечує репрезентацію індивідуально-авторської мовної картини світу та формування художнього дискурсу.

Теоретичні засади дослідження метафори сформовано в працях Дж. Лакоффа, М. Джонсона, М. Блека, П. Рікера, які довели, що метафора є не лише способом вторинної номінації, а й особливою формою осмислення дійсності, заснованою на взаємодії концептуальних сфер. Механізми метафоризації були об'єктом дослідження багатьох українських мовознавців, зокрема О. О. Потєбні, О. О. Тараненка, В. М. Русанівського, В. Н. Вовк, М. Лабащука та ін. У сучасному українському мовознавстві метафору на матеріалі художнього дискурсу досліджують Н. І. Варич, Т. А. Єщенко, Т. Є. Кіс, Л. В. Кравець, Т. П. Матвєєва, О. М. Тищенко та ін. У працях дослідників метафоризація розглядається як один із найпродуктивніших механізмів мовної творчості, текстотворення та індивідуально-авторської концептуалізації світу. Метафору в творчості Євгена Гуцала досліджували О. В. Дуденко [4], М. Мамич [6] та ін.

Окремий напрям сучасних студій становить дослідження ідіостилу українських письменників-шістдесятників, у яких система художніх тропів аналізується як цілісна модель авторського світобачення. У цьому аспекті особливого значення набувають праці, присвячені когнітивній природі художньої образності, взаємозв'язку мовної особистості письменника та його концептуальної картини світу.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що мовотворчість Євгена Гуцала досліджувалася переважно в літературознавчому аспекті. Значно менше уваги приділено комплексному лінгвістичному аналізу його ідіостилу. Практично відсутні спеціальні дослідження, в яких метафоричні утворення розглядалися б як взаємопов'язана система концептуальних моделей.

Саме тому дослідження метафоричних моделей оповідання Євгена Гуцала «Пролітали коні» є актуальним як для сучасної лінгвістичної стилістики, так і

для когнітивної семантики, оскільки дає змогу простежити закономірності функціонування авторської метафори та визначити особливості її структурно-семантичної організації.

Метою дослідження є комплексний аналіз системи метафоричних моделей в оповіданні Євгена Гуцала «Пролетіли коні», визначення особливостей їх структурно-семантичної організації, когнітивних механізмів творення, функціонального навантаження та ролі в формуванні індивідуально-авторської мовної картини світу. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: виявити основні метафоричні моделі, репрезентовані в оповіданні; визначити функції метафоричних моделей у створенні психологічної характеристики персонажів; визначити місце метафоричних моделей у структурі ідіостилю Євгена Гуцала.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метафоричний простір оповідання «Пролетіли коні» становить складну багаторівневу систему взаємопов'язаних концептуальних моделей, що забезпечують не тільки художню образність твору, а й його глибинну смислову гармонізацію. Аналіз тексту оповідання дає підстави стверджувати, що автор використовує метафору як універсальний механізм осмислення історичної реальності, внутрішнього світу людини, морального вибору та екзистенційного досвіду. Всі виявлені метафоричні моделі функціонують не ізольовано, а формують цілісну концептуальну систему.

Однією з домінантних моделей твору є корелювання концептів **ЛЮДИНА – МЕХАНІЗМ**. Автор демонструє принципову деформацію людської природи, коли люди перестають сприйматися як живі істоти й набувають ознак знеособлених механізмів. Спостерігаючи за людьми біля молотарки, Яків Несторович бачить не селян, а «механічно заведених бовванчиків» [3, с. 16], які виконують одноманітні рухи, підкорюючись чужій ворожій силі. Така метафоризація свідчить про втрату людиною власної суб'єктності, коли природна праця перестає бути творчим актом і перетворюється на автоматизоване виконання.

Особливої психологічної глибини ця модель набуває тоді, коли герой переносить її на самого себе: він відчуває себе «механічним бовванчиком», тоді як справжній Яків Несторович, людина довоєнного часу, ніби перестає існувати. Автор досягає високої художньої напруги завдяки протиставленню живої людської особистості та механізованої оболонки, що змушена існувати в умовах окупації. Таким чином, механістична метафора перестає бути лише художнім образом і перетворюється на концептуальну модель дегуманізації.

Логічним продовженням механістичної концептуалізації людини є метафорична модель **ТЕХНІКА – ЖИВА ІСТОТА**. Якщо людина поступово втрачає властиві їй ознаки, то технічний об'єкт, навпаки, набуває біологічних характеристик. Опис локомотива засвідчує послідовне перенесення ознак живого організму на механізм: він має «продовгастий циліндричний тулуб» [3, с. 15], у якому «гуло й гримкотіло його шалене серце» [3, с. 15]. Подібна антропомор-

фізація технічного об'єкта не є випадковим художнім прийомом. Вона виконує важливу концептуальну функцію, оскільки демонструє радикальне порушення звичного порядку речей.

Особливо показовою є семантична взаємодія двох протилежних концептуальних моделей – **ЛЮДИНА** – **МЕХАНІЗМ** і **ТЕХНІКА** – **ЖИВА ІСТОТА**. Їх паралельне функціонування створює своєрідну художню інверсію, що стає одним із провідних принципів організації тексту. Машина не просто працює – вона ніби живе власним життям, тоді як люди виконують одноманітні дії, позбавлені власної волі, духовної свободи та внутрішнього змісту. У результаті технічний світ починає домінувати над людським, витісняючи особистість. Таке образне протиставлення має виразне когнітивне підґрунтя. У межах концептуальної моделі джерелом метафоризації виступає сфера живого організму, тоді як сферою-мішенню стає техніка. Проте це перенесення не обмежується традиційною персоніфікацією. Воно формує новий смисловий рівень твору, на якому технічна цивілізація постає як сила, здатна підпорядкувати собі людське буття. Саме тому локомотив у свідомості героя сприймається як «істота з іншого світу» [3, с. 15], тобто як чужорідний елемент, що агресує в гармонійному просторі людини. Отже, модель **ТЕХНІКА** – **ЖИВА ІСТОТА** виконує не лише образотворчу, а й світоглядну функцію.

Однією з характерних особливостей ідіостилу Євгена Гуцала є просторове осмислення внутрішнього світу людини. Душевний стан персонажів майже ніколи не описується безпосередньо, натомість репрезентується через просторові, люмінарні або натурфактні образи. У такий спосіб актуалізується концептуальна модель **ДУША** – **ПРОСТІР**, яка є одним із центральних інструментів психологізації оповіді. В оповіданні автор паралельно характеризує зовнішній і внутрішній світ героя: «Смеркало в природі, смеркало і в його душі» [3, с. 14]. Звичний процес зміни дня і ночі переноситься на духовний стан людини, внаслідок чого внутрішній світ набуває просторових характеристик. Душа постає як особливий художній світ, здатний темніти, втрачати життєву енергію або, навпаки, наповнюватися світлом. Логічний розвиток моделі спостерігаємо в описах внутрішнього стану Якова Несторовича після загибелі учнів. Порожнеча неба співвідноситься з порожнечою людської душі, а просторові категорії набувають виразного психологічного змісту. «Пустка вгорі, в небі, схожа на порожнечу в його душі – така ж тоскна й така ж чорна» [3, с.17]. Внутрішній світ героя постає як безмежний, але спустошений простір, у якому вже немає місця ні для радості, ні для життєвої перспективи.

Важливе місце в образній системі оповідання посідає концептуальна модель **ПАМ'ЯТЬ** – **ВОГОНЬ**, що розкриває внутрішній світ головного героя та осмислює проблему історичної пам'яті. На відміну від традиційного уявлення про пам'ять як психічний процес, письменник послідовно наділяє її ознаками світла, тепла та вогню, що надає цьому поняттю динамічного характеру. Дитячий спогад постає як образ, що «світівся синім вогником перед зором» [3, с. 17],

а пізніше окремі переживання героя «тліли в пам'яті» [3, с. 18]. Такі художні деталі показують, що пам'ять у художній концепції письменника не є пасивним сховищем минулого. Вона функціонує як жива духовна енергія, здатна підтримувати внутрішню цілісність особистості навіть тоді, коли руйнуються моральні орієнтири. Когнітивною основою цієї моделі виступає перенесення властивостей фізичного вогню на абстрактну сферу людської пам'яті. Подібне метафоричне поєднання дозволяє авторові передати тривалість і незнищенність духовного досвіду. Особливої виразності ця модель набуває у фінальних епізодах твору. Після загибелі учнів саме пам'ять стає єдиною духовною силою, здатною подолати смерть. Фізичне життя завершується, однак життя продовжується в пам'яті вчителя.

Отже, концептуальна модель **ПАМ'ЯТЬ – ВОГОНЬ** реалізує одну з провідних ідей твору – незнищенність духовних цінностей навіть за умов історичної катастрофи. Вона забезпечує філософське осмислення людського буття й водночас формує емоційну домінанту всього оповідання.

Художнє мислення Євгена Гуцала відзначається органічним поєднанням внутрішнього світу людини з природою. В оповіданні формується концептуальна модель **ПРИРОДА – ЛЮДИНА**, що реалізується в багатьох персоніфікаціях та антропоморфних метафорах. Вітер «шепче», день «цвіте», земля «дихає», зоря «запалює погляд», пахощі парку «догорають». Особливо показовою є взаємодія природних образів із психологічними станами Якова Несторовича. Зміни в природі майже завжди відповідають змінам його душевних станів. Смеркання супроводжується духовним спустошенням героя; осінній вітер поглиблює відчуття самотності; холодне небо віддзеркалює втрату життєвої опори. Таким чином, зміни в природі стають своєрідною проєкцією внутрішнього життя людини. У когнітивному аспекті ця модель ґрунтується на взаємодії двох концептуальних сфер – **ЛЮДИНА** і **ПРИРОДА**, між якими відбувається постійний взаємообмін семантичними ознаками. Природа набуває людської емпатії, тоді як людина дедалі більше осмислює власне існування через природні процеси.

Водночас принципово важливо, що письменник протиставляє природний світ ворожому простору війни. Якщо природа зберігає здатність до емпатії, гармонії та моральної рівноваги, то соціальний світ виявляється механізованим, жорстким і духовно порожнім. Саме тому концептуальна модель **ПРИРОДА – ЛЮДИНА** виходить далеко за межі традиційної персоніфікації. Вона формує один із фундаментальних принципів художнього світу твору, відповідно до якого людина залишається духовно цілісною лише доти, доки не втрачає внутрішнього зв'язку з природою.

Однією з наскрізних концептуальних моделей оповідання є модель **ЖИТТЯ – ДОРОГА**, яка формує хронотопічну структуру твору та визначає його філософський зміст. На відміну від традиційної літературної символіки дороги як життєвого шляху, у художній системі Євгена Гуцала ця модель набуває глибокого екзистенційного змісту. Дорога перестає бути лише інструментом

переміщення персонажа в просторі й перетворюється на художній еквівалент людського буття. Показовим є епізод повернення Якова Несторовича з роботи, коли герой відчуває, що повертається «неначе з вигнання, з неволі добивався не в рідну домівку, а в нове вигнання» [3, с. 17]. У наведеному фрагменті просторовий рух втрачає свою буквальність і набуває символічного значення. Герой фактично не має кінцевого пункту призначення, оскільки історична реальність окупації руйнує саме поняття дому як духовного простору людини. Подальший розвиток цієї моделі пов'язаний з постійним мотивом переходу, який супроводжує центрального персонажа впродовж розвитку фабули. У когнітивному аспекті концептуальна модель **ЖИТТЯ – ДОРОГА** ґрунтується на перенесенні просторових категорій на сферу людського існування. Джерелом метафоризації виступає реальний шлях, тоді як сферою-мішенню стає емоційний досвід людини. Водночас дорога в оповіданні позбавлена традиційної перспективності. Вона не веде до оновлення чи спасіння. Навпаки, кожен наступний крок лише поглиблює усвідомлення історичної катастрофи. Концептуальна модель органічно поєднується з моделями **ДУША – ПРОСТІР** та **ПАМ'ЯТЬ – ВОГОНЬ**, утворюючи єдину систему екзистенційного осмислення людської долі.

Кульмінацією цілісної метафоричної системи оповідання є символічний образ коней, винесений у назву твору. Саме він виконує функцію центральної концептуальної домінанти, навколо якої організовується весь художній простір. Якщо попередні моделі репрезентують окремі аспекти людського буття, то образ коней інтегрує їх у єдину філософську систему. Фраза «**Пролетіли коні...**» [3, с. 17], яку Яків Несторович вимовляє після загибелі своїх учнів, сприймається не як випадкова ремінісценція, а як узагальнюючий символ швидкоплинності людського життя, незворотності історичного часу та трагедії цілого покоління. Вона неодноразово «прокручується» в свідомості героя, поступово набуваючи статусу лейтмотиву всього твору. У структурі художнього тексту образ коней функціонує як багатокomпонентна концептуальна метафора. Водночас ця модель репрезентує історичний рух як процес, що не підлягає людському контролю: «**Пролетіли коні, а пісня наздоганяла їх...**». Пісня виступає метафорою духовної пам'яті народу, яка здатна подолати часову дистанцію та зберегти моральний досвід покоління. З погляду когнітивної семантики модель **КОНІ – ЖИТТЯ / МОЛОДІСТЬ / ІСТОРИЧНИЙ РУХ** є інтегративною. Вона об'єднує майже всі попередні концептуальні моделі твору. Дорога набуває напряду, пам'ять – морального виправдання, природа – символічного завершення, а людина – можливості духовного безсмертя. Саме тому образ коней функціонує не лише як художній символ, а як своєрідний концептуальний код, через який письменник репрезентує власне розуміння історії, людини й часу. Здійснений аналіз метафоричних моделей дає підстави стверджувати, що заголовок оповідання виконує не номінативну, а концептотвірну функцію.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження засвідчило, що система метафоричних моделей в оповіданні Євгена Гуцала «Проле-

тілі коні» є одним із визначальних чинників організації художнього дискурсу та репрезентації індивідуально-авторської мовної картини світу. Метафоричні моделі функціонують як цілісна когнітивно-семантична система, в межах якої концептуалізуються внутрішній світ людини, історична пам'ять, моральний вибір і екзистенційний досвід.

У процесі аналізу встановлено домінантні концептуальні моделі: «ЛЮДИНА – МЕХАНІЗМ», «ТЕХНІКА – ЖИВА ІСТОТА», «ДУША – ПРОСТІР», «ПАМ'ЯТЬ – ВОГОНЬ», «ПРИРОДА – ЛЮДИНА», «ЖИТТЯ – ДОРОГА» та архетипну модель «КОНІ – ЖИТТЯ / МОЛОДІСТЬ / ІСТОРИЧНИЙ РУХ». Їх взаємодія забезпечує психологічну глибину оповіді, символізацію історичного досвіду та багаторівневу інтерпретацію художньої дійсності.

З'ясовано, що метафора в художній системі Євгена Гуцала виконує не лише образотворчу, а й концептотвірну, дискурсотвірну, когнітивну та світоглядну функції. Саме через систему взаємопов'язаних метафоричних моделей письменник формує гуманістичну концептосферу твору, осмислює проблему дегуманізації людини в умовах війни та стверджує незнищенність духовної пам'яті як фундаментальної цінності людського буття.

Результати дослідження поглиблюють уявлення про специфіку ідіостилю Євгена Гуцала та підтверджують перспективність когнітивно-дискурсивного підходу до вивчення художньої метафори. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в комплексному аналізі метафоричних моделей малої прози письменника в зіставленні з художніми системами інших українських прозаїків-шістдесятників, а також у дослідженні національно-культурної специфіки концептуальної метафоризації в українському художньому дискурсі.

Література

1. Бойко Н. І., Давиденко Л. Б. Градуальний ряд фразеологізмів-синонімів у контексті мовотворчої практики Є. Гуцала. *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*. 1996. Вип. 7. С. 188–191.
2. Важеніна О. Мовно-стильові особливості химерної прози. *Лінгвістичні студії*. 2001. Вип. 8. С. 180–184.
3. Гуцало Є. Пролетіли коні : оповідання та повісті. Київ : Вид-во гуманіт. літ., 2008. 384 с.
4. Дуденко О. В. Антропоморфізм метафоричних конструкцій у прозових творах Євгена Гуцала. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2012. Вип. 5. С. 49–55.
5. Коломієць О. М. Фразеологічні синоніми в системі образно-зображувальних засобів мови Є. П. Гуцала. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах : мат-ли Всеукр. наук. конф. (26–28 берез. 2003 р.)*. Дніпропетровськ : Економіка, 2003. С. 227–228.
6. Мамич М. Мовно-естетичний канон шістдесятництва в контенті жіночого журналу (на матеріалі прози Євгена Гуцала). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 47. С. 97–99.

7. Пасік Н. М. Фразеологічна репрезентація стильової домінанти химерності в художньому мовленні Євгена Гуцала. *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*. 2016. Вип. 84, № 7. С. 139–149.

8. Поповський А. М. Фразеологічні одиниці зі значенням «говорити» і «мовчати» в мові художніх творів Є. П. Гуцала. *Лінгвістика*. 2009. № 3(18). С. 77–84.

References

1. Boiko, N. I. and Davydenko, L. B. (1996) 'Hraduvalnyi riad frazeolohizmiv-synonimiv u konteksti movotvorchoi praktyky Ye. Hutsala' [Gradational series of phraseological synonymisms in the context of Yevhen Hutsalo's linguistic creativity], *Literatura ta Kultura Polissia. Serii: Filolohichni Nauky* [Literature and Culture of Polissya. Series Philology Research], (7), pp. 188–191. [in Ukrainian].
2. Vazhenina, O. (2001) 'Movno-stylovi osoblyvosti khymernoï prozy' [Linguistic and stylistic features of bizarre prose], *Linhvistychni Studii* [Linguistic Studies], (8), pp. 180–184. [in Ukrainian].
3. Hutsalo, Ye. (2008) *Proletily koni* [The horses flew by]. Kyiv: Vydavnytstvo humanitarnoi literatury. [in Ukrainian].
4. Dudenko, O. V. (2012) 'Antropomorfizm metaforychnykh konstruktiv u prozovykh tvorakh Yevhena Hutsala' [Anthropomorphism of metaphorical constructions in Yevhen Hutsalo's prose works], *Aktualni Problemy Filolohii ta Perekladoznavstva* [Current Issues of Linguistics and Translation Studies], (5), pp. 49–55. [in Ukrainian].
5. Kolomiets, O. M. (2003) 'Frazelohichni synonimy v systemi obrazno-zobrazhuvannykh zasobiv movy Ye. P. Hutsala' [Phraseological synonyms in the system of figurative means in the language of Ye. P. Hutsalo], *Leksyko-hramatychni innovatsii v suchasnykh slovianskykh movakh* [Lexical and grammatical innovations in contemporary Slavic languages]: proceedings of the All-Ukrainian scientific conference, Dnipropetrovsk, 26–28 March 2003. Dnepropetrovsk, pp. 227–228. [in Ukrainian].
6. Mamych, M. (2014) 'Movno-estetychnyi kanon shistdesiatnystva v kontenti zhinochoho zhurnalu (na materialy prozy Yevhena Hutsala)' [The linguistic-aesthetic canon of the Sixties in women's magazine content (based on Yevhen Hutsalo's prose)], *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademiia". Serii Filolohichna* [Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Philology Series], (47), pp. 97–99. [in Ukrainian].
7. Pasik, N. M. (2016) 'Frazelohichna reprezentatsiia stylovoi dominanty khymernosti v khudozhnomu movleni Yevhena Hutsala' [Phraseological representation of the stylistic dominant of bizarreness in Yevhen Hutsalo's artistic language], *Literatura ta Kultura Polissia. Serii: Filolohichni Nauky* [Literature and Culture of Polissya. Series Philology Research], (84(7)), pp. 139–149. [in Ukrainian].
8. Popovskiy, A. M. (2009) 'Frazelohichni odynitsi zi znachenniam 'hovoryty' i 'movchaty' v movi khudozhnykh tvoriv Ye. P. Hutsala' [Phraseological units meaning 'to speak' and 'to be silent' in the language of Ye. P. Hutsalo's literary works], *Linhvistyka* [Linguistics], (3(18)), pp. 77–84. [in Ukrainian].

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2'37:81'42:821.161.2-1.09П.Сорока
<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368027>

І. М. Павлюк,
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
аспірантка кафедри української мови та славістики
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-2626-1957>*

МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ТАНАТОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПТІВ У ПОЕЗІЇ ПЕТРА СОРОКИ

У статті досліджено специфіку вербалізації та функціонування танатологічних концептів у ліричній спадщині відомого українського письменника Петра Сороки. Обґрунтовано актуальність вивчення відповідних лінгвоментальних утворень, які відображають етнокультурну ідентичність та індивідуальну картину світу митця, репрезентації танатологічних концептів, передусім такого, як СМЕРТЬ, у ліричній спадщині П. Сороки. Об'єктом вивчення постала поетична спадщина митця, представлена в першому томі його «Вибраних творів» (2020 р.), а предметом – лінгвокогнітивні та лексико-семантичні особливості вираження зазначених одиниць у проаналізованих художніх текстах.

У результаті дослідження сформульовано стислі висновки, які доводять, що в ідіостилі Петра Сороки базовий концепт СМЕРТЬ не описує почуття безвиході, а розгортається у чотирьох взаємопов'язаних вимірах. У межах матеріального виміру зафіксовано фізичне згасання, відтворене через сукупність слів із тужливим емоційним забарвленням. Трансцендентний вимір розкриває християнську модель сприйняття світу, де біологічний кінець трансформується в лагідне благання душі про повернення до «Господнього вірію». Соціокультурний вимір висвітлює відхід інших діячів культури через некрологічні описи та пряме поетичне діалогування, унаслідок чого реалізуються вищі ментальні категорії пам'яті та вдячності. Логічною кульмінацією лірики постає текстуальне безсмертя, де художнє слово набуває ознак статичності. Поєднання цих чотирьох вимірів відображає цілісність авторського світосприйняття. У такій системі фізичне згасання людини долається через духовну пам'ять та силу художнього слова. Здійснені спостереження доводять, що саме філософський перехід від тлінного матеріального світу до вічності визначає самотність індивідуального стилю Петра Сороки. Перспективи дослідження пов'язані з подальшим вивченням взаємодії танатологічних мотивів із суміжними лінгвоментальними одиницями (ВІЧНІСТЬ, ДОЛЯ, ПАМ'ЯТЬ).

Ключові слова: концепт СМЕРТЬ, танатологічні категорії, лексико-семантична об'єктивація, Петро Сорока, індивідуально-авторська картина світу.

I. M. Pavliuk,*Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk,
Postgraduate Student at the Department of the Ukrainian Language and Slavistics***LINGUISTIC OBJECTIFICATION OF THANATOLOGICAL
CONCEPTS IN PETRO SOROKA'S POETRY**

The article explores the specificity of verbalization and functioning of thanatological concepts in the lyrical heritage of the famous Ukrainian writer Petro Soroka. The relevance of studying the corresponding linguoamental formations, which reflect the ethnocultural identity and the individual picture of the world of the artist, is substantiated, particularly the representation of thanatological concepts, primarily such as DEATH, in the lyrical heritage of P. Soroka. The object of the study is the poet's lyrical heritage, presented in the first volume of his "Selected Works" (2020), while the subject is the linguocognitive and lexico-semantic features of expressing the mentioned units in the analyzed artistic texts.

As a result of the research, conclusions are formulated proving that in Petro Soroka's idiostyle, the core concept of DEATH does not describe a feeling of hopelessness but unfolds in four interconnected dimensions. Within the material dimension, physical decay is captured, reproduced through a set of words with a mournful emotional coloring. The transcendent dimension reveals a Christian model of world perception, where the biological end is transformed into a gentle plea of the soul to return to the "Lord's warm lands" (Hostodnii vyrii). The socio-cultural dimension highlights the departure of other cultural figures through necrological descriptions and direct poetic dialogue, resulting in the realization of the higher mental categories of memory and gratitude. The logical culmination of the lyrics is textual immortality, where the artistic word acquires signs of staticity. The combination of these four dimensions reflects the integrity of the author's perception of the world. In such a system, the physical decay of a person is overcome through spiritual memory and the power of the artistic word. The conducted observations prove that it is the philosophical transition from the perishable material world to eternity that determines the originality of Petro Soroka's individual style. Prospects for further research are related to the study of the interaction between thanatological motifs and adjacent linguoamental units (ETERNITY, FATE, MEMORY).

Keywords: concept of DEATH, thanatological categories, lexico-semantic objectification, Petro Soroka, individual-author's picture of the world.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасному мовознавстві науковці все частіше звертають увагу на проблему моделювання індивідуально-авторської картини світу, яка не лише репрезентує світогляд митця, а й активізує етнокультурні аспекти. З-поміж безлічі абстрактних категорій особлива увага спрямована на дослідження концептів, які найповніше окреслюють сфери людського буття. Вагоме місце тут належить танатологічним концептуалізованим поняттям, оскільки саме вони виступають тими ментальними конструктами, що в художньому просторі тексту вибудовують

цілісні смислові системи. Концепти СМЕРТЬ і ВІЧНІСТЬ, які здебільшого розглядають у філософських дискурсах, в ідіостилях митців залишаються малодослідженими. Водночас вивчення цих категорій не обмежується простим описом танатологічної сфери, адже воно допомагає розкрити глибинні мовні механізми авторського світосприйняття.

Матеріалом для перевірки цих міркувань послужила поетична спадщина Петра Сороки. Найперше тому, що автор по-особливому моделює фінал людського життя, фіксуючи не статичні смисли, а динамічну екзистенційну думку, яка потребує глибокого когнітивного осмислення. Звідси й актуальність дослідження.

Аналіз досліджень проблеми. У сучасних мовознавчих студіях дедалі частіше звертаються до особливостей вербалізації концепту, який розуміють як «мінімальну структурну одиницю знання» [2, с. 38]. Особливу увагу дослідники приділяють екзистенційним поняттям – складним лінгвоментальним утворенням, що вміщують у собі етнокультурну ідентичність та індивідуальний світогляд митця. Зокрема, концепт СМЕРТЬ та інші танатологічні категорії стали об'єктом дослідження в наукових розвідках Л. Федорюк, Л. Губи, М. Стельмах, Т. Давидової, О. Бай, Т. Старостенко. Зауважимо, що у фахових працях концепт СМЕРТЬ здебільшого розглядають як «багатовимірний комплекс» [7, с. 7]. Очевидно, що зазначене поняття у своїй структурі вміщує природну зв'язаність з іншими концептами, які сприяють розгортанню цілісної системи авторських знань.

Отже, **метою** дослідження є з'ясувати специфіку мовної репрезентації танатологічних концептів, передусім такого, як СМЕРТЬ, у ліричній спадщині П. Сороки. Досягнення мети передбачає такі **завдання**: систематизувати наявні в сучасному мовознавстві підходи до осмислення екзистенційних концептів; простежити динаміку розгортання та трансформації концепту СМЕРТЬ у художньому просторі автора; виявити лексико-семантичні засоби та образні моделі, які репрезентують концепт СМЕРТЬ у ліриці поета.

Об'єктом дослідження стала поетична спадщина Петра Сороки, представлена в першому томі його «Вибраних творів» (2020 р.). **Предметом** розгляду – лінгвокогнітивні та лексико-семантичні особливості вербалізаторів концепту СМЕРТЬ в аналізованих художніх текстах. **Джерельною базою** послужив перший том «Вибраних творів» Петра Сороки [4]. З книжки для аналізу було відібрано лише ліричні тексти, у яких простежуються танатологічні категорії. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше було здійснено аналіз танатологічних концептів, зокрема концепту СМЕРТЬ, в поетичному доробку П. Сороки. **Методи дослідження**: концептуальний аналіз для реконструкції структури концепту СМЕРТЬ, компонентний аналіз для з'ясування семантики слів-вербалізаторів, контекстуально-інтерпретаційний аналіз для виявлення ін-

дивідуально-авторських конотацій у тексті та описовий метод для класифікації матеріалу за вимірами.

Дослідження специфіки мовної об'єктивації танатологічних концептів має **теоретичну й практичну цінність**, оскільки передбачає поглиблення наукових уявлень, що відповідають запропонованій темі, а також нове прочитання творів автора, розглянутих крізь призму лінгвокогнітивного підходу. Результати дослідження можуть бути використані під час викладання спецкурсів з лінгвокультурології, лінгвокогнітології, лінгвопоетики.

Виклад основного матеріалу. Творчість П. Сороки відзначається жанровим розмаїттям та багатством текстів, що характеризуються особливою емоційністю та філософським осмислення життя. Автор у віршованих текстах часто вдається до своєрідної художньої сповідальності. Тобто смисловий простір кожної поезії репрезентується через систему образів-персоніфікацій, де природа, життя, Бог, любов, вічність, смерть постають ключовими маркерами для передачі інформації. Зовнішні компоненти на позначення світу трансформуються у внутрішні морально-етичні категорії. Важливою ознакою стилю автора є виразна тенденція до позитивного конотування більшості поезій. Тому навіть концепт СМЕРТЬ окреслено через утихомирені образи.

Слушною є думка М. Стельмах про те, що «концепти є колективним спадком у свідомості народу, його духовній культурі, культурі духовного життя народу» [6, с. 258]. У цьому контексті колективні уявлення певного народу є культурними ремінісценціями, бо майже кожне поняття реалізується через первинне семантичне наповнення. Тобто, щоб проаналізувати концепт СМЕРТЬ у творчості П. Сороки, необхідно осмислити культуру смерті як складника загальнонаціонального світогляду. Поділяємо погляд У. Марчук, згідно з яким структура концепту певною мірою співвідноситься з асоціативним полем, адже містить у поняттєво-значеннєвому складнику і системно-мовну характеристику, і етимологію – еволюцію концепту в культурі [3]. Саме в ядрі концепту вміщено базове значення, тоді як його периферія формується під впливом історичних, соціокультурних чи індивідуальних чинників. Відповідно зазначена ментальна одиниця набуває нових конотацій. Ця закономірність чітко простежується й під час аналізу обраного для дослідження концепту.

У словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» В. Жайворонка знаходимо таке пояснення природи смерті: з одного боку, вона пов'язана з припиненням існування, а з іншого – із переходом до світу потойбічного: «споконвіку людина глибоко вірила, що зі смертю вона не припиняє свого життя, а тільки переходить до іншого світу» [1, с. 553]. Звідси випливає, що образ смерті є одним із центральних архетипів етнолінгвокультури. Таємниче явище людина намагається зробити зрозумілішим, тому і виникає асоціативне поле. Смерть постає таким самим феноменом, як і життя, однак, на відміну від останнього, вона позбавлена можливості особистого засвідчення людиною. У поетичних

текстах, звісно, відбувається спроба розкрити цю таємницю, проте кожен автор робить це по-своєму.

У поетичній спадщині П. Сороки спостерігаємо, як автор наповнює концепт СМЕРТЬ унікальними смислами, репрезентуючи в такий спосіб індивідуальну картину пізнання світу. Дослідження його поетичних текстів дозволило простежити, що поняття *смерті* вербалізується в чотирьох вимірах: 1) матеріальний вимір (фізична смерть, закінчення земного життя); 2) трансцендентна смерть (смерть як перехід в інший світ, вічність); 3) соціокультурна смерть (смерть інших людей, трагедії митців); 4) текстуальне безсмертя (подолання смерті крізь призму художнього слова). Далі докладніше розглянемо кожен з окреслених аспектів.

Саме в поезіях, де розгортається поняття фізичної смерті, відчувається найбільший трагізм. Автор подає цю неминучість через низку лексем, із виразним негативним емоційним забарвленням, як-от: *стомлена душа, сумна душа, самота, безодня жаху, звіра, могила*. Якщо порівнювати з іншими вимірами, то тільки тут відчувається фатальність події. Ліричний герой перебуває в очікуванні незворотного: «*Стомлена душа моя до краю / На межі олжі і самоти. / Чи живу, чи просто догораю, – / Я не знаю*» [4, с. 13]. Лексема *догораю* підсилює відчуття згасання та закінчення життя. Подібну емоційну напругу простежуємо в інших рядках: «*Як земна моя любов / Перестане серце рвати, / Зрозумів, що прийшов / Час нарешити помирати*» [4, с. 17]. Зауважимо, що роздуми про смерть набувають особливого значення, якщо врахувати біографічний контекст. П. Сорока тривалий час боровся з важкою хворобою, тому фізичний стан догорання – це не художній образ, а досвід митця: «*Найкращі вірші – на порозі смерті...*», «*і знов невідворотний подих смерті / Сумна душа, як звільнення, прийме*» [4, с. 180–181].

Ще одним виразним маркером концепту СМЕРТЬ є лексема *могила*: «*На цій землі – сумній зорі – / У сляві пилу / Осмерклі риють гробарі / Мою могилу*» [4, с. 37]. У цих рядках образ могили постає як конкретне місце закінчення життя. Варто зауважити, що лексема *гробарі* створює дуже реалістичну картину, де смерть постає не як абстрактне поняття, а як конкретна фізична дія. У ці жє поезії далі бачимо синонімічний образ – *гробівець*: «*І чи далеко до кінця – / Не відгадаю. / Та бачу пащу гробівця – / І помираю*» [4, с. 38].

Крім того, у текстах знаходимо й інше вираження фізичної смерті. Для цього автор використовує орнітонім *ворон*, підсилюючи його епітетом *сивий*, щоб увиразнити вік, та метафорично описує процес згасання: «*Сивий ворон благає смерті, / Бо не може ні жити, ні вмерти. / Запропала колишня сила, / Відмовляють і ноги, і крила*» [4, с. 95]. Очевидно, що образ *ворона* тут уподібнюється до долі старої людини. Усі дії птаха створюють асоціативне коло подій, пов'язаних із втратою тілесної сили: «*Бачив млисті пустині й пустелі, / Екзотичні краї веселі, / Бачив чорні моря і сині, / Тільки що йому з того нині?*

/ *Що із того, що був колись птахом? / Якщо треба ставати прахом?*» [4, с. 95]. Трагедія старіння та відчуття безсилля дуже чітко демонструє початок фізичної смерті.

Другий вимір – трансцендентна смерть – у поетичних текстах викристалізовується крізь призму християнського світосприйняття. Тут смерть осмислюється не як фатум, а лише метафізичний перехід душі у вічність. Поряд із лексемами *померти*, *смерть*, *відійти*, *відлетіти* об'єктивуються, на перший погляд, антонімічні поняття *любов*, *серце*, *небо*, *ангел* тощо. Таке поєднання посилює репрезентацію християнської моделі, де смерть – це повернення до дому Отця: «Бо знаємо, що коли земне наше житло, намет, розпадається, то маємо будівлю Божу, будинок нерукотворний, вічний на небі» (2 Кор. 5:1). Завдяки образному втіленню понять *померти* і *воскреснути* очевидним стає те, що для митця категорія вічності домінує над категорією остаточної смерті: «*Я з тих, судилося кому / Померти від любові*», «*Я з тих, судилося кому / Воскреснути з любові*» [4, с. 19]. Автор сприймає світ як дарунок Творця, а все довкілля одухотворене неабиякою силою. У звичайному спогляданні митець вбачає триєдність Божої присутності, тому концепція життя вічного є пріоритетною: «*...Бо то не просто голуби – / То Дух ширяє, / Що розмежує для нас / Земне і вічне, / Бо пізній час і Божий глас / Ось-ось покличе*» [4, с. 66]. Зазначимо, що і теонім *Бог* у текстах фіксується доволі часто. Це не випадкове слово для вираження певної експресії, а сакральна система світосприйняття. Зауважимо, що у віршах, де вживається відповідна номінація, практично немає негативно забарвленої лексики. Тобто відсутність негативно конотованих слів поруч із біблійними лексемами засвідчує, що смерть для ліричного героя не є страшною, оскільки Бог у його сприйнятті є добрим пастирем. Це демонструють такі рядки: «*Цей закон до смерті не порушу, / Хай там що спонукує мене, / І тому надіюся, що й душу / Бог мою в шеолі не замкне*» [4, с. 62].

В очікуванні неминучого кінця автор звертається до Бога: «*Не тримай мене, Боже, в жмені, / Відпусти журавлем під зорі*» [4, с. 70] або «*Я хотів би тільки восени / Відлетіти у Господній вирій*» [4, с. 78]. У наведених контекстах зовсім не відчувається суму. Натомість звернення до Творця набуває лагідної форми благання про завершення земного шляху. Орнітоморфна метафора (образ журавля), яку в українській лінгвокультурі здебільшого пов'язують з тугою та розлукою, у поезії П. Сороки переосмислюється. Поняття «*Господній вирій*» у цьому контексті виступає індивідуально-авторським мовним відповідником християнського раю.

Міркування про місце, де душа знайде спочинок після смерті, знаходимо й в таких рядках: «*Бог для нас не пожаліє див. / Відійду у той куточок неба, / Де пішли усі, кого любив*» [4, с. 73]. У художній літературі лексему *небо* часто використовують, щоб окреслити потойбічний світ. Для автора це глибоко са-

кральне поняття, а використання зменшено-пестливого слова *куточок* засвічує думку, що смерть для нього є поверненням додому.

Третій вимір вербалізації досліджуваного концепту – це соціокультурна смерть. У цій площині автор поетично змальовує історичні катастрофи, відхід інших людей та їхні прижиттєві трагедії. Відчувається, що така поезія тяжіє до мемуаристики, бо вона наскрізно пронизана фактичним матеріалом про ту чи іншу особу та особистими спостереженнями письменника. У книжці знаходимо імена Василя Драбишинця, Ігоря Герети, Валентина Корнієнка, Ярослава Павуляка та інших, а також узагальнений образ лірників. У цьому ж контексті розглядаємо і поему-видіння «Смерть Ієроніма Босха». У поезіях концепт СМЕРТЬ вербалізується через призму некрологічного опису. Митець детально відтворює творчі здобутки людей, риси характеру, ніби підбиваючи підсумки їхнього земного буття: «...як везли Василя в Підгородне, / щоб віддати тутешній землі. / Був він родом десь аж із-під Тухлі, / є відоме таке село...» [4, с. 39]. Конкретні власні та географічні назви, біографічні факти в момент спогаду вибудовують ретроспективну лінію в життєписі особи: «Ще як живий був Ігор Герета... Зводив імперію духу, як Трою, / Знав, що нічого не візьме з собою. / Тільки узяв він з собою, панове, / Диво Стецькове і Павулякове, / Пісню і барву, думу і мову, / Світлу сльозу і струну Литвинову, / Запах вина, черепка і калачика, / Сховану в бороду усмішку Ткачика» [4, с. 41].

До окремої групи в межах аналізу уналежнюємо тексти, що мають форму прямого звернення до конкретного автора: «Як воно, Славку, лежати в землі – / холодно, страшно?» [4, с. 149]. Вибір прямого діалогу ніби стирає межу між земним життям і потойбічним. Частково лексеми *холодно, страшно* переносять читача до першого (фізичного) виміру сприйняття смерті, оскільки зазначені слова описують тілесний дискомфорт, однак форма подачі інформації актуалізує категорію пам'яті, яка виявляється сильнішою за будь-який фізичний кінець.

Як бачимо, соціокультурна смерть є своєрідним підсумовуванням місії митців. У поетичному дискурсі П. Сороки із концепту СМЕРТЬ викристалізуються нові ментальні категорії, зокрема пам'ять і вдячність.

Четвертим, фінальним виміром вербалізації досліджуваного концепту в ідіостилі П. Сороки постає текстуальне безсмертя. При цьому поетичне слово набуває ознак статичності, тобто протиставляється фізичному руйнуванню. Якщо після смерті людське тіло перетворюється на прах, то створена митцем поезія продовжує своє існування: «Коли помру, то житиму / у кожній літері тих віршів, / що написані для тебе» [4, с. 8]. Для митця його творіння стає рятівним у період страху перед невідомим. Подібна терапевтична функція дозволяє автору вибороти безсмертя: «Я думав, вже не буде вороття, / Хотів умерти. / Та повертають вірші до життя / З обіймів смерті» [4, с. 195]. Слово як система поетичних смислів має здатність реанімувати ліричного героя. Метафоричний вираз «та вірші повертають до життя» демонструє силу

художнього слова. П. Сорока переосмислює створення людини Богом, заперечуючи, що він зроблений по-іншому: *«Не з глини Бог мене створив, / А склав із літер»* [4, с. 223]. Лексеми *глина* та *літери* протиставляються, афористично відтворюючи грані тимчасового й вічного.

Висновки та перспективи дослідження. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що танатологічні поняття в поетичній спадщині П. Сороки мають глибоку світоглядну основу та реалізуються як цілісна смислова система. Комплексний аналіз художнього матеріалу дозволив виявити, що концепт СМЕРТЬ у ліриці автора не обмежується традиційним трагічним сприйняттям, а вербалізується у чотирьох вимірах.

Матеріальний вимір відображає фізичне згасання, втрату тілесних сил та безпосереднє очікування кінця земного шляху. Ця площина просякнута глибоким особистим болем автора і передається через слова з виразним сумним забарвленням (*догорю, могила, гробівець, прах*).

Трансцендентна смерть постає як метафізичний перехід душі у вічність крізь призму християнського світосприйняття. Поруч із біблійними образами та зверненням до Бога танатологічні мотиви втрачають свою фатальність, перетворюючись на лагідне благання про повернення додому – до *«Господнього вирію»*.

Соціокультурна смерть виконує важливу меморіальну функцію. Осмислюючи відхід друзів, колег та відомих діячів культури, поет застосовує некрологічні описи, де зафіксовані біографічні факти перетворюються на вищі моральні категорії – пам'ять і вдячність. Пряме діалогування з померлими друзями по перу символічно стирає межу між світами.

Текстуальне безсмертя постає логічною кульмінацією творчості П. Сороки, де поетичне слово набуває ознак сталості й успішно протиставляється фізичному руйнуванню. Творчість виконує рятівну та цілющу роль, допомагаючи ліричному герою вирватися з *«обіймів смерти»*. Протиставлення літер тлінній земній глині доводить, що через самоідентифікацію зі Словом митець здобуває абсолютну перемогу над небуттям. *Перспективи* подальших розвідок у цьому напрямі пов'язані зі студіюванням у поетичній спадщині Петра Сороки інших танатологічних концептів, зокрема таких, як ВІЧНІСТЬ, ПАМ'ЯТЬ, ДОЛЯ, що дозволить повніше окреслити особливості ідіостилу письменника у загальному просторі сучасної української лінгвокультури.

Література

1. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
2. Мартинюк А. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
3. Марчук У. Асоціативний потенціал лінгвокультурних концептів у різносистемних мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2009. 20 с.
4. Сорока П. Вибрані твори. Том перший. Поезії, рубаї, вірші, казки та оповідання для дітей. Київ : Український пріоритет, 2020. 832 с.

5. Старостенко Т. Концептосфера життя та смерті у «Віршах з бійниці» Максима Кривцова. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 43, т. 2. С. 212–217. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.2.34>
6. Стельмах М. Вербалізація концепту смерть у Рубаї Омара Хайяма. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 87, т. 3. С. 257–261. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-3-38>
7. Федорюк Л. Концепт смерть в українській когнітивно-мовній картині світу: структура, статика і динаміка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 20 с.

References

1. Zhaivoronok, V. (2006) *Znaky ukrainskoi etnokultury* [Signs of Ukrainian ethnoculture]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
2. Martyniuk, A. (2011) *Slovnnyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoi linhvistyky* [Dictionary of basic terms of cognitive-discursive linguistics]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
3. Marchuk, U. (2009) *Asoziatyvnyi potentsial linhvokulturnykh kontseptiv u riznosystemnykh movakh* [Associative potential of linguistic concepts in different system languages]. Extended abstract of the CandSc dissertation. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Soroka, P. (2020) *Vybrani tvory. Tom pershyi. Poezii, rubai, virshi, kazky ta opovidannia dlia ditei* [Selected works. Volume one. Poetry, rubai, poems, fairy tales and stories for children]. Kyiv: Ukrainskyi priorytet. [in Ukrainian].
5. Starostenko, T. (2025) 'Konceptosfera zhyttia ta smerti u "Virshakh z biynytsi" Maksyma Kryvtsova' [Conceptosphere of life and death in "Poems from the loophole" by Maksym Kryvtsov], *Zakarpatski Filolohichni Studii* [Transcarpathian Philological Studies], (43(2)), pp. 212–217. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.2.34>
6. Stelmakh, M. (2025) 'Verbalizatsiia kontseptu smert u Rubai Omara Khaiyama' [Verbalization of the concept of death in the Rubaiyat of Omar Khayyam], *Aktualni Pytannia Humanitarnykh Nauk* [Current Issues of Humanitarian Sciences], (87(3)), pp. 257–261. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-3-38> [in Ukrainian].
7. Fedoriuk, L. (2018) *Kontsept smert v ukrainskii kohnityvno-movnii kartyni svitu: struktura, statyka i dyna mika* [The concept of death in the Ukrainian cognitive-linguistic picture of the world: structure, statics and dynamics]. Extended abstract of the CandSc dissertation. Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasyliia Stusa. Vinnytsia. [in Ukrainian].

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2:327.8:659.4:81'42

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368028>

А. В. Кениз,

д-р філол. наук, доц.,

головний консультант Освітнього центру Верховної Ради України

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1031-5546>

БАЗОВІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ПАТОГЕННОСТІ СУЧАСНИХ ІПСО

Статтю присвячено дослідженню патогенних текстів сучасних ІПСО і виокремленню комплексу стратегій і тактик нейтралізації патогенності зазначених мегадискурсів як нерозривного комплексу імманентно сугестивних вербальних, невербальних та екстралінгвальних показників.

Головним об'єктом роботи є патогенні тексти ІПСО як масиви з характерною сугестивністю та патогенністю, предметом же її є алгоритми нейтралізації чи хоча б мінімізації потенційної патогенності у зазначених масивах. З огляду на комплексний характер дослідження, в ньому використано широкий спектр методів, який містить системний аналіз, метод таксономії, дедуктивно-індуктивний метод, контекстуально-інтерпретаційний аналіз, дискурс-аналіз, зіставний, компонентний та прагматичний аналіз, методи метамодельного та метапрограми аналізу, метод Мілтон-модельної ідентифікації, спін-докторинговий аналіз та інші.

Синтез класичних і новітніх підходів до вивчення феномену комунікаційного впливу уможливив формування алгоритму нейтралізації патогенних ефектів в рамках нового наукового напрямку – спін-сугестології, в рамках якої запропоновано спеціальний метод — алгоритм аналізу / синтезу патогенних дискурсів (ICN-алгоритм), скерований на нейтралізацію негативного ефекту патогенних сугестивних текстів, який складається з трьох послідовних блоків: ідентифікації, класифікації та нейтралізації патогенності. Наряду зі специфічними механізмами ідентифікації та класифікації патогенності, в рамках спін-сугестології пропонуються три базові стратегії нейтралізації шкідливого впливу, залежні від того ефекту, який необхідно отримати в рамках нейтралізації, і типу власне патогенного мегадискурсу: спростування, заповнення лакун та тролінгу. Кожна зі стратегій, в свою чергу, підрозділяється на певну кількість тактик, специфічно «кастомізованих» під певний тип ІПСО і необхідний ефект.

Запропонований алгоритм дасть змогу не лише виокремити домінантні стратегії їхньої побудови зазначених патогенних текстів та глибинні механізми їх конструювання, а й способи протидії кожному з типів інформаційних воєн, що, безумовно, прислужиться у можливому формуванні відповідних плануваль-

них рішень в галузі державної інформаційної безпеки України, що підкреслює перспективність подальших розробок у зазначеній науковій галузі.

Ключові слова: ІПСО, патогенність, сугестія, патогенний текст, НЛП, спін-докторинг, сугестивна лінгвістика, вплив, спін-сугестологія.

A. V. Kenyz,

DSc in Philology, Associate Professor,

Head Consultant of the Education Center of the Verkhovna Rada of Ukraine

BASIC STRATEGIES AND TACTICS FOR NEUTRALIZING THE PATHOGENICITY OF MODERN PSYOPS

This article deals with studying the pathogenic texts in contemporary PSYOPS and to identifying a set of strategies and tactics for neutralizing the pathogenicity of these megadiscourses as an inseparable complex of inherently suggestive verbal, nonverbal, and extralinguistic indicators.

The main object of the study is the pathogenic texts of PSYOPS as corpora characterized by suggestiveness and pathogenicity, while its subject is the algorithms for neutralizing or at least minimizing the potential pathogenicity in these corpora. Given the comprehensive nature of the study, it employs a wide range of methods, including systematic analysis, the taxonomic method, the deductive-inductive method, contextual-interpretive analysis, discourse analysis, comparative, component, and pragmatic analysis, methods of metamodel and metaprogram analysis, the Milton-model identification method, Spin-Doctoring analysis, and others.

The synthesis of classical and cutting-edge approaches to the study of the phenomenon of communicative influence has made it possible to develop an algorithm for neutralizing pathogenic effects within the framework of a new scientific field – Spin-Suggestology, within which a special method has been proposed — the algorithm for the analysis/synthesis of pathogenic discourses (ICN algorithm) – aimed at neutralizing the negative effects of pathogenic suggestive texts, consisting of three sequential blocks: identification, classification, and neutralization of pathogenicity. Along with specific mechanisms for identifying and classifying pathogenicity, Spin-Suggestology proposes three basic strategies for neutralizing harmful effects, depending on the desired outcome of the neutralization and the type of pathogenic megadiscourse itself: refutation, filling in gaps, and trolling. Each of these strategies, in turn, is subdivided into a specific number of tactics, specifically “customized” for a particular type of PSYOPS and the desired effect.

The proposed algorithm will make it possible not only to identify the dominant strategies underlying the construction of these pathogenic texts and the underlying mechanisms of their creation, but also to identify ways to counter each type of information warfare, which will undoubtedly be useful in the potential formulation of relevant planning decisions in the field of Ukraine’s national information security, which underscores the promise of further research in this scientific field.

Keywords: PSYOPS, pathogenicity, suggestion, pathogenic text, NLP, Spin Doctoring, Suggestive Linguistics, influence, Spin-Suggestology.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Як підкреслюють фахівці-практики з протидії інформаційним і психологічним операціям ворога, «впродовж десятиліть росія використовувала проти України весь арсенал засобів впливу: економічний шантаж, політичну корупцію, культурний та релігійний вплив, а врешті – збройну агресію. Важливою складовою зусиль москви були інформаційні кампанії та операції, спрямовані на здійснення конкретних впливів на цінності і суспільно-політичні процеси в Україні» [5, с. 117]. Такі тексти, використовувані в рамках ІПСО – інформаційно-психологічних операцій, витлумачуваних як «попередньо спланований та послідовно реалізований вплив на думки, настрої, світоглядні позиції людей з метою реалізувати власні цілі організатора» [3, с. 6], зазвичай називають патогенними і визначають як ті, що «заборонені законом чи не вписуються в рамки домінуючої суспільної моралі» [4, с. 32]. Головна же їхня мета полягає в маніпуляції масами та послабленні моральних і матеріальних сил супротивника чи конкурента та посиленні власних – та впливові на «сприйняття мовцями повідомлення завдяки структурований у дискурсі певній картині світу» [6, с. 118].

Аналіз досліджень проблеми. Б. Потятиник та М. Лозинський, намагаючись конкретизувати базові ознаки та стратегічні вектори патогенних текстів, пропонують визначати їх як такі, що сприяють поширенню в масовій комунікації насамперед насильства, порнографії і текстів тоталітарної ідеології та пропаганди [4, с. 34], де останній тип якнайяскравіше описує іманентні для ІПСО ознаки і характеризує наративи та концепти, поширювані рф в рамках гібридної війни проти України. Величезної важливості, особливо за умов воєнного стану, набуває не лише питання систематизації патогенних дискурсів як вкрай потужного феномену сучасного інформаційного простору, а й проблема формулювання стратегій і тактик протидії негативному впливу. Вони мають доволі розшарований, несистемний характер, спираються на різні активаційні механізми, що, у свою чергу, вимагає створення монолітної, науково обгрунтованої стратегії їхнього застосування, побудованої на синтезі новітніх досягнень різногалузевого сучасного знання не лише для подальшої етизації й екологізації інформаційного простору держави, а й у можливому – формування відповідних програмних рішень у галузі державної інформаційної безпеки України, що й визначає **актуальність** дослідження.

У межах попередніх наукових робіт (див. 1, 2, 11, 12) було запропоновано комплексний напрям дослідження патогенних текстів, дискурсів та мегадискурсів – спін-сугестологію, метою якого є формування алгоритму нейтралізації патогенності масивів ІПСО як нерозривного комплексу імманентно суттєвих вербальних, невербальних та екстралінгвістичних показників, а також екологізація і депатологізація інформаційного простору в зазначеному дискурсивному сегменті (детальніше див. 1, 2, 11, 12, 13, 14).

Мета і завдання дослідження. Головною метою роботи є представлення комплексу стратегій і тактик нейтралізації патогенності мегадискурсів як нерозривного комплексу імманентно сугестивних вербальних, невербальних та екстралінгвальних показників. Досягати зазначеної мети можна шляхом реалізації таких конкретних **завдань**: визначити поняття патогенності; типологізувати різновиди патогенних текстів ІПСО; кваліфікувати поняття мінімізації та нейтралізації негативного впливу патогенних політичних текстів; презентувати стратегії і тактики для мінімізації чи нейтралізації негативного ефекту патогенних текстів.

Об'єкт і предмет дослідження. Головним **об'єктом** роботи є патогенні тексти ІПСО як масиви з характерною сугестивністю та патогенністю. **Предметом** же її є алгоритми нейтралізації чи хоча б мінімізації потенційної патогенності у зазначених масивах.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельною базою дослідження слугували потенційно патогенні тексти та повідомлення, зафіксовані в сучасному медіапросторі протягом 2014 – 2026 рр., виступи, інтерв'ю та промови політичних лідерів рф, новинні тексти, розміщені в мережі Інтернет. **Фактичним матеріалом** роботи стали інформаційні повідомлення (понад 5 000 одиниць обсягом понад 2 000 сторінок), розміщені в соціальних мережах Telegram, Instagram, X (ex-Twitter), Threads; виступи очільників країн (та рф) на пресконференціях і ток-шоу, зафіксовані на відеоносіях (більше 400 виступів тривалістю близько 100 годин); виступи активістів та пропагандистів на ток-шоу (близько 200 виступів загальною тривалістю понад 20 годин) і в мережі Інтернет (більше 200 постів загальним обсягом близько 150 сторінок). **Методологічну основу роботи** складають методи інтерпретаційного, дискурсу-, зіставного, компонентного, прагматичного, спіл-докторингового, профайлінгового, метамодельного і метапрограмного аналізу, а також Мілтон-модельної ідентифікації, інкапсуляції, поліморфізму й успадкування, моделювання архітектури та схематизування.

Наукова новизна, теоретична і практична цінність отриманих результатів. Головна **практична цінність** дослідження полягає в можливості інтеграції його емпіричних результатів до розробки та реалізації проєктів у галузі інформаційної безпеки держави, оскільки максимальної ваги не лише України, а й багатьох інших країнах світу, набуває саме проблема нейтралізації інформаційних загроз та наслідків як інформаційних воєн взагалі, так і інформаційних операцій почасти, розв'язання якої уможливило б формування відповідних планувальних рішень у галузі державної інформаційної безпеки України, а відтак – і екологізацію та оптимізацію інформаційного простору.

Теоретична же цінність роботи полягає у можливості інтеграції її положень і результатів у наявні суміжні наукові напрями, орієнтовані на дослідження проблематики мовленнєвого і комунікативного впливу. Презентований же в робо-

ті новий напрям – *спін-сугестології* надасть поштовх до активного опрацювання сучасних патогенних дискурсивних сегментів і теоретичній кваліфікації їхніх сугестійних потенцій як стрижневих у сучасному комунікативному просторі.

Наукова ж новизна роботи полягає у тому, що в її рамках: вперше запропоновано комплексний науковий апарат спін-сугестології для ідентифікації, класифікації та нейтралізації патогенних текстів, що дасть змогу оптимізувати загальне інформаційне поле України; вперше синтез класичних і новітніх підходів до вивчення феномену комунікаційного впливу уможливив формування алгоритму нейтралізації патогенних ефектів в рамках **нового наукового напрямку – спін-сугестології**.

Виклад основного матеріалу. У рамках СС запропоновано спеціальний метод – алгоритм аналізу / синтезу патогенних дискурсів (ICN-алгоритм), скерований на нейтралізацію негативного ефекту патогенних сугестивних текстів, який складається з трьох послідовних блоків:

1. Identify – блок ідентифікації маркерів-конструктів патогенних текстів, який реалізується за допомогою залучення методів метамодельного аналізу тексту на предмет наявності в ньому лінгвістичних маркерів нейролінгвістичної мета- та Мілтон-моделі, метапрограмного аналізу, а також технік впливу, використовуваних в парадигмі спін-докторингу;

2. Classify – блок класифікації вищезазначених маркерів-конструктів та уналежнення їх до відповідного типу стратегії реалізації сугестивності для отримання чітких моделей сугестивних маркерів аналізованих масивів, що, у свою чергу, унаочнює взаємозв'язки, кореляції між сугестійним насиченням масиву та його патогенним потенціалом;

3. Neutralize – блок вибору дії-реакції, виконання якої дасть змогу нейтралізувати або ж максимально зменшити негативний ефект відповідного патогенного тексту шляхом вибору релевантної стратегії.

Нараді зі специфічними механізмами ідентифікації та класифікації патогенності, в рамках спін-сугестології пропонуються три базові стратегії нейтралізації шкідливого впливу, залежні від того ефекту, який необхідно отримати в рамках нейтралізації, і типу власне патогенного мегадискурсу; кожна зі стратегій, в свою чергу, підрозділяється на певну кількість тактик, специфічно «кастомізованих» під певний тип ІПСО і необхідний ефект.

І. Стратегія спростування – операція об'єктивного, фактологічного доведення хибності або необґрунтованості наданої у патогенному масиві інформації, яка має на меті довести його неправдивість.

Зазначена стратегія скерована на доведення неправдивості чи хибності оригінального патогенного масиву та є найбільш ефективною для протидії такому типу ІВ, як «слон із мухи», подана в рамках реалізації якого інформація зазвичай є штучно перебільшеною чи акцентованою, коли одиничний досвід експлікується як стала категорія, що створює ілюзію наявності певного

патерна там, де його зазвичай не існує (наприклад, штучне перебільшення кількості учасників нібито «антиурядового мітингу»: якщо у певному івенті брало участь 10 000 осіб, а в рамках патогенного масиву повідомляється, що кількість учасників склала лише 1 000 осіб, то довести його хибність можна, подавши об'єктивні дані, наприклад, силових структур, які реєстрували учасників).

Цю стратегію також можна використовувати і для нейтралізації такого типу ІВ, як «лебедине озеро» (коли подана інформація є істинною, але не є вичерпною і повною: наприклад, замовчування в ЗМІ рф інформації про успішні операції ЗСУ, як-от знищення крейсера «москва», Харківська офензива, звільнення Херсона, операція «Павутина» та інші), та (із певними змінами структури) – ІВ типу «фейк-атака» (коли інформація є штучно створеною з метою моделювання у свідомості реципієнта гіпотетичного світу, який корелює із цінностями та переконаннями сугестора: наприклад, інтерв'ю нібито мешканців «звільнених територій» про нібито «звірства ЗСУ»).

Отже, з огляду на головну мету стратегії спростування, яка полягає в доведенні безпідставності або навіть хибності оригінального повідомлення, вважаю за доречне співвіднести можливі варіанти зниження рівня патогенності у відповідному патогенному масиві з прийомами, представленими у т.зв. «піраміді Грема» – семірівневій ієрархії з підвищення сили аргументів [10]. Починаючи з найнижчого щабля піраміди, можливі *тактики протидії* негативному ефекту патогенних масивів у рамках *стратегії спростування* виглядатимуть таким чином:

1. Тактика обсценізації дискурсу – найпоширеніша і найпростіша тактика спростування оригінального тексту, яка полягає в прямій образі опонента, найчастіше – з використанням обсценної лексики. Ця тактика не має на меті критики безпосередньої інформації, її головна ціль – образа, демотивація і припинення честі й гідності опонента, що автоматично має звести нанівець значимість породжуваного ним тексту або ж його мотивацію продовжувати дискусію.

2. Тактика переходу на особистості – варіант нейтралізації патогенного тексту, суть якого полягає в спростуванні ідеї тексту шляхом дискредитації аргументів, а отже, дискредитації автора тексту, а також, можливо, провокування некоректної реакції опонента, що в результаті уможливить його подальшу дискредитацію.

3. Тактика претензій до тону – доволі близька до перших двох і полягає у реакції не стільки на саму інформацію, скільки на її тональність, що має на меті певним чином знизити значимість такого масиву шляхом апеляції до інконгруентності поданої в ньому інформації і тоном самого масиву, а отже, поставити під сумнів і його об'єктивність у цілому.

4. Тактика сперечання апелює вже до безпосередньої інформації, а не до емоцій чи особистості адресанта, в рамках її реалізації наводиться просто

антитеза, без будь-яких контрдоказів чи критики оригінальної тези, аргументів чи демонстрації. Мета цієї тактики – просто навести твердження, протилежне оригінальному, оскільки в певних ситуаціях достатньо лише цього для демонстрації неправильності оригінальної тези.

5. Тактика контраргументації передбачає не лише постановку під сумнів позиції, викладеної в оригінальному тексті, а й протиставлення їй власних аргументів, тому метою цієї тактики є не лише послаблення позицій оригінальної інформації, а й обстоювання власних позицій на надання більш релевантної інформації, що і робить зазначену техніку оптимальною для більшості стратегій реалізації сугестивності.

6. Тактика власне спростування – одна з найбільш дієвих, оскільки вимагає не просто спростування оригінального масиву загалом, а цитування кожного його положення, фіксації в них логічних та фактологічних помилок, за чим має слідувати спростування кожної з них, що є украй дієвим особливо в контексті роботи з такими типами ІВ, як «слон із мухи» та «фейк-атака».

7. Тактика спростування центральних положень є найсильнішою, оскільки спростовує навіть не положення оригінального масиву, які не відповідають дійсності, а найголовніший його компонент – стратегічний наратив, центральну тезу, яка є стрижнем усієї концепції не лише тексту, а всього мегадискурсу, і без якого він повністю втрачає конкурентоспроможність.

II. Стратегія заповнення лакун, у рамках якої або представляються дані, протилежні наданим у рамках патогенного масиву, і рішення щодо того, який з них є правдивим, залишається на розсуд реципієнтів – цільової аудиторії; або подається затребувана реципієнтами інформація, яка відсутня в інших джерелах у рамках такого типу ІВ, як «лебедине озеро» (*напр., при замовчуванні інформації щодо місця знаходження певного високопосадовця і тверджень, що від просто знаходиться у відпустці, можна надати детальну інформацію про його графік і локацію*). Таким чином представники ЦА матимуть як мінімум два масиви, що представляють ту ж саму подію по-різному (пор. із такою технікою впливу, як рефреймінг), і, отже, і певну ілюзію вибору, що створює для них достатньо складний прецедент, оскільки змушує обирати між двома протилежними блоками інформації, де як мінімум один є штучно створеним, що уможливорює зниження індексу негативності оригінального масиву.

У рамках цієї стратегії відповідні тактики виокремлюються з огляду на обсяг оригінального масиву, оскільки механіки антитезування масивів різного обсягу принципово відрізняються між собою: для конструювання антитези до масиву невеликого обсягу необхідно лише дібрати антонімічні лексеми до ключових одиниць масиву, тоді як для побудови протилежного за значенням до масиву великого обсягу мовного масиву необхідно виконати набагато більше операцій.

Тому, з огляду на вищевикладене, пропонуються такі тактики:

1. Тактика антитезування, яка є максимально дієвою для коротких текстових форм, полягає у виокремленні ключової лексичної одиниці масиву та доборі до показника впливу з протилежним вектором – контрелемента, презентація якого реципієнтові в комплексі з оригінальним масивом створює ефект неоднозначного інформування, що уможлиблює зниження рівня патогенності оригінального масиву.

2. Тактика ж власне заповнення лакун є максимально дієвою для більших за обсягом текстових форм, дозволяючи або сформулювати антитезу до оригінального тексту, або відмінний від нього власний текст для неоднозначного інформування та / або ілюзії вибору.

III. Стратегія тролінгу полягає у «підвищенні градусу» фейковості патогенних текстів, у результаті чого створюється ефект комічного і сатиричного, що зменшує як рівень соціальної напруги, так і рівень довіри до поданої у відповідному патогенному тексті інформації (пор. із технікою переривання патерну в НЛП).

Оптимальним використання стратегії тролінгу є в рамках нейтралізації патогенних масивів, створених у парадигмі такого типу ІВ, як «фейк-атака», з огляду на їхню скерованість на подання заздалегідь неправдивої інформації для ескалації напруженості в інформаційному просторі та дестабілізації ситуації. Саме інформація, сконструйована в рамках цього типу ІВ, зазвичай або не відповідає дійсності, тому доведення її до абсурду стає доволі простим з огляду на інгерентні внутрішні протиріччя, що й уможлиблює зниження індексу негативності оригінального масиву (*напр., на патогенні масиви, в яких повідомлялося, що мешканці України їдять снігурів, оскільки вони схожі на прапор РФ, користувачі мереж відреагували мемами з «консервами зі снігурів» та саркастичними коубами про «м'ясо москаля», що максимально продемонструвало рівень неспроможності початкової новини; також, в інфопросторі досі існує мем про «мальчиків в трусіках», базований на фейковому «інтерв'ю очевидиці про звірства ЗСУ», представленою на одному з російських центральних каналів*).

У рамках цієї стратегії наявні такі тактики:

1. Тактика грубого (деструктивного) тролінгу або флеймінгу, що корелює з визначенням «товстого» тролінгу (названа за аналогією з таким різновидом тролінгу, як флеймінг – «акт розміщення образ, часто з додаванням нецензурної лайки чи іншого образливого мовлення на сайтах соціальних мереж» [7]), – скерована на умисне зниження цінності оригінального масиву шляхом агресивної критики, часто образливої для автора / розповсюджувача тексту, навмисного неправильного написання імен та назв, використаних в оригінальному тексті, і навіть погроз на його адресу, що насамкінець має на меті зміщення фокусу з власне наданої в оригінальному масиві інформації на повідомлення флеймера за рахунок його максимальної емоційної насиченості.

2. Тактики конструктивного тролінгу, що корелює з визначенням «тонкого» тролінгу, – мета яких полягає в цілеспрямованому доведенні оригінального масиву до абсурду для зниження як його негативного ефекту, так і довіри до його автора. В рамках тактик конструктивного тролінгу виокремлюються такі:

а) тактика перебільшення / зменшення, що зворотно пропорційно корелює з таким типом неправди за класифікацією П. Екмана, як перебільшення, коли ми «говоримо правду таким чином, щоб у неї неможливо було повірити» [8], що є вкрай дієвим, оскільки «загрожує виставити опонента посміховиськом у разі подальших дій. Насмішлива інтонація чи вираз обличчя в такому випадку також можуть сприяти обману» [8, 9]. В рамках тролінгу ця тактика буде максимально ефективною в контексті такого типу ІВ, як «фейк-атака» (саме для її нейтралізації здебільшого і пропонується використовувати зазначені типи стратегій), і для типу ІВ «слон із мухи» (оскільки в ньому зазвичай наявні певні квантори, які можна відповідно до мети використання тактики зменшити чи збільшити для створення ефекту абсурду);

б) тактика вікі-тролінгу, співвідносна з визначенням Wiki-троля як «людини, що репостить інформацію з Вікіпедії, не надаючи жодної емоційної цінності цій інформації. Запозичена інформація загалом є правдою, але, тим не менш, її використовують у неправильному контексті для того, щоб аудиторія робила неправильні висновки» [17, с. 62]. В її рамках не коментується ані власне оригінальний масив, ані його автор, а просто подається максимально достовірною інформація з максимально достовірних ресурсів, яка, проте, створює ефект абсурду і зводить нанівець раціональність оригінального масиву;

в) тактика «великої брехні», мета якої – довести повідомлену в оригінальному масиві інформацію до абсолютного абсурду, оскільки «люди швидше повірять великій брехні, ніж маленькій; а якщо повторювати її доволі часто, рано чи пізно люди повірять у неї» [15], бо ж навіть від максимальної брехні, таврованої як неправда, все одно залишається відбиток у масовій свідомості;

г) тактика сокпаппетінгу (за аналогією з таким різновидом Інтернет-тролінгу, як «віртуал» або ж «sock-puppeting», – «актом створення підробної ідентичності в Інтернеті, щоб вихвалити, захищати або створювати ілюзію підтримки себе, союзників чи компанії» [16]), механіка якої полягає у створенні фейкового адресанта, який, формально підтримуючи висловлену в рамках оригінального масиву думку, має робити це максимально ірраціонально, незграбно, фанатично, недосвідчено і нелогічно, з великою кількістю помилок, використовуючи тези, які легко можна спростувати, аби повністю дискредитувати її й усі раціональні аргументи на її підтримку та виставити такою, що не варта довіри цільової аудиторії, а відтак – і знизити рівня патогенності масиву, що і є метою використання зазначених тактик почасти і стратегій загалом.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, зважаючи на те, що запропонований в рамках спін-сугестології алгоритм нейтралізації шкідливого

ефекту патогенних текстів ІПСО поєднує комплексний підхід у рамках таких новітніх наук, як нейролінгвістичне програмування, сугестивна лінгвістика, спін-докторинг та теорія брехні, то він дасть змогу не лише виокремити домінуючі стратегії їхньої побудови зазначених патогенних текстів та глибинні механізми їх конструювання, а й способи протидії кожному з типів інформаційних воєн, що, безумовно, прислужиться у можливому формуванні відповідних планувальних рішень в галузі державної інформаційної безпеки України, що є особливо важливим аспектом сучасної інформаційної політики держави в умовах гібридних воєн і максимально унаочнює перспективність подальших розробок у зазначеній науковій галузі та необхідність їхнього практичного застосування в доктрині інформаційної безпеки держави.

Література

1. Ковалевська А. В. Нейтралізація патогенних дискурсів: стратегія спростування. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)»*. 2025. Вип. 31. С. 132–141. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-2-24>
2. Ковалевська-Славова А. В. Інформаційні війни: комунікативно-патогенна специфіка. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2024. Т. 35(74), № 2, ч. 1. С. 26–32. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/06>
3. Мегель А., Яремчук М. Ворожі ІПСО. Як визначити та протистояти. Київ, 2022. 98 с. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/IPSO-Textbook.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).
4. Потятиник Б., Лозинський М. Патогенний текст. Львів : Місіонер, 1996. 296 с.
5. Соловей І. «Бабуся із червоним прапором»: як виник і чому зник цей символ «СВО». *Рекомендації та крайці кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни* : практ. довідник / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ, 2025. С. 117–127.
6. Чугу С. Вербалізація комунікативної стратегії переконування в художньому тексті: лінгвопрагматичний аспект. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)»*. 2017. Вип. 25. С. 114–121.
7. Christensson P. 'Flaming definition'. Techterms. Computer and Internet terms dictionary. URL: <https://techterms.com/definition/flaming> (дата звернення: 12.05.2026).
8. Ekman P. Deception detection. URL: <https://www.paulekman.com/deception/deception-detection/> (дата звернення: 12.05.2026).
9. Ekman P. Errors in detecting lies. URL: <https://www.paulekman.com/blog/errors-in-detecting-lies/> (дата звернення: 12.05.2026).
10. Graham P. How to disagree. URL: <http://www.paulgraham.com/disagree.html> (дата звернення: 12.05.2026).
11. Kenyz A. V., and Kenyz V. F. Modern wartime PSYOPS: communicative typology. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. пр. Одеса : ПолиПринт, 2025. Вип. 32. С. 284–295. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337365>
12. Kovalevska A. V. Information wars' pathogenic texts neutralization algorithm. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. пр. Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 227–239. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2018.25.141382>
13. Kovalevska A. Pathogenic texts identification: case of Ukraine. *Sciences of Europe*. 2020. Iss. 60, vol. 3. P. 6–9. <https://doi.org/10.24919/2663-6042.14.2020.223448>

14. Kovalevska A. Verbal influence in the information wars: identifying the suggestive patterns. *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24, т. 2. С. 231–257. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2017.24.131428>
15. A psychological analysis of Adolph Hitler. His life and legend / W. C. Langer et al. URL: <http://web.archive.org/web/20050828111124/http://www.nizkor.org/hweb/people/h/hitler-adolf/oss-papers/text/profile-index.html> (дата звернення: 12.05.2026).
16. Stone B., Ritchel M. The hand that controls the sock puppet could get slapped. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2007/07/16/technology/16blog.html?ex=1342238400&en=9a3424961f9d2163&ei=5088&partner=rssnyt&emc=rss> (дата звернення: 12.05.2026).
17. Spruds A., Rožukalne A. Internet trolling as a hybrid warfare tool: the case of Latvia. Riga, LV: NATO Strategic. URL: <https://www.stratcomcoe.org/internet-trolling-hybrid-warfare-tool-case-latvia-0> (дата звернення: 12.05.2026).

References

1. Kovalevska, A. V. (2025) 'Neutralizatsiia patohennykh diskursiv: stratehiia sprostuvannia' [Neutralizing pathogenic discourses: a strategy for refutation], *Naukovi Zapysky VDPUImeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia Filolohiia (Movoznavstvo)*, (31), pp. 132–141. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-2-24> [in Ukrainian].
2. Kovalevska-Slavova, A. V. (2024) 'Informatsiini viiny: komunikatyvno-patohenna spetsyfyka' [Information wars: communicative-pathogenic specifics], *Vcheni Zapysky TNUImeni V. I. Vernadskoho. Seriia Filolohiia. Zhurnalistyka*, 35/74(2/1), pp. 26–32. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/06> [in Ukrainian].
3. Mehel, A. and Yaremchuk, M. (2022) *Vorozhi IPSO. Yak vyznachyty ta protystoiaty* [Hostile IPSOs: how to identify and counter them]. Kyiv. Available at: <https://sprotyv7.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/IPSO-Textbook.pdf> (Accessed: 13 May 2026). [in Ukrainian].
4. Potiatynyk, B. and Lozynskyi, M. (1996) *Patohennyi tekst* [Pathogenic text]. Lviv: Misioner. [in Ukrainian].
5. Solovei, I. (2025) "Babusia iz chervonym praporom": yak vynyk i chomu znyk tsei symvol "SVO" ["The grandmother with the red flag": how this symbol of the "SVO" came to be and why it disappeared], in *Rekomendatsii ta krashchi keisy realizatsii stratehichnykh komunikatsii v umovakh viiny*. Kyiv, pp. 117–127. [in Ukrainian].
6. Chuhu, S. (2017) 'Verbalizatsiia komunikatyvnoi stratehii perekonuvannia v khudozhnomu teksti: linhvoprahamatychnyi aspekt' [The verbalization of persuasive communication strategies in literary texts: a linguistic-pragmatic perspective], *Naukovi Zapysky VDPUImeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia Filolohiia (Movoznavstvo)*, (25), pp. 114–121.
7. Christensson, P. 'Flaming definition'. *Techterms. Computer and Internet terms dictionary*. Available at: <https://techterms.com/definition/flaming> (Accessed: 12 May 2026).
8. Ekman, P. *Deception detection*. Available at: <https://www.paulekman.com/deception/deception-detection/> (Accessed: 12 May 2026).
9. Ekman, P. *Errors in detecting lies*. Available at: <https://www.paulekman.com/blog/errors-in-detecting-lies/> (Accessed: 12 May 2026).
10. Graham, P. *How to disagree*. Available at: <http://www.paulgraham.com/disagree.html> (Accessed: 12 May 2026).
11. Kenyz, A. V. and Kenyz, V. F. (2025) 'Modern wartime PSYOPS: communicative typology', *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (32), pp. 284–295. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337365>

12. Kovalevska, A. V. (2018) 'Information wars' pathogenic texts neutralization algorithm', *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (25), pp. 227–239. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2018.25.141382>
13. Kovalevska, A. (2020) 'Pathogenic texts identification: case of Ukraine', *Sciences of Europe*, (60(3), pp. 6–9. <https://doi.org/10.24919/2663-6042.14.2020.223448>
14. Kovalevska, A. (2017) Verbal influence in the information wars: identifying the suggestive patterns. *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (24(2)), pp. 231–257. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2017.24.131428>
15. Langer, W. C. et al. (n.d.) *A psychological analysis of Adolph Hitler. His life and legend*. Available at: <http://web.archive.org/web/20050828111124/http://www.nizkor.org/hweb/people/h/hitler-adolf/oss-papers/text/profile-index.html> (Accessed: 12 May 2026).
16. Stone, B. and Ritchel, M. (n.d.) The hand that controls the sock puppet could get slapped. *The New York Times*. Available at: <https://www.nytimes.com/2007/07/16/technology/16blog.html?ex=1342238400&en=9a3424961f9d2163&ei=5088&partner=rssnyt&emc=rss> (Accessed: 12 May 2026).
17. Spruds, A. and Rožukalne, A. (n.d.) *Internet trolling as a hybrid warfare tool: the case of Latvia*. Riga, LV: NATO Strategic. Available at: <https://www.stratcomcoe.org/internet-trolling-hybrid-warfare-tool-case-latvia-0> (Accessed: 12 May 2026).

Статтю отримано 20.05.2026

Затверджено після рецензування 11.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2:81'42

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368029>

Д. Ю. Сизонов,

д-р філол. наук, доц.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри стилістики та мовної комунікаціїORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1162-2182>

МЕДІЙНИЙ НАРАТИВ / ГРАНДНАРАТИВ: СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ВІЗІЇ

У статті розглянуто основні характеристики дискусійних у сучасній лінгвістиці категорій — медійного наративу та гранднаративу. Особливий акцент зроблено на дефінітивному наповненні понять, що розглядаються крізь призму інноваційних мовознавчих напрямів — медіа- та юрислінгвістики, лінгвістичної іміджелогії, когнітивної лінгвістики. Здійснено аналіз основних підходів до трактування наративу як дискурсивного об'єктивація медійних смислів, визначено його логіко-структурні та комунікативно-стилістичні параметри. На прикладі медіафразеологізмів як ретрансляторів медійної наративності показано їхню «дієвість» в інформаційному потоці, що часто досягається поєднанням реального та ірреального фактів, закладених у прецедентному висловлюванні, а також панорамним описом явища/події з неоднозначним трактуванням. Показано, що фразеологія не тільки бере участь у створенні наративних повідомлень, а подекуди й сама стає окремим наративом — актуалізованим та тиражованим у ЗМІ («Моя хата скраю», «П'ята колона», «Гуртом і батька легше бити», «Україна – не Росія», «Маємо те, що маємо», «Кому війна, а кому мати рідна», «Україна понад усе», «Купуй українське», «Разом до перемоги», etc.). Наративність за допомогою медійного фразеологізму входить в ієрархію зв'язків – від домінантного (базового) до часткового (локального), що в українськомовному просторі є сегментом стратегічних інфокомунікацій із їх векторністю на внутрішнього/зовнішнього реципієнта. Особливу увагу приділено функціонуванню гранднаративів у медійному просторі, їхній ролі у формуванні колективних уявлень, ціннісних орієнтирів і суспільних смислів. Доведено, що медійний наратив виступає інструментом концептуалізації соціальної реальності, а гранднаратив — моделлю окремих наративних конструктів у цілісній світоглядній системі.

Ключові слова: наратив, гранднаратив, медійний наратив, медійний дискурс, медійна комунікація, концептуалізація, смислотворення, медійний фразеологізм, фразеологізований наратив, медіалінгвістика, інноваційна лінгвістика.

D. Yu. Syzonov,

DSc in Philology, Associate Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Professor at the Department of Stylistics and Language Communication

MEDIA NARRATIVE / GRAND NARRATIVE: ESSENTIAL CHARACTERISTICS IN A LINGUISTIC PERSPECTIVE

The article examines the main characteristics of the debatable categories of contemporary linguistics, namely the media narrative and the grand narrative. Particular emphasis is placed on the definitional content of these contested concepts, viewed through the prism of innovative linguistic approaches, including media linguistics, legal linguistics, linguistic image studies, and cognitive linguistics. The study analyzes the principal approaches to interpreting narrative as a discursive objectifier of media meanings and identifies its logical-structural as well as communicative-stylistic parameters. Using media phraseological units as retransmitters of media narrativity, the article demonstrates their effectiveness within information flows, often achieved through the combination of real and unreal facts embedded in precedent expressions. Phraseology frequently participates in the creation of narrative messages and, in some cases, itself becomes a separate narrative that is actualized and widely disseminated by the media. Narrativity expressed through media phraseological units enters a hierarchy of connections ranging from dominant (basic) to partial (local), which in Ukrainian-language communication constitutes a segment of strategic information communications oriented toward both domestic and foreign recipients. Special attention is paid to the functioning of grand narratives in the media space, their role in shaping collective perceptions, value orientations, and social meanings. It is demonstrated that the media narrative serves as a tool for the conceptualization of social reality, whereas the grand narrative functions as a model integrating individual narrative constructs into a coherent worldview system. The article also outlines prospects for further research into narrativity in the digital media environment and the integrality of linguistic knowledge within the broader humanities.

Keywords: narrative, grand narrative, media narrative, media discourse, media communication, conceptualization, meaning-making, media phraseological unit, phraseologized narrative, media linguistics, innovative linguistics.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасний медіапростір характеризується інтенсивним продукуванням і ретрансляцією смислів, що реалізуються через різноманітні наративні форми, адже медійний дискурс розглядається як «тип мовленнєвої діяльності в медіа, спроектований на інформування аудиторії щодо різних сфер суспільного життя засобами масової комунікації» [12, с. 24]. А відтак медійний наратив постає не лише способом організації та репрезентації інформації, а й ефективним механізмом інтерпретації подій, формування суспільних оцінок, ціннісних орієнтирів і колективних уявлень про соціальну дійсність. У медійному дискурсі наратив перестає бути лише способом організації тексту чи інтерпретації подій, натомість набуває

статусу когнітивно-асоціативного механізму конструювання мовної реальності (див. роботи Р. Барта, Ж. Женетта, П. Рікера, Т. ван Дейка, М. МакКлюена з медійного дискурс-аналізу, що корелюють із зазначеною проблематикою). Саме через наративні установки ЗМІ інтерпретують факти, формують причинно-наслідкові зв'язки між подіями, моделюють образи «соціальних акторів» та лідерів громадської думки (інфлюесерів), пропонують масовій аудиторії певні схеми світосприйняття, визначають складники вдалого прогнозування комунікативної дійсності.

У сучасній лінгвістиці *наратив* розглядається як складний комунікативний конструкт, у якому взаємодіють мовно-стилістичні, когнітивні та суспільно-ідеологічні чинники (адже наратив не сприймається без контексту – суспільно-політичного, економічного, культурного тощо). Водночас *гранднаратив* постає не лише як текстова чи дискурсивна структура, а і як механізм легітимізації певних суспільних сутностей, маніпулятивних стратегій та культурних ідентичностей, що й організовують окремі наративні конструкти в цілісну світоглядну систему. Саме тому дослідження домінантних характеристик медійного наративу і гранднаративу набуває особливої актуальності в умовах інформаційного суспільства, де боротьба за смисли дедалі більше визначає характер суспільних трансформацій. У цій публікації ми покажемо на прикладі медійних фразеологізмів, як можуть з'являтися, функціонувати та популяризуватися в масовій свідомості наративні повідомлення (як сталі установки, своєрідні нативні вербалізатори та комунікативні об'єктиватори часу і простору).

Аналіз досліджень проблеми. Наголосимо, що вивчення наративності як механізму смислотворення в медіапросторі є одним із актуальних дослідницьких векторів сучасного мовознавства, зокрема її інноваційних галузей – медіалінгвістики, лінгвістичної іміджології, юрислінгвістики, когнітивної лінгвістики, що корелює з уже апробованими студіями з дискурс- та контент-аналізу, антропоцентричної парадигми, філософії медіа та теорії масових комунікацій (див. дослідження М. Фуко, Т. ван Дейка, Л. Мановіча, Д. Періна, Дж. Остіна, у працях яких наратив розглядається як універсальний спосіб організації досвіду та репрезентації знань в інформаційному просторі). Концепція *гранднаративу* («*метанаративу*») отримала ґрунтовне осмислення у працях Ж.-Ф. Ліотара [6], який пов'язував її з легітимізацією соціокультурних моделей і колективних уявлень. Ми у своєму дослідженні керуватимемось цими працями для коректного витлумачення нового явища в нашій інформаційній реальності – *медійного наративу* / *гранднаративу*, що набуває особливої ваги в епоху потсправди, медійного консюмеризму, теорії соціальної валідазації.

В українському мовознавстві окремі аспекти *медійної наративності* розглядалися в контексті політичної комунікації (Г. Почепцов, Н. Кондратенко), рекламного дискурсу (Т. Ковалевська, Н. Кутуза), сугестивного потенціалу мовного ресурсу (О. Снитко, Н. Слухай, А. Загнітко), інформаційної безпеки та

інфограмотності (Л. Компанцева, Р. Марутян, Г. Яворська) та ін.; окремі праці були присвячені наративності у різних типах суспільної комунікації – фольклорі / постфольклорі, масовій літературі, поп-культурі [4; 8; 10; 11 та ін.]. Водночас проблема співвідношення медійного наративу і гранднاراتиву, зокрема крізь призму функціонування медійних фразеологізмів як ретрансляторів суспільно важливих смислів, потребує подальшого студіювання та системного осмислення, що й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Відтак **метою** нашого дослідження є пошук і тлумачення сутнісних характеристик медійного наративу та гранднاراتиву, а також визначення їхньої ролі в процесах смислотворення та концептуалізації соціальної реальності. **Новизна статті** полягає в комплексному розгляді зазначених мовно-когнітивних категорій крізь призму інноваційних мовознавчих напрямів. А використання медійних фразеологізмів як мовного кейсу у дослідженні стає цікавим для аналізу реальної українськомовної ситуації з акцентом на мілітарний період (фразеологізми виступають як ретранслятори наративності й вербальні репрезентанти актуальних суспільних смислів). **Матеріалом дослідження** слугували тексти / контексти українських масмедіа, у яких активно функціонують наративні конструкти та фразеологізовані моделі, що беруть участь у формуванні інформаційної картини світу (ми покажемо лише сегмент медіафразеологічної картини світу, репрезентований фразеологізованими наративами «*Моя хата скраю*», «*П'ята колона*», «*Гуртом і батька легше бити*», «*Україна – не Росія*», «*Маємо те, що маємо*», «*Кому війна, а кому мати рідна*», «*Україна понад усе*» та ін., що актуалізовані та ретрансльовані сучасними ЗМІ). Особливу увагу зосереджено на тих медійних фразеологізмах, які в семантично компресованому вигляді акумулюють суспільно домінантні смисли, набувають прецедентного характеру та здатні функціонувати як автономні наративні утворення. В українськомовному медіапросторі такі одиниці фактично формують ієрархію смислових зв'язків – від локальних наративів до гранднاراتивів, що визначають ціннісні орієнтири, моделі колективної пам'яті та стратегічні вектори суспільної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Поняття *медійного наративу* ми пропонуємо розглядати як лінгвокогнітивний конструкт медійної комунікації, спрямований на інтерпретацію, концептуалізацію та ретрансляцію суспільно важливих смислів через систему вербальних і невербальних засобів, зокрема концептуальних лексем, фразеологізмів, асоціативних конструктів та ін., об'єднаних спільною логікою подієвості, оцінності та прагматичного впливу на реципієнта. Натомість *медійний гранднاراتив* розуміємо як ієрархічно організовану систему взаємопов'язаних медійних наративів, що формують цілісну світоглядну модель сприйняття соціальної реальності, акумулюють домінантні ціннісні орієнтири, колективні уявлення та стратегічні смисли соціальної групи / держави / світу.

У філологічному просторі розгляд *наративу* / *наративності* часто співмірний із проєкцією комуніканта на певний текст (його аналіз, функції, інтерпретацію, суб'єктивне бачення). Див. далі дефініції поняття *наратив* та субпонять в окремих авторитетних лексикографічних працях: «Наратив – повідомлюваний мовцем слухачам або читачам текст-розповідь про події. <...> Наратор – оповідач певних подій, що розраховані на слухача або читача. <...> Нарация – розповідь про сукупність ситуацій. подій» [3, с. 476]; «Наратив – розповідання (як продукт і як процес, об'єкт і акт, структура і структурація) однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляються одним, двома чи кількома (більш чи менш явними) нараторами одному, двом або кільком наратованим. <...> Наративність – розповідність» [13, с. 83–84]; «Наратив – логоцентричне розповідання (оповідання, повість, роман тощо) із відповідною структурою та процесом самоздійснення як способу буття розповідного (оповідного) тексту; об'єкт та акт повідомлення про справжні чи фіктивні події, здійснюваний одним (кількома) наратором, адресоване одному (кільком) нарататору» [7, с. 476] та ін. Очевидно, що акцентуація на *медійній наративності* є ширшим, зважаючи на обшир самого медійного простору та глибини ролі мовної комунікації в сучасному інформаційно домінантному світі. В інноваційних галузях лінгвістики це поняття лише частково розглядається, натомість акцент зміщується в бік дослідження механізмів продукування, трансляції та інтерпретації смислів у масовій комунікації, формування колективних уявлень, суспільних оцінок та моделей соціальної поведінки.

З позиції медіалінгвістики медійний наратив – «спеціальний тип медійної комунікації, що є вербалізованим інформаційним продуктом, спрямованим на стимулювання конкретних дій або модальностей» [12, с. 23]. Він є важливим сегментом стратегічного наративу, інтерпретованого як «спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладення у процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію» [2], що вже може розглядатися з позиції юрислінгвістики.

Дедалі частіше увага зосереджується не на структурі оповіді як такої, а на її впливовому потенціалі, аксіологічному навантаженні та ролі у формуванні домінантних медійних наративів і гранднаративів, що розглядається крізь призму когнітивної та аксіологічної лінгвістики, лінгвістичної іміджології. Щодо останнього напрямку, то поняття медійного наративу та гранднаративу безпосередньо корелює з процесами формування медійного іміджу окремої особи / соціальної групи / інституції / держави / світу. Наративні конструкції виступають інструментом іміджевого конструювання, забезпечуючи системну інтеграцію окремих іміджевих характеристик у цілісну модель суспільного сприйняття, здатну функціонувати як домінантний смисловий орієнтир у масовій комунікації (див. окремі поняття, що корелюють з іміджкомунікацією у нашому словнику [5]).

Ф. С. Бацевич типологізує контексти, у межах яких функціонує наратив та його елементи, репрезентуючи їх як: «1) найзагальніший контекст епохи й культури; 2) контекст функційного стилю та жанру оповіді (художньо-белетристичний, науковий, публіцистичний і т. ін.; роман, есе тощо); 3) контексти структури наративу (Абстракт, Орієнтація, Оцінка, Ускладнення, Розв'язання, Кода; 4) контексти напряму розгортання оповіді (ретроспективний, поточний, перспективний); 5) змістові контексти наративу» [1, с. 41]. Визначимо і ми сутнісні характеристики, що відрізняють медійний наратив та медійний гранднратив. На наше переконання, це: *сміслова цілісність, подієвість (комунікативний фон), аксіологічна маркованість, ідейність* (О. С. Снитко наголошує в цьому контексті, що медійний наратив є вербалізованою в текст ідеєю, інфопродуктом, який підштовхує до дій та стимулює їх через комунікацію впливати на маси [10, с. 115–116]), *прецедентність, інтерпретаційна варіативність, контекст* (як екстралінгвальний чинник домінування певного типу наративності), *здатність до тиражування в медійному просторі та вплив на масову свідомість*. Тому медійний наратив є скоріше локальним типом гранднративу, що характеризується вищим рівнем узагальнення, світоглядною домінантністю, ідеологічною інтегративністю та здатністю об'єднувати поліфонію окремих наративних повідомлень у цілісну систему колективних уявлень, цінностей і суспільних смислів. Медійні наративи та гранднративи створюються і просуваються в інформаційному просторі за допомогою осмисленого і прогнозованого стилістичного ресурсу, постійно тиражованого в масовій комунікації.

Розглянемо це на мовному кейсі медійної фразеології, яка тлумачиться нами як вербалізований репрезентант та об'єктиватор медійних смислів, що характеризується семантичною цілісністю, прецедентністю та інтертекстуальністю, здатністю до структурних трансформацій із метою впливу на реципієнта та / або маніпуляції його свідомістю [9, с. 124].

Нами обрано декілька наративів фразеологізованого характеру як ілюстрація, що є показовою для сучасного інформаційного простору України, але не є вичерпною (медіа продовжує викарбовувати нові маніпулятивні установки, які й формуватимуть у майбутньому наративні повідомлення). До розповсюдження таких наративних фразеологізмів докладаються зусилля як внутрішньоукраїнського (локальність медіанаративу), так і зовнішнього (медійна гранднративність) медіаринку, а тому механізми наративності не завжди можуть бути коректно і правильно декодовані.

У медійному просторі (особливо під час повномасштабної війни) інтенсифікувалося чимало фразеологізованих наративів, що стали своєрідними маркерами мілітарної доби та вербалізованими установками соціально-політичної реальності (йдеться про «*Моя хата скраю*», «*П'ята колона*», «*Гуртом і батька легше бити*», «*Україна – не Росія*», «*Маємо те, що маємо*», «*Кому війна, а кому мати рідна*», «*Україна понад усе*», актуалізовані й тиражовані у ЗМІ останніми

роками). Один із найчастотніших – «*Моя хата скраю*». Такий наратив фразеологізованого типу часто використовується в медіа для характеристики українського соціуму в цілому, суспільної взаємодопомоги, оцінки певної ситуації в дихотомії «допомога – байдужість», «людяність – антигуманність», «добро – зло». У медіапросторі часто апелюють до цього наративу з двох причин: з одного боку, коли треба негативізувати ментальну особливість українців (мається на увазі варіант прислів'я «*моя хата скраю...*» → «...нічого не знаю» у зн. «*бути байдужим до чогось*» та інше «*моя хата скраю...*» → «...у спину стріляю» у зн. «*зрадити когось*») і, з іншої сторони, коли треба підкреслити позитивні риси українців, зокрема військових, в контексті українсько-російської війни («*моя хата скраю...*» → «...першим ворога зустрічаю» у зн. «*боротися за свою незалежність*»). Очевидно, що перший наратив активно поширювався за межами України, виконуючи деструктивну функцію та провокуючи на комунікативні конфлікти українців. Фактично йдеться про гранднаратив критики суспільних вад, який еволюціонував у новий – історичної справедливості. Такий гранднаратив ще з початку 2022 року був створений і поширений у рамках «Єдиного інформаційного марафону», слоган якого «*Моя хата – всюди*».

У передтекстах повномасштабної війни особливо активно вживається інший фразеологізм наративного типу – «*п'ята колона*». Традиційно він уживається у зн. «*те, що зайве*». Натомість у політичній комунікації часто стосується громадян, які діють в інтересах третіх держав та проти влади своєї країни. Його актуалізація намітилася з лютого 2022 року і визначалася в опозиціях «свій – чужий» як узагальнювальна номінація групи осіб, які ведуть відкриту або закриту підривну діяльність. У нових медіареаліях цей фразеологізований наратив фактично перетворився на вербальний інструмент дієвого впливу на сучасного реципієнта, що має синонімічні відповідники – неофразеологізми, домінантні у медіа: *(про)російська колона, московська колона, кремлівська колона, п'ята z-колона, диверсійна [п'ята] колона* та ін. Наративи, що утворилися як похідні від спільного ядра «п'ята колона», набувають статусу смислових маніпуляторів, які генеруються в медіа для розставлення «правильних» акцентів. Такий фразеологізований наратив аналогічно до попереднього входить до групи деструктивного типу та може бути включений у гранднаратив критики суспільних вад. Сюди ж можемо віднести і ще два фразеологізованих наративи – «*Маємо те, що маємо*» та «*Кому війна, а кому мати рідна*».

Щодо першого, то він часто використовується в медіакомунікації як рефлексія на констатовану подію. Прецедентність такої конструкції дозволяє йому вільно використовуватися в медійних контекстах – політичних, економічних, культурних та ін. Цей фразеологізований наратив (у зн. «*змиритися з тим, що є*») вживається часто з маніпулятивною метою в політичному аспекті як виправдання ситуації, яку важко або неможливо виправити (політична тактика, до якої звертаються під час передвиборчої кампанії) або некоректних дій політика, які

сталися. Синтаксична особливість використання цього фразеологізованого наративу виявляється в медіа різними типами – як риторичне питання чи окличне речення. Це, у свою чергу, підсилює ефект впливу на реципієнта, інтригує та реінтерпретує соціальну реальність. Загостреність використання таких конструкцій (і в цілому ідея негативності в комунікації) часто стає маніпулятивним прийомом, коли тлумачення певних подій подається крізь призму краху та безнадії (тут можемо згадати ще декілька прецедентних фраз, що тяжіють до наративних: «*все пропало*», «*кінець країни*», «*тупик влади*» та под.).

Щодо другого, то його актуалізація підсилилась із повномасштабним вторгненням. Зауважимо, що з 2000-х років фраза *кому війна, а кому мати рідна* використовувалася в переносному значенні й не стосувалася війни, закріпившись у масовій свідомості як метафоризована конструкція для опису певної складної ситуації, з якої мали фінансову користь та незаконний прибуток (див. ілюстративний матеріал та тлумачення конотативності фразеологізму в нашій монографії [9]). Із 2022 року в медійному просторі активізувалися наративи, що будуються на опозиційних категоріях «ворог – неворог», а їх функціонування вибудоване на ціннісних орієнтирах позитиву / негативу. Вони реалізовані в медіа через серію ярликових конструкцій, до яких належить і згаданий фразеологізований наратив «*кому війна, а кому мати рідна*». Така конструкція подекуди використовувалася для «підриву» позитивного іміджу військових та ін. впливових комунікантів нашого часу, але з 2022 року вживається зі сталою семантикою ‘використання війни для власної вигоди’. В медіапросторі її почали застосовувати до осіб, що розглядають війну як джерело фінансового зиску. А відтак формується ціла плеяда оновлених (трансформованих) фразеологічних одиниць, суголосних із першоджерелом: *кому війна, а кому...* → ... *золота жила, ..великий бізнес, ...політичний капітал, ...новий маєток* та под., що інтенсифіковані в медійному просторі.

«*Гуртом і батька легше бити*» як медійний фразеологізм використовується особливо активно в розмовній комунікації, а також у політичних контекстах із метою вплинути на електорат, показавши згуртованість у певному питанні. Як фразеологізований наратив він тиражується з метою негативізації повідомлення в політичних кампаніях (для боротьби з політиком / членами політичної партії) та навіть «спрацьовує» як певна установка, що дозволяє продукувати в медіапросторі й модифіковані фразеологічні конструкції: *гуртом і (Президента, опозицію, спікера, депутата) легше бити*. У нових суспільно-політичних реаліях (з 2014 р.) фразеологічна конструкція «*гуртом і батька легше бити*» трансформувалася у *гуртом і ворога легше бити*. Як певна наративна установка вже трансформований медійний фразеологізм поширювався в різних інформканалах для підсилення згуртованості українців та їх боротьби зі спільним ворогом. Такий наратив є сегментом гранднаративу національного спротиву, базовим смислом якого є єдність суспільства та здатність до опору агресії.

Деякі фразеологізовані наративи типу *«Україна – не Росія»*, *«Україна понад усе»*, *«Армія. Мова. Віра.»*, *«Геть від Москви!»*, *«Слава Україні – Героям слава»* носять характер позитивності та включаються у гранднاراتив української державності, що мають не тільки локальне значення (для українців), а й глобальне (як вербалізований індикатор українства за кордоном).

Зазначимо і ще на одному з активно ретрансльованих у медіа фразеологізованих наративів – *«Україна – не Росія»*, висловлений у свій час як ідея державної політики Л. Кучмою (авторський фразеологізм). Як наратив він часто використовувався в медіа для протиставлення України / українців та росіян – у відмінності поглядів, політичного життя, побуту та ін. Бачимо цей медіафразеологізм як вербалізовану опозицію щодо ситуації в інших географічних векторах – Білорусі, Європи, США та ін. (маніпулятивна мета такого протиставлення – показати Україну та українців унікальними). Див. в медіа – *«Україна – не Європа»*, *«Україна – не США»*, *«Україна – не Африка»*, *«Україна – не Білорусь»* та под., закладаючи різну конотацію в наповнення таких наративних фраз. Такі конструкції в інфопросторі є ілюстрацією персуазивності та дієвим способом імпліцитного впливу на реципієнта.

За такою ж моделлю функціонують і рекламні фразеологізовані одиниці, які здатні входити у ширший (соціально важливий!) контекст, коли фразеологізм-слоган (фразеологізм-гасло) інтегрується у фразеологізм-наратив: *«Все буде Україна!»*, *«Купуй українське»*, *«Разом до перемоги»*, *«Свій до свого по своє»* та под. Цю ж тенденцію спостерігаємо і у світовому медіапросторі (*«Just Do It»*, *«Think Different»*, *«I'm Lovin' It»*, *«Open Happiness»*, etc.). Український медіаринок, як бачимо, насичений національно орієнтованими фразеологізованими слоганами-наративами, що особливо інтенсифікувалося з початку українсько-російської війни, фактично набуваючи статусу вербалізованих націоідентифікаторів сучасності. Вихід фразеологізованих наративів за межі рекламного дискурсу можливий лише за перецедентних та інтертекстуальних їх можливостей («битву» за такі рекламні слогани як маркери смислів і ціннісних установок див. у нашій статті [14]). Цей сегмент аналізу планується здійснити в наступних розвідках.

Висновки. Як бачимо, поняття *медійної наративності* є складним утворенням, що інтерпретується у взаємозалежності понять медійний наратив / гранднاراتив як взаємозалежність смислів, ціннісних установок, концептуалізації соціальної реальності. Медійний наратив фактично виступає інструментом концептуалізації соціальної реальності, а гранднاراتив – моделлю окремих наративних конструктів у цілісну світоглядну систему. На прикладі медійної фразеології ми змогли продемонструвати реальність її наративної установки в сучасному інфопросторі, де співіснують базові гранднاراتиви (української державності, національного спротиву, історичної справедливості, критики суспільних вад), в яких фразеологізовані медіанаративи стають ситуативним і

тематично окресленим смисловим конструктом, що пояснює конкретну подію, явище або соціальну проблему.

Література

1. Бацевич Ф. Наративні контексти та семантика дискурсивних слів (на матеріалі лексеми зрештою). *Українська мова*. 2022. № 4. С. 40–48. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.04.040>
2. Доктрина інформаційної безпеки України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 25.05.2026).
3. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
4. Капленко О. Наратив як модель світу : структурна побудова і проєкція на художній текст. *Слово і Час*. 2003. № 11. С. 10–16.
5. Лінгвістична іміджологія : словник термінів і понять / Л. І. Шевченко та ін. Київ : Ліра-К, 2023. 216 с.
6. Ліотар Ж.-Ф. Стан постмодерну: доповідь про знання / пер. з фр. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 1998. 133 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. 2-е вид., випр., доп. Київ : Академія, 2007. 752 с.
8. Наративи війни у фольклорних, літературних та медійних текстах : зб. тез міжнар. наук. конф. (27 квіт. 2023 р.) / упоряд. О. Лабащук. Тернопіль : Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, 2023. 63 с.
9. Сизонов Д. Ю. Медійна фразеологія у фокусі сучасної лінгвістики: функціонально-стилістичний потенціал : монографія. Київ : Київський університет, 2026. 415 с.
10. Снитко О. С. Стратегічні наративи у системі механізмів протидії інформаційним впливам. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2020. Вип. 40. С. 99–118. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2020.40.99-118>
11. Степаненко М. І. Колискові пісні в парадигмі постфольклорного воєнного дискурсу: лінгвоаксіологічний аспект. *Лінгвістичні дослідження*. 2024. Вип. 60 (до 100-річчя від дня народж. заслуж. діяча науки і техніки України, д-ра філол. наук, проф. Сергія Івановича Дорошенка). С. 276–289. <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.22>
12. Теорія медіалінгвістики : підручник / Л. Шевченко, Д. Сизонов. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Київ : Ліра-К, 2025. 272 с.
13. Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.
14. Syzonov D. “Battle” of expressive slogans: how does advertising language affect our emotions? *Logos-Lithuania*. 2025. Vol. 125, pp. 188–205. <https://doi.org/10.24101/logos.2025.74>

References

1. Batsevych, F. (2022) ‘Naratyvnii konteksty ta semantyka dyskursyvnykh sliv (na materiali leksemy zreshstoiu)’ [Narrative contexts and semantics of discourse words (based on the lexeme zreshstoiu)], *Ukrainska Mova* [Ukrainian language], (4), pp. 40–48. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.04.040> [in Ukrainian].
2. *Doktryna informatsiinoi bezpeky Ukrainy* [Doctrine of information security of Ukraine] (2017) Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (Accessed: 25 May 2026). [in Ukrainian].
3. Zahnitko, A. (2020) *Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk* [Modern linguistic dictionary]. Vinnytsia: TVORY. [in Ukrainian].

4. Kaplenko, O. (2003) 'Naratyv yak model svitu: strukturna pobudova i proektsiia na khudozhnii tekst' [Narrative as a model of the world : structural organization and projection onto literary text], *Slovo i Chas* [Word and Time], (11), pp. 10–16. [in Ukrainian].
5. Shevchenko, L. I. et al. (eds.) (2023) *Linhvistychna imidzhelohiia* [Linguistic image studies]. Kyiv: Lira-K. [in Ukrainian].
6. Lyotard, J.-F. (1998) *Stan postmodernu: dopovid pro znannia* [The postmodern condition: a report on knowledge]. Translated from the French. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy". [in Ukrainian].
7. Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I. and Teremko, V. I. (eds.) (2007) *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* [Literary studies dictionary-handbook]. 2nd edn. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
8. Labashchuk, O. (ed.) (2023) *Naratyvy viiny u folklornykh, literaturnykh ta mediynykh tekstakh: zbirnyk tez mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* [Narratives of war in folklore, literary and media texts: Proceedings of the International scientific conference], 27 April 27 2023. Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. [in Ukrainian].
9. Syzonov, D. Yu. (2026) *Mediina frazeolohiia u fokusi suchasnoi linhvistyky: funktsionalno-stylistychnyi potentsial* [Media phraseology in the focus of modern linguistics: functional and stylistic potential]. Kyiv: Kyivskyi universytet. [in Ukrainian].
10. Snytko, O. S. (2020) 'Strategic narratives in the system of mechanisms for countering information influences' [Stratehichni naratyvy u systemi mekhanizmv protydiv informatyynym vplyvam], *Aktualni Problemy Ukrainiskoi Linhvistyky: Teoriia i Praktyka* [Current Issues of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice], (40), pp. 99–118. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2020.40.99-118> [in Ukrainian].
11. Stepanenko, M. I. (2024) 'Kolyskovi pisni v paradyhmi postfolklornoho voiennoho dyskursu: linhvoaksiolohiinyi aspekt' [Lullabies in the paradigm of post-folklore wartime discourse: a linguistic-axiological aspect], *Linhvistychni Doslidzhennia* [Linguistic Research], (60), pp. 276–289. <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.22> [in Ukrainian].
12. Shevchenko, L. and Syzonov, D. (2025) *Teoriia medialinhvistyky* [Theory of medialinguistic]. 2nd edn. Kyiv: Lira-K. [in Ukrainian].
13. Tkachuk, O. (2002) *Naratolohichnyi slovnyk* [Narratological dictionary]. Ternopil: Aston. [in Ukrainian].
14. Syzonov, D. (2025) "Battle" of expressive slogans: how does advertising language affect our emotions?", *Logos-Lithuania*, (125), pp. 188–205. <https://doi.org/10.24101/logos.2025.74>

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 81'1+401.41+316.58

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368030>

С. В. Форманова,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний морський університет,
професор кафедри «Іноземні мови та переклад»*

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9434-1903>

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню комунікативно-прагматичного аспекту конфліктного дискурсу як особливого типу мовленнєвої взаємодії, яку спрямовано на реалізацію протилежних комунікативних інтенцій учасників спілкування. На основі лексикографічних джерел подано визначення конфлікту й виведено робоче визначення цього поняття.

Авторкою аналізуються семантичні та прагматичні аспекти конфліктного дискурсу в комунікативній інтеракції, оскільки до кола проблем сучасної комунікативної лінгвістики входять різноманітні форми мовленнєвого спілкування, різні види взаємостосунків між учасниками, ситуації мовленнєвої комунікації, специфіка норм і правил інтерактивної взаємодії.

В статті розглянуто основні підходи до тлумачення поняття «конфліктний дискурс», визначено його структурні, комунікативні та прагматичні характеристики. Особливу увагу приділено аналізу комунікативних стратегій і тактик, які використовуються адресантом для досягнення власних цілей в ситуації конфлікту, а також мовним засобам вираження конфронтації, оцінності, маніпулятивного впливу та емоційної напруги.

З'ясовано, що прагматична специфіка конфліктного дискурсу полягає в реалізації інтенцій домінування, дискредитації опонента, захисту власної позиції або досягнення компромісу. Встановлено, що ефективність конфліктної комунікації значною мірою залежить від вибору мовленнєвих стратегій, соціокультурного контексту та комунікативної компетентності учасників. Конфліктний дискурс розглядається як динамічна система вербальних і невербальних засобів, що забезпечують формування, розвиток та завершення конфліктної взаємодії.

Ключові слова: конфлікт, конфліктний дискурс, комунікативна прагматика, мовленнєва взаємодія, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, комунікативна інтеракція, конфліктна комунікація, мовленнєвий вплив, інтенція.

S. V. Formanova,

DSc in Philology, Professor,

Odesa National Maritime University,

Professor at the Department of Foreign Languages and Translation

THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ASPECT OF CONFLICT DISCOURSE

This article is devoted to the study of the communicative-pragmatic aspect of conflict discourse as a specific type of linguistic interaction aimed at realising the

opposing communicative intentions of the participants in the interaction. Based on lexicographical sources, a definition of conflict is provided and a working definition of this concept is derived. The author analyses the semantic and pragmatic aspects of conflict discourse in communicative interaction, as the scope of contemporary communicative linguistics encompasses various forms of verbal communication, different types of relationships between participants, situations of verbal communication, and the specifics of the norms and rules of interactive communication. The article examines the main approaches to interpreting the concept of 'conflict discourse' and identifies its structural, communicative and pragmatic characteristics. Particular attention is paid to the analysis of communicative strategies and tactics used by the speaker to achieve their own goals in a conflict situation, as well as linguistic means of expressing confrontation, evaluation, manipulative influence and emotional tension. It has been established that the pragmatic specificity of conflict discourse lies in the realisation of intentions to dominate, discredit the opponent, defend one's own position or reach a compromise. It has been established that the effectiveness of conflict communication depends to a large extent on the choice of speech strategies, the sociocultural context and the communicative competence of the participants. Conflict discourse is viewed as a dynamic system of verbal and non-verbal means that ensure the formation, development and conclusion of conflict interaction.

Keywords: conflict, conflict discourse, communicative pragmatics, speech interaction, communicative strategy, communicative tactics, communicative interaction, conflict communication, speech influence, intention.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. В сучасному комунікативному просторі конфліктна інтеракція є невід'ємним складником міжособистісного, політичного, медійного та мережевого спілкування. Через зростання ролі цифрових комунікацій, соціальних мереж та публічних дискусій, поширюються конфліктні форми мовленнєвої поведінки, що актуалізує потребу вивчення механізмів їхньої реалізації. Особливого значення набуває дослідження конфліктного дискурсу в комунікативно-прагматичному аспекті, оскільки саме прагматика дає змогу виявити інтенції комунікантів, стратегії мовленнєвого впливу та способи досягнення комунікативної мети в конфліктній ситуації.

Попри значну кількість праць, присвячених проблемам дискурс-аналізу, мовленнєвої прагматики та конфліктної комунікації, низка питань, пов'язаних із функціонуванням мовних засобів у конфліктному дискурсі, залишається недостатньо вивченою. Це зумовлює актуальність дослідження комунікативно-прагматичних параметрів конфліктного дискурсу, особливостей реалізації конфліктних стратегій і тактик та їхнього впливу на перебіг комунікативної взаємодії.

Метою статті є визначення комунікативно-прагматичної мовленнєвої поведінки особистості в конфліктній ситуації спілкування. Мета вирішила розв'язання таких завдань: 1) систематизувати загальні функціональні характеристики конфліктного дискурсу; 2) проаналізувати причини виникнення

конфліктних ситуацій у спілкуванні; 3) визначити комунікативно-прагматичну специфіку мовних засобів, які характерні для конфліктного спілкування.

Об'єктом дослідження є конфліктний дискурс як форма мовленнєвої взаємодії. Предметом дослідження виступають комунікативно-прагматичні характеристики конфліктного дискурсу та мовні засоби їх реалізації.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі конфліктного дискурсу крізь призму комунікативної прагматики, уточненні системи його основних параметрів, а також у виявленні взаємозв'язку між комунікативними інтенціями учасників конфлікту та вибором мовленнєвих стратегій і тактик. Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні сучасних уявлень про природу конфліктної комунікації, розширенні положень лінгвопрагматики, теорії дискурсу та комунікативної лінгвістики. Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання у викладанні курсів із прагмалінгвістики, дискурсології, комунікативної лінгвістики, конфліктології та медіалінгвістики, а також у практиці аналізу політичного, медійного та мережевого дискурсів.

Виклад основного матеріалу. З позицій прагмалінгвістики конфліктний дискурс варто розглядати як систему мовленнєвих актів, спрямованих на досягнення певного перлокутивного ефекту. В таких умовах важливого значення набувають не лише зміст висловлення, а й його комунікативна мета, соціальний статус співрозмовників, ситуаційний контекст та можливі наслідки мовленнєвого впливу.

Під конфліктним дискурсом розуміємо ставлення конфліктуючих осіб один до одного та до ситуації. Він визначається завершеністю, цільністю та зв'язністю. Його слід розглядати і як процес (з урахуванням соціокультурних, екстралінгвістичних та комунікативно-прагматичних чинників), і як результат (у вигляді фіксованого тексту). У конфліктний мовленнєвий акт вплетено багато чинників, які супроводжують не лише висловлювання в цілому, а й його фрагменти.

Прагнення лінгвістів розв'язати питання мовленнєвого спілкування у межах різних типів дискурсу призвели до того, що почали з'являтися певні традиції дослідження мовлення. Це дозволило звернути увагу на дослідження динамічних форм мовленнєвої поведінки учасників у комунікативному просторі, який є галуззю функціонування конфліктного дискурсу [7, с. 289–290]. Тому в сучасній лінгвістиці конфліктний дискурс розглядається як складне комунікативне явище, що виникає внаслідок зіткнення інтересів, цінностей, поглядів або комунікативних намірів учасників спілкування. У центрі уваги дослідників перебувають не лише мовні засоби вираження конфлікту, а й прагматичні механізми впливу на адресата, особливості реалізації комунікативних стратегій і тактик, а також роль соціокультурного контексту у формуванні конфліктної взаємодії.

Теоретичне осмислення конфліктного дискурсу ґрунтується на досягненнях прагмалінгвістики, теорії мовленнєвих актів, комунікативної лінгвістики та дискурс-аналізу. Вагомий внесок у розвиток прагматичного підходу зробили Дж. Серль, П. Грайс, Т. ван Дейк, Н. Ферклаф, Д. Таннен та інші дослідники, які розглядали мовлення як цілеспрямовану діяльність, скеровану на досягнення певного комунікативного ефекту.

Дослідженню аномальних конфліктних ситуацій в українському мовознавстві присвячено праці Ф. С. Бацевича (праці з лінгвістичної прагматики та дискурс-аналізу), в зарубіжному – Дж. Остіна, Дж. Серла, Т. А. ван Дейка, Дж. Ліча, П. Грайса та ін., феномену комунікативного конфлікту та конфліктної ситуації спілкування присвячені дослідження Е. Берна. С. В. Форманова досліджує інвективне мовлення в конфліктній інтеракції, а також конфліктний дискурс та лінгвоконфліктологію. Л. А. Білоконенко вивчає міжособистісний конфлікт. Н. К. Войцехівська досліджує структурно-семантичні і комунікативно-прагматичні аспекти конфліктного дискурсу.

Наталія Войцехівська [2] розробила комплексну концепцію конфліктного дискурсу як комунікативно-прагматичного явища. Наталія Дяченко [4] здійснила аналіз стратегій і тактик конфліктної взаємодії. Наталія Черненко [10] досліджувала семіотичний та мультимодальний аспекти конфліктної комунікації. John Searle [5] основи конфлікту вивів у теорії мовленнєвих актів. Paul Grice [3] наголошував на кооперативному принципі комунікації. Teun A. van Dijk [11] здійснив критичний дискурс-аналіз. Norman Fairclough [12] проаналізував соціо-прагматичний підхід до дискурсу. Deborah Tannen [14] простежила конфліктну взаємодію та дискурсивні стратегії.

Отже, як зазначалося вище, конфліктний дискурс розглядають як особливий тип комунікації, в межах якого відбувається зіткнення інтересів, позицій або цінностей комунікантів. Ключовою ознакою конфліктного дискурсу є наявність протилежних комунікативних інтенцій та прагнення учасників вплинути один на одного за допомогою мовленнєвих засобів.

Основними параметрами аналізу конфліктного дискурсу визначаємо: **комунікативну мету (інтенцію)**, до якої уналежують: домінування над співрозмовником; дискредитацію опонента; захист власної позиції; досягнення компромісу; уникнення конфлікту;

комунікативні стратегії та тактики. Це: стратегія конфронтації; стратегія співробітництва; стратегія компромісу; стратегія уникнення; тактики звинувачення, критики, погрози, виправдання, аргументації, маніпуляції тощо; **прагматичний потенціал висловлення:** вплив на адресата; формування оцінки; зміна поведінки співрозмовника; реалізація мовленнєвих актів конфліктного характеру.

Зазвичай конфлікт розв'язують за допомогою **мовних маркерів**, як-от: негативно-оцінна лексика; інвектива; експресивні конструкції; риторичні запитання; іронія, сарказм; фразеологізми конфліктогенного характеру тощо.

Важливе місце у конфлікті має *соціокультурний контекст*, а саме: статус учасників комунікації; сфера спілкування (політичний, медійний, побутовий, мережевий дискурс); культурні норми конфліктної поведінки. За визначенням Н. К. Войцехівської, конфліктний дискурс є особливим типом комунікативної взаємодії, що характеризується протистоянням учасників комунікації та реалізується через систему вербальних і невербальних засобів впливу [2, с. 35]. Дослідниця наголошує, що конфліктний дискурс має власну структуру, сценарії розвитку та специфічні моделі мовленнєвої поведінки.

В межах комунікативно-прагматичного підходу центральним поняттям виступає комунікативна інтенція. Саме вона визначає вибір мовних засобів і комунікативних стратегій учасника конфлікту. Іntenції можуть бути спрямовані на дискредитацію співрозмовника, самозахист, домінування, примус до зміни позиції або досягнення компромісу. Реалізація таких намірів здійснюється через відповідні комунікативні стратегії і тактики.

Важливим складником конфліктного дискурсу є мовленнєва агресія. У працях С. В. Форманової [7, 8, 9] мовна агресія розглядається як один із найпоширеніших способів реалізації конфліктної взаємодії. Особливу роль у цьому процесі відіграють інвективи, які виконують не лише номінативну, а й оцінну, емоційно-експресивну та прагматичну функції. Дослідниця доводить, що інвективи виступають маркерами конфліктності та слугують засобом вираження негативного ставлення до адресата.

Критерій конфліктності залежить від семантики лексем, що містяться у висловлюванні, від стилістичних засобів, оскільки стилістичні характеристики слова тісно пов'язані з емоційно-експресивними характеристиками і входять як особливий компонент у структуру значення слова. Факт мовленнєвої агресії містить енергетичний потенціал, який реалізується за умови супротиву з чийогось боку. Агресія проявляється в істерії, у словесному вибусі, в емоційному мовленні, яке супроводжується інвективами й репліками, у вигуках, у психологічному зламі та ін. Цей спосіб «характеризується безпосередньою агресивністю, яка реалізується маркованими словами за ознакою інвективності, зворотами, висловлюваннями, інтонацією, зорієнтованою не на хитрість та лукавство, а на прямоту й силу» [6, с. 144]. У конфліктному тексті треба шукати, «яке з цих слів і зворотів є зайвим для вираження певної думки в певних умовах (тобто в умовах публічного мовлення) й, відповідно, негативно сприймається не лише суб'єктом мовлення, але й адресатом. (...) «зайвими» треба вважати (...) одиниці, які демонструють особисту, нічим не мотивовану агресивність автора...» [Там само, с. 144].

В статті «Сценарій 'сварка' в аспекті конфліктного дискурсу» С. В. Форманова аналізує сварку як один із типових сценаріїв конфліктної комунікації. Авторка визначає її як комунікативну подію, у межах якої реалізуються різноманітні стратегії агресії, звинувачення, приниження та самозахисту. При цьому

конфліктний сценарій формується завдяки взаємодії прагматичних настанов комунікантів та специфічних мовних маркерів конфлікту [8].

На окрему увагу заслуговує дослідження С. В. Форманової «Мова ЗМІ як засіб вираження конфліктності» [9], в якому авторка розглядає медійний простір як середовище поширення конфліктогенних смислів. Науковиця підкреслює, що сучасні засоби масової інформації активно використовують мовні засоби, здатні посилювати конфронтацію та впливати на суспільну свідомість шляхом формування негативних оцінок і стереотипів.

Отже, конфліктний дискурс породжується комунікативною мовленнєвою конфліктною поведінкою і функціонує в межах комунікативного акту в інтер-активному просторі. В основі конфліктного дискурсу лежать стандартні/не-стандартні акти поведінки особи; конфліктна ситуація, пов'язана з конкретним типовим інтерактивним простором, в якому презентується фреймовий ілюку-тивний сценарій; діалогічна комунікація конфліктного дискурсу, яка містить певну систему сигналів; вона завжди регламентована і послідовна.

До структури конфліктного дискурсу входять комунікативні акти, в яких відбувається зіткнення осіб, їхніх намірів з метою образити один одного або передати вербальне / невербальне / паравербальне повідомлення. Крім того, конфліктний дискурс – це парний акт поведінки, що має амбівалентний характер, специфічну взаємодію опонентів, тобто конфронтацію, розбіжність партнерів у розумінні або оцінці ситуації. У конфліктному дискурсі відбувається пору-шення конвенційних норм спілкування: у партнерів виникає почуття антипатії, яке може експлікуватись, когнітивні розбіжності можуть вербалізуватись у некоректній формі, проте зіткнення ілюкутивної мети не призводить до вза-ємних образ, а дозволяє конструктивно вирішити комунікативні проблеми, що виникають під час спілкування.

Одиницями, які описують мовленнєву поведінку, є *мовленнєві вчинки*. План вираження мовленнєвих вчинків створює *мовленнєвий хід* – фрагмент ре-пліки одного комуніканта. Мовленнєвий хід може бути представлений у вигляді мовленнєвих кроків. *Мовленнєвий крок* – це функціонально й синтагматично пов'язані елементарні мовленнєві дії з типовою комунікативною інтенцією. Мовленнєві кроки та ходи є вербально вираженими. План змісту мовленнєвого вчинку задає комунікативна тактика, яка, в свою чергу, передає локальну мов-леннєву інтенцію і маніфестується певним мовленнєвим ходом. *Комунікативні тактики* конституують *комунікативну стратегію*, яка є генеральною макро-інтенцією. Вона визначає організацію мовленнєвої поведінки комуніканта від-повідно до комунікативної / некомунікативної мети мовця та специфічні умови спілкування. Комунікативні стратегії і тактики співвідносяться з когнітивним (ментальним) рівнем організації мовленнєвої поведінки.

Сучасні психологічні дослідження в галузі конфліктології доводять, що міжособистісна взаємодія створює широкий простір для мовленнєвих конфлік-

тів, які реалізуються в межах лінгвоконфліктології. Відбувається мовленнєве зіткнення двох комунікантів, що характеризується специфічною мовленнєвою поведінкою учасників інтеракції. Мовленнєвий конфлікт зазвичай супроводжується міжособистісною напругою, яка містить емоційно-негативне ставлення комунікантів один до одного, до ситуації, та чинниками, які її породжують. Передбачається, що адресант повідомить адресатові дещо, що підвищить у того емоційний імпульс, що трансформується в агресивний та конфліктний стан. Це і є протистояння сторін, партнерів, колег, друзів, знайомих / незнайомих, які мають різні думки, наміри, позиції, інтереси, різний культурний код, що призводить до непорозуміння, оскільки на поверхню виходять порушення норм взаємодії та співробітництва, відбувається психологічна несумісність учасників конфлікту.

Оскільки, як зазначає Л. А. Білоконенко, «конфлікт є динамічним явищем, який має свої просторові, часові складові» [1, с. 84], то у виникненні конфлікту значну роль матимуть конфліктогени, слова, дії, акти, тобто мовленнєві засоби.

Розглянемо фактичний матеріал:

– *Минулої ночі я припустилася «фрейдистської обмовки» – назвала чоловіка іменем мого першого хлопця. Я так зніяковіла;*

– *У мене був майже такий же випадок. Я хотіла сказати своєму чоловікові: «Будь ласка, передай мені картоплю», а замість цього випалила: «Щоб ти здох, невдахо, ти загубив моє життя» [7].*

Під час конфлікту відбувається ескалація конфліктогенів: на конфліктоген на свою адресу адресат зазвичай прагне відповісти конфліктогеном, який буде значно сильнішим. Як правило, людина боляче реагує на образи та ображення, тому у відповідь намагається вдатися до агресії. Норми етикету й мораль, безумовно, вимагають витримки, прощення образи, стійкості та вміння перевести усе в жартівливу форму, але цього майже не трапляється в реальному житті. Втім така поведінка пояснюється дуже просто: людина повинна відчувати себе у небезпеці, жити в комфортних умовах, спілкуватися з гідними людьми, тому зазіхання на її честь та гідність сприймається боляче, що і викликається через агресію.

Наприклад: *Під час перерви у школі вчителька стала очевидцем конфліктної ситуації. Дві дівчинки, учениці третього класу, Альбіна та Аліса, гралися досить мирно. Раптом Альбіна випадково штовхнула Алісу. Та у відповідь заверещала: «Не штовхайся, брудна віця». Альбіна відповіла так: «Але не така гладка, як ти» [Записано автором у гімназії № 7, м. Одеса].*

Як бачимо, конфліктна ситуація – це результат особливого типу спілкування, особливої мовленнєвої поведінки комунікантів. Учасники конфліктної інтеракції досягають своєї мети через активну вербальну агресію, яку викликано підвищеним емоційним збудженням і націлено на те, аби заподіяти шкоди опонентові.

В основі будь-якого конфліктного мовленнєвого акту лежать почуття. Адресант здійснює мовленнєвий акт, керуючись не лише своїм настроєм, а й почуттями, які залежать від чинників, якими не можна керувати і які не можна контролювати. Настрій псується, коли щось пішло не за планом, щось вийшло не так, як того очікували і т.д. Виникають роздратування, гнів, які знаходять вихід в інвективі. Основу такого спілкування складають стереотипи поведінки, які закладені в підсвідомість з дитинства від батьків, зі школи, суспільством тощо. У такий спосіб виникають почуття гніву, образи, безпорадності; з'являються думки: *«знову»*, *«скільки можна»*, *«чому так»*, *«що за безвідповідальність»*, *«хіба це так важко»*, *«невже це не можна усвідомити/запам'ятати»*, *«їй/йому нічого не можна довірити»*, *«простіше самій/самому це зробити»*. Мовленнєвий акт, розпочатий з такими думками, переходить у конфлікт, який оформлюється засобами інвективи. Психіка людини у такий спосіб реагує автоматично, оскільки на будь-яку ситуацію у неї спочатку виникають почуття, за якими відбувається вихлюп емоцій.

Отож ті, хто створюють конфлікт, мають потребу «скинути» свої емоції, дати їм вихід, оскільки агресор ніколи не думає про те, щоб набути якихось переваг. Він добре розуміє, що його дії не принесуть йому користі, натомість настане психологічне розвантаження. Таким чином, конфліктна інтеракція завжди супроводжується емоціями, які є реакцією на внутрішні й зовнішні подразники, а також визначаються суб'єктивною конотацією. Отже, ще однією з характерних рис конфліктного дискурсу є емоційність.

На жаль, у теоретичних працях з конфлікту не приділяється увага мовним засобам його вираження, які, як форма комунікативної інтеракції, провокують виникнення конфлікту. Між тим, інвектива, як складова мови та засіб комунікації, є першопричиною, основним джерелом конфліктної ситуації. У цьому випадку інвектива виступає як соціальне явище, чинник, який створює, формує і розвиває конфлікт.

У такий спосіб конфліктний дискурс – це оцінне явище, яке виявляється в негативній оцінці мовцем дій адресата або ситуації, на яку ці дії вплинули. Оцінка у конфліктній комунікації є інструментом досягнення мовцем мети. Charles Leslie Stevenson [13] специфіку оцінного значення вбачає в тій меті, з якою використовується висловлення, що містить оцінку. На думку дослідника, основним призначенням ціннісних суджень є не повідомлення про факти, а здійснення впливу (*create an influence*). Оцінка, за Стівенсоном, призначена для впливу на адресата. Той негатив, який містить оцінка, має на меті викликати в адресата певний психологічний стан, тобто відбиває не власне семантичний, а прагматичний аспект знакової ситуації.

За допомогою оцінних висловлювань можна опосередковано примусити адресата до дій та виконання деяких практичних вчинків. Оцінні висловлюван-

ня вказують реципієнтові на бажання усунути дискомфортну та деструктивну ситуацію.

Іноді конфліктна поведінка особистості може розцінюватися як наслідок поганого виховання, а її прояв – як симптоми психічної невірноваженості, тому конфліктні ситуації посідають важливе місце серед стереотипних моделей міжособистісної інтеракції та сприяють вирішенню певних комунікативних завдань. Метою конфліктної інтеракції є висловлення мовцем негативних емоцій і досягнення ним катарсису. Той, хто слухає, зі свого боку, прагне виконати необхідні соціальні дії, які б забезпечили йому компенсацію від шкоди, якої йому заподіяли, – вибачитися, визнати свою провину, змінити поведінку.

Конфліктний дискурс реалізується через прагматичні акти, спрямовані на дестабілізацію міжособистісних стосунків, до яких, наприклад, відносять мовленнєвий акт *докору*, оскільки докоряючи, мовець дає негативну оцінку поведінці партнера, тим самим заподіюючи шкоди опонентові.

Конфліктна мовленнєва поведінка характеризується комунікативними стратегіями домінування мовця, зниженням статусу комунікативного партнера, комунікативного протистояння, створення негативної тональності спілкування тощо, що відбивається в негативному сприйнятті адресатом дій адресанта або ситуації. У межах конфліктного дискурсу як соціального явища комуніканти репрезентують свій соціальний статус, що виявляється зокрема через створення конфліктної тональності спілкування (Ф. Бацевич, С. Форманова, М. Халлідей). Конфліктна тональність – це нетолерантне спілкування, в якому переважає жорстка вербальна агресія. Перемога в такій інтеракції передбачає отримання влади над супротивником, психологічний тиск та встановлення психологічної переваги. До конфліктної тональності уналежнюємо побутову сварку, фактичною інтенцією якої є «з'ясування стосунків», емоційне розвантаження, а також публічний (політичний/світський) скандал, інтенцією якого є заподіяння шкоди супернику, приниження статусу опонента тощо.

Показником конфліктної тональності є оцінна лексика, тобто слова, які виражають ставлення до адресата за шкалою *добрий/поганий, розумний/дурний, гідний/негідний, позитивний/негативний* та ін. До цього ж шару уналежнюємо і слова, які містять оцінку інтелектуальних, моральних, етичних, розумових здібностей комуніканта, тобто інвективи. Комунікативний досвід мовленнєвої особистості, її мовленнєва компетенція, індивідуальні мовленнєві смаки та інші властивості можуть загострити комунікативні перешкоди і довести ситуацію до конфліктної.

Аналіз лексичних засобів реалізації конфліктної тактики засвідчив, що з метою завдання образи в конфліктному дискурсі використовується негативно-оцінна, розмовна, жаргонна, обценна лексика та фразеологія, а також метафоричні трансформації. Фактичний матеріал дослідження дає підстави виокремити

в конфліктній мовленнєвій інтеракції ланцюжок інвективних мовних засобів, які виражають інтенцію мовця. Найпоширенішими вважаємо:

– обіцянка ображати та принижувати: Мама Н., 55 років (дочці (24 роки) про її чоловіка): *Він завжди буде витирати об тебе ноги і змішувати з лайном*;

– погроза зіпсувати кар'єру: Хазяйка бізнес-центру К., 35 років (підлеглому водієві (27 років): *Якщо ти не припиниш своє паскудство, я тобі обіцяю зробити все можливе, щоб тебе навіть двірником не взяли в нашому місті. А така можливість у мене є*;

– характеристика властивостей певної особи: Валентина В., 65 років (сусідці (25 років): *Ти – лайно, та й годі*; Сусід, 45 років (сусідові (25 років): *Шмаркач, виблядок, паскудник, ще раз увімкнеш гучно музику, я тобі двері повибиваю*;

– звинувачення, підозра: Олексій, 33 роки (товаришеві (32 роки): *Навіщо ти нацьковуєш на мене свою дружину? Хочеш вийти чистеньким з нашого брудного діла? Що ти брешиш їй, що все це я організував, коли то була твоя ідея? А те, що ти зв'язався з тою хвойдою рудою, теж моя ідея?*;

– зневага, виражена прилюдно: Олена, 65 років (про чиновників): *Задобали всі ці безглузді кандидати, хабарники, паскудники, злочинці. Ніяк не нажеруться, все в нас позабирали, а тепер ще й податок на розкіш зробили! Іч! Їм усе мало, все з нас, бідних, тягнуть!*; Ірина Карпа (про чиновників): *Мені начхати на їх зівнозакон і їх зівнопарламент*; Катерина, 78 років (про одеського чиновника): *Він нікчема, який нав'язує одеситам дурні й безглузді заходи, він нічого не пам'ятає у будівництві та економіці, про нього взагалі не варто згадувати, бо він дріб'язковий інтриган, нікчемний персонаж політичного життя міста*; Микола Г. (70 років) (про своїх колег): *Ці особи, персонажі на букву С. – вони такі пліткарки, ці особи – вони такі потворні, ці особи – вони такі підлі, що розметуть усе на своєму шляху*; І. Богословська: *Шахрайство є почерком пані Тимошенко*;

– порівняння з тваринами: Сварка між подружжям:

Анатолій К. (62 роки): *Ти така хитра, як лисиця!*

Лариса К. (60 років): *А ти впертий, як осел!*

Анатолій : *Гадюка!*

Лариса : *Козел!*;

– *Ось (величезний плакат з фотографіями членів Політбюро. – С. Ф.) – купа свиней, а ми – їхня годівниця* (І. Роздобудько).

Отже, конфліктна інтеракція є особливим типом мовленнєвої поведінки комунікантів, яка визначається агресивністю, психологічним тиском, наявністю інвективних компонентів і спричинює комунікативний дискомфорт з відповідною тональністю спілкування.

Специфікою інтерпретації конфліктного дискурсу є інтенція опонентів, яку спрямовано на розв'язання протиріччя з перевагою вербальної форми спілкування. Дослідження вербальної інтеракції в конфліктному дискурсі дало змогу здійснити послідовний аналіз висловлювань на предмет оцінки та образи з використанням інвективи, об'єкта конфлікту, інтенції адресанта тощо. Сюди можна уналежнити:

- лексико-семантичні групи номінації особи та ставлення до неї: *чмо, потвора, безрука, паскудник, хамло, хабарники, злочинці* та ін.;
- лексико-семантичні групи номінації особи щодо віку: *шмаркач, стара, щеня* та ін.;
- лексико-семантичні групи ставлення до інтелектуальних здібностей людини: *дурень/дура/дурна/дурепа, нікчема, бовдур* та ін.;
- лексико-семантичні групи на позначення тварин (зоосемізи): *бугай, козел, корова, свиня* та ін.;
- фразеологічні сполуки: *мутити воду; дріб'язковий інтриган; нікчемний персонаж політичного життя; зажерливі слуги народу; політична повія* та ін.

Наведене засвідчує, що конфліктні ситуації посідають важливе місце серед стереотипних моделей міжособистісної інтеракції та сприяють вирішенню певних комунікативних завдань.

Висновки та перспективи дослідження. Конфліктний дискурс є складним комунікативним явищем, що характеризується наявністю суперечливих інтенцій учасників комунікації та реалізується через систему стратегій і тактик мовленнєвого впливу. Його прагматична специфіка визначається спрямованістю на захист власної позиції, зміну поведінки адресата або дискредитацію опонента. Ефективність конфліктної взаємодії залежить від вибору мовних засобів, соціокультурного контексту та комунікативної компетентності учасників спілкування.

Специфікою інтерпретації конфліктного дискурсу в комунікативно-прагматичному просторі є взаємодія опонентів, яку спрямовано на розв'язання протиріччя з перевагою вербальної форми спілкування. Якщо акцентується на причинах і наслідках конфлікту, під час якого наявна агресивна поведінка особистостей, то вона може мати вираження як у вербальній, так і в невербальній формі. Порушення конфліктного мовленнєвого акту відбувається внаслідок зіткнення способу життя комунікантів, їхніх гендерних і соціальних ролей, освіти, віку, професії, національно-культурних традицій тощо. Взаємодія соціальних чинників призводить до створення для кожного члена суспільства своєї моделі поведінки, своїх цінностей, стереотипів, норм та елементів, які є основними для комунікантів. *Перспективним* напрямом подальших досліджень є вивчення особливостей функціонування конфліктного дискурсу в цифровому середовищі та соціальних мережах.

Література

1. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2015. 355 с.
2. Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 404 с.
3. Грайс П. Логіка і мовленнєве спілкування. *Антологія сучасної філософії мови*. Київ : Основи, 2000. С. 118–137.
4. Дяченко Н. Конфлікти: комунікативно-прагматичний аспект. *Філологічний часопис*. 2019. № 1. С. 49–57.
5. Серль Дж. Мовленнєві акти. Київ : Основи, 2001. 286 с.
6. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 336 с.
7. Форманова С. В. Інвективи в українській мові : дис. ... д-ра філол. наук / 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2013. 465 с.
8. Форманова С. В. Сценарій «сварка» в аспекті конфліктного дискурсу. *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24, т. 2. С. 139–148. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2017.24.131416>
9. Форманова С. В. Мова ЗМІ як засіб вираження конфліктності. *Правове життя сучасної України* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 трав. 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 691–693.
10. Черненко О. В. Семіотичний аспект дослідження конфліктного дискурсу. *Південний архів (філологічні науки)*. 2023. Вип. 91. С. 24–31.
11. Fairclough, N. *Language and power*. London: Routledge, 2015.
12. Stevenson Charles Leslie. *Ethics and language*. New Haven, Yale University Press; London, H. Milford, Oxford University Press, 1945. 338 p.
13. Tannen D. *The argument culture: moving from debate to dialogue*. New York : Random House, 1998. 368 p.
14. van Dijk T. A. *Discourse and power*. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 308 p.

References

1. Bilokonenko, L. A. (2015) *Ukrainskomovnyi mizhosobystisnyi konflikt* [Ukrainian-language interpersonal conflict]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Voitsekhivska, N. K. (2018) *Konfliktnyi dyskurs: strukturno-semantychnyi i komunikatyvno-prahmatychnyi aspekty* [Conflict discourse: Structural-semantic and communicative-pragmatic aspects]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Grice, P. (2000) 'Lohika i movlennieve spilkuvannia' [Logic and conversation], in *Antolohiia suchasnoi filosofii movy* [Anthology of contemporary philosophy of language]. Kyiv, pp. 118–137. [in Ukrainian].
4. Dyachenko, N. (2019) 'Konflikty: komunikatyvno-prahmatychnyi aspekt' [Conflicts: communicative and pragmatic aspect], *Filolohichnyi Chasopys* [Philological Review], (4), pp. 49–57. [in Ukrainian].
5. Searle, J. R. (2001) *Movlennievi akty* [Speech acts]. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Stavyt'ska, L. (2003) *Korotkyi slovnyk zharhonnnoi leksyky ukrainskoi movy* [A brief dictionary of Ukrainian jargon]. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
7. Formanova, S. V. (2013) *Invektyvy v ukrainskii movi* [Invectives in the Ukrainian language]. DSc dissertation. Odesa. [in Ukrainian].

8. Formanova, S. V. (2017) 'Stsenarii "svarka" v aspekti konfliktnoho dyskursu' [The scenario "quarrel" in the aspect of conflict discourse], *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (24(2)), pp. 139–148. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2017.24.131416> [in Ukrainian].
9. Formanova, S. V. (2013) *Mova ZMI yak zasib vyrazhennia konfliktnosti* [Mass media language as a means of expressing conflict]. Odesa: Feniks, pp. 691–693. [in Ukrainian].
10. Fairclough, N. (2015) *Language and power*. London: Routledge.
11. Chernenko, O. V. 'Semiotychnyi aspekt doslidzhennia konfliktnoho dyskursu' [Semiotic aspect of the study of conflict discourse], *Pivdennyi Arkhiv (Filolohichni Nauky)* [South Archive (Philological Sciences)], (91), pp. 24–31. [in Ukrainian].
12. Stevenson, C. L. (1945) *Ethics and language*. New Haven, Yale University Press; London, H. Milford, Oxford University Press.
13. Tannen, D. (1998) *The argument culture: moving from debate to dialogue*. New York: Random House.
14. van Dijk, T. A. (2008) *Discourse and power*. New York: Palgrave Macmillan.

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2'22/23:159.964

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368031>**І. В. Лакомська,***канд. філол. наук, доц.,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5482-4337>

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНІ ПРЕДИКАТИ ЯК ВПЛИВОВІ ЕЛЕМЕНТИ МЕДІЙНИХ ФРАЗЕМ: КІНЕСТЕТИЧНІ МАРКЕРИ

У статті розглянуто суттєві особливості фразеологізмів, що вживаються у мові українських масмедіа, які визначено як актуальний сегмент сучасних лінгвістичних досліджень.

Об'єктом статті стали медійні фраземи з репрезентативними маркерами впливу, предметом — їхня морфолого-семантична специфіка. Мета розвідки полягала у з'ясуванні та виявленні основних способів реалізації та функціонування фразем із нейролінгвістичними предикатами, зокрема кінестетичними, як активаторами впливової потужності медійних фразеологічних одиниць. Фактичним матеріалом були фразеологізми, зафіксовані в текстах українських електронних медіа. Для досягнення поставленої мети у роботі використано такі загальнонаукові методи, як описовий, метод спостереження та аналіз, що в цілому уможливило систематизацію матеріалу. Також застосовано методику нейролінгвістичного програмування (предикатні характеристики), що дало змогу виокремити характерні мовні маркери впливу.

У результаті дослідження доведено, що в медійному дискурсі нейролінгвістичні предикати слугують потужними сугестивними активаторами. Їхня основна функція полягає в тому, щоб апелювати до сенсорного досвіду аудиторії. Медійні фразеологізми, насичені такими предикатами, миттєво викликають певні емоційні, фізичні чи когнітивні реакції, роблячи текст більш переконливим та впливовим. У процесі аналізу встановлено актуальні групи кінестетичних предикатів (сенсорну, смакову і ольфакторну) у складі фразеологічних одиниць та виокремлено їхню частиномовну приналежність та семантику. Серед кінестетичних предикатів найбільшою активністю вирізняються номени на позначення сенсорного сприйняття, що в основному виражаються прикметниками та дієсловами, залишаючи на периферії іменники та прислівники. Меншим ступенем актуальності вирізняються лексеми на позначення смакових характеристик, найактивніше представлені прислівниками. Предикати ж, які виражають нюхове сприйняття, вживаються з мінімальною продуктивністю, що пояснюється семантичною специфікою зафіксованих лексем, представлених здебільшого дієсловами. Результати проведеного дослідження акцентують на тому, що використання предикатів кінестетичної репрезентативної системи дозволить не лише покращити сприйняття будь-якого медіатексту, а й значно підвищити його впливовий ефект.

Перспективою подальших досліджень визначено вивчення впливової функції медійних фразем у різножанрових дискурсах, зокрема рекламному та політичному, де фразеологічні одиниці набувають все більшої частотності, оскільки підсилюють емоційність мовлення.

Ключові слова: мова масмедіа, нейролінгвістичне програмування, кінестетичні предикати, репрезентативна система, фразеологічні одиниці, сугестійні маркери.

I. V. Lakomska,

PhD in Philology,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

*Associate Professor at the Ukrainian Language
and Foreigners' Language Training Department*

NEUROLINGUISTIC PREDICTIONS AS INFLUENTIAL ELEMENTS OF MEDIA PHRASEOLOGICAL UNITS: KINESTHETIC MARKERS

The article examines the suggestive features of phraseologisms used in the language of Ukrainian mass media, which are identified as a relevant segment of modern linguistic research.

The object of the study were media phraseological units with representative markers of influence, the subject was their morphological and semantic specificity. The purpose of the investigation was to clarify and identify the main ways of implementing and functioning of phrases with neurolinguistic predicates, in particular kinesthetic ones, as activators of the influential power of media phraseological units. The actual material was phraseology recorded in the texts of Ukrainian electronic media. To achieve the set goal, the work used such general scientific methods as descriptive, observational and analytical methods, which generally made it possible to systematize the material. Neurolinguistic programming methods (predicate characteristics) were also applied, which made it possible to identify characteristic linguistic markers of influence.

As a result of the study, it was proven that in media discourse, neurolinguistic predicates serve as powerful suggestive activators. Their main function is to appeal to the sensory experience of the audience. Media phraseological units saturated with such predicates instantly evoke certain emotional, physical or cognitive reactions, making the text more convincing and influential. In the process of analysis, relevant morphological groups of kinesthetic predicates (sensory, gustatory and olfactory) in the composition of phraseological units were established and their semantics were identified. Among kinesthetic predicates, the most active are nomens denoting sensory perception, which are mainly expressed by adjectives and verbs, leaving nouns and adverbs on the periphery. Lexemes denoting taste characteristics, most actively represented by adverbs, are distinguished by a lower degree of relevance. Predicates that express olfactory perception are used with minimal productivity, which is explained by the semantic specificity of the fixed lexemes, represented mostly by verbs. The results of the conducted study emphasize that the use of predicates of the

kinesthetic representational system will allow not only to improve the perception of any media text, but also to significantly increase its influential effect.

The prospect of further research is determined by the study of the influential function of media phrases in various genres of discourse, in particular advertising and political, where phraseological units are becoming increasingly frequent, as they enhance the emotionality of speech.

Keywords: mass media language, neurolinguistic programming, kinesthetic predicates, representative system, phraseological units, suggestive markers.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У межах сучасних мовознавчих студій дослідники все частіше звертаються не лише до класичної теоретичної проблематики, а й до опрацювання новітніх наукових напрямів, пов'язаних із вирішенням нагальних практичних завдань гуманітаристики, серед яких на особливу увагу заслуговує «з'ясування глибинної природи впливових феноменів як іманентних складників комунікативного простору» [11, с. 303]. Вчені також акцентують на складності й водночас на необхідності вивчення феномену сугестії, де «дослідження його гетерогенної природи доцільно здійснювати, використовуючи релевантні комплексні методики, серед яких на особливу увагу заслуговують технології нейролінгвістичного програмування» [1, с. 173]. У межах цього новітнього напрямку зазначається, що при сприйнятті, зберіганні та передачі інформації люди різною мірою використовують візуальну, аудіальну і кінестетичну (до якої зараховують дотикову, нюхову й смакову) репрезентативні системи, що зумовлюють специфічну сегментацію отримуваної інформації. Відповідно активація цих систем оптимізує вплив, що на вербальному рівні відбувається через предикати – «сенсорно марковані слова, які вказують на використання тієї чи іншої репрезентативної системи» [1, с. 286]. Це означає, що, використовуючи мовні репрезентативні системи, ми можемо представити досвід, який сприймаємо через будь-яку з інших репрезентативних систем, що активує сприйняття й посилює сугестивну насиченість повідомлення [3]. В цьому аспекті увагу привертає так звана предикатна лексика, впливову потужність якої відзначають дослідники (див. праці В. Беяніна, Р. Ділтса, А. Ковалевської, Т. Ковалевської), наголошуючи на максимальній актуальності цього мовного масиву в конструюванні медійних текстів і насамперед – в структурі заголовка як сугестивного стрижня повідомлення (І. Лакомська).

Аналіз досліджень проблеми. Нині мова засобів масової інформації інтерпретується як «основний засіб впливу на мовну свідомість реципієнтів, а тому позначена кореляцією мовних і позамовних характеристик. Зважаючи на природу та функціонально-стильові домінанти, мова ЗМІ є креолізованою, оскільки передбачає поєднання одиниць різних знакових систем із метою оптимальної реалізації інформування, маніпулювання, сугестії» [9, с. 114].

Для досягнення впливу журналісти шукають такі мовні засоби, які б надавали експресивності та дієвості повідомленню, максимально конденсуючи

основну думку та спонукаючи читача до ознайомлення із запропонованою інформацією. З цією метою в медійних текстах все частіше використовують фразеологічні одиниці (ФО), експресивність яких визначається їхнім функційним призначенням – передавати ставлення до фактів навколишньої дійсності, підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови [8, с. 23]. Як зазначають дослідники, саме «виразові якості фразеологізмів, афористичність, образність, експресія зумовлюють їхнє використання в заголовній функції» [8, с. 259]. На впливовій функції фразем наголошує й О. Криницька, яка стверджує, що внаслідок залучення у мовленнєві дії мовця «архетипного досвіду й аксіологічно-культурного контексту, маніфестованого фразеологізмом, збільшується авторитетність висловлень, а отже, й ілюкутивна сила комунікативних вчинків» [2]. У своїй дисертаційній роботі Д. Сизонов ґрунтовно досліджує медійні фразеологізми й наголошує на притаманній цим одиницям маніпулятивній функції [5].

Крім того, фразеологізми відображають уявлення народу про світ та його специфічні ментальні особливості, що визначає інтенсивність наукових пошуків у сфері фразеології. На сьогодні ФО досліджено у багатьох аспектах: семантику фразеологізмів вивчали М. Алефіренко, Ю. Прадід, Л. Юрчук. Стилiстичний аспект цікавив І. Гнатюк, Г. Іжакевич, Р. Зорівчак, В. Калашника. Історія, становлення й етимологія ФО були в центрі уваги М. Демського, А. Івченка, Л. Коломісць, Ф. Медведєва, Л. Скрипник, О. Юрченка. В кінці ХХ – на початку ХХІ ст. активізуються психокогнітивний та етнокультурний аспекти у вивченні української фразеології (О. Левченко, Н. Венжинович). Збирається й опрацьовується діалектна фразеологія (Н. Бабич, Р. Міняйло, М. Олійник, Н. Романюк, Г. Ступінська та ін.). В дисертаційних дослідженнях вивчають місце фразеології в системі мови (Я. Баран), в системі ідіостилю (Ю. Кохан, Л. Щербачук), опрацьовують фразеологічну ідеографію (Ю. Прадід), лінгвоментальні аспекти ФО (О. Майборода, О. Назаренко, Ю. Швець), фразеологічні інновації та модифікації ФО (Л. Давиденко, А. Романченко, А. Смерчко, Д. Сизонов, В. Стишов), системні відношення компонентів ФО (О. Каракуця, О. Куцик, О. Мороз, Н. Пасік, М. Філон), семантику й динаміку окремих тематичних груп (Д. Ужченко) та ін. Проте сугестивний аспект ФО тільки починають вивчати, що визначає наукову релевантність та актуальність обраної проблематики, у межах якої виявлення предикатної маркованості медійних фразеологізмів прислужиться у з'ясуванні їхнього впливового потенціалу.

Об'єктом нашої розвідки є медійні фраземи з репрезентативними маркерами впливу, предметом – їхня морфолого-семантична специфіка. Фактичним матеріалом слугували фразеологізми в текстах українських електронних медіавидань «Україна молода», «Голос України», «День», «РБК-Україна», «Суспільне», «Громадське», «ТСН», «24 канал», «Армія Інформ», «Каштан news», «Останній бастіон», «Економічна правда», «УНІАН», «Укрінформ», «УНН»

та ін. (за 2020 – 2025 роки). Вибір відповідних джерел зумовлений їхньою загальною доступністю та поширеністю.

Мета статті полягає у з'ясуванні впливового навантаження кінестетичних предикатів як найпродуктивніших впливових маркерів (насамперед порівняно з візуальними й аудіальними) у структурі медійних фразеологічних одиниць. Досягнення поставленої мети передбачає необхідність вирішення таких **завдань**: виокремити масив заголовків із ФО та визначити наявні в їхній структурі кінестетичні предикати; здійснити розподіл предикатів на підгрупи (субмодальності) та з'ясувати динаміку використання таких предикатів у медійних заголовках з огляду на їхню частиномовну належність, яка визначає відповідну семантичну специфіку; висвітлити впливові потенції кінестетичних предикатів у структурі ФО.

Джерельною базою дослідження стали заголовки українськомовних суспільно-політичних загальнонаціональних та регіональних медіа (за 2020–2025 роки). **Фактичним матеріалом** статті є понад 200 фразеологічних одиниць з кінестетичним компонентом, дібрані методом суцільної вибірки.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів); кількісний метод, який дав змогу порівняти та узагальнити отримані результати. Також застосовано методику нейролінгвістичного програмування (предикатні характеристики), що дало змогу виокремити характерні мовні маркери впливу.

Наукова новизна реалізується в тому, що досліджений фактичний матеріал, а саме медійні фразеологізми, проаналізовано у фокусі новітніх наукових галузей, зокрема нейролінгвістичного програмування, з огляду на актуалізацію інструментів виявлення впливової динаміки різноманітних медійних повідомлень.

Теоретична цінність дослідження полягає в поглибленні теоретичних засад лексикології, фразеології, лінгвостилістики, а також лінгвосугестології з огляду на впливові параметри схарактеризованих фразеологічних одиниць. **Практичне значення** розвідки полягає в тому, що результати можуть прислужитися для розроблення вибіркового курсів з фраземіки, лінгвопрагматики, сугестивної лінгвістики. Також матеріал дослідження може мати практичне застосування у сфері журналістики, оскільки висвітлює інструменти оптимізованого використання мовних одиниць із прогнозованою впливовою силою.

Виклад основного матеріалу. Моделюючи медійний заголовок, а також текст повідомлення, автор має враховувати і суто лінгвістичний аспект організації цих елементів, і психофізіологічні особливості його сприйняття, що зокрема виявляються в специфіці роботи репрезентативних систем (модальностей), експлікованих візуальними, аудіальними й кінестетичними мовними

маркерами-предикатами. Так, Т. Ковалевська зазначає, що «кожна з наявних у людини репрезентативних систем відбивається в мові, тобто лексикон будь-якої мови обов'язково містить номени на позначення тих референтів позамовної дійсності, які є модальнісно маркованими та актуальними для буття людини і протягом еволюції набули вербалізованого статусу, а також і власне вербалізованих атрибутів модальнісних феноменів – назв та ознак, властивостей кожної репрезентативної системи (субмодальностей)» [1, с. 196]. Отже, модальнісне забарвлення лексики визначається через її репрезентативну маркованість, ідентифікаторами якої є предикати.

Результати наших попередніх розвідок у зазначеному аспекті фіксують домінування кінестетичних предикатів в межах ФО (45 %) над візуальними (30 %) й аудіальними (25 %) предикатами [3; 4], які вживаються в газетних заголовках. У запропонованому дослідженні спробуємо детально проаналізувати особливості використання медійних фразем, що мають у своєму складі кінестетичні предикати.

Відомо, що фразеологічні одиниці є семантично цілісними одиницями [8, с. 26], але в межах нейролінгвістичного програмування, враховуючи предикатні характеристики, ми аналізуємо семантику окремих елементів цих комплексів – нейролінгвістичних предикатів, що, не порушуючи загального значення ФО, дає змогу виокремити їхній репрезентативний потенціал. Крім того, виокремлюючи кінестетичні предикати, ми насамперед зважимо на їхнє первинне, вихідне значення як сприйнятєвий психолінгвальний субстрат [4].

В аспекті предикатної маркованості ми виявили найхарактерніші кінестетичні номени в межах проаналізованих ФО, серед яких конкретизували відповідно три основні групи: **сенсорні, смакові та нюхові** вияви. Найбільш продуктивними у структурі ФО виявилися кінестетичні предикати на позначення **сенсорного сприйняття** (73 % від загальної кількості). Ці одиниці виражаються переважно прикметниками (49 % у межах підгрупи). Отже, ідентифікуємо сенсорні предикати у структурі таких медійних ФО: *по гарячих слідах, під гарячу руку, гарячі жнива, холодна війна, як холодний душ, з легкої руки, з легкою душею, важка ноша, з важким серцем, за колючим дротом, твердий горішок*: наприклад, заголовок «Лідери УПЛ та кубкова сенсація потрапили під гарячу руку УАФ: жорсткі покарання для клубів» (РБК-Україна, 06.10.2025), «Гарячі жнива: у полі під Києвом згорів комбайн» (Главком, 26.07.2021), «Коригував удачу по Києву 24 травня: СБУ затримала по гарячих слідах 18-річного місцевого мешканця» (АрміяInform, 25.05.2026). Конкретизуючи семантику виокремлених предикатів, наводимо визначення тлумачного словника: *гарячий* – 'який має високу температуру, сильно нагрітий' [7].

Нейролінгвістичні предикати наявні й у таких заголовках інформаційних повідомлень: «Світ ближче до ядерного конфлікту, ніж за часів Холодної війни – експерт Forbes» (ТСН, 05.11.2025); «Втома від війни? Холодний душ

для українців» (Главком, 28.11.2024), де лексема *холодний* у прямому значенні – ‘позбавлений тепла, який викликає відчуття холоду’ [7].

Заголовки «З *“легкої руки”* СБУ суд арештував яхту Віктора Медведчука» (Останній бастион, 09.04.2021) та «Те, що ми побачили всередині, свідчило, що залишали свої машини окупанти з *легкою душею*» (Армія Inform, 13.06.2023), які містять у структурі фразем предикат – лексеми *легкий*, що за словником ‘який має невелику, незначну вагу; протилежне важкий’ [7].

Ілюструє вживання сенсорних предикатів заголовки «*Важка ноша*. Чи потягне “Гулівер” на дно державні банки» (Економічна правда, 26.05.2026). Також ці одиниці містяться у тексті повідомлення, наприклад: «*Це рішення прийняте з важким серцем, адже Кубок завжди був для нас особливим турніром, і саме в ньому ми стали фіналістами минулого сезону*» (Суспільне Спорт, 09.12.2025), де лексема *важкий* означає ‘який має велику вагу; тяжкий; протилежне легкий’ [7].

Сенсорні предикати створюють яскравий чуттєвий образ, що підтверджують і такі заголовки: «*Віра за колючим дротом. Як священники УГКЦ пережили табори і заслання після Львівського псевдособору*» (zaxid.net, 08.03.2026), де наявна лексема *колючий*, похідна від слова *колоти*, ‘викликати почуття болю’ [7]. «*Українці – твердий горішок, який не так легко розколоти*» (Україна молода, 12.12.2020), де лексема *твердий* означає ‘який важко піддається стискуванню, згинанню, різанню тощо; протилежне м’який’ [7].

Отже, загальна семантика прикметників-предикатів виражена переважно лексемами на позначення тактильних відчуттів та термічних властивостей предметів.

Зафіксовано й сенсорні предикати, виражені дієсловами (33 % у межах таких ФО: *нагріти* руки, *обпикати* серце, душа (серце) *болить*, і хочеться, і *колеться*, *відчувати* серцем, *відчувати* на своїй шкірі, *відчувати* плече/лікоть). Наприклад, «*Тримайся, любий Києве! Душа болить та плаче*» (Каштан news, 07.09.2025), «*“Серце болить за неї”. Грандіозне повернення Ліндсі Вонн завершилося крахом на Олімпіаді-2026: яким був її шлях*» (Суспільне. Спорт, 08.02.2026) та містять предикати, які виражаються лексемою *боліти* – ‘давати відчуття фізичного болю’ [7], що уяскравлює сенсорне відчуття та підсилює впливову силу повідомлення.

Містять предикати й такі заголовки: «У Первомайську чиновники та підрядник *“нагріли руки”* на ремонті шкільного опалення» (Миколаївська правда, 12.06.2026), «*Хто нагрів руки на паливній паніці? Українці шоковані ...*» (УНІАН, 12.03.2026), де наявна лексема *нагріти* ‘1. Віддаючи своє тепло, робити що-небудь гарячим або теплим’ [7]; «*Ніч, що обпекла серце Одеси: Як місто пережило атаку російських дронів*» (Укрінформ, 24.07.2025), де обпикати – ‘2. Викликати відчуття і ушкодження, подібні до тих, які виникають від опіку’ [7].

Досить продуктивними у фраземах, що вживаються в текстах ЗМІ, є предикати, виражені лексемою *відчувати* ‘сприймати органами чуття, мати здатність сприймати, реагувати на щось’ [7], наприклад: «Він також висловив думку, що росіяни повинні перші **відчути** на своїй “ішкурі”, що F-16 є в Україні» (УНН, 09.06.2024); «Ви можете робити щось разом, залучати близьку людину до простої діяльності, щоб **відчути** плече і присутність» (BBC, 19.07.2022); «“Продовжуйте тримати темп та **відчувати** плече побратима – це ключ до успіху в бою”, – сказав Олег Іващенко» Укрінформ, 19.03.2026); «Окрім набуття навичок за фахом, вони пройдуть хорошиший армійський вишкіл. Зокрема, навчатися працювати в команді, **відчувати** лікоть товариша, що у форс-мажорній ситуації є надважливим» (АрміяInform, 10.08.2021).

Рідше сенсорні предикати виражені іменниками (18 %), що є компонентами таких ФО: *холод* *пробирає* до кісток, *холод і голод, дріж* *пробігає* по спині: «Вогкий *холод* *пробирає* до кісток, а рахунки за електрику від спроб зіртітися кондиціонером шокують» (РБК-Україна, 16.05.2026), «Пережили *холод і голод* в Маріуполі» (Радіо Свобода, 03.02.2026), де лексема *холод* має значення ‘1. Низька температура навколишнього середовища (повітря, води тощо)’ [7], а лексема *голод* – ‘1. Гостре відчуття потреби в їжі, сильне бажання їсти’ [7]. У тексті повідомлення в межах ФО вживається й такий предикат, як *дріж*, що має значення ‘судорожне тремтіння тіла від холоду, страху, хворобливого стану і т. ін.’, до прикладу: «Як згадаю то пекло – *дріж* по спині *пробігає*» (Суспільне, 23.09.2023).

Також сенсорні предикати представлено прислівниками (6 %). Вони вживаються у складі таких ФО: *ні холодно, ні жарко, тепло* на душі. Наприклад, у заголовку статті: «Ні *холодно*, ні *жарко*, – журналіст сказав, чому Коломойський не реагує на деолігархізацію» (24 канал, 06.01.2022); «“Ні *холодно*, ні *жарко*”: харківська модель різко відповіла на хейт через весілля в Каннах та оцінила Галкіна» (Люкс ФМ, 01.05.2026), «“Так *тепло* на душі”, – харківський студент з Херсона – про звільнення рідного міста» (Суспільне Харків, 11.11.2022). Отже, ці кінестетичні сенсорні предикати переважно репрезентують тиск, текстуру, температуру, інтенсивність відчуттів, що помітно активізує сприйняття читача.

З меншою частотністю, але також продуктивно вживаються медійні фразеологізми з предикатами на позначення *смакових* (густаторних) відчуттів (21 % від загальної кількості). Відповідні номени представлено такими морфологічними категоріями: прислівники (58 %) – у складі таких ФО: *гірко* на душі / на серці, на *смак*, не до *смаку*. Наприклад, у заголовках: «Дільшот Халматов: «Дуже *гірко* на душі» (tribuna.com, 27.07.2024); «“*Гірко* на душі за це все”: Марія Бурмака розповіла про несподіваний подарунок від військового ЗСУ» (Газета Волинь, 23.10.2023), «Мені дуже *гірко* і тяжко на серці. Весь день снайпери

розстрілювали Майдан в прямому ефірі» (Еспресо, 20.02.2026), де вжито предикат *гірка* присл. до *гіркий* 'який має їдкий, різкий смак' [7].

«*Яка Україна на смак?*» (Чортків City, 15.02.2023), «*Який Київ на смак: як райони столиці формують свій гастропрофіль*» (RAU, 23.05.2025), «*Історична назва не “до смаку”*»: чому мешканці села на Хмельниччині виступили проти перейменування» (ТСН, 08.03.2024), «*Що журі – добре, глядачеві – не до смаку*» (День, 12.07.2025), «*Українському “Крабу” не до смаку російські “Тюльпани”*», – написали військові» (Гордон, 19.06.2023) – наведені приклади містять предикати, виражені лексемою *смак* – 'одне з п'яти зовнішніх чуттів' [7], що в межах медійного ФО створює нестандартний, оригінальний образ повідомлення.

Смакові предикати виражаються й прикметниками (38 %) у межах таких ФО: *гірка правда, гірка доля, солодка брехня, робити кислу міну*. Наприклад: «*Гірка правда про життя українців у Польщі*» (РБК-Україна, 10.04.2026), «*Гірка правда! Андрій Пятов нарешті розповів про причини розлучення з дружиною*» (prosportua.com, 04.11.2024), «*Гірка доля (не)резидента*» (interfax, 08.06.2026), де предикат виражено лексемою *гіркий* 'який має їдкий, різкий смак' [7]. Протилежний за значенням предикат *солодкий* '1. Який має приємний смак, власт. цукрові, медові і т. н.' [7] ужито в таких прикладах: «*Солодка брехня*» (День, 16.01.2021), «*Це та солодка брехня, яку нам брехали три роки тому, що є економічний фронт, а є фронт реальний*» (Громадське, 01.02.2025). Вдале поєднання предикатів містить заголовок «*“Краще гірка правда, ніж солодка брехня”*»: Марцінків про відключення» (ПІК, 15.01.2026), де одночасно вжито два протилежні за значенням предикати.

Використання ФО *робити кислу міну*, що містить смаковий маркер ілюструє заголовок «*Дитяча фотосесія отримала назву “Pucker”, що означає “Кисла міна” або “Морщитися”*» (24 канал, 03.05.2021), де номен *кислий* – '1. Який має своєрідний гострий смак, схожий на смак огру, лимона тощо' [7].

З меншою частотністю такі предикати виражено іменниками, представленими переважно лексемою *смак* (4 %): «*Добрали смаку: ЗСУ не зупиняться на кордонах 24 лютого, – Постернак*» (uainfo, 13.12.2022), «*Боси “Аль-Насра”, після підписання Кріштіану Роналду, добрали смаку і можуть перетворити клуб на місцевих «галактикос», повідомляє ESPN*» (dynamo.kiev.ua, 05.03.2024).

Таким чином, репрезентативні маркери на позначення смаку відносно активно вживаються у складі заголовкових ФО. Домінуювальну морфологічну групу становлять прислівники; удвічі менша продуктивність предикатів, виражених прикметниками, й поодинокі приклади іменникових номенів, проте вони також емоційно забарвлюють заголовки або тексти повідомлень.

Нюхові характеристики презентують нечастотні приклади предикатів (6 % від загальної кількості). Відповідну семантику ілюструють заголовки з фразеологічними одиницями (*не пахне, пахне смаженим, не нюхати пороху*),

де предикати виражено здебільшого дієсловами: «*Літом і не пахне: погода в Україні остаточно зіпсується, сунуть нова хвиля похолодання і шквали*» (ТСН, 14.06.2026), «*Примиренням у Чернівецькій Ратуші навіть не пахне*» (БукІнфо, 13.06.2026), «*Русским духом на острові Зміїний більше не пахне – Залужний*» (Радіо Свобода, 02.07.2022), «*Запахло смаженням: Стубб пояснив, чому росіяни стрімко з'їжджаються до США*» (Економічні новини, 26.11.2025), «*Запахло смаженням: командування Чорноморського флоту РФ готується до втечі з Криму – Атеш*» (Today.ua, 14.06.2026). У межах цієї групи зазначимо активне вживання лексеми *пахнути* й похідних від слова *запах* – ‘властивість предметів, речовин діяти на органи нюху і сприйматися ними’ [7]. Фразеологічні одиниці, в яких містяться такі предикати, забарвлюють заголовок, розширюючи фокус сприйняття.

Ольфакторні предикати також виражено лексемою *нюхати* ‘вдихати через ніс який-небудь запах’ [7], що використовується у таких повідомленнях: «*Йому було 17 років, коли забрали до армії, прослужив два місяці, як мовиться, і пороку не нюхав, але війна є війна*» (Голос України, 28.04.2021) або «*Як повідомляв УНІАН, Лукашенко хоче заборонити обиратися в президенти тим, хто “пороку не нюхав”*» (УНІАН, 23.07.2020). Такі репрезентативні маркери – це слова (найчастіше дієслова), які позначають запахи або процеси їх сприйняття. У медіатекстах вони активно використовуються для створення образів або глибшого занурення читача в атмосферу, створювану автором у повідомленні.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, в результаті виокремлення кінестетичних предикатів у структурі фразем можемо узагальнити, що такі одиниці найактивніше слугують для уяскравлення сугестійних потенцій медіاپовідомлення.

Серед кінестетичних предикатів найбільшою активністю вирізняються номени на позначення сенсорного/тактильного сприйняття, що в основному виражаються прикметниками та дієсловами, оскільки вони часто передбачають безпосередню взаємодію відповідних органів чуття у процесі сприйняття, залишаючи на периферії іменники та прислівники. Меншим ступенем актуальності вирізняються лексеми на позначення смакових характеристик, найактивніше представлені прислівниками. Предикати ж, які виражають нюхове сприйняття вживаються з мінімальною активністю, що пояснюється семантичною специфікою зафіксованих лексем, представлених здебільшого дієсловами.

Ідентифікація репрезентативних маркерів у структурі фразеологізмів дає змогу визначити лінгвальні характеристики мовного впливу, оптимізуючи прогнозований сугестивний потенціал медійних повідомлень. *Перспективою подальших досліджень є вивчення впливової функції фразем у різножанрових дискурсах, зокрема рекламному та політичному, де фразеологічні одиниці набувають все більшої частотності.*

Література

1. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : монографія. 2-ге вид., випр. і доп. Одеса : Астропринт, 2008. 344 с.
2. Криницька О. І. Реалізація комунікативних стратегій у художньому тексті (на матеріалі української модерної драми кінця XIX – початку XX століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2009. 24 с.
3. Лакомська І. В. Репрезентативна специфіка фразеологізмів у заголовках українських газет. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2013. Vol. 4. pp. 88–92.
4. Лакомська І. В. Сугестійність фразеологічних одиниць у масмедіа: репрезентативна специфіка. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»* : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. 2022. № 52. С. 31–37. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.4>
5. Сизонов Д. Ю. Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України : лінгвістичний та комунікативно-функціональний ресурс : дис. д-ра філол. наук. Київ, 2024. 439 с.
6. Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
7. Словник.UA. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?sword=D0%B4%D1%96%D0%BC> (дата звернення: 12.05.2026).
8. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
9. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Київський університет, 2014. 380 с.
10. Dilts R. What is NLP? URL: http://www.nlp.com/NLP_WhatIsNLP.htm (дата звернення: 15.05.2026).
11. Kovalevska T. Yu., Kovalevska-Slavova A. V. Suggestive linguistics: specificity and core methods. *Записки з українського мовознавства*. 2022. Вип. 29. С. 303–313. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262416>

References

1. Kovalevska, T. Yu. (2008) *Komunikatyvni aspekty neirolinhivistychnoho prohramuvannia* [Communicative aspects of neurolinguistic programming]. Odessa: Astroprynt. [in Ukrainian].
2. Krynytska, O. I. (2009) *Realizatsiia komunikatyvnykh stratehii u khudozhnomu teksti (na materialii ukrainskoi modernoi dramy kintsia XIX – pochatku XX st.)* [Implementation of communicative strategies in a literary text (based on the material of Ukrainian modern drama of the late 19th – early 20th centuries)]. PhD thesis. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
3. Lakomska, I. V. (2013) ‘Reprezentatyvna spetsyfika frazeolohizmiv u zaholovkakh ukrainskykh hazet’ [Representative specificity of phraseological units in the headlines of Ukrainian newspapers], *Science and Education a New Dimension. Philology*, (4), pp. 88–92. [in Ukrainian].
4. Lakomska, I. V. (2022) ‘Suhestiinist frazeolohichnykh odynyts u masmedia: reprezentatyvna spetsyfika’ [Suggestiveness of phraseological units in the mass media: representative specificity], *Problemy Humanitarnykh Nauk. Seriia Filolohiia* [Problems of the Humanities. Series Philology], (52), pp. 31–37. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.4> [in Ukrainian].

5. Syzonov, D. Yu. (2024) *Mediina frazeolohiia v informatsiinomu prostori suchasnoi Ukrainy: linhvostylistychnyi ta komunikatyvno-funktsionalnyi resurs* [Media phraseology in the information space of modern Ukraine: linguostylistic and communicative-functional resource]. DSc dissertation. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Bilozhenko, V. M., Hnatiuk, I. S., Diatchuk, V. V. (comps.) (2003) *Frazeolohichniy slovnyk ukraïnskoi movy* [The phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
7. *Slovnyk.UA. Portal ukraïnskoi movy ta kultury* [Dictionary.UA. Portal of Ukrainian language and culture]. Available at: <https://slovnyk.ua/index.php?s-wrd=%D0%B4%D1%96%D0%BC> (Accessed: 12 May 2026). [in Ukrainian].
8. Uzhchenko, V. D. and Uzhchenko, D. V. (2007) *Frazeolohiia suchasnoi ukraïnskoi movy* [The phraseology of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
9. Shevchenko, L. I., Derhach, D. V. and Syzonov, D. Yu. (2014) *Medialinhvistyka: slovnyk terminiv i poniat* [Medialinguistics: dictionary of terms and concepts]. Kyiv: Kyivskyi universytet. [in Ukrainian].
10. Dilts, R. (n.d.) *What is NLP?* Available at: <http://www.nlp.com/WhatIsNLP.html> (Accessed: 15 May 2026).
11. Kovalevska, T. Yu. and Kovalevska-Slavova, A. V. (2022) 'Suggestive linguistics: specificity and core methods', *Opera in Linguistica Ukrainiana*, (29), pp. 303–313. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262416>

Статтю отримано 20.05.2026

Затверджено після рецензування 12.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.112.2'42:32:81'37

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368032>**І. В. Никифоренко,***канд. філол. наук, доц.,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**доцент кафедри німецької філології*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2354-8581>

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються питання, присвячені актуальній проблемі вираження емоційності в сучасному німецькому політичному дискурсі. Німецька мова має багату палітру засобів вираження емоцій. Мета статті — визначити основні засоби реалізації категорії емотивності в сучасному німецькому політичному дискурсі. Матеріалом послуговували окремі звернення та виступи федерального канцлера Німеччини Фридриха Мерца за 2025–2026 роки. Методологічну основу роботи становлять описовий метод та контекстуальний аналіз, доповнені елементами дискурс-аналізу та прагмалінгвістичного підходу.

З опорою на існуючі дослідження при використанні методів порівняння, аналізу та систематизації в ній розглянуто засоби вираження емоцій та реалізації категорії емотивності у фонетичному, лексичному та синтаксичному аспектах. Емоційний компонент у політичному мовленні завжди відіграє особливу роль, бо він посилює виразність висловлювання, допомагає структурувати зміст та спрямовує інтерпретацію подій адресатом. Німецький політичний дискурс є показовим, адже його відрізняють стриманість та орієнтація на раціональність, тому способи вираження емоцій тут набувають особливої аналітичної цінності. Модальність у політичному дискурсі розподіляє емоційні акценти; фонетичний рівень пов'язаний насамперед з інтонаційними структурами; у лексичному плані основними засобами є іменники, прикметники, дієслова, фразеологічні звороти та ідіоматичні висловлювання, а також частки та вигукки; з граматичної точки зору найбільший інтерес становлять морфологічні ознаки, а також синтаксис речень. У сучасному німецькому суспільстві існують культурні нюанси, які мають бути враховані у політичному дискурсі для вираження емоцій. В результаті дослідження встановлено, що ввічливість та стриманість становлять одну з культурних особливостей вияву німцями емоцій. Проведений аналіз показує, що мовні засоби вираження емоцій займають структуроутворююче місце у політичному дискурсі. Емоційність мови у політичному дискурсі є критерієм мовної культури, її вивчення робить внесок у розуміння засобів вербального впливу: з одного боку, провідними є мовні засоби, які використовуються для посилення емоційного змісту та надання тексту емотивності, з іншого боку, є засоби переконання. Використання результатів дослідження на практиці викладання німецької мови дозволить поглибити розуміння значення та ролі категорії емотивності в сучасному німецькому дискурсі, зокрема політичному.

Ключові слова: категорія емотивності, політичний дискурс, фонетичні засоби, лексичні засоби, граматичні засоби, німецька мова, культурні особливості.

I. V. Nykyforenko,

PhD in Linguistics, Associate Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Associate Professor at the Department of German Philology

IMPLEMENTATION OF THE CATEGORY OF EMOTIONALITY IN CONTEMPORARY GERMAN POLITICAL DISCOURSE

The article considers issues related to the current problem of expressing emotions in modern German political discourse. The German language has a rich palette of means of expressing emotions. Based on existing research using methods of comparison, analysis and systematization, the means of expressing emotions and the implementation of the category of emotionality in phonetic, lexical and syntactic aspects are considered. The emotional component in political speech always plays a special role, because it enhances the expressiveness of the statement, helps to structure the content and directs the interpretation of events by the addressee. German political discourse is indicative, because it is distinguished by restraint and orientation towards rationality, therefore the ways of expressing emotions here acquire special analytical value. Modality in political discourse distributes emotional accents; the phonetic level is primarily associated with intonation structures; In lexical terms, the main means are nouns, adjectives, verbs, phraseological units and idiomatic expressions, as well as particles and exclamations; from a grammatical point of view, morphological features, as well as the syntax of sentences, are of greatest interest. In modern German society, there are cultural nuances that must be taken into account in political discourse for the expression of emotions. As a result of the study, it was established that politeness and restraint are one of the cultural features of the expression of emotions by Germans. The analysis shows that linguistic means of expressing emotions occupy a structure-forming place in political discourse. The emotionality of language in political discourse is a criterion of linguistic culture, its study contributes to the understanding of the means of verbal influence: on the one hand, the leading ones are linguistic means that are used to enhance the emotional content and give the text emotionality, on the other hand, there are means of persuasion. The use of the research results in the practice of teaching German will allow to deepen the understanding of the meaning and role of the category of emotionality in modern German discourse, in particular political discourse.

Keywords: category of emotionality, political discourse, phonetic means, lexical means, grammatical means, German language, cultural features.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Останнім часом все більше уваги приділяється вивченню категорії емотивності та виразу емоцій у мовленні, і не випадково, оскільки мова формує картину світу людини. Відомо, що мова – це рушійна система, безліч елементів якої, пов’язаних один з одним тими чи іншими відносинами, утворюють певну єдність і цілісність. За допомогою спілкування людина отримує, передає, переробляє та зберігає інформацію. Оскільки в кожному слові зашифровані наші почуття, емоції,

переживання, страхи, людина здатна змінити мовний код слова, що спричиняє зміни емотивності речення або навіть цілого тексту.

Емотивність у політичному дискурсі – це здатність мовних засобів виражати емоції, почуття та оцінки. У політиці це не просто спосіб самовираження, а потужний інструмент впливу, маніпуляції та мобілізації електорату, здатний викликати бажану реакцію ще до того, як буде увімкнене критичне мислення.

У сучасному світі проблема вивчення категорій емотивності в мові політичного дискурсу є дуже значимою та водночас дискусійною. Визначивши концепцію, як емоція людини впливає на зміни змісту мовного коду і навіть мову в цілому, вона допоможе швидше і правильніше розуміти оточуючих та вплив на події. Останні 20–30 років вивченню категорії емотивності приділяється все більше уваги: вітчизняні та зарубіжні дослідники відносять проблему емотивності до першочергових завдань антропоцентричної лінгвістики, зокрема у політичному дискурсі (перед усім, Х. П. Дацишин, Н. В. Кабанцева, Н. В. Солодовнікова, Н. В. Кондратенко, О. М. Чадюк, В. Кравченко, P. Massing, H.-K. Schröder, M. Partetzke, B. Volek, F. Danes, F. Weber-Stein).

Політичний дискурс виступає однією з ключових форм інституційної комунікації, орієнтованої на формування громадської думки та вплив на масову аудиторію. Його специфіка проявляється в одночасній реалізації інформативної та персуазивної функцій, що втілюються через систему мовних засобів [1; 2]. Емоційний компонент у політичному мовленні відіграє особливу роль, посилюючи виразність висловлювання, допомагає структурувати зміст та спрямовує інтерпретацію подій адресатом. При цьому емоції в даному типі дискурсу не мають спонтанного характеру – вони використовуються як цілеспрямований інструмент впливу [3]. Інтерес до механізмів емоційного впливу політичної комунікації останніми роками помітно посилюється, що і визначає актуальність роботи. Німецький політичний дискурс у цьому відношенні показовий: його відрізняють стриманість та орієнтація на раціональність, тому способи вираження емоцій тут набувають особливої аналітичної цінності [4].

Мета статті – визначення основних засобів реалізації категорії емотивності у сучасному німецькому політичному дискурсі.

Методи і матеріал дослідження. Матеріалом послуговували окремі звернення та виступи федерального канцлера Німеччини Фрідріха Мерца за 2025–2026 роки, зокрема у січні 2026 року на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, у лютому 2026 року на Мюнхенській безпековій конференції та під час з'їзду Християнсько-демократичної партії Німеччини. Говорячи про жанр, треба відмітити, що він доволі примітний: це водночас офіційні політичні тексти і щось особисте, звернене безпосередньо до кожного глядача або слухача. Саме це поєднання робить його продуктивним для аналізу емоційних механізмів, оскільки той, хто говорить, змушений балансувати між інституційним статусом і комунікативною близькістю. Треба підкреслити, що

дискурс є практикою комунікативних взаємин з метою досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди.

Методологічна основа аналізу політичного дискурсу – це комплекс теоретичних підходів та інструментів, який вивчає мовлення політиків як дію, що конструє соціальну реальність, формує громадську думку, маніпулює або переконує аудиторію з урахуванням історичного та соціокультурного контексту **Методологічну основу** цієї роботи становлять описовий метод та контекстуальний аналіз, доповнені елементами дискурс-аналізу та прагмалінгвістичного підходу. Така комбінація дозволяє розглядати текст одночасно в кількох площинах: що сказано, як сказано та з якою комунікативною метою.

Виклад основного матеріалу. У межах дослідження вважаємо за необхідне вказати основні засоби реалізації категорії емотивності та розглянути кожен з них докладніше.

Говорячи про фонетичну складову, передусім зазначимо, що використання інтонації та голосових характеристик становить невід’ємну частину передачі емоційності у політичному виступі або зверненні. Одним із основних засобів вираження емоцій є зміна висоти, гучності та швидкості мовлення. Наприклад, підвищена інтонаційна мелодика та швидке мовлення можуть вказувати на радість чи захоплення, тоді як низька інтонаційна мелодика та повільне мовлення можуть передавати смуток чи засмучення. Голосові характеристики, такі як тембр і інтенсивність голосу, можуть також використовуватися при передачі емоцій. Наприклад, яскравий і енергійний голос може висловити захоплення чи щастя, тоді як глухий і тихий голос може вказувати на тривогу чи страх, крім того, застосовується спеціальна система інтонаційних акцентів, яка допомагає підкреслити емоційно значущі слова чи вирази. Таким чином, інтонація і голосові характеристики відіграють важливу роль у передачі емоційності, допомагаючи точніше та яскравіше передати поточний настрій і почуття, або звернути на щось особливу увагу.

Лексичний рівень несе основне навантаження у формуванні емоційного фону політичного тексту, і виступи та звернення політиків це наочно підтверджують.

Насамперед привертає увагу оцінна лексика з різким розривом між двома полюсами. Якщо звернути увагу на промову федерального канцлера Ф. Мерца на Мюнхенській безпековій конференції у лютому 2026 року, то відразу виділяються слова *zunehmende Spannungen und Konflikte, Krisen i Kriege*, що створюють фон тривоги та нестабільності, тоді як уже через кілька фраз з’являються *starkes Land, ein starkes Netz globaler Partnerschaften, internationale Ordnung, die Beziehungen zu unseren amerikanischen Freunden pflegen*, що розвертає сприйняття на протилежний бік. Таке чергування є стійким риторичним прийомом: загроза називається перш, ніж пропонується опора, що посилює переконливість позитивного полюса. На думку Х. Шредера та М. Партецке [6, с. 2], викорис-

тання метафоричних моделей дозволяє політику трансформувати абстрактні переживання у конкретні образи за рахунок вербалізації емоцій.

Лексика подяки виконує у промові Ф. Мерца кілька функцій, наприклад, повтор „*Danke*“ та конструкції типу „*Ich danke*“: ... *erlauben Sie mir, dass ich namens der Bundesregierung Wolfgang Ischinger dafür danke, dass er in diesem Jahr noch einmal die Konferenzleitung übernommen hat. Ich darf das so sagen, lieber Wolfgang: Herzlichen Dank für deine Arbeit!* називають конкретну людину, а не абстрактне суспільство, що знижує дистанцію між політиком та аудиторією. Крім цього, подяка як мовленнєвий акт передбачає визнання чужого внеску, і слухач починає сприймати себе учасником спільного зусилля, а не стороннім спостерігачем.

Ціннісна лексика, представлена такими одиницями як *Werte, Respekt, Traditionen, ein souveränes Europa, Unser Europa* апелює до того, що в культурному просторі вважається само собою зрозумілим. Такі слова функціонують через механізм впізнавання, а не переконання: де вони вимагають аргументації, оскільки активують вже існуючі ціннісні установки аудиторії. Лексика надії на Всесвітньому економічному форумі в Давосі реалізована через конкретні формульні конструкції. *Wir schaffen das, Wir stärken Europa, Wir teilen das grundlegende Interesse, Wir teilen die Erfahrung* від загальних запевнень тим, що форма першої особи множини включає того, хто говорить у колективне зусилля, а не позиціонує його над аудиторією. Це знижує тривожність та транслює впевненість без надмірної патетики.

До особливостей лексичного рівня можна віднести також використання експресивних частинок і вигуків для вираження різних емоцій. Наприклад, частки *denn, aber, doch, halt, ja*, вигуки *ach, oh* та ін. часто використовуються для посилення емоційності: *Das ist ja unglaublich! Haltet, das ist doch zu viel!*

Ці експресивні частинки відіграють важливу роль у передачі емоцій та настроїв політиків, додаючи виразності та відтінків у їх промову. Використовуючи ці частинки, створюється певний емоційний настрій, що посилює сприйняття слухачів/глядачів.

Синтаксична організація висловлювання безпосередньо впливає на інтенсивність емоційності, й у зверненні Ф. Мерца цей рівень задіяний послідовно і різноманітно.

Переліки типу *unsere Werte, unsere Traditionen, unsere Gesetze, unser Europa* створюють ритмічне нагнітання, при якому кожен наступний елемент сприймається вагомніше попереднього. Важливо, що однорідні члени не просто перераховують факти, а вибудовують ієрархію смислів: від абстрактного до конкретного, від загального до інституційного. Анафоричні повтори посилюють цей ефект лише на рівні надфразового єдності. Багаторазове відтворення однієї і тієї ж початкової конструкції фіксує ключову ідею в пам'яті адресата і надає тексту риси ритуального мовлення, що особливо доречно у жанрі новорічного звернення.

Короткі неповні речення або питання, наприклад, *2025 war so ein Jahr; ein offenes Wort; lassen Sie mich das so sagen; Wir stärken Europa; und wir, Europa?* функціонують як навмисні паузи в загальному розгортанні тексту. Вони переривають синтаксичний потік і концентрують увагу саме в тій точці, де потрібна максимальна смислова фіксація.

Займенник *wir* пронизує весь текст та виконує функцію риторичного включення, що формує в усіх відчуття солідарності та колективної відповідальності. Модальність у політичному дискурсі розподіляє емоційні акценти не менш точно, ніж лексика. Модальність повинності, реалізована через *wir müssen*, вводить в текст відчуття серйозності та невідкладності; це не загроза і не заклик у прямому сенсі, скоріше фіксація загальної відповідальності, яку той, хто говорить, поділяє з аудиторією, а не покладає на неї ззовні. Модальність впевненості, що представлена конструкцією *Ich bin überzeugt*, виконує функцію риторичної гарантії, тут особиста переконаність політика транслюється як основа довіри [8, с. 56]. Наступна модальність – це модальність можливості через *wir können*, що пом'якшує загальний тон і задає перспективу досяжності.

Політичний дискурс зазвичай спирається на повтор, антитезу, метафору і паралелізм. У тексті виступу Ф. Мерца ці прийоми працюють у зв'язці з вже описаними механізмами, посилюючи їхній ефект. Антитеза забезпечує ту саму логіку «загроза / опора», яка простежується на всіх рівнях тексту. Отже, як зазначає П. Массинг, у мові виникає опозиція «свій-чужий», що збільшує ступінь мовного маніпулювання у німецькомовній політичній комунікації [5, с. 104].

Що до прагматичної функції емотивності, то емоційний компонент у політичному дискурсі не є так званим декоративним елементом. Консолідуюча функція поєднує аудиторію навколо спільних цінностей та колективного суб'єкта *wir*; стабілізуюча функція знижує тривожність через визнання проблем та одночасне утвердження стійкості державних інститутів; персуазивна функція спрямовує інтерпретацію подій у заданому напрямку, не вдаючись до відкритої аргументації [1; 3; 4].

Німецька мова, як і багато інших, має свої відмінності у вираженні емоцій та почуттів. У німецькому суспільстві існують культурні нюанси, які мають враховуватися під час політичного виступу або звернення для вираження емоцій. Однією з таких особливостей є загальна обережність у вираженні емоцій. Німці часто стримані і вважають за краще не розкривати свої емоції публічно. Ще одна культурна особливість – повага чужих кордонів, де зазвичай не нав'язують свої емоції і не намагаються втрутитися в чуже життя, поважають приватність та кордони інших людей. У мові це проявляється через використання ввічливих форм поведінки та збереження дистанції при спілкуванні.

Висновки і перспективи дослідження. Проведений аналіз показує, що мовні засоби вираження емоцій займають структуроутворююче місце у сучасному політичному дискурсі. Звернення політиків підтверджує характерну

особливість німецького політичного дискурсу: емоційність реалізується в імпліцитній та стриманій формі, без прямої експресії, через точно вивірені лексичні, синтаксичні, граматичні та риторичні механізми. Емоційність мови є критерієм мовної культури, її вивчення робить внесок у розуміння засобів вербального впливу.

Таким чином, у текстах політичного дискурсу, з одного боку, провідними стають мовні засоби, призначені для посилення «емоційного змісту» та надання тексту «емотивності», а з іншого боку, засоби, призначені для переконання. Навіть нейтральні мовні одиниці часто набувають додаткового (прагматичного) значення, що виражається імпліцитно (у підтексті або за допомогою навколишнього контексту). Посилення емоційно-оцінного змісту тексту відбувається завдяки використанню мовних засобів двох типів: емоційно-оцінних та нейтральних, які створюють оцінку, взаємодіючи з одиницями контекстного оточення.

На закінчення варто підкреслити, що розглянута проблема, безсумнівно, є *перспективною*. Окреслена тема стає все актуальнішою і в той же час складнішою для розуміння. Оскільки людина та мова постійно розвиваються, вибір мовних засобів передачі інформації змінюється, а з ним і емоційний зміст. Основні напрями та перспективи розвитку цієї галузі охоплюють такі аспекти, як нейролінгвістичний та мультимодальний аналіз із фокусом на невербальних сигналах, які підсилюють емоційний ефект від політичних промов, що особливо актуально у форматі відеоблогів та соціальних мереж, і так звані крос-культурні дослідження, в яких проводиться порівняльний аналіз того, як різні нації реагують на емоційні звернення лідерів, і як це відображається в мовній картині світу.

Література

1. Дацишин Х. Метафора в сучасному українському політичному дискурсі: за матеріалами преси 1995–2002 років. Львів : ПАІС, 2004. 260 с.
2. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
3. Філатенко І. Оцінка та емотивність як складові прагматичного потенціалу метафоричної моделі в політичному дискурсі мас-медіа України. *Scientific Research: Emerging Theories and Practical Breakthroughs* : collection of scientific papers with the proceedings of the 1st International scientific and practical conference (Edinburgh, Scotland, 28–30 July 2025). European Open Science Space, 2025. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/07/Edinburgh_Scotland_28.07.25.pdf (дата звернення: 18.04.2026).
4. Körner T. Politik als Manège. Das Zeitalter der Clowns. Deutschlandfunk. 2021. URL: <https://www.deutschlandfunk.de/politik-als-manege-das-zeitalter-der-clowns-100.html> (дата звернення: 18.04.2026).
5. Massing P. Handlungskompetenz. *Wörterbuch Politikunterricht* / S. Achour (Hg.). Frankfurt/M., 2020. S. 102–105.
6. Schröder H.-K., Partetzke M. Emotionen und politische Handlungsfähigkeit. Schlaglichter auf einen vernachlässigten Zusammenhang. *Journal für politische Bildung*. 2026. URL: <https://www.journal-pb.de/blog/emotionen-und-politische-handlungsfahigkeit> (дата звернення: 17.05.2026).

7. Till D. Rhetorik des Affekts (Pathos). *Rhetorik und Stilistik/Rhetoric and Stylistics. Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung/An International Handbook of Historical and Systematic Research* / U. Fix (Hg.). 1. Halbband/Vol. 1. Berlin–New York, 2008. S. 646–669.

8. Weber-Stein F. Die affektive Dimension des hermeneutischen Zirkels. Emotionale Bedingungsfaktoren der politischen Werturteilsbildung. *Zeitschrift für Didaktik der Gesellschaftswissenschaften*. 2017. Aufl. 1, nr. 17. S. 54–73.

References

1. Dazishin, H. (2004) *Metafora v suchasnomu ukrainskomu politichnomu dyskursi: za materialamy presy 1995-2002 rokiv* [Metaphor in contemporary Ukrainian political discourse: based on press materials from 1995–2002]. Lviv: PAIS. [in Ukrainian].

2. Kondratenko, N. (2007) *Ukrainskyi politichnyi dyskurs: tekstualizatsiia realnosti* [Ukrainian political discourse: the textualization of reality]. Odesa. [in Ukrainian].

3. Filatenko, I. (2025) ‘Otsinka ta emotyvnist yak skladovi prahmatychnoho potentsialu metaforychnoi modeli v politychnomu dyskursi mas-media’ Ukrainy [Evaluation and emotionality as components of the pragmatic potential of the metaphorical model in Ukrainian mass media political discourse], in *Scientific Research: Emerging Theories and Practical Breakthroughs: collection of scientific papers with the proceedings of the 1st International scientific and practical conference, Edinburgh, Scotland, 28–30 July 2025*. European Open Science Space, 2025. Available at: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/07/Edinburgh_Scotland_28.07.25.pdf (Accessed: 18 April 2026). [in Ukrainian].

4. Körner, T. (2021) Politik als Manege. Das Zeitalter der Clowns. *Deutschlandfunk*. Available at: <https://www.deutschlandfunk.de/politik-als-manege-das-zeitalter-der-clowns-100.html> (Accessed: 18 April 2026).

5. Massing, P. (2020) ‘Handlungskompetenz’, in Achour, S. (ed.) *Wörterbuch Politikunterricht*. Frankfurt/M., pp. 102–105.

6. Schröder, H. K. and Partetzke, M. (2026) ‘Emotionen und politische Handlungsfähigkeit. Schlaglichter auf einen vernachlässigten Zusammenhang’, *Journal für politische Bildung*. Available at: <https://www.journal-pb.de/blog/emotionen-und-politische-handlungsfahigkeit> (Accessed: 17 May 2026).

7. Till, D. (2008) ‘Rhetorik des Affekts (Pathos)’, in Fix, U. (ed.) *Rhetorik und Stilistik/Rhetoric and Stylistics. Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung/An International Handbook of Historical and Systematic Research*. 1. Halbband / Vol. 1. Berlin/New York, pp. 646–669.

8. Weber-Stein, F. (2017) ‘Die affektive Dimension des hermeneutischen Zirkels. Emotionale Bedingungsfaktoren der politischen Werturteilsbildung’, *Zeitschrift für Didaktik der Gesellschaftswissenschaften*, 1(17), 54–73.

Матеріал дослідження

<https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/weltwirtschaftsforum-davos-kanzler-2403596>

<https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/rede-kanzler-msc-2407218>

<https://www.cdu.de/aktuelles/cdu-deutschlands/friedrich-merz-eine-neue-entschlossenheit/>

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 821.161.2-4:070.1]:355.48((470+571):477)
<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368033>

В. П. Пилипак,

канд. філол. наук,

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
 старший викладач кафедри загального та прикладного мовознавства і
 слов'янської філології*

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6242-5934>

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНИХ ЕСЕ ВІТАЛІЯ ПОРТНИКОВА ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню змістово-композиційних особливостей жанру аналітичного есе в публіцистичному доробку політичного журналіста, блогера та колумніста Віталія Портникова періоду повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Об'єктом дослідження виступають колумністичні тексти автора, опубліковані в інтернет-виданні «Збруч». Наголошено, що жанр аналітичного есе, або авторської колонки, у творчості Віталія Портникова останніх воєнних років є складовою сучасного українськомовного аналітичного медіаконтенту воєнно-політичної та суспільно-політичної проблематики поряд з іншими аналітичними жанрами, зокрема аналітичною проблемною статтею, аналітичним коментарем і дописом у соціальних мережах, аналітичним відео-оглядом та інтерв'ю.

Обґрунтовано доцільність визначення цього жанрового формату у творчості Віталія Портникова як «аналітичне есе» на протипагу традиційно вживаному терміну «авторська колонка». Доведено, що аналітичні есе Віталія Портникова характеризуються комплексом притаманних їм семантико-структурних ознак, зокрема синкретичністю публіцистичних і художніх чинників, аналітичністю, аргументативністю, відносно вільною, але логічно впорядкованою структурованістю, експресивністю викладу, суб'єктивністю авторської позиції та діалогічністю, а також значною впливовістю на читача, зумовленою індивідуальним ідейно-художнім стилем автора.

У дослідженні проаналізовано також оригінальність мовного оформлення аналітичних есе Віталія Портникова, що виявляється в образності, афористичності, використанні сучасних метафор і епітетів, антитез, прийомів обрамлення, риторичних фігур, а також інтертекстуальних зв'язків і аллюзій (зокрема біблійних та історичних паралелей, прикладів з особистого досвіду та життя відомих постатей).

Перспективи подальших досліджень убачаються в поглибленому теоретико-практичному осмисленні аналітичних текстів у сучасному медіапросторі, а також у подальшому уточненні їхніх функціонально-прагматичних і соціокомунікативних характеристик. Доцільним є також зіставний аналіз комунікативних стратегій і тактик, що реалізуються в аналітичних текстах різних авторів і блогерів в інтернет-середовищі.

Ключові слова: аналітичне есе, авторська колонка, аналітичний дискурс, аналітичні жанри, Віталій Портников, український медіаконтент.

V. P. Pylypak,
PhD in Philology,
Vasyl' Stus Donetsk National University,
Senior Lecturer at the Department of General and Applied Linguistics
and Slavic Philology

GENRE CHARACTERISTICS OF ANALYTICAL ESSAYS BY VITALII PORTNIKOV DURING THE PERIOD OF THE FULL-SCALE INVASION

The article is devoted to the study of the content and compositional features of the analytical essay genre in the journalistic works of the political journalist, blogger, and columnist Vitalii Portnykov during the period of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The object of the study is the author's columnistic texts published in the online media outlet Zbruch. It is emphasized that the genre of the analytical essay, or author's column, in Vitalii Portnykov's works of the recent wartime period constitutes a component of contemporary Ukrainian-language analytical media content focused on military-political and socio-political issues, alongside other analytical genres, including the analytical problem article, analytical commentary, social media post, analytical video review, and interview.

The study substantiates the appropriateness of defining this genre format in Vitalii Portnykov's oeuvre as an "analytical essay" rather than using the traditionally widespread term "author's column." It is proved that Portnykov's analytical essays are characterized by a set of semantic and structural features, including the syncretism of journalistic and artistic elements, analytical depth, argumentativeness, a relatively free yet logically organized structure, expressive narration, subjectivity of the author's position, dialogicity, and a significant impact on readers resulting from the author's distinctive ideological and artistic style.

The research also analyzes the originality of the linguistic design of Vitalii Portnykov's analytical essays, manifested through imagery, aphoristic expression, the use of contemporary metaphors and epithets, antithesis, framing techniques, rhetorical figures, as well as intertextual references and allusions, including biblical and historical parallels and examples drawn from personal experience and the lives of prominent figures.

The prospects for further research are seen in a more in-depth theoretical and practical conceptualization of analytical texts in the contemporary media space, as well as in the further specification of their functional-pragmatic and socio-communicative characteristics. It is also advisable to conduct a comparative analysis of communicative strategies and tactics implemented in analytical texts by different authors and bloggers in the online environment.

Keywords: analytical essay, author's column, analytical discourse, analytical genres, Vitalii Portnykov, Ukrainian media content.

Постановка проблеми та її актуальність. З початком повномасштабної війни в українському інтернет-просторі істотно зросла кількість аналітичних матеріалів, присвячених воєнно-політичним, суспільним, економічним

і геополітичним проблемам. Аналітичний дискурс 2022–2026 років охоплює як традиційні, так і нові жанрові форми, специфіка яких зумовлена функціонуванням в інтернет-медіа та соціальних мережах. Особливого поширення набула авторська аналітика, зокрема аналітичне есе (авторська колонка).

В умовах інформаційної війни, поширення дезінформації та пропаганди суспільство потребує не лише оперативної інформації, а й її глибокого, аргументованого та об'єктивного осмислення. Важливу роль у формуванні такого дискурсу відіграють авторські тексти українських інтернет-видань *Texty.org.ua*, «Українська правда», «Збруч», «Тиждень», а також публікації П. Казаріна, В. Портникова, В. Пекаря, В. Денисенка, Т. Трошинської, Д. Казанського, Р. Цимбалюка, Ю. Бутусова, С. Мусаєвої, О. Довженко, К. Данильченка та інших авторів.

Одним із найпомітніших представників сучасної української політичної колумністики є Віталій Портников. Його аналітичні есе воєнного періоду становлять значний інтерес як приклад просвітницького та антипропагандистського дискурсу, а також як виразний соціокомунікаційний феномен, що зумовлює актуальність їхнього наукового дослідження.

Аналіз досліджень проблеми. Формати медіатекстів, зокрема есе, авторська колонка та колумністика, які з початку 2000-х років активно поширилися в друкованих і електронних медіа, а згодом у соціальних мережах і відеоблогінгу, стали об'єктом наукового вивчення в межах теорії журналістської творчості та мовознавчих студій.

Предметом досліджень виступали історія становлення цих жанрів, їх дефініційне окреслення та розмежування понять «авторська колонка», «есе» й «колумністика», визначення їхнього місця в публіцистичному дискурсі [6; 16; 17; 18; 19; 20; 21], типологія та формально-змістові моделі авторських колонок [4], ідіостиль авторів-колумністів [9; 13; 15], а також прагмалінгвістичні особливості комунікативних стратегій і тактик [15].

Водночас тематична спрямованість таких текстів змінюється під впливом суспільно-політичних процесів в Україні та світі, що зумовлює трансформацію авторського стилю й комунікативних інтенцій публіциста. У цьому контексті актуальним є дослідження жанрових особливостей аналітичних текстів Віталія Портникова періоду повномасштабного вторгнення Росії в Україну (2022–2026 рр.), коли він постає не лише як журналіст, а й як політичний аналітик, експерт і блогер.

Метою статті є дослідження змістово-композиційних особливостей жанру аналітичного есе в публіцистиці Віталія Портникова воєнного періоду 2022–2026 років. Серед **завдань** визначено обґрунтування пріоритетності дефініції «аналітичне есе» в межах широкого аналітичного дискурсу сучасного медіапростору, а також виявлення прийомів мовної реалізації жанрових характеристик у текстах Віталія Портникова.

Матеріалом дослідження стали тексти журналіста, колумніста та блогера Віталія Портникова, переважно взяті з сайту інтернет-газети «Збруч» (<https://zbruc.eu/dyskursy>). У статті були застосовані **методи** вибірки фактичного матеріалу, дескриптивний для інтерпретування одиниць дослідження, дискурсивний лінгвістичний аналіз, лексико-семантичний та функціонально-стилістичний аналіз; описовий; метод узагальнення отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Для сучасного медійного дискурсу характерним є посилення аналітичної складової, що виявляється в тенденції переходу від інформування, тобто перенасичення реципієнтів фактами і викладом подій, до глибокого осмислення та пояснення складних внутрішньополітичних, міжнародних і геополітичних процесів через персоналізацію, інтерпретацію та особисту точку зору автора. В умовах війни аналітичні матеріали також відіграють важливу роль у формуванні світоглядних та ідейно-ціннісних орієнтирів українського суспільства. Осмислення зміни орієнтиру з суто інформативного до більш аналітичного відбувалося в журналістському колі (С. Рахманін, О. Довженко, В. Портников) [1; 2; 7], де все більше поширювалася ідея В. Портникова, що журналістика з фабрики новин перетворюється на фабрику думок.

В аспекті комунікативної лінгвістики Ф. Бацевич вбачає ознаки аналітичних рис в різних типах дискурсу: газетному (структура й аргументація); політичному (орієнтація на суспільні інтереси); у PR-дискурсі (комунікативна та сугестивна функції) [3, с. 140–142]. Дослідженням змісту, жанрових різновидів, функцій, композиції аналітичного дискурсу в широкому трактуванні (політичного, економічного, наукового тощо) займалися К. Зарембо, І. Федець, Е. Янг і Л. Куїнн та інші [8; 14; 23]. У класифікації медійного дискурсу за жанровими різновидами Н. Рябокінь визначає серед інших інформаційно-аналітичний та есеїстичний його підвиди із такими жанрами, як аналітична стаття, аналітичним інтерв'ю, аналітичний огляд, редакційна стаття, редакторська колонка та есе [12].

У широкому трактуванні аналітичний дискурс об'єднує тексти, що зосереджені на висвітленні певної проблеми, пошуку шляхів її вирішення та аргументованому обґрунтуванні запропонованих підходів. Такі тексти виконують важливу комунікативну функцію, поширюючи ідеї, ціннісні орієнтири та переконання, а також впливаючи на формування позицій і подальшу діяльність аудиторії [10].

На сучасному етапі авторське аналітичне есе (або авторська колонка як усталена в дослідженнях дефініція цього жанру) є однією з найбільш затребуваних форм вираження думок в інтернет-просторі. У період повномасштабного вторгнення цей жанр разом з іншими форматами став домінантним у воєнно- та військово-політичному блогінгу, а також у геополітичній і військовій експертній комунікації в інтернет-медіа та соціальних мережах. Такий жанровий формат забезпечує оперативне й акцентоване реагування на події та тенденції інфор-

маційного простору, аргументований вплив на формування суспільної думки, а також реалізує пізнавальну й естетичну функції.

На нашу думку, визначення цього формату як авторської колонки не повною мірою відповідає сучасним умовам його функціонування в медіакомунікації, насамперед у цифровому середовищі, де він набув найбільшого поширення. Первинно англomовне поняття *Newspaper Column* позначало жанр регулярного періодичного тексту, що публікувався у вигляді «колонки» на шпальтах друкованого видання та був закріплений за конкретним автором, обраним редакцією [5]. Відтак акцент у його визначенні зосереджувався передусім на формі подання матеріалу.

Натомість у сучасному медіапросторі ключового значення набувають змістові та жанрові характеристики цього формату, а не його композиційно-графічна організація. З огляду на переважання авторської інтерпретації над об'єктивним інформуванням, аргументативний характер викладу, аналітичність, образність мовлення та виразну емоційну складову, більш коректними для його означення видаються терміни «авторська аналітика» або «аналітичне есе», які точніше відображають сутність і функціональні особливості цього жанру.

Те, що есе як жанр має своєю характерологічною ознакою аналітичність, відзначали дослідники цього жанру в різні часи. Г. Лукач вважав, що потреба в поглибленому аналізі безпосереднього досвіду задовольняється жанром есе, «чий законний матеріал – аналіз будь-яких образів <...> і першорядна в ньому художньо-критична функція» [22]. С. Шебеліст помітив зародки есеїстичного стилю ще в античних авторів (Платон, Марк Аврелій, Тертуліан), у яких «на перший план чітко виступає авторське “Я” в поєднанні з ґрунтовним аналізом певної теми» [19, с. 48], а також визначав авторську колонку гібридним, есеїстичним форматом журналістики, тобто своєрідним містком між публіцистикою та літературою, що дає автору максимальну свободу самовираження [17]. Цей погляд дослідника медіадискурсу дає змогу розглядати традиційну авторську колонку в контексті широкого «аналітичного дискурсу» та називати «аналітичним есе» [10].

Дослідження авторського стилю Віталія Портникова початку 2000-х років здійснював І. Михайлін. Учений характеризує тексти відомого колумніста як жанрово синкретичні та гібридні, високоперсоналізовані з домінуванням авторського «Я». У системі жанрових змістових ознак авторських матеріалів В. Портникова дослідник виокремлює насамперед **аналітичність**, оскільки автор, як правило, не обмежується простою констатацією фактів, а пропонує читачеві розгорнутий аналіз дотичної інформації, прихованих мотивів, передумов і причинно-наслідкових зв'язків. До інших змістових характеристик авторського стилю В. Портникова належить **експресивність**, що виявляється у вільному використанні публіцистичного стилю, який поєднує логічну аргументацію з авторськими емоційно-оцінними компонентами. Важливою ознакою

також є **адресність**, тобто безпосередній діалог із читацькою аудиторією, який орієнтований на інтелектуального реципієнта та стимулює розвиток критичного мислення. Окремо слід відзначити **змістову автономність** текстів щодо інших публікацій автора: попри невеликий обсяг, вони становлять завершені твори, що зосереджуються на розкритті однієї актуальної проблеми [9]. Зосередженість на актуальній проблематиці, яка забезпечує композиційну та змістову цілісність тексту, зближує жанр аналітичного есе з форматом аналітичної проблемної статті.

У період 2022–2026 років аналітичний контент В. Портникова реалізується в різних жанрових і платформних форматах [10]. Така жанрова різноманітність свідчить про адаптацію авторської аналітики до сучасного цифрового медіасередовища та розширення каналів її поширення із врахуванням потреб аудиторії.

Аналітичність есе В. Портникова виявляється в загалом чітко структурованій та аргументованій побудові текстів. Хоча есе як жанр традиційно характеризується відносною композиційною свободою, у творах автора простежується усталена структурна організація, що включає вступну частину з постановкою проблеми, основний аргументативний блок та завершення з узагальненнями й висновками, іноді з елементами рекомендацій [8; 23]. Наприклад, в есе «Давид та Голіаф» у **вступі** актуалізується біблійний сюжет і формулюється проблемна теза про пошук слабшою стороною нестандартних способів протистояння сильнішому: *«Той, у кого менше сил, шукає інструменти для виживання, способи перемогти – і таким чином змінює світ навколо себе»*. **Основна частина** містить аргументований аналіз із проведенням паралелі між образом Давида та операцією СБУ «Павутина» 2025 року, спрямованою проти дальньої авіації РФ, із використанням біблійної аналогії як аргументу до етосу та пафосу. Додатково залучено історичні й сучасні паралелі: від винайдення ядерної зброї після Другої світової війни до асиметричних дій Ізраїлю у війні з Іраном, що підкреслює інтелектуальну насиченість і ерудованість автора. Завершується текст узагальнювальним **висновком** із мотивувальним звучанням для української аудиторії: *«У війні Давид, як це не раз траплялося в історії людства, знову може перемогти Голіафа. Бо в нього просто немає іншого вибору»*. Отже, есе побудоване В. Портниковим на основі біблійної алюзії Давид – Україна, Голіаф – РФ та ідеї про ефективність асиметричних сміливих та неочікуваних рішень у сучасній війні.

Аргументативність у текстах Віталія Портникова реалізується через використання різних типів класичних аристотелівських аргументів: до логосу (залучення об'єктивних і історичних даних, наукових концепцій), до етосу (апеляція до експертних думок, прикладів історичних і сучасних постатей, культурних і національних традицій) та до пафосу (емоційна складова викладу, приклади з особистого досвіду й реальних життєвих ситуацій).

Експресивність як жанрова ознака есе Віталія Портникова виявляється насамперед у заголовках, які виконують не лише номінативну, а й смислотворчу та впливову функцію, забезпечуючи залучення уваги читача й актуалізацію авторської інтерпретації подій [11]. Як майстер публіцистичного слова, автор активно використовує каламбур (зокрема *«Портрет війни»* як рефлексію щодо картини Пікассо *«Герніка»* та особистого осмислення російсько-української війни), алюзії (*«Загибель імперії»* як паралель із завершенням історії Римської імперії та проєкцією можливого занепаду РФ як новітньої імперії), а також інтертекстуальні елементи (*«100 днів хаосу»* як відсилання до роману Габріеля Гарсія Маркеса *«Сто років самотності»* в контексті суперечливих перших 100 днів президентства Дональда Трампа; *«Україна між Трампом і Путіним»* як переосмислення античної фразеологічної моделі “між Сциллою та Харибдою” щодо складної геополітичної ситуації України після зміни американської адміністрації; *«Похорон Гектора»* як алюзія на образ героя *«Іліади»* Гомера, що символізує жертвність і незламність українців у захисті Батьківщини).

Суб’єктивізм, створення ефекту присутності та діалогічна тональність зумовлюють високу потенційну впливовість на читацьку аудиторію. Завдяки таким комунікативним можливостям есе В. Портникова сприяють формуванню усвідомленої громадянської позиції адресатів щодо суспільно-політичних реалій, консоліднують аудиторію на основі спільних ціннісних орієнтирів і стимулюють її до активної громадянської участі [15]. Утілення цих характеристик відбувається через введення в текст прикладів з особистого досвіду (*«Очевидно, він вирішив бути Папою», – сказав мені один зі співрозмовників, авторитетний церковний ієрарх, коли ми обговорювали з ним останні заяви Папи Лева XIV, зроблені під час війни США та Ізраїлю проти Ірану»; «Коли сонячного осіннього дня у 90-х роках минулого сторіччя я прогулювався вуличками тивинської столиці Кизила, намагався зрозуміти – можливо, вперше ця думка з такою ясністю виникла – хто ж кого поглинув? Росія – Тиву чи все ж таки Улус Джучі – Росію?»*), риторичні запитання та оклики (*«І справді, на перший погляд це просто професійно написаний російський пейзаж на берегах річки з промовистою назвою Тьма. Вир на Тьмі з хиткими містками, що ведуть у непрохідний темний ліс, – хіба це про пейзаж? Це про Росію», «Куди податися небайдужій людині у страшний країні, де хиткі містки ведуть або у вир, або в чорний ліс, де рискають вовчі зграї?»*).

Оригінальність і образність мовного оформлення аналітичних есе В. Портникова формують його інтелектуальний публіцистично-художній стиль. Цю оригінальність забезпечують прийоми афористичності (*«Відповідальний політик тому і відповідальний, що унеможливило самогубство власного прихильника», «У такі часи той, хто чітко розрізняє добро і зло, – < ... > – і є справжнім рятівником людства», «Непокаране зло обов’язково повертається в усій своїй агресивності»*), обрамлення (початок тексту: *«Очевидно, він ви-*

рішив бути Папою...») і висновок: «Звичайно, якщо він дійсно вирішив бути Папою...»), гострі інвективи та метафори («самозакоханий та жадібний Трамп з його інстинктами політичної тварини», «Нестерпно розуміти, що якби не анексія Криму, не війна на Донбасі, не ця велика війна, то ми борсалися б у цьому радянському лайні ще десятиріччями, може й без особливих шансів виплисти на чисті води», «І якщо з цього уроку не зробити висновку хоча б тепер, війни на наших «кривавих землях» будуть повторюватися ще не раз»), використання яскравих епітетів («жахливий штурм», «втомлена безнадія», «неминуча справедливість», «горбачовське телебачення», «брехлива та безпомічна журналістика»). Усі ці засоби підпорядковані авторським інтенціям привернути увагу читачів, актуалізувати пафос особистісного переживання щодо аналізованого матеріалу або висловити суб'єктивну оцінку, тим самим впливаючи на формування ставлення аудиторії.

Висновки і перспективи: Жанр аналітичного есе, або авторської колонки, Віталія Портникова періоду повномасштабного вторгнення РФ в Україну, є складовою сучасного українськомовного аналітичного медіаконтенту та характеризується комплексом притаманних йому змістово-композиційних ознак, зокрема аналітичністю, аргументативністю, досить вільною, але логічною структурованістю, експресивністю викладу, суб'єктивністю авторської позиції та діалогічністю, а також актуальною, передусім суспільно-політичною і воєнно-політичною проблематикою. Важливою рисою є також оригінальність мовного оформлення, що виявляється в образності, афористичності, використанні сучасних метафор і епітетів, антитез, обрамлення, риторичних фігур, інтертекстуальних зв'язків та алюзій.

Перспективи досліджень убачаємо в подальшому теоретико-практичному осмисленні аналітичних текстів у сучасному медіапросторі, а також у подальшому окресленні їх функціонально-прагматичних і соціокомунікативних аспектів.

Література

1. Аналітика – це захопливо. 10 порад від Сергія Рахманіна. URL: <https://snapurl.to/PAb0ZR> (дата звернення: 30.05.2026).
2. Баранівська М. Віталій Портников: «Журналістика з фабрики новин перетвориться на фабрику думок». 2021. Детектор медіа. URL: <https://detector.media/community/article/187593/2021-04-30-vitaliy-portnykov-zhurnalistyka-z-fabryky-novyn-peretvorytsya-na-fabryku-dumok/> (дата звернення: 30.05.2026).
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
4. Бурич Л. А. Сучасна українська колумністика: типологічні та формально-змістові моделі : дис. ... канд. наук соціал. комунік. : 27.00.04. Запоріжжя, 2021. 360 с. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/Burych_dis.pdf (дата звернення: 29.05.2026).
5. Гетьманець М. Ф., Михайлин І. Л. Сучасний словник літератури і журналістики. Харків : Прапор, 2009. 384 с.

6. Гурч Л. Феномен сучасної колумністики: дефінітивний підхід. *Теле- та радіожурналістика*. 2014. Вип. 13. С. 56–63.
7. Довженко О. Як написати аналітичний текст. Київ, 2018. URL: <https://medialab.online/news/analytics/> (дата звернення: 29.05.2026).
8. Зарембо К. Писати аналітику може кожен: мистецтво переконливого тексту. Київ : Віхола, 2021. 224 с.
9. Михайлин І. Л. Жанр авторської колонки в масмедійних текстах Віталія Портникова. *Журналістика. Лінгвістика. Дидактика* : зб. наук. пр. Полтава, 2010. С. 155–160.
10. Пилипак В. Сучасні аналітичні тексти в українськомовному контенті: жанрова типологія. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 90, т. 2. С. 200–207. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-2-29>
11. Пилипак В. Заголовки сучасних українськомовних аналітичних текстів у прагмалінгвістичному аспекті. *Закарпатські філологічні студії*. 2026. Вип. 46, т. 2. С. 40–47. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.5>
12. Рябокін Н. О. Жанри медійного дискурсу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2023. Т. 34(73), № 4. С. 35–39. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/4_2023/4_2023.pdf#page=47 (дата звернення: 30.05.2026).
13. Свалова М. Колумністика В. Жежери як репрезентант світоглядних домінант українців. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 9. С. 93–96.
14. Федець І. Аналітичні тексти: просто про складне. Київ, 2019. URL: <https://www.slideshare.net/Irkeyshn/ss-133194759> (дата звернення: 29.05.2026).
15. Хлисту І. В. Комунікативні стратегії і тактики авторської колонки (на матеріалі дописів Лариси Денисенко, Олега Коцарева, Катерини Бабкіної, Ірени Карпи, Юлії Стахівської). *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2023. № 4. С. 52–57. <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.11>
16. Цветасва О. Жанрові особливості авторської колонки на шпальтах української періодики. *Діалог: медіастудії*. 2009. № 9. С. 107–114. URL: <https://dms.onu.edu.ua/article/view/178500/178571> (дата звернення: 30.05.2026).
17. Шебеліст С. Авторська колонка як жанровий різновид есею. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Буйницький, 2008. С. 36–38.
18. Шебеліст С. Від першої особи: колумністика в сучасних українських мас-медіа. *Журналістика. Лінгвістика. Дидактика* : зб. наук. пр. Полтава, 2010. С. 343–348.
19. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есе. *Слово і Час*. 2007. № 11. С. 48–56. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/43b51702-46ba-463b-9be-d292c9f9ac3a5/content> (дата звернення: 29.05.2026).
20. Шутяк Л. М. Авторська колонка як зразок «нового журналізму» (на прикладі Gazeta.ua і Погляди-ТСН.ua). *Наукові записки Інституту Журналістики*. 2013. Т. 52. С. 301–304.
21. Яців З. До питання ідентифікації авторської колонки як публіцистичного жанру. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 34, т. 5. С. 190–195. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-5-29>
22. Lukacs G. The nature and form of the essay. A letter to Leo Popper. Cambridge, 1978. P. 1, 18.
23. Young E., Quinn L. An essential guide to writing policy briefs. International Center for Public Advocacy, 2017. 28 p.

References

1. *Analitika – tse zakhoplyvo. 10 porad vid Serhii Rakhmanina* [Analytical Journalism Is Fascinating: 10 Tips from Serhii Rakhmanin]. Available at: <https://snapurl.to/PAb0ZR> (Accessed: 30 May 2026). [in Ukrainian].
2. Baranivska, M. (2021) 'Vitalii Portnykov: "Zhurnalistyka z fabryky novyn peretvorytsia na fabryku dumok"' [Vitalii Portnykov: "Journalism will transform from a news factory into a factory of ideas"]. *Detector Media*. Available at: <https://detector.media/community/article/187593/2021-04-30-vitaliy-portnykov-zhurnalistyka-z-fabryky-novyn-peretvorytsia-na-fabryku-dumok/> (Accessed: 30 May 2026). [in Ukrainian].
3. Batsevych, F. S. (2004) *Osnovy komunikativnoi linhvistyky* [Fundamentals of Communicative Linguistics]. Kyiv: Akademia. [in Ukrainian].
4. Burych, L. A. (2021) *Suchasna ukrainska kolumnistyka: typolohichni ta formalno-zmistovi modeli* [Modern Ukrainian column writing: typological and formal-content models]. CandSc dissertation. Zaporizhzhia. Available at: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/Burych_dis.pdf (Accessed: 29 May 2026). [in Ukrainian].
5. Hetmanets, M. F. and Mykhailyn, I. L. (2009) *Sucasnyi slovnyk literatury i zhurnalistyky* [Modern dictionary of literature and journalism]. Kharkiv: Prapor. [in Ukrainian].
6. Hurch, L. (2014) 'Fenomen suchasnoi kolumnistyky: definityvnyi pidkhid' [The phenomenon of contemporary column writing: a definitive approach], *Tele- ta Radiozhurnalistyka* [Television and Radio Journalism], (13), pp. 56–63.
7. Dovzhenko, O. (2018) *Yak napsaty analitychnyi tekst* [How to compose an analytical text]. Available at: <https://medialab.online/news/analytics/> (Accessed: 29 May 2026). [in Ukrainian].
8. Zarembo, K. (2021) *Pysaty analitiku mozhe kozhen: mystetstvo perekonlyvoho tekstu* [Anyone can write analytics: the art of a persuasive text]. Kyiv: Vikhola. [in Ukrainian].
9. Mykhailyn, I. L. (2010) 'Zhanr avtorskoi kolonky v masmediynykh tekstakh Vitaliia Portnykova' [The genre of the author's column in the mass media texts of Vitalii Portnykov], in *Zhurnalistyka. Linhvistyka. Dydaktyka* [Journalism. Linguistics. Didactics]. Poltava, pp. 155–160. [in Ukrainian].
10. Pylypak, V. (2025) 'Suchasni analitychni teksty v ukrains komovnomu kontenti: zhanrova typolohiia' [Modern analytical texts in Ukrainian-language content: genre typology], *Aktualni Pytannia Humanitarnykh Nauk* [Current Issues in the Humanities], (90(2)), pp. 200–207. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-2-29> [in Ukrainian].
11. Pylypak, V. (2026). 'Zaholovky suchasnykh ukrainskomovnykh analitychnykh tekstiv u prahmalinhvistychnomu aspekti' [Headlines of Contemporary Ukrainian-Language Analytical Texts in the Pragmatic-Linguistic Aspect], *Zakarpatski Filolohichni Studii* [Transcarpathian Philological Studies], (46(2)), pp. 40–47. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.5> [in Ukrainian].
12. Riabokin, N. O. (2023) 'Zhanry mediinoho dyskursu' [Genres of media discourse], *Vcheni Zapysky Tavriiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V.I. Vernadskoho. Seriia Filolohiia. Zhurnalistyka* [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series Philology. Journalism], 34/73(4), pp. 35–39. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/07> [in Ukrainian].
13. Svalova, M. (2012) 'Kolumnistyka V. Zhezhery yak reprezentant svitohliadnykh dominant ukrainsiv' [V. Zhezhera's columns as a representation of the dominant worldview values of Ukrainians], *Ukrainoznavchy Almanakh* [Ukrainian Studies Almanac]. (9), pp. 93–96. [in Ukrainian].

14. Fedets, I. (2019) *Analitichni teksty: prosto pro skladne* [Analytical texts: simple about the complex]. Available at: <https://www.slideshare.net/Irkeyshn/ss-133194759> (Accessed: 29 May 2026). [in Ukrainian].
15. Khlystun, I. V. (2023) 'Komunikativni stratehii i taktyky avtorskoi kolonky (na materialy dopysyv Larysy Denysenko, Oleha Kotsareva, Kateryny Babkinoi, Ireny Karpy, Yulii Stakhivskoi)' [Communicative strategies and tactics of the author's column (based on the columns of Larysa Denysenko, Oleh Kotsarev, Kateryna Babkina, Irena Karpa, and Yuliia Stakhivska)], *Slobozhanskyi Naukovyi Visnyk. Seriya Filolohiia* [Slobozhanskyi Scientific Bulletin. Series Philology], (4), pp. 52–57. <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.11> [in Ukrainian].
16. Tsvietaieva, O. (2009) 'Zhanrovi osoblyvosti avtorskoi kolonky na shpaltakh ukrainskoi periodyky' [Genre features of the author's column on the pages of the Ukrainian press], *Dialogue: Media Studies*, (9), pp. 107–114. Available at: <https://dms.onu.edu.ua/article/view/178500/178571> (Accessed: 30 May 2026). [in Ukrainian].
17. Shebelist, S. (2007) 'Teoretychni aspekty zhanru ese' [Theoretical aspects of the essay genre], *Slovo i Chas* [Word and Time], (11), pp. 48–56. Available at: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/43b51702-46ba-463b-9be.d-292c9f9ac3a5/content> (Accessed: 29 May 2026). [in Ukrainian].
18. Shebelist, S. (2008) 'Avtorska kolonka yak zhanrovyi riznovyd eseiu' [The author's column as a genre variety of the essay], in *Naukovi Pratsi Kamianets-Podilskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni Ivana Ohienka: Filolohichni Nauky* [Scientific Works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University: Philological Sciences]. Kamianets-Podilskyi: Buinytskyi, pp. 36–38. [in Ukrainian].
19. Shebelist, S. (2010) 'Vid pershoi osoby: kolumnistyka v suchasnykh ukrainskykh mas-media. Zhurnalistyka' [In the first person: column writing in contemporary Ukrainian mass media], *Zhurnalistyka. Linhvistyka. Dydaktyka* [Journalism. Linguistics. Didactics]. Poltava, pp. 343–348. [in Ukrainian].
20. Shutiak, L. M. (2013) 'Avtorska kolonka yak zrazok "novoho zhurnalizmu" (na prykladi Gazeta.ua i Pohliady-TSN.ua)' [The author's column as an example of "new journalism" (based on Gazeta.ua and Pohliady TSN.ua)], *Naukovi Zapysky Instytutu Zhurnalistyky* [Scientific Notes of the Institute of Journalism], 52, pp. 301–304. [in Ukrainian].
21. Yatsiv, Z. (2020) 'Do pytannia identyfikatsii avtorskoi kolonky yak publitsystychnoho zhanru' [On the issue of identifying the author's column as a publicistic genre], *Aktualni Pytannia Humanitarnykh Nauk* [Current Issues of the Humanities], (34(5)), pp. 190–195. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-5-29> [in Ukrainian].
22. Lukacs, G. (1978) *The nature and form of the essay. A letter to Leo Popper*. Cambridge. P. 1, 18.
23. Young E., and Quinn L. (2017) *An essential guide to writing policy briefs*. International Center for Public Advocacy.

Статтю отримано 29.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368034>

А. П. Збінська,

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
аспірантка 3 року навчання кафедри стилістики та мовної комунікації*

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0004-0981-4243>

ДОПИС ЯК ЖАНРОВА ОДИНИЦЯ МЕДІА: КОМУНІКАТИВНО-ІНТЕНЦІЙНА ТИПОЛОГІЯ БРЕНДОВОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано допис як жанрову одиницю сучасних масмедіа. Актуальність дослідження зумовлена активною трансформацією комунікативних практик у соціальних мережах, де допис перестає функціонувати виключно як коротке інформаційне повідомлення та набуває ознак самостійної мультимодальної жанрової форми. Метою роботи є дослідження допису як жанрової одиниці сучасної медіакомунікації та моделювання його комунікативно-інтенційної типології в межах комунікативного дискурсу українських лавандових брендів. Об'єкт дослідження — брендова комунікація в соціальних мережах, а предметом — допис як жанрова одиниця цифрового медіадискурсу та його комунікативно-прагматичні характеристики. Матеріалом дослідження став корпус із понад 50 дописів українських лавандових брендів, оприлюднених у соціальних мережах, що дозволило виявити закономірності функціонування цифрових текстів у реальних комунікативних практиках. У ході дослідження встановлено, що допис у соціальних мережах функціонує як поліінтенційна жанрова одиниця, в якій поєднуються інформаційна, впливова, емоційна та репрезентативна функції. Доведено, що домінантна комунікативна інтенція визначає структурну організацію тексту, його прагматичну спрямованість і характер взаємодії з аудиторією, тоді як мультимодальність допису забезпечує його здатність до комплексного впливу. Наукова новизна роботи полягає у розробленні комунікативно-інтенційної типології дописів українських лавандових брендів та уточненні поняття допису як окремої жанрової одиниці брендового дискурсу. Практична цінність дослідження полягає в можливості використання результатів для аналізу цифрової бренд-комунікації та подальших досліджень інтернет-жанрів і медіалінгвістики. Висновки засвідчують, що допис у межах брендового дискурсу є не лише інструментом інформування або продажу, а й засобом формування наративної ідентичності бренду, створення емоційного зв'язку з аудиторією та конструювання публічного капіталу бренду в цифровому середовищі. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом мультимодальних елементів допису та порівнянням жанрових моделей у різних типах брендового дискурсу.

Ключові слова: допис, медіакомунікація, комунікативна інтенція, соціальні мережі, жанрова типологія, імідж.

A. P. Zbinska,*Taras Shevchenko National University of Kyiv,**PhD student of Stylistics and Language Communication Department*

THE POST AS A GENRE OF MEDIA: COMMUNICATIVE AND INTENTIONAL TYPOLOGY OF BRAND DISCOURSE

This article examines the post as a genre unit of contemporary media communication within the framework of brand discourse. The relevance of this research stems from the active transformation of communicative practices on social media, where the post ceases to function solely as a brief informational message and acquires the characteristics of an independent multimodal genre form. The aim of the study is to examine the post as a genre unit of contemporary media communication and to model its communicative-intentional typology within the framework of brand discourse of Ukrainian lavender brands. The object of the study is brand communication on social media, and the subject is the post as a genre unit of digital media discourse and its communicative-pragmatic characteristics. The research material consisted of a corpus of over 50 posts by Ukrainian lavender brands published on social media, which enabled the identification of patterns in the functioning of digital texts within real-world communicative practices. The study found that a social media post functions as a multi-intentional genre unit combining informational, influential, emotional and representational functions. It has been demonstrated that the dominant communicative intention determines the structural organisation of the text, its pragmatic orientation and the nature of interaction with the audience, whilst the multimodality of the post ensures its capacity for comprehensive influence. The scientific novelty of the work lies in the development of a communicative-intentional typology of posts by Ukrainian lavender brands and the clarification of the concept of the post as a distinct genre unit of brand discourse. The practical value of the study lies in the possibility of using the results to analyse digital brand communication and for further research into internet genres and medial linguistics. The conclusions demonstrate that, within the framework of brand discourse, a post is not merely a tool for informing or selling, but also a means of shaping the brand's narrative identity, establishing an emotional connection with the audience, and constructing the brand's public capital in the digital environment. Prospects for further research relate to the analysis of the multimodal elements of posts and the comparison of genre models across different types of brand discourse.

Keywords: post, media communication, communicative intention, social networks, genre typology, image.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасному цифровому комунікативному середовищі медійний текст дедалі виразніше постає не як ізольоване висловлення, а як елемент організованої системи взаємопов'язаних повідомлень. Особливо показовою в цьому контексті є брендова комунікація соціальних мереж, де окремий допис виконує не лише інформативну функцію, а й бере участь у формуванні цілісного образу бренду та реалізації моделі взаємодії

з аудиторією. Саме тому для сучасної медіалінгвістики принципового значення набуває питання про те, яким чином допис функціонує як окрема комунікативна одиниця і водночас як складник ширшої дискурсивної стратегії.

Теоретичні засади такого підходу формуються на перетині жанрології, медіалінгвістики та комунікативної лінгвістики. Одним із вихідних для цього дослідження є положення К. Міллер, яка в авторитетній праці «Жанр як соціальна дія» доводить, що жанр треба розуміти не як формальну модель тексту, а як форму соціальної дії. На думку дослідниці, «риторично обґрунтоване визначення жанру має бути зосереджене не на змісті чи формі дискурсу, а на дії, для якої він використовується» [5, с. 151]. У такій перспективі жанрова природа висловлення визначається не зовнішніми ознаками, а типовою комунікативною ситуацією та прагматичною метою. Це положення є принциповим для осмислення допису в соціальних мережах, оскільки дає підстави розглядати його як функціонально мотивовану форму мовленнєвої дії [5, с. 151–152].

Подальший розвиток цієї логіки у сфері цифрової комунікації пов'язаний із працями С. Ломборг. Аналізуючи комунікацію в соціальних мережах, дослідниця підкреслює, що «жанри соціальних медіа виникають на перетині технологічних можливостей та комунікативних практик» [4, с. 49]. Цим самим акцентується, що допис не зводиться до технічного формату платформи. Його структура, мовна організація та комунікативна функція формуються одночасно під впливом архітектури цифрового середовища й усталених моделей соціальної взаємодії. Для дослідження брендового дискурсу це особливо важливо, адже дає змогу бачити в дописі не просто одиницю публікації, а жанрово організовану форму комунікативного впливу [4, с. 49–50].

Для українського мовознавчого контексту принципове значення мають праці Д. Дергача, в яких послідовно досліджується проблема жанрової трансформації нових медіа. Дослідник переконливо показує, що цифрове середовище не лише створює нові форми комунікації, а й змінює сам механізм жанрової організації медійного простору. У цьому зв'язку особливо важливим є його положення про те, що «жанрова парадигма нових медіа характеризується відкритістю, динамічністю та функціональною рухливістю» [2, с. 53]. В цій законності допис постає не як випадковий технічний формат, а як комунікативно вмотивована форма цифрового висловлення. Водночас для цього дослідження не менш продуктивною є ще одна теза, що впливає з праць науковця: окремі медійні тексти набувають повного значення лише у співвіднесенні з ширшим дискурсивним середовищем. Така наукова перспектива дає підстави розглядати корпус брендових дописів як цілісно організовану систему, у якій окреме повідомлення реалізує свою функцію лише в сукупності з іншими [2, с. 52–55].

Функціонально-стильовий аспект медійного тексту розгорнуто у працях Л. Шевченко. Аналізуючи розвиток мови масової інформації, дослідниця наголошує, що її організація зумовлюється насамперед комунікативною функцією.

Як зазначає авторка, «характер мовного оформлення тексту безпосередньо залежить від його функціонально-комунікативної настанови» [3, с. 7]. Це положення має особливе значення для аналізу брендових дописів, оскільки дозволяє співвідносити домінуючу інтенцію повідомлення (інформативну, переконувальну, іміджеву чи афективну) зі способом організації змісту, добром лексичних засобів і моделлю адресата [3, с. 7–9].

Комунікативно-прагматичний вимір дослідження забезпечують праці Ф. Бацевича. В межах комунікативної лінгвістики дослідник розглядає текст як результат цілеспрямованої мовленнєвої діяльності, у якій визначальними є інтенція мовця, адресат і прогнозований прагматичний ефект. Зокрема, він підкреслює, що «комунікація є не просто передаванням інформації, а цілеспрямованим впливом на адресата» [1, с. 58]. У застосуванні до цифрового медійного середовища це означає, що кожен допис може бути осмислений як окремий комунікативний акт, у якому мовна форма безпосередньо пов'язана з очікуваною реакцією аудиторії [1, с. 58–61].

Отже, сучасні лінгвістичні дослідження дають достатні підстави розглядати допис як жанрово, функціонально й прагматично організовану одиницю цифрової комунікації. **Мета дослідження** полягає у виявленні особливостей функціонування допису як жанрової одиниці сучасної медіакомунікації та моделювання його комунікативно-інтенційної типології в межах українського брендового дискурсу лавандової тематики. Зважаючи, що в загальному полі нових медіа допис осмислюється передусім як окрема жанрова форма цифрового висловлення, у брендовій комунікації він функціонує як елемент цілісної стратегічної системи повідомлень. Саме тому в межах брендового медійного дискурсу ця проблема набуває особливої актуальності. **Методологічну основу** становлять дискурс-аналіз, жанровий аналіз, контент-аналіз та інтерпретативний підхід до комунікативних інтенцій, що забезпечило комплексне дослідження допису як багаторівневої мультимодальної одиниці.

Наукова перспектива дослідження полягає у уточненні механізмів функціонування допису в структурі брендового дискурсу, де його значення визначається не лише внутрішньою організацією окремого тексту, а й його місцем у загальній комунікативній архітектурі бренду.

На матеріалі корпусу, що охоплює понад 50 дописів українських лавандових брендів, простежується відносно стійка закономірність організації брендової комунікації. Попри тематичну різноманітність, більшість текстів виявляє повторювані моделі побудови змісту, добору мовних засобів і способів взаємодії з адресатом. Це дає підстави розглядати допис не як випадкову одиничну публікацію, а як структурований елемент цілісної комунікативної стратегії бренду.

Оскільки в цифровому медійному середовищі один і той самий допис нерідко поєднує кілька функціональних навантажень: інформування, вплив, формування емоційного зв'язку, тематична класифікація виявляється недо-

статньою. Через це найбільш продуктивним видається підхід, за якого типологізація здійснюється за домінантною комунікативною інтенцією, тобто за тим прагматичним ядром, яке визначає загальний спосіб організації тексту, характер адресованості та вибір мовних засобів [1, с. 112–118; 3, с. 67–73].

Проведений аналіз корпусу дозволив виокремити п'ять основних типів дописів, характерних для українського брендового дискурсу лавандової тематики: інформативно-презентаційні, переконувально-комерційні, іміджево-наративні, подієво-запрошувальні та рефлексивно-меморіальні. Характер їхнього використання засвідчує, що в межах брендової комунікації ці типи функціонують не ізольовано, а як взаємопов'язані складники цілісної комунікативної стратегії. Кожен із них реалізує окреме прагматичне завдання: інформативно-презентаційні тексти забезпечують раціональне ознайомлення з продуктом, переконувально-комерційні стимулюють купівельну дію, іміджево-наративні формують ціннісну й персоналізовану ідентичність бренду, подієво-запрошувальні організовують безпосередню взаємодію з аудиторією, а рефлексивно-меморіальні закріплюють емоційний досвід і підтримують довготривалу лояльність.

До рефлексивно-меморіальних належать дописи, що мають характер підсумку завершеної події: закінчення сезону цвітіння, ярмарку, майстер-класу, фотосесії, а також користувацькі публікації, у яких відвідувачі діляться враженнями й позначають бренд як співучасника пережитого досвіду. У таких текстах в центрі опиняється не продукт, а пам'ять про спільно пережите. Такий тип комунікації виявився одним із найрепрезентативніших у досліджуваному корпусі.

На комунікативно-прагматичному рівні для дописів визначальною є інтенція емоційного підсумовування. В контексті *«Незабутнє літо в lavandAnna...»* це реалізується через формули *«наша команда запам'ятає літо 2025»*, *«залишаться в серці назавжди»*. Адресат моделюється вже не як потенційний покупець, а як учасник спільного досвіду.

В межах лексико-семантичного рівня спостерігається домінування позитивно маркованої лексики: *«незабутнє»*, *«ніжне сонце»*, *«тепла атмосфера»*, *«щирі моменти»*. Такі одиниці не просто описують подію, а емоційно закріплюють її у пам'яті. У дописі *«Ділимося фото, зробленими цього сезону...»* рефлексивність поєднується з меморіальною функцією. Вислів *«кожен кадр про щось більше, ніж просто зображення»* надає фотографії символічного значення. Фото постає не як ілюстрація, а як носій спогаду, що зберігає пережиті миті.

На дискурсивному рівні важливо, що бренд інтегрує до власного висловлювання користувацький контент. Унаслідок цього бренд виступає не лише адресантом, а й куратором колективної пам'яті. Подібну функцію виконує допис *«Цей сезон був по-справжньому особливим...»*, де пам'ять набуває більш персоналізованого характеру через перелік конкретних людей. Це підсилює ефект автентичності та формує уявлення про поле як простір спільно створеного досвіду. Короткі користувацькі публікації також закономірно доповнюють

обраний тип брендових дописів. До прикладу, «+1 здійснена мрія в скарбничку» демонструють афективний результат пережитого без детального опису самої події. Саме така лаконічність робить їх особливо цінними: приватне враження перетворюється на підтвердження емоційної значущості бренду.

Отже, рефлексивно-меморіальні тексти формують особливий шар брендового дискурсу, у якому головним об'єктом репрезентації стає не подія, а її емоційний характер. Окремий досвід переходить у тривалішу форму символічної пам'яті та підтримує довготривалий зв'язок між брендом і його аудиторією.

Подієво-запрошувальний тип також активно представлений у медійній комунікації лавандових брендів. Його основна функція полягає в організації безпосередньої взаємодії між брендом і аудиторією. Такі дописи здебільшого відповідають на базові прагматичні питання: де? коли? що відбудеться?, орієнтуючи увагу адресата на майбутню дію. Йдеться про запрошення на маркети, майстер-класи, сезон відкриття поля, тематичні вечори або інші події, пов'язані з брендовим простором.

З погляду архітектоніки ці тексти мають чітко організовану структуру. Їхнім ядром стає фактична інформація про дату, місце, час і формат події. Це добре простежується у дописі про передноворічні маркети, де текст побудований як послідовний перелік локацій та часових проміжків: «20–21 грудня – Всі. Свої...», «22 грудня – 2 січня – ТРЦ Ретровіль...». Така структура забезпечує швидке зчитування інформації та відповідає практичній меті повідомлення.

На прагматичному рівні інформативність майже завжди поєднується з м'якою емоційною мотивацією. Наприклад, у висловлюванні «ми знаємо, як важливо обрати подарунки особисто» або «Чекаємо Вас сьогодні... Тут атмосферно та затишно» повідомлення виходить за межі простого інформування. Подія подається не лише як факт, а як приваблива можливість досвіду, до якого адресата запрошують долучитися.

Окремий підтип становлять тексти, що поєднують запрошувальну та іміджеву інтенцію. Так, у дописі «Це більше, ніж магазин!» або у повідомленні «Твій релакс має координати» локація подається не просто як місце відвідування, а як простір певної атмосфери, стилю життя і цінностей. У таких випадках запрошення набуває символічного виміру: адресата запрошують не лише прийти, а й долучитися до брендової естетики. Це означає, що подієво-запрошувальні дописи в межах брендового дискурсу поєднують інформативно-організаційне призначення з функцією залучення адресата до майбутньої комунікативної події, перетворюючи окремих захід на важливий інструмент підтримання живого контакту між брендом і його аудиторією.

Інформативно-презентаційні дописи в комунікації лавандових брендів здебільшого спрямовані на повідомлення про стан поля, появу нових продуктів, особливості виробництва та інші актуальні аспекти функціонування бренду. Їхня основна функція полягає в раціональному представленні об'єкта

комунікації, однак у межах брендового дискурсу інформування майже завжди супроводжується формуванням довіри до походження, якості та автентичності продукції. Так, у дописі про лавандовий рум-спрей домінує саме інформативно-презентаційна інтенція. Текст побудований за принципом послідовного подання фактів: зазначається походження сировини *«виросло їй самостійно»*, склад продукту *«лише ефірна олія лаванди та спиртова основа»*, сфера використання *«вдома чи в авто»*, об'єм і вартість продукту. Така структура формує образ продукту як зрозумілого, прозорого й практичного до використання. Водночас формулювання *«точно знаємо її якість і походження»* виконує додаткову функцію, а саме підсилює довіру до бренду через акцент на власному виробництві.

Подібний принцип реалізується і в дописі про гастрономічну лінійку. Його ядром є інформування про асортимент. Однак перелік продуктів доповнюється важливим іміджевим компонентом: *«ми були серед перших, хто почав відкривати лаванду українцям...»*. Таким чином інформативний зміст поєднується з репрезентацією бренду як носія експертності та новаторського досвіду.

Окремий різновид інформативно-презентаційних текстів становлять дописи, що повідомляють про стан простору бренду, а саме зміни на полі, нові фотозони, декоративні елементи, сезонні оновлення. Саме так функціонує текст *«Коли краса природи зустрічається з любов'ю до деталей...»*. Попри виразну образність, його комунікативне ядро залишається інформативним: адресатові повідомляють про нову сезонну композицію на полі, партнерську співпрацю та оновлену візуальну атмосферу локації.

Отже, інформативно-презентаційні дописи у брендовому дискурсі виконують не лише функцію передачі фактів, а й послідовно формують уявлення про бренд як відкритий, автентичний і ціннісно впорядкований простір. Через повідомлення про продукт, простір або процес виробництва вони підтримують довіру аудиторії та створюють відчуття постійної присутності бренду в медійному полі.

Переконувально-комерційні дописи становлять один із найвиразніших типів брендового дискурсу, оскільки безпосередньо пов'язані з реалізацією продукції, продажем послуг або залученням аудиторії до відвідування локації. Їхня домінантна комунікативна інтенція полягає у спонуканні адресата до конкретної дії: придбати товар, оформити замовлення, забронювати участь, відвідати поле. Саме тому структурним ядром таких текстів стає заклик до дії, який зазвичай розміщується у фінальній частині допису й виконує функцію комунікативного завершення.

На лексико-семантичному рівні ці дописи акцентують унікальність продукту, його природне походження, корисні властивості та практичну цінність. У тексті про лавандовий валик переконувальний ефект вибудовується через перелік конкретних переваг: *«розслаблення м'язів шиї»*, *«зменшення напруги»*, *«відновлення нервової системи»*. Раціональна аргументація поєднується з

оцінною лексикою – *«беззаперечний бестселер»*, *«максимальний комфорт»*, що підсилює привабливість товару й формує довіру до нього.

Подібна модель реалізується і в дописі про лавандову воду, де комерційна інтенція подається через апеляцію до повсякденного досвіду адресата. Формула *«Ваш must-have аксесуар»* вводить продукт у звичний життєвий сценарій, а перелік властивостей *«освіжає»*, *«зволожує»*, *«підходить для всіх типів шкіри»* виконує функцію аргументативного підкріплення.

На синтаксичному рівні для переконувально-комерційних дописів характерні імперативні конструкції та прямі звернення: *«Купити саджанці...»*, *«Приймаємо замовлення...»*, *«Прорахунок вашої ділянки у дірект»*. Такі форми скорочують дистанцію між брендом і потенційним споживачем, переводячи повідомлення з площини інформування у площину практичної дії. Показовими є й тексти, пов'язані з продажем саджанців або створенням лавандових локацій. У них переконувальна стратегія ґрунтується на конкретних параметрах: ціні, розмірі саджанців, термінах висадки, характеристиках сорту. Фактичність викладу тут виконує роль аргументу. Де точні дані про висоту куща, тривалість цвітіння чи умови посадки посилюють довіру й покращують комерційну пропозицію.

Таким чином переконувально-комерційні дописи у брендовій комунікації поєднують інформативність із сугестивністю. Проаналізований тип дописів послідовно формує мотивацію до взаємодії з брендом, зокрема перетворюючи текст на інструмент продажу в медійній площині.

Іміджево-нарративні дописи посідають важливе місце у брендовій комунікації, оскільки формують не стільки уявлення про продукт, скільки про сам бренд як людську історію. У таких текстах створюється ефект присутності бренду в житті адресата через персоналізацію комунікації. Аудиторія бачить не абстрактну торгову марку, а конкретних людей: засновників, їхній досвід, мотивацію, щоденну працю та цінності. Саме тому іміджево-нарративні дописи особливо виразно працюють на формування довіри й накопичення пабліцитного капіталу.

Типовими для цього різновиду є дописи-знайомства, історії започаткування справи, розповіді про етапи розвитку бренду та особисті рефлексії власників. У дописі бренду *lavandAnna* нарратив вибудовується як послідовна історія становлення: від першого експерименту з двадцятьма кущами лаванди до створення повноцінного поля й власної лінійки продукції. Хронологічна композиція (*«у 2017 році...»*, *«у 2020 році...»*, *«сьогодні...»*) надає текстові внутрішньої цілісності, а автобіографічний спосіб викладу створює ефект безпосереднього спілкування з аудиторією.

На лексичному рівні такі дописи насичені словами, що репрезентують ціннісну сферу бренду: *«любов»*, *«мрія»*, *«натхнення»*, *«спокій»*, *«затишок»*. За допомогою такої лексики бренд позиціонує себе не лише як виробник продукції, а як носій певного способу життя й емоційного досвіду. Подібний механізм

простежується й у дописі бренду *sas.lavender*, де історія бренду осмислюється через символічну формулу: «*Колись це була лише мрія й любов до лаванди. А сьогодні – історія про аромати, смаки та відчуття...*». Тут наратив виконує вже не просто інформативну, а репрезентаційну функцію, увиразнюючи бренд як носія естетичних і життєвих смислів.

Важливим компонентом іміджево-наративних дописів є також демонстрація особистої залученості власників у розвиток справи. Короткий допис «*Чим я займаюся взимку?*» із переліком дій «*навчаюся*», «*надихаюся*», «*переймаю досвід*», «*планую*» репрезентує бренд через постійну працю, розвиток і внутрішню динаміку. У таких текстах комунікація зміщується від продукту до особистості, а сама присутність автора стає важливим іміджевим ресурсом. Таким чином, іміджево-наративні дописи формують у брендовому дискурсі людський вимір комунікації. Вони не лише репрезентують історію виникнення й розвитку бренду, а й створюють відчуття співпричетності, завдяки якому бренд постає не просто виробником, а близьким і впізнаваним комунікативним суб'єктом.

Отже, проведений аналіз корпусу дописів українських лавандових брендів засвідчив, що допис у сучасному брендовому дискурсі функціонує як поліінтенційна жанрова одиниця цифрової медіакомунікації. Його природа визначається не лише змістом повідомлення, а передусім домінантною комунікативною інтенцією, яка визначає спосіб мовної організації тексту, характер взаємодії з аудиторією та прагматичну спрямованість повідомлення.

Виокремлені інформативно-презентаційні, переконувально-комерційні, іміджево-наративні, подієво-запрошувальні та рефлексивно-меморіальні дописи репрезентують різні моделі брендової комунікації, однак у реальному функціонуванні вони рідко існують у чистому вигляді. Найчастіше в межах одного тексту поєднуються інформативний, емоційний, іміджевий і спонукальний компоненти. Саме ця жанрова гібридність і становить одну з ключових ознак допису як цифрової комунікативної форми. Матеріал дослідження засвідчив, що для лавандових брендів соціальні мережі виконують значно ширшу функцію, ніж лише канал продажу. Через вербальну систему дописів бренди вибудовують власну ідентичність, формують ціннісну модель сприйняття продукції, створюють емоційний контакт з аудиторією та підтримують відчуття спільного досвіду. У цьому виявляється стратегічний характер брендового дискурсу, де кожен допис стає окремою частиною у формуванні цілісного комунікативного іміджу бренду.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Дергач Д. В. Інтелектуалізація мови нових медіа: еволюція жанрової парадигми. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2022. Вип. 44. С. 48–67. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.48-67>

3. Шевченко Л. І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2003. Вип. 7. С. 3–15.
4. Lomborg S. Social media as communicative genres. *MedieKultur*. 2011. Vol. 27, no. 51. P. 48–64. <https://doi.org/10.7146/mediekultur.v27i51.4012>
5. Miller C. R. Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech*. 1984. Vol. 70, no. 2. P. 151–167.

References

1. Batsevyich, F. S. (2004) *Osnovy komunikativnoi linhvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
2. Dergach, D. V. (2022) 'Intelektualizatsiia movy novykh media: evoliutsiia zhanrovoi paradyhmy' [Intellectualization of new media language: evolution of genre paradigm], *Aktualni Problemy Ukrainiskoi Linhvistyky: Teoriia i Praktyka*, (44), pp. 48–67. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.48-67> [in Ukrainian].
3. Shevchenko, L. I. (2003) 'Kontsepty teorii intelektualizatsii literaturnoi movy v konteksti rozvytku stylu masovoi informatsii' [Concepts of the theory of intellectualization of literary language in the context of the development of mass media style], *Aktualni Problemy Ukrainiskoi Linhvistyky: Teoriia i Praktyka*, (7), pp. 3–15. [in Ukrainian].
4. Lomborg, S. (2011) 'Social media as communicative genres', *MedieKultur*, 27(51), pp. 48–64. <https://doi.org/10.7146/mediekultur.v27i51.4012>
5. Miller, C. R. (1984) 'Genre as social action', *Quarterly Journal of Speech*, 70(2), pp. 151–167.

Статтю отримано 30.05.2026

Затверджено після рецензування 21.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 811.112.2'243:37.091.3:004.9

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368035>

I. I. Azarowa,

*Doktor der philologischen Wissenschaften, Dozentin,
Nationale I. I. Metchnikow Universität Odesa,*

*Außerordentlicher Professor des Lehrstuhls für deutsche Philologie
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9980-4345>*

S. S. Boguslawskij,

*Doktor der philologischen Wissenschaften, Dozent,
Nationale I. I. Metchnikow Universität Odesa,*

*Außerordentlicher Professor des Lehrstuhls für deutsche Philologie
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0005-5842-8434>*

T. D. Verbytska,

*Doktor der pädagogischen Wissenschaften, Dozentin,
Nationale I. I. Metchnikow Universität Odesa,*

*Außerordentlicher Professor des Lehrstuhls für deutsche Philologie
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8291-7792>*

PHONOLOGISCHE KOMPETENZ UND DIGITALE LERNUMGEBUNGEN IM DEUTSCHUNTERRICHT ALS FREMDSPRACHE

Ziel der vorliegenden Studie ist die Analyse der Bedeutung der phonologischen Kompetenz für die Entwicklung der mündlichen Sprachkompetenz von Lernenden sowie die Bestimmung des Potenzials digitaler Lernumgebungen bei der Förderung phonetischer und phonologischer Fertigkeiten. Die theoretische Grundlage der Untersuchung bildet ein integrativer Ansatz, der kognitiv-linguistische Modelle der Sprachverarbeitung, Erkenntnisse der Zweitspracherwerbstheorie sowie moderne Konzepte der Fremdsprachendidaktik miteinander verbindet. Die phonologische Kompetenz wird als ein komplexes dynamisches System verstanden, das Prozesse der auditiven Wahrnehmung, der artikulatorischen Sprachproduktion sowie der sozialen Interaktion im kommunikativen Kontext umfasst.

Die empirische Grundlage der Studie bildet eine qualitative Analyse von Lehr- und Lernprozessen, die Audioaufnahmen des Unterrichts, mündliche Präsentationen der Lernenden sowie Interaktionsmaterialien aus digitalen Lernplattformen einschließt. Im Mittelpunkt der Untersuchung stehen drei zentrale Komponenten: die phonologische Wahrnehmung, die artikulatorische Produktion sowie die kommunikative Verständlichkeit der gesprochenen Sprache.

Die Ergebnisse der Studie zeigen, dass digitale Lernumgebungen ein erhebliches Potenzial für die Entwicklung der phonologischen Kompetenz besitzen. Der Einsatz digitaler Plattformen ermöglicht einen wiederholten Zugang zu authentischen

Audiomaterialien, unterstützt autonomes Lernen und bietet automatisiertes Feedback zur Aussprache. Von besonderer Bedeutung sind die Möglichkeiten, die eigene Sprachproduktion aufzuzeichnen, zu analysieren und mit Referenzmodellen zu vergleichen. Dadurch werden die metasprachliche Reflexion gefördert und ein bewusstes Verständnis der phonetischen Besonderheiten der deutschen Sprache entwickelt. Gleichzeitig zeigt sich, dass digitale Technologien die Lehrkraft nicht ersetzen, sondern deren Rolle verändern, indem sie die Bedeutung der pädagogischen Begleitung sowie der Individualisierung des Lernprozesses stärken.

Schlüsselwörter: phonologische Kompetenz, phonetische Fertigkeiten, kommunikative Kompetenz, digitale Lernumgebung, auditive Wahrnehmung, mündliche Kommunikation, Fremdsprachenunterricht.

І. І. Азарова,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри німецької філології

С. С. Богуславський,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри німецької філології

Т. Д. Вербицька,

канд. пед. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри німецької філології

ФОНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ЦИФРОВІ НАВЧАЛЬНІ СЕРЕДОВИЩА У ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Метою дослідження є аналіз значення фонологічної компетентності для розвитку усного мовлення здобувачів освіти та визначення потенціалу цифрових навчальних середовищ у формуванні фонетичних і фонологічних навичок. Теоретичною основою роботи став інтегративний підхід, який поєднує когнітивно-лінгвістичні моделі мовленнєвої обробки інформації, положення теорії засвоєння другої мови та сучасні концепції методики викладання іноземних мов. Фонологічна компетентність розглядається як складна динамічна система, що охоплює процеси слухового сприйняття, артикуляційного відтворення мовлення та соціальної взаємодії в комунікативному середовищі. Емпіричну базу дослідження становить якісний аналіз навчальних процесів, що охоплює аудіозаписи занять, усні презентації здобувачів освіти та матеріали взаємодії на цифрових навчальних платформах. Основна увага приділялася трьом ключовим компонентам: фонологічному сприйняттю, артикуляційній продукції та комунікативній зрозумілості мовлення. Результати дослідження свідчать про те, що цифрові освітні середовища мають значний потенціал для розвитку фонологічної компетентності. Використання цифрових платформ забезпечує багаторазовий доступ до автентичного аудіоматеріалу, підтримує автономне навчання та до-

зволяє отримувати автоматизований зворотний зв'язок щодо вимови. Особливого значення набувають можливості запису власного мовлення, його аналізу та порівняння з еталонними зразками, що сприяє розвитку метамовної рефлексії та формуванню усвідомленого ставлення до фонетичних особливостей німецької мови. Водночас встановлено, що цифрові технології не замінюють викладача, а трансформують його функції, посилюючи роль педагогічного супроводу та індивідуалізації навчання.

Ключові слова: фонологічна компетентність, фонетичні навички, комунікативна компетентність, цифрове навчальне середовище, аудитивне сприйняття, усна комунікація, іншомовна освіта.

I. I. Azarova,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor at the Department of German Philology*

S. S. Bohuslavskyi,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor at the Department of German Philology*

T. D. Verbytska,

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor at the Department of German Philology*

PHONOLOGICAL COMPETENCE AND DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS IN TEACHING GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE

The article examines the role of phonological competence in teaching German as a foreign language within digital learning environments. While communicative competence is widely recognized as the primary objective of foreign language education, pronunciation and phonological skills often receive limited attention in classroom practice. At the same time, the rapid development of digital technologies has created new opportunities for enhancing auditory perception, pronunciation accuracy, and oral communication skills. The study aims to investigate the importance of phonological competence for the development of learners' speaking abilities and to assess the potential of digital learning environments in fostering phonetic and phonological skills. The theoretical framework is based on an integrative approach that combines cognitive-linguistic models of language processing, theories of second language acquisition, and contemporary concepts of foreign language pedagogy. Phonological competence is viewed as a dynamic interaction of auditory perception, articulatory production, and communicative practice. The empirical basis of the study consists of a qualitative analysis of learning processes, including audio recordings of classroom activities, students' oral presentations, and interaction data from digital learning platforms. The analysis focused on three key dimensions: phonological perception, articulatory production, and communicative intelligibility. The findings indicate that digital learning

environments have considerable potential for developing phonological competence. Digital platforms provide repeated access to authentic audio materials, support autonomous learning, and offer automated pronunciation feedback. Opportunities to record, analyze, and compare one's own speech with reference models contribute to metalinguistic awareness and a deeper understanding of phonetic structures. The study also demonstrates that digital technologies do not replace teachers but rather transform their role by strengthening pedagogical guidance and individualized support. The article concludes that integrating systematic pronunciation training, digital tools, and authentic communication can effectively enhance phonological competence and improve the quality of foreign language learning and teaching.

Keywords: phonological competence, phonetic skills, communicative competence, digital learning environment, auditory perception, oral communication, foreign language education.

Problemstellung und Aktualität der Forschung. Die zunehmende Internationalisierung von Bildung, Wissenschaft und Arbeitsmarkt hat in den letzten Jahrzehnten zu einer steigenden Bedeutung von Fremdsprachenkenntnissen geführt. Fremdsprachliche Kompetenz wird in der aktuellen fremdsprachendidaktischen Forschung nicht mehr ausschließlich als Fähigkeit verstanden, grammatische Strukturen korrekt zu verwenden oder schriftliche Texte zu produzieren, sondern als komplexe kommunikative Fähigkeit, die Wahrnehmungs-, Produktions- und Interaktionskompetenzen umfasst. Im Zentrum moderner Sprachdidaktik steht daher die erfolgreiche mündliche Kommunikation.

Aktuelle Studien zur Ausspracheentwicklung im Zweitspracherwerb zeigen, dass gezielte phonologische Instruktion einen signifikanten Einfluss auf die Verständlichkeit mündlicher Kommunikation haben kann [5; 15; 16]. Gleichzeitig erleichtern digitale Lernumgebungen den Zugang zu wiederholtem auditivem Input und individualisiertem Feedback und unterstützen dadurch Lernprozesse im Bereich der Aussprache nachhaltig [7; 13].

Im institutionellen Fremdsprachenlernen nimmt die Aussprache eine zentrale Rolle ein. Selbst umfangreiche grammatische Kenntnisse können kommunikative Defizite nicht kompensieren, wenn die phonologische Kompetenz unzureichend entwickelt ist. Fehlende Kontrolle über Intonation, Rhythmus oder Lautbildung kann die Verständlichkeit sprachlicher Äußerungen erheblich beeinträchtigen und zu Missverständnissen führen.

Analyse der Untersuchungen. Trotz ihrer Bedeutung wird die Ausbildung der Aussprache im Fremdsprachenunterricht häufig nur am Rande behandelt. Lehrpläne konzentrieren sich vielfach stärker auf Grammatik und Wortschatz als auf phonetische Aspekte der Sprache. Daraus entsteht ein Ungleichgewicht zwischen grammatischer und phonologischer Kompetenz.

Parallel dazu haben digitale Technologien neue didaktische Möglichkeiten eröffnet, insbesondere für die Förderung der mündlichen Sprachproduktion. Während

frühe Formen des computerunterstützten Sprachlernens vor allem als Ergänzung traditioneller Unterrichtsformen verstanden wurden, betrachten neuere Ansätze digitale Technologien als integralen Bestandteil komplexer Lernumgebungen. Diese Entwicklung spiegelt sich auch in der Aussprachedidaktik wider, in der digitale Plattformen zunehmend als Instrumente für individualisiertes Aussprachetraining untersucht werden [4; 14].

Das **Ziel** des vorliegenden Beitrags besteht darin, die Rolle phonologischer Kompetenz im Unterricht Deutsch als Fremdsprache zu untersuchen und die Möglichkeiten digitaler Lernumgebungen für ihre Entwicklung zu analysieren. Im Mittelpunkt stehen dabei die Fragen, welche Bedeutung die Aussprache in der fremdsprachendidaktischen Forschung besitzt und welche theoretischen Modelle zur Beschreibung phonologischer Kompetenz entwickelt wurden.

Ergebnisse und Diskussion. Die Rolle der Aussprache im Fremdsprachenunterricht steht seit mehreren Jahrzehnten im Zentrum linguistischer und fremdsprachendidaktischer Forschung. Bereits frühe Modelle der kommunikativen Kompetenz betonten die Bedeutung phonologischer Fähigkeiten für die Verständlichkeit mündlicher Kommunikation [2]. Neben grammatischen und lexikalischen Kenntnissen umfasst kommunikative Kompetenz auch die Fähigkeit, sprachliche Äußerungen verständlich zu artikulieren und prosodische Muster angemessen einzusetzen.

Empirische Studien zeigen, dass Lernende häufig Schwierigkeiten haben, bestimmte phonologische Kategorien einer Fremdsprache wahrzunehmen und zu produzieren. Diese Schwierigkeiten entstehen oft durch Interferenzen zwischen der Muttersprache und der Zielsprache [6]. Die Ausbildung auditiver Kategorien gilt als zentrale Voraussetzung für die Entwicklung phonologischer Kompetenz, da Lernende neue Lautkategorien ausbilden müssen, um Unterschiede zwischen ähnlichen Lauten der Zielsprache zuverlässig wahrnehmen zu können [1; 10].

Celce-Murcia, Brinton und Goodwin betonen, dass effektives Aussprachetraining sowohl Wahrnehmungs- als auch Produktionsübungen umfassen sollte. Darüber hinaus zeigen Untersuchungen, dass die Wirksamkeit solcher Übungen steigt, wenn sie in kommunikative Lernkontexte eingebettet werden [3; 17]. Lernende profitieren besonders von Aufgabenformaten, die eine Anwendung phonologischer Strukturen in authentischen Kommunikationssituationen ermöglichen.

Ein weiterer wichtiger Forschungsbereich betrifft die Verständlichkeit gesprochener Sprache. Neuere Studien verdeutlichen, dass phonologische Kompetenz nicht nur den Erwerb einzelner Lautkategorien umfasst, sondern die Integration segmentaler und suprasegmentaler Strukturen einschließt. Insbesondere prosodische Merkmale wie Wortakzent, Rhythmus und Intonation spielen eine zentrale Rolle für die Verständlichkeit gesprochener Sprache [8; 11]. Auch bei weitgehend korrekter Lautproduktion kann eine unangemessene Verwendung prosodischer Muster die Verständlichkeit einschränken.

Während traditionelle didaktische Ansätze häufig eine möglichst muttersprachliche Aussprache als Ziel formulierten, argumentieren neuere Studien dafür, dass kommunikative Intelligibilität wichtiger ist als eine perfekte Nachahmung der Standardsprache [11]. Aus dieser Perspektive erscheint Aussprachetraining als integraler Bestandteil kommunikativer Kompetenz.

Für den Fremdsprachenunterricht bedeutet dies, dass Lernende neue Lautkategorien vor allem durch wiederholte Begegnungen mit authentischem Sprachinput erwerben. Forschungen zur Wahrnehmungsentwicklung im Zweitspracherwerb zeigen, dass unterschiedliche Varianten der Lautrealisierung die Bildung stabiler phonologischer Kategorien fördern [1; 5]. Gleichzeitig sind Wahrnehmungs- und Produktionsprozesse eng miteinander verbunden. Lernende entwickeln artikulatorische Fähigkeiten häufig erst dann, wenn sie Unterschiede zwischen Lauten der Zielsprache zuverlässig wahrnehmen können [6; 15]. Aussprachetraining kann daher als zyklischer Prozess verstanden werden, der Wahrnehmung, Produktion und kommunikative Interaktion miteinander verbindet.

Die Analyse berücksichtigt drei zentrale Dimensionen phonologischer Kompetenz: phonologische Wahrnehmung, artikulatorische Produktion und kommunikative Intelligibilität. Als empirisches Material dienen Audioaufnahmen von Unterrichtssituationen, mündliche Präsentationen von Lernenden sowie Interaktionsdaten aus digitalen Lernplattformen. Die Untersuchung umfasst Sprachdaten von 50 Lernenden auf den Kompetenzniveaus A2 bis B2 des Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmens für Sprachen. Die Teilnehmenden nahmen regelmäßig an Ausspracheübungen in digitalen Lernumgebungen teil und analysierten ihre eigene Sprachproduktion. Die gewonnenen Daten bildeten die Grundlage für die qualitative Analyse der Lernprozesse.

Die Fähigkeit zur Wahrnehmung phonologischer Kontraste bildet eine grundlegende Voraussetzung für die Entwicklung phonologischer Kompetenz. Wenn Lernende Unterschiede zwischen Lauten der Zielsprache nicht zuverlässig erkennen können, fällt es ihnen schwer, diese korrekt zu produzieren. Daher kommt der auditiven Wahrnehmung eine zentrale Rolle im Fremdsprachenlernen zu.

Digitale Lernumgebungen eröffnen vielfältige Möglichkeiten zur Förderung auditiver Wahrnehmungsfähigkeiten. Durch den wiederholten Kontakt mit authentischem Sprachmaterial können Lernende Lautunterschiede bewusster wahrnehmen und neue phonologische Kategorien entwickeln. Die Förderung der Wahrnehmung stellt jedoch nur eine Dimension phonologischer Kompetenz dar. Für eine erfolgreiche mündliche Kommunikation müssen Lernende auch artikulatorische Bewegungsmuster der Zielsprache kontrollieren können.

Artikulatorische Produktion. Die Entwicklung artikulatorischer Fähigkeiten ist ein zentraler Bestandteil des Fremdsprachenlernens. Lernende müssen nicht nur neue Lautkategorien wahrnehmen, sondern auch neue Bewegungsmuster der Sprechorgane erwerben. Dabei übertragen sie häufig artikulatorische Gewohnheiten

ihrer Erstsprache auf die Produktion der Zielsprache. Dieser Prozess wird als phonologische Interferenz bezeichnet.

Besonders deutlich zeigt sich dieser Effekt bei Lautkontrasten, die in der Erstsprache der Lernenden nicht vorhanden sind. In solchen Fällen werden neue Laute häufig bereits bestehenden Kategorien der Muttersprache zugeordnet [6]. Dadurch können bestimmte Laute oder prosodische Muster systematisch verändert realisiert werden. Untersuchungen belegen jedoch, dass gezieltes Aussprachetraining solche Interferenzeffekte reduzieren kann [5; 15].

Forschungen im Bereich der Phonetik zeigen, dass artikulatorische Anpassungen langfristige Prozesse darstellen, die wiederholte Wahrnehmungs- und Produktionszyklen erfordern [16]. Nach der Speech Learning Theory von Flege entwickeln Lernende neue Lautkategorien nur dann stabil, wenn sie Unterschiede zwischen Lauten der Fremdsprache und ihrer Erstsprache deutlich wahrnehmen können. Effektives Aussprachetraining sollte daher sowohl die auditive Wahrnehmung als auch die bewusste Kontrolle artikulatorischer Bewegungen fördern.

Im Unterricht Deutsch als Fremdsprache betrifft dies insbesondere Lautkontraste mit bedeutungsunterscheidender Funktion. Dazu zählen beispielsweise Unterschiede zwischen langen und kurzen Vokalen oder zwischen gerundeten und ungerundeten Vokalen. Ein klassisches Beispiel bildet der Gegensatz zwischen den Wörtern „bieten“ und „bitten“. Lernende müssen dabei sowohl die Vokaldauer als auch die Position von Zunge und Lippen kontrollieren.

Neben segmentalen Merkmalen spielt die Prosodie eine entscheidende Rolle für die Verständlichkeit gesprochener Sprache. Intonation, Rhythmus und Wortakzent strukturieren sprachliche Äußerungen und signalisieren kommunikative Funktionen. Werden prosodische Muster nicht angemessen verwendet, kann dies die Verständlichkeit beeinträchtigen. Deshalb sollte der Unterricht sowohl segmentale als auch suprasegmentale Aspekte der Aussprache berücksichtigen. Dialog- und Rhythmusübungen können dazu beitragen, ein Bewusstsein für prosodische Strukturen zu entwickeln.

Digitale Lernumgebungen erweitern die Möglichkeiten solcher Übungen erheblich. Lernende können ihre eigene Sprachproduktion aufnehmen, analysieren und mit Referenzmodellen vergleichen. Dadurch entwickeln sie ein stärkeres Bewusstsein für phonetische Strukturen der Zielsprache und fördern ihre metalinguistische Reflexion. Eine erfolgreiche Förderung artikulatorischer Fähigkeiten setzt jedoch voraus, dass digitale Werkzeuge systematisch in didaktische Konzepte integriert werden, die Wahrnehmung, Produktion und kommunikative Interaktion miteinander verbinden.

Digitale Technologien eröffnen neue Möglichkeiten für die Förderung phonologischer Kompetenz. Besonders im Bereich des Aussprachetrainings ermöglichen sie Lernformen, die zeitlich und räumlich flexibel gestaltet werden können. Lernende erhalten die Möglichkeit, ihre Aussprache auch außerhalb des Unterrichts selbstständig zu üben und auf vielfältige Lernmaterialien zuzugreifen [9].

Sprachlernprogramme bieten häufig Funktionen zur Aufnahme und Analyse gesprochener Sprache. Durch den Vergleich der eigenen Aussprache mit Referenzaufnahmen können Lernende Unterschiede erkennen und gezielt an ihrer Aussprache arbeiten. Mobile Technologien unterstützen diesen Prozess zusätzlich, da sie einen kontinuierlichen Zugang zu Lernmaterialien ermöglichen [7].

Ein weiterer Vorteil digitaler Lernumgebungen besteht in der Bereitstellung vielfältiger auditiver Inputformen. Lernende können unterschiedliche Sprecherinnen und Sprecher hören und dadurch verschiedene Varianten der Standardsprache kennenlernen. Diese Vielfalt unterstützt die Entwicklung stabiler phonologischer Kategorien und verbessert die Wahrnehmung lautlicher Unterschiede. Darüber hinaus fördern digitale Plattformen kollaboratives Lernen. Online-Foren, Videokonferenzen und andere Kommunikationsformen ermöglichen authentische Interaktionen, in denen Aussprachetraining in reale Kommunikationsprozesse eingebettet wird. Dadurch wird die Verbindung zwischen phonologischer Kompetenz und kommunikativer Handlungskompetenz gestärkt.

Besondere Bedeutung kommt visuellen Darstellungen phonetischer Prozesse zu. Digitale Anwendungen können Bewegungen der Zunge, Lippen oder des Kiefers visualisieren und dadurch artikulatorische Vorgänge sichtbar machen, die im natürlichen Sprechprozess verborgen bleiben (Hahn 2004). Solche Darstellungen erleichtern das Verständnis komplexer Lautbildungsprozesse. Viele digitale Lernplattformen bieten zudem automatisierte Rückmeldungen zur Aussprache. Dabei werden akustische Eigenschaften der Sprachproduktion analysiert und mit Referenzdaten verglichen. Die unmittelbare Verfügbarkeit von Feedback ermöglicht eine zeitnahe Korrektur und unterstützt selbstständige Lernprozesse [7; 12; 13].

Digitale Technologien ersetzen jedoch nicht die Rolle der Lehrkraft. Vielmehr erweitern sie deren didaktische Handlungsmöglichkeiten. Lehrkräfte übernehmen weiterhin zentrale Funktionen bei der Auswahl geeigneter Lernmaterialien, der Planung von Lernprozessen und der Unterstützung individueller Lernwege. Die Wirksamkeit digitaler Werkzeuge hängt maßgeblich davon ab, wie sinnvoll sie in pädagogische Konzepte integriert werden [4; 14]. Die Ergebnisse der Untersuchung zeigen außerdem, dass digitale Lernumgebungen selbstgesteuertes Lernen fördern. Lernende übernehmen verstärkt Verantwortung für ihren Lernprozess und entwickeln Strategien zur Verbesserung ihrer Aussprache. Digitale Medien fungieren daher nicht nur als technische Hilfsmittel, sondern als integrale Bestandteile moderner Lernumgebungen, die individuelle Reflexion, kommunikative Interaktion und kontinuierliche Übungsprozesse miteinander verbinden.

Schlussfolgerungen und Forschungsperspektiven. Die Ergebnisse der vorliegenden Untersuchung verdeutlichen die zentrale Bedeutung phonologischer Kompetenz für den Fremdsprachenunterricht. Verständliche Aussprache stellt eine wesentliche Voraussetzung für erfolgreiche kommunikative Interaktionen dar und sollte daher systematisch gefördert werden.

Die Analyse zeigt, dass wirksames Aussprachetraining auf der engen Verbindung von Wahrnehmung, Produktion und Kommunikation beruht. Lernende entwickeln phonologische Kompetenz besonders erfolgreich, wenn sie wiederholt authentischen Sprachinput wahrnehmen, ihre eigene Sprachproduktion reflektieren und neue Aussprachemuster in kommunikativen Kontexten anwenden können.

Digitale Lernumgebungen bieten hierfür günstige Bedingungen. Sie ermöglichen flexibles und individuelles Lernen, fördern selbstständige Übungsprozesse und unterstützen die Entwicklung phonologischer Fähigkeiten durch vielfältige Formen auditiven Inputs, visuelle Hilfen und unmittelbares Feedback. Ihr didaktisches Potenzial entfaltet sich jedoch nur dann vollständig, wenn sie gezielt in pädagogische Konzepte integriert werden. Für die Praxis des Fremdsprachenunterrichts ergeben sich daraus mehrere Konsequenzen. Erstens sollte die Aussprache einen stärkeren Platz in Lehrplänen und Unterrichtskonzepten erhalten. Zweitens sollten digitale Lernplattformen systematisch genutzt werden, um individuelle Lernprozesse zu unterstützen. Drittens sollten Lernende möglichst häufig Gelegenheit erhalten, ihre sprachlichen Ressourcen in authentischen Kommunikationssituationen anzuwenden. Zusammenfassend lässt sich feststellen, dass eine integrative didaktische Strategie, die traditionelles Aussprachetraining mit digitalen Lernformaten und kommunikativen Aktivitäten verbindet, besonders günstige Voraussetzungen für die Entwicklung phonologischer Kompetenz schafft. Zukünftige Forschung sollte untersuchen, wie digitale Technologien noch gezielter eingesetzt werden können, um Aussprachelernen langfristig wirksam zu unterstützen.

Literatur

1. Best C. T., Tyler M. D. Nonnative and second-language speech perception: commonalities and complementarities. *Language experience in second language speech learning*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 13–34. <https://doi.org/10.1075/llt.17.07bes/>
2. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. 1980. Vol. 1, no. 1. P. 1–47. <https://doi.org/10.1093/applin/1.1.1>
3. Celce-Murcia M., Brinton D. M., Goodwin J. M. Teaching pronunciation: a course book and reference guide. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 452 p.
4. Chun D. M. The role of technology in SLA research and pedagogy. *Language Learning and Technology*. 2016. Vol. 20, no. 2. P. 98–115. <https://doi.org/10.64152/10125/44463>
5. Derwing T. M., Munro M. J. Pronunciation fundamentals: evidence-based perspectives for L2 teaching and research. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2015. 313 p. <https://doi.org/10.2307/3588486/>
6. Flege J. E. Second language speech learning: theory, findings, and problems. *Speech perception and linguistic experience: issues in cross-language research*. Timonium : York Press, 1995. P. 233–277.
7. Godwin-Jones R. Contextualized vocabulary learning. *Language Learning and Technology*. 2018. Vol. 22, no. 3. P. 1–19. <https://doi.org/10.64152/10125/44651>

8. Hahn L. D. Primary stress and intelligibility: research to motivate the teaching of suprasegmentals. *TESOL Quarterly*. 2004. Vol. 38, no. 2. P. 201–223. <https://doi.org/10.2307/3588378>
9. Hardison D. M. Second-language spoken word identification: effects of visual cues, context, and phonological competence. *Applied Psycholinguistics*. 2005. Vol. 26, no. 4. P. 579–596. <https://doi.org/10.1017/S0142716405050319>
10. Isaacs T., Trofimovich P. Second language pronunciation assessment. Bristol : Multilingual Matters, 2017. 304 p.
11. Levis J. M. Intelligibility, oral communication, and the teaching of pronunciation. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 286 p.
12. Munro M. J., Derwing T. M. A prospectus for pronunciation research in the 21st century. *The handbook of English pronunciation*. Chichester : Wiley Blackwell, 2015. P. 11–28. <https://doi.org/10.1075/jslp.1.1.01mun>
13. The pedagogy-technology interface in computer assisted pronunciation training / A. Neri et al. *Computer assisted language learning*. 2010. Vol. 21, no. 5. P. 441–467. <https://doi.org/10.1076/call.15.5.441.13473>
14. Pennington M. C., Rogerson-Revell P. English pronunciation teaching and research. London : Palgrave Macmillan, 2019. 351 p.
15. Saito K. Effects of instruction on L2 pronunciation development: a synthesis of 15 quasi-experimental intervention studies. *TESOL Quarterly*. 2012. Vol. 46, no. 4. P. 842–854. <https://doi.org/10.1002/tesq.67>
16. Thomson R. I., Derwing T. M. The effectiveness of L2 pronunciation instruction: a narrative review. *Applied Linguistics*. 2015. Vol. 36, no. 3. P. 326–344. <https://doi.org/10.1093/applin/amu076>
17. Trofimovich P., Gatbonton E. Repetition and focus on form in processing L2 Spanish words: implications for pronunciation instruction. *Modern Language Journal*. 2006. Vol. 90, no. 4. P. 519–535. URL: <https://www.jstor.org/stable/4127041> (дата звернення: 15.05.2026).

References

1. Best, C. T. and Tyler, M. D. (2007) ‘Nonnative and second-language speech perception: commonalities and complementarities’, in Bohn, O.-S. and Munro, M. J. (eds.) *Language experience in second language speech learning*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 13–34. <https://doi.org/10.1075/llt.17.07bes>
2. Canale, M. and Swain, M. (1980) ‘Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing’, *Applied Linguistics*, 1(1), pp. 1–47. <https://doi.org/10.1093/applin/1.1.1>
3. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M. and Goodwin, J. M. (2010) *Teaching pronunciation: a course book and reference guide*. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Chun, D. M. (2016) ‘The role of technology in SLA research and pedagogy’, *Language Learning & Technology*, 20(2), pp. 98–115. <https://doi.org/10.64152/10125/44463>
5. Derwing, T. M. and Munro, M. J. (2015) *Pronunciation fundamentals: evidence-based perspectives for L2 teaching and research*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
6. Flege, J. E. (1995) ‘Second language speech learning: theory, findings, and problems’, in Strange, W. (ed.) *Speech perception and linguistic experience: issues in cross-language research*. Timonium, MD: York Press, pp. 233–277.

7. Godwin-Jones, R. (2018) 'Contextualized vocabulary learning', *Language Learning & Technology*, 22(3), pp. 1–19. <https://doi.org/10.64152/10125/44651>
8. Hahn, L. D. (2004) 'Primary stress and intelligibility: research to motivate the teaching of suprasegmentals', *TESOL Quarterly*, 38(2), pp. 201–223. <https://doi.org/10.2307/3588378>
9. Hardison, D. M. (2005) 'Second-language spoken word identification: effects of visual cues, context, and phonological competence', *Applied Psycholinguistics*, 26(4), pp. 579–596. <https://doi.org/10.1017/S0142716405050319>
10. Isaacs, T. and Trofimovich, P. (2017) *Second language pronunciation assessment*. Bristol: Multilingual Matters.
11. Levis, J. M. (2018) *Intelligibility, oral communication, and the teaching of pronunciation*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Munro, M. J. and Derwing, T. M. (2015) 'A prospectus for pronunciation research in the 21st century', in Reed, M. and Levis, J. M. (eds.) *The handbook of English pronunciation*. Chichester: Wiley Blackwell, pp. 11–28.
13. Neri, A. et al. (2008) 'The pedagogy-technology interface in computer assisted pronunciation training', *Computer Assisted Language Learning*, 21(5), pp. 441–467. <https://doi.org/10.1076/call.15.5.441.13473>
14. Pennington, M. C. and Rogerson-Revell, P. (2019) *English pronunciation teaching and research*. London: Palgrave Macmillan.
15. Saito, K. (2012) 'Effects of instruction on L2 pronunciation development: a synthesis of 15 quasi-experimental intervention studies', *TESOL Quarterly*, 46(4), pp. 842–854. <https://doi.org/10.1002/tesq.67>
16. Thomson, R. I. and Derwing, T. M. (2015) 'The effectiveness of L2 pronunciation instruction: a narrative review', *Applied Linguistics*, 36(3), pp. 326–344. <https://doi.org/10.1093/applin/amu076>
17. Trofimovich, P. and Gatbonton, E. (2006) 'Repetition and focus on form in processing L2 Spanish words: Implications for pronunciation instruction', *The Modern Language Journal*, 90(4), pp. 519–535. Available at: <https://www.jstor.org/stable/4127041> (Accessed: 15 May 2026).

Статтю отримано 06.05.2026

Статтю затверджено до публікації 10.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 811.161.2'243:378.147

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368036>**Я. С. Гладир,***канд. філол. наук, доц.,**ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології,
співробітниця Інституту славістики Польської академії наук*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3046-1161>**О. О. Жижома,***канд. філол. наук, доц.,**ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
завідувачка кафедри української мови та слов'янської філології*ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7589-4761>

УРАХУВАННЯ РІДНОЇ МОВИ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ МОВНИХ ГРУП НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: РЕАЛІЗАЦІЯ ТА УНІВЕРСАЛІЗАЦІЯ АВТОРСЬКОЇ МЕТОДИКИ

У статті проаналізовано особливості початкового етапу навчання української мови як іноземної з урахуванням рідної мови студентів різних мовних груп та обґрунтовано авторську методику, що поєднує функціонально-комунікативний підхід, поетапне нарощування складності та типологічну адаптацію. Актуальність дослідження зумовлена потребою ефективного навчання в багатомовних групах, де студенти мають різні мовні бази та демонструють неоднакові типи інтерференції. Метою роботи є визначення принципів реалізації методики та виявлення можливостей її універсалізації. Методами дослідження стали аналіз навчальних матеріалів, зіставлення типових помилок, спостереження за навчальним процесом і аналіз результатів апробації підручника «Розмовляємо українською». Установлено, що граматику на рівнях А1–А2 має вводитися через мовленнєві моделі, а лексика — відповідно до комунікативних потреб. Показано, що контрольні тексти, побудовані суворо на вивченому матеріалі, забезпечують формування зв'язного мовлення без перевантаження теорією. Доведено, що англомовні студенти потребують опори на синтаксичні моделі, арабомовні — на фонетичні та структурні підказки, а польськомовні — на вправи для подолання лексичної інтерференції та хибного відчуття взаємної зрозумілості. Підкреслено, що робота з польськомовною аудиторією створює умови для універсалізації методики завдяки можливості системного зіставлення близькоспоріднених мов. Зроблено висновок, що авторська методика є відтворюваним підходом, який забезпечує ефективне формування комунікативної компетентності та може бути адаптований до різних мовних груп.

Подальший розвиток методики пов'язаний із створенням матеріалів для рівнів В1–В2 на основі тих самих функціонально-комунікативних принципів, поглибленим аналізом інтерференції у різних мовних групах та укладанням корпусу типових помилок.

Ключові слова: інтерференція, методика навчання, початковий рівень, типологічна адаптація, українська як іноземна.

Ya. S. Hladyr,

PhD in Philology,

State Higher Educational Institution "Pryazovskyi State Technical University"

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Slavic Philology

Research Fellow, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences

O. O. Zhyzhoma,

PhD in Philology, Associate Professor

State Higher Educational Institution "Pryazovskyi State Technical University",

Head of the Department of Ukrainian Language and Slavic Philology

CONSIDERING THE NATIVE LANGUAGE OF DIFFERENT LINGUISTIC GROUPS AT THE INITIAL STAGE OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: IMPLEMENTATION AND UNIVERSALIZATION OF THE AUTHOR'S METHODOLOGY

The article examines the specifics of teaching Ukrainian as a foreign language at the initial stage with regard to the native languages of learners representing different linguistic groups. The study substantiates an authorial methodology based on a functional-communicative approach, gradual increase in linguistic complexity, and typological adaptation. The relevance of the research stems from the need to ensure effective instruction in multilingual groups where students demonstrate diverse linguistic backgrounds and various types of cross-linguistic interference. The aim of the study is to define the principles of implementing the methodology and to identify the potential for its universalization. The research methods include analysis of teaching materials, comparison of typical learner errors, observation of the learning process, and examination of the results of the textbook *Rozmovliaiemo ukrainskoiu* implementation. The findings show that grammar at levels A1–A2 should be introduced through communicative patterns, while vocabulary must be selected according to functional needs. It is demonstrated that control texts constructed strictly within the limits of previously learned material enable learners to produce coherent discourse without theoretical overload. The study reveals that English-speaking learners require support through syntactic modelling, Arabic-speaking learners benefit from phonetic and structural scaffolding, whereas Polish-speaking learners need targeted work to overcome lexical interference and the illusion of mutual intelligibility. Special attention is given to the fact that work with Polish learners creates favourable conditions for the universalization of the methodology due to the possibility of systematic comparison of closely related languages. The study concludes that the proposed methodology constitutes a reproducible and adaptable approach that effectively develops communicative competence and can be successfully applied to learners with different linguistic backgrounds.

Keywords: *interference, methodology, typological adaptation, Ukrainian as a foreign language, beginner level.*

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Упродовж останніх десятиліть система підготовки іноземців в Україні істотно змінилася під впливом демографічних процесів, модернізації освітнього середовища та зростання конкуренції між закладами вищої освіти. Розширення підготовчих відділень актуалізувало питання якості мовної підготовки на допрофесійному етапі, коли відбувається первинна адаптація іноземців до українського освітнього простору та формування базових комунікативних умінь.

Після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення росії у 2022 році, навчання української мови як іноземної набуло нового змісту. Українські університети остаточно перейшли на україномовні програми, а за кордоном, зокрема в Польщі, зріс інтерес до української як мови міжкультурної комунікації. У Варшаві та інших містах відкрилися численні курси української мови для дорослих. У цей період авторка, Я. Гладир, працювала лекторкою курсів української мови при Інституті славістики Польської академії наук, де застосовувала власну методику, адаптовану до потреб польськомовної аудиторії.

Попри розширення навчально-методичної бази, аналіз сучасних підручників з української як іноземної показує, що їх використання в дорослій аудиторії не завжди є оптимальним. Частина матеріалів не відповідає реальним потребам дорослих студентів: надмірна теоретизація граматики на рівнях A1–A2, використання візуальних і текстових рішень, характерних для дитячої дидактики, а також відсутність механізмів подолання інтерференції у змішаних групах. Особливої складності набуває робота з представниками різних мовних груп – англomовної, арабomовної та польськомовної, рідні мови яких зумовлюють різні типи помилок і різний темп засвоєння матеріалу. У наявних методичних розробках питання урахування рідної мови на початковому етапі висвітлено лише частково.

Важливим результатом багаторічного викладання став авторський посібник *«Розмовляємо українською»* (A1–A2), створений у співпраці з проф. Л. Ревою-Левшаковою. У ньому поєднано комунікативно орієнтовану методику з авторськими рішеннями: мінімізацією теорії, поступовим ускладненням граматики, граматично зумовленим добorem лексики та адаптацією матеріалу до різних мовних груп. Зростання інтересу до української мови за кордоном актуалізувало потребу подальшої універсалізації цього підходу для польськомовної аудиторії, оскільки первинно посібник був орієнтований на англomовних та арабomовних студентів. Необхідність адаптації методики до потреб носіїв польської мови та її ширше застосування в польському освітньому контексті визначають актуальність подальшого аналізу й удосконалення авторського підходу.

Аналіз досліджень проблеми. Проблематика навчання української мови як іноземної активно розробляється у сучасній лінгводидактиці, що підтверджують публікації у фахових виданнях, індексованих у міжнародних базах даних. У дослідженні Л. Берези, Т. Врублевської, Л. Матусевич, І. Микитин

і О. Федорової [1], акцентовано на поєднанні мовної та соціокультурної підготовки як необхідної умови інтеграції іноземців до українського суспільства. Авторки підкреслюють важливість адаптації навчальних матеріалів до реальних комунікативних потреб студентів початкового рівня.

Значний внесок у розвиток методики викладання іноземних мов становлять праці, присвячені комунікативному підходу. Модель комунікативної компетентності, запропонована М. Канелом і М. Свейном [2], стала основою сучасних методик і передбачає інтеграцію граматичної, соціолінгвістичної та стратегічної компетентностей. У межах цього підходу особливої уваги набуває автентичність і функціональність навчальних завдань, що сприяє природному формуванню мовленнєвих умінь на початковому етапі.

Окремий напрям становлять дослідження інтерференції та міжмовної типології. У роботі Г. Томаса [12], показано, що типологічна дистанція між рідною та цільовою мовами визначає характер і складність помилок, а також темп засвоєння граматичних структур. Т. Одлін [9], наголошує, що близькість споріднених мов не зменшує кількість інтерференційних помилок, а робить їх менш помітними для студента, що потребує спеціальних методичних рішень на рівнях A1–A2.

Питання оптимізації граматичного мінімуму та добору лексики для початкового рівня розглянуто у працях М. Льюїса [6] та Дж. Сінклера [11], які обґрунтовують лексикоцентричний підхід і доводять, що засвоєння граматики є ефективнішим за умови функціонально відібраної лексики. І. Нейшн [8] підкреслює важливість системного формування словникового запасу як ключового чинника успішного оволодіння мовою на початковому етапі. У польській славістичній традиції питання навчання слов'янських мов як іноземних розглядає Е. Ліпінська [7], яка наголошує на потребі адаптації матеріалів до специфіки студентів початкового рівня та врахування їхньої мовної бази.

Важливим практичним напрацюванням у сфері навчання української мови як іноземної є авторський навчальний посібник Л. Рєви-Лєвшакової та Я. Гладир «Розмовляємо українською (стартовий курс A1–A2)» [10], у якому реалізовано принципи мінімізації теоретичного матеріалу, поетапного ускладнення граматики, граматично обумовленого добору лексики та адаптації матеріалу до потреб представників різних мовних груп. Ці положення є важливими для подальшої універсалізації методики, зокрема в роботі з польськомовною аудиторією, яка має власні типологічні особливості та потребує окремих методичних рішень.

Мета і завдання. Метою статті є обґрунтування ефективності авторської методики навчання української мови як іноземної, реалізованої у навчальному посібнику «Розмовляємо українською (стартовий курс A1–A2)», а також визначення специфіки її впровадження з урахуванням типологічних особливостей рідних мов студентів (англійської, арабської та польської). Інноваційність ме-

тодики полягає у поєднанні мінімізації теоретичного матеріалу, функціонально граматичного добору лексики, комунікативного подання граматики, поурочної системності та адаптації навчального процесу до типологічних характеристик рідних мов студентів, що забезпечує її результативність на рівнях А1–А2. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати типові труднощі та інтерференційні помилки студентів із різними мовними базами на початковому етапі навчання української мови як іноземної; характеризувати структурні та методичні принципи авторської методики та з'ясувати їхню ефективність у роботі з англійською, арабською та польською аудиторіями; визначити можливості універсалізації та адаптації методики для змішаних груп із різними типологічними характеристиками рідних мов.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є вивчення української мови як іноземної представниками різних мовних груп на початковому етапі. Предметом дослідження є специфіка функціонування та універсалізації авторської методики навчання на рівнях А1–А2 з урахуванням типологічних характеристик рідних мов студентів.

Джерельна база. Джерельну базу становлять праці з методики викладання іноземних мов, комунікативного підходу, міжмовної інтерференції та лексикосентричної методики (М. Канел, М. Свейн, Г. Томас, Т. Одлін, М. Льюїс, Дж. Сінклер, І. Нейшн), дослідження з навчання слов'янських мов як іноземних (Е. Ліпінська), а також сучасні українські студії з УМІ (Л. Береза, Т. Врублевська, Л. Матусевич, І. Микитин, О. Федорова). Важливою складовою є авторський навчальний посібник «Розмовляємо українською (стартовий курс А1–А2)». **Фактичний матеріал.** Фактичний матеріал охоплює структурні елементи авторської методики, реалізовані у посібнику «Розмовляємо українською (А1–А2)», а також емпіричні спостереження за навчальною діяльністю студентів із різними мовними базами (англійською, арабською та польською). До матеріалу включено типові інтерференційні помилки, труднощі засвоєння граматики й лексики, а також приклади вправ і навчальних ситуацій, що демонструють практичне функціонування методики.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано описовий метод для представлення структури авторської методики; порівняльний метод для зіставлення труднощів студентів із різними рідними мовами; структурно-функціональний метод для аналізу взаємозв'язку між граматичним мінімумом, лексичним добром і комунікативними завданнями; комунікативний аналіз для характеристики вправ, спрямованих на формування мовленнєвих умінь; метод педагогічного спостереження для фіксації типових помилок і навчальної динаміки; ілюстративний метод для подання прикладів із посібника.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна полягає у виявленні специфіки функціонування авторської методики навчання української мови як іноземної в аудиторіях із різними мовними групами та у визначенні можливос-

тей її універсалізації для змішаних груп. Уперше системно описано поєднання мінімізації теоретичного матеріалу, функціонально-граматичного добору лексики та адаптації навчального процесу до типологічних характеристик рідних мов студентів (англійської, арабської та польської), що забезпечує підвищення ефективності навчання на рівнях A1–A2.

Теоретична і практична цінність результатів. Теоретична цінність дослідження полягає в уточненні принципів початкового навчання української мови як іноземної в аудиторіях із різними мовними групами та у визначенні механізмів адаптації навчального матеріалу до типологічних характеристик рідних мов студентів. У роботі конкретизовано взаємозв'язок між граматичним мінімумом, функціонально-граматичним добром лексики та комунікативним поданням матеріалу, що поглиблює теоретичні засади сучасної лінгводидактики. Практична цінність результатів полягає у можливості застосування авторської методики в роботі з англійською, арабською та польською аудиторіями, а також у змішаних групах. Окреслені принципи мінімізації теоретичного матеріалу, поетапного ускладнення граматики та адаптації навчального процесу до типологічних особливостей рідних мов студентів можуть бути використані під час розроблення навчальних програм, підручників і практичних курсів української мови як іноземної на рівнях A1–A2.

Авторська методика навчання української мови як іноземної, реалізована в підручнику «Розмовляємо українською», спирається на сучасні лінгводидактичні концепції, проте її специфіка полягає в адаптації цих підходів до потреб початкового етапу та типологічних особливостей рідної мови студентів. Теоретичним підґрунтям методики є комунікативний підхід, сформований у працях Д. Гаймса [3], які трактують мовленнєву компетентність як здатність діяти в реальних ситуаціях спілкування.

Важливим методологічним принципом є мінімізація теоретичного матеріалу на рівнях A1–A2. Спираючись на ідеї С. Крашена [5], методика передбачає подання лише того граматичного матеріалу, який є необхідним для виконання конкретних комунікативних завдань. У підручнику це реалізовано через відмову від надмірної термінологізації та подання граматики у функціональному форматі, доступному для студентів початкового рівня. Другим концептуальним компонентом є функціонально-лексичний добір, що ґрунтується на лексикосентричному підході М. Льюїса [6] та Дж. Сінклера [11]. Лексика вводиться відповідно до граматичних можливостей студента, що забезпечує природне засвоєння матеріалу та знижує ризики інтерференції. Значущим є також положення про формування вторинної мовної особистості, розроблене у працях К. Крамш [4]. Її концепція підкреслює, що входження студента в новий мовно-культурний простір відбувається через засвоєння комунікативних норм і моделей мовленнєвої поведінки.

Таким чином, авторська методика поєднує комунікативний, структурно-граматичний і функціонально-лексичний підходи, а її новизна полягає у специфічній організації матеріалу та врахуванні рідної мови студентів. Навчальний посібник «Розмовляємо українською» виступає практичним втіленням цих принципів і демонструє можливості універсалізації методики для роботи з представниками різних мовних груп.

У навчальному посібнику реалізовано перехід до функціонально-комунікативної моделі, у межах якої граматичні явища вводяться лише в обсязі, доступному для засвоєння на початковому етапі. На відміну від підручників, де уроки будуються за частинами мови, граматику подається через мовленнєві моделі, що одразу використовуються в комунікації. У перших уроках не подаються терміни «іменник», «прикметник», «відмінок» – студент працює з інтуїтивно зрозумілими категоріями («він», «вона», «тут», «там», «хто», «де») та відразу переходить до читання складів і перших слів, формуючи базову фонетичну компетентність без теоретичних пояснень [10]. Лексика на цьому етапі є мінімальною, ретельно відібраною й функціонально обмеженою, що забезпечує можливість негайного продукування простих висловлень. Граматичні моделі засвоюються імпліцитно – через багаторазове відтворення мовленнєвих шаблонів.

Матеріал організовано за принципом кумулятивного нарощування: у підсумкових текстах використовуються лише ті лексичні одиниці, що були введені раніше, що створює контрольоване мовне середовище та сприяє формуванню початкових умінь усного мовлення. Усі граматичні категорії подаються через комунікативні моделі. Категорія роду вводиться через таблицю «він – вона – воно – вони» та роботу з реальними словами (брат – він, мама – вона, фото – воно, ваги – вони) [10], а терміни «чоловічий», «жіночий», «середній рід» з'являються лише після практичного засвоєння форм. Аналогічно подаються відмінки: замість традиційних назв використовуються індекси (B1, B2, B3), а засвоєння відбувається через моделі ІК.

Принцип суворого лексичного мінімуму передбачає введення лише тієї лексики, яка реально використовується в текстах і мікротекстах кожного граматичного блоку. Після кожних п'яти уроків подається текстовий розділ, побудований виключно з цього мінімального набору, що забезпечує послідовне закріплення структур і запобігає неконтрольованому розширенню словника. В уроці 7 уперше вводяться дієслова, кількість яких обмежено й підпорядковано комунікативній доцільності: кожне з них виконує конкретну функцію в базових ситуаціях спілкування. У цьому ж уроці подаються відмінкові форми, позначені робочими індексами (B1, B4, B6), які засвоюються через повторювані моделі та практичне використання. Кожна форма вводиться лише в тій функції, яка є необхідною для виконання комунікативного завдання. Після введення дієслів і відмінкових моделей подаються мікротексти, побудовані за принципом поступового нарощування матеріалу. У них повторюються ті самі дієслова й відмінкові

форми, що забезпечує відповідність між засвоєним матеріалом і мовленнєвими завданнями. Вправи спрямовані на автоматизацію моделей: студенти читають, слухають, повторюють і продукують власні висловлення за аналогією («Зараз Іван читає текст», «Сьогодні ми пишемо диктант») [10].

Методика відмовляється від дитячоцентричних прийомів (асоціативні картинки, римівки, казкові персонажі), оскільки вони суперечать потребам дорослих студентів. Матеріал подається логічно, функціонально й комунікативно вмотивовано, що забезпечує прозорість структури та швидкий перехід до елементарного мовлення [10]. Поурочна організація забезпечує поступове ускладнення: від читання складів і простих слів – до категорії роду, множини та нових приголосних; традиційні граматичні назви вводяться лише тоді, коли студент готовий їх зрозуміти. Уроки 10–14 демонструють перехід до складніших синтаксичних моделей («це... а це...», «це... і це...») та введення кличного відмінка через функцію звертання [10].

Специфіка методики найповніше проявляється в контрольних текстах (Уроки 10, 15, 20), побудованих виключно на засвоєному матеріалі: часових формах, конструкціях місця й часу, лексиці родини, професій, міст, країн, дієсловах руху та моделях «я хочу бути...», «я думаю, що...» [10]. Тексти «Про себе» та «Моя сім'я» демонструють здатність студента створювати зв'язний наратив без введення нового матеріалу. Уроки 16, 18 показують специфічний підхід до складних категорій – дієслів руху та майбутнього часу. Дієслова «їхати/їздити» та ін. вводяться через комунікативні моделі, а не теоретичні описи [10].

Методика враховує типологічні особливості рідної мови студентів. Для англomовних складними є категорії роду, відмінка, виду та порядок слів, тому граматику вводиться через моделі, які одразу використовуються в мовленні. Арабомовні потребують посиленої фонетичної роботи та текстів без складних морфологічних форм [10]. Польськомовні легко засвоюють граматику, але стикаються з лексичною інтерференцією, тому подаються пари «фальшивих друзів»: карта – мапа, кіт – кит, мир – світ, урок – лекція [10]. Дієслова руху та майбутній час доконаного виду засвоюються по-різному: англomовними й арабомовними – через контрастні пари та повторення, польськомовними – через природну аналогію з польськими формами. Усі моделі подаються в комунікативних контекстах: «Куди ти йдеш? Я йду в магазин», «Ми поїдемо на море», «Я чекаю тебе на вулиці» [10].

Робота з польськомовними студентами відкриває широкі можливості для універсалізації авторської методики, оскільки українська та польська мови є близькoспорідненими й мають значну кількість спільних граматичних і лексичних рис. Це сприяє швидкому засвоєнню матеріалу: польськомовні студенти легко опановують категорії роду, відмінка, виду та базові синтаксичні моделі. Водночас близькість мов створює ілюзію «автоматичного розуміння», що призводить до поверхового сприйняття та інтерференції. Тому робота з польсько-

мовною аудиторією є продуктивним середовищем для вдосконалення методики. У підручнику це реалізовано через систематичне використання лексичних пар, які демонструють подібність і розбіжності між мовами, а також через прозорі контексти, що допомагають уникати перенесення польських значень.

Ефективним є використання міжкультурного матеріалу, зокрема текстів і пісень, відомих у двох мовах («Гей, соколи» – «Hej, sokoły»). Такі матеріали показують, що навіть за спільної мелодики та подібної лексики граматичні конструкції можуть істотно відрізнятися. Це допомагає студентам усвідомити, що зрозумілість не дорівнює володінню мовою, а близькість мов створює зону підвищеної інтерференції.

Польськомовна аудиторія є показовою для перевірки універсальності методики: саме на ній найвиразніше проявляються механізми лексичної інтерференції, омонімії та паронімії. Робота з такими студентами дозволяє цілеспрямовано формувати мовну вправність, граматичні та синтаксичні уміння, а також постійно вдосконалювати інструментарій методики в умовах максимальної мовної близькості.

Таким чином, авторська методика враховує типологічні особливості кожної мовної групи не через створення окремих курсів, а через структурування матеріалу, добір лексики, побудову текстів і спосіб подання граматики. Це забезпечує адаптивність навчального процесу для англійських, арабських і польськомовних студентів та ефективне формування комунікативної компетентності на рівнях A1–A2.

Висновки та перспективи досліджень. Проведене дослідження підтверджує ефективність авторської методики навчання української мови як іноземної, реалізованої в посібнику «Розмовляємо українською» [10]. Методика функціонує як цілісна система взаємопов'язаних принципів і дидактичних рішень, що визначають логіку побудови навчального процесу на рівнях A1–A2. Підручник виступає інструментом упровадження цієї системи: структура уроків, добір лексики, спосіб подання граматики, типи текстів і характер вправ безпосередньо впливають із методичних засад, окреслених у статті. Аналіз уроків 1–20 засвідчив, що мінімізація теоретичних пояснень, комунікативне подання граматики, функціонально-граматичний добір лексики, поетапне наروшування складності та суворі відповідності текстів опрацьованому матеріалу забезпечують можливість реального мовлення вже з перших занять. Усі мовні явища вводяться лише тоді, коли студент здатен їх засвоїти, що підтверджує результативність поетапного підходу для дорослої аудиторії.

Особливу увагу приділено типологічній адаптивності методики. Робота з англійськими, арабськими та польськомовними студентами показала, що врахування структурних особливостей рідних мов є необхідною умовою ефективного навчання. Польськомовна аудиторія дала змогу продемонструвати механізми подолання інтерференції та формування граматичної й синтаксичної

вправності, що відповідає завданню статті – визначити специфіку впровадження методики з урахуванням типологічних чинників. Запропонована методика забезпечує ефективне формування комунікативної компетентності на рівнях А1–А2 завдяки поєднанню функціональності, логічної послідовності, типологічної адаптивності та комунікативної спрямованості. Отримані результати узгоджуються з метою та завданнями дослідження й підтверджують практичну результативність авторського підходу.

Подальший розвиток методики пов'язаний із створенням матеріалів для рівнів В1–В2 на основі тих самих функціонально-комунікативних принципів, поглибленим аналізом інтерференції у різних мовних групах та укладанням корпусу типових помилок. Перспективним є також розширення міжкультурного матеріалу для зіставлення близькоспоріднених мов і апробація методики в дистанційних та змішаних форматах навчання. Це дозволить удосконалювати окремі елементи курсу та підтвердити універсальність підходу в ширшому освітньому контексті.

Література

1. Bereza L., Vrublevska T. Teaching Ukrainian as a foreign language in the context of digitalization of education. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 84, no. 4. P. 120–133. <https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.4660>
2. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. 1980. Vol. 1, no. 1. P. 1–47. <https://doi.org/10.1093/applin/I.1.1>
3. Hymes D. Models of the interaction of language and social life. *Directions in Sociolinguistics* / eds.: J. Gumperz, D. Hymes. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1972. P. 35–71. <https://doi.org/10.1515/9783110805376-003>
4. Kramsch C. The multilingual subject. *Applied Linguistics*. 2009. Vol. 30, no. 1. P. 1–18. <https://doi.org/10.1093/applin/arn051>
5. Krashen S. Principles and practice in second language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition*. 1982. Vol. 4, no. 1. P. 1–32. <https://doi.org/10.1017/S0272263100004831>
6. Lewis M. The lexical approach: the state of ELT and a way forward. Hove : Language Teaching Publications, 1993. <https://doi.org/10.4324/9781315045619>
7. Lipińska E. Teaching Polish as a foreign language: selected issues. *Glottodidactica*. 2014. Vol. 41, no. 1. P. 85–98. <https://doi.org/10.14746/gl.2014.41.1.6>
8. Nation I. S. P. Learning vocabulary in another language. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524759>
9. Odlin T. Language transfer: cross-linguistic influence in language learning. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524537>
10. Рева-Левшакова Л. В., Гладир Я. С. Розмовляємо українською (стартовий курс А1, А2). Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2021. 382 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/32371> (дата звернення: 19.04.2026).
11. Sinclair J. Corpus, concordance, collocation. Oxford : Oxford University Press, 1991. <https://doi.org/10.4324/9781315843673>

12. Thomas G. The role played by metalinguistic awareness in second and third language learning. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 1988. Vol. 9, no. 3. P. 235–246. <https://doi.org/10.1080/01434632.1988.9994334>

References

1. Bereza, L., and Vrublevska, T. (2021) 'Teaching Ukrainian as a foreign language in the context of digitalization of education', *Information Technologies and Learning Tools*, 84(4), 120–133. <https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.4660>
2. Canale, M., and Swain, M. (1980) 'Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing', *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47. <https://doi.org/10.1093/applin/1.1.1>
3. Hymes, D. (1972) 'Models of the interaction of language and social life', in Gumperz, J., and Hymes, D. (eds.) *Directions in sociolinguistics*. New York: Holt, Rinehart and Winston, pp. 35–71. Available at: <https://doi.org/10.1515/9783110805376-003>
4. Kramsch, C. (2009) 'The multilingual subject', *Applied Linguistics*, 30(1), 1–18. <https://doi.org/10.1093/applin/amm051>
5. Krashen, S. (1982) 'Principles and practice in second language acquisition', *Studies in Second Language Acquisition*, 4(1), 1–32. <https://doi.org/10.1017/S0272263100004831>
6. Lewis, M. (1993) *The lexical approach: the state of ELT and a way forward*. Hove: Language Teaching Publications. <https://doi.org/10.4324/9781315045619>
7. Lipińska, E. (2014) 'Teaching Polish as a foreign language: selected issues', *Glottodidactica*, 41(1), 85–98. <https://doi.org/10.14746/gl.2014.41.1.6>
8. Nation, I. S. P. (2001) *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524759>
9. Odlin, T. (1989) *Language transfer: cross-linguistic influence in language learning*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524537>
10. Reva-Lievshakova, L. V., and Hladyr, Ya. S. (2021) *Rozmovliaiemo ukrainskoiu (startovyi kurs A1, A2)* [Let's speak Ukrainian (A1–A2 starter course)]. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova. Available at: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/32371> (Accessed: 19 April 2026). [in Ukrainian].
11. Sinclair, J. (1991) *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.4324/9781315843673>
12. Thomas, G. (1988) 'The role played by metalinguistic awareness in second and third language learning', *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 9(3), 235–246. <https://doi.org/10.1080/01434632.1988.9994334>

Статтю отримано 05.05.2026

Статтю затверджено до публікації 05.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

УДК 378.147:811.161.2*243

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368037>

Л. Т. Назаревич,

канд. філол. наук, доц.,

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,

доцент кафедри української та іноземних мов

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0566-9200>

В. Ф. Сомова,

канд. філол. наук, доц.,

Дартмутський коледж (США),

доцент кафедри східноєвропейських студій

П'ЄСИ В ТАНДЕМ-НАВЧАННІ: ЧИТАННЯ, ПЕРЕКЛАД І ПРОЖИВАННЯ ТЕКСТУ

У статті обґрунтовано й апробовано підхід до використання сучасних драматичних текстів у процесі викладання української мови як іноземної. Дослідження реалізовано в межах міжнародного освітнього проєкту між Тернопільським національним технічним університетом імені Івана Пулюя та Дартмутським коледжем (США). Метою роботи є доведення ефективності перформативних практик під час роботи з п'єсами для формування комунікативної та міжкультурної компетентностей студентів. Об'єктом наукової розвідки є процес опанування української мови як іноземної та поглиблення міжкультурної взаємодії в тандем-навчанні. Предметом визначено методикку інтегрованого опрацювання сучасних драм, що поєднує читання, переклад, інтерпретацію та сценічне втілення, де твори Артема Лебедєва «Вертеп. Хроніки війни» та Марини Смілянець «Молитва за Елвіса» стають платформою для міжкультурної взаємодії та мовного збагачення студентів. Дослідження ґрунтується на концепціях перформативної педагогіки та втіленого пізнання. Застосовано комплекс методів: лінгвокультурний, герменевтичний, порівняльно-типологічний та перекладацький аналіз. Шляхом педагогічного спостереження та методу «дослідження через дію» апробовано авторську шестистапну модель роботи в тандемах, спрямовану на розвиток зв'язного мовлення та зниження афективного фільтра (мовленнєвої тривожності) у студентів. Доведено, що драматичний текст як «захисна маска» персонажа створює безпечне середовище для емпатичного проживання досвіду війни. Практична цінність полягає в можливості адаптації запропонованого алгоритму під час викладання української мови як іноземної. Перспективи подальших розвідок пов'язані з розширенням корпусу текстів та інтеграцією цифрових інструментів у перформативні практики.

Ключові слова: комунікативний підхід, тандем-навчання, зв'язне мовлення, драматичний текст, п'єса, українська мова як іноземна, перформативний підхід, міжкультурна комунікація, переклад, війна.

L. T. Nazarevych,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages*

V. F. Somoff,

*PhD, Associate Professor,
Dartmouth College, USA,
Associate Professor at the Department of East European Studies*

DRAMATIC TEXTS IN TANDEM LEARNING: READING, TRANSLATION, AND EXPERIENCING THE TEXT

The article substantiates and evaluates an approach to the use of contemporary dramatic texts in teaching Ukrainian as a foreign language. The research was carried out within the framework of an international educational collaboration between Ternopil Ivan Puluj National Technical University and Dartmouth College (USA). The aim of the study is to demonstrate the effectiveness of performative practices in working with plays for the development of students' communicative and intercultural competences. The focus of the research is the process of learning Ukrainian as a foreign language and deepening intercultural exchange through tandem learning. The study examines an integrated methodology for working with contemporary drama that combines reading, translation, interpretation, and staged performance. In this approach, Artem Lebediev's *Vertep. Chronicles of War* and Maryna Smilianets's *Prayer for Elvis* become a platform for intercultural interaction and mutual language enrichment. The research is based on the concepts of performative pedagogy and embodied cognition. The study applies linguocultural, hermeneutic, comparative-typological, and translation analysis. Through pedagogical observation and the action research method, the authors tested a six-stage tandem-learning model aimed at developing connected speech and lowering students' affective filter (speech anxiety). The study demonstrates that dramatic texts, functioning as a kind of "protective mask" for the character, create a safe environment for empathetic engagement with the difficult realities of war. The practical value of the research lies in the possibility of adapting the proposed algorithm to teaching Ukrainian as a foreign language at different proficiency levels. Prospects for further research include expanding the corpus of dramatic texts and integrating digital tools into performative learning practices.

Keywords: communicative approach, tandem learning, coherent speech, dramatic text, play, Ukrainian as a foreign language, performative approach, intercultural communication, translation, war.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасне навчання української мови як іноземної орієнтується на формування не лише мовної, а й комунікативної, соціокультурної та емоційної компетентностей. Актуальними є підходи, що забезпечують перехід до активного, особистісно вмотивованого використання мови. Попри популярність художніх текстів, п'єси в навчанні ви-

користовують рідко. Водночас драматична педагогіка створює «багатовимірне середовище», де мова засвоюється через дію та емоційне переживання [5], а підхід *process drama* ефективно розвиває комунікативні навички через занурення в роль [14]. Ми поєднали п'єси з тандем-навчанням у межах співпраці Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (ТНТУ) та Дартмутського коледжу (США), ініційованої проф. Вікторією Сомовою, за педагогічної модерації української групи доц. Лесі Назаревич. Драматичні тексти стали засобом осмислення українського досвіду війни, а робота в тандем-парах – простором для природного міжкультурного діалогу. На відміну від традиційних моделей навчання іноземних мов, у яких глибоке занурення в культурний контекст відкладається до вищих рівнів володіння мовою, запропонований підхід виходить із принципу синхронного опанування мови й культури вже на початкових етапах навчання. В умовах сучасної російсько-української війни та політизації мовного питання така інтеграція набуває не лише дидактичного, а й суспільно значущого виміру. Актуальність дослідження полягає в системному описі цієї методики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Драматична педагогіка поєднує когнітивний, емоційний і тілесний складники навчання, реалізуючи принцип «навчання через дію» [17; 15]. Ці техніки розвивають мовлення, креативність, критичне мислення та міжкультурну компетентність, допомагаючи долати психологічні бар'єри [10]. У сучасній методиці УМІ ключовим є текстоцентричний підхід, де текст – не просто матеріал, а фундамент для комунікації. Ганна Швець обґрунтовує його як багаторівневу дидактичну одиницю, що дозволяє студенту не лише засвоювати граматику, а й «проживати» мову в її соціокультурному контексті, інтегруючи лексичні та комунікативні вміння в цілісну картину світу [7; 8]. Водночас у зазначених дослідженнях художній текст переважно функціонує як матеріал для інтерпретації та мовного опрацювання. Натомість сучасні зарубіжні дослідження розглядають драматичний текст як інструмент формування мовленнєвої компетентності саме через дію. Так, М. Шеєв обґрунтовує інтегративну роль перформативної педагогіки [17], Е. П'яццолі висвітлює значення *process drama* для зниження мовленнєвої тривожності [15], а Дж. Ротвелл [16], С.-М. Као та С. О'Ніл [12] акцентують на розвитку комунікативної спонтанності та міжкультурної взаємодії засобами драми. У цьому контексті драматичний текст постає не лише як об'єкт аналізу, а як середовище дії, що поєднує мовний, культурний і тілесно-емоційний досвід. Саме ця інтегративна природа зумовлює його ефективність порівняно з традиційними формами роботи з художнім текстом.

Поєднання текстоцентричного підходу з перформативними практиками відкриває нові можливості для навчання української мови. Драматичний текст у нашому дослідженні – це етап розвитку текстоцентричної моделі: від аналізу – до інтерпретації в тандем-навчанні. Апробація моделі базується на

нашому попередньому досвіді [2; 3; 4], де ми наголошували: публічність проєктів посилює відповідальність студентів [3, с. 111]. Саме сценічні читання та обговорення перекладацьких рішень дозволяють перейти до «проживання» тексту, коли студент відповідає не лише за мову, а й за її емоційне та культурне втілення. Такий формат забезпечує індивідуалізацію, дружнє середовище та власний темп навчання. У роботі з драматургією це особливо важливо, адже дозволяє студентам безпечно взаємодіяти з емоційно складними текстами та поступово долати мовленнєві бар'єри. Отже, драматичний текст стає логічним продовженням нашої методики: від слова й фрази – до мовленнєвої дії, міжкультурного діалогу та сценічного втілення.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та продемонструвати ефективність використання драматичного тексту під час вивчення української мови як іноземної в межах тандем-навчання. **Основні завдання:** 1) описати методичні засади використання п'єс в УМІ; 2) визначити роль перформативного підходу в організації навчання; 3) представити алгоритм роботи з драматичними текстами в тандем-парах; 4) дослідити вплив п'єс на розвиток зв'язного мовлення та міжкультурної компетентності студентів; 5) узагальнити результати апробації методики в межах міжнародної співпраці (2024–2025 pp.).

Об'єктом дослідження є вивчення української мови як іноземної через драматичні тексти в межах тандем-навчання. **Предметом** – методика роботи з драматичним текстом у тандем-парах під час формування мовленнєвої та міжкультурної компетентностей студентів. В основу дослідження лягли п'єси Артема Лебедева «Вертеп. Хроніки війни» та Марини Смілянець «Молитва за Елвіса», результати перекладацької роботи студентів, записи публічних сценічних читань у Дартмутському коледжі, а також створені тандем-парами цифрові словники й лексичні матеріали.

Джерельна база дослідження. Джерельну базу становлять праці українських і зарубіжних науковців із лінгводидактики, методики викладання української мови як іноземної, перекладознавства, театральної педагогіки, перформативного навчання, концепції втіленого пізнання та міжкультурної комунікації. **Фактичний матеріал дослідження.** Фактичний матеріал охоплює драматичні тексти Артема Лебедева «Вертеп. Хроніки війни» та Марини Смілянець «Молитва за Елвіса», авторські й студентські переклади окремих фрагментів п'єс українською та англійською мовами, записи публічних сценічних читань, проведених у Дартмутському коледжі, матеріали аудиторних занять і дистанційних зустрічей українсько-американських тандем-пар, а також цифрові словники, глосарії та лексичні картки, створені студентами в процесі навчання. Додатковим матеріалом стали результати педагогічного спостереження за мовленнєвою взаємодією учасників, їхні рефлексивні коментарі та навчальні продукти, створені під час реалізації запропонованої моделі.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань застосовано комплекс методів, що ґрунтуються на концепціях перформативної педагогіки та втіленого пізнання. Зокрема, метод *лінгвокультурного та герменевтичного аналізу* – для дешифрування етномаркованих одиниць, символіки різдвяного вертепу та воєнного контексту. *Порівняльно-типологічний метод* та *метод перекладацького аналізу* дозволили виявити специфіку передачі суржику та мілітарного жаргону в англомовному середовищі. *Педагогічне спостереження* та *метод «дослідження через дію»* дали змогу апробувати шестиступну модель роботи в тандемах, спрямовану на розвиток зв'язного мовлення та зниження афективного фільтра у студентів.

Наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні драматичного тексту як інструмента перформативного навчання, розробці алгоритму роботи в тандем-парах та доведенні ефективності поєднання перекладу, сценічної дії й міжкультурного діалогу.

Теоретична цінність дослідження полягає в розвитку методики навчання української мови як іноземної через обґрунтування педагогічного потенціалу драматичного тексту як інструмента перформативного навчання. У роботі уточнено методичні засади використання тандем-навчання в поєднанні з перекладацькою діяльністю та сценічною практикою, а також розширено наукові уявлення про можливість інтеграції концепції втіленого пізнання, драматичної педагогіки та міжкультурної комунікації в процесі формування іншомовної комунікативної компетентності.

Практична цінність отриманих результатів полягає в розробленні та апробації шестиступної моделі роботи з драматичними текстами в тандем-парах, яка може бути використана у викладанні української мови як іноземної в закладах вищої освіти України та за кордоном. Запропонована методика, створені цифрові словники, глосарії, перекладацькі матеріали та сценарії сценічних читань можуть бути інтегровані в навчальні курси з української мови як іноземної, практики перекладу, міжкультурної комунікації, а також у програми академічної мобільності та міжнародних освітніх проєктів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Запропонована модель є **результатом** педагогічної апробації, проведеної в межах навчальної лабораторії, де інтеграція тандем-методу, перекладу та сценічної дії була послідовно протестована та методично осмислена. Це дозволило перейти від інтуїтивного використання драматичних текстів до створення відтворюваної методики. Сучасна лінгводидактика все частіше звертається до перформативного навчання (*performative inquiry*), де опанування мови відбувається через дію. Теоретичним підґрунтям нашої роботи з драматичними текстами – зокрема п'єсами А. Лебедєва «Вертеп. Хроніки ві-йни» [1] та М. Смілянець «Молитва за Елвіса» [6] – стала концепція втіленого пізнання (*embodied cognition*), яка пояснює засвоєння мови через інтеграцію

когнітивного, тілесного й емоційного досвіду. Це відповідає концепціям перформативної педагогіки, що розглядають навчання як «входження в момент» [9], а також моделі Манфреда Шойве щодо створення цілісного освітнього простору [17]. Методологія нашої моделі ґрунтується на трьох векторах: холистичному втіленні, дослідницькій спрямованості дії та забезпеченні емоційної безпеки для зниження афективного фільтра.

Принцип холистичного втілення відрізняється від традиційного навчання тим, що не обмежується інтелектуальним опрацюванням мовного матеріалу. Перформативна взаємодія залучає психофізичний досвід студента: такі лексичні одиниці, як «свобода», «війна», «окупант», «біль», «тривога», «підвал», «смерть» засвоюються не ізольовано, а в поєднанні з інтонацією, жестом і емоційною позицією персонажа. Це перетворює абстрактні слова на частинки особисто пережитої мовної дії. Дослідницький вектор реалізується як методологія «дослідження через дію», де освітній процес стає спільним аналітичним пошуком. Драматичний текст у такому форматі функціонує як об'єкт багаторівневого герменевтичного та лінгвокультурного аналізу. Студенти не просто відтворюють репліки – вони досліджують, як інтонація та емоційна настанова змінюють смисл висловлювання. На прикладі п'єс «Молитва за Елвіса» та «Вертеп» тандем-партнери аналізували, як іронія чи трагізм перетворюють нейтральні слова на маркери стійкості, гумору або болю. Така взаємодія дає можливість здійснювати культурне декодування тексту, що забезпечує глибоке засвоєння мовного й культурного кодів.

Під час аудиторних занять за участі американських студентів та зустрічей з українцями пріоритет навчання змістився з граматичних норм на щирість і прагматику сценічної дії. Ми визначаємо це як простір емоційної безпеки, що знижує «афективний фільтр». Згідно з теорією С. Крашена [13], мовне засвоєння блокується тривожністю, тому театралізація – інструмент зниження психологічного бар'єру. Сценічна роль діє як «захисна маска»: студент висловлюється від імені персонажа п'єс «Молитва за Елвіса» або «Вертеп. Хроніки війни», делегуючи можливі помилки художньому образу. У результаті робота з «мовою війни» стає емпатичним досвідом без ризику травматизації. У тандемі з українцями студенти проговорюють складні сенси в безпечних умовах. Така послідовність дій перетворила навчальний процес на простір культурної комунікації та представлення українського досвіду.

Окремої уваги потребує переклад п'єс, який виявив низку лінгвокультурних труднощів: суржик, військовий жаргон, культурно марковані лексеми та емоційно забарвлена лексика, що не мають прямих відповідників в англійській. Тут ключовою стала взаємодія в тандемах: українські студенти виступали не лише як мовні консультанти, а як інтерпретатори культурного контексту. Пояснюючи значення та функціонування мовних одиниць у реальному дискурсі, вони допомагали партнерам опановувати нові слова і глибше розуміти смислову

та емоційну структуру тексту. Організаційно наш процес ґрунтувався на трьох компонентах: перекладацькій роботі в тандамах, безпосередньому спілкуванні з авторами п'єс та публічному сценічному читанні. У межах цієї структури ми апробували шестистапну модель роботи, де п'єси поділялися на рівноцінні фрагменти. Таке поєднання перекладу з комунікативною практикою забезпечувало поступове занурення в текст і рівномірне залучення учасників.

Етап 1: рецензивно-планувальний передбачав цілісне ознайомлення з архітектонікою п'єс і визначення фрагментів для детального опрацювання. Роботу української групи модерувала доц. Леся Назаревич. Перед перекладом українські студенти прочитали й обговорили п'єси. На цьому етапі було також окреслено історичний контекст: російсько-українська війна з 2014 р., окупація Криму й Донбасу, повномасштабне вторгнення, а також пояснено, що Донбас – це історично й культурно український простір. Таке пояснення дозволило іншомовцям сприймати репліки п'єс не лише як побутовий чи воєнний діалог, а розрізнявати їхнє історичне чи символічне навантаження. Важливою особливістю проєкту було використання сучасних драматичних текстів, які на момент роботи не мали усталеного англомовного перекладу, що створювало ситуацію автентичної перекладацької діяльності, у якій студенти виступали як інтерпретатори та співтворці смислу.

Практичне опрацювання п'єс вимагало різних підходів: «Молитва за Елвіса» (М. Смілянець): акцент на емоційному діалозі двох братів та фінальному образі «передачі моральної естафети» через загибель героя. «Вертеп. Хроніки війни» (А. Лебедев): потребувала детального лінгвокультурного коментаря щодо різдвяних традицій. Символіка вертепу та колядки «Нова радість стала» у п'єсі трансформувалися в ідентифікаційні маркери, що допомагали героям розпізнати живих під завалами.

Етап 2: лінгвокраїнознавче дешифрування. На цьому етапі студенти аналізували етномарковані одиниці (символи, суржик, жаргон, вигук), що потребували культурного коментаря. Співпраця відбувалася у спільному гугл-документі. Партнери фіксували не лише переклад, а й контекст вживання щонайменше 10 нових одиниць за сесію, моделюючи власний лексичний тезаурус. Викладачі американської сторони за потреби доповнювали цю роботу поясненнями.

Етап 3: емпатично-рефлексія та герменевтичний аналіз. Обговорення внутрішньої мотивації героїв допомогло студентам «прожити» долі персонажів, сформувавши міцний психологічний зв'язок із контекстом війни.

Етап 4: корекційно-кумулятивний («нанизування»). Ця фаза про тяглість навчання через верифікацію матеріалу. Ми використовували кольорове маркування складних мовних зон, а кожна нова сесія обов'язково починалася з перформативного відтворення попередніх фрагментів. Це дозволяє студентам не просто запам'ятовувати нові одиниці, а інтегрувати їх у цілісну мовленнєву тканину.

Етап 5: результативна фіксація. Систематизація напрацювань у цифровому просторі дозволила об'єктивувати динаміку розвитку мовної та соціокультурної компетентностей студентів.

Етап 6: перформативна презентація. Логічне завершення роботи – публічна постановка п'єс в театральній залі Дартмутського коледжу. Така послідовність дій перетворила роботу на акт культурної адвокації. Поєднання англomовних сцен із виконанням українських пісень «*Нова радість стала*» та «*Червона калина*» продемонструвало, що перформативний підхід дозволяє іноземним студентам вивчати українську мову та стати активними ретрансляторами українського досвіду. У ширшому методичному вимірі переклад, інтерпретація та сценічна реалізація функціонують як взаємопов'язані процеси: переклад передбачає інтерпретацію, інтерпретація втілюється в дії, а дія, своєю чергою, поглиблює мовленняву компетентність.

Алгоритм роботи з драматичними текстами, якого студенти дотримувалися, включав такі пункти: 1) цілісне ознайомлення з п'єсами; 2) на початку заняття чітке окреслення фрагмента для перекладу; 3) обговорення мовних і культурних труднощів (символів, суржику, жаргону, обценної лексики, культурно маркованих елементів); 4) ведення індивідуального словничка (дослівний переклад, сталі вирази); 5) засвоєння та активне використання приблизно десяти нових лексичних одиниць у мовленні; 6) обговорення персонажів, конфлікту та змістових акцентів тексту; 7) підбиття підсумків заняття (зокрема через виділення мовних одиниць, до яких необхідно повернутися); 8) повторення та «нанизування» попередніх фрагментів разом із визначенням наступної частини для опрацювання; 9) використання запитань для підтримання діалогу; 10) контекстуалізація через історію України.

Важливим організаційним компонентом було використання спільних гугл-документів, де студенти фіксували всі напрацювання. Це забезпечувало цілісність матеріалу, можливість повернення до попередніх етапів і відстеження динаміки навчання. Запропонований алгоритм поєднував перекладацьку діяльність із діалогами, які невимусно розвивали мовлення тандем-партнерів, під час онлайн-зустрічей.

Аналіз п'єс М. Смілянець і А. Лебедєва засвідчив: головні труднощі перекладу полягають не в пошуку лексичних відповідників, а в передаванні смислів, закорінених в українському емоційному досвіді. Наприклад, діалог братів у п'єсі «Молитва за Елвіса» про «спокій» на війні та відповідальність перед мамою [6, с. 97] для іноземного студента спочатку виглядає як абстрактний моральний конфлікт, а без контексту 2014 року та реалій війни емоційний підтекст реплік про «мудактво» чи «старіння матері за три роки» залишається недосяжним. У тандем-парі український студент пояснює не «що сказано», а «чому це болить», перетворюючи переклад на акт глибокого культурного засво-

ення, де слова про війну перестають бути словниковими одиницями й стають частиною переживання чужого досвіду.

Ключовим маркером українського розуміння відповідальності є репліка Юрія: *«Пам'ятаєш, як тато вчив “Прокидаєшся з ранку і запитуєш себе – А що я сьогодні корисного можу зробити для інших? Якщо знаєш – то йди і роби це... А як не знаєш – візьми й посади дерево”... Оце сміття ніхто, крім тебе з землі не підійме і до смітника не кине... І от я прокинувся якось вранці і запитав себе “що я можу зробити сьогодні”... Потім зібрав рюкзак і пішов в добровольці... я зовсім не хочу аби тут про мене постійно пам'ятали і хвилювались... Навпаки. Я ж там – щоб тут було добре і тихо... Якщо ти можеш не відчувати, що в країні досі йде війна, значить ми з хлопцями все робимо як треба...»* [6, с. 102]. Для інокомунікантів слова *duty* чи *obligation* часто звучать як офіційні, «сухі» поняття – наче обов'язок за контрактом. У п'єсі ж «обов'язок» – це конкретна дія: «бачиш сміття – підними», «ворог напав – захищай свій дім». Коли українські студенти пояснюють партнерам, що для нас війна – це не бажання битися, а вибір захищати своє, аби вдома було тихо, іноземці починають розуміти: такий «обов'язок» вимірюється не словами, а вчинками. Через такий переклад і народжується емпатія. Показовою є й розмова братів відбувається уві сні, коли старший приходить до молодшого вже після своєї загибелі. Ця сцена потребує особливої уваги в перекладі, щоб не звести її до умовної розмови і не втратити її екзистенційну глибину.

У п'єсі А. Лебедєва «Вертеп. Хроніки війни» переклад стикається з ідеологічним та сакральним викликом. Фрази окупантів про «єдину країну» – це інструмент пропаганди, який іноземний студент може помилково сприйняти як нейтральний без належного контексту. Поняття «вертеп» також не має точного аналога в англійській мові, адже об'єднує театр, релігію, народну традицію та модель світу. Найпоказовішою є фінальна сцена, де колядка «Нова радість стала» рятує життя братові та сестрі [1, с. 201]. Для них пісня – не лише традиція, а й сигнал «свій-чужий». Михась співає, щоб ЗСУ почули його під завалами. Колядування стає для рятувальників знаком життя і дива порятунку. Без відчуття сакрального змісту колядки іноземний читач не зрозуміє головного – пісня тут не набір слів, а спосіб врятувати життя, форма віри, пам'яті та любові до найближчої людини. Отож, переклад п'єси – це і лінгвістична вправа, і декодування смислів. Оскільки суржик, воєнний жаргон та емоційна лексика не мають прямих відповідників, українські студенти стають культурними медіаторами. Вони не лише перекладають слова, а й пояснюють їхній глибинний зміст для українців. Така співпраця змінює атмосферу в групі: мовна тривожність зникає, поступаючись місцем довірі, а навчання перетворюється на щире зацікавлення, де кожен рядок п'єси стає частиною особистого досвіду студентів.

Висновки і перспективи дослідження. Поєднання перформативного підходу сприяє глибокому засвоєнню мови та формує впевненість у спілкуванні та

міжкультурну компетентність. Отримані результати свідчать, що мову, культуру й комунікацію доцільно розглядати не як послідовні етапи, а як взаємопов'язані компоненти, що розвиваються одночасно. Також результати підтверджують ефективність використання драматичних текстів у тандем-навчанні української мови як іноземної (УМІ). Якщо використання цифрових інструментів (зокрема флешкарток) допомагає перейти від слова до фрази, то робота з драматичним текстом – від фрази до повноцінної мовленнєвої дії. Тандем-метод у цьому процесі – ефективний «каркас», який забезпечує природність комунікації та автентичність навчання. Перспективи подальших розробок вбачаємо в розширенні корпусу драматичних текстів для УМІ, адаптації моделей навчання під різні рівні володіння мовою та глибшій інтеграції цифрових інструментів у перформативні практики. Практична цінність роботи полягає у тому, що запропонований алгоритм є універсальним і може бути адаптований для викладання української мови як іноземної на різних рівнях складності.

Література

2. Лебедев А. Вертеп. Хроніки війни. *Неназвана війна: антологія актуальної української драми* / упоряд. О. Миколайчук, Н. Мірошніченко. Київ : НЦТМ імені Л. Курбаса; Світ Знань, 2023. С. 185–205.
3. Назаревич Л. Від слів до фраз: роль флешкарток у формуванні мовленнєвих навичок студентів на заняттях української мови як іноземної. *Причорноморські філологічні студії*. 2024. Вип. 6. С. 44–50.
4. Назаревич Л. Т. Тандем-метод у навчанні української мови як іноземної: досвід взаємодії. *Українська мова у світі* : зб. наук. праць. Львів, 2022. Вип. 8. С. 109–115.
5. Назаревич Л., Мацюк Г. Ментальні мапи: теорія і практика застосування на заняттях української мови. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2025. Вип. 19. С. 113–127. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/viewFile/4810/5295> (дата звернення: 10.05.2026).
6. Прадівляння Л. Інтеграція драми у навчання англійської мови: від роботи з художнім текстом до творчих методів і постановок. *Journal of Cross-Cultural Education*. 2025. No. 6, vol. 2. P. 72–81. [https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-6\(2\)-72-81](https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-6(2)-72-81)
7. Смілянець М. Молитва за Елвіса. *Неназвана війна : антологія актуальної української драми* / упоряд. О. Миколайчук, Н. Мірошніченко. Київ : НЦТМ ім. Л. Курбаса; Світ Знань, 2023. С. 95–110.
8. Швець Г. Д. Розвиток навичок діалогічного мовлення в іноземних студентів (на матеріалі художнього тексту). *Вісник Прикарпатського національного університету. Серія «Педагогіка»*. 2013. Вип. 49. С. 116–121.
9. Швець Г. Д. Художній текст на різних етапах навчання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2011. Вип. 6. С. 176–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2011_6_27 (дата звернення: 10.05.2026).
10. Fels L. In the weaving: performance theory and curriculum theory revisited. *Performance studies: approaches to communication, culture, and education* / ed. by B. Baer. Columbus, Ohio : Kuzami Press, 1998. P. 27–36.
11. Gałazka A. Process drama as a medium of creative teaching and learning in EFL classroom. *The New Educational Review*. 2006. No. 2. P. 93–108.

12. Göksel E. Playing with possibilities: drama and core French in the Montessori elementary classroom in British Columbia, Canada. *Scenario: A Journal for Performative Teaching, Learning, Research*. 2019. Vol. 13, no. 1. P. 1–20. <https://doi.org/10.33178/scenario.13.1.1>
13. Kao S. M., O'Neill C. Words into worlds: learning a second language through process drama. Stamford : Ablex Publishing, 1998. 244 p.
14. Krashen S. D. Principles and practice in second language acquisition. Oxford : Pergamon Press, 1982. 202 p. URL: https://www.sdkrashen.com/content/books/principles_and_practice.pdf (дата звернення: 05.05.2026).
15. Using process drama in EFL education: a systematic literature review / S. Luo et al. *Heliyon*. 2024. Vol. 10. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31936>
16. Piazzoli E. C. Process drama and additional language teaching: reflections on the Dante Alighieri immersion weekends. *Applied Theatre Researcher*. 2010. No. 11. P. 1–12. URL: <https://www.intellectbooks.com/asset/848/atr-11.2-piazzoli.pdf> (дата звернення: 07.05.2026).
17. Rothwell J. Bodies and language: process drama and intercultural language learning in a beginner language classroom. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*. 2011. Vol. 16, no. 4. P. 575–594. <https://doi.org/10.1080/13569783.2011.617106>
18. Schewe M. Performative foreign language culture and literature pedagogy: contexts, terminology and a draft model. *Scenario: A Journal for Performative Teaching, Learning, Research*. 2013. Vol. 7, no. 1. P. 5–22.

References

1. Lebediev, A. (2023) 'Vertep. Khroniky viiny' [Vertep. Chronicles of War], in Mykolaichuk, O. and Miroshnichenko, N. (eds.) *Nenazvana viina: antologhiia aktualnoi ukrainskoi dramy* [Unnamed war: anthology of contemporary Ukrainian drama]. Kyiv: NTsTM im. L. Kurbasa; Svit Znan, pp. 185–205. [in Ukrainian].
2. Nazarevych, L. (2024) 'Vid sliv do fraz: rol fleshkartok u formuvanni movlenievkykh navychok studentiv na zaniattiakh ukrainskoi movy yak inozemno' [From words to phrases: the role of flashcards in developing students' speaking skills in Ukrainian as a foreign language classes], *Prychornomorski Filologichni Studii* [Black Sea Philological Studies], 6, pp. 44–50. <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.6.7> [in Ukrainian].
3. Nazarevych, L. T. (2022) 'Tandem-metod u navchanni ukrainskoi movy yak inozemnoi: dosvid vzaiemodii' [The tandem method in teaching Ukrainian as a foreign language: the experience of interaction], *Ukrainska Mova u Sviti* [Ukrainian Language in the World], (8), pp. 109–115. [in Ukrainian].
4. Nazarevych, L. and Matsiuk, H. (2025) 'Mentalni mapy: teoriia i praktyka zastosuvannia na zaniattiakh ukrainskoi movy' [Mental maps: Theory and practice of application in Ukrainian language classes], *Teoriia i Praktyka Vykkladannia Ukrainskoi Movy yak Inozemnoi* [Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language], (19), pp. 113–127. Available at: <https://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/viewFile/4810/5295> (Accessed: 10 May 2026). [in Ukrainian].
5. Pradivlianna, L. (2025) 'Intehratsiia dramy u navchannia anhliiskoi movy: vid roboty z khudozhnim tekstem do tvorchykh metodiv i postanovok' [Integration of drama into English language teaching: from literary texts to creative methods and performances], *Journal of Cross-Cultural Education*, (6(2)), pp. 72–81. [https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-6\(2\)-72-81](https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-6(2)-72-81) [in Ukrainian].

6. Smilianets, M. (2023) 'Molytva za Elvisa' [Prayer for Elvis], in Mykolaichuk, O. and Miroshnychenko, N. (eds.) *Nenazvana viina: antologhiia aktualnoi ukrainskoi dramy* [Unnamed war: anthology of contemporary Ukrainian drama]. Kyiv: NTsTM im. L. Kurbasa; Svit Znan, pp. 95–110. [in Ukrainian].
7. Shvets, H. D. (2013) 'Rozvytok navychok dialogichnoho movlennia v inozemnykh studentiv (na materialii khudozhnoho tekstu)' [Development of dialogic speech skills in foreign students (based on literary texts)], *Visnyk Prykarpatskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia Pedahohika* [Bulletin of the Precarpathian National University. Pedagogy Series], (49), pp. 116–121. [in Ukrainian].
8. Shvets, H. D. (2011) 'Khudozhnii tekst na riznykh etapakh navchannia ukrainskoi movy yak inozemnoi' [Literary text at different stages of teaching Ukrainian as a foreign language], *Teoriia i Praktyka Vyklydannia Ukrainskoi Movy yak Inozemnoi* [Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language], (6), pp. 176–182. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2011_6_27 (Accessed: 10 May 2026). [in Ukrainian].
9. Fels, L. (1998) 'In the weaving: performance theory and curriculum theory revisited', in Baer, B. (ed.) *Performance studies: approaches to communication, culture, and education*. Columbus, Ohio: Kuzami Press, pp. 27–36.
10. Gałazka, A. (2006) 'Process drama as a medium of creative teaching and learning in EFL classroom', *The New Educational Review*, (2), pp. 93–108.
11. Göksel, E. (2019) "Playing with possibilities: drama and core French in the Montessori elementary classroom in British Columbia, Canada", *Scenario: A Journal for Performative Teaching, Learning, Research*, 13(1), pp. 1–20. <https://doi.org/10.33178/scenario.13.1.1>
12. Kao, S. M. and O'Neill, C. (1998) *Words into worlds: learning a second language through process drama*. Stamford: Ablex Publishing.
13. Krashen, S. D. (1982) *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford: Pergamon Press. Available at: https://www.sdkrashen.com/content/books/principles_and_practice.pdf (Accessed: 05 May 2026).
14. Luo, S. *et al.* (2024) 'Using process drama in EFL education: a systematic literature review', *Heliyon*, 10. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31936>
15. Piazzoli, E. C. (2010) 'Process drama and additional language teaching: reflections on the Dante Alighieri immersion weekends', *Applied Theatre Research*, (11), pp. 1–12. Available at: <https://www.intellectbooks.com/asset/848/atr-11.2-piazzoli.pdf> (Accessed: 07 May 2026).
16. Rothwell, J. (2011) 'Bodies and language: Process drama and intercultural language learning in a beginner language classroom', *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 16(4), pp. 575–594. <https://doi.org/10.1080/13569783.2011.617106>
17. Schewe, M. (2013) 'Performative foreign language culture and literature pedagogy: Contexts, terminology and a draft model', *Scenario: A Journal for Performative Teaching, Learning, Research*, 7(1), pp. 5–22.

Статтю отримано 13.05.2026

Статтю затверджено до публікації 05.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

UDC 378:811.111:004.8

<https://doi.org/10.18524/2414-0627.2026.33.368038>

V. Yu. Osypenko,

PhD in Philology,

Oles Honchar Dnipro National University,

*Associate Professor at the Department of English Language
for Non-Philological Specialties*

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4483-136X>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LANGUAGE EDUCATION: COMMUNICATIVE INTERACTION AND STUDENT ENGAGEMENT

The article examines the role of artificial intelligence in language education, focusing on its impact on communicative interaction and student engagement. The study aims to analyze how AI-supported tools transform traditional approaches to language learning and contribute to the development of communicative practices in digitally mediated environments. The object of the research is language education in higher education institutions, while the subject is the influence of artificial intelligence on interaction and engagement in the learning process. The methodological framework includes discourse analysis, a structural-functional approach, and elements of comparative analysis. The empirical basis of the study consists of digital platforms and AI-based tools integrated within the DigiFLEd project. The results indicate that artificial intelligence enhances interaction through multimodal communication, supports student engagement via adaptive and interactive tasks, and contributes to the development of autonomous learning strategies. The study also identifies challenges related to information overload and the need for critical evaluation of AI-generated content. The scientific novelty lies in the interpretation of AI tools as elements of communicative and discursive transformation in language education. The practical significance is associated with the integration of AI technologies into teaching practice to improve learning outcomes.

Keywords: artificial intelligence, language education, communicative interaction, student engagement, digital learning, discourse, multimodality.

В. Ю. Осипенко,

доктор філософії з філології,

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара,

доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У МОВНІЙ ОСВІТІ: КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ТА ЗАЛУЧЕНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто роль штучного інтелекту в мовній освіті з акцентом на його вплив на комунікативну взаємодію та залученість здобувачів вищої освіти. Метою дослідження є аналіз інструментів, заснованих на штучному інтелекті,

що трансформують традиційні підходи до навчання мови та сприяють розвитку комунікативних практик в опосередкованих цифровими технологіями середовищах. Об'єктом дослідження є мовна освіта в закладах вищої освіти, тоді як предметом – вплив штучного інтелекту на взаємодію та залученість у навчальному процесі. Методологічна основа дослідження охоплює дискурсивний аналіз, структурно-функційний підхід та елементи порівняльного аналізу. Емпіричну базу дослідження становлять цифрові платформи та інструменти, засновані на штучному інтелекті, інтегровані в межах проєкту DigiFLEd. Результати свідчать про те, що штучний інтелект посилює взаємодію завдяки мультимодальній комунікації, підтримує залученість студентів через адаптивні та інтерактивні завдання, а також сприяє розвитку стратегій автономного навчання. У дослідженні також визначено проблеми, пов'язані з інформаційним перевантаженням і необхідністю критичної оцінки контенту, згенерованого штучним інтелектом. Наукова новизна полягає в інтерпретації інструментів штучного інтелекту як елементів комунікативної та дискурсивної трансформації в мовній освіті. Практичне значення пов'язане з інтеграцією технологій штучного інтелекту в освітню практику з метою підвищення результативності навчання.

Ключові слова: штучний інтелект, мовна освіта, комунікативна взаємодія, залученість студентів, цифрове навчання, дискурс, мультимодальність.

Problem Statement and Relevance. The increasing integration of artificial intelligence into educational environments has significantly transformed the processes of language learning and teaching. In contemporary higher education, AI-based tools are no longer limited to auxiliary functions but actively shape communicative interaction and student engagement. Language learning is increasingly situated within digitally mediated environments, where communication occurs through a combination of textual, visual, and interactive elements [5].

This tendency also manifests itself in the transformation of communicative environments, where interaction is increasingly mediated by digital systems and structured through algorithmic processes.

This transformation raises important questions regarding the nature of communicative practices in language education. Traditional models of interaction, based on direct teacher–student communication, are being replaced by more dynamic and technology-mediated forms. As a result, student engagement becomes closely linked to the use of digital tools that facilitate interaction, feedback, and participation.

One of the key features of contemporary language education is the increasing shift toward digitally mediated communicative environments, where interaction is no longer limited to direct human contact but is extended through technological interfaces. In such contexts, artificial intelligence acts as an intermediary that structures communication, regulates interaction, and shapes discourse patterns. This shift reflects broader tendencies in digital communication, where the boundaries between participants, tools, and communicative channels become increasingly blurred. As a result, language learning should be considered not only as a cognitive or pedagogical

process but also as a dynamic communicative system influenced by technological mediation. This tendency reinforces the role of artificial intelligence as a mediator of communication in digitally structured learning environments.

Despite the growing use of artificial intelligence in education, there is still a need to analyze its role from a linguistic perspective. In particular, it is important to examine how AI technologies influence communicative interaction and contribute to the transformation of discourse in language learning contexts.

In this regard, artificial intelligence should be viewed not merely as a supporting technology but as a factor that actively restructures the conditions under which communication takes place.

Analysis of Recent Research. In recent studies, particular attention has been paid to the role of digital environments in reshaping communicative practices. Researchers emphasize that technology-enhanced learning is not limited to the use of tools but involves the transformation of interactional patterns and discourse structures [5]. In this regard, artificial intelligence introduces a new dimension to language education by enabling adaptive interaction, personalized feedback, and automated discourse generation. However, despite the growing body of research on digital learning, the linguistic interpretation of AI-mediated communication remains insufficiently developed, especially in relation to multimodal discourse and hybrid communicative forms.

At the same time, existing studies tend to focus primarily on pedagogical effectiveness, while the communicative and discursive implications of AI integration remain underrepresented. This creates a gap between technological innovation and its linguistic interpretation.

The issue of learner autonomy and technology-enhanced language learning has been widely discussed in modern research. Studies by P. Benson [1] and D. Little [3] emphasize the importance of autonomous learning in developing language competence. H. Reinders and C. White [4] highlight the role of digital technologies in supporting independent learning and interaction.

Research on computer-assisted language learning by M. Warschauer and D. Healey [6] and K. Beatty [2] demonstrate the potential of digital tools in language education. Furthermore, B. J. Zimmerman [7] underlines the importance of self-regulation in effective learning processes. More recent studies focus on the integration of artificial intelligence and its impact on engagement and communication in educational contexts.

However, the discursive and communicative aspects of AI integration remain insufficiently explored, particularly in the context of higher education.

Aim, Object, Subject, Methods, Scientific Novelty. The aim of the article is to analyze the role of artificial intelligence in language education and to identify its impact on communicative interaction and student engagement.

The object of the research is language education in higher education institutions.

The subject of the research is the influence of artificial intelligence on communicative interaction and student engagement in digitally mediated learning environments.

The methodological framework includes discourse analysis, a structural-functional approach, and elements of comparative analysis. The study is based on the analysis of digital tools and platforms used in language learning, particularly within the DigiFLEd project.

The scientific novelty of the study lies in the interpretation of artificial intelligence as a factor of communicative and discursive transformation in language education.

The practical significance is associated with the possibility of applying AI tools to enhance interaction and engagement in language learning.

In addition, the study contributes to the development of interdisciplinary approaches to language education by integrating insights from discourse analysis and digital communication studies.

Presentation of the Main Research Material. The integration of artificial intelligence into language education has led to the emergence of new forms of communicative interaction, in which digital tools function not only as auxiliary resources but also as active participants in the learning process. AI-supported environments reshape the structure of communication by introducing interactive, multimodal, and adaptive forms of engagement [2].

The empirical material of the study includes digital platforms and tools implemented within the DigiFLEd framework. These tools demonstrate how artificial intelligence contributes to the transformation of communicative practices in language learning. Platforms such as *LessonUp* enable the creation of interactive lessons that combine textual, visual, and task-based elements. Through such environments, communication is organized as a sequence of interactive actions, including polls, quizzes, and collaborative tasks, which increase student participation and engagement [6].

Another example is *Kahoot*, which represents a gamified model of communicative interaction. In this environment, students engage in real-time responses, competitive tasks, and instant feedback. Communication in this case is characterized by immediacy, responsiveness, and collective participation, which significantly enhances engagement and transforms the traditional teacher-centered interaction model into a more dynamic and dialogic process. These examples illustrate the practical implementation of AI technologies, which can be further interpreted from a communicative and discursive perspective.

Such forms of interaction demonstrate a shift toward participatory communication models, where learners are actively involved in the co-construction of meaning rather than acting as passive recipients of information.

An important characteristic of AI-supported environments is the reconfiguration of communicative roles within the learning process. In traditional educational

settings, communication is typically structured around teacher–student interaction, where the teacher acts as the primary source of knowledge. In contrast, digitally mediated environments redistribute these roles, allowing students to interact not only with instructors but also with digital systems and AI-generated content. This results in a more decentralized model of communication, where multiple agents participate in the construction of meaning.

Moreover, the increasing reliance on artificial intelligence reflects a broader shift toward the technologization of communication, where meaning is co-constructed through interaction between human agents and digital systems. This tendency emphasizes the need to reconsider traditional models of language learning from a communicative and discursive perspective.

AI-based tools such as *Twee* and *Brisk Teaching* further extend the possibilities of language education by supporting automated content generation and feedback. These platforms allow instructors to create exercises, discussion prompts, and assessment materials, while also enabling students to interact with AI-generated content. As a result, communication becomes not only interpersonal but also human–machine oriented, which introduces new discursive patterns into the learning process.

The incorporation of artificial intelligence into language education also leads to the emergence of hybrid discourse forms that combine features of written, oral, and digital communication. AI-generated prompts, automated feedback, and interactive tasks create a communicative space in which traditional distinctions between production and reception become less clearly defined. Learners simultaneously act as producers and interpreters of discourse, engaging in iterative processes of meaning construction. This hybridization of discourse reflects the evolving nature of communication in digital environments.

Within the DigiFLEd framework, the use of digital tools is structured according to their functional roles. AI technologies can be grouped into several categories, including content development, language skills enhancement, visualization, and assessment. For instance, tools such as *Magic School*, *Copilot*, and *LessonUp* support the creation of instructional materials, while applications like *Elsa Speak*, *TalkPal*, and *YouGlish* contribute to the development of speaking and listening skills. Visualization tools, including *Canva AI* and *DALL·E*, enhance multimodal communication by integrating visual elements into language learning. Assessment platforms such as *Quizlet*, *Typeform*, and *CoGrader* facilitate interactive feedback and evaluation.

An important aspect revealed by the empirical data is the role of instructor-mediated selection of digital tools. The analysis of selected platforms (*Twee*, *Brisk Teaching*, *Chalkie*, *LessonUp*) demonstrates that effective integration of artificial intelligence depends not only on technological availability but also on pedagogical and communicative relevance. The instructor acts as a mediator who organizes the learning environment and determines the communicative potential of digital tools.

The categorization of AI tools according to their functional roles highlights the systemic nature of digital integration in language education. Rather than functioning as isolated instruments, these tools form an interconnected environment that supports different aspects of communication, including content creation, interaction, and assessment. This systemic perspective allows for a more comprehensive understanding of how artificial intelligence contributes to the transformation of language learning as a communicative process. Taken together, these aspects demonstrate that AI integration affects both the structure and the dynamics of communicative interaction.

The integration of AI technologies also contributes to the development of learner autonomy [1], [3]. Students are able to engage in independent practice, generate learning materials, and receive immediate feedback, which supports self-regulation and increases motivation [4]. At the same time, communication becomes more flexible and individualized, reflecting the needs and preferences of learners [7].

However, the analysis also reveals certain challenges. The abundance of digital content and AI-generated materials may lead to information overload and difficulties in evaluating the reliability of information. Moreover, the increasing role of artificial intelligence raises questions about the balance between human interaction and machine-mediated communication. These challenges highlight the need for critical digital literacy and the development of strategies for effective use of AI tools in language education.

Overall, the empirical data demonstrate that artificial intelligence significantly transforms communicative interaction in language education. It introduces new forms of discourse characterized by multimodality, interactivity, and adaptability, thereby reshaping the structure and dynamics of language learning.

It should also be noted that AI-mediated communication introduces new forms of communicative complexity. Learners are required not only to interpret linguistic content but also to navigate technological interfaces, evaluate automated responses, and adapt to changing interactional conditions. This multidimensional nature of communication increases the cognitive load but at the same time opens new possibilities for developing communicative competence in diverse contexts.

Conclusions and Prospects for Further Research. The study demonstrates that artificial intelligence functions as a significant factor in the transformation of language education, particularly in terms of communicative interaction and discursive practices. The integration of AI-supported tools contributes to the emergence of new forms of communication characterized by multimodality, interactivity, and adaptability. These changes reflect a shift from linear and teacher-centered models toward more dynamic and learner-oriented communicative environments.

The findings indicate that artificial intelligence enhances student engagement by facilitating immediate feedback, interactive participation, and personalized learning trajectories. At the same time, AI technologies reshape the structure of communicative interaction, introducing hybrid forms of discourse in which human–

human and human–machine communication coexist and influence each other. In this context, digital tools should be considered not only as technological resources but also as active elements of the communicative environment that contribute to the reconfiguration of language practices.

However, the effectiveness of AI integration depends on learners' ability to critically evaluate digital content, regulate their learning processes, and maintain a balance between automated support and independent cognitive activity. The increasing role of artificial intelligence also raises important questions regarding the authenticity of communication, the preservation of learner agency, and the potential risks associated with over-reliance on automated systems.

Prospects for further research include the investigation of cognitive and psycholinguistic mechanisms underlying human–AI interaction in language learning, as well as the analysis of discursive features of AI-mediated communication. In addition, further studies may focus on the long-term impact of artificial intelligence on communicative competence, learner autonomy, and the development of academic and professional discourse in digital environments.

Література

1. Benson P. Teaching and researching autonomy in language learning. London : Routledge, 2011. 296 p. <https://doi.org/10.4324/9781315833767>
2. Beatty K. Teaching and researching computer-assisted language learning. London : Routledge, 2013. 304 p. <https://doi.org/10.4324/9781315833774>
3. Little . Learner autonomy: definitions, issues and problems. Dublin : Authentik Language Learning Resources Ltd, 1991. 61 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/259874253_Learner_Autonomy_1_Definitions_Issues_and_Problems (дата звернення: 25.04.2026).
4. Reinders H., White C. 20 years of autonomy and technology: how far have we come and where to next? *Language Learning & Technology*. 2016. Vol. 20, iss. 2. P. 143–154. <https://doi.org/10.64152/10125/44466>
5. Selwyn N. Education and technology: key issues and debates. London : Bloomsbury, 2022. 222 p. <https://doi.org/10.1007/s11159-022-09971-9>
6. Warschauer M., Healey D. Computers and language learning: an overview. *Language Teaching*. 1998. Vol. 31, iss. 2. P. 57–71. <https://doi.org/10.1017/S0261444800012970>
7. Zimmerman B. J. Becoming a self-regulated learner: an overview. *Theory Into Practice*. 2002. Vol. 41, iss. 2. P. 64–70. <https://doi.org/10.1207/s15430421tip41022>

References

1. Benson, P. (2011) *Teaching and researching autonomy in language learning*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315833767>
2. Beatty, K. (2013) *Teaching and researching computer-assisted language learning*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315833774>
3. Little, D. (1991) *Learner autonomy: definitions, issues and problems*. Books for language teachers. Dublin: Authentik Language Learning Resources Ltd. Available at: https://www.researchgate.net/publication/259874253_Learner_Autonomy_1_Definitions_Issues_and_Problems#fullTextFileContent (Accessed: 25 April 2026).

4. Reinders, H., and White, C. (2016) '20 years of autonomy and technology: how far have we come and where to next?', *Language Learning & Technology*, 20(2), pp.143–154. <https://doi.org/10.64152/10125/44466>
5. Selwyn, N. (2022). *Education and technology: key issues and debates*. London: Bloomsbury. 222 p. <https://doi.org/10.1007/s11159-022-09971-9>
6. Warschauer, M., and Healey, D. (1998) 'Computers and language learning: an overview', *Language Teaching*, 31(2), pp. 57–71. <https://doi.org/10.1017/S0261444800012970>
7. Zimmerman, B. J. (2002) 'Becoming a self-regulated learner: an overview', *Theory Into Practice*, 41(2), pp. 64–70. <https://doi.org/10.1207/s15430421tip41022>

Статтю отримано 27.05.2026

Статтю затверджено до публікації 20.06.2026

Дата публікації 28.08.2026

ЗМІСТ CONTENTS

ФОНЕТИКА. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ДІАЛЕКТОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Р. В. Міняйло, Н. В. Міняйло / R. V. Miniailo, N. V. Miniailo СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСЕМИ COMMAND У ПОВІСТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА «THE SHADOW-LINE» 3 THE SEMANTIC POTENTIAL OF THE LEXEME COMMAND IN JOSEPH CONRAD'S NOVEL "THE SHADOW-LINE"	3
Л. В. Рева-Лєвшакова / Л. В. Рева-Лєвшакова НЕОРЕАЛІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ НА ІНШОМОВНУ ЛЕКСИКУ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ. 15 NEOREALISTIC VIEWS ON FOREIGN LANGUAGE VOCABULA IN UKRAINIAN SPEECH	15
Г. Р. Мацюк / Н. R. Matsiuk СВОСРІДНІСТЬ СЕМАНТИКИ ТА ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ ГОЛОВА 24 PECULIARITIES OF THE SEMANTICS AND GRAMMATICAL STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT "HEAD"	24
О. Ф. Миголинець / О. F. Myholynets ДИТЯЧИЙ ЛЕКСИКОН У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРОК: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ 35 CHILDREN'S LEXICON IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN TRANSCARPATHIAN DIALECTS: A STRUCTURAL-SEMANTIC ASPECT	35
Л. І. Стрій, Г. В. Сенік / L. I. Strii, H. V. Senyk НАЗВИ ВОЗА В ГОВІРКАХ ОДЕЩИНИ І МИКОЛАЇВЩИНИ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ 45 NAMES FOR THE WAGON IN THE DIALECTS OF ODESA AND MYKOLAIV REGIONS: COMMON AND DISTINCT FEATURES Н. М. ФІЛІПОВА / N. M. FILIPPOVA УКРАЇНСЬКІ І АНГЛІЙСЬКІ НЕОЛЕКСЕМИ: ВПЛИВИ І ВЗАЄМОДІЯ... 63 UKRAINIAN AND ENGLISH NEOLEXEMES: IMPACTS AND INTERACTIONS	45
О. В. Росоха, В. М. Соколова / O. V. Rosokha, V. M. Sokolova МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ СТЕФАНА ЦВЕЙГА «DIE GOUVERNANTE») 72 LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING EMOTIONAL STATES IN THE GERMAN LANGUAGE (BASED ON STEFAN ZWEIG'S NOVELLA "DIE GOUVERNANTE")	72

ОНОМАСТИКА

М. Л. Дружинець / M. L. Druzhynets

СУЧАСНІ ІМЕННІ ВАРІАНТИ: АНТРОПОНІМІЙНІ ГНІЗДА ТА
СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
АНКЕТУВАННЯ) 84
CONTEMPORARY VARIANTS OF PERSONAL NAMES:
ANTHROPONYMIC CLUSTERS AND STRUCTURAL-DERIVATIONAL
MODELS (BASED ON SURVEY RESULTS)

О. Ю. Карпенко, М. Ю. Карпенко / O. Yu. Karpenko, M. Yu. Karpenko
САКРАЛЬНІ МОТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МІЛІТАРНІЙ ЕРГОНІМІЇ 95
SACRED MOTIVES IN UKRAINIAN MILITARY ERGONOMY

Е. В. Босва / E. V. Boeva

ОБРАЗНО-СЕМАНТИЧНА ПРАГМАТИКА НАЦІОНАЛЬНИХ
ВЛАСНИХ НАЗВ У ПРОЗОВОМУ ДИСКУРСІ В. ВИННИЧЕНКА 104
FIGURATIVE-SEMANTIC PRAGMATICS OF NATIONAL PROPER
NAMES IN V. VYNNYCHENKO'S PROSE DISCOURSE

А. І. Береш / A. I. Vehesh

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНІ «РІК ШЕРШНЯ»
ВАСИЛЯ ШКЛЯРА ЯК ВАЖЛИВІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗІВ .. 117
PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVEL
“THE YEAR OF THE HORNET” BY VASYL SHKLIAR AS IMPORTANT
MEANS OF FORMING IMAGES

СЛОВОТВІР. ГРАМАТИКА

Ю. І. Дем'янчук / Yu. I. Demianchuk

СИНТАКСИС МОВИ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ СЛОВОСПЛУК
ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ВІЙНА» У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОПОЗИЦІЇ
«СВІЙ / ЧУЖИЙ» У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ЮРІЯ КАРПЕНКА 130
SYNTAX OF THE LANGUAGE OF WAR: TRANSFORMATIONS
OF WORD COMBINATIONS WITH THE COMPONENT “WAR”
IN THE REPRESENTATION OF THE “OWN / OTHER” OPPOSITION
IN THE LIGHT OF YURI KARPENKO'S CONCEPT

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач / L. I. Shevchenko, D.V. Dergach

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ІНФОТЕЙНМЕНТУ В ЕВОЛЮЦІЙНІЙ
ДИНАМІЦІ МЕДІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 150
LINGUOSTYLISTICS OF INFOTAINMENT IN EVOLUTION
DYNAMICS OF MEDIA COMMUNICATION

Е. О. Кравченко / E. O. Kravchenko

ПОЕТИКА БЕЗІМЕННОСТІ В РОМАНІ К. КРАХТА «ICH WERDE HIER SEIN IM SONNENSCHNEN UND IM SCHATTEN»..... 162
POETICS OF NAMELESSNESS IN CHRISTIAN KRACHT'S NOVEL
"ICH WERDE HIER SEIN IM SONNENSCHNEN UND IM SCHATTEN"

В. В. Любецька / V. V. Liubetska

НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ ТА ВНУТРІШНІЙ МОНОЛОГ У РОМАНІ
ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПРІРВОЮ У ЖИТІ»..... 174
NARRATIVE STRATEGY AND INTERIOR MONOLOGUE IN
J. D. SALINGER'S NOVEL "THE CATCHER IN THE RYE"

В. В. Орехов / V. V. Oriekhov

ЗАСОБИ ОБРАЗНОСТІ В ТЕКСТАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО
ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ..... 184
FIGURATIVE DEVICES IN THE TEXTS OF CONTEMPORARY
UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE

Д. Ф. Стоянова / D. F. Stoianova

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНА АСИМЕТРІЯ В КОНТЕКСТІ
ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БАРОКОВИХ
ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ С. БАКАЧИЧА)..... 197
LEXICO-STYLISTIC ASYMMETRY IN THE CONTEXT OF SOUTH
SLAVIC RECEPTION OF UKRAINIAN BAROQUE TEXTS
(BASED ON THE TRANSLATIONS BY S. BAKACHICH)

Т. С. Боса / T. S. Bosa

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ
У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Й. ГЕТЕ (НА МАТЕРІАЛІ БАЛАД
«ERLKÖNIG» ТА «DER FISCHER»)..... 213
THE LINGUISTIC DIMENSION OF THE ARTISTIC TEXT IN THE
POETIC WORK OF Y. GOETHE (BASED ON BALLADS "ERLKÖNIG"
AND "DER FISCHER")

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ. СОЦІОЛІНГВІСТИКА

А. П. Загнітко, Ю. С. Бевз / A. P. Zahnitko, Yu. S. Bevz

РЕФЛЕКСІЯ ЗАМОВЛЯНЬ, КЛЯТВ ТА ПРОКЛЯТЬ
У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ
МОВ: АСПЕКТ ІРРЕАЛЬНИХ ІСТОТ 225
REFLECTION OF INCANTATIONS, OATHS, AND CURSES IN THE
PHRASEOLOGICAL SYSTEMS OF UKRAINIAN AND ENGLISH:
THE ASPECT OF UNREAL BEINGS

Т. П. Вільчинська, Г. В. Бачинська, О. С. Вербовета / T. P. Vilchynska, H. V. Bachynska, O. S. Verbovetska ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СИСТЕМІ КОДІВ КУЛЬТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ)	239
LINGUOCULTURAL SPECIFICITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE SYSTEM OF CULTURAL CODES (BASED ON CONTEMPORARY HISTORICAL DETECTIVE FICTION)	
Т. В. Громко / T. V. Hromko КОНЦЕПТОНИМИ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ОДЕСИ.....	250
CONCEPTONYMS OF THE MULTICULTURAL SPACE OF ODESA	
В. П. Олексенко / V. P. Oleksenko ДЕМАТЕРІАЛІЗАЦІЯ ХРОМАТИЧНОГО ЗНАКА: КОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕХОДУ ВІД ПРЕДМЕТНОСТІ ДО ІДЕОЛОГЕМИ	265
DEMATERIALIZATION OF THE CHROMATIC SIGN: COGNITIVE STRATEGIES OF THE TRANSITION FROM OBJECTNESS TO IDEOLOGEME	
С. В. Дмитрієв / S. V. Dmytriiev МЕТАФОРІЧНІ МОДЕЛІ В ОПОВІДАННІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА «ПРОЛІТАЛИ КОНІ»	287
METAPHORICAL MODELS IN YEVHEN HUTSALO'S SHORT STORY "THE HORSES FLEW BY"	
І. М. Павлюк / I. M. Pavliuk МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ТАНАТОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПТІВ У ПОЕЗІЇ ПЕТРА СОРОКИ.....	296
LINGUISTIC OBJECTIFICATION OF THANATOLOGICAL CONCEPTS IN PETRO SOROKA'S POETRY	

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА. СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА.

А. В. Кеніз / A. V. Kenyz БАЗОВІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ПАТОГЕННОСТІ СУЧАСНИХ ІПСО	305
BASIC STRATEGIES AND TACTICS FOR NEUTRALIZING THE PATHOGENICITY OF MODERN PSYOPS	
Д. Ю. Сизонов / D. Y. Syzonov МЕДІЙНИЙ НАРАТИВ / ГРАНДНАРАТИВ: СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ВІЗІЇ.....	317
MEDIA NARRATIVE / GRAND NARRATIVE: ESSENTIAL CHARACTERISTICS IN A LINGUISTIC PERSPE	

С. В. Форманова / S. V. Formanova

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ КОНФЛІКТНОГО
ДИСКУРСУ 328
THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ASPECT OF CONFLICT
DISCOURSE

І. В. Лакомська / I. V. Lakomska

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНІ ПРЕДИКАТИ ЯК ВПЛИВОВІ ЕЛЕМЕНТИ
МЕДІЙНИХ ФРАЗЕМ: КІНЕСТЕТИЧНІ МАРКЕР 341
NEUROLINGUISTIC PREDICTIONS AS INFLUENTIAL ELEMENTS
OF MEDIA PHRASEOLOGICAL UNITS: KINESTHETIC MARKERS

І. В. Никифоренко / I. V. Nykyforenko

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ В СУЧАСНОМУ
НІМЕЦЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 353
IMPLEMENTATION OF THE CATEGORY OF EMOTIONALITY
IN CONTEMPORARY GERMAN POLITICAL DISCOURSE

В. П. Пилипак / V. P. Pylypak

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНИХ ЕСЕ ВІТАЛІЯ ПОРТНИКОВА
ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ 361
GENRE CHARACTERISTICS OF ANALYTICAL ESSAYS BY VITALII
PORTNIKOV DURING THE PERIOD OF THE FULL-SCALE INVASION

А. П. Збінська / A. P. Zbinska

ДОПИС ЯК ЖАНРОВА ОДИНИЦЯ МЕДІА: КОМУНІКАТИВНО-
ІНТЕНЦІЙНА ТИПОЛОГІЯ БРЕНДОВОГО ДИСКУРСУ 372
THE POST AS A GENRE OF MEDIA: COMMUNICATIVE
AND INTENTIONAL TYPOLOGY OF BRAND DISCOURSE

ЛІНГВОДИДАКТИКА

I. I. Azarowa, S. S. Boguslawskij, T. D. Verbytska /

І. І. Азарова, С. С. Богуславський, Т. Д. Вербицька
PHONOLOGISCHE KOMPETENZ UND DIGITALE LERNUMGEBUNGEN
IM DAF-UNTERRICHT 382
ФОНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ЦИФРОВІ НАВЧАЛЬНІ
СЕРЕДОВИЩА У ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Я. С. Гладир, О. О. Жижом / Ya. S. Hladyr, O. O. Zhyzhoma

УРАХУВАННЯ РІДНОЇ МОВИ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ
МОВНИХ ГРУП НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: РЕАЛІЗАЦІЯ ТА УНІВЕРСАЛІЗАЦІЯ
АВТОРСЬКОЇ МЕТОДИКИ 393
CONSIDERING THE NATIVE LANGUAGE OF DIFFERENT LINGUISTIC
GROUPS AT THE INITIAL STAGE OF TEACHING UKRAINIAN AS A
FOREIGN LANGUAGE: IMPLEMENTATION AND UNIVERSALIZATION
OF THE AUTHOR'S METHODOLOGY

Л. Т. Назаревич, В. Ф. Сомова / L. T. Nazarevych, V. F. Somoff	
П'ЄСИ В ТАНДЕМ-НАВЧАННІ: ЧИТАННЯ, ПЕРЕКЛАД І ПРОЖИВАННЯ ТЕКСТУ	404
DRAMATIC TEXTS IN TANDEM LEARNING: READING, TRANSLATION, AND EXPERIENCING THE TEXT	
V. Yu. Osypenko / В. Ю. Осипенко	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LANGUAGE EDUCATION: COMMUNICATIVE INTERACTION AND STUDENT ENGAGEMENT	416
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У МОВНІЙ ОСВІТІ: КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ТА ЗАЛУЧЕНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	

Наукове видання

ЗАПИСКИ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Випуск 33

Збірник наукових праць

• OPERA IN LINGUISTICA UKRAINIANA Fascicullum 33

Головний редактор А. П. Романченко

Записки з українського мовознавства = Opera in linguistica 3-324 ukrainiana : зб. наук. пр. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2026. Вип. 33. 430 с.
--

УДК 81.161.2(051)

Адреса редакції:

Французький бульвар, 24/26, кімн. 85, 86, Одеса, 65058, Україна.
Editorial Office: Off. 85-86, 24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odessa, 65058, Ukraine.
Телефон / Phone: +38 (048) 776-14-80; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14.
E-mail: kafukrmovaonu@ukr.net

Підписано до друку 30.07.2026 р. Формат 60x84/16.

Ум.-друк. арк. 25,0. Наклад 50 пр.

Зам. № 3254.

Видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Змієнка Всеволода, буд. 2, м. Одеса, 65001, Україна
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8592 від 23.03.2026 р.
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua

Виготовлювач:

Друкарня «Апрель» ФОП Бондаренко М.О.
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4684 від 13.02.2014 р.
вул. В. Арнаутська, 60, Одеса, 65045, Україна
Тел.: +38 (048) 703 11 86
E-mail: info@aprel.od.ua

Надруковано з готового оригінал-макета